

BNC - PRINCE

B.7.2.17

חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית
עם הקדמה איטלקית

מלאכה

שד"ל זצ"ל

ספר שמות

פאדובה

בבית דפוס פראנצ'סקו באקטו

שנת התר"ל

חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית
עם הקדמה איטלקית

מלאכת

עש"ל זצ"ל

ספר שמות

פאדובה

בבית דפוס פראנציסקו סאקיסו
שנת התר"ל

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. II. — ESODO

PADOVA

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1872

Proprietà letteraria dei figli dell'autore

ספר שמות

X

יג (א) ואלה שמות בני ישראל הבאים
מצרימה את יעקב איש וביתו באו: (ב) ראובן
שמעון לוי ויהודה: (ג) יששכר זבולן ובנימן:
(ד) דן ונפתלי גר ואשר: (ה) ויהי כל-נפש
יצאי ירד-יעקב שבעים נפש ויוסף היה
במצרים: (ו) וימת יוסף וכל-אחיו וכל הדור
ההוא: (ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו
ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: פ
(ח) ויקם מלך-חדש על-מצרים אשר לא-ידע
את-יוסף: (ט) ויאמר אל-עמו הנה עם בני
ישראל רב ועצום ממנו: (י) הבה נתחכמה

(א) ואלה שמות: חסני שהוא בא לומר ובני ישראל ברו חסרנו וכו', הקדים להזכיר כי בנאום לחזירים לא היו אלא שבעים (רש"ם ורמ"בין). (ב) ראובן שמעון: בני יעקב מחזירים כחן על הסדר שלקח נשוי, כי חסלה לקח את אלה (ובניה ראובן שמעון לו יהיה ישאכר וזולו), ואח"כ לקח רחל (והיא ילדה יוסף ובנימין, והזכיר חסלה בבנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במלרים בעת בואם), ואח"כ לקח בלהה (ובניה דן ובחמל) ולבסוף זלפה (ובניה גד ואשר) (וא"א זל). (ה) ירד: ע' בראשית מ"ו כ"ה. (ו) וישראל: עיין בראשית א' כ'. (ז) ואלה שמות: חסני שהוא בא לומר ובני ישראל ברו חסרנו וכו', הקדים להזכיר כי בנאום לחזירים לא היו אלא שבעים (רש"ם ורמ"בין). (ח) ראובן שמעון: בני יעקב מחזירים כחן על הסדר שלקח נשוי, כי חסלה לקח את אלה (ובניה ראובן שמעון לו יהיה ישאכר וזולו), ואח"כ לקח רחל (והיא ילדה יוסף ובנימין, והזכיר חסלה בבנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במלרים בעת בואם), ואח"כ לקח בלהה (ובניה דן ובחמל) ולבסוף זלפה (ובניה גד ואשר) (וא"א זל). (ט) ירד: ע' בראשית מ"ו כ"ה. (י) וישראל: עיין בראשית א' כ'.

I

(1) Sono questi i nomi dei figli d'Israel andati in Egitto — vi andarono con Giacobbe ciascheduno colla propria famiglia. — (2) Ruben, Simeone, Levi e Giuda. (3) Issachâr, Zevulûn e Benjamin. (4) Dan e Naftali, Gad e Ascèr. (5) Le persone derivate dalla coscia di Giacobbe erano in tutto settant'anime. Giuseppe poi era (già) in Egitto [perciò non è qui mentovato cogli altri fratelli, ivi passati col padre]. (6) Giuseppe morì, come pure tutti i suoi fratelli, e tutta quella generazione. (7) E i figli d'Israel proliferarono, si propagarono, e divennero numerosi e forti oltremodo, ed il paese [di Gòscen] ne divenne pieno. (8) Sorse poi un re nuovo sull'Egitto, il quale non aveva conosciuto Giuseppe. (9) Questi disse al suo popolo: Ecco il popolo degl'Israeliti è [si va facendo] numeroso e forte più di noi. (10) Or via studiamo contro di lui qualche stra-

וחטלא הארץ אותם: ארץ נא. (ח) ויקם מלך חדש: דעת החכם יאסע
 (Allgemeine Geschichte des Israelitischen Volkes) כך ראשון, עמוד ל"ד) כי
 פרעה שהיה בזמן יציאת מצרים היה (לפי מה שחלפו האחרונים שעמדו על הכנת
 כתיבת התנ"ך הקדמונים) המצרי משפחת רעמסס (Ramesses), מלכי משפחת רעמסס
 הכריזו במלחמה שנה קודם לכן את המלכים הרועים אשר באו מארץ ערב וכבשו
 את המצרים ומשלו גם מאה שנים. והנה הוא אומר כי יוסף ואחיו כל בית אביו
 באו מצרימה בזמן משלטת הרועים, והמלכים הרועים אהבו אותם להיחשב מבני
 ומאנשי ארצם ומדברים לשון הקדושה ללזיהק, ואולי היו גם הם בקראים עברים מבני
 יקטן בן עבר. והנה פרעה שמי יוסף שהיה אוהב העברים הושיע בני יעקב בחיטט
 הארץ בארץ רעמסס, והארץ היא קרוב להאמין שהיה ארץ אחת משפחה אחת
 של מצרים הנקראת משפחת רעמסס, ובני ישראל לקחו נתחם כלם או רובם וישנו
 בה, ואחרי מלחמה שנה אירע כי אנשי משפחת רעמסס חרדו מחברי משפחת
 הרועים והכריזו אותם, ומלכו תחתיהם; ולזהו אנשי המשפחה היא שובני ישראל
 מבני יעקב נתחם, וגם מבני שהיו אלהי הרועים; היה שפרעה גור על ישראל מה
 שגור. (י) נתרבמה לו: נעשה עמנו תחכים בשבילו וכפול עמו בערמה, תחמה

לֹא פֶן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרָאנָה מִלְחָמָה
וְנוֹסֵף גַּם־הוּא עַל־שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה
מִן־הָאָרֶץ: (יא) וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לַמֶּעַן
עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיָּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְּרִעָה

תקרא בלי הקודש ההנהגה בשכל לעשות תכלית המכוונת, ויש חכמה כללית ויש חכמה פרטית, החכמה הכללית היא ההנהגה לעשות תכלית הכללית, שהיא הנגלה האדם בכל עניניו ביוזם חייו, ולהגיע אל ההנלחה הכללית הזאת צריך שתהיה ההנהגה האדם תמיד בתבונה, ושישגול בנורו ותבנה תמיד בנדיקה ובשרון ויראת ה', וזה הוא כחם חכמה במקרא, והחכמה הפרטית היא ההנהגה לעשות תכלית פרטית, מהיה זה שתהיה, טובה או רעה, כמו ויובד איש חכם מאד (ש"ב י"ג ג') היה איש יודע להסתגל בשכל להשיג תמיד מנוקא ויהיה זה שיהיה, וכן כאן בתחומה לו נעשה ענינו חכמים על דבר העם הזה להשיג מנוקאנו שלא ירבה באופן שיוכל להלחם בנו, אבל אל תחוס יותר (קהלת ז' י"ח) הוא לענן החכמה הכללית, אל תעשה ענין חכם יותר מדאי בזהבנות הדק, כאמור גם אל תהי נדיק הרבה, ורכ"ו (בספרו בן נעול) לא הבדיל בין החכמה הכללית והפרטית, ולפיכך הוטרף לשגש קצת כתובים וזה בכללם, ומשג כי בא בהתפעל להורות שלא יהיה חכמה אלא בדמיון פרעה ויועניו, ואקר הוא שיהיה ההתפעל מורה כלל על פעולה מדומה ובלתי אמתית, ובפסוק יש תחשאר ואין כל מתרושש והן רב (משלי י"ג ז') מלות ואין כל מלות והן רב הן הן החורות כי פעולת ההתפעלות והתרוששות אין באלות ב"א בקר, לא שיהיה זה ככה ההתפעל כאשר כבר העיר על זה בעל ענף עץ ענות דף כ"ט. כי תקראנה מלחמה: אותיות קָה יחרות, כמו ידה ליתר תשלמה (שופטים ה' כ"ו), ברגלים תחמסנה עטרת גאות (ישעיה כ"ח ג'). וגללים בנו ועלה מן הארץ: רש"ם ורמ"במן פירשו ולא טוב לנו לאחד עבדנו, והכורס טען כי עדיין לא היו ישראל עבדים, והוא מפרש ועלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו, וגם זה בלתי נדק, כי האדם ורכושם הלא שלהם היה ולא היה למזרים שום זכות עליו, מלבד שאם כן העיקר חסר, ובני אדם נר ז"ל היה מקיים פירוש רש"ם ורמ"במן, והוא אמור כי גם קודם שיצבדו בספר, כבר משעה ראשונה היו ישראל מועילים למזרים ע"י מלחמתם לרעות האנן, כי המזרים לא היו רועי אנן, אבל היו מריבים לרועים, ואם היו מלחמים מחמרים היה נזק למלכות. ואני הייתי אמור כי הנכון שהולך החדש שקם על מזרים היה

tagemma, per ch'ei non s'aumenti a segno, che accadendo qualche guerra possa unirsi ai nostri nemici, guerreggiare contro di noi, e poscia andarsene via dal paese. (11) Quindi istituirono sopra di esso (popolo) dei commissari di leva [incaricati di toglierne gl'individui più robusti], affine di oppri-

יֵרֵא מִמִּדְּוַת מִצְרַיִם, אֲךָ הִיא בְּטוֹחַ שֶׁאִם יִתְחִילוּ לַמְּרֹד יִכָּה בָּהֶם וְהָרֹג גְּדוּלֵי הַמִּדְּוָה וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִירָאוּ; אֲךָ יוֹתֵר הִיא יִרְאָה מִנֵּי יִשְׂרָאֵל, כִּי לַהֲיוֹת כְּכֹרִים וְגֵרִים בָּאֶרֶץ הַהִיא, וְלֹא הִיחָה בָּשָׂם דְּנָקָה בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּיּוֹ הַמִּצְרַיִם, קָרֹב הִיא שִׁיתְקַחְמוּ עִבְדוֹ כַּמְדֹּחֶן לָהֶם שֶׁתִּבְשֹׂר, וְאִף אִם תִּגְדֹּר יָד הַמֶּלֶךְ עַל אֲזִיבֵיו וְעַלֵּיהֶם, לֹא יוּכַל לַהֲנַקֵּם מֵהֶם כִּי וְעַל מִן הָאֶרֶץ הַהִיא חָל אֶרֶץ הָאֲזִינִים אֲשֶׁר הִתְקַבְּרוּ עִמָּהֶם. וְהָעִת הַשְּׂמֵמָה יֵאָסֵף כִּי כִמְלֵא בְּסִפְרֵי הַקְדָּמוֹת כִּי הָרֹעִים לָקְחוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם עַד Memphis וְהַעֲמִידוּ עַם מֶלֶךְ, וְאַחֲרֵי כֵן בָּנָה Avaris שֶׁהִיא לְהַעֲמִי Hieropolis, וְהִיא הִיא כִּי הַמִּדְּוָה (כִּי כִי הוּא כְּמוֹ ה"א הַיְדִיעָה בְּלִי מִצְרַיִם), וְאַחֲרֵי זֶהן כַּשֶּׁעֲמַד עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ Thebais וְנָתַם בְּחִלּוֹ לָשׂוּ, וְאַחֲרֵי שֶׁלֹּא יָכֹלָּה הַמִּצְרַיִם לַהֲבִיאֵם חֲתֹת עֲלֵהֶם, נִרְשָׁם גַּם חֲסֵם, וְלִפְנֵי הוּא מִפְּרַע וְכִלְשָׁם בָּנוּ וְעַל מִן הָאֶרֶץ שֶׁהִיא פְּרַעַה יִרְאָה שֶׁאִם יִשְׂרָאֵל יִתְקַבְּרוּ אֶל אֲזִינֵיהֶם הָרֹעִים שֶׁהִיוּ בְּפִי הַמִּדְּוָה קָרֹב לְגֹשֶׁן וְלִמְחֹת בְּמִצְרַיִם ע"י שִׁנְאוֹ מִן הָאֶרֶץ וְיִתְקַבְּרוּ אֶל שְׂאֵרֵי הָעֲרָבִיִּים, וְכִלְשָׁם יִתְדוּ עַל הַמִּצְרַיִם, וְכִי כִי לִפְנֵי הַיָּלֵל וְעַל מִן הָאֶרֶץ תִּחְלַם וְאַחֲרָיו וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שׂוֹכְאִיט. (י"א) וְיִשְׁמְרוּ עֲלֵיוֹ וְהוּא: אֲחֵר שֶׁאַחֲרֵי פְּרַעַה הִנֵּה בְּחִמְכָּה לוֹ כִּנְחָה שֶׁהוֹסִיף ג"כ הִנֵּה נִשְׁמָה עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים וְכו', וְהַתּוֹרָה קִנְחָה הַעֲנִין. שְׂרֵי מִסִּים: שְׂרֵי מִסִּים לְגִבּוֹת הָעָם, וְהִנֵּם הוּא לְפַעֲמִים בְּחִינַת דָּבָר מֵהֶם, וְלִפְעֻמִּים עֲשִׂית עֲבֹדָה מֵהֶם לְטוֹרֵךְ הַמֶּלֶךְ: וְכִי כִי מֵם (אֲע"פ שֶׁלִּפִּי הַנִּרְאָה הוּא מִשְׁרַם מִסִּים) הוּא בְּחִמַת מִשְׁרַם נֶשֶׁא, וְקָרֹב לְחִלְוִית וְיִשָּׂא מִשְׁאוֹת, וְהֵם קָרֹב לְמִדְּוָה, וְהַנִּשְׁמָה הַנִּבְּחָרִים לְעִבְדוֹת הַמֶּלֶךְ הֵם עֲלֵהֶם בְּקִרְאֵיהֶם מֵם לַהֲיוֹת מִדְּוָהִים שְׂחָד הַקָּהָל, וְכֵן וְעַל הַמֶּלֶךְ שֶׁלֵּהֶם מֵם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְהִיא הֵם שְׁלֵשִׁים אֲלָף אִישׁ מִשְׁלֵשִׁים לְבִטּוֹנָה (מ"א ה' כ"ו). וְכִי אֲזַכֵּר גַּם ו"ל הִיא אֲחֵר כִּי כֵן בְּלִי אִיטְלֵקִי levi שְׁעִין שְׂרָשׁ נֶשֶׂא וְהִנֵּם, כֹּאֲחֵר עַל מִלְוֵי הַנֶּשֶׂא שֶׁהֶמֶלֶךְ לֹקֵחַ מִן הָעָם. לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם: שְׂחָד שֶׁהִיוּ מִשְׁעֲבָדִים בְּעִבְדוֹת מֶלֶךְ יִתְלָשׁוּ בְּחִוָּתָם, וְלֹא יִתְרַבּוּ כָל כָּךְ, גַּם הַטְּלִים לֹא יִהְיוּ כ"כ בְּרִיָּאִים וְחֻקִּים. בְּסִבְלוֹתָם: אֵין עֲנִיט נִשְׁמָה הַמִּשְׁאוֹת מֵם עַל הַכֶּתֶף (בְּכִירוֹת רַד"ק וְרַח"בֵּן) אֲלֵא הוֹשָׁל לְכָל עֲבָדָה שֶׁאִם מִשְׁמִים עַל מִדְּוָה (כְּמוֹ בְּלֵעו peso, carica), וְכֵן וְהִנֵּם יִרְבֶּעַם גְּדוֹר מִלִּי, וְיִרְאָה שֶׁלֵּהֶם אֵת הַכֶּנֶר כִּי עֲשֵׂה מִלְחָמָה הוּא וְיִסְקָה אֲזִיזוֹ לְכָל כֶּנֶל בֵּית יוֹסֵף (מ"א י"א כ"ח). וְיָבֵן: אֲשֶׁר שֶׁכֵּר הִיוּ הַעֲרִים הָאֵלֶּה כִּי שָׂרָה בְּנָה כֹּאֲחֵר ג"כ עַל מִדְּוָה וְחֻקֵּם מֵם שֶׁכֵּר בְּנָה (ר"ע קֶלְעֵר וְרַח"ו). שְׂרֵי מִסְבָּנוֹת: לְכֻטֹּם בְּהֵן מִשְׁאוֹת, כְּמוֹ מִכְסָּנוֹת, מִשְׁרַם כֶּסֶם,

אֶת־פֶּתֶם וְאֶת־רַעְמָסֶס: (יב) וּבְאֶשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ
 בֶּן יִרְבֵּה וּבֶן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
 (יג) וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹךְ:
 (יד) וַיִּמְרְדּוּ אֶת־חֵייהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
 וּבִלְבָּנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־
 עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֹךְ: (טז) וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְחָת הָעֶבְרִית אֲשֶׁר שָׁם

כיון מסכנות לתנוחת דגן ומירוש חנהר (ד"ה ג' ל"ב כ"ח), וערי מסכנות נזכרו בד"ה
 ב' ט', ד', ו', ו' י"ג (ראו'). את פיתוים: הירדות מזכיר עיר שמה Patumos ואחר
 שהיא קרוב לים סוף (ראו') ועמ' (רעמסס: זו גפ"ת העי"ן, רעת Jablonski שהיא
 עיר השמש (Heliopolis) כי כלשון חגרי הוא שמש בעברי, messe שדה; והעובר
 ארמות ימים Iorskal אחר לניעצוהר כי נלכחו מן Cairo לאלכסנדריאה פגע בכפר
 שהיו קוראים אותו Ramsis, ושקרב לאותו כפר יש חרבות עיר נוספת (ראו'). ועת
 הזכר ישמע כי פרעה גזר על ישראל לננות ולחזק את עיר רעמסס, שהיתה מקדס
 לבני משפחתו, ואולי גם נחוסה אנשי נגד להשגות על ישראל שלא יורדו. (יב) וכן
 יסרץ: שרש סרן הוא פעל יולא, וענינו שנירה, כמו יסרגני סרן על פני סרן (איונ
 י"ו י"ד), ונסרט הריגת גדר וקיר כמו לחם פרגת גדריה (תהלים ס' י"ג), ואח"כ שמש
 בו כאילו הוא פועל עומד, ואחרו ופרגת ימה וקדמה (ברא' כ"ח י"ד) שענינו תהום
 כל גבול ותגבר על כל חובע ותחפש ימה וקדמה, והואל על כל דבר העתירה יותר
 מחזקתו של עולם, כאילו הוא סורן הגבול אשר שם לו הטבע, כגון כי משע אשר היה
 לך לפני הסורן לרוב (ברא' ל' ל'), וחקננו סרן נארן (איונ ח' י"א), וגם אחרו על
 האדם שהוא סורן, והכוונה שכל סורן חתרנים, כמו חסרן האיש חסר חסד חסד חסד לו נאן
 רבות (ברא' ל' ח"ג), ואולי אחרו ג"כ לשון פריגה על תוספת כח וחזקת חו דעת
 החתנים הארמי שחרנס כן סגן וכן חקמין ולרעמי אינו זו מענין הרעמי בחסר כאילו
 אחר והואר יעט אותו כן היו חתרנים, וכן היה רעמי יולא מן החנה העבעי.
 (יג) בספר: וכן חקרא כ"ה ח"ג ח"ו וכ"ג חקראל ל"ד ד', והוא נלי ארמי לשון

merlo colle loro gravezze. Esso fabbricò per Faraone delle città ad uso di magazzini, Pithôm e Raamsès. (12) Però quanto più essi l'opprimevano, tanto più esso s'aumentava, e tanto più straordinariamente s'aumentava; cosicchè si crucciavano a cagione dei figli d'Israel. (13) Gli Egizi fecero quindi servire gl'Israeliti con durezza. (14) Ed amareggiarono la loro vita con lavori penosi, colla malta e coi mattoni, e con ogni lavoro di campagna: ogni lavoro, cui gli assoggettavano, (e li assoggettavano) con durezza. (15) Indi il re d'Egitto disse alle ostetriche delle Ebreë, delle quali l'una aveva nome Scifrá,

שפירא ורען (רשעים ורד"ק), והעני נקרא בל"ק רען, ואת מי רעני (ש"א י"ב ג'), עשוק ורען (דברים כ"ח ל"ג) ואלו רענים חסדים (ישעיה כ"ח ו') ורענו את ישראל (שופטים י' ח') הרענות אצוניס (עמוס ד' א'). (יד) בחומר ובלבנים: געמית החמר והלבנים, והיא עבודה קשה כי נרד לעמוד אלל כנשן האש. חמר: כמו גראשית י"א ג'. את כל עבודתם: יש חפשים חלנד כל עבודתם, והפירוש הזה נכון למי העומים, והנכון כרא"ע כי חלות עבדו בהם כאלו כתובות שתי פעמים: את כל עבודתם אשר עבדו בהם עבדו בהם בפרך. עבר ב.... ענינו העבד, וזהו כשה"גית להוראת בעבור, כמו העבד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג) (רא"ע). (טו) למילדות העבריות: דעת רז"ל ואנקלוס ורש"ם ורמ"בן ורמ"א שהיו המילדות האלה מוצע ישראל, ודעת החתום האלכסנדרני והירושמיים חוסף בלאחוס דון יצחק שהיו משרות מילדות העבריות, וכן נראה, כי איך יתכן שיטוה לבנות ישראל להכרית את כל בני עמם, ואימין שלא תגלינה הדבר? וקלעריקום טוען שאם לא היו עבריות הי"לל לעבריות, ורמ"א הגיה ואמר שהי"לל את העבריות; ואין זו טענה כי אחת שיכול היה לומר למילדות את העבריות, אך אפשר ג"כ לומר למילדות העבריות בהשמות חלת את, כמו האדם האוכל הנוסר (ירמיה ל"א ל') וזה שטענו חסד שכתוב וחיראן המילדות את האלהים איכנה טענה כלל, כי את ה' אין כתוב כאן, אלא את האלהים, וכל מי שיש לו אלהים (יהיה אלהים אחת או אלהי שקר) הלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מחלים עם שהיו, והנחת זה נאמר בעמלק וחבב נך כל הנחשלים אחריו וחתה עיקר חנע ולא ירא אלהים (דברים כ"ה י"ח); ותלמידו תניני החכם ר' יעקב מי פארדו ז"ל מוסק שאם היו חסם אחר יצחק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מחבה, אך אם היו עבריות אין טורח להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו. גם מה שטענו חסדות מפרה ופועה שאינם משרים אלא משרשים עבריים, איכנה טענה, כי לדעת המילדות האלה לא היו משרות חסד, אלא חסדן טען שהיתה קרובה לארץ כנען (עין גראשית ט"ו ל"ד), וקורבן שהיו מדברות שפת כנען ושמותן כנעניים ועבריים. והנה

הָאֶחָת שְׁפָרָה וַיֵּשֶׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: (טז) וַיֹּאמֶר
 בִּלְדָּכָן אֶת־הָעֲבָדִים וְרָאִיתָן עַל־הָאֲבָנִים
 אֲסִיּוֹן הוּא וְהִמַּתָּן אֹתוֹ וְאֲסִיּוֹת הִוא וְחָתָה:
 (יז) וַתִּירָאֵן הַמִּלֻּלֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ
 כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיִין אֶת־
 הַיִּלְדִּים: שְׁנִי (יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמִּלֻּלֹת
 וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֲשִׂיתָן הַדִּבְרֵי הַזֶּה וַתַּחֲיִין
 אֶת־הַיִּלְדִּים: (יט) וַתֹּאמְרֵן הַמִּלֻּלֹת אֶל־פְּרֹעֹה כִּי
 לֹא כְנָשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעֲבָדִים כִּי־חַיֹּת הֵנָּה

הדבר ברור כי עם רב ועמוס לא יחבן שלא תהיו לו אלא שמים מילדות בלבד, על
 כן רא"צ (ואחריו רא"ז), אומר כי שמים אלה היו שרות על כל המילדות, ור' עובדיה
 ספורטו אומר כי פרעה דבר חלה עם המילדות שהיו בעירו, ואמר שכן לא עשו
 דברו, לא בטח עוד באותן של שאר חקירות; וזה רחוק בעיני, כי ישראל היו בארץ
 גשן, לא במצרים, ואין לברש ומחלה הארץ אוחס שנתפזרו בכל מצרים, כי גם למטה
 מחלבו רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה נרד; ואני אומר כי לא רנה פרעה
 לדבר עם כל המילדות כמעט אחת, שם היו כלן הורגות ילדי ישראל בזמן אחד, היה
 הדבר ניכר ומתפרסם, לא כן אם היו שמים מהן הורגות אותם, ולא כן האחרות,
 היו יכולים לומר מקרה הוא, והיה בדעתו לטות כן לכל המילדות בזו אחר וזו אחרת
 כי שלא יודע הדבר. (כ) בילדכן: בענין ההפרש שבין פעל להפעיל ע' ב"ה
 תק"פ עמוד 130. על האבנים: יש מפרשים כמא הילולת, ויש מפרשים על הרקס;
 לדעת קנה החלה מן אבן, ולדעת אחרים מן בנה וכן, וצ"ל אחר שם אבנים,
 האחת שוקעת, ואחרת על גבה לוחכת ובשוקעת היו רחמים המיוק הנולד; וכן בעיר
 Thévenot כי מלכי פרס היו פְּנִיִּים להחית בשעת הרמיזה את בני קרובותם; ולפי

e l'altra Puà. (16) Disse cioè: Quando assisterete al parto le Ebreë, osserverete sopra la seggiola [o: sul vase da lavare il neonato]: s'egli è un figlio, lo farete morire; e s'è una figlia, viva pure. (17) Però le ostetrici temettero Iddio, e non eseguirono quanto avea loro ordinato il re d'Egitto, ma lasciarono vivere i fanciulli. (18) Quindi il re d'Egitto chiamò le ostetrici, e disse loro: Com'è che faceste tal cosa, che avete cioè lasciati vivere i fanciulli? (19) Le ostetrici dissero a Faraone: Perchè le donne Ebreë non sono come le Egizie, ma sono vigorose: innanzi che l'ostetrica sia venuta a loro, hanno

זה אנשים הנאמר כאן הוא דומה לאנשים הנאמר בירמיה י"ח ג'. עיין שם. והמתן:
 מן היות יאמר ה' גם היותם, כמו ההתן והקיותם, ובנמצאים ובמלאות לא נמצא
 במקרא בשום שם חכמי ע"ן, אך ראוי לומר ההתן (במשקל כולל לא נלמדי כמו
 שכתב בנתיב"ש, כי בהתרבות המלה בתנועות, חרד הטעם מחקמות, לרד שמשכנה א'
 מן התנועות לשוא, אם אין שם מונע, ועיין תולדות רמב"ן דבסו וייען, דף אחרון)
 או הקיותם, וכן כאן היה ראוי והמתן (לא והמתן כי לא יאמר שנתן, כחננו,
 אלא שנתן נתנו) או והמתן או והקיותם, ונא והמתן במיקר ע"ד נד ברו, פת
 כהן, והנה בשמות המלה שהם מן הכפולים (נד מן לדה, פת מן פתח) המיקר נא
 על נבין, כי היו בשמותם נדדו כהן כמו נגדי נקד; ולהיות מלת והמתן דומה
 כאילו היא מן הכפולים, שהרי גם היא ראוייה לשתי תו"ן (והמתן) אמרו אותה במיקר
 ע"ד הכפולים, ואין ליחס המרות האחת לנעלי הנקדה, כאילו חלסו נדו אותה, כי
 אנחנו מנאטו והמתנו (ש"א י"ז ל"ה) נידה, והוא ראוי שכן היחה קריאת הקדמונים,
 וכיוצא בורות האחת מן חורג מורגים, וגם הוא נמצא ביד"ד (ד"ה א' כ"א כ"ג). ודחה:
 לרוב השימוש בשרש חיה אמרו לבעשים חי (וארכשד חי) במקום חיה, וכן כאן חיה
 במקום וקיתה, ויד"ד רפה, כי באחת איננו מן הכפולים. ולדעת גמליהם התנה משרש
 חי, וארכשד חי עומד חנה, שם היה משרש חי היחה הפ"ת נקח. (יו) והדדן:
 הכינוס חיים, כמו לא תחיה כל נשמה. (יד) בדוע עשיתן זו: איך היה שעשיתן
 כך, לא למה עשיתן כך, אלא איך היה שדדן כל כך לנעל את מותו? (עיין אונר
 השרשים). והדדן: ידוע כי תפקדה זה למלאות ולנכחרות. (יט) דרות: שם
 התאר משרש חיה על משקל דוח דוח, אבל חיה הוא מן הכפולים, חה להבדיל בין
 הוראת הנריאות והחוק להוראת נבחה וחיה, אע"פ שגם חיה לא נקראה כך מחמת

בְּטָרִם תָּבוֹא אֱלֹהֵן הַמִּלְדֹּת וַיִּלְדּוּ: (א) וַיֵּטֶב
 אֱלֹהִים לַמִּלְדֹּת וַיִּרְבֵּה הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד:
 (בא) וַיְהִי כִּי־יֵרְאוּ הַמִּלְדֹּת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ
 לָהֶם בָּתִּים: (בב) וַיֵּצְאוּ פֶּרֶעַה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר
 כָּל־הַבֶּן הַיְּלֹד הַיָּאֲרָה תִּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבֵּת
 תִּחְיוּן: פ

אלא על שם החוק והחוקק. (ב) וייטב אלהים למילדות תו': האל היטיב למילדות
 כמה שנתן להן רחמים לפני פרעה, שלא הויתן נחרץ אסור; ואם היה הורג אותן
 ומעמיד אחרות תחתיהן, המדעות היו מקיימות גורמן לנלתי יחית אותן; והנה חן הטובה
 הולח שהיטיב ה' למילדות כמשך ג"כ שנתרבה העם והיה עלום מאד (וא"ל). (בא)
 ויעש להם בתים: רש"י על פי רז"ל פירש כי ה' עשה למילדות בתי כהונה ולויה
 וחלכות, וכן רש"י בע אחר שהוא נסול מאת ה' אל המילדות, וכן דעת קלער' ורלו'
 בשבט שמו המילדות את בני ישראל. הרבה להן ה' משפחות ולאנשים (ע"ד ובבנו
 בתוך עמי (ירמיה י"ב י"ו), אלהים מושיב יחידים ביהם (חזקיה ס"ח ז'); תני' (The-
 saurus p. 193) פירש בחים לשון הין תגושר, כמו נחכמה יבנה בית (משלי כ"ד ג'),
 וכן גולעמיים אחר כי הוראת ההגלה נכללת עם רבוי הורע, כטעם גם כבנו עושה
 רשעה (מלאכי ג' ט"ו); ורש"י גם ור"י עראשה והבורס פירשו שעשה פרעה בחים למילדות
 לשמןן שלא תלכנה אל העבריות היולדות; זה רחוק מחשבות הלשון, והעיקר חסר,
 כמו שהעיר רמב"ן, ור' משה חפ"ן (מלאכת חשבנות) פירש שאחר שנודעם נדקת המילדות

ב

(א) וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לִי וַיִּקַּח אֶת־בֶּת־לִי:

(א) וילך: כך חוזרים על המתעורר לעשות דבר מה, וכן וילך רחוקן חשכנ
 (בראשית ל"ה כ"ג), וילך ויקח את גמר (הושע א' ג') (רמב"ן), וילך ויענוד אלהים

già partorito. (20) Iddio beneficò le ostetrici, ed il popolo divenne numeroso e forte oltremodo. (21) Ora, poichè le ostetrici temettero Iddio, egli fece loro delle case [cioè famiglie, vale a dire diede loro numerosa figliuolanza]. (22) Faraone poi comandò a tutto il suo popolo, con dire: Ogni figlio che nasce [agl' Israeliti] lo gitterete nel Nilo, ed ogni figlia lascerete vivere.

כחרנו להן הנשים הקוראים אותן, כמו שאנו אומרים על המילדות ha molte case ורמזמן פירש הפסוק מחובר לשאחריה, והיא כי יראו המילדות את האלהים וכי עשה האל להם (לישראל) בתים ומשפחות רבות אז וינו כרעה לכל עמו כל הן הילד ותי, ועדיין מליגת ויעש להם בתים קשה, ובלתי כהונה להודות על רבו הורע, כי מה חושף החליטה הזאת, וכבר ידענו שהיו בישראל משפחות הרבה, ואח"כ אמר כי ישראל רבו לשלם גמול למילדות, והיוחס מלומדים בחמר ובלבנים, בנן להם בתים; תם לפירוש יקשה שה"ל יבן, ולשון ויעש הוא דומה כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז' י"א), והוא כראש כיוע לפירוש ר"ל, ובראה לי שהיה מנהג כי רק הכשים שלא היו להן בנים ולא היה להן טיפול בביתן, היו מילדות, וס' בך את המילדות האלה, וכן להן בנים ופרו ורבו והעמידו בתים. לרם: במקום להן, כמו למטה ב' י"ז את נאכם. (בב) לבל עמו: כראש שלא הענייה עמנו לעשות הדבר בסתר, ואולי כבר נתגלה נחשו למילדות עשה הדבר ספרהשא ונוס לכל אנשי מזרים כשידעו להם לראות או לשמוע חשק עברי, ששליכוהו היאורה. כל הבן דילוד: א"ס שהכונה הילה לעברים כמו שחרנס אנקלוס והירושלמי. דילוד: הנולד, וכן הן הילד לך (ש"ב י"ב י"ד), הילדים מהדבר בדרך (והושע ה' ה'), הילדים לו בירושלם (ש"ב ה' י"ד), הילדים במקום הזה (ירמיה י"ז ג'), והוא שם החאר העמוד במקום פעול או ניכוי בפעל, ועמנו הנולד, והוא משמש לעבר ועתיד בדרך בנינונים; וקלער' אמר כי יתכן לקרוא הילד ואין כ"ל אמר שמתאנו הילדים חברים וי"ו.

II

(1) Un uomo della famiglia di Levi era andato ed aveva

אחרים (דברים י"ז ג'), וילך ויעבר את הכעל (מ"א י"ו ל"א), ותלך ותזן גם היא (ירמיה ג' ח'); והנה הקלמין האלה היו קרם לכן, כי כבר נטלו מרים ואהרן; ור"ל

(ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרָא אוֹתוֹ כִּי-טוֹב
 הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: (ג) וְלֹא-יָכְלָה
 עוֹד הַצִּפְנִי וַתִּקְחֶלּוּ תִּבְתָּ גִמָּא וַתַּחֲמֶרָה
 בַּחֲמָר וּבִזְפַּת וַתֵּשֶׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשֶּׂם
 בְּסוּף עַל-שִׁפְתַּת הַיָּאָר: (ד) וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ
 מִרְחָק לִדְרֹעָה מִה־יַּעֲשֶׂה לוֹ: (ה) וַתֵּרָד בֵּת-
 פְּרַעֲהַ לִרְחֹץ עַל-הַיָּאָר וַנַּעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת

אחריו כי הוליד עמרים את אשתו חסני נזרת פרעה, ואח"כ הסתירה נעלת חרים;
 ועיין למטה ו' כ'. (ב) בר טוב הוא: רא"נע ור"עם ורמ"בין ורמ"ז וגו' כירש
 כי יפה הוא, כי לא הבינו אך יתכן לומר על ילד הטולד שהוא טוב; ורש"ם כירש
 כי טולד לבוק ו' חדשים, והסתכלם בו וראתה שהוא נשלים בנדרתו וכווא נר קיימא,
 ולא כפל ול"ג ברור (כדעת א"א"ל) כי כירש טוב כמשמעו, וקוראים טוב לחיטוק
 כשאיתו טובה ולמעק, ואם היה נועק לא היה אפשר לנכנס, כי היה קולו נשמע מרחוק,
 ומפני שהיה טוב יכלה לנכנס. (ג) הצפינו: דגש הג"ד למסארת הקריאה, ועשו זה
 כדי שיהיה שהוא נע, ואורך המלה ירבה, זה כדי שיוכלו לנגן יפה הסגול שעליו, שאין
 לפניו מלה נעשם משרת שחבייב בנגונו; וכענין בזה חק"ש ה' כוכב ידך; והוא הפעיל,
 והנה הנוסח מחביא את חברו, אבל אפשר שחברו ינא מחשבונו, ולא יתכן להיות כלבן;
 לא כן החפ"ן, כי הוא מכריח את חברו להיות כלבן; והנה יוכבד גם אחר ג' חדשים
 הראשונים יכולה הימה לנפון את בנה, אך לא הימה יכולה להכריחו שיהיה כלבן, כי
 יתן את קולו בבכי ושמעו חברים, וכן מי יתן בשאול חפ"כני (איוב י"ד י"ג), הכוונה,
 מי יתן ותחביני, וכן חברימי להיות כבחר חבנד עיניך, ולא אחתהך לבסוף בארצות
 החיים, ולא תוכל מדת הדון למנע נ"י. נמא: הוא papyrus גדל אל היאר, וכקרא
 כן מלשון הגמלימי כח, להיותו גדל אל החיים, ובאילו הוא נרד לשחייה, וכן לוקאטס
 קוראו bibula papyrus, והיו עושים מחוץ בנדים, מכללים, כלים וגם סביבות, חס ל'
 לוקאטס: (Pharsal 4. 136.) conseritur bibula Memphitis cymba papyro (ראו'
 וגו'), ותלמיזי יתקן יהודה קליבעבערג אומר כי תחלת קראו הנחת ההוא בשם נמא,

preso una figlia di Levi. (2) La donna, divenuta incinta, partorì un figlio; e vedendo ch'era buono, lo tenne nascosto per tre mesi. (3) Ma non potendo più tenerlo ascosto, gli prese una cassetta di papiro, la spalmò di bitume e di pece, vi pose il fanciullo, e la pose nella giuncaja, sulla riva del Nilo. (4) E la sorella di lui si collocò da lungi, per sapere ciò che ne avverrebbe. (5) La figlia di Faraone era discesa a lavarsi presso al Nilo, e le sue donzelle passeggiavano sulla riva del Nilo;

וא"כ אירע שמו מיס נקבה על נחל, כגון שהולך אדם לשתי מים מן הנחל ולא היה לו כלי, ולקח נחל הגלגל אצל הנחל ועשה מחבו קנה ושהה מעט מעט מחמי הנחל, ואותה שחיה הכעשית מעט מעט קראו לה נחיה או נחיעה על שם הנחל. ונתחמרה: פעל מן חמר והה"א ראיה למפיק. בבוקר: כמו קנה וסוף קחלו (ישעיה י"ט ו'), והוא מין כעט הגדל אצל היאור, ונקרא בל' חמרי Sari, זה לשון בלכנים Fruticosi est generis Sari, circa Nilum nascens, duorum (Hist. nat. 13. 13.) וכוח האם בנתה את בנה (כדברי רע"ם) אולי יראהו חמרי ויביאו אל ביתו כשאר אסופי; ואני מוסיף כי האם אמרה בלנה, מוטב שחיה בנית איש חמרי משמחת וחבל מקום לא כחלשח חמנו, אבל שלחה את בנה לדעת מה יעשה לו, ומכרה לה משטחיה, באופן שהילדה אמרה לבת ברעה האלף וקראתי לך אשה מייקת מן העבריות, ועל ידי כן יכולה להדיעו שהוא יהודי וללמדו לשון אבותיו ואמונתם. (ד' ונתחבב: חלה זרה כי משפטו ותחבב; ואולי אפשר לומר כי קראתה ותחבב כלומר ותחבב, והיא חוזרת לאם הילד כי היא העמידה שם את אחותו לדעת מה יהיה בבנה, כי לא כתבתו שם כדי שימות, כי לא יחבן לאם שחית את בנה בידים מכחד שמו ימות, לולא שתברור לו מיחה יפה, וכאן אף המורים לא היו עושים זו דבר אחר אלא להשליכו היאורה, והיא ע"י החבה היתה מביאתו לחיות ברעב, שהיא מיחה קשה הרבה מחיתת הטבעה נמים; והנה ידענו כי שרש ילד הוא בבנה כדרך משרי כ"ן, חס על דרך ל' ארמית, כמו תבדע מן ידע, וידענו כי בארמית לפעמים מוסיבים ת"ו בשרשים הנמים כדי שמשאר ההברה האחרונה בשוא נע קדים התנועה, כמו שהיא בשלמים, כגון כננין ותחבב לתקם, יתחבב בת"ו דגשה, ובסורי לתקם לתחבבים; ומה יש בארמית שרשים המחזילים בת"ו שאיננה בעברית, כמו לתבדע שעיניו הכית (חזה לתחבב) כגון מתחבב לכו ביימי (עירובין כ"ג) וכן כאן מן ידע התבדע במקום הגני ומה ותחבב לדעתה: במקום לדעת, כמו ללדה (מ"ב י"ט ג'). (ה' לרדוף על היאור: רש"י

על־יֵד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת־הַתְּכָה בְּתוֹךְ הַסּוֹף
וַתִּשְׁלַח אֶת־אַמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ: ^(א) וַתִּפְתַּח
וַתֵּרָאֶהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נָעַר בִּכָּה וַתַּחְמַל
עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִי הָעֶבְרִים זֶה: ^(ב) וַתֹּאמֶר
אַחֲתוֹ אֶל־בַּת־פְּרֹעָה הָאֵלֶּךְ וַקְרָאתִי לָךְ
אִשָּׁה מִיִּנְקַת מֶן הָעֶבְרִית וַתִּינֶק לָךְ אֶת־
הַיֶּלֶד: ^(ג) וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פְּרֹעָה לָכִי וַתִּלָּךְ
הָעֹלָמָה וַתִּקְרָא אֶת־אִם הַיֶּלֶד: ^(ד) וַתֹּאמֶר
לָהּ בַּת־פְּרֹעָה הִלִּיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה
וְהִינֵקְהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֶּן אֶת־שִׁבְרָךְ וַתִּקַּח
הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיֶקְהוּ: ^(ה) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַתִּבְאֶהוּ לְבַת־פְּרֹעָה וַיְהִי־לָהּ לִבָּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מָשִׂיתָהוּ:

ורמ"בין וראו' בירשו ותרד על היאור לרמון בו ואין כן דעת כה"ט, וכיוצא עמו, כי לא יתכן לומר ותרד על, אלא טעמו לרמון אצל היאור. את אמרתה: שפחה; ואין לפרש זרע (ולנקד חֲפָתָה) כי חֲפָה שם מיוחד לחדת הזרע לא לזרע עצמו ולא חלוצתו רק פעם א' להוראת הזרע, כפסוק חשע חמות ארבע, וארבע חמות רחבה נאחזת איש (דברים ג' י"א), וגם שם ענינו חדת הזרע לא זרע חשע. (ו) ותפתח: את החנה, נראה שהיה עליה חכמה, כמו בחנת נח. ותרואהו את הילד: חלת את הילד יחרות כי כבר ידענו מה היה בחן החנה, לפיכך כיוצ ותרואהו בכניו, והסוף את הילד לרמון על החסידים הגדולים שהיה להם כזה נראותם ילד בחנת נחל

vide la cassetta in mezzo alla giuncaja, e mandò la sua ancella, la quale la prese. (6) L'apri, e lo vide, il bambino, e trovato ch'era un fanciullo piangente, n'ebbe pietà, e disse: Quest'è dei bambini degli Ebrei. (7) La sorella di lui disse alla figlia di Faraone: Vuoi ch'io vada a chiamarti una donna lattante, delle Ebreë, che ti allatti il bambino? (8) La figlia di Faraone le disse: Va. — E la donzella andò, e chiamò la madre del bambino. (9) La figlia di Faraone le disse: Prendi teco questo bambino, e allattalo per mio conto, ed io (ti) darò la tua mercede. La donna prese il bambino e lo allattò. (10) Cresciuto il bambino, lo recò alla figlia di Faraone, la quale l'ebbe qual figlio, e gl'impose nome Mosè, soggiungendo:

מוֹשֶׁה בְּחָךְ הַסּוֹף; וְהָיָה אֶחָד אֲחֵינוּ וְרֵאשִׁית שֵׁיחָה נֶעֱרַר טוֹבָה מִחֵלֶם עָלָיו. מִלְרֵי הָעִבְרִיִּים וְהָיָה שֶׁמֶטָה כִּי קָרַב הַדָּבָר שֶׁאֵיךְ מִן הָעִבְרִיִּים כִּתְּן שֶׁס' אֶת בְּנֵי, אֲדָמָה אֵיךְ מִלְרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יוֹמֵת. (ו) בֶּן הָעִבְרִיִּים: כִּי הָרַב עֲבָדִית הֵיוּ מִיִּמְקִית, כִּי הָרַב חֶסֶן הֵיוּ שֶׁחֲמִשִּׁי לִיִּדְהֵן (אֲחָ"ל), אִלּוּ שֶׁאֲחָב הַחִינוּק וְתַשְׁמִית עָלָיו יוֹתֵר לְחִיּוֹת הָיָה עֲבָרִי וְהָיָה עֲבָדִית (רֵא"ו). (ב) הַדְּלִיבִי: כִּמוּ הַדְּלִיבִי, בְּקֶלֶךְ הַיִּשְׁרִי, הַיִּבְיָק (רֵא"ו) בֶּן רַב־צַב רַחֲמֵי"ן (רֵא"ו) וְגִי'וֹ, וְהָיָה שֶׁפִּירְשׁוּ כִּמוּ הָאֵל לִיכִי, אֶךְ לֹא מִלְּאֵנוּ לִיכִי בַּחֲקָרָה, וְעַד מָלֵת אֶת לֹא תַשְׁמֵן אֲלֵל הָאֵל לִיכִי, וְאֲדָמָה נִכְתַּב הַיִּלְכִי בַּחֲקֹס הַדְּלִיבִי לְיוֹת הַמֵּלֶה עִם וְהַיִּבְיָקִיָּה (וְכֵן דַּעַת מַה־שֶּׁד). (ז) וְתִקְרָא שְׁמוֹ מִשֵּׁה וְתִאמַר וְגו': דָּוָן יִתְחַן מִכְרַשׁ וְתִקְרָא שְׁמוֹ שֶׁאִמּוֹ קָרָאָה לוֹ שֶׁס', לֹא בַת כְּרַעַה, וּמִכְרַשׁ מִשְׁתִּיחָהוּ מִשְׁתִּיחָהוּ (כִּמוּ לִיִּדְהֵנִי, לְבִנְתִּי) וְהָיָה רֵאשִׁית לֹא מִמֶּסְרֵן הַיִּדְהֵנִי אֶת הַיִּדְהֵנִי. וְאִמְכֵם אֶת שֵׁיחָה לְבִנְתִּי כְּרַעַה, וְהָיָה לֹא יֵדְעָה כִּי הַיִּבְיָקָה הִיחָה אֲחִינוּ, הַנִּבְּחֵן כִּי בַת כְּרַעַה קָרָאָה לוֹ שֶׁס'. וְהָיָה מִשֵּׁה הָיָה שְׁמוֹ (וְלֹא שֶׁס' אֶת כִּתְּן מוֹכִיחֵם כְּדִבְרֵי רֵא"ו), כִּי מֹה בְּלִי מִלְרֵי חִיִּם, usec מִלְרֵי, וְהָיָה מִשֵּׁה עֲבָרִי מִלְרֵי חִיִּם. וְהָיָה הָיָה כִּי הַתַּחֲרָגִם הַחֲלֹכִים בְּדִבְרֵי בַּחֲקֹס מִשֵּׁה כְּתִיב מִיִּדְהֵנִי (Mo-yses) לִהְיוֹת תַּחֲלֵת בְּרַחֲמֵי מֹה־שֶּׁד, וְכֵן יוֹסֵף בְּלִאֲחִיוֹם כְּתִיב כִּי הַמֵּלֶה מִדְּרַבְּתָן מִן מֹה־שֶּׁד, שֶׁבִּינְטוּ מִלְרֵי חִיִּם (Jablonsky) וְרֵא"ו וְגִי'וֹ. נֹס (Strom. L. I) Clemens Alexandrinus כְּתִיב כִּי הַיִּבְרִיִּים קוֹרְאִים מֹה־שֶּׁד לְכָל הָעוֹלָה מִן הַיִּמִּים וְגִי'וֹ כִּי פִעַל מִשֵּׁה בְּעֲבָרִי מִשֵּׁם מִשֵּׁה נִגְזַר, וְהָיָה הָיָה לֹא כִּיחָל אֲלֵל לְהוֹרֹאת הַהִלָּה מִן הַיִּמִּים, יִתְשִׁי חִיִּים רַבִּים (ש"ב כ"ב י"ג, וְהָיָה י"ח י"ג), וְיִבְרָךְ יְיָ עוֹלָם מִשֵּׁה עֲמוֹ (יִשְׂעִיָּה ס"ג י"א), וְיִרְשׁ אֶת־כִּי אֵיךְ הַמִּלְרֵם חִיִּים. וְלֹא שֶׁנִּגְזַר הַתַּחֲלֵת מִשֵּׁה שֶׁל מִרְעָה, אֲלֵל אֲחִיר אֲנִי כִּי כָל מִי שֶׁהָיָה נִכְלָל אֵל הַיִּמִּים וְכִיטֹל הֵיוּ הַמִּלְרֵם קוֹרְאִים לוֹ מִשֵּׁה, וְהָיָה לְמַדּוֹ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹיָם בְּמִלְרֵם וְכֵן

שְׁלִישִׁי (יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיַּגְדֵּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא
 אֶל־אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִכְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי
 מִכָּה אִישׁ־עֲבָרִי מֵאֶחָיו: (יב) וַיִּפֶּן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא
 כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹול:
 (יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עֹבְרִים
 נָצִים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תִכֶּה רֵעִי: (יד)
 וַיֹּאמֶר מִי שְׁמֶךָ לְאִישׁ שֶׁר וַיִּשְׁפֹּט עָלֵינוּ
 הִלְהַרְגֵנִי אַתָּה אָמַר כְּאִשֶּׁר הִרְגֵת אֶת־
 הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר:
 (טו) וַיִּשְׁמַע פֶּרַעַה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ
 לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפָּנָיו פֶּרַעַה
 וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: (טז) וּלְכֹהֵן
 מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתִּבְאֵנָה וַתְּדַלֶּנָּה וַתִּמְלֵאנָה
 אֶת־הַתְּרֵהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: (יז) וַיָּבֹאוּ
 הָרָעִים וַיַּגְרִשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשַׁעַן וַיִּשְׁק

להם כעל משה להוראת הכללה מן המים. ותלמידיו חוה"ר מ"ח אומר כי אחריו חשה
 מכני שכנר היה להם כעל משך שם הוא קרוב להוראתו לבעל משה; זה נכון. וזוה
 היה כי כעל משה בל"הק אין הוראתו הכללה מן המים דווקא, אלא משיכה בעלמא,
 ולפיכך אומר כי מן המים משיתיהו, יושבי מים. והכורס אומר כדון יצחק, והוא מוכיח

poichè dall'acqua lo salvai. (11) Ora, in quel tempo, cresciuto Mosè, uscì appo i suoi fratelli, ed osservò le loro gravezze; vide un uomo egizio, che batteva un uomo ebreo, dei suoi fratelli. (12) Voltatosi di qua e di là, e visto che non c'era persona, percosse l'Egiziano, e lo nascose nella sabbia. (13) Uscito un altro giorno, vide due uomini ebrei che si azzuffavano; e disse a colui che aveva il torto: Perchè batti il tuo prossimo? (14) Ma colui disse: Chi t'ha costituito signore e giudice su di noi? Pensi tu d'uccidermi, come uccidesti l'Egiziano? Mosè temette, e disse (tra sè): Dunque la cosa si è saputa. (15) Faraone, udita questa cosa, voleva uccidere Mosè; ma Mosè se ne fuggì da Faraone, e andò ad abitare nel paese di Midjàn, e [a prima giunta] si soffermò vicino ad un pozzo. (16) Il sacerdote di Midjàn aveva sette figlie. Esse vennero, attinsero acqua, ed empirono i canali, per abbeverare il bestiame minuto del loro padre. (17) Venuti i pastori, le scacciarono; ma Mosè si alzò e le difese, ed abbeverò il loro

כי לא כנגדל משה אלל בת מרעה, אלל אלל אחו, ומכרס יהי לה לכן לאחו, כי לא קנלה שבר היניקה, אלל בקסה שמחזיר לה בנה. זה רחוק מן הדעת מאה, שיחמר יהי לה לכן על אחו, והל"ל ומשיכו לאחו, או יהי עם אחו, וכיונא בזה; גם מ"ש אח"כ ויגד אל אחיו משיע שלא היה אלל אחיו. כי מן הרים משירתו: היא אחרה בלי מזרי, והכתוב אמר בל"הק, והזכיר בעל משה להיותו לי הטפל על הלשון. (יא) ויצא אל ארדו: כי הגיד לו אח מולדתו והיה חבן לראות את אחיו (רמ"בין), אולי כי אחו אשר היניקתו היחה הולכת כפעם בפעם לראות את שלום הנער כדרך המיניקות, וכנגדל מעט הנידה לו שהוא יהודי ושהיא אחו. וירא בסבלותם: טעם בנ"ית שנכחבל בעתים בעין החסלה, כמו כי ראה ה' בעניו (בראשית כ"ט ל"ב); וכן במדרש ור"ש כי בן עניני ולנו להיות מזר עליהם. (יג) בצים: כפעל מן בנה, ומכרה כ"ן הפרש. לרשע: לאותו שבראה לו אין הדין עמו. (יד) מי שמך לאיש: מכני שראו שטקן הכרות בחול הניט שלא היה לו רשות מהחלק, לפיכך מלאו לנו לאותו עברי לחור לו מי שמך לאיש ער (קלינעבערג). (טז) וישב בארץ מדין: כתב רא"ב בע כי אחי מדין היו ברים אל מחצית מרעה, ולפיכך הולך משה להיות רעה לאן, כדי שלא לעמוד ביושבו; זה הנל, כי כהן מדין לא יתכן שהיה חמד מן לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מחורבם בעיר, ומתניו לוקחי בטחיו היו ג"כ יהודים, ולפי מחשבת הרא"ב היה ראוי למשה שיחתן באחד מאלה העם בני בלי אס, לא שיקח בת הכהן.

אֶת־צֹאנֶם: (יח) וּתְבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן
וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ מֵהֲרַתָּן בָּא הַיּוֹם: (יט) וּתְאֻמְרֶן
אִישׁ מִצְרֵי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם־דָּלָה
דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁק אֶת־הַצֹּאן: (כ) וַיֹּאמֶר אֶל־
בְּנֵתָיו וְאִיו לָמָּה זֶה עֹזְבֹתֶן אֶת־הָאִישׁ קְרָאֵן
לֹא וַיֹּאבֵל לֶחֶם: (כא) וַיּוֹאֵל מֹשֶׁה לִשְׁבֹּת אֶת־
הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפְרָה בָתּוֹ לְמֹשֶׁה: (כב) וּתְלַד
בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גִּרְשֶׁם כִּי אָמַר גֵּר הֵיטִי
בְּאֶרֶץ נֹכְרִיָּה: פ (כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים
הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנֲחֻ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל־
הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה: (כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־
אֲבֹרָהֶם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: (כה) וַיֵּרָא אֱלֹהִים
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס רביעי

ג

(א) וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתָנוֹ

bestiame. (18) Giunte che furono presso Reuèl loro padre [avo], egli disse: Com'è che oggi siete venute presto? (19) Ed elleno dissero: Un uomo egizio ci liberò dai pastori, ed anche attinse per noi, ed abbeverò il bestiame. (20) E quegli disse alle sue figlie: E dov'è egli? Perchè mai avete abbandonato quell'uomo? Invitatelo, che venga a pranzo. (21) Mosè acconsenti di restare presso quell'uomo, ed egli diede a Mosè Sipporà sua figlia. (22) Questa partorì un figlio, al quale (Mosè) pose nome Gheresciòdm, poichè disse: Sono divenuto pellegrino in terra straniera. (23) Ora, dopo lungo tempo, morì il re d'Egitto, e gl'Israeliti sospirarono e scamarono a cagione della schiavitù, ed il loro clamore per la schiavitù salì a Dio. (24) Iddio udì il loro gemito, e fu memore della promessa fatta ad Abramo, Isacco e Giacobbe. (25) Iddio vide (la condizione de)gl'Israeliti, e Iddio seppa [decise ciò che avea a fare].

(א) תרדמים: עיני נרדמית לי לילה. (ב) אל רעואל אביתו: זקן היה, אני יתרו, ואמר י' ד' מיכאלים כי כאן הזכיר רעואל לפי שהיה עדיין נחיים, והיה נעל הבית, וא"כ חת, וזכר יתרו שהיה נעל בבית אחריו. (ג) וגם דלה דלה לנו: אע"פ שכבר דלו הן וחללו את הכהנים, לא הכפיקו חיים גדלו הן וחזר משה הלך (רא"צ). (ד) קראן: חשבו קראנה, ובשורה הכ"ן בלא תנעה, וכן שחב קולי במקום שחבנה, וכל זה ע"ד לי ארשת, כי בלי סורי הטוי לרבות, הוא קטלין. (ה) וימת מלך מצרים: הוא הקדמם למה שהוא עתיד לומר כי חתו כל האנשים המבקשים את נפשך (ד' י"ט) (רא"צ). ויאמר בני ישראל: גם נחיי הנהך היו באנשים, אך לא היה אפשר להם להתאסף ולקרוח טם ועברה, כי לא היה להם יום מנוחה, ועתה נמות הנהך והיו המצרים עושים לו אבל ומספד, נקבלו גם היהודים ונבקו אל ה' (א"ח). (ו) וידע אלודים: נחר בלבו מה יעשה להם, כיזו חלדעם מה יעשה לה' (ה'). עשה דע וראה מה יעשה שולחי דבר (ש"ב כ"ד י"ג), וכן וידע ה' את אשר לו (נחמד י"ו ה'), עיני אס כירוש.

III

(1) Mosè pasturava il bestiame minuto di lthrò suo suocero,

(א) וירג את הצאן וגו': וכעם אחת קרה לו שנגסו הלואן אחר הידבר נחמד מחקו ע"ד שאל כל הר מורג. ארר המדבר: מדבר איבנו גם מיוחד למקום שחיה,

כֹּהֵן מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר
 וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה׃ (ב) וַיֵּרָא
 מִלְאָךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלִבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה
 וַיֵּרָא וַהֲנֶה הַסֶּנֶה בָּעֵר בָּאֵשׁ וַהֲסֶנֶה אֵינְנו
 אֵכָל׃ (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרֶה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
 הַמִּרְאָה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא־יִבָּעֵר הַסֶּנֶה׃
 (ד) וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לְרָאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו
 אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה
 וַיֹּאמֶר הִנְנִי׃ (ה) וַיֹּאמֶר אֶל־תִּקְרַב הָלֵם שֶׁל־
 נַעֲלִיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה
 עומד עָלָיו אֲדַמַּת־קֹדֶשׁ הוּא׃ (ו) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
 אֱלֹהֵי אֲבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק
 וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּט
 אֶל־הָאֱלֹהִים׃ (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֵה רָאִיתִי אֶת־
 עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי

אך כולל כל חקיס שאיננו שיה נזרע ונעבד, אע"כ שיש בו חרעה עיין תהלים ס"ה
 י"ג, ירמיה ט' ט', וכ"ג י' (רח"ז), ובירוש אחר הסדר, שהתרחק מחקיו חשש מצט
 נלכחו עם הנאן אחר דרך הסדר, שהיה הולך ומתרחק עם הנאן לאורך ולרוחב הסדר
 שהיה מתכשע עד הר סיני, ודעת רד"ק כי חקיס החרעה נקרא שדבר משרש דבר

sacerdote di Midjàn; e guidando (una volta) il bestiame lungo la campagna rasa, arrivò al monte di Dio, all'Orèb. (2) Un angelo del Signore gli apparve di mezzo ad un roveto, in una fiamma di fuoco. Egli vide (cioè) ch' il roveto ardeva nel fuoco, ed il roveto non si consumava. (3) Mosè disse: Voglio accostarmi, e vedere questo grande fenomeno, come sia ch' il roveto non si consuma. (4) Il Signore vedendo ch' egli s'accostava per vedere, Iddio lo chiamò di mezzo al roveto, e disse: Mosè! Mosè! — E questi disse: Eccomi. (5) E (Iddio) disse: Non t'avvicinare qui. Togliti le scarpe dai piedi; perocchè il luogo, sul quale tu stai, è un terreno santo. (6) Indi soggiunse: Io sono il Dio di tuo padre, il Dio d'Abramo, il Dio d'Isacco, e il Dio di Giacobbe. — Mosè si nascose il volto, poichè temette di guardare verso Dio. (7) Il Signore soggiunse: Ho veduto la miseria del mio popolo ch'è in Egitto, ed ho udito le grida

שמענו בארמית נהג. ודעת לדוניקום De Dieu כי מדבר מן דבר שמענו בל' כושי
הר, והראשון כבון. ואולי אחר שקראו מדבר למקומות המרעה שאין בהם לא נחיש
ולא חילנות, אלא מקום פנוי ורחב הרבה, כאשר גם מדבר למקומות ערבה וזיה גם
הם מקום רחב ובנוי בלא נחיש ועלא חילנות (אח"ס). הר אלהים: על שם העמיד
(אנאלום ור"י) או כך כתב משה אחר מתן תורה (תלמודי אלישע ואחאטו) ויש אומרים
ע"ש נבהו, כמו הררי אל, והראשון כבון. הורבה: תורב וכינוי שני הרים, או שני
ראשים מחר אחד, ח"ל Pietro della Valle נ"ל Duo sunt montes uno in loco, hoc est Horeb et Sinai, qui ambo nascuntur, ut ita dicam, ex radice una, et di-
viduntur postea iugis, quo altius adscenditur. (ב) וירא מלאך ה': ואח"כ
פירש מה ראה, כי בכל הק"נה עושה שליחותו בלבבת אש: לפה נחשים להנה, וזוה
נמשנה בא' אחר ולפה, המלטה חייב (ב"ק פרק ו') (רננו בעדים מהר"ש ורמ"א). בתוך
הסנה: מין קוצים שהיו באותו הר, ועל שם כך נקרא סיני (רא"ע). והנה הסנה
נער נאש, לא נוער ממש, אלא חוקף להנה כנף נער, כי האש היחה לוהטת בין
הקוצים, אך לא היחה באחת בהם, ובחמלה ראה משה האש בין הסנה, והסנה לוהט
נאש, ואח"כ ראה כי לא היה הסנה נשרף, ואז אמר אבורה נא ואראה מדוע לא
ינער הסנה: שרש נער נצנץ הקל הוא פעל עומד (עין ר"דק ונח"ס ה"ל כרא"ע).
וענינו לוהט האש, וגם שרפת הנף שהיא לוהטת בו, כי נבנה שבעולם הלהט בלחי
מחפרד מן השרפה, וכאן הסנה היה לוהט, אך לא היה נשרף. אפ"ל: בינוני פעל,
עין דקדוק. §§ 374. 422. (ר) של: משרש נשל, כמו ושל גוים רבים מכניד.

מִפְנֵי נִגְשׁוּ כִּי יֵדַעְתִּי אֶת־מִכָּאֲבוֹ: (ח) וְאָרַר
 לְהַצִּילוֹ י מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ
 הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲכָה אֶל־אֶרֶץ זָבֶת
 חֶלֶב וְדִבְשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
 וְהָאֹמִרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי: (ט) וְעַתָּה
 הִנֵּה צִעַקְתָּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם־רָאִיתִי
 אֶת־הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם: (י) וְעַתָּה
 לֵךְ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל־פְּרַעֲה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 הָאֱלֹהִים מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל־פְּרַעֲה וְכִי
 אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יב) וַיֹּאמֶר
 כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לֶּךָ הָאוֹרֹת כִּי אֲנֹכִי
 שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם
 תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל־הָהָר הַזֶּה: (יג) וַיֹּאמֶר

(ח) זבת חלב ודבש: עיין למטה י"ג ה'. (י) והוצא: לוי בויקום עתיד מבני
 שקדמו לוי אחר, ללכה כמו שחור מנחם וזיה; וכן נחמם כ"י שלי (שכתב בשנת קע"א
 או קודם לכן ג"כ) מתרגם וַיִּפְקֵךְ. (יב) כי אדירה עמך: כנגד זה שאתה אומר
 מי אנכי כי אלק וכו', דע כי לא אלק הוא, אלא אני אחיה עמך; זה המראה שאתה
 רואה בסנה ההוא הוא לך אות שאני האל אני הוא השולט אחיך (ר"ש ר"ב) דא"כ
 ודמ"כמן). בהוציאך וגו': ענין אחר הוא, והוא לוי שיעשה זכר לאותו אות שהיה

che manda a cagione de' suoi oppressori. Sì, conosco i suoi dolori. (8) Sono quindi disceso per liberarlo dagli Egizi, e per farlo passare da quel paese ad un paese buono e spazioso, ad una terra che scorre latte e miele; alla terra (cioè) dei Cananei, degli Hittitei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hivvitei, e dei Jevussei. (9) Or dunque, ecco, le grida de' figli d'Israel sono giunte a me, ed anche ho veduto l'oppressione che gli Egizi fan loro soffrire. (10) Or dunque, vieni ch'io ti mandi a Faraone; e tu trarrai il mio popolo, i figli d'Israel, dall'Egitto. (11) Mosè disse a Dio: Chi son io, che possa andare da Faraone, e trarre i figli d'Israel dall'Egitto? (12) E (Dio) disse: (Sì,) poichè io sarò con te, e questo (fenomeno che qui vedi) ti serva di segno che son io che ti mando. Quando poi trarrai il popolo dall'Egitto, presterete culto a Dio sopra questo monte. (13) Mosè disse a Dio: Ecco io vado ai figli d'Israel, e dico

הראשון שעשה לו האל, חס ע"י שיקדש ההר ההוא ויעבדו האל שם, כמו שעשה משה, וכן מוצא תחת ההר, וישלח את בערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (למטה כ"ד ד' ויהי), וכאן לא הוטרף להגיד לו כי נהר ההוא יתגלה ה' לכל העם, וישמעם את דבריו רק אחר לו מה שיהיה בו כדי להזקק את לבו שיאמין כי על ידו יצאו ישראל מחורס; כן כ"ל ברוצחאך: בזמן הוטרף, כי נהייתם נהר סיני, ועדיין לא הגיעו אל ארץ נובתה, עדיין אין יציאת מחרים שלמה. החקור עם ב"ית עכינו בזמן הפעולה, והחקור עם כ"ף עכינו אחר הפעולה, עיין בה"ע חק"כט עמוד 93. וכן מנאחי א"חכ לר' שלמה פאפאניס (וריעות שלמה ח' א' דף ד' עמוד ג' דה"א, וכן ג"כ לטוביניוס (אית ב'); מה שכתב כאן רמ"בן הוא דבר בטל ומבוטל, והלכו אחריו ראוי ואחרים. (יג) ואמרין ל' מר שמו: יפה העיר הרמ"בם (מרה חלק א' ב' ס"ג) חק היחה לענין ההוא ראיה זאת השאלה עד שנקב כמה זה ישיג עליה? כי הכה לא ימלט הדבר מהיות ישראל כבר ידעו השם ההוא אז לא שמעוהו כלל, ואם היה נודע אלגם אין טענה לו בהגידו אותה, כי ידעוהו בו כידועתם; ואם היה נלתי בשעת אלגם מה הראיה זה שם האל, אם היה ידועת שמו ראיה? ודעתו ז"ל הוא כי משה אחר אולי יבקש מחיבו שהוביח להם מניאות האל ושלמה הגיבו ה' באחרו אהיה אשר אהיה ובירשו הכנאח אשר הוא הכנאח, כלומר מחיבו החליאות. ורמז"חן אחר כי ברבות ימי הגלות והשעבד לישראל כמעט נשכחו מהם השמות הקדושים, וחזרו להיות כשאר הגוים החמדקים נלגא השמים, כאילו אין אלה ואלהם, חזן תשכט לו; והוא רמז"חן חרנם אהיה אשר אהיה, העגם השעבד לעולם ועד, וקרוי לה בירש השם הזה רבנו בעדים נאון. ואני אומר כי אכתבו ראיהם כנאח משה אל העם ועשה לכניהם האותות, ויאמין העם, וישמעו כי בקד ה'

מִשֶּׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אֲנֹכִי בְּאֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
 שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מַה אָמַר
 אֱלֹהִים: (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֲהִיָּה
 אֲשֶׁר אֲהִיָּה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֲהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים
 אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה
 אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

את בני ישראל א"כ לא היו לא בלתי ידיעים מציאות האל, ולא בלתי ידיעים את ה' אלהי אבותם, כי ברגע בראותם האותות לא יחכן שיקטו מיד ידיעות אלו, אלא התגילו האותות לאמת להם שלמות השליח, לא זולת זה. וכ"ל כי פשה ידע כי ישראל ידעו את ה' אלהי אבותם, ואינם חשב שישאלו באיזה חזק וקצף עזמו בשלחו אותם, כי לפי פעולותיו הוא נקרא (וידועה היא בל"הק מליצת הקרא בשם פלוני, והכוונה היות בחזק פלוני, כמו אחרי כן יקרא לך עיר הנזק שענינו אז) חזק עיר הנזק, ודנים כן). ותכלית השאלה היא לדעת מה היא כוונת האל בשלחו את משה אליהם, שאל חזק לא יכיה הענין לטובתם בהשלט, אלא להעניש את המזרים, וא"כ הנל לא יגיל את ישראל, אז חזיה כוונתו יתברך לדבר אחר איזה שיהיה; ובשאלת מה שמו הם שאלין מה הוא החזק אשר בו נגלה אליך, ומה השם אשר קרא לענינו ששמו תודע כוונתו; כניבול כאדם השואל איך היו פניו של פלוני ואיך היה קולו, ואיך היו תנועותיו בשעה שדבר אליך הדברים האלה כי מזה חזק מתשבתו וכוונתו והאל הבינו אהיה הוא שמי, ופירש ואמר אשר אהיה, כלומר החזק שבו חזי נגלה לך ולהם הוא זה, אהיה, כי אהיה אהיה (אשר אהיה הוא כירוש שם אהיה); והענין אהיה עמכם, אהיה כמול לכם, תראו תמיד כי יש ה' בקרבכם (וכפירוש חז"ל) חזי אהיה עמכם בשעבוד זה, כי לא אעזובכם עד אשר אס עשיתי את אשר דברתי לכם, בחזק הוה ועל הכוונה הזאת חזי שאל אותך, כי נגדתי בדעתי לנחול אתכם ע"כ, ולא יכיה

loro: Il Dio de' vostri padri mi mandò a voi; se mi dicono: Qual è il suo nome? che cosa ho da dir loro? (14) E Dio disse a Mosè: Ehjè ascèr ehjè [Sarò quel che sarò, vale a dire: Farò per voi ciò che mai non feci sinora]. Indi disse: Così dirai ai figli d'Israel: Ehjè [Sarò] mi mandò a voi. (15) Iddio soggiunse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Il Signore, Dio de' vostri padri, Dio d'Abramo, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe, mi mandò

רנע שלא אהיה עמכם גם לא יהיה מי שיעמוד לפני, אבל תמיד תראו כי יש ה' בקרבכם ולא תאמרו אים ה' ? כי תמיד אהיה, והנה השם הזה אינו אלא לטובך השגשג אהם אין זו תשובה מספקת וכללית לשאלת מה שמו אם תלקח בהחלט; על כן הוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וכי שלמי אליכם, זה שמי לעולם, זה וכרי לדור דור, ה' המפורש הוא שמי לעולם, חכרי לדור דור, אבל גם אהיה אינו אלא נביאית השלימות הפרטית הזאת להוציאם מחזרים. ותלמידו מוסרר א"תם ואמר כי שאלת מה שמו קרובה לשאלת מי ה' אשר אשמע בקולו, כלומר מי הוא האל הזה ששולט אותך אלינו ומה לו לשלוט לנו עלינו, ואמר שצב אותנו והסביר פניו חמס בכל חזון הרג בהו, ובכל הנגה הגדולה אשר אנטנו בה, מה שם ומה זכות יש לו עלינו, שישלט לנו עלינו לננות אותנו לעשות דבר מה? זה הוא מה שפגש משה שחל יאמרו לו ישראל כשיראוהו נא אליהם בשם ה', ויחשבו כי מתחזה אינו נא אלא לטות אותם תורה ומצות; ומשה נהייתו במדיון לא היה ידע אם עדיין הם נושמים באלהי אבותם ומאמינים בו, ומשה שחל ברוב הלב[ות] ואריכות הנגה כבר נתייאשו מן הרמזים; ואז השיבו ה' אהיה אשר אהיה, כלומר הן אחת כי עד עתה לא עשייתם להם שום טובה, ואין לי שום שם חיות עליהם, וכניכול לא הייתי להם לכלום, רק הייתי להם כאילו אינני, אך מן היום הזה והלאה אהיה להם מה שאהיה, אעשה להם מה שאעשה, ואקנה לי עליהם השם והזכות אשר אקנה, לכן כה תאמר לבני ישראל אהיה שלמי אליכם, מי שעד עתה כניכול אינו כלום לכם, אבל הוא אומר מה שלא הייתי אהיה, ומה שלא עשייתם אעשה, הוא השולט אותי אליכם, והנה התשובה הזאת לא נאמרה אלא בתנאי אם ישראל יאמרו למשה מה שמו, והם לא אמרו לו בדבר הרע הזה, כי עדיין היה להם דבק באלהי אבותם, ומאמינים היו בזה שהיה נקבלה אנלם כי פקד יפקד אלהים אותם; והאל הנזון לבנות ידע כי לא יאמרו בדבר הזה, ולפיכך הוסיף ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלמי אליכם; והוסיף ואמר למשה (לא כדי שאמר לישראל) זה שמי לעולם, ואין נדך לשם אחר, כי מה שעשייתם לאברהם ליצחק וליעקב היא רחמי מספקת להודיע בכל דור דור גדולתי ומדותי. (16) ומקץ שלשים שנה המלפתי מעט כידוש הכתוב הזה, והנה הוא לפניך בתרגומי האשכולי הנדפס, והכוונה בו אהיה

וַאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם
 וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דָּר: חֲמִישִׁי (טו) לָךְ וְאֶסְפֶּתְּ אֶת־
 זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי
 אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אֲבֹתָהֶם יִצְחָק
 וַיַּעֲקֹב לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
 הָעֲשׂוֹי לָכֶם בְּמִצְרַיִם: (יז) וְאָמַר אֶעֱלֶה אֶתְכֶם
 מִעֲנֵי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
 וְהַפְּרִזִּי וְהַחֲוִי וְהַיְבוֹסִי אֶל־אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב
 וּדְבַשׁ: (יח) וְשָׁמְעוּ לְקֹלָךְ וּבֹאֲתָ אִתָּהּ וְזִקְנֵי
 יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּם אֵלָיו יְהוָה
 אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכְּהָ־נָא
 דֶּרֶךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה

זה שאהיה, אעשה מה שלא עשיתי מעולם; והוא הנכון. (טו) את זקני ישראל:
 יפה פירש ר"ע, ולא כתרנוס רמב"ן. (יז) נקרה עלינו: כשארס מתאווה למנוח
 דבר מה ופתע פתאום יודתן הדבר לפניו, יאמר על הדבר ההוא שנקרא לפניו, כלומר
 שנודתן שם כאילו היה זה שקרא לו, כמו וַיִּקְרָא אֲבִיבָלוֹס לִפְנֵי עֲבָדֵי דָוִד (שמואל ב'
 י"ט ט'), כוונתו לפניו כאילו קראו לו בא ונהרג, וכן הקרא כא לפני היום (בראשית
 כ"ד י"ג), עיין בה"ע תק"פט, עמוד 88. והנה לשון נקרה גזור מלשון נקרא, חלילה
 שהנבדלו לבעזים נכמינה וכתבו בה"א אותם שענינם הדומות, וכתבו בא"לף אותם
 שענינם קריאה ממש. וכאן נקרה עלינו, כוונתו לפניו אכתבו עבדיו הספגים ליראה
 את שמו. וראו' אמר כי הוא כמו נקרא בא"לף, כמו כי שיק נקרא על עירך ועל
 ערך ותרניהם, ושואן לפרש ענין גלי שכינה, כי ה' לא נגלה לזקני ישראל, חלילה

a voi. — Egli è questo il mio nome per sempre, ed è questa la mia denominazione per tutt' i secoli. (16) Va, raduna gli anziani d' Israel, e di' loro: Il Signore, Dio de' vostri padri, è apparso a me — il Dio (cioè) d' Abramo, d' Isacco e di Giacobbe — con dire: Ho pensato a voi, ed a quanto vi vien fatto in Egitto. (17) E ho deciso di togliervi dalla miseria dell' Egitto, e farvi passare al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hhivvei e de' Jevussei; ad un paese (cioè), che scorre latte e miele. (18) Eglino ti presteranno ascolto, quindi tu e gli anziani d' Israel vi recherete al re d' Egitto, e gli direte: Il Signore, Iddio degli Ebrei, si è a noi manifestato. Or dunque permetti deh! che andiamo nel deserto, a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Si-

למשה ואני אחזר שאין זו טענה, כי ה' נגלה לישראל ע"י שנגלה למשה, חלד כי החליטה היתה לא תתכן בלא חלת שם, ולפי דרכו שם ה' הילל. ועתה נלכה נא ונ': אין ספק כי הבקשה הזאת היתה בעקבה כי לא היתה דעתם לחזור; ומאחר שהוא היה מעבדם ומשתעבד בהם בלא שום דין אין לחמוה אם נזה ה' להסתתל עם העקש. והנה אין ספק שאם כ"כ היה משה מוסרם ללכת בנשימות ה' יותר היה מוסרם אם היה ה' מוזהו לחזר לפרעה שיגלה את ישראל לנשימות, כי אז לא היה משה מקבל עליו בשום פנים כי לא יחלצוהו לבו לחזר לפני העלף: אתה הרעוה לעם הזה ועתה שלחם מפנים למפסס: ואולי נ"כ שאם היה אחזר לו כן היה פרעה מושיח, גם היה מחזקו יותר ויותר על ישראל ק"ו שמה שהכניד עליו עליהם באחרו נרפים אחס נרפים תכנן העברה על האנשים ומנן לא יתכן לכס; וה' לא יספוק לב בני אדם, ובפרט לב הרשעים המזוהים הראויים לעונש ולא לשכר טוב. ובעל העקדה כתב: זאת היתה ענה עמוקה אלהית להראות לכל חזק לבו וקושי ערבו של פרעה, והוא באשר נזה שלא יבקשו מוזה רק שירבה מהם כעשרה ימים ללכת שלשת ימים במדבר לנצח לאלהיהם, ומסתחא יוכן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע, וכ"ז אם יאחרו לו לשלחם בלה ע"כג ואין זה טרח כי אחסם עיקר סירוט של פרעה היה מפחד שלא ישובו באחרו מי וחי הכולכים (י' ח') לבו נא הגברים (י' יא), רק לאנכס ובקרכס יונג (י' כ"ד) כלומר לערנן; ואם היה ירא שלא ישוב עוד אין להאשימו על זה. ותלמיד מוס"ר יתקן מאדו משיג שאם מיד היה פרעה שאל ערנן היה הדן עמו, אבל הוא לא אחר לבו נא הגברים רק אחר הסכית, ובהקך תחלת הענין לא לבד שלא אחר להם חטו לי ערנן שחטו, אבל

אֱלֹהֵינוּ: (יט) וְאֲנִי יֵדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהֵלֵךְ וְלֹא בִיד חֲזָקָה: (כ)
וְיִשְׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכִּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל
נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וּבְאַחֲרֵיכֶן יִשְׁלַח
אֶתְכֶם: (כא) וְנָתַתִּי אֶת־חֶן הָעֵסֶה־זֶה בְּעֵינֵי
מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תֵלְכוּן לֹא תִלְכוּ רִיקָם:
(כב) וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֶּרֶת בֵּיתָהּ

התאכזר והקשה עלו עליהם, וזה הראה רע לבנו. (יט) ולא ביד חזקה: אלא
ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו (ר"י רל"ג וקלער) והתרגום האלכסנדרני והירושלמי
גם Pagninus, וקרוי לשמוש זה של מלת ולא הוא מה שמלאנו ולא ילך כח חתנו
אמנון אחי (ע"י י"ג כ"ו), ולא יתן כח לעבדך משא למד פרדים אדמה (מ"ב ה' י"ו)
שענינם אם לא כן, לפנות והרח"בן ורמב"ן ורש"י פירשו ואף לא ביד חזקה, וא"כ
מה טעם ושלחתי את ידי וגו' ואמרי כן ישלח אתכם? הלא נפלאות הם הם הוד הפזקה
והכחוש אומר שאמר הנפלאות ישלחם, ולא ימאן לשלחם, וכן במקום אחר מפורש כי
ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יעשה מחרטו (י' א'); ואחר המאורע הכתוב מעיד
במקומות הרבה כי ביד חזקה הוציאו ה' ממצרים. ורש"י גם ורש"י בע פירשו ולא מחוץ
יד חזקה שלו, לא מפני שכוון חזק לפניו, זה מכבים עם חרטום אנקלוס לפי נסח
רוב המפרשים, ולא מן קדם דמילת חקיף (ועיין איהב גר עמוד 48); ולפי זה הי"ל
ולא מיד חזקה או ולא מחוץ ידו. ובשום כ"י על קלף שבידי הכתב קדם שנת קע"א
כתוב ולא אלהים מן קדם דמילת חקיף; הסופר ערב שמי הנפלאות, והנקדן נקד
מלת ולא והנח מלת אלהים בלא נקד, ונקד מלת דמילת בברי הס"ח, ול"כ בסדך
שנסח אלהים (היא ג"כ גרסת אטישא שהנחתי באובד גר) היא עיקר, והס"ח נחידה,
ענין מורא. (כא) לא תלכו ריקם: אין הכוונה ריקם מחמוכס ולאנכס ובקרכס,
אלא ריקם מחמוץ טוסף על מחמוכס, על דרך לא תשלחנו ריקם, הענק חעניק לו
מלאכה, והוא דבר הלמד חעניכו שאמר חמלם וכתחי את מן העם הזה בעיני מלכים,
ואחר אפי"כ ושאלה אשה וגו', ואמנם מלת ריקם נאמרת על שתי ההוראות בשום, כעין

gnore, Iddio nostro. (19) lo poi so ch'il re d'Egitto non vi lascerà andare, se non (costretto) colla forza. (20) Ma io stenderò il mio braccio, e percotererò l'Egitto con multipli prodigi, che opererò in mezzo di esso; e poscia egli vi lascerà andare. (21) Metterò poi questo popolo in grazia agli occhi degli Egizi; cosicchè quando andrete, non andrete a mani vuote. (22) Una

אני מלכה הלכתי וריקס השיבני ה', הכוונה ריקס מחמירי, אל תבאי ריקס אל חמורתי, הכוונה ריקס מחמנות. (כב) ושאלתי אתי: אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא חמרו להם שלא לשון עזר, אלא ללכת דרך שלת ימים ולשוב; גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל איש מעם רעהו וכשבר או מת, בעליו אין עמו, שלם ישלם, כ"ב י"ג); ורש"ם פירש ושאלה במתנה גמורה, כמו שאל מחני ואמתה גרם כחלתך (תהלים ב' ח'), ויפה כתב רמב"ם (י"א ב') שאין לנרד להוסיף הכתוב מחמנעו, וכבר כתבו ח"ו תשובה נכונה שבדין נעלו מחמרים מה שהשאלים ע"כ. והאמת כי זה תחבולה מאת ה' על דרך שם לך לורב לעיר מאחריה (יהושע ח' ב') עגלת בקר תקח מידך ואחריה לזנות לה' באחי (ש"א י"ו ב'); וה' רבה במשפט ולדק שלא ילאו ישראל מחמרים ריקס, ועם עקש זה להסתכל, כי חלנד כל מה שבשעבדו למגרים ועבדו עבודת כרך בשבר הנגלים והשמים, הנה היו מיתים אולם השטלטים שלא היו יכולים להוסיף עפסה, והשדות והבנים, וכיוצא בזה כתב ג"כ חכם הכברי Justi: ובעל התרגום הזרמתי S. Cahen כתב על פסוק זה: C'est à tort qu'on a attaqué les Israélites à ce sujet. On conçoit que des esclaves parvenant à rompre leurs chaînes, ne se fassent point scrupule de tromper leurs anciens oppresseurs; une telle action peut s'exécuter; elle est même, d'après ce que nous savons des anciens peuples asiatiques, dans les mœurs de ces contrées. Pour juger avec impartialité de la moralité d'un peuple, il faut connaître ses notions particulières sur le juste et l'injuste, et non pas juger l'antiquité d'après nos notions actuelles. והנה האיש הזה חלנד שאיננו מיתים היצעה הם. לטוב אלהי, כמו שאיננו מודה בכלל באלהיות התורה ושאר הנבואות, הנה איננו מיתים אחיו אכילו לטוב משה, אלא לפחות העם השקיע בשעבד; א"כ ב' תורת משה איננו אלא כפזרי הנגלים והקרים, כי לפי דעתו משה איש חכם ולדק היה, ולא היה כדבר הזה, וכאן כתוב כי הוא היה דבר ה': א"כ מה לו לאיש הזה לתרגם ולפרש כפר אשר כזה? ומי יתן ולא שלח ידו לנעת בו! «טחא וכסיל לא יעבור בו, דרך קדש יקרא לו». אחרים יש השיבים: הן אחת כי בדין נעלו ישראל מה שהשאלים החמרים אשר השעבדו בהם, ואשר הניחו בדם נכשעם משה השטלטים והקרקעות; אבל איך

כָּל־בָּסֶף וְכָל־יָהֵב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְמֹתָם עַל־ בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיתֵיכֶם וְנָצַלְתֶּם אֶת־מִצְרַיִם:

יֵטוּה ה' מַעֲשֵׂה רַחֲמָיו? וְהִלֵּא הַנְּוִי הַזֶּה כִּי־הוּא עֹשֶׂה רֹשֶׁם קָשֶׁה וְרַע בְּלֹב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי מִזֶּה יִלְמְדוּ לִשְׁקֹן תַּרְשִׁימָה, וְיִשְׁקִימוּ מַעֲלָלֵיהֶם. וְכִי לֹא הִיָּה ה' יָכוֹל לְהַעֲשִׂיר אֶת עַמּוֹ בְּלֹא שִׂיִּים מַעֲשֵׂה עֲקָבָה? — אֲמֹר אֲנִי כִי יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּנְלוּ מִה שֶׁבָּנְלוּ תַּחַת יַד הַחֲזִירִים, הִדְבִּירוּ מַעֲלָלֵיהֶם הָרַעִים עִמָּהֶם, כֹּאשֶׁר נִטְעוּ עַל הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה וְכֹאשֶׁר קִיָּמוּ אוֹתוֹ וְשָׁאֲלוּ מִן הַחֲזִירִים כֹּאשֶׁר דָּבַר אֱלֹהִים מִשָּׁה לֹא נִרְשָׁם בְּנִפְשָׁם כֹּלל שׁוֹשׁ לֵד הֵיחָד לַמַּעֲשֵׂה מִרְחֵם וְעֲקָבָה, אֲנִל בְּהַסֵּךְ נִרְשָׁם בְּנִפְשָׁם כִּי ה' יֵשֵׁב לֵאמֹר כִּסְעֵלוּ וְעִנִּיֵּשׁ הָרַעִים וְהַקְּחָאֲחֻזִּים עַל רַעֲיָהֶם, כִּי אֲחִינֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ הַדָּבָר הַזֶּה מִלֵּנֶם, וְאוֹלֵי מִרְבּוֹ תִּשְׁקֹתֶם לְהַתְרַחֵק מִחֲזִיקֵיהֶם וְאַרְץ אֹכֵלֶת בְּנֵיהֶם לֹא הִיוּ מִתְעוֹרְרִים כֹּלל לְדַבֵּר הַזֶּה, אֲחִינֶם עֲשׂוּהוּ מִכִּנִּי עַכְּן טוֹה אֲחִינֶם מִהִנֵּינֶם הַמִּדְבָּר לְהֵם נִשָּׁם ה', וְהִנֵּה מִה שֶׁנִּרְשָׁם בְּנִפְשָׁם הוּא כִּי ה' שׁוֹנֵא אֲנָשִׁי עוֹלָה וְאֵת דְּכֹאֵי רֹחַ יוֹשִׁיעַ וְיִטְעֵה, וְעַ"י זֶה נִרְשָׁם בְּנִפְשָׁם אֵלֶם גַּם הֵם נִעַת הַלֵּלָתָם יִדְכָּאוּ אַחֲרֵיהֶם ה' יִקְוִים נִקְחָתָם וְיִתֵּן חֵילָם בְּיָדָם, וְכֹמוֹ שֶׁהִידִירִים אֲחִינֶם מִשָּׁה כְּמִה מַעֲשִׂים שׁוֹכְרוֹ כִּי עֲבָדִים הִיוּ וְיִפְדֶּם ה'. וְהַעֲד לְכָל זֶה הוּא כִּי גַם כֹּאֵן גַּם לַמֶּטֶה (י"א ג', ו"ג ל"ו) הַתּוֹרָה מְבַאֶרֶת כִּי מִלֵּת ה' הִיחָת

ד

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יֵאֱמִינוּ לִי
וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֱלֹהֶיךָ
יְהוָה: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מִזֶּה בִּידֶךָ וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה: (ג) וַיֹּאמֶר הִשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ

(א) וְהֵן: וְאֵם, כְּמוֹ בְּלִי אֲרֻחִית (עֲזַרָּה ה' י"ז) וְכַעַן הֵן עַל מַלְכָּה עַבְדִּי וְכִי הֵן אֲחִיזִי דִי מִן כּוֹרֵשׁ מַלְכָּה שִׁים טַעַם, וְכִמְוִיָּה בְּמִקְרָא וְרָאוּ הֵן הִיחָת כּוֹאֵת (יִרְחִיָּה ב' י'), הֵן אֲעִזְרוּ הַשְּׂחִים וְלֹא יִהְיֶה מִטֵּר וְהֵן אֲנִיָּה עַל מִנֵּב לֹאֲכִיל הָאָרֶץ וְאֵם אֲשִׁלַּח

(*) מִה זֶה קָרִי

donna chiederà alla sua vicina, ed all'inquilina della sua casa, arredi d'argento e d'oro, e vestimenti, che porrete addosso ai vostri figli ed alle vostre figlie; facendo così bottino (delle cose) degli Egizi.

לחת את חן העם בעיני חמרים באופן שהשאלים, כל' שהכירו בני ישראל כי החמרים השונאים אותם לא היו משאלים להם כלי מחדשם אם לא חמרון האל ע"י נם; ומן הטעם הזה מפורש ג"כ לחטם (י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר חשה, ללמדך כי לא מלכס והתעוררו חסם עשו כן, אלא לעשות חלות מנהגם וחושבים, והתבאר א"כ כי החשמה הוא לא היה חזיק ומסביר להם ובפסם, אבל בספק היה חזק את להם ביראת ה' ובאהבת ה' הדק. והיו בעליו הטעם שרצה ה' שיהרגו ישראל את שבעת העמים, למען יקחו מוכר חן ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם חשה כי את כל החושבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו' וחקיף הארץ את יושביה, ושחרסם את משחרתי לנלתי עשות מחקת החושבות אשר נעשו לפניכם (ויקרא י"ח); ולפיכך ג"כ הוכיחם החורם מאמר ה' לאנדרהם הור רביעי ישנו הכה כי לא שלם עון החורם עד הכה, להודיע כי בריחת האמות הכן לא תהיה אלא מפני רשעם, וקודם שתחולל כחם לא יוכלו ישראל לקחת את ארלם מידם. וגם חיה שהוא אומר להם (דברים ט' ד') אל תאמר בלבבך בדתך ה' אלהיך אותם מלפניך לאמר בדתך הביאני ה' לרשת את הארץ האחת וברשעת הגוים האלה וגו', נראה בבירור כי כן היה דעתם נוטה לחשוב כי הנלחם כל עם הוא לפי מעשיו ובגורת האל ובהשגחתו; א"כ הדבר ברור כי גם זה שהחמרים השאלים כפסם חסם היה בעיני ישראל כנה מאת ה' להעניש את אלו ולחת שר טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשחית דרכם ומעלליהם.

IV

(1) Mosè rispondendo disse: E se non mi crederanno, e non mi daranno ascolto, ma diranno: Il Signore non ti è apparso. (2) Ed il Signore gli disse: Che cosa hai tu in mano? — Egli disse: Una verga. (3) E quegli disse: Gattala in terra. — La gittò in terra; e divenne un serpente, e Mosè fuggì dal suo cospetto.

דבר בעמי (דברי הימים ב' ז' י"ג), וכן במקום ה"א השאלה הן כונת את תועבת חמרים לעיניהם ולא יפקלוטו (שמות ח' כ"ב), וממלת הן בגורה ה"א השאלה והתיחסות. (ב) מזה בידך: כאדם האומר לחברו מודה אחי שזו לפניך אכן? הוא אומר לו.

אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיָּנֶס מִשָּׁה מִפָּנָיו: (ה) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בַּזְנוּבוֹ וַיִּשְׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזִקְבּוּ וַיְהִי לַמָּטָה בְּכַפּוֹ: (ו) לַמַּעַן
 יֵאֱמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם
 אֱלֹהֵי אֲבֹרָתָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
 (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הִבְאֵנָה יָדְךָ בְּחִיקָה
 וַיָּבֹא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מִצְרַעַת
 בְּשִׁלְגָּה: (ח) וַיֹּאמֶר הִשָּׁב יָדְךָ אֶל־חִיקָה וַיָּשָׁב
 יָדוֹ אֶל־חִיקוֹ וַיּוֹצֵאָהּ מִחִיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה
 כְּבִשְׁרוֹ: (ט) וְהָיָה אִם־לֹא יֵאֱמִינוּ לָךְ וְלֹא
 יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֵת הָרֹאשׁוֹן וְהָאֱמִינוּ לְקֹל
 הָאֵת הָאַחֲרוֹן: (י) וְהָיָה אִם־לֹא יֵאֱמִינוּ גַם
 לַשְּׁנֵי הָאֵתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלְךָ
 וְלִקְחָתָּ מִמֵּימֵי הַיָּאֵר וְשִׁפְכָתָּ הַיִּבְשָׁה וְהָיוּ
 הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיָּאֵר וְהָיוּ לְדָם בַּיּוֹשֶׁת:
 (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אֵישׁ

הן, אחרי לו הרמי עושה אחסו ע" (ר"ע). (ה) למען יאמינו: מקרא קנה, חומר
 ה', תעשה שאלות הוה לפניכם, למען יאמינו, מקרא הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת

(4) Il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio, e prendine la coda. — Egli stese il braccio e l'afferrò, e divenne una verga nella sua mano. (5) (Il Signore soggiunse:) Così crederanno che ti è apparso il Signore, Dio dei loro padri, Dio d'Abraham, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe. (6) Il Signore gli disse ancora: Metti la tua mano nel tuo seno. — Egli si pose la mano in seno, indi la trasse, e la trovò lebbrosa, del color della neve. (7) Indi disse: Rimetti la mano in seno. — Rimise la mano in seno, indi la trasse dal seno, e la trovò tornata del colore del suo corpo. (8) (Il Signore soggiunse:) Ora, se non ti crederanno, e non faranno attenzione al primo miracolo, crederanno al secondo. (9) Se poi non crederanno nemmeno a questi due miracoli, e non ti daranno ascolto, piglierai dell'acqua del Nilo, e la verserai sull'asciutto; e quell'acqua che avrai preso dal Nilo diverrà sangue in sull'asciutto. (10) E Mosè disse:

שִׁיעָה כֵּן לִנְפִישׁ וְחִשִּׁיט׃ צוֹ יִדְאֻט כִּפְלֹאֻת (רמ"בן ורמ"בן). (11) מִצִּיעַת בְּשִׁלָּה: מִצִּיעַת וּלְנִשָּׁה כֻּלָּה, וּכְנִיעַת הַלֵּבָנִים כִּיֹּחַר הַבְּקִרְאֻת Leuce קָסָה לְהִרְפֹּחַ עַד חֹמֶד, בַּעֲדוֹת הַרֹכֵחַ הַקְּדֻמִּין Celsus (קִלְעִירִיקוֹס וְרֹאז׳ וְלִנְפִישׁ ר"עם). (12) וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל דְּבָאֻת: שִׁיעָה לְקוֹל חֲלִינָה הִיא הַחֹדֶרֶת שִׁיעָה לֵב עַל דְּבָר, כִּיֹּחַ אֲחֵר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל חֲלִינָה (חֲלִינָה כ"ח ו'), וְשִׁיעָה לְקוֹל יִרְיָנִי (יִרְחִיָּה י"ח י"ט), וְעַם כְּתוּב אֵם לֹא אֲחִישׁוֹ לֵךְ אֲחֵר הָאֻת בְּרֹאשׁוֹ, וְהֵא לֹא יִהְיֶה חֲלָל חֲלָל אֲלֵא יִשְׁמְעוּ עָלָיו לְבִדְקוֹ בְּרֹאשׁוֹ כִּי חֲקוֹנֶר רֹחַ וְעֻבְדוֹתָה קָסָה לֹא תִהְיֶה דַעַת לְלֹלָה לְחֻקֵּר הַטֵּב וְהָא שִׁירָא, וְעִ"כ לֹא יִכְיֹר גְּדוּלָּה הַכֹּלֵל וְאֲחֻמְתוֹ, אִזּוּ יִשְׁמְעוּ אֲחֵרֵי הָאֻת הַטֵּב; לֹא שֶׁנִּי אֲחֻמְתוֹ חֲבָרִים שְׁלִיחוֹת הַנְּבִיא יוֹתֵר מֵאֶחָד כִּי אֵם בְּרֹאשׁוֹ אֵין צוֹ דּוֹמֵי וְחָשָׁה, הִיא הִיא עַד כֹּחֵן כִּיֹּחַ, אֲחֵל הַרְאִישׁ אֲחֵר אֲחֵל לֹא יִשְׁמְעוּ בְּרֹאשׁוֹ חֲבָנִי טֻרְדַּת רֹחֶם, יִשְׁמְעוּ בְּשִׁנִּי וְעִ"כ יִשְׁמְעוּ, וְהֵא שֶׁאֲחֵר וְהֵא אֵם לֹא יִשְׁמְעוּ, הַכּוּכָה אֲחֻתֵּם אֲלֵא יִשְׁמְעוּ לְרֹאשׁוֹ יִשְׁמְעוּ לְשִׁנִּי, וְהַאֲמִינוּ לְקוֹל: אֲחֵר לְקוֹל אֲחֵר לֵאשׁוֹן הַאֲחֻתֵּם, לִזְוֹנֵי עַם וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲחֵר חֲלָה. הָאֻת הַאֲדֻרִין: הָאֻת אֲחֻרִי, לֹא אֲחֻרִין חֲשָׁה, אֲלֵא כִּיֹּחַ וְאֵת לֹאֵה וְיִלְדֵי אֲחֻרִינִים. (13) לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי: עִ"כ בְּכִרְי הַתְּנָאִים וְהַאֲחֻרִינִים, וְאֵין לְחֹשׁ הַסִּפְרֵה שֶׁנֶּחֱשָׁה הִיא עַלֵּי וְאֲחֵר: « וְאֵין דְּבָר זֶה בְּכִרְי הַתְּנָאִים וְהַאֲחֻרִינִים, וְאֵין לְחֹשׁ לְסִפְרֵים הַתְּנָאִים ». וְהֵא אֲחֵר אֲלֵא הִיא חֲשָׁה בְּקִי בְּלֵאשׁוֹן חֲבָרִים; וְגַם זֶה בְּאֵית לֹא יִתְבֵּן, אֲחֵר שְׁכַנְגֵּל בְּחֻרִים וְכִנִּית כִּחְלָה, וְהַר"ב עִיִּים שֶׁהִיא עַלֵּי, וְכִיֹּחַ וְאֲחֻרִינִים אֲחֵר חֲדָר שִׁשִּׁים בְּכִי חֲלִית אֵין בְּהֵם הָאֻתִּית הַכְּדוּת עָלָיו, אֵם כֵּן יִהְיֶה כֹּל לְנוּ בְּרֹא"ב עַם הֵן הָאֻתִּית אֵין בְּחֻלָּה בְּכַרְשִׁית אֲחֵר חֲשָׁה בְּאֻזִּי כֹּל הַעַם, חֲלָה

דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְּמוּל גַּם מִשְׁלֹשָׁם גַּם מֵאֵן
 דְּבָרְךָ אֶל־עֲבָדְךָ כִּי כְבֹד־פָּה וּכְבֹד לִשׁוֹן
 אֲנֹכִי: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם
 אוּ מִי־שֵׁשׁ אֱלִים אוּ חֵדֶשׁ אוּ פֶקֶח אוּ עוֹר
 הֲלֹא אֲנֹכִי יְהוָה: (יב) וַעֲתָה לֵךְ וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה
 עִם־פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבֹּר: (יג) וַיֹּאמֶר בִּי
 אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְיָד־תְּשַׁלַּח: (יד) וַיַּחֲרֹאֶף יְהוָה
 בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחֱיֶיךָ הִלְוִי יִדְעָתִי
 כִּי־דִבַּר יִדְבָּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֵצֵא
 לְקִרְאָתְךָ וּרְאֵךָ וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ: (טו) וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו
 וְשָׁמַת אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם־

זה נדון כלפי מעלה שיבחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו אדם שיטור לבחור
 החלוצים שיוכל לבטא אותן, והאמת כי לא היה משה איש דברים, בעל כח הדבור מרשיב
 פה ומאריך לשון בכניו מי שיהיה, ולא יתן חכמי כלל, משכילים למח שכתוב עליו והאיש
 משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, וזה דומה בנד סה לחומר ירמיה
 הסה לא ידעתי דבר, אלא שירמיה היה יכול להוכיח כי בעד אנכי, ומשה כיה זקן,
 ויותר היה ענין קשה עליו, אשר כחם שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת לפני חלק
 גדול ולרבו עמו, והנה ה' השיבו מי שם פה לאדם או מי יאום חלם וכו' כלומר הלא
 צידי להכיר חסד כבודו לשוקד, ועתה לך ואנכי אהיה עם כן וסודיותך אשר תדבר,
 אשים הדברים בפך עד שתהיה איש דברים בשיעור הראוי, ולא יחסר לך כח הדבור;
 אבל השני הוא לא היה במשה נרגע שהוא כחאדם, אלא מעט מעט כי לא יהיה שני
 גשמי אלא רוחני בכתוב הכסף ונבחרת הלך, ע"כ לא הרגיש אז משה בנאותה שעה
 שם שטי בעצמו, וע"כ חזר ואמר שלח נא ביד תשלח. והנה לנו עוד ראיה על מעוט

al Signore: Deh, Signore! Io non sono un parlatore, nè (io fui) per lo passato, nè (lo divenni) dopo che tu hai parlato al tuo servo; ma sono tardo di bocca e tardo di lingua. (11) Ed il Signore gli disse: Chi è che fece all'uomo la bocca? ovvero chi è che fa uno muto, o sordo, o veggente, o cieco? Non sono io, il Signore? (12) Or dunque va; ed io sarò teco, e t'insegnerò ciò che hai da parlare. (13) E quegli disse: Deh! Signore, incarica chiunque (altro) tu voglia incaricare. (14) Ed il Signore si accese di sdegno contro Mosè, e disse: Vi è già Aronne tuo fratello, il Levita; so ch'egli non si rifiuterà di parlare. Anzi egli è per venirti incontro, ed al vederti gioirà di cuore. (15) Tu gli parlerai, e gli porrai le parole in bocca; ed io assisterò te e lui quando parlerete, e v'insegnerò ciò

אחיו לכו בנאות עבה מזה אשר לו ה' (פסוק י"ט) לך שני משרים כי אחיו כל האנשים המבקשים את נפשך. ואם היה משה עלה לא יחלט שם רפואו או לא רפואו, ואם רפואו היה משה מרגיש בעצמו השני הזה מיד ולא היה משרב עור, ואם לא רפואו יהיה מאחר מי שם פה לאדם מאחר שחוק והחול ח"ו; ויש ספראים ידעתי אף־הוא עליו, כי אולי בכחזה עשיתך עליו ואעפ"כ אולי מתוך ללכת; וחי לא יראה שאין זו תשובה טובה לפיכך שילך כי הלא מאחר משה בלבו, אם רטבו שילך בשליחותו, ירבה תחילה את מחשבו. גם מה שאמור למטה הלא אהרן אחיך הלוי נראה ברור שטעמו ידעתי כי לא ישרב כחך אבל יקבל עליו לדבר; ואם הייתה הכוונה הלא אהרן איננו עליו כחך והוא ידבר, הלא הוא ידבר בלא חלת ידעתו. (יא) מי ששם פה לאדם: מי הוא שנתן לאדם הכחות והשלמות, ומי הוא העושה אותו בעל חוש מחשבת ויגירתו ומסר בחדר סתומה? מי הוא שנתן פה לאדם, ומי שנושא קנאת אדם משעת לידתו או חרש מלידה ומנען ועל ידי כן נשאר אדם ולא יוכל לדבר כי לא שום אחרים משרים; וכן מי עשה פקד ומי עשה עור, מי נתן לאדם כח הראות, ומי עשה קצת חסר הכח הזה? הלא אנכי ה' — והנה אדם וחרש שניהם נזכרו כאן כנגד מי שם פה כי שניהם סברים כח הדבור, וא"כ הוכיח פקד ועור, כלומר כח הראות והעדר הכח ההוא. ומאלמנה שפתי עקר האחרים כי נרדף לקרואו או פסח או עור, כי אין כוונת הכתוב לייחס לאל הממשים לבדם, אך לשור כי האל הוא הנותן הכחות והשלמות, ומאחר ג"כ הממשים והעדר הכחות, שהרי בחתלת דבריו אשר מי שם פה לאדם. (יב) ביד תשליח: ביד כל מי אשר־הוא לשליח חזן מחשבו (רש"י) ורמ"ב. דרך ל"הק לכפול הפעל בזהכוונה לשור מי שיהיה או מה שיהיה, כגון ושמוע אישה מיום שמוע, ויום סקדי ופקדתי, ושמוע בשמוע. (יד) קלרי: נראה שהיו אנשי לוי מלומדים יותר משאר השבטים ודוברי נאות,

פִּיךָ וְעַם־פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂוּן: (כ) וְדַבַּר־הוּא לָךְ אֶל־הָעַם וְהָיָה הוּא
יְהִי־לָךְ לִפָּה וְאַתָּה תְהִי־לוֹ לֵאלֹהִים:
(יז) וְאַת־הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
בּוֹ אֶת־הָאֵת: פ שְׂשִׁי (יח) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב
אֶל־יֵתֶר חֶתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאֶשׁוּבָה
אֶל־אַחִי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹרֶם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְּרוֹ לְמֹשֶׁה לָךְ לְשָׁלוֹם: (יט) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לָךְ שָׁב מִצְרַיִם כִּי־
מָתוּ כָל־הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ:
(כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיֵּרֶכְבּוּ
עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרֶצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־מָטָה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בְּלִכְתּוֹךָ לָשׁוּב מִצְרַיִם רְאֵה כָל־
הַמִּפְתִּים אֲשֶׁר־שָׂמְתִי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי
פְרַעֲה וְאֲנִי אַחֲזֹק אֶת־לְבֹו וְלֹא יִשְׁלַח אֶת־
הָעַם: (כב) וְאָמַרְתָּ אֶל־פְּרַעֲה כֹה אָמַר יְהוָה
בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל: (כג) וַאֲמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת־

che avrete a fare. (16) Egli parlerà per te al popolo. Egli ti servirà d'interprete, e tu sarai a lui qual Divinità. (17) Prendi poi teco questa verga, colla quale farai i miracoli. (18) Mosè andò, e ritorno a Jèther suo suocero, e gli disse: Lascia ch'io vada e ritorni a' miei fratelli [congiunti], che sono in Egitto, e vegga se sono ancor vivi. — E Ithrò disse a Mosè: Va in pace. (19) Il Signore disse a Mosè in Midjàn: Va, ritorna in Egitto, perciocchè son morti tutti coloro che cercavano (impossessarsi del)la tua persona. (20) Mosè prese sua moglie e i suoi figli, li fece montare sopra un asino, e ritornò verso il paese d'Egitto; e Mosè prese seco la verga divina. (21) Il Signore disse a Mosè: Andando per ritornare in Egitto, bada che tutt'i miracoli, di cui t'incarico, tu gli eseguirai innanzi a Faraone; ma io gli renderò forte [ostinato] il cuore, ed egli non lascerà andare il popolo. (22) E [finalmente] dirai a Faraone: Dice così il Signore: Israel è il mio figlio primogenito. (23) Io ti dico: Lascia che mio figlio venga a servirmi — e

ע"כ היו מוכנים לכבושם יותר משאר העם, והנה אמר לו אהרן עם היותו חניף
 הוא לי נחביטו, כי אחי כאלו חניף לי, אחי חסר כ"כ ללכת בשליחותי. וגם
 הגה הוא יוצא וט': כי אני אדבר אליו, ככתוב למטה (פסוק כ"). ואחנס חרון
 אף ה' הנאמר כאן נראה לפי הפשט שלא עשה שום רושם, אלא דברה תורה כלשון
 בני אדם, כי דבר אליו כאדם האומר לתברו לא כן אחילה לפניך, אם אחי לא
 חרנה לעשות שליחותי אשר יהיה לך לנבוא, אני אכבד נה ח"ש אחר אשר ידעתי כי
 לא יסרב. (כז) ודבר הוא לך אל העם: נר"ש בסוף הדבור כתוב לשון עליהם,
 וז"ל לשון על הם, כלומר כל לי ולו להם הכמוכים דבור ענינם על ונשגלו. (יט) לך
 שוב וט': ואל תחשבנ מפחד האלך ושירי שהיו מתקשים את נפשך על דבר הרעת
 הסגרי, כי כבר חתו; זה הוסיף לו לחזק את לבו שידע שהיה מפחד. (כ) את פסוקה
 האלהים: נקרא כן ע"ש שהיה עושה טו את האומות אשר היו נכח אלהי. (כא)
 ראיה כל המופתים: ראיה כי כל המופתים אשר שחתי בידך אחי תעשים לבני
 פרעה אבל הוא לא ישמע בקולך, כי אני אחזק וט': והדגישו זה כדי שלא תרפינה
 ידו בראותו שלא ישמע אליו; וכיוצא בזה מיעה ו'. ע' שם פירושי. (כב) בני
 בכורי ישראל: אע"כ שאלן הימים האפסך אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם
 בשם ה' ולעבדו שם אחד, מ"ח ישראל נכבד אלגלי מכלם מ"ח מה שהיה הראשון
 בעברתו נחמנו כל האומות מעלי (רע"ט), וע' ר"ש בירמיה ג' י"ח. (כג) הגה

בְּנִי וַיַּעֲבֹדֵנִי וַתִּמָּאֵן לְשַׁלְּחוּ הִנֵּה אֲנִכִּי הֲלֹךְ
 אֶת־בְּנֶךָ בְּכֶרֶךְ: (כה) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמֶּלֶךְ
 וַיִּפְגְּשֻׁהוּ יְהוָה וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ: (כז) וַתִּקַּח
 צִפְרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עַרְלַת בְּנָהּ וַתִּגַּע
 לִרְגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִּי:
 (כו) וַיִּרַף מִמֶּנּוּ אִזְּאֵמְרָה חֲתַן דָּמִים לְמוֹלֶת: פ
 (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרֹאת מֹשֶׁה
 הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֻׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים.

אנכי חורג את בנך בכרדך: יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שבזכות, וזה
 לא הזכירם לברכה אלא לבסוף, ולמה הזכירם לו כאן? ואשר אני אחזק לי כי הנה
 משה אחר ליחור וארחם העדה חיים, מוכת מזה שלא הגיד לו דבר משלימות ה', רק
 אחר כי נכסף לראות בית אביו, א"כ בהולכי עמו את אשתו ואת בניו שלא ידעו
 דבר מענין השלימות, אין ספק כי אשתו ובניו גדול כשיראו שילך לפני חלק חזרים
 לדבר לו לשלח את ישראל, יבואו את לבו ויעבדוהו מעשות שלימות, מיראתם שמה
 פרעה ימיתהו, וה' ידע זאת ודע בעיניו על שהולך אשתו ובניו עמו, ובפרט כי משה
 כבר נספה אחר ענת אשתו והיה שומע לענתה יותר מן הראוי, כי אחר מילת בנו,
 אחר עבד שומע ימים, שאם היה בתוך שומע ימים ללדתו לא יתכן שיגא אשתו עמו
 לדרך, א"כ כראש שומע בקולה לחול אותו בן י"ג שנה כושבט השומעאלים והמדבינים
 (וכמו שהעיר Deyling ולבניו נוסעוהו); על כן אחר לו ה' בדבר הזה, למען יען
 כי גם הוא אם לא יעשה שלימותו באופן שיהיה סנה לעבדו ישראל חזרים,
 גם הוא כך יהיה 'עשה, שיהיה ה' את בנו בכורו, וכן היה כי בהיותם בלון, והיה
 דע בעיני ה' כי הולך הוא עם אשתו ובניו, ויפגשו ה' ויבקש השות, ואחר אני
 שהכונה להיות את בנו בכורו, הנזכר למעלה שתי פעמים; ואז אחר משה לנפורה
 שאירע להם זה על שאחר לחול את בנו הקטון, ואז נפורה משה ולא התחשבה
 וחלה את ערלה בנה, לא סגן החולה הנרמז בכני השיתו ובכני ויפגשו, שמה היה

tu ricusi di lasciarlo venire. Ecco ch'io uccido il tuo figlio primogenito. (24) Ora, durante il viaggio, nell'albergo, il Signore lo assalì [colpi di grave malattia uno dei figli di Mosè], e minacciava di farlo morire. (25) Sipporà prese una selce, e tagliò il prepuzio di suo figlio, e fece arrivare (il sangue) ai piedi di lui [di Mosè], e disse: Uno sposo sanguinolente tu mi sei [qualche tuo peccato è cagione della morte del figlio]. (26) Avendolo poi (il Signore) lasciato [cioè essendosi il figlio risanato], ella disse: Sposo sanguinolente per la circoncisione [cioè la minacciata morte era pel ritardo della circoncisione]. (27) Il

הבן הגדול שכבר נישא, חלל מלה את הקטן שלא הגיע ל"ג שנה ולא מלווה, ומע
לרגלי של משה, ומאחר כנגד משה חתן דמים אחת לי, בעוכך ולא בעוני בננו הגדול
חולה, ואחת כבת מיתתו, חולי משנה כי טורח הדרך היה כבת חלי; וכשראתה כי
מיד רפה החולי חטתו, אחרה חתן דמים לחולות, ולהיות כי עדיין קרובים היו למדן
חזרה לבורה עם נביה לבית חניה, ומשה הלך לבדו, מה היה רצון האל, כדי שלא
יהיה למשה מעכב לעשות שליחותו. מה טעם אשר שלחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן
שליחה והלכה אל בית חניה. (בר) בפלון: מקום שנשתחו שם בלילה, ולא חלק
כאשר אחתיו היום, חלל חולי בקרה הטור וכוונתו. ויפגשוהו ד': הפגנינו בו חולי
פחאמי כבד משה. ויפגשוהו: לדעתו הכניי מושב על הבן הנכור למשה, והוא נראה,
כי חזר בני בכוירי ישראל, הנה אחבי הורג את בנך בטרך, וכן כאן הפגשוהו ה' את
בנו בבורו של משה, כמו שפרשתי בפסוק הקודם. והפגשים פירש על משה; ורבו
סנאל (הניחו רבו בחי) פירש על הנער, כי לדעתו משה לא היה שם בחלק כי
הריבנים על החמור ושלחם לפניו, מה רחוק. ותלמידי מו"הרר משה כהן פורטו מפרש
ברבנו סנאל הפגשוהו על הבן הקטן, ולדעתו צא לו חולי באיברי הסולד, מה הביא
את נפשו לחשוב שזה בעון שלא מלווה, ואז מיהרה לחול אחיו: ורש"ם והספרותן גם
כי פירש גם הם על משה, מ"ח פירש טעם החולי: כי היה מתעצל בהליכתו וחילק
אשרו ובניו. (בר) צור: אכן חדה וכן עד היום מנהג קצת מן הכוהנים לחול באופן
קדח (Ludolf, Hist. Aethiop. 3. 4. 21.) וכן נראה שהם המנהג גם בישראל בימי
השוע שלקח חרבות נורים (ה' ב'), וכן חרגם אנקלוס שינרא, וכן כתב הירושתי כי
הספרים כשהיו מוחכים המזים להסיר מעיהם לחנות אחת, היו מוחכים באופן
כושית; וכן פליכיום (Hist. Nat. 38. 12) כתב כי כהני Cybele היו מחרסים עיניהם
באופן (קלע' ורזו). וחברות את ערלת בנה: ולא אחר את ערלתו, כי הבן
החולה היה נראה, ואילו שחלה היה אליעזר, וכמו שפרשתי למעלה. ורבע לרליו:
על דרך והנעתם אל המשקוף (למטה י"ג ב'), הגיעה דם החילה לרגלי משה. (בו)

וַיִּשְׁקְלוּ: (כח) וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל-דִּבְרֵי
 יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַח וְאֵת כָּל-הָאֱתָת אֲשֶׁר
 עָשָׂה: (כט) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת-
 כָּל-זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וַיִּדְבֹּר אַהֲרֹן אֶת
 כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ
 הָאֱתָת לְעֵינֵי הָעָם: (לא) וַיֹּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ
 כִּי-פָקֵד יְהוָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת-
 עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: שְׁבִיעִי

וירף מִמֶּנּוּ: ואז ה' רפה מן הכעס, כלו' רפחה ידו מעליו ונתרפחה, ואז אמרו חֲכִימָה

ה

(א) וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל-
 פְּרָעֹה כֹה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח
 אֶת-עַמִּי וַיֵּחָגּוּ לִי בַמִּדְבָּר: (ב) וַיֹּאמֶר פְּרָעֹה
 מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת-
 יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת-יְהוָה וְגַם אֶת-יִשְׂרָאֵל
 לֹא אֲשַׁלַּח: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים נִקְרָא

(ב) לא ידעתי את ה': גם אם שמו שמו חזר לא ידעתי, כלו' לא ידעתי

Signore poi disse ad Aronne: Va incontro a Mosè nel deserto. — Ed egli andato, l'incontrò nel monte di Dio, e lo baciò. (28) E Mosè espose ad Aronne tutti i discorsi, di cui il Signore l'aveva incaricato, e tutti i miracoli che gli aveva comandato (di fare). (29) Mosè ed Aronne andarono e radunarono tutti gli anziani dei figli d'Israel. (30) Aronne espose tutte le cose ch'il Signore aveva detto a Mosè, e fece i miracoli alla presenza del popolo. (31) Il popolo prestò fede; e sentendo ch'il Signore aveva pensato ai figli d'Israel, e che aveva veduta [presa in contemplazione] la loro miseria, s'inchinarono e si prostrarono.

חתן דמים לי חמש רק חתן דמים לחולות, לענין החילה בלד. ודעת טביטיוס נס Deyling שאחרי לחולות בלי רנים להורות על שתי מילות, מילת העגרים לאחונה ימים, ומלת הישחשכילים לי"ג שנה, שלכך היה כראה לה חשה כאיש דמים על שהיה רונה לחול את בכו לאחונה ימים כשהם רכים ביותר, ואפשר ג"כ שאחרי לחולות, ע"ד עזרת חזק. (כח) את כל דברי ה' אשר שלחו: את כל האמורים ששלחו ה' לדבר אל העם ואל פרעה; וכיון שמפורש אח"כ וידבר אהרן את כל העגרים אשר דבר ה' אל חשה ונעש האמות לעיני העם.

V

(1) Indi Mosè ed Aronne andarono, e dissero a Faraone: Dice così il Signore, Iddio d'Israel: Lascia ch'il mio popolo vada a celebrarmi una festa nel deserto. (2) Faraone disse: Chi è egli il Signore, ch'io abbia ad ubbidirgli di lasciar andare Israel? Non conosco il Signore, nè voglio lasciar andare Israel. (3) Ed eglino dissero: Il Dio degli Ebrei si è a noi

בו אלהות, לא כפייתו בזה כמו גדול, כמו אלהים אחרים אשר לא ידעם. (ג) אלהי העבריים נקרא עלינו: הוראתו כאן אע"פ שהוא באל"ף כמו למעלה (ג' י"ח) כה"א, נגלה עלינו, וזה שכתבתי בנ"ה תקס"ט עמוד 88 טעות הייתה בידך כי חליצת נקרא שמו עלינו לא תקים ולא תהיה בלא מלת שם, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ח) נגד ראוי, אחסם כראה כי כשמעם שהוא אומר לא ידעתי את ה' קצרו וכדור כי האל

עָלֵינוּ נִלְכְּהֶנָּה רָרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר
וְנִזְבַּחַהּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגַּעֵנוּ בַּדָּבָר אוֹ
בַּחֲרָב: (ח) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה
מִשָּׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לָכוּ
לְסַבְּלָתִיכֶם: (ט) וַיֹּאמֶר פֶּרְעֹה הַיִּדְרָכִים עִתָּהּ
עַם־הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסַּבְּלָתָם: (י) וַיֵּצֵאוּ
פֶּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנְּגִשִּׁים בָּעָם וְאֶת־
שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: (יא) לֹא תֹאסְפוֹן לָתֵת תְּבִין לָעָם
לִלְבָן הַלְּבָנִים כְּתָמוּל שְׁלֹשָׁם הֵם יִלְכוּ
וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבִין: (יב) וְאֶת־מִתְכַנֶּת הַלְּבָנִים
אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תָּמוּל שְׁלֹשָׁם תִּשְׂיֻמוּ עֲלֵיהֶם

הזה הנגלה אליהם הוא אלהי העצרים שהיה מפורסם יותר מלפני כי כן נזהר' אותם
לומר ה' אלהי העצרים, לא אלהי ישראל (וכמו שהעיר גם הכורם), חשבו שהנינו
מדבריו לא ידעו' את ה', שלא ידעו' צוה כמו גדול, הוכיחו ואחריו כן יבצעו וכו',
כל' ידעו כי יש צוה להעניש בדבר או בחרב, ויוסף ירא מוסר כי לכך הוכיחו הדבר
והחרב כדי שירא פרעה שחל ידבק הדבר גם במצרים, וכן החרב היא הולדתה והיא
לא תהיה על ישראל לבד אלא על כל עשני הארץ. (ד) תפריעו: כראון דברי
יש מפרשים שהניא ר"ק בערשים, שהוא ענין רחוק ונזירה לאחור, וחשבו לחפרע.
תפריעו את העם ממעשיו: כראה כי נפעם בראשונה האת הלב עם משם
גם וקני ישראל כמנוח למעלה (ג' י"ח); והנה פרעה הבין כי משם ואחריו כבר
דברו אל העם את כל דברי ה', והנה אחר להם לחם תפריעו את העם ממעשיו,
כי באחרים אליהם כי אליהם מנקש מהם שילכו לחם לבכודו יחזילו להכין עצמם

manifestato. Permetti deh! che andiamo nel deserto a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Signore nostro Dio, affinché egli non ci assalga colla peste, o colla spada. (4) Il re d'Egitto disse loro: Perchè, Mosè ed Aronne, volete distogliere questa gente dai suoi lavori? — Andate (ad eseguire) i vostri compiti. (5) Faraone soggiunse: Ella è pur numerosa questa gente, e voi vorreste farli cessare dai lavori loro addossati. (6) Faraone comandò in quel giorno agli esattori [egiziani] deputati sul popolo, ed a' suoi soprintendenti [israeliti], con dire: (7) Non continuate a dare al popolo paglia per fabbricare i mattoni, come per lo addietro; (ma) essi stessi vadano, e taglinsi la paglia. (8) Imponete poi loro la stessa quantità di mattoni, che facevano per lo innanzi, senz'alcuna diminuzione; perciocchè essi sono

לֹא, וְהִיכִינָה כָּל מַעֲשֵׂהָם לִפְנֵי וְלֹא לַעֲבֹד עֲבָדָת הַמֶּלֶךְ; וְאַחַר לִקְחֵי הָעָם לִשְׁעָלִימִיטָם, וְהִכְוִינָה נֹס אֲחֵם נֹס הָעָם. (ד') רָק רַבִּים יָדוּ: וְהִלָּךְ הַפֶּסֶךְ גָּדוֹל יִהְיֶה זֶה אִם יִשְׁכַּר מִחֲלָאֲכָתָם מֵאַחַר שֶׁהֵם רַבִּים מְאֹד (ר"י ור"ע נע). וְלִדְעָת אֵינֶל הַכְּוִינָה הֵם רַבִּים וְיִכְבְּלוּ לַמָּדָה, וְלֹאֵם תִּשְׁכַּחַו אֲחֵם מַעֲשֵׂהָם וְזֹל יִהְיֶה לָּם כִּנִּי לַמָּדָה גַּם. (ו') רַבִּינֵי שְׁרִי: מַחֲוִיטִים מַחֲרִיטִים לַהֲכָרִיטִים עַל הַחֲלָאֲכָה, וְהַשְׁטִירִים מַחֲנִי יִשְׂרָאֵל, (ר"ע). (ז') חֲבֵן: הוּא הָאֵרֶךְ הַקָּטָן עִם הַגְּבִילִים (paglia), וְקָם הוּא הַקָּטָן שְׁכִינִיטִים בְּגֵדֵם לְמַאֲכֵל בְּהֵמוֹת (stoppia); (וְכֵן דַּעַת ר"י בְּתוֹסֵפּוֹת, שֶׁנָּתַן ל"ו עֲמֹד ב'), וְנִתְּנָן מַעֲמִידִים וְחִיטִּיקִים הַלְּבָנִים, וְהֵנָּה תַּחֲלֶה הֵם מַרְעָה נִתָּן לִישְׂרָאֵל חֲבֵן מִשְׁלֵל לִלְבָּן הַלְּבָנִים, וְעַכְשָׁ הַכָּרִיטִים לִשְׁכַּר אֵנָּה וְאֵנָּה בְּגֵדוֹת לִלְקֹט הַקָּץ הַקָּטָן, וְזֶה כִּי רַבִּים יָדוּ מַחֲרִיטִים לֹא הֵם מַחֲרִיטִים אֲחֵם לִקְשָׁת אֵת הַקָּץ, וְהֵנָּה הֵם יִשְׂרָאֵל בְּגֵדֵם גְּדֹלָה, וְזֹלֵי גַם לִכְךָ נִכְחֹכֵן מַרְעָה, שִׁיתְקַטְטוּ הַמַּחֲרִיטִים עִמָּהֶם וְיִהְיֶה אֲחֵם. וְשֶׁל קִישָׁ קְרוֹב לִשְׁעָלֵם קָן (וְכֵן מַקְשָׁ עֵיטִים), וְקָרָא קָם הַנֶּשֶׁאֵר אַחַר הַקְּרִינָה וְהַקְּרִינָה וְקִשְׁשׁוּ לָרֵם חֲבֵן: זֶה שִׁיעֲמוֹד לֵהם בְּמִקְוִים חֲבֵן, כְּחִשְׁרִי לִמְעַל לִקְשָׁת קָם לִנְכֵן. (ח') מַתְּבַנָּת: עֵרָא חֲבֵן מוֹרֵה יִדְעָת הַדָּבָר בְּמַחֲוֹס, יִהְיֶה זֶה בְּמַדָּה, בְּחֶשֶׁל זֶה בְּחִשְׁמֵר אִזְּ בִּירָךְ אַחַר: מַתְּבַנָּת הַלְּבָנִים וְכֵן לִמְעַל (פֶּסֶק י"ח) וְחֵבֵן לְבָנִים תַּחֲנֶה הַכְּוִינָה עַל הַמַּסֵּר, וְיִתְּכַחֲכֵנו לֹא תַעֲבֹד (לִמְעַל ל' ל"ג) הוּא בְּחִשְׁמֵר וְתַשְׁקֵל, אֵת הַכֶּסֶף הַחֲבֵן (ח"ג י"ג י"ג) הוּא בְּחִשְׁמֵר, וְחֵיטִים חֲבֵן בְּמַדָּה (אִיֹּת כ"ח כ"ה) הוּא בְּמַדָּה חֲבֵן לִנְתֵן ה' (מִשְׁלֵי כ"א ב'), וְחֲבֵן רִחוּת ה' (שֵׁם י"ז ב'), וְזֶה נִכְחֵנו עֲלִילוֹת (שְׁחֲחֵל א' ב' ג') הַכְּוִינָה יִדְעָת מַתְּבַנָּת; וְכֵן לֹא יִתְּבֵן דָּרָךְ ה' (יִתְּקַחֵל י"ח כ"ה) הַכְּוִינָה

לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־גִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם
 צָעָקִים לֵאמֹר נִלְכָּה נִזְכָּחַה לֵאלֹהֵינוּ: (ט)
 תִּכְבֵּד הָעֶבְרָה עַל־הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ־בָהּ וְאֶל־
 יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי־שָׁקֶר: (י) וַיֵּצְאוּ נְגִשֵׁי הָעַם וְשֹׁטְרֵיוֹ
 וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעַם לֵאמֹר בָּהּ אָמַר פְּרַעֲה
 אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תָּבוֹן: (יא) אַתֶּם לָכוּ קָחוּ לָבֶם
 תָּבוֹן מֵאֲשֶׁר תִּמְצְאוּ כִּי אֵין נִגְרַע מִעֲבֹדְתְכֶם
 דָּבָר: (יב) וַיִּפֹּץ הָעַם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לִקְשֵׁשׁ
 קֶשׁ לַתָּבוֹן: (יג) וְהַנְּגִשִּׁים אָצִים לֵאמֹר כָּלוּ
 מַעֲשֵׂיכֶם דָּבָר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּאֲשֶׁר בַּהֲיוֹת
 הַתָּבוֹן: (יד) וַיָּכוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ

שאי אפשר להניחו כלי איכו מחושב על הדעת, ואחכס שרש חקן בק"ף הנחמא רק
 פעם אחת בקהלת, (י"ב ט' חקן משלים הרבה), ענין אחר הוא (ענין העמדה והלנה),
 ולי ארומח הוא, ומשם בא בקהלת ובדברי ר"ל, ומחננו חקנת שבת בק"ף בהרבה
 סדורים כ"י, וכן נ"ל וע' פירושי נשעיה ח' י"ג. (ט) ואל ישעו בדברי שקר:
 יפה דקדק ר"י שאם היה מענין וישע ה' אל הכל, הי"ל אל דברי שקר או על
 דברי שקר, לא בדברי, והוא פירש לשון דבור, וכן פירש ואשעה במקדך חמיר (מהלים
 ק"ט ק"ח); וכל שאינו זו מענין פניה, רק כי כשאחריו ב"ית ענינו פניה דרך
 משמע (כמו בלע"ז) divertirsi, גם הוא חן vertere שענינו פניה, וכן ואשעה במקדך,
 וכן אנה נגור שעשוע. (יב) ויפץ: פעל עמד, והוא קל מחמי עין יו"ד, ע"ד אז
 יסיר והוא לזה ויפץ העם מעלו (ש"א י"ג ח'), יפץ קדים עלי ארץ (אויב ל"ח כ"ד),
 אבל ויפץ ה' אחס חסם (בראשית י"א ח') הוא הפעיל, גם היה אפשר לקרוא ויפץ,
 ולעשות כן הקל מחמי ע"ן וי"ו, כמו ויסטו אחיך (במדבר ד' ל"ט). לקושש קש

oziosi, perciò gridano con dire: Lascia che andiamo a far sacrifici al nostro Dio. (9) Sia il lavoro aggravato sui medesimi, sicchè ne siano occupati, e non si divertano con menzogne. (10) Gli esattori del popolo e i suoi soprintendenti escirono e dissero al popolo: Dice così Faraone: Io non vi do paglia. (11) Voi andatevi a prender paglia, dove ne troverete; mentre il vostro lavoro non viene scemato di nulla. (12) Il popolo si sparpagliò per tutto il paese d'Egitto, per tagliar stoppia, (per servirsene) per paglia. (13) Gli esattori poi insistevano, con dire: Terminare i vostri lavori, il compito giornaliero, come quando c'era la paglia. (14) I soprintendenti dei figli d'Israel,

לתבן: לתלם הקה הנאמר בזה להשתמש מחבו במקום תבן, וע' למעלה פסוק י'.
(יג) אצרים: משרה איל. כאשר ברויות התבן: היה כ"ל (נגד השעמים) שהם חזר למעלה, הנהגים היו אלים כאשר ביות התבן, כי היה רחוק בעיני אחריו בפייהם כל מעשיכם עבדו אין לכם תבן, כמו בזמן שהיה לכם תבן, כי זה דבר אין הדעת סולתו. והלא מראה בפסוק אחר זה מדוע לא כליתם חקכם ללגון כתחול שלום, ואינו אחר כאשר ביות תבן, והייתי אחר כי הנהגים לא היתה פקדונם אלא לרד העושים במלחמה, ולקחת מהשטרים ככוס הלגנים דבר יום ביומו, ולהשתמש אם יתער מהם, ואחכס דבר אין להם עם התבן, יתכן או לא יתכן לעושי ההלכה לפיכך היו עושים עמם ככלתי יודעים שאיננו ניתן להם, והיו אחרים כל מעשיכם דבר יום ביומו, וכן מדוע לא כליתם חקכם ללגון כתחול שלום גם תחול גם היום, כל' יום הקדוש הזה שלא כליתם חקכם? וזה טעם מדוע, איך היה הקדוש הזה (ע' למעלה א' י"ח), הרי מואר שצדו עמם ככלתי יודעים הכנה הנורמה. ועזה (אחר תר"ד) ראינו כי כל זה לא יתכן, שהרי למעלה (פסוק י' ופסוק י') מואר כי הנהגים הם הם עקבנו חפרעה הטח והאדיעוהו אל העם לאחר זה אחר כרעם איננו ניתן לבס תבן, ואיך יצאו עמם ככלתי יודעים אין להם תבן? תבדו (כאשר העירנו תלמידי מוה"ר דוד חזק) השטרים האובים היה להם להשיג לאחלה הנהגים מדוע לא כליתם חקכם ולומר להם כי הסנה היא מכני אין להם תבן; אבל השטרים לא השיבו כך, כי כבר הקדושים הנהגים באחרם כל מעשיכם דבר יום ביומו כאשר ביות התבן; ובאחרם כי הנהגים היו מוכרחים מבני נוח פרעה לאתום אונם מלשונם טענתם, כלכו ונעקו אל פרעה עמם, וחלת מדוע גם היא על מקומה חנא בשלום, ועינן השאלה הוא: איך היה שִׁדְּתָם לעצור על מות התבן (כמו למעלה א' י"ח) כי ברבים אחס ואחסי הנעלה, והעדר התבן איננו כנה חִסְפָּתָה, כי הרעה פנאי י' לכם לקדש קף וללגון הלגנים, אלא אחס עגלים, ומאכדים המון דברים בטלים. (יד) מורע

עֲלֵהֶם נָגִישׁ פְּרָעָה לֵאמֹר מִדּוֹעַ לֹא כְלִיתֶם
 חֻקְכֶם לִלְבֹן כְּתֻמּוֹל שְׁלֹשׁ גִּם־תֻּמּוֹל גִּם־
 הַיּוֹם: (טו) וַיָּבֹאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲקֻוּ
 אֶל־פְּרָעָה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ:
 (טז) תָּכֵן אֵין נָתַן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבָנִים אֲמָרִים
 לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מְכִים וְחֻטָּאת עִמָּךְ:
 (יז) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם
 אֲמָרִים גַּלְכָּה נִזְכָּחָה לִיהוָה: (יח) וַעֲתָה לָבוּ
 עֲבָדוֹ וְתָכֵן לֹא־יִנָּתֵן לָבָם וְתָכֵן לְבָנִים תִּתְּנוּ:
 (יט) וַיֵּרְאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בָּרַע לֵאמֹר
 לֹא־תִגְרָעוּ מִלְּבָנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: (כ)
 וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נֹצְצִים לִקְרַאתָם
 בְּצֵאתָם מֵאֵת פְּרָעָה: (כא) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרָא
 יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֱשֶׁר הִבְאִשְׁתֶּם אֶת־

לא כליתם וגו': מדוע לא כליתם גם תחול גם היום (כמו שכליתם גיום תחול שלשום).
 החק הקטב עליכם ללבון (ר"ע), והזיחה על אנקלים שחלק תחול שלשום לשנים,
 ואינם חלל יום אחד (מסר"ד). ואחד מחלומי אחר כי אחלי באל"ף עבני יום
 שלשום, וחלי בלא אל"ף הוא יום אחול, ולכיד דקדק אנקלים וזרנס כמחלומי
 (באל"ף) חף תחלי (בלא אל"ף). וזרתי על כל תחול ואחול שחקרא, ומחלומי כלס

costituiti sopra di loro dagli esattori di Faraone, furono battuti, con dire: Com'è che non avete completato né ieri, né oggi, la stabilita quantità di mattoni da fabbricare, come facevate per l'addietro? (15) I soprintendenti dei figli d'Israel andarono e lagnaronsi a Faraone, con dire: Perchè tratti così i tuoi servi? (16) Paglia non viene somministrata ai tuoi servi, e tuttavia ci vien detto: Fabbricate mattoni. — Quindi i tuoi servi vengono battuti, ed il tuo popolo si rende colpevole. (17) Ed egli disse: oziosi siete, oziosi; è perciò che voi dite: Vogliamo andare a far sacrifici al Signore. (18) Or dunque andate, lavorate, senza che vi sia data la paglia; ed il (consueto) numero di mattoni dovete somministrare. (19) I soprintendenti dei figli d'Israel si videro a mal partito, sentendosi dire: Non dovete diminuir (nulla) dei vostri mattoni, (cioè) del compito giornaliero. (20) Avendo poi, nell'uscire da Faraone, incontrati Mosè ed Aronne, che gli aspettavano; (21) Dissero

חֲתֹרָנִים חֲתֹמֵי בָּלָאִיף, וְלֹא הָיָה לָהֶם חֲתֹרָנִים חֲתֹמֵי בָּלָאִיף, וְהָם
גַּם תְּחִיל גַּם הַיּוֹם (ע"א כ' כ"ו) שְׂעִיבֵי תְּחִיל חֲמֵשׁ, וְחֲרָמֻם תְּחִיל, וְהֵשֵׁנִי הוּא גַם
תְּחִיל גַּם שְׁלֹשׁ הַיּוֹם חֲנֻקִּים (ע"ב ג' י"ז), וְהַשְׁלִישִׁי תְּחִיל בּוֹדֵק (שם ע"ו כ') שְׁנֵים
אֵלֶּי חֲתֹרָנִים חֲתֹמֵי בָּלָאִיף, וְאֵעֶפֶי כֵּן אֵין הַכּוֹנֶה עַל יוֹם תְּחִיל דּוֹקֵא. וְהַכּוֹנֶן
כְּדַבְּרֵי אֵלֵּל כִּי חֲתֹמֵי וְחֲקֻקֹּי הוּא מְלִיטָה בְּלִי אֲרָמִית וְהוֹרָחָה עַל הַיּוֹן שְׁעֵבֶר,
לֹא עַל יוֹם אֲחִיזֵל דּוֹקֵא, אֶךְ אֵין הַדְּבָר תְּלִי בְּמִלְּאֵי חֲלָף אוֹ בְּסִכְרֻבָּה, כִּי חֲתֹמֵי
וְאֲחִיזֵל אֶחָד הֵם, כְּמוֹ בְּלִיִּק תְּחִיל וְאֲחִיזֵל, אֲבָל תְּחִיל שְׁלֹשׁ בְּלִיִּק וְאֲחִיזֵל
וְחֲקֻקֹּי בְּאֲרָמִית, מְלִיטָה בֵּן הַחֲדָרִית עַל אֵין רַב שְׁעֵבֶר. (כ"א) וְרִשְׁמֵת עֹכֶר:
וְחֵטְא לִבִּי נִקְדָּה עֲנִיבֵי וְחֵטְא כִּי וְקִרְאָת אֲחִבָּס הַרְעָה (דְּבָרִים ל"א כ"ט), וְכִירוֹשׁ
כְּחֲרָמֻם וְעִיךְ חֲטָאִים נִגְדָּה בְּהֵם שְׁמֵם חֲיִים אֲחֻטָּה, וְנִגְדָּה אֲחִיבֵי בְּהֵם שְׁמֵם חֲנֻקִּים
בְּהֵם חֵם שְׁאֵין בְּיָם לַעֲשׂוֹת; וְנִגְדָּה בְּשֵׁן נִקְבָּה כְּמוֹ חֲדוּעַ שְׁעֵבֶר הַעֵם הוּא נִרְמִיָּה
ח' א') וְהִיִּלָּה וְחֵטְא חֲטָא, הִרְךְ כְּבֹד כְּנִי וְאֲחִיר עִיךְ חֲטָאִים (ר"א כ"ב), וְרַחֲמֵי־בִיחַ כִּירוֹשׁ
הֵם בְּהֵם בְּנֵי שְׁאֲנֵבֵי עִיךְ כְּחֵבֶה עִם הַחֲטָאִים, לִסְכּוֹת אֲחֻטָּה וְאֲחִיבֵי נִקְיִים; וְחֵם
(כְּדַבְּרֵי הַכּוֹרֶם) רַחֲמֵי, וְהֵם אֲפִשָּׁר לְקִרְאָת וְחֲטָאִים (שם דְּבָרִי ע"פ). (כ"ב) אֲחֻטָּה:
אֵחַ בְּנֵי סִרְאֵל (ר"ע). לְאִסְרִי: כְּאֲחִיר לִסְרֵם פִּרְעֵם כֵּךְ. וְרַחֲמֵי־בֵּן רַחֲמֵי־מֵן וְרַחֲמֵי־מֵן
אֲחֻטָּה אֵחַ עֲשִׂים. לֹא תִגְרָעוּ מְלִכְבָּרִים: מֵן הַלְּבָבִים הַחֲטָאִים עֲלֵיכֶם, כְּלֹחֵר חֲמֵה
שְׁחֵא דְּבָר יוֹם בִּיחֻד. (כ) נִצְבִּים לְקִרְאָתָם: שְׁחֵי מְנַסִּים לִשְׁחֵי חֲשׁוֹנֵת הַיּוֹלֵךְ.
(כא) הַבִּאשָׁה אֵת רִידָהּ בְּעֵינֵי פִּרְעֵה: עֲשִׂים אֲחֻטָּה בְּעֵינֵי כָּלֵל רִידָהּ

רִיחֲנוּ בְּעֵינֵי פֶרַעַה וּבְעֵינֵי עַבְדָּיו לַתַּת־חֶרֶב
 בְּיָדָם לְהִרְגָנוּ: מַעֲרֹר (כב) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל־
 יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לִמָּה הִרְעַתָּה לָעַם הַזֶּה
 לִמָּה זֶה שָׁלַחְתָּנִי: (כג) וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פֶּרַעַה
 לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא־
 הִצַּלְתָּ אֶת־עַמִּי:

ו

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲתָה תֵרְאֶה
 אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה לְפֶרַעַה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם
 וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ: ס ס ס
 יד (ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 אֲנִי יְהוָה: (ג) וְאַזְא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק
 וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשִׁמִּי יְהוָה לֹא נִודַעְתִּי
 לָהֶם: (ד) וְגַם הִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לַתַּת־
 לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר־
 גָּרוּ בָּהּ: (ה) וְגַם אֲנִי שִׁמְעֵתִי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי

loro: Vegga il Signore, e ve ne faccia carico, e giudichi, che ci rendeste odiosi a Faraone ed ai servi suoi, mettendo (quasi) la spada nella loro mano, perchè ci uccidano. (22) Mosè ritornò al Signore, e disse: Signore! perchè facesti [vieppiù] male a questo popolo? Perchè mi mandasti? (23) Mentre da quando mi recai a Faraone a parlare in tuo nome, egli fece [vieppiù] male a questo popolo; nè tu recasti alcuna salvezza al tuo popolo.

יבא, עשיתם אותנו נחאסים ושטאים נעיות. (כב) וישב משה אל ה': אל המקום הזה חזרנו עמו שם (רש"ם ורמ"ב), ואולי היה חזן לעיר, ע"ד כנחתי את העיר אפרסו כפי אל ה' (למטה ט' כ"ט).

VI

(1) Il Signore disse a Mosè: Ora vedrai ciò che farò a Faraone; poichè (costretto) colla forza li lascerà andare, anzi a viva forza gli scaccerà dal suo paese. (2) Indi Iddio parlò a Mosè, e gli disse: Io sono il Signore. (3) Io mi mostrai ad Abramo, Isacco e Giacobbe, qual Dio onnipossente; ma tale, quale significa il mio nome «il Signore» non mi feci conoscere ad essi. (4) Ed anche feci ai medesimi una solenne promessa di dar loro la terra di Cānaan, il paese del loro pellegrinaggio, dove vissero come forestieri. (5) Ed io stesso ho

(א) כי בירד הוֹקָה יִשְׂרָאֵל: מפני ידי החזקה שתחזק עלינו יאלמנו. ובירד הוֹקָה יִצְרָאֵל: על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם מידה, וכן הוא אומר ותחזק חזרים על העם להסירם מן הארץ (רש"י); ואף אחת מדרכי החלטה נלחם להשתמש במלה אחת או במלה אחת לשתי הדורות שונות, כגון אם תשוב ישראל כאדם ה' אלי תשוב (ירמיה ד' א'), תמלקי ככל חלקך (ישעיה נ"ו י'), יעזבו והוא יעז (בראשית ח"ט י"ט), אם ישוב ולא ישוב (ירמיה ט' ד'), הוא יסופך ראש ואתה תסופי עקב (בראשית א' ט"ז) ואפשר נ"כ לפרש כמשמעו מיד החזקה יאלמנו ועיני החזקה לך יאלמנו בלתי אלא יגרשם מחזקנו. (ב) אֲנִי ה': כוונת המונות והדעות, וכוונת אמי שיהיו ישראל כי גם הרע גם הטוב מיד הוא. (ג) וְאֵרָא וְי' בְּאֵל שַׁדַּי וְשִׁמְרֵי ד': לאננות הראותי יכולתי להמליט להם, אבל לא כודעתי להם במהר כוונת

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מַעֲבָרִים אֹתָם וְאָזְכֹּר
 אֶת־בְּרִיתִי: ^(ח) לָכֵן אֶמַּר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי
 יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם
 וְהֵצֵאתִי אֶתְכֶם מִעַבְדֹתָם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם
 בְּזִרְעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: ^(ט) וְלִקְחֹתִי
 אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם
 כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת
 סִבְלוֹת מִצְרַיִם: ^(י) וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאֶבְרָהָם
 לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מְורָשָׁה
 אֲנִי יְהוָה: ^(יא) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֶן־אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקְצֹר רוּחַ וּמִמַּעֲבֹדָה
 קָשָׁה: ^(יב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
^(יג) בֹּא דַבֵּר אֶל־פֶּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח
 אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֲרָצוֹ: ^(יד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
 יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי
 וְאִיךָ יִשְׁמַעֲנִי פֶרַעַה וְאֲנִי עֶרְל שִׁפְתַּיִם: ^(טו) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיִּצְוֶם

anche dato ascolto ai gemiti dei figli d'Israel, cui gli Egizi tengono in ischiavitù; e richiamai alla memoria la mia promessa. (6) Quindi di' ai figli d'Israel: Io sono il Signore; e vi trarrò di sotto alle gravezze degli Egizi, e vi farò salvi dalla loro schiavitù, e vi libererò con braccio steso [colla forza], e con grandi castighi. (7) E vi piglierò per mio popolo, e sarò il vostro Dio (tutelare); e conoscerete ch'io, il Signore vostro Dio, son quegli che vi trae di sotto alle gravezze dell'Egitto. (8) E vi porterò al paese che giurai di dare ad Abramo, Isacco e Giacobbe; e vel darò in retaggio [in proprietà perpetua]. Son io il Signore (che ciò prometto). (9) Mosè parlò così ai figli d'Israel; ma essi non prestarono ascolto a Mosè, per l'ambascia in cui erano, e per la dura schiavitù. (10) Il Signore parlò a Mosè con dire: (11) Va, parla a Faraone re dell'Egitto, perchè lasci andare i figli d'Israel dal suo paese. (12) E Mosè parlò innanzi al Signore, con dire: Ecco i figli d'Israel non m'ascoltarono, e come m'ascolterà Faraone? mentre io ho le labbra impedithe [poco sciolte]. (13) Indi il Signore parlò a Mosè e ad Aronne e gl'incaricò presso i figli d'Israel, e presso Fa-

הטובות והרעות, שחורם עליו שמי ה', כי לא הרעותי להם, ועתה אחיה אחור למה הרעות לכם הנה, דע כי זה דרכי, וכן הוא רגוני שיכיר ישראל שאני פועל הטובות והרעות, למען יראו כי כל האשים, והמפרשים פירשו ה', חקים הנעשה. ואין לומר כי האבות לא ידעו שם ההייה, אחר שחנאנו ויקרא חננה שם החקים שהוא ה' יראה, וכן ואחר אליו אפי' ה' אשר הוצאתיך (בראשית ט"ז) ופס' אחר ר"ע לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נדעתי. ושם ה' לדעת רא"ע (ולפניו ר' יהודה הלוי, מאחר נ"י) נ"ח נאל שדי מושכת אסרת עמה, והטעם ובשמי ה' לא נדעתי לסם. וחזקם שכתב הרא"ע אחר רב סעדיה גאון כי תחברו חלת לבדו כאילו אחר ובשמי ה' לבדו לא נדעתי להם רק פעם נאל שדי ופעם נשם ה', נראה כי גם ר"ע מפרש ושמי ובשמי. ולדעת אגל ושם כמו ואני בכל חארי. (ב) מקוצר רוח: כל מי שהוא חזר רסו ובשמי קברה, ואינו יכול להאריך בנשימתו (ר"ע), וכן נלעז *ambascia, affanno* עינים קונו הנשימה, והוא אלו להרוח עננו ופן. (יב) עירל ששמים: אשים (ר"ע), ונקרא ערלה כל דבר המכסה דבר אחר ומעכו חלפגל פעולתו, וכאן הוא ד"ח כמו כד פה וכד לשון, כי משה לא היה לא זה ולא זה, רק לא היה אים דברים, ומש כי לא יוכל להטות אלו לנב המלך בולת רוב דברים. (יג) וידבר ה':

אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל-פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
 לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס
 שני (ד) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵּית-אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן
 בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוּךְ וּפְלֹא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת רְאוּבֵן: (ה) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וַיְמִין
 וְאֶהֱד וַיְכִין וַיְצַחַר וְשָׂאוּל בֶּן-הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת שִׁמְעוֹן: (ו) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-לֵוִי
 לְתַלְדָּתָם גִּרְשׁוֹן וְקָהַת וּמֶרְרִי וְשִׁנִּי חֵי לֵוִי
 שִׁבְעַת וְשָׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (ז) בְּנֵי גִרְשׁוֹן
 לְבִנְיָו וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפַּחְתָּם: (ח) וּבְנֵי קָהַת עֲמָרָם
 וַיְצַחֲרֹן וְחֶבְרֹן וְעִזִּיאֵל וְשִׁנִּי חֵי קָהַת שְׁלֹשׁ
 וְשָׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (ט) וּבְנֵי מֶרְרִי מַחֲלִי
 וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַלֵּוִי לְתַלְדָּתָם: (י) וַיִּקַּח
 עֲמָרָם אֶת-יֹכְבֵּד דָּוְתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וְתַלְדָּהּ לוֹ
 אֶת-אֶהֱרֹן וְאֶת-מִשֶּׁה וְשִׁנִּי חֵי עֲמָרָם שִׁבְעַת
 וְשָׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (יא) וּבְנֵי יְצַחָר קָרַח

לפי שאמר משה בן אהרן על ששהים נירף לו סק"נה את אהרן, (ר"ט). (יד) אלה
 ראשי בית אבותם: ידוע כי אנשי מורש מושבים הכנס ליוחסין, לפיכך עכא

raone re d'Egitto, (della missione) di trarre i figli d'Israel dal paese d'Egitto. (14) Sono questi i capi de' loro casati. I figli di Ruben primogenito d'Israel (furono): Hhànòch e Pallù, Hhessròn e Carmi: son queste le famiglie di Ruben. (15) I figli di Simeone: Jemuèl, Jamin, Ohad, Jachin, Sòhhar, e Sciaul figlio della cananea: sono queste le famiglie di Simeone. (16) Questi poi sono i nomi dei figli di Levi, (suddivisi poscia) nella loro discendenza: Gheresciòn, e Kehàt, e Merari. Gli anni della vita di Levi (furono) cento trentasette. (17) I figli di Gheresciòn (furono): Livni e Scimei, capi delle rispettive famiglie. (18) E i figli di Kehàt: Amrà, e Isshàr, e Hhevrròn, e Uzzièl. Gli anni della vita di Kehàt (furono) cento trentatré. (19) E i figli di Merari: Mahbli, e Musci. Sono queste le famiglie di Levi, (suddivise poscia) nella loro discendenza. (20) Amrà prese in moglie Jochèved sua zia, la quale gli procreò Arope e Mosè. Gli anni della vita di Amrà (furono) cento trentasette. (21) E i figli d'Isshàr: Corahh, e Nèfeg, e

שהכיר שנחתנו ועלו לגדולה, הניד יוסם; והתחיל מראובן להגיד כי גם שנת לי הוא מן הגדולים נבני יעקב; והניד האחרים כי יוסם זה נוסף ולא משה כתבו, לא יתכנו כלל, כי למטה (כ"ט ו') חזר ואמר והדבר ה' אל משה, ואמר משה לפני ה', כופל הענין מכני שהכניק נספור היסם, ואם היזה התורה ליקושים לא היה מקום לדבר זה; ובאמת ידעו כי דרך הקדמונים נספור דבריהם נספריהם מתחלק מאל מדרבנו היום (ראו). אלה משפחות ראובן: כי מארבעה ננים אלו יצאו ארבע משפחות, ואולי ננים אחרים היו לראובן, ולא נספרו לאנשים למשפחות, אך נקראו ע"ג אחיהם, וכן הוא הענין בכל שאר השנשים, ואולי רק מיוחדים מלרים עשו משפחות. (ב) ויפק עמרם ונ': על כרמט נריכים אלו למד שהשמי הכתוב קנת דורות בין קנת לעמרם, כי נדמך (ג' כ"ח) היו לקנת פקדים במספר כל זכר מן משה ומעלה 8600 ולא היו לו רק ארבעה ננים שהעמידו משפחות, הרי לכל אחד מארבעה נני קנת ננים 2180; והנה עמרם לא הוליד רק אחין ושה ומרים, משה לא הוליד רק שני ננים ואהרן ארבעה, ואך יתכן שיהיו לעמרם, וכן לשה ולמנחם ועזחאל 2180 נפשות בשנה השנייה נלחם אחרן ילדים? לשיך נרך שנכבים עם I. B. Koppe נאמר: *Israëlitas non 213, sed 430 annos in Aegyptio commemoratos esse, Göttinga 1777.* שאמר (והכבים עמו ראו) כי לי קנת ועמרם לא היו דורות תכבים זה לזה, אך דורות אחרים כי נכיהם, ולכ"ו יחישנ כחשמינו מספר שלשים שנה וארבע מאות שנה

וַנִּפְגַּע וְזָכְרִי: (כב) וּבְנֵי עֲזִיָּאֵל מִיִּשָּׁאֵל וְאֶלְצָפָן
 וְסֹתְרִי: (כג) וַיִּקַּח אֶהֱרֹן אֶת־אֵלִישֶׁבַע בַּת־
 עֲמִינָדָב אַחֹת נַחֲשֹׁן לֹו לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לֹו
 אֶת־נֹדֵב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־
 אִיתְמָר: (כד) וּבְנֵי קָרַח אֲבִיר וְאֶלְקִנָּה
 וְאֲבִיאֶסָף אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַקֹּרְחִי: (כה) וְאֶלְעָזָר
 בֶּן־אֶהֱרֹן לָקַח־לֹו מִבָּנוֹת פּוּטִיָּאֵל לֹו לְאִשָּׁה
 וַתֵּלֶד לֹו אֶת־פִּינָחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם
 לְמִשְׁפַּחָתָם: (כו) הוּא אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר
 יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם עַל־צְבָאתָם: (כז) הֵם הַמְדַּבְּרִים אֶל־
 פָּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (כח) וַיְהִי בַּיּוֹם
 דָּבַר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס

שישנו בני ישראל במצרים, ול"ט יום עולם רבוי בני ישראל במצרים שלא אחרי חורב
 שהיה דרך כס מוש. והיחס יאסע (חלק ראשון עמוד ז') אחרי כי השתתף האלה הנזכרים
 כאן הם שמות המשפחות, כי יאסע שכל זמן שהיה האב פי על הרוב היו כל האנשי
 לאנדה אחת במשפחה אחת (אע"פ שלכעמים היו הכנים מחפזדים בחיי אביהם,
 כגון יחזק וישעאל בחיי אברהם, יעקב ועשו בחיי יצחק, ונחית האב היחה המשפחה
 בתלקת ולכעמים גם אחר מיתת האב לא היחה מתלקת עד אחר זמן מה. והנה

Zichri. (22) E i figli di Uzzièl: Misciàèl, ed' Elsafàn, e Sithrì. (23) Aronne prese in moglie Eliscèva figlia di Amminadàv, sorella di Nahhaciòn; la quale gli procreò Nadàv, ed Avihù, Eleazzaro, ed Ithamàr. (24) E i figli di Coralhì: Assir, ed Elcanà, ed Aviassàf. Son queste le famiglie dei Corahbìti. (25) Ed Eleazzaro figliò d'Aronne prese in moglie una delle figlie di Putièl, la quale gli procreò Pinelhhàs. Questi sono i capi dei casati dei Leviti, (suddivisi) nelle rispettive famiglie. (26) Son questi (quell') Aronne e (quel) Mosè, ai quali il Signore disse: Traete i figli d'Israel dal paese d'Egitto, (ponendovi) alla testa delle loro schiere. (27) Son questi quelli che parlarono a Faraone re dell'Egitto, onde trarre i figli d'Israel dall'Egitto. Son questi (quel) Mosè e (quell') Aronne. (28) Ora, quando il

שמעוהו הפרעה הוזהר לפי דעתו הוזהר כי משפחת לוי נאצרה בתוך משפחת אחת ובקראת ע"ש לה משך קל"ו שנים אחרי מות יעקב, וזהו אחר זמן שחל לוי בתלקה לשלש משפחות, ע"ש גרשום קהת וחרר. וכן משפחת קהת עמדה לאחריה אחת ק"ג שנים, ואח"כ בתלקה לארבע משפחות. ובזמן ימי אחת חמשים כבר עברו קל"ו שנים שהיה משפחת עמרם משפחת אחת, ומוחנה היו חשה ואחר. והנה אם תחשב שלש המשפחות האלה קל"ו וקל"ג וקל"ו ותוסיף עליהם י"ז שנה שעברו לשראל בחמשים קדש חיות יעקב יהיו בידך חמ"ד שנים, כלומר קרוב לח"ל שנה. לפיכך (הוא אומר) כל מקום שנאמר בן יצחק בן קהת וכיוצא, ענינו מורע יצחק מורע קהת. (כב) ובני עזריאל: ובני מנחם לא הזכיר, לפי שלא הונתך להזכיר שמום לחטא בתורה, כמו שהונתך להזכיר בני שלש אלה, בני עמרם חשה אחרן מורים בזכרים הרבה בתורה, בני יצחק על דבר קדש, בני עזריאל בשביל משאל ואלגנן (ויקרא י"ד) ובני קדש לפי שהוא עתיד למור ובני קדש לא חשו (נחמך כ"ו י"א), וכן בני אהרן גם פינתם בן אלעזר בזכרים בתורה, ובני איתמר לא מרש, מפני שלא הונתך להזכירם לחטא בתורה (רש"ם רש"ע רש"מ ורש"י). (כג) אחרות נחשון: הזכיר זה לכבוד אהרן ובניו, כי נחשון היה נביא לבני יהודה. והנה הזכיר שמום הגאים, כי כן דרך הכתוב ליתם פסוקים גם מנד האם, כמו בתלמידים ושם אמו (רש"מ ורש"י). (כד) פזיאל: נראה עורכב מחלה חזרת פועי (עיין בראשית ל"ו ל"ז) ומשם חל בלבן הקדש, וענינו סיפוד לכבוד האל (בני בבורי זכ"ל), ונח"י פירש Afflictus a Deo. (כו) הוא אחרן ומשה: אלה הם, והיו יחוסם. וכאן הקדים אהרן כפי סדר תולדותם ואח"כ מור ואחר הוא חשה ואחרן כסדר מעלתם (רש"ם ורש"ע רש"מ ורש"י). על צבאותם: עיין לחטא י"ב נ"א. (כז) וידע ביום דבר ה': מחובר לחטא (ר"ש) וחלל ביום ענינו.

שלישי (במ) וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי
 יְהוָה דָּבַר אֶל-פְּרָעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל-
 אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלָיו; (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִּפְנֵי
 יְהוָה הֵן אֲנִי עֶבֶל שְׁפָתַיִם וְאִידִּי יִשְׁמַע אֵלַי
 פְּרָעֹה: פ

ז

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה רְאֵה נִתְתִּיד
 אֱלֹהִים לְפְרָעֹה וְאֶהְרֵן אַחִידִי יִהְיֶה נְבִיאִי:
 (ב) אַתָּה תִּדְבֹר אֵת כָּל-אֲשֶׁר אֲצַוְךָ וְאֶהְרֵן
 אַחִידִי יִדְבֹר אֶל-פְּרָעֹה וְשַׁלַּח אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 מֵאֲדָצוּ: (ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת-לֵב פְּרָעֹה
 וְהִרְבִּיתִי אֶת-אֲתֹתַי וְאֶת-מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (ד) וְלֹא-יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרָעֹה וְנִתְתִּי
 אֶת-יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדֹּאתִי אֶת-
 עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁפְטִים
 גְּדֹלִים: (ה) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי יְהוָה בְּנִתְתִּי

Signore parlò a Mosè nel paese d'Egitto, (29) Il Signore parlò a Mosè, con dire: Io sono il Signore. Parla a Faraone re di Egitto tutto quello ch'io ti parlo. (30) E Mosè disse innanzi al Signore: Ecco, io ho le labbra impedito, e come mi darebbe ascolto Faraone?

זמן, כאשר דבר. (כט) וידבר ה' וי': הוא הדבור עליו האמור למעלה (י"ג-ז),
אלא חתך שהפסיק הענין נספור היחס, חזר וכפל הענין (ר"ג). אך לא נכפלו
הפסוקים כהוסיחם, אלא נשני לנן קלמ, זה חזר כי לא נמקרה נכפלו, אלא המחזר
נכונה כפל חזרם.

VII

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Vedi, io ti costituisco (qual) divinità verso Faraone, ed Aronne tuo fratello sarà il tuo profeta. (2) Tu parlerai quant'io ti comanderò, ed Aronne tuo fratello parlerà a Faraone, e questi lascerà ch' i figli d'Israel sen vadano dal suo paese. (3) (Prima però) io indurirò il cuore di Faraone, e moltiplicherò i miei miracoli e portentosi nel paese d'Egitto. (4) Faraone non vi darà ascolto, ed io porrò la mia mano sull'Egitto, e trarrò le mie schiere, il mio popolo, i figli (cioè) d'Israel, dal paese d'Egitto, mediante grandi castighi. (5) E gli Egizi conosceranno ch'io sono il Signore, quand'io

(א) אלדודם לפרעה: ענינו אלהות משה, וכן נביאך נביא משה (וכן דעת רמב"ן).
אלא זהו דה ד"ס, לא משה אלהים משה ולא אהרן נביא משה, אלא בהיות משה
מגיד דבריו לפרעה ע"י אהרן הרי הענין דמשה לדבור האל ע"י נביא. (ג) ואני
אקשה את לב פרעה: אפשר לפרש בדברי הראשונים (רמ"בם ורמ"ן ואחרים)
שהענין כמשמעו, כי לעולם פשעי פרעה היה מן הדין לחנוע מחינו דרכי התשובה (ע'
רמ"בם ה' תשובה פ"א); ור"שי ז"ל כבר קדם וכחב הפירוש הזה, אך הוא נקבע לזוט
המסיף זו דבר נאה ותכונה, והוא כי חזנית דרכי התשובה מפרעה לא הייתה לעולם
פשעי נבלה, אך טובף לה סנה אחרת, והוא כי גלי היה לפניו יתברך אף אם ישוב
לא תהיה תשובתו שלמה; ע"ן דבריו הקלרים כי נעשו. ואפשר ג"כ לפרש כדעת רמ"במן
קלערי וראו' שלא היה בזה עונש אלא ונס משה, אלא כי פרעה עשה הקשה את לבו,
אלא שכל המעשים ייחסו אל האל נדר מה, כי הוא הסנה הראשונה; ואני מוכיח כי

אֶת־יָדַי עַל־מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִתּוֹכָם: ^(ח) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צֻוָּה
 יְהוָה אֹתָם בְּן־עֵשׂוֹ: ^(ט) וּמֹשֶׁה בֶן־יִשְׁמָנִים שָׁנָה
 וְאַהֲרֹן בֶן־שְׁלֹשׁ וּשְׁמָנִים שָׁנָה בְּדַבָּרָם אֶל־
 פְּרָעָה: ^פ רַבִּיעַ ^(י) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ^(י) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרָעָה
 לֵאמֹר תֵּנוּ לָכֶם מוֹפֶת וְאָמַרְתִּי אֶל־אַהֲרֹן
 קַח אֶת־מִטָּה וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי־פְרָעָה וַיְהִי לְתַנִּין:
^(י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּרָעָה וַיַּעֲשׂוּ־בֵן
 כְּאֲשֶׁר צֻוָּה יְהוָה וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת־מִטָּהוּ
 לִפְנֵי־פְרָעָה וּלְפָנָי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין: ^(יא) וַיִּקְרָא
 גַּם־פְּרָעָה לַחֲכָמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
 חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטִיהֶם בֵּן: ^(יב) וַיִּשְׁלִיכוּ
 אֵיֶשׁ מִטָּהוּ וַיְהִיו לְתַנִּינִם וַיִּבָּלַע מִטָּה־אַהֲרֹן

הַמַּעֲשִׂים הַמִּיֻּחָסִים בַּסִּפְרֵי הַקֹּדֶשׁ אֵל הָאֵל הֵם הַמַּעֲשִׂים הַזֵּהִם שֶׁנִּתְּנָם לְנָתַן מוֹכֵנֶת לָנוּ,
 וְכֵן כֵּאֵן קוֹשֵׁי עֲרֵפוֹ שֶׁל פְּרָעָה אֲחֵרִי רָאוּתוֹ כִּי־הָיָה מוֹכֵנֶת הוּא דָּבָר זֶה וְהַמַּעֲשִׂים
 עַ"כ יוֹסֵם אֵל הָאֵל; וְכִינֹכַח זֶה וְלֹא כֵּתֵן ה' לָכֶם לֵב לִדְעוֹת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנוֹת
 לִשְׁמוֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (דְּבָרִים כ"ט ד'), וְכֵן כִּי ה' אֲחֵר לֹא קָלַל אֶת דָּוִד (ש"ט ט"ז י').
 ור' סַעֲדִיָּה גָּאֹן (הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּעוֹת וְהַמַּעֲשִׂים ד' פֶּרֶק ד') פִּירֵשׁ כִּי ה' חֹזֵק אֶת לֵב כְּלִמָּר
 כִּפְּזוֹ וְיִצְחָק, לְנָתַתִּי יֶאֱבֹד וְיִמָּוֶת בְּמִכְתָּת הַסֵּן עַד שֶׁיִּשְׁלִים פ' שֶׁלֹּא הַמַּעֲשִׂים, כִּטְעָם כִּי

stenderò il mio braccio sull'Egitto, e trarrò di mezzo ad essi i figli d'Israel. (6) Mosè ed Aronne eseguirono: come il Signore comandò loro, così fecero. (7) Mosè aveva ottant'anni, ed Aronne ottantatré, quando parlarono a Faraone. (8) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne quanto segue: (9) Quando Faraone vi dirà: «Date una prova delle vostre asserzioni», dirai ad Aronne: Prendi la tua verga, e gettala innanzi a Faraone: divenga un serpente! (10) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, fecero così, come il Signore aveva comandato. Aronne gettò la sua verga innanzi a Faraone, e innanzi ai suoi servi, e divenne un serpente. (11) Faraone chiamò anch'egli i savj e gli stregoni; ed anch'essi, i maghi dell'Egitto, fecero colle loro arti arcane il simile. (12) Gettarono ciascheduno la propria verga, e divennero serpenti. La verga poi d'Aronne ingojò le

עשה שלחתי את ידו ואך ארונך ואת עֶשֶׂךְ בְּדַבַּר מִכְשַׁד מִן הָאֲרָץ, וְהָיָה בַעֲזוֹר וְאֵת הַמַּהְדָּחִיק בַּעֲזוֹר הָאֲרֻחָךְ אֵת כְּחִי (ט' ט"ו ו"ו); זה אֲחֵכֶם רֹחוֹק מִיְּשׁוּעוֹת מְלִיכַת אֲרָצָה אֵת לֵב, אֲחֻזָּךְ אֵת לֵב, אֵם אֵין הַכּוֹזֵב חָלָל אֲעִוְדָהוּ בְּיָמָיו. וְעַל הַעֲיָקוּרִים (מִתְאַחֵר ד' פֶּרֶק כ"ה) כִּתְּבָה כִּי הָרָע בְּנֹאֵל עָלָיו הַיִּכְבֵּה הוּא מִתְאַחֵד וְכֵן אֵל ה' מִירֵאָתָה הַעֲנֹכָה הַחֹמֶל עָלָיו, כִּמוֹ אֲחֵר כְּרַעַה מִתְאַחֵד הַכֶּסֶם ה' הַדְּדִיק, וְבַעֲזוֹר שׂוֹה הַפֶּעַל דְּחִיָּה לְאוֹכֵם וְאֵיטוּ בְּחִירָיו, הִנֵּה ה'יֵת מִתְּחִיל אֵת לֵב כַּשֶּׁמֶת לֵב לֵב אוֹ נִדְּחִין לְחַלֵּת בֵּין הַיִּכְבֵּה וְלִמֵּר שְׂאֵה בְּחֻקָּהָ, וְלֹא עַל כִּי הַהֲנִיחָה הַאֱלֹהִית, חֵה כִּי יִסְוֵר מִלֵּב מִתְּחִיל שְׂאֵה הַיִּכְבֵּה וְאֲחֵר עַל טַעֲמוֹ וְנִחִירָתוֹ מִגְּלִי מִכְרִית. (ט"ז) חֲנֹו לֵבָם מוֹשֵׁת: לְרֹאשִׁיהָ עַל דְּנִרְכִּים. מוֹשֵׁת עֵבֶן רֹאשִׁיהָ, כִּמוֹ זֶה הַחֹמֶת אֲחֵר דְּנֵר ה' (ח"א) י"ג ג'), וְהַחֲנִיחָה מִרְשָׁה יִפְעֵה, בְּחֻקִּים מוֹשֵׁתָה, דְּנֵר מוֹשֵׁעֵה וְגַלְיָה לִכְלֵל, שְׁאֵין אֲחֵרֵי סִפְרָה יִרְדּוּ לְתַנְיָן: כִּלְ שֶׁם הַחֲלֵת הָאֵלֶּה הַמֶּלֶךְ מִתְאַחֵר מִשָּׁה, כִּי מִשָּׁה הוּא נִרְדֵּי לִמֵּר לְאֲחֵרֵן שֶׁיִּשְׁלֹךְ מִתְּחִיל לִפְנֵי פְרַעֲה, וְהִיא ג' כ' פֶּרֶךְ לִמֵּר לִפְנֵי פְרַעֲה: יֵהי הַחֲמֵס הוּא לְתַנְיָן. וְלִפְנֵי יֵהי כִּתְּבָה יֵהי שְׂאֵה לִשָּׁן מוֹדֵי, לֹא יֵהיֵה שְׂאֵה הַדְּעִתָה הַעֲתִיד. וְהֵן הַטַּעֲמִים אֵין לְסוֹכִיָּה שְׂעִתָה בִּה"ט אֲחִינֵם כֵּן, וְלִפְנֵי מוֹדֵי הִיא רֹאשִׁיהָ אֲחֵרֵן בְּחֻקָּה שְׂאֵה מִפְסִיק יִמֵּר מִתְּשַׁחֵחֵ אֲחֵר חֲחַת פְּרַעֲה, כִּי אֲחִינֵם כֵּן דֶּרֶךְ הַטַּעֲמִים כִּלְ מִתְאַחֵר עַל שְׁנֵי מִלְּקִים, עַל אֲחֵר הַקֹּדֶם לְמִתְאַחֵר הוּא בֹא בְּטַעֲם מִחַת מוֹחֲמוֹ עַל הַחֲנֵה שְׂבִיבָה הַמֶּלֶךְ הָרֹאשִׁין מִתְאַחֵר, כֵּן מִתְאַחֵר נִקְרָא לְנִעְרָה וְנִשְׂאֵלָה אֵת פִּיהָ. (י"א) בְּלִרְשָׁתָהּ: וּבִמְקוֹם אֲחֵר כִּתְּבוּ בְּלִיָּסָם, וְהִלֵּךְ אֲחֵר, כִּי שָׂרָה לֵט וְלֵהט שִׁים, כִּמוֹ נֹה בְּחַת, רֹוֹן רֵבֶט, מוֹל מִחֵל; וְשָׂרָה לֵט עֲמִיטוֹ כִּמוֹ וְהַחֲחֵר, וְנִקְרָאוּ לְטִים אוֹ לִטִּים מִלְּאֲחֵת הַמִּכְשָׁפִים הַנִּסְתָּרוֹת מִכִּנְתָּה הַחֵן (arts arcanæ) (ר"א), וְאֵלֶּי הוּא נִקְרָאוּ הַמִּכְשָׁפִים

אֶת־מִטָּתָם: (יג) וַיִּחַזֶּק לֵב פֶּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע
 אֱלֹהִים כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס (יד) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּבֹד לֵב פֶּרְעֹה מֵאֵן לִשְׁלַח
 הָעָם: (טו) לָךְ אֶל־פֶּרְעֹה בְּבֹקֶר הַיָּהּ יֵצֵא
 הַמִּיָּמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרֹאתוֹ עַל־שַׁפַּת הַיָּאֵר
 וְהִמָּטְרָה אִשֶּׁר־נִהַפֵּךְ לִנְחָשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ:
 (טז) וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים שְׁלַחְנִי
 אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי בְּמִדְבָּר
 וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה: (יז) כֹּה אָמַר יְהוָה
 בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אֲנֹכִי מֵכָה י

חֲרָשִׁים וְכַדְרִימִית חֲרָשִׁי, חֲלָשׁוֹן חֲרָשׁ (יְהוֹשֻׁעַ כ' א') בְּחָשָׁא, וְכֵן חֲשָׂא חֲרָשׁ חֲשֵׁה
 שְׁכִיטָה כְּעִין חֲרָשׁ וְחֲרָשִׁים. וְהִנֵּה בְּחָרְשׁ יִרְשָׁלַיִם הַכִּקְרָא נִטְעוֹת חֲרָשׁ וְכֵן קוֹרָא
 לְחֲרָשִׁים חֲרָשִׁים יָנִים וְחֲחָרִים, וְנִחְדָּר כ"ג הוּא קוֹרָא חֲחָשׁ שְׁכִיטָה שֶׁל בְּלָעַם;
 וְנִחְחָת (כ"ה א') נִקְרָא וְנִחְחָת חֲחָרָה, וְנִחְדָּר חֲחָחָח (כ"ז חֲחָח) נִקְרָא חֲחָח
 וְנִחְחָרָה, וְכֵן הוּא קוֹרָא חֲחָשׁ כְּנִי שֶׁל בְּלָעַם; נִסְ Paulus נִחְחָח חֲחָחָחָח (in apol-
 Timoth. 3. 8) הַחֲחָרִים חֲחָחָח שְׁחָלְקוֹ עַל חֲשֵׁה (כָּל זֶה חֲחָחָחָחָח, עֲרִיךְ חֲחָחָח וְחֲחָחָחָח
 עֲחָד 848), וְנִחְחָח חֲחָחָח נִסְ בְּחֲפָרִי הַחֲחָחָחָח כְּכֵן פְּלִיכִים (Lib. 30 cap. 1.):
 וְכֵן Est et alia magices factio a Mose, et Jamne et latape, Iudaeis pendens.
 Ego ille sum Caricoondas, vel Damigeron, vel Moser, כֵּן Apuleius (in apol-
 gia) vel Iamnes, vel Apollonius, vel ipse Dardanus, vel quicumque alius post
 Zoroastrem et Hostanem inter Magos celebratus est וְכֵן Eusebius הַחָחָח דְּכָרִי
 Numenius Pithagoricus שְׁחָחָחָח יָנִים וְחֲחָרִים חֲחָחָחָח שְׁחָלְקוֹ עַל חֲשֵׁה (וְהוּא
 קוֹרָא חֲחָחָחָח) (כָּל זֶה חֲחָחָחָחָח) וְהִנֵּה בְּכֵן חֲחָחָחָחָח חֲחָחָחָחָח ר' חֲחָחָחָח

loro verghe. (13) Ma il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (14) Quindi il Signore disse a Mosè: Il cuore di Faraone è grave [pesante, difficile a muoversi, ostinato]; egli [Faraone] ha ricusato di lasciar andare il popolo. (15) Recati a Faraone dimattina, egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: aspettalo sulla riva del Nilo, e prendi teco la verga che si è convertita in serpente. (16) E digli: Il Signore, Iddio degli Ebrei, mi mandò a te, per dirti: lascia andare il mio popolo a prestarmi culto nel deserto; — ed ecco che tu non hai sinora dato ascolto. (17) Dice

בר אבא (סנהדרין ס"ז ב') אמר בלטיהם אלו מעשה אדום, בלטיהם אלו מעשה כנענים, וכן קצת מן הכופרים הסכימו שנאמת עשו הפרטחים מעשה למעלה מן הענין ע"י כנענים, ורא"נ כנען לא היה אלא אחיז עינים, כן דעת ר' ד' מיכאלס כי הפרטחים לקחו כנענים בנדחים ובלתי מתעוררים ובראים כחלקות וע"י השלכתם ארצה נעורו ובראים כתנינים, ועדיין יש נחלים אנשים הנקראים במלכיה זאת, ובפרט בחין Vipera הנקראת haje, כמו שהביא Cahen, ודעת Eichorn (De Aegypti anno mirabili) כי גם מעשי משה כך היו באחיז עינים, ורא"נ השני: Verum uti vix credibile est, Mosén sibi persuadiasse, se ejusmodi artificie, satis in illa terris communi, posse regi ejusque ministris imponere, ita nec veri est simile, illum, in aula educatum omnique doctrina Aegyptiorum imbutum, ignorasse, Magis istam artem cognitam esse. (מז) רגה יוצא היממה: אפשר כדי לראות כמה מעלות עלה היאור (כדעת רא"נ בע ורמ"בין), או לטייל ולקבל האור (כדעת רא"נ בע ור' יעקב בעל הטורים), או לרמוץ כמו שכלכה בת פרעה (תלמיד משה"ר ע"א); וזוהו שידבר לו אלל היאור ולא בצינו שסני שהיה נרץ להכות את הימים אשר ביאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו. (יז) כי אמר ה': כי אני ה' שמדבר אלק ע"י משה ואהרן, כי לא מלגס. ונחשבו לרם: ראיתי להביר כאן שטת ר' נפתלי הירץ ויזל בענין מכות ימורים: כל המכות שהביא הק"נה על המורים נחלקות לר' סדרים, בכל סדר שלש ימכות, ואולי הן: הסדר הראשון תנין דם נפרדע, השני כנים ערוב דבר, השלישי שחין בדר ארנה, הרביעי שחן מכת נכורות וקריעת ים סוף; וארבעה סדרים אלה הם כנגד ארבעה משפטים פרעים הנזכרים ביחזקאל י"ד שנהן ה' דן את עולמו, וכן דבר, שר, רעב, מיה רעה; והנה כל א' מהסדרים האלה החיל בשמות אחד שהם מכה קלה, ובא להחרות נס שאם לא ישובו יבס אח"כ במכות גדולות מזהה, והעניינות הללו תנין, כנים, שחין וסחך, ואלה הם הנקראים אותות ומופתים, כי עם היוחס מופתים ומעשה נס הנה היו לאותות ולמופתים על המכות הנאות אחריהם; ובכל

בַּמָּטָה אֲשֶׁר-בְּיָדִי עַל-הַמִּים אֲשֶׁר בַּיָּאֵר
וְנִהַפְּכוּ לָדָם: (ד) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר תָּמּוֹת
וּבֶאֱשׁ הַיָּאֵר וְנִלְאוּ מִצְרִים לִשְׁתּוֹת מִיָּם מִן-
הַיָּאֵר: ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר
אֶל-אַהֲרֹן קַח מַטֶּה וְנָטָה-יָדְךָ עַל-מִיַּמי
מִצְרַיִם עַל-נַהֲרֵתָם י עַל-יְאֲרֵיהֶם וְעַל-
אֲנָמִיהֶם וְעַל כָּל-מְקוֹה מִיַּמֵּיהֶם וַיְהִי־דָם
וְהָיָה דָם בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְעֵצִים וּבְכָאֲבָנִים:
(ז) וַיַּעֲשׂוּ־בֶן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר י צוּהָ יְהוָה
וַיָּרֶם בַּמָּטָה וַיַּךְ אֶת-הַמִּים אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי
פְרָעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדָּיו וַיִּהְפְּכוּ כָל-הַמִּים אֲשֶׁר-
בַּיָּאֵר לָדָם: (ח) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר מֵתָה
וַיָּבֹאֲשׁ הַיָּאֵר וּלְאִיכָלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מִיָּם

הַיָּאֵר הַקָּדִים הַתְּרַחֵם וְנִלְאוּ (תַּיִן, כָּסִי, שִׁין, וְשֶׁךְ) לֹא הִתְרַחֵם בָּהֶן, לִפִּי שְׂאֵינָן
מִכֹּחַ, אֲלֹא תִּכְרַחֲתָם וְהִתְרַחֲמוּ עַל מַה שֶּׁבָּאָה אֲחֵרִים; וְ שֶׁטַח רַב־הוּא, עֵינִן בְּפִירוּשׁ הַכֹּסֶם
יִשְׂרָאֵל לְמַעַל פְּסוּקֵי ג', וְשֶׁכֶם (לְמַעַל פְּסוּקֵי כ"ח) כִּתְּבֵהוּ כִּי מִשָּׁה הִיא מִתְּחִלָּה שְׁתֵּי פַעֲמִים
בְּשֵׁתִי שְׂכֹתָ, וְנִלְשִׁיתָ לֹא הִתְרַחֵם, וְכֵן בְּכָל מִדָּר וּמִדָּר, דָּם וּבְנִסְתָּרֵהּ הִתְרַחֵם, וּבְכָסִי
לֹא הִתְרַחֵם, בְּעֶרְוֹת וּבְנֵר הִתְרַחֵם, וּבְשִׁין לֹא הִתְרַחֵם, בְּנֵר וּבִתְרַחֵם הִתְרַחֵם, וּבְשֶׁךְ לֹא
הִתְרַחֵם. וְיִי בְּעַל הַמִּדָּרִים כִּתְּבֵהוּ כִּי לֹא הִתְרַחֵם בְּשִׁלְשִׁית, חֹכֶם שֶׁאֲחֵרֵי ר"ל מִן שְׁלֹסֶה
וְשֶׁנָּה מְכַסִּין אוֹתוֹ לְכִפּוּף, ע"כ. וְיִשְׂרָאֵל כִּתְּבֵהוּ שֶׁלֹּא הִתְרַחֵם אֲלֹא בְּאֶחָד שֶׁנָּה בָּהֶן מִיָּה
לֹאֲדָם. (יח) נִלְאוּ מִצְרַיִם: עֵינִן פִּירוּשׁ בִּישְׁעֵיהֶם א' יִי. (כ) וַיִּהְפְּכוּ כָל חֲסִיִּם

così il Signore: Da ciò conoscerai ch'io sono il Signore. Ecco io batto colla verga che ho in mano sopra l'acqua ch'è nel Nilo, e questa si convertirà in sangue. (18) Ed il pesce ch'è nel Nilo morrà, ed il Nilo putirà, e gli Egizi cercheranno indarno di bere acqua dal Nilo. (19) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Prendi la tua verga, e stendi il tuo braccio sulle acque dell'Egitto, sui loro fiumi, sui loro canali, sui loro stagni, e sopra ogni loro ricettacolo d'acqua, e divengano sangue. — E sarà sangue per tutto il paese d'Egitto, e (persino) nei vasi di legno e di pietra. (20) Fecero così Mosè ed Aronne, come comandò il Signore: (Aronne) alzò (il braccio) colla verga, e percosse l'acqua del Nilo, in presenza di Faraone e de' servi suoi; e tutta l'acqua del Nilo si convertì in sangue. (21) Ed il pesce ch'era nel Nilo morì, ed il Nilo puzzò,

אשר בַּיָּאֹר לָרֶם: דעת אייכהארן, ואפרים אפריו, כי הם וכל שאר המכות הם ענינים טבעיים ההווים במזרים בכל שנה ושנה, ואחשכס כוננת משה היחה שינין כרעה כי ה' אלהי העצרים הוא הפועל הענינים ההם ובי הוא היוצא בכל הארץ; והנה ידוע כי מימי נילוס אחר שנכסו ורבו על אדמת מזרים בתחת בראים כאדומים ועבים (אם לאדמיות אדמת כוש שהם נאים משם, ואם מרוב הערבים שבהם שחמדימים היום גם בשאר ארצות תורמים להחן העם להאמין בנידת דם מן השמים, עיין Encyclopedie ערך Pluie prodigieuse) ויעלה נאשם, גם רעים הם לשותיהם, והנה אייכהארן אומר כי משה ואהרן לא השיבו מימי היאור כלם אדומים כרגע בנטיית הסטה, אלא האדום בתפוצה כלי אחד שחללו חמיו היאור, וכונתם כי האל אשר לַמָּדם להאדום היום אשר בכלי הוא האל אשר בנה לאדמיות מימי היאור, והוא האומר למרעה ששלת את עמו. ומה השיב על זה ראוי כי ענין הלקיחה מימי היאור ושפיכתם אל היבשה לא היה אלא לעיני ישראל (ד' ט'), אבל עכשיו לעיני מרעה לא היה הדבר כן, כי לא לקחו מימי היאור, אך נטה ידו על היאור וחדל כל היום שֶׁבַר היאור נהפכו לרם; מלבד כי לא יתכן שישאוב משה להטות לב הארץ אליו ע"י ענינים טבעיים ההווים בכל שנה, אם לא היה עושה לכינוי איה חופת היולא מנהג שבעולם. והנה ידוע כי גם נמשכה הנפלאות האל אהב לשמור דרכי הטבע במקנה, וכן נמכות מזרים יתכן למי דעתי שדרך ארץ מזרים להיות נה כיוולא נמכות האלה נבד מה, קטן בשנה ו וקטן בשנה אחרת, אפם כי בשנה היא נקתה ונאלו כולו, וגם בתחדש בכל אחת מהן איה ענין אלא היה מדרך הטבע. וכן כאן נמכות הדם אלו רואים שבתחדש נאדמיות שהם הסם איה ענין לרעה, עד שחשם הדנה שבהם, מה אלא

מִן־הַיָּאֵר וַיְהִי הָדָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (בב)
וַיַּעֲשׂוּ־בֶן חֲרָטְמִי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וַיַּחֲזֹק לִב־
פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְהוָה:
(בג) וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיִּבֹּא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־נָשָׂת לְבֹ
גַם־לְזָאת: (כד) וַיַּחֲפְרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבַת
הַיָּאֵר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכֻלוּ לִשְׁתּוֹת מִמֵּי־
הַיָּאֵר: (כה) וַיִּמְלֹא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־
יְהוָה אֶת־הַיָּאֵר: פ (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר
יְהוָה שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (כח) וְאִם־מֵאֵן
אַתָּה לִשְׁלַח הִנֵּה אֲנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ

חֲלָטוֹ בְּדַבְרֵי עֹבְרֵי אֲדָמוֹת יָמִים חוּ רֹאשׁ הַיָּמִים וְהַפְסָדָם הִיךְ מִזֶּקֶן הַרְבֵּה
יֹתֵר מֵאֲחֵר שָׁנָה, וְהִיךְ יוֹלָא מִן הַמִּנְהַג הַטֶּעֱנִי, וְכֹאֲלוֹ נִהְסְכוּ הַיָּמִים לְהֵם מִחֵשׁ. (בב)
וַיַּעֲשׂוּ בֶן חֲרָטְמִי מִצְרַיִם: כ"ל כִּי מִה שְׂכֻחַב צִפְסוֹק כ"א וְהִי הָדָם בְּכָל אֶרֶץ
מִצְרַיִם, לֹא הִיךְ מִיד, אֲלֹא שֶׁכְּתוּב מִסִּיִּים סְפֹד הַפִּיכָת הַיָּמִים לֵס; אֲנִל בְּלֹאֵתוֹ רַגַע
שֶׁהִכָּה אַחֲרָן אֶת הַיָּאֹר לַעֲיִנִי מַרְעֵה מִיד נִהְסְכוּ מִיִּי הַיָּאֹר לֵס, מִיד לִקְחוּ הַמִּרְטוּמִּים
כְּלִי מַיִם אֲלֹא מִן הַיָּאֹר, שֶׁדִּיִּין לֹא נִהְסֵךְ לֵס, וְהַפְסֹד אֲדֹתוֹ נִתְּנָה לַחֲיָהִים לֵס, וְאִשֶּׁר
נִתְּנָה הַיָּמִים בְּכָל הַיָּמִים אֲשֶׁר נִתְּנָה מִצְרַיִם וּבְכָל מִקְוֵה מִיִּיִּהֶם. (כד) וַיַּחֲפְרוּ
וְכִי מַיִם: סְפֹד וְהַיָּאֹר מַיִם (constructio peregans), וְכִיֹּלָא נִזֵּה וְהַפְסָדוֹ מִתְּנָתוֹכִים
(אֲדֹת ג' כ"א); וְלִפִּי זֶה הִיךְ רֹאשׁ הַמִּסְפָּדָה תַּחַת מַיִם (וַיַּחֲפְרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבַת הַיָּאֹר
מַיִם לִשְׁתּוֹת, וְכִיֹּלָא פִירָשׁ וַיַּחֲפְרוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם. (כד) וַיִּמְלֹא שִׁבְעַת יָמִים: נִשְׁמָת
רַבָּה אַחֲרֵי שֶׁכֵּן כָּל מַחֲסֵה וְשִׁכָּה עֲמִידָה ז' יָמִים, וְאִשֶּׁר; וְכִן כִּמְצָא רַש"י כִּי הִיךְ מַחֲסֵה

e gli Egizi non poterono bere acqua dal Nilo, ed il sangue fu per tutto il paese d'Egitto. (22) I maghi d'Egitto fecero il simile colle loro arti arcane, ed il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (23) Faraone voltò via, e andò a casa sua, e non pose mente nè anche a questo. (24) Gli Egizi poi scavarono tutti intorno al Nilo (dei pozzi, per avere) acqua da bere, non potendo bere dell'acqua del Nilo. (25) Indi, scorsi sette giorni dopo ch'il Signore ebbe percosso il Nilo, (26) Il Signore disse a Mosè: Recati a Faraone, e digli: Dice così il Signore: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (27) Se tu poi ricusi di lasciarli andare, io flagello tutto il tuo territorio colle rane.

הַיָּאֹר, כְּלוּמָר וְזוֹ לְבִידָה בַּמַּשְׁכָּה שְׁנַעַת יַיִים. הָעֵת רָאִנֵּעַ וְרַחֲמָיִין כִּי אֵלֶּה הַחֲכִימֹת לֹא נִחְשָׁבוּ כִּי, הָעֵת רָאִנֵּעַ כִּי גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ נִחְשָׁבִים וְזוֹ נִחְכֶּת הַמְּבַרְדֵּעַ וְהַכְּסִים וְשֶׁלֹּא הַפְּלִיא ה' בְּנֵי מִצְרַיִם וְכֵן יִשְׂרָאֵל רַק נִחְשָׁה שֶׁנָּא חֲשׂוֹרֵשׁ נִתְדַרֵּר, וְר' יַעֲקֹב צֶעַל הַטּוֹרִים כִּתְּבָה עַל זֶה: וְהַבְּלָגָתוֹ עַל דְּבָרֵי מַכְּסִים וְדִבְרֵי אֲחֵרֵי הַכֶּשֶׁשׁ הַנִּבְיָא לֹאס הָדַעַת, כִּי תַלְמֵה לֹאֵל לַחֲכִימֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵין חֲשׂוֹר לֵה' לְהַשְׁמִיעַ אֶת אֵלֶּה רִמְיָה וְלַחֲכִימֹת לֹאֵשׁ יִרְיָה, עִבְרִי וְכִי אֶרֶץ נֶאֱמַר כִּדְעַת הָאֲחֵרִים לֹא הִיא אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם מִצְרַיִם אֵלֶּה עַל גִּבּוֹלָה, וְהִיא כְּשִׁמְכָה לֹאֵרֶץ עֶרֶב, וְלִשְׁכֹּךְ לֹא הִיא אֶת חֲשִׁימֵי הַכִּלְטָה, וְכֵן לֹא הַכְּסִי לֹא נִחְכֶּת הָסֵם וְלֹא נִחְכֶּת הַמְּבַרְדֵּעִים, וְהַכְּסִי לֹא הַנִּדְרָךְ לְהַזְכִּיר עֵינֵן זֶה, כִּי הִיא יִדְעָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא יִדְעִים תְּכֻנַּת אֶרֶץ מִצְרַיִם; אֲחֵנֶּס אֵם הִיא קָמָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן אֶרֶץ לֹאֵרֶץ נֶאֱמַר כִּי הָיוּ גַם הֵם נִחְכִימֵי אֱלֹהִים, וְהֵם הֵם הַמְּבַרְכִי לְשִׁמְכָה מִחֲשִׁימֵי הַטּוֹרִים אֶת הַמְּבַרְכִי. (כז) אֵת בֶּל בְּבוֹלָךְ: וְלֹא אֶרֶץ גִּבּוֹל אֵלֶּה הִיא מִצְרַיִם מִצְרַיִם, וְכֵן לְמַטֵּה י' ד' (יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם עֲשֵׂה עֲשֵׂה עֲשֵׂה). בְּצִדְדֵּי: יִדְעָה כִּי אֲחֵרֵי שֶׁנֶּאֱמַר מִלֵּם אֲחֵר, אֲחֵר אֶת הַרְוֵה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם, מִלֵּים נִטִּישׁ הַנֶּאֱמָר מִינֵי שְׂרָפִים הַרְוֵה, וְכֵן מִשְׁמָרֵשׁ כִּי הִיא הַנֶּבֶל, (ח) כִּי נִתְרַנְּה כִּי וְכֵן הַמְּבַרְדֵּעִים נִפְרֵט, (ז) כִּי נִבְרָא בְּרַעַת שֶׁאֵלֶּה מִצְרַיִם, (ז) כִּי עֲזָנוּ הָיִים אֶת שֶׁ מִשְׁכָּנֵם וְנִבְרָא בְּרַעַת וְנִבְרָא, (ד) כִּי נִבְרָא כִּלְשֶׁר אֲחֵר מִצְרַיִם לְמַעַד אֶת קִנְעָה לֹא בְּרַעַת, וְאִי־יִבְרָאֵן מִשְׁמָרֵשׁ וְחֲמָרֵשׁ כִּי שֵׁם א' מִשְׁמָרֵשׁ אֲחֵרֹת יִיִם אֶת כִּתְּבָה בְּעֵינֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא הָשִׁיעַ עַל הַמְּבַרְדֵּעִים, וְלֹא הִרְמִיעַ דִּבְרֵי זֶה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁנֶּאֱמַר הֵם מִצְרַיִם וְנִבְרָא בְּרַעַת, רֹאה עַד הֵיכֵן הַנֶּעֱשֶׂה עֲשֵׂה בְּנֵים גַּל הַכּוֹשֶׁר הָיָה, הָיָה אֲחֵר כִּי רַחֲמֵי הַמְּבַרְדֵּעִים וְנִבְרָא בְּרַעַת הָיָה עֵינֵן עֲשֵׂה מִצְרַיִם, הָיָה כֵּל שֶׁנֶּאֱמַר, אֲשֶׁר אֵלֶּה הִיא אֵם שֶׁהִיא אֵל הַמְּבַרְכִי דִּבְרֵי מִצְרַיִם: כִּי מִצְרַיִם (דְּקִיּוֹ, § 374) וְר' י' מִצְרַיִם, וְלִשְׁכֹּךְ אֵין

בַּצִּפְרָדָּעִים: (כ) וְשָׂרָן הַיָּאֵר צִפְרָדָּעִים
וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתָהּ וּבַחֲדָר מִשְׁכְּבָהּ וְעַל-
מִטָּתָהּ וּבְבִירַת עֲבֹדֶיהָ וּבְעֵמֶק וּבְתִנּוּרֶיהָ
וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיהָ: (כא) וּבָבָהּ וּבְעֵמֶק וּבְכָל-
עֲבֹדֶיהָ יַעֲלוּ הַצִּפְרָדָּעִים:

התנה נזמני פיעל, אך הוא גם התאר, והסופרים לא הכינו כוזמנו והשמינו לזכריו

ח

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר אֶל-אַהֲרֹן
נָטָה אֶת-יָדְךָ בְּמִטָּה עַל-הַנְּהֹרֹת עַל-הַיָּאִרִים
וְעַל-הָאֲנָמִים וְהָעַל אֶת-הַצִּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ
מִצְרַיִם: (ב) וַיֵּט אֶהָרֹן אֶת-יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרַיִם
וְהָעַל הַצִּפְרָדָּע וַתִּבֶּס אֶת-אֶרֶץ מִצְרַיִם:
(ג) וַיַּעֲשׂוּכֶן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת-
הַצִּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: (ד) וַיִּקְרָא פֶּרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ הִעֲתִירוּ אֶל-יְהוָה
וַיֹּסֶר הַצִּפְרָדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת-

(א) ויעשו: כן החרטמים בלטיהם: לקחו כלי חלל חיים שהיו בהם ניזי נפרדע.

(28) Il Nilo brulicherà di rane, le quali saliranno (in terra), ed entreranno nella tua casa, nella tua stanza da dormire, e sul tuo letto; ed in casa de' servi tuoi, e addosso al tuo popolo, e ne' tuoi forni, e nelle tue madie. (29) Le rane in somma saliranno addosso a te, al tuo popolo ed a tutti i tuoi servi.

והשמיטו מלפניו ואין ספק כי הוא ו'ל כך כתב: ואין חזן כמו מחזן וכו'. ומלמדו שלם שבען חודים מוסף כי לכך נחלה כתב רש"י ואם כרנן חמה (שהוא גם החמר) ואח"כ כתב (ואין) חזן כמו מחזן חסר (שהוא ניווני ולא כתב כרנן). (בה) במשאריות: סעריעות שלשן בהן העיסה ונמנא ג"כ להורות על העיסה עצמה (משאריות לחרות בשלחם) והמלה נגזרת מן שאור אע"פ שזה נס"ן (דון ילחק), ור"ק כתב שאולי היא פל' שאר שענינו חזן. ומוסף ירא מוסף כי שאור נס"ן נגזר מן שאר נס"ן, כי השאור הוא חלק מן הכנף שנשאר מיום אחיזתו והחזן. והנה אין ספק כי חמה ואהרן הלכו ואחרו כל זה לפרעה, ובכוחים כוסיכו ויבא חמה ואהרן אל פרעה וידברו אליו כה אמר ה' שלח את עמי ועבדוני ואם חזן חמה וכו' עד סוף הפסוק. (כט) ובהה' ובעמך: יעלו גם על בני אדם, כלומר בנלחשים ובחיות.

VIII

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi il tuo braccio colla tua verga, sui fiumi, sui canali, e sugli stagni, e fa salire le rane sulla terra d'Egitto. (2) Aronne stese il suo braccio sulle acque dell'Egitto, ed una quantità di rane sali, e coprì la terra d'Egitto. (3) I maghi fecero il simile colle loro arti arcane, e fecero salire le rane sulla terra d'Egitto. (4) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Pregate al Signore, che tolga le rane da me e dal mio popolo; ed io la-

ובלשמה (במכת הטבע) חמרו יליאת הנפרדים מן הנגים. (ד) ויקרא פרעה לבישה ולאחרין: כים כלחר חסוק לב פרעה, כי לא נגעה החכה אל טפו ואל נצרו, כי חסרו כניעות השאור וחללו חים, אבל כאן נצלו הנפרדים גם כניות החלק. וזה עכצ רא"ע כי ראה שהחטאים הוסיפו על החכה ולא יכלו לחסרה, הנל הוא, כי פרעה לא קרא אחים ליען יסירו החכות, אלא ליען יעשו גם הם בלשים כן.

הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה: (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָרְעֹה
הַתַּפְאָר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ
וְלַעֲמֶךָ לְהַכְרִית הַצִּפְרֻדִּים מִמֶּךָ וּמִבְתִּיךָ
רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה: (ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר
כַּדְבָּרְךָ לַמָּעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ:
חֲמִישִׁי (ז) וְסָרוּ הַצִּפְרֻדִּים מִמֶּךָ וּמִבְתִּיךָ
וּמִעֲבָדֶיךָ וּמִעַמֶּךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה: (ח)
וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פָּרְעֹה וַיֵּצֵק מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצִּפְרֻדִּים אֲשֶׁר־שָׂם
לְפָרְעֹה: (ט) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיָּמָתוּ
הַצִּפְרֻדִּים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֹרֹת וּמִן־
הַשְּׂדֹת: (י) וַיֵּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם חֲמֹרִם וַתִּבְאֵשׁ
הָאָרֶץ: (יא) וַיֵּרָא פָּרְעֹה כִּי הִיתָה הַרְוָחָה
וַהֲכִבֵּד אֶת־לְבֹו וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה: ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

(ה) התפאר עלי: התגאה עלי, ונשא ענין ארון עלי, זה כשתקבע לי זמן לחיות
אעתייר לך, ואחר שקבע לי זמן אחר לו לחזק חזק כי אין כח' אלהיט, כלי לא לכבוד
חזרתי, כ"א לכבוד אלהי. למתי אעתייר לך: לא היה זמן אמשלל עכשו שיסורו, ע"ר"שי.
(ו) ויאמר למחר: משך פרעה כי משה היה יודע שהגיעה העת שיכרתו הצפרדעים

scerò andare il popolo a far sacrifici al Signore. (5) E Mosè disse a Faraone: Voglio che tu possa menar vanto sopra di me. Per quando vuoi ch'io preghi in favor tuo, de'tuoi servi e del tuo popolo, affinché cessino le rane da te e dalle tue case, e rimangano soltanto nel Nilo? (6) E quegli disse: Per domani. — E Mosè soggiunse: (Sia) come la tua parola; affinché tu conosca, che non havvi come il Signore, nostro Dio. (7) Le rane cesseranno da te e dalle tue case, da'tuoi servi e dal tuo popolo; e rimarranno soltanto nel Nilo. (8) Indi, usciti Mosè ed Aronne da Faraone, Mosè selamò al Signore, a motivo delle rane, di cui aveva aggravato Faraone. (9) Ed il Signore fece come la parola di Mosè, e le rane morirono dalle case, dai cortili, e dai campi. (10) Le accumularono a mucchi a mucchi, ed il paese ne puzzò. (11) Faraone, vedendo ritornata l'agiatezza, rese ostinato il suo cuore, e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi la tua verga, e percuoti

מיה, ע"כ לנכותו הארץ האין ואמר למחר (ר' שמואל בן חסני הביאו רא"ב), ורע"ב תשנ נהבך שברעה תשנ שמה חנקש אין ארץ, וע"כ כתן לו אין קנר; ואיכט נכון שא"כ היה אומר לו שיכורו מיד לא למחר. (11) וברו: כמו וסר מהם הנגע, ואין הכוונה שילכו להם חיים, ולפיכך לא אחר רק אל האזור ישנו, אלא ימותו בחקוס שהם; והפורס טעה בהבנת מלת וברו, ומשנ כי משה הנטיח שישינו אל האזור חיים, וה' לא רנה. (12) ויצעק: חסני שכת הדס נחשבה ז' ימים וסבקה בלא תסלה, ובאין היתה הפעם הראשונה שהחללל שחבור המכה אחר לשון נעקה המורה תכלה נכח יותר מלי העתירה הכתוב בשאר החכות (תלמודי ח"כ), וגם (כדברי הרא"ב) חסני שכבר הנטיח לברעה בלא רשות האל שיכורו באין שיקנע לו. (13) ברבר משה: כמו שדבר משה אל פרעה שיכורו למחר. (14) הרגהה: כמו מן המרג קראתי יה ענני במרחק יה, המרג כחל לשנת אדם בחקוס נר (וכן גרס וטקס) שאינו יכול להסתנועע ולעשות רעונו, וההפך לנצחון בחקוס רחם ומרחם. והחברד: חקור, ולריך להנין בו אין הפועל הקדום, אם עבר ואם עתיד עתיד. (15) לבנים: בחיטום האלכסנדרים *λεπιδασ*, ופולון המרגי נם' חיי משה כתב כי הוא שרץ חסופ דק מאוד ומחליב מאוד בעקיותה, גם נכבד באזנים ובנחירות ונריך שחירה גדולה לאיור העינים, ואולי הוא *eulex pulicaris* של Linneus, או *eulex molestus* שהזכיר Fœkal שנחלל בחברים ומצער מאד בגללה את היצנים, ואיכהארן אומר כי בחלת כנים אין הי"ד

אָמַר אֶל־אַהֲרֹן נָטָה אֶת־מַטְּךָ וְהָךְ אֶת־עַפְרֵי
הָאָרֶץ וְהָיָה לְבָנָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (יג)
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֹּטֵ אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְּמַטְהוֹ וַיֹּךְ אֶת־
עַפְרֵי הָאָרֶץ וַתְּהִי הַבִּנָּם בְּאָדָם וּבְבַהֲמָה
בְּל־עַפְרֵי הָאָרֶץ הָיָה בָנִים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם:
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא
אֶת־הַבָּנִים וְלֹא יָכְלוּ וַתְּהִי הַבִּנָּם בְּאָדָם
וּבְבַהֲמָה: (יד) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל־פְּרָעָה
אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לִב־פְּרָעָה וְלֹא־
שָׁמַע אֱלֹהִים בְּאִשְׁרֵי דְבַר יְהוָה: ס (טו) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשָּׁכֶם בְּבִקְרֶךָ וְהַתִּיצַב לִפְנֵי
פְּרָעָה הִנֵּה יוֹצֵא הַמִּימָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה

והח"ס למיין הרבים, אלא כנים או כניף הוא שם השר (Scniple) בלשון חזרי (רח"ט).
ונ"ל כי חזרי נחת ישראל חזכרים ונאם אל הארץ אלא היה זה השר שהוא שמו
בשם כנים להורות על מין שרן אשר העוקף את הנשר, ולפיכך חרגם חנקלים קלחתא,
וכן חרגום סורי קלחא, והוא ידוע בתלמוד, ויחזירי חלי וחכרעוני קלחי (pediculus),
וכתובות (שנת י"ג) נפלקו ר' יוסף מאורליאנא ורנב חס חס הפנה הוא הלכן
(pediculus) ופרעוש השאר (pulex) אז: להפך. ויחזירי (ילקוט י"ג חזרי כנים הנא
עליהם, הקטנה שנהם כנילה של חרגולת, והגדולה כשל חמ; אבל בתלמוד (סנהדרין
ס"ז) ויחזרו הפרעושים אל פרעם חננע אלהים הוא חמר ר' אליעזר מכאן שאין
השד יכול לגרום גריד פחותה מכשעורה. (יג) ויחזירי חכמים: שם המין, כמו הנפרדע,
וזה ראה כי היו"ס בכנים חכמה בימן הרבים, אלא מן הערש, כדעת אייכהארן.

la polvere della terra, ed essa diverrà pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (13) Essi eseguirono; e tosto che Aronne stese il braccio colla sua verga, e percosse la polvere della terra, quantità di pidocchi fu negli uomini e nelle bestie, la polvere della terra fu tutta pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (14) S'adoperarono egualmente i maghi, colle loro arti arcane, per produrre i pidocchi, ma non poterono. E i pidocchi furono negli uomini e negli animali [e non altrove, dove i maghi avrebbero voluto produrli]. (15) E i maghi dissero a Faraone: Egli è il dito di Dio. — Però il cuore di Faraone si fece forte e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (16) Indi il Signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a

ואין ראיה מן דיקם חנם שהניא מ"כמן, כי אם טפסה המ"ם לסודות על חמר הפעל, אך כאן הוא שם המין ולא מלאנו שם המין בחוכמת מ"ס. כל עשר הארץ היה כנבים: כך היה נראה לעם מעונם רגיו הכנים, והוא דרך הפלגה. (יד) ולא יכלו: דעת רמ"ן ורמב"מן כי בדם ובגפרדעים יכלו חכמי אלה היה שם בריאה או יצירה, אך חכמי הכנים היחיד יצירה חדשה, כי אין טבע העבר להיות כנים; וכבר היה כ"ל למדע להוציא את הכנים להרחיקם מעליהם, והיה מחיטט לפ"י מה שכתוב אחר זה והיה הכנס באדם ובבהמה, כי לא הועילו להכניס ולהוציאם, גם היה מחיטט יפה מאד להרעושים אנגע אלהים הוא, אלא שאין נראה שיהיה זה ענין מלת להוציא, וגם לפי זה לא הי"ל עשו כן, והנכון כי ה' התעלל בחגרים (כמו שהעיד לחטא י"ב). וא' מן התעלולים אשר התעלל בהם הוא זה שהחיל בארצות ומופתים שהיה מטבעם שיוכלו הרעושים לעשות דוגמאם בזה מה, וכל זה כדי לתקן את לב כרעה, כדי שיקבלו הוא ועמו העונש הראוי להם. ואחנם לא רגה שימאך הענין כן עד סוף, כדי שלא יטעו ישראל ויחטו דוכי בארצות חשה, וע"כ אחר שחי הוכחות הראשונות לא הניח עוד להרעושים לעשות דוגמא מופתיו ובפלאותיו. ודרך הבנים בארץ ובבהמה: כ"ל בידועו שהיו באדם ובבהמה לבדם, כי לא יכלו הרעושים להוציא הכנים באחר מקומות שלא היו שם ע"י משה ואהרן, שאם היה זה עולם בדם היו אחרים שהענין בתחולה אנושית, ועכשיו הוכרחו לחזר כי אנגע אלהים היא. (טז) אנגע אלהים הריא: רא"נ אנגע משה אלהים, כשעם יד ה' (לחטה ט' ג'), וכן ת"א מחא מן קרם ה', ולפי זה לא הודו כי אלהי משה הוא שעשה זאת, אלא שהיה חכה מחא האלהים; וכל כי אין אנגע כמו יד, כי חכין ביד ואין חכין באנגע, אבל אנגע באחר על המין, כמו שלא אנגע (ישעיה כ"ח ט'), והנה אנגע אלהים ענינו לזי אלהי רפין אלהי. והרעושים הודו כי שעשה משה ואהרן היה נטוי אלהי ובחאחר, ולפיכך לא

אָמַר יְהוָה שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (ח) כִּי אִם־
 אֵינֶךָ מִשְׁלַח אֶת־עַמִּי הִנְנִי מִשְׁלִיחַ בָּךְ
 וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָךְ וּבְכַתִּיךָ אֶת־הָעָרֹב
 וּמָלְאוּ בְתֵי מִצְרַיִם אֶת־הָעָרֹב וְגַם הָאָדָמָה
 אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ: (ט) וְהַפְּלִיתִי בְיוֹם הַהוּא
 אֶת־אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עַמִּי עָמַד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי
 הָיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
 בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שִׁשִּׁי (י) וְשִׁמְתִי פָדָת בֵּין עַמִּי
 וּבֵין עַמָּךְ לְמַחֵר יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה: (יא) וַיַּעַשׂ
 יְהוָה כֵּן וַיִּבֹא עָרֹב כַּבָּד בֵּיתָה פְּרָעָה וּבֵית
 עַבְדָּיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאֶרֶץ מִפְּנֵי
 הָעָרֹב: (יב) וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
 וַיֹּאמֶר לָכוּ וּבַחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: (יג) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה לֹא נִבּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם

השחיתו עור בלהטיהם. ואין לשור שלא הדור, ושלכן כחזק לב כרעה, כי הנה למטה
 (ט' ז') ושלח כרעה והנה לא חת מחקנה ישראל עד אחד ויכנע לב כרעה, ולא שלח
 את העם, שעל כרענו כירושו אע"כ שראה הכס מ"ח הכניד את לנו, אף כהן אע"פ
 שחזו התרועועים הוא לא הודה, או עשה נגד מה שהיה מוכרח בלנו להודות, כדרך
 סוכרים. (יז) את הערוב: לדעת הכפרים וספק בלאזים עכינו עירוב חיות רעות,

Faraone; già egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: e digli: Dice così il Signore: Lascia ch' il mio popolo vada a prestarmi culto. (17) Chè se tu non lasci andare il mio popolo, ecco ch'io mando contro di te, de' tuoi servi, e del tuo popolo, e nelle tue case, il miscuglio (di belve, o d'insetti); e le case degli Egizi, ed anche la terra su cui stanno, empirannosi del miscuglio. (18) Ed io allora differenzierò il paese di Goscen, sopra il quale sta il mio popolo, in guisa che ivi non vi sia il miscuglio; affinché tu conosca ch'io, il Signore, sono in mezzo (alle cose) della terra [le sorveglio e governo]. (19) Farò così distinzione dal mio popolo al tuo. Domani avverrà questo prodigio. (20) Il Signore fece così, e venne un grave miscuglio in casa di Faraone, in casa de' suoi servi, ed in tutta la terra d'Egitto. Il paese soffriva guasti, a cagione del miscuglio. (21) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Andate, fate sacrifici al vostro Dio entro il paese. (22) E Mosè disse: Non conviene far così, perciocchè noi dobbiamo sacrificare al nostro Dio ciò ch'è sacro per gli Egizi. Potremmo

וביצוע לזה היה שכתוב נחשלים (ע"פ ח"ה) ישלח בהם ערוב ויחבלם; ורש"י כירש חזני ערב שדרכם לטרוף בלילות, ובהרעם יומי ואחריו סילקו זנבים כלביים (mosche canine) שנראה שם מחין הערף הנקרא Tafari. ועקלים ואחריו היירונימוס תרגמו עירוב של כל חייני זנבים, זנבים חיינים הרבה (ראו'), והדעת הזאת האחרונה קרובה בעיני, כי לא יובן איך תנאנה החיות נבחים ולא יוכל לבטור הפתחים נבכיהם. ולפיכך חלת ויחבלם שנחשלים הוא דרך הפלגה כמו שהיא ג"כ טלילת ולברדע ומשחיתם, וכן אחרים חבלהו כטם ומרעושים, וכיוצא. (יד) כי אצי ה' בקרב הארץ: שאני הוא האל המצניע נחשוכים ופועל הטובות והרעות, כמו הלא על כי אין אלהי בקרבי (דברים י"א י'), הלא ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) ענין ההצנעה, והנה ההבלחה בין עם לעם עדת על ההצנעה. (י"א) ושמתי פרוח: ל' הגדלה וכן ישועה והגלה וחלון ובורקן כלם ל' הכרזה והגדלה זה מזה (רש"י). דעת רמב"ן ורמ"בין כי הפדות הזאת היא שאף בארץ מצרים אם ימלאו החיות איש ישראל לא יזיקוהו, ולדעת אחרים אלא כלל שאמר ברט. (ב) ביהת פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים: כאן ראוי אמתה, ואם לא כן היה ראוי שאמר בכל מצרים בלא וי"ו. (כא) ובחור לאדריכם בארץ: ולא תלכו אל המדבר (ר"י), ונראה שכוון רש"י לכוון של פרעה, שעד עכשו אפי' זה לא הכיח להם, ולא נתן להם מנוחה מעבודתם. (כב) כי הועבת

נִזְכַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְכַּח אֶת־תּוֹעֵבֶת
 מִצְרַיִם לַעֲיִנֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ: (ב) דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת
 יָמִים נֶלֶךְ בַּמִּדְבָּר וְנִבְחַנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ: (ג) וַיֹּאמֶר פְּרַעְה אֲנֹכִי
 אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְנִבְחַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
 בַּמִּדְבָּר רַק הִרְחַק לֹא־תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת
 הָעֵתִירוּ כַּעֲרִי: (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי
 יוֹצֵא מֵעַמִּי וְהָעֵתִירְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הָעֲרֹב
 מִפְּרַעְה מֵעַבְדֵּי וּמֵעַמּוֹ מִיָּד רַק אֶל־יִסְף
 פְּרַעְה הַתֵּל לִבְלֹתִי שֶׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְכַּח
 לַיהוָה: (ה) וַיֹּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעְה וַיַּעֲתֵר
 אֶל־יְהוָה: (ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּסַּר
 הָעֲרֹב מִפְּרַעְה מֵעַבְדֵּי וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר
 אֶחָד: (ז) וַיִּכְבֹּד פְּרַעְה אֶת־לְבוֹ גַּם בַּפֶּעַם
 הַזֹּאת וְלֹא שֶׁלַּח אֶת־הָעָם: פ

מצרים נזכר: אחר ר' ישועה (הגילו רא"ב) כי חסה כח כן לנכות ע"ג, אבל
 לפרעה אחר אלהי חמרים, וכן נראה דעת רש"י בפירוש ראשון, ור"ג בפירוש שני
 וראו' פירוש חס שזכירתו תועבה לחמרים; וכל כי תועבה כמו קדש וחורס, וכחו sacer
 בלשון רומי, ענינם דבר חופש, שאסור להשתמש בו ואחרי ימים ושנים חלחלי כי בלשון
 חמרי usab גם ethuab חורים טהרה וקדושה, וכן suab גם tubo ענינם purificare,

noi scannare agli occhi degli Egizi ciò ch'è sacro per essi, senza ch'egli lo ci lapidino? (23) Dobbiamo internarci nel deserto il cammino di tre giornate; indi faremo sacrifici al Signore nostro Dio, secondo ch'egli ci dirà. (24) E Faraone disse: io vi lascerò andare a far sacrifici al Signore vostro Dio nel deserto, però non andate lontano. (Intanto) pregate per me. (25) E Mosè disse: Ecco io esco d'appo te, e (tosto) pregherò al Signore, ed il miscuglio cesserà da Faraone, da' suoi servi e dal suo popolo, domani. Però non torni Faraone a prendersi giuoco, col non lasciar andare il popolo a far sacrifici al Signore. (26) Mosè, uscito d'appo Faraone, pregò al Signore. (27) Ed il Signore effettuò la parola di Mosè, ed il miscuglio cessò da Faraone, dai suoi servi, e dal suo popolo; non rimase di quelli (animali) pur uno. (28) Ma Faraone ostinò il suo cuore anche questa volta, e non lasciò andare il popolo.

וְכָל־כִּי עָרַב חֶמֶד הָיָה מִעִיקָרוֹ לֶשֶׁן סָגִיר וְעֵינָיו טְהוֹרָה וְהַעֲבָרִים הִשְׁתַּחֲוּ בִּלְהוֹדוֹת עַל הַסֶּכֶךְ, וְכֵן הָאֲרָמִים אֲחֵרֵי כֵּן לְהוֹדוֹת עַל הַטּוֹמְאָה, תַּחַת כִּי שָׁמַח הָיָה מוֹרֵה בְּלֶשֶׁן מִזֵּר טְהוֹרָה, וְעֵינָיו דְּקוּקִי כִּימֵן 258. הֵן נִזְכָּר: כֵּן הַכֹּזֵב ע' לִשְׁמֵלָה ד' א'. וְלֹא יִסְתַּלְּמוּ: עֵדִין בִּימֵי יִשְׁמָעֵאל הָיוּ הַחֲבָרִים עוֹשִׂים מִרְיָה אֵלָּה עִם אֵלָּה בִּימֵי חֲנִיָּה, מִכֵּי שֶׁלֹּאֲהֵיכֶם שֶׁל בְּנֵי עִיר אַחַת לֹא הָיוּ אֲלֵהֵיכֶם שֶׁל בְּנֵי עִיר אַחֶרֶת וְהָיוּ בְּלִחְמִים אֵלָּה עִם אֵלָּה, וְיֻקְלְמוּ אֵלָּה אֶת אֵלָּה בְּזִנְיָם, ח"ל: (Satyra 13)

Inter finitimos vetus, atque antiqua simultas,

Immortale odium et nunquam sanabile vulnus

Ardet adhuc.

Numina vicinorum

Odit uterque locus.

Sed tempore festo

Alterius populi, capienda occasio cunctis. . .

Saxa inclinatia per humum quæsita lacertis

Ineipiunt torquere.

ובטוֹמְאָרְךָ כִּתְּבֵנִי כִּי חִלְךָ עָרֹם הִתְקִין שִׁבְיָה אֲלֵהֵי עִיר וְעִיר אֲנִים אֵלָּה חֲמָלָה, כִּי שֶׁלֹּא יֻכְּלוּ אֲנָשֵׁי מִזְרִים לְהִתְחַנֵּן בְּקֶשֶׁר אֲחִין וְלִמְרֹדָה נָה, וְהִזְכִּיר כִּי בִימֵיו אִירַע כִּי בְנֵי עִיר אַחַת אֲכָלוּ דָג אֶחָד שֶׁהָיָה נֶעֱבֵד בְּעִיר אַחֶרֶת, וְאֲנָשֵׁי הָעִיר הָאֶחָדִית אֲכָלוּ הַכִּלְכִּים שֶׁהָיוּ נֶעֱבָדִים בְּעִיר הָאֶחָדִית, וְהָיוּ בְּלִחְמֵיהֶם בִּינְיָהֶם, עַד שֶׁנָּאֲרוּ הָרִמָּיִים וַעֲשׂוּ שְׁלֹם בִּינְיָהֶם (קְלַעֲרִי). (סָט) וְסֵר הָעִירִיב: עֵיין לִשְׁמֵלָה בְּסוֹף ז'. הִתְלָל: עֵיין בְּרִאשִׁית ל"א ז' רִשְׁעִים ל' י.

ט

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פְּרַעֲה
 וּדְבַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
 שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (ב) כִּי אִם־מֵאֵן אַתָּה
 לִשְׁלַח וְעוֹדֶךָ מִחֲזִיק בָּם: (ג) הִנֵּה יַד־יְהוָה
 הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים
 בַּגְּמֻלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דָּבָר כָּבֵד מְאֹד:
 (ד) וְהַפְּלֵה יְהוָה בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה
 מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לֶבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר:
 (ה) וַיֵּשֶׁם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
 הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ: (ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר
 הַזֶּה מִמַּחֲרֹת וַיָּמָת כָּל מִקְנֶה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֶה
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מָת אֶחָד: (ז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעֹה
 וְהִנֵּה לֹא־מָת מִמִּקְנֶה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד
 וַיִּכְבֹּד לֵב פְּרָעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת־הָעָם: פ
 (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַל־אֲהַרֹן קָחוּ

IX

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone, e digli: Dice così il Signore, Iddio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (2) Chè se tu ricusi di lasciarli andare, e seguiti a ritenerli; (3) Ecco, la mano del Signore sarà nei tuoi animali [cioè colpirà i tuoi animali], che sono in campagna, nei cavalli, negli asini, nei cammelli, nei buoi, e nel bestiame minuto; (vi sarà cioè) una mortalità grave oltremodo. (4) Ed il Signore farà distinzione tra il bestiame degli Israeliti e quello degli Egizi, e nulla perirà di quanto appartiene ai figli d'Israel. (5) Il Signore fissò un tempo, con dire: Domani il Signore effettuerà questa cosa nel paese. (6) Ed il Signore eseguì questa cosa nel giorno seguente, e morirono tutti gli animali degli Egizi, e di quelli degli Israeliti non morì alcuno. (7) Faraone mandò, e trovò che alcuno non era perito degli animali degli Israeliti; e (tuttavia) il cuore di Faraone si ostinò, ed egli non lasciò andare il popolo. (8)

(נ) רגות יד ה' הויה: צמחת הדבר וצמחת צמורות שהיה צהן כטילת נשמה לא עשו משה ואהרן שום כעולה לסימן, לא הרחיק המטה ולא דבר אחר, אך ייסבו המעשה אל ה' לבדו (הנה יד ה' היום כחמות הלילה אפי' יונא צמח מחרים). הויה: צמחית משרש היה, ומלאנו ה', ולא אחריו היה שלא יחלף עם מה שהוא שם דבר, כמו היה על הים תבוא (יחזקאל ז' כ"ו). דבר כבוד מצד: אייכהארן אומר כי רבו השרפים וכנים וערוב) גרמו הדבר כי צמי השרפים ומפוזרים באויר וטפלים עם הטל על צמח השדה, והנביחות באכלן את הירק חלות ומחיות, הוא אומר ג"כ כי חקנה ישראל לא מת, מכי ששדאל היו רועי כהן מיו קדם, והיו בקאים בדרכי רפואות הנביחות; ואפי' לא אכתיש היות צמח חלק טבעי, אלא שנתלה עמו חלק קפי' יונא מחיבתו של עולם; והנה רבו הכנים והערוב ושלא כתבשט הערוב צמח) טען, היה דרך נב, והוא ענינו אולי היה כנס שלא מת חקנה ישראל. (דף פ"ח בבבשן:

לָכֶם מִלֹּא חֲפִנִיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וְזָרְקוּ מִשָּׁה
הַשְּׁמִימָה לְעֵינֵי פֶרְעֹה: (ט) וְהָיָה לְאַבְקָה עַל
כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וְהָיָה עַל-הָאָדָם וְעַל-
הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֶּרֶחַ אֲבַעְבָּעַת בְּכָל-אֶרֶץ
מִצְרַיִם: (י) וַיִּקְחֻוּ אֶת-פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעֲמֻדּוּ
לִפְנֵי פֶרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מִשָּׁה הַשְּׁמִימָה וַיְהִי
שְׁחִין אֲבַעְבָּעַת פֶּרֶחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: (יא)
וְלֹא-יָכֻלוּ הַחֲרָטָמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי
הַשְּׁחִין כִּי-הָיָה הַשְּׁחִין כַּחֲרָטָמָם וּבְכָל-
מִצְרַיִם: (יב) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת-לֵב פֶּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל-
מֹשֶׁה: ס (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם
בִּכְקָר וְהִתִּיצֵב לִפְנֵי פֶרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת-עַמִּי

רש"ם פירש אשר דק שחמכת צרות, אך חספי שחמכו לכבשן נראה יותר שהיא
החמכת ופולה בעצן וכדקן כבשן, והוא כמו שנהנו למרגם: fuligin. וזרקי משה
השמימה: לא היה סנה לשחין אלא שזרץ לעשות פעולה מה קודם הייתה
הנפלאות, לזעזע יודע כי צרנו החל אשר שלח את הנביא העושה הפעולה ההיא,
נהיה הנם, והוא כמו הרמות החטה והדבור אל הסלע וכיוצא באלה; ואולי נסר בסיחין
היה בפרט, כדעת דון יצחק, כדי שיהיה לאות שכל אחר חמרים יפסד ויהיה חס ושורף

Indi il Signore disse a Mosè e ad Aronne: Pigliate pieni i vostri pugni di fuliggine di fornace, e Mosè la sparga per aria in presenza di Faraone. (9) Ed essa diverrà una polvere (che cadrà) su tutto il paese d'Egitto, la quale produrrà sugli uomini, e sugli animali, in tutto il paese d'Egitto, ulcere, pustule, pullulanti. (10) Ed essi pigliarono la fuliggine di fornace, e presentatisi a Faraone, Mosè la sparse per aria; e (tosto) ulcere, pustule, pullularono negli uomini e negli animali. (11) I maghi non poterono restare davanti a Mosè, a cagione delle ulcere; perocchè le ulcere erano nei maghi ed in tutti gli Egizi. (12) Ma il Signore rese forte [ostinato] il cuore di Faraone, e questi non diede loro ascolto; come il Signore aveva predetto a Mosè. (13) Indi il signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a Faraone, e digli: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo

ומעלה שחין. וזרקו משה: מן השחין ואלך עשה הכימונים האלה (כעייח החוטם וכיוצא) מזה ולא אחרך. חולי לכבוד החכות אלה, שהיה נהן חולי מיוחד לבני אדם, או כריחת מוותיתם. (ב) וזרקה לאבק: ד"ח והפלה כאלו הפית הוא יתהפך לאבק ויחפור בכל ארץ מצרים וינפלו על האדם ועל בהמה יתהפך לשחין וז' (קלער' וראו'). שד"ח: מין נגעים כמו באיוב (כ' ז') כשחין רע חקף רגלו ועד קרקרו, ולדעת ר"י גזרת החלה לשון מחימות, כמו בלשון משנה שנה שמונה; ואפשר שנקראו הנגעים (ulcera) ע"ש החימות, אך לא יתכן ענין שחין inflammatio כדעת קלער' ורש"י מן ראו' ו"פ: והם משנו כי כוננת הכתוב שהשחין שהוא החימות הפריח אנגענות, ואין היצר כן, אלא (כמו שהשכיל להטעים ב"הט) כ"ח הוא חור לשחין, וכמו שפירש א"ח שחין אנגענות בורח באדם ובהמה; וכירוש שחין פורח כמו נרעת בורחת (ויקרא י"ג ח"כ כ"ז) שהוא נוחת בלא כנס מילוטית, או שהוא חמרת ומחמת, וקשה להרפא. אבעבועות: הוא פירוש לשחין, ושרשו בוע, או נגע, שכן כמו מנע שילחם מן ליחם, ואיכהרן אחר שכן אנגענות הדבר - vomicae - silentiales, ושכן ענין טבעי החלה במצרים; ומה השיב ראו' כי השחין הנזכר כאן לא היה מחימת, שאם היה מחימת לא היה משה נחנע מלהוכירו; ועוד ראיה מיה שאמר משה לפרעה (למטה פסוק ט"ו) כי עשה שליחי את ידי וז', משמע שלא שלח נהם ה' דבר. (יא) לא יכלו הררשומים לעמוד לפני משה: נראה שהררשומים נס כשלא היו עושים שום מעולה בלתייהם, כמו בדבר ובערום, היו תמיד לפני משה כשהיה מדבר עם פרעה, כדי לבדוק דגרו ויבשו ולהטיל בהן ספק, ועתה כשחין לא יכלו

וַיַּעֲבֹדֵנִי: (יד) כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ
 אֶת-כָּל-מִגְפָּתִי אֶל-לִבְךָ וּבַעֲבֹדְךָ וּבַעֲמֹךָ
 בַּעֲבוֹר תִּדַּע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל-הָאָרֶץ:
 (טו) כִּי עַתָּה שִׁלַּחְתִּי אֶת-יָדִי וְאֵךְ אוֹתְךָ וְאֶת-
 עֲמֹךָ בַּדָּבָר וַתִּכְחַד מִן-הָאָרֶץ: (טז) וְאוֹלָם
 בַּעֲבוֹר זֹאת הָעֲמֻדָּתִיךָ בַּעֲבוֹר הִרְאֵתְךָ אֶת-
 כַּחֲמִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ: שְׁבִיעִי
 (יז) עוֹדֶךָ מִסְתוֹלֵל בְּעַמִּי לְבַלְתִּי שִׁלַּח־ם:
 (יח) הִנְנִי מִמְטִיר כֶּעֶת מָחָר כָּדָר כָּבֵד מְאֹד
 אֲשֶׁר לֹא-הָיָה בָּמָהוּ בַּמִּצְרִים לְמִן-הַיּוֹם
 הַזֶּה וְעַד-עַתָּה: (יט) וְעַתָּה שִׁלַּח הֵעֵז אֶת-
 מִקְנֶךָ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כָּל-הָאֲדָמָה
 וְהִבְהִמָּה אֲשֶׁר-יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף

לעֲשִׂיהָ, כִּי נִגְשָׁה הַיּוֹכֵה נִגְשָׁם (יד) אֶת כָּל מִגְפָּתִי: הַיּוֹכֵה, וְלִהְיוֹת מִחֲתִית הַחֲבוּלָה, וְהֵנִיחַ הַרְעָב, הוּא קָשָׁה מְכֹל הַיּוֹכֵה וְכֵן כְּלָלֹת נָזַח הַחַת כּוֹנֵת רָשִׁי חֲכֵת בְּנוֹת שְׁקוּלָה כְּגַד כָּל הַיּוֹכֵה, וְכֵן הוּא הַנּוֹסֵחַ בְּדָמוֹם לְסִנּוּאָה וְהַרְעָב סִכְרִים כ"י, וְכֵן דַּעַת נַעַל סִכְרֵי הַחֲכָרִין, לֹא חֲכֵת בְּכּוֹרוֹת, שֶׁאֵין לָהּ עֵינָן כֹּאן, וְעֵינָן רֹא"ס. אֶל לִבְךָ: לֹא אֲחֵר כִּךְ כִּיּוֹ שֶׁאֲחֵר וְעַבְדֶּיךָ וְעַבְדֶּיךָ, כִּי חֲכֵת בְּנוֹת חֵינְנָה נִרְשָׁת לְחֵיךְ, כִּי לֹא יִסָּר לְחֵיךְ חֲכֵל הוּא כְּעַתָּה חֲכֵל לְבָנִי, כִּי יִנָּר לוֹ בְּנוֹת עֵינֵי (תְּלַמִּיד חַיִּים) רֹס עַהֲרֵעֲכָרִיךְ. (טו) כִּי עַתָּה שִׁלַּחְתִּי: מִן הָרֹאשִׁי הִיָּה שֶׁאֲעִשֶׂה כֵן, עַל דֶּרֶךְ דָּבָר יִדְבָּר בְּרִאשׁוֹנָה לְאֲחֵר שֶׁאֵין יִשְׁאֵלוּ בָּאֵל (שְׁמוּאֵל ב' כ' י"ח), אֲכִיל תִּחְבְּלוּ אוֹתָהּ בְּקֶ"ט (ויקרא

a prestarmi culto. (14) Imperocchè questa volta io sono per mandare tutt'i miei flagelli al tuo cuore, e ne' tuoi servi e nel tuo popolo; affinchè tu conosca che non havvi pari a me in tutta la terra. (15) Già a quest'ora avrei stesa la mia mano, e percosso te ed il popolo tuo colla peste, e saresti scomparso dalla terra. (16) Ma egli è perciò che ti lasciai sussistere, ad oggetto (cioè) di farti vedere la mia potenza, e perchè il mio nome venga celebrato per tutta la terra. (17) Tu dunque ti mostri ancora altiero contro il mio popolo, non volendo (cedere di) lasciarli andare? (18) Ecco ch'io domani a quest'ora fopiovare una grandine grave oltremodo, simile alla quale non vi fu in Egitto. dal dì che fu fondato sino ad ora. (19) Or dunque manda e fa ricovrare il tuo bestiame, e quanto hai in campagna. Tutti gli uomini e gli animali, che si troveranno

י' י"ח, וע' פירושי ב' ע' ו' חזקאל כ' כ"ה. (יז) מסתולל: חזרום ומתנאה, לי. סולו לרובם בערבות, סלסלה וחזקתך, וכן חבלה (רד"ק שרש סלל) שגביהים הדרכים כדי לישקם (לא ע"ש שחריים מהם האנשים והחכמות, כדעת ר"דק), אלא שגדון יקשה שהם ראו לחור מסתולל על עמי לא בעמי; לפיכך נ"ל כי היחלה הואת כוללת ג"כ ענין אחר הנמשך מן הנאווה, והוא הדיון ודוע היחללים והקושי עם השפלים (tyrannous), וכחננוס אנקלוס את כניס ליה לעמי. והחקרא הוא בלי תנאי, אם עורך מסתולל, או כאדם האומר א"כ עדיין עומד אתה בדעתך? (יח) הוֹבֵרָה: כאשר הלשון הוא בתחלת ייסוב ארץ חזרים, כי היאור שוטף אותם בכל שנה, ולא היחה רחיה ליישוב עד שיסדה בתלכות מיוחדות לכך; וכיוצא בזה בארץ כשדים שהיתה חבושה בני ברת נאחיר עליה אשר יסדה (ישעים כ"ג י"ג, וע' גם פירושי), וכיוצא בזה עיר ויבליה על ימים יסדה, ועד היום הדרכים אשר על שפת הים נקראים בעיר ההיא fondamenta שגמנו יסדות. הוֹבֵרָה: אם היה מקור (ואז היחה הה"א ראויה לחזיק) ה"לל לחן יום, לא לחן היום; עכשו נרץ שהיה זמן עבר, וסנה בדיחיו זמן עבר, אם היה נכון כפעל, היה חשפטו נוֹשֵׁבָה, ואם התפעל הִתְפַּעֵלָה, והס"ק דנוטה, ואם חשפל הִשְׁפַּד; עכשו אינו אלא נכון הנכפל והוא אינו של נכון כפעל וננו של התפעל, אשר חזינו בחקרא התבקרו (אופטים כ' ט"ו). והנה אין ספק כי בעלי החבורת עשו בזה שגמו חלה ו כלל י"ח חלין דלא חזיקין ה"א בשוף תיבואה, לומר שראויות לחזיק ואין נכון חזיק; וי"ח הנכ ו' ראויה על נקיון כפיהם, שלא שלחו ידם להביא מטרנס ולסוסף החזיק שדעתם היה ראויה להיות בתעבות הללו. (יט) העו:

הַכִּיָּתָה וַיָּרֶד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ: (א) הִירָא
 אֶת־דָּבָר יְהוָה מַעֲבָדִי פָרְעָה הַנִּים אֶת־
 עַבְדּוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים: (בא) וַאֲשֶׁר
 לֹא־שָׁם לָבוּ אֶל־דָּבָר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עַבְדּוֹ
 וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַשָּׂדֶה: פ (כב) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָטָה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם
 וַיְהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
 הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטְּהוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי
 נֹתֵן קָלָת וּבָרָד וַתִּהְלֹךְ־אֵשׁ אַרְצָה וַיִּמָּטֵר
 יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (כד) וַיְהִי בָרָד
 וְאֵשׁ מִתְּלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כִּבְר מְאֹד אֲשֶׁר
 לֹא־הָיָה כִּמְהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה
 לְגֹוִי: (כה) וַיֵּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת

נח ישרא עה, ננין הכעיל, וענינו אכילה לחיזקם גשאר, וכן יושבי הננים העיו (ישעיה
 י' ל"א), העיו בני בנימין (ירמיה י' א'). וכנה דבר זה הוא שיתן ענה לפרעה אף
 יבגל מן הוכה, ואם היו כל המזרים יראים את דבר ה' היו כלם מינולים, והשיב
 הר"ח"ן כי עיקר הוכה היה להשחית יבול האדמה, ולא להחית האדם והבהמה על כן
 יורה השמים בדרך להגילם מן הגדה, ותלמיד יוסף ירא משיב כי לא היה אפשר שתפסע
 האדמה האת בכל ארץ מזרים, מאחר שהברד היה עתיד לנצח ביום החסרת, ובאמת

in campagna, e non si saranno ritirati in casa, saranno colpiti dalla grandine, e morranno. (20) Chi fra i servi di Faraone temette della parola del Signore, fece fuggire [cioè ritirò prontamente] i propri servi ed animali nelle case. (21) Chi poi non pose mente alla parola del Signore, abbandonò i propri servi ed animali in campagna. (22) Ed il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia grandine in tutto il paese d'Egitto, sugli uomini, sugli animali, e su tutta l'erba del campo, nella terra d'Egitto. (23) E Mosè stese la sua verga verso il cielo, ed il Signore mandò tuoni e grandine, e fuoco scorreva verso la terra; il Signore cioè fece piovere gragnuola sul paese d'Egitto. (24) Era grandine, ed un fuoco appreso in sé stesso [cioè da nulla alimentato] era in mezzo alla grandine; la quale era grave oltremodo, pari alla quale non vi fu in tutta la terra d'Egitto, da quando è divenuto un paese abitato. (25) La gragnuola uccise in tutto il paese d'Egitto

בראש של נדעה האזהרה אל לעבדי פרעה שבו חלו ושעו דברי משה, כי כן כתב הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הנים וגו', אך שאר העזרים לא ידעו מזה מחשבה; א"כ תשובת הרה"ק בלתי מספקת, וגם דברי רמ"ו (מכתב שליח דף ק"א), המובאים כפירוש יס"ר אינם מספקים, מאחר שלא היה האזהרה ידועה לרוב העזרים: דהן יצחק כתב כי המסוק הוא איננו דברי ה', אל משה כדי להחזיק את הרשעים נתן לפרעה הענה הזאת כדאם האובד אותו, ואני מאמר שאין כאן שום אזהרה או ענה, כי כשאמר להם הנני מחזיר כעת חסר ברי כד משה אשר לא היה כוונה, אין ספק כי עבדי פרעה השומעים דבריו, אם היו מחזיקים שיש משה בדברי משה היו מחזיקים להנים את מקניהם ואת עבדיהם הניתה בלי שהיה משה על זה, וה' שידע כי קצת מעבדי פרעה היו מחזיקים במשה (והם אותם שאמר את"כ י' ו') הערס חדע כי אזהרה מפרס) הקדים ואמר לפרעה הרשות בידך להגביל בחקת מן החכה הזאת, כי לך אני מאמר אלך שמהם החכה חסר ולא היום ואחזק לך גור ה' שמהם החכה חסר ולא היום, כדי שיהיה הפרס בין הירא את דבר ה' והגבילי ירא, להבין יתרשם בל יראל ההפרס הוא, וגם החזרים כשיספרו המאורעות שבו בשנה היא יזכירו כי הירא את דבר ה', וקנהו ואנשי נטלו מן הנדר. (כב) נשא את ידו: במשך (רא"צ). (כג) וַתִּהְיֶה אֵשׁ אֶרֶץ: בריקים ומני שדי (fulmina), ונקוד תהלק, ור, וכחיהו ולשונם תהלק נאר (תהלים ע"ג ט"א) ותשפטו תהלק או תהלק, או תהלק או תהלק. (כד) ואש טחלקת: וכן נישואל (א' ד') עין גדול ואש מתלקחת,

כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
 עֹשֵׁב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה
 שָׁבַר: (כו) רַק בְּאֶרֶץ גִּשֵׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא הָיָה בָרָד: (כז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לַמִּשֶּׁה
 וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הִטָּאתִי הַפַּעַם יְהוָה
 הַצֹּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרָשָׁעִים: (כח) הַעֲתִירוּ אֵלַי־
 יְהוָה וְרַב מִהֵי־ת קִלְתִּי אֱלֹהִים וּבָרָד וְאֶשְׁלַחַה
 אֶתְכֶם וְלֹא תִסָּפֹן לַעֲמֹד: (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 מֹשֶׁה כִּצַּאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרָשׁ אֶת־כַּפִּי אֶל־
 יְהוָה הַקְּלֹוֹת יִחְדָּלוֹן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד
 לִמְעַן תֵּדַע כִּי לִיהוָה הָאָרֶץ: (ל) וְאַתָּה
 וְעַבְדְּךָ יִדְעֵתִי כִּי טָרָם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי יְהוָה
 אֱלֹהִים: (לא) וְהַפְּשַׁתָּה וְהַשְׁעַרְתָּ גִבְתָּה כִּי
 הַשְׁעַרְתָּ אֲבִיב וְהַפְּשַׁתָּה גִבְעָל: (לב) וְהַחֲטָה
 וְהִכְסַמְתָּ לֹא גָבוּ כִּי אֶפִּילָת הַנֶּה: מִסַּעַר

ופירש רמ"ב לי אחיזה, שהיא כחוצות בענניה ואינה נריכה להאזן כדבר אחר כמו
 אם שלט, והוא כחך, והוא חלש נגד הטעמים ואם מחלקות בתוך הנדר, כחך
 הנדר היה אם מחלקות, ואפשר ג"כ לפרש על פי הטעמים ואם הייתה חלקת חללים
 בתוך הנדר. ועיין פליניאוס (Lib. II. Cap. 49.) וסבנעקא (Nat. quest. lib. 5.)

quanto vi era in campagna, uomini ed animali; essa percosse eziandio tutta l'erba dei campi, e tutti gli alberi dei campi spezzò. (26) Soltanto nel paese di Goscen, dov'erano i figli d'Israel, non vi fu gragnuola. (27) Faraone, mandati a chiamare Mosè ed Aronne, disse loro: Ho peccato, (lo vedo) finalmente. Il Signore è quegli che ha ragione, ed io ed il mio popolo siamo i colpevoli. (28) Pregate al Signore, e cessino i tuoni di Dio e la grandine; ed io vi lascerò andare, nè sarete più oltre trattenuti. (29) E Mosè gli disse: Quand'io sarò uscito della città, stenderò le palme verso il Signore, (e tosto) i tuoni cesseranno, e la grandine non sarà più; in guisa che tu conosca ch'ella è del Signore la terra. (30) Tu però e i servi tuoi, so che tuttavia non temerete di Dio Signore. (31) Frattanto il lino e l'orzo furono percossi; perocchè l'orzo era quasi maturo, ed il lino era in gambo. (32) Il frumento poi e la spelta non furono percossi, poichè sono (più) tardivi.

(cap. 13) (קלער'). מאז דרתה לגוי: עין נה"ע תק"פ ע' 174. (כו) הראתי הפעם: לא קטא בפעם הזאת יותר משאר פעמים, אלא פירוש הפעם כמו זאת הפעם עמם מעתה ובאר מנשרי, והטעם לסוף רואה אני שמתחיל ואני ועמי חרשעים: גם העם קטלו, כי פרעה מחזקה כחצו עמהם, ואמר אל עמו הנה עם בני ישראל וכו', ואם לא היו רשעים היו משתדלים להסיר מחמו מהשפית, והם לא אמרו לו דבר, אך מיד הסכימו עמו וישמו (לא וישם פרעה) עליו שרי חמסים וכו'. והנה ראינו כי הוילדות עם כל מולשתן לא עשו מה שזוה אומן פרעה והוא לא ענה אומן וק"ו העם כלו היה יכול לבטל גורמיו או לחתק אומן. (כח) ורב: פעל עבר מהוקד לעתיד, והכוונה ויהיה די, כלומר ישטת. (כט) כצאתי את העיר: אולי לא היה הנדר בעיר אלא בשדה, ולפיכך יכלו שליחי פרעה ללכת לקרוא לחם ולאחר, על כן אמר כצאתי את העיר (וזה"ר יצחק מאדון), כי כן היה דרכם להשתכל בדבר אשר עליו יתפללו, ע"ד ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. (ל) כי טרם תיראון: עדיין לא תיראון, ע' ר"ג, והרמ"ב נ"ב כתב כי ר"ג פירש טרם כמו לא, ואולי טעות סופר הוא כי אמנם בשיטה האחרת (ביאור קצר לספר שו"ת) יתם הפירוש הזה לא לר"ג כי אם לר' יהודה המדקדק הספרדי. (לא) נבעל: מל' נביע, והוא הנקרא בפרחים calix כן דעת נ"י, והביא ראיה מרצנו עובדיה ברטנורא שפירש (פרה פ"א חשנה ז') נבעלים שלא נחלו, כל שהפרח מוכת בחק כיסו קודם שיתפת, וכן דעת ר' פרמון (נבעל, פרח שלא הוליד הנ' שלו), וכן דעת ר' יונה ור' יהודה

(ל) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהַ אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ
 בָּפִיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר
 לֹא־נָתַךְ אֶרֶצָה: (לז) וַיֵּרָא פְּרַעֲהַ כִּי־חָלַל
 הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקְּלֹת וַיִּסָּף לַחֲטֹא וַיִּכְבַּד
 לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: (לח) וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא
 שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְהוָה
 בְּיַד־מֹשֶׁה:

טו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־
 פְּרַעֲהַ כִּי־אֲנִי הַבְּבַרְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב
 עַבְדָּיו לִמְעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקֶרְבּוֹ: (ב)
 וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֶת־אִשֶּׁר
 הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֶתְתִּי אִשֶּׁר־שָׂמַתִּי
 בָּם וַיִּדְעָתָם כִּי־אֲנִי יְהוָה: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה
 וְאַהֲרֹן אֶל־פְּרַעֲהַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר
 יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתִי מֵאַנְתָּ לַעֲנֹת

(33) Mosè uscì dappresso a Faraone al di fuori della città, e stese le sue palme verso il Signore; e (tosto) cessarono i tuoni e la grandine, e pioggia non colò a terra. (34) E Faraone, visto ch'era cessata la pioggia, e la grandine e i tuoni, seguì a peccare, e rese ostinato il proprio cuore, egli, come pure i suoi servi. (35) Fattosi forte il cuore di Faraone, egli non lasciò andare i figli d'Israel, come il Signore aveva predetto per mezzo di Mosè.

בן קריש בספריהם הערביים כ"י. (ולג) לא נחך: ענין יציקה וירידת האשקה (והוא כמו נסך) כמו עד נקח חס עליהם (ג"כ כ"א י), והכוונה לא ירד אפילו מעט, כי לחנם עם הנדד היה ג"כ חסר, כמו שהיא אומר אחר זה כי גדל החסר.

X

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone; perocchè io ho reso ostinato il suo cuore e quello de'suoi servi, ad oggetto di effettuare in mezzo ad essi questi miei prodigj. (2) Ed affinchè voi abbiate a narrare ai vostri figli e nipoti come mi trastullai con gli Egizi, ed i prodigj che ho eseguiti in essi; e conosciate ch'io sono il Signore. (3) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, gli dissero: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Sino a quando ricusi di cedere innanzi a me? Lascia

(א) בא אל פרתה, כי עוד נחכות אחרות אני רוצה להכות את מצרים, כי בעטר זה הכדתי את לכו. (ב) התעללתי במצרים: כמו כי התעללתי בני (שמות כ"ג כ"ט) והתעללו בה כל הלילה (שופטים י"ט כ"ה), הלא כאשר התעלל בהם (ג"כ א' ו') הקדושי והתעללו בני (ג"כ א' ד') והתעללו בני (ד"ה א' י' ד') בן יתנו אותי כיום והתעללו בני (ירמיה י"ג י"ט) כל אלה עם נ"ח אחריהם כמו זה, וכלם ענינם היוק מחסור לבואן; אך התעלל מחאנוה בלא נ"ח אחריו וענינו בעולה להתעלל עלילות נרשע (תהלים ק"ח ד'); ונ"ל כי התעלל בפלוגי עיקר הארצו כעל בחכנו בפלוגי, כלומר לרעויו של פלוגי (כמו שהיא פעמים הרבה הוראת הג"ח), והתחשב מורה על זה, כי ההתקף הלק לבאן ולבאן כפי חכנו, לא חכנו אחד קטנו; ומרמז התעלל בפלוגי בלעו malmenare. (ג) לענות: כמו להענות, כפעל, וענינו להכנע, לי עובי

מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: ^(ח) כִּי אִם־מֵאֵן אַתָּה
לְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הַנִּלְוִי מִבְּיַד מַחֲר אֲרָכָה
בְּגִבְלֶךָ: ^(ט) וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל
לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל י אֶת־יֵתֶר הַפִּלְטָה
הַנִּשְׁאַרֶת לָכֶם מִן־הַבֹּרֶד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֵּמַח לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: ^(י) וּמָלְאוּ בְּתִיךָ וּבְתִי
כָל־עֲבָדֶיךָ וּבְתִי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ
אַבְתִּיךָ וְאַבּוֹת אַבְתִּיךָ מִיּוֹם הָיוּתָם עַל־
הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֹּן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה:
^(יא) וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פְרָעָה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַטֶּרֶם תֵּדַע כִּי אֲבָרָה
מִצְרַיִם: ^(יב) וַיֹּשֶׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־
פְּרָעָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לָכֵן עֲבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וּמִי הַהֹלְכִים: ^(יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בְּנִעְרֵינוּ וּבְזֻקְנֵינוּ נִלְךָ בְּכַנְיָנוּ וּבְכַנּוּתָנוּ
בְּצֹאנֵנוּ וּבְבִקְרָנוּ נִלְךָ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ:
^(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי בֶן יְהוָה עִמָּכֶם כְּאֲשֶׁר

ch'il mio popolo vada a prestarmi culto. (4) Perocchè se tu ricusi di lasciar andare il mio popolo, ecco ch'io fo venire domani le locuste nel tuo territorio. (5) Esse copriranno la vista della terra, in guisa che la terra non si potrà vedere; e mangeranno gli scarsi avanzi che vi rimasero dopo la granduola, e spoglieranno tutti gli alberi che vi vanno germogliando dalla campagna. (6) Le tue case, le case di tutt'i tuoi servi, e le case di tutti gli Egizi, ne saran piene: cosa che non videro i tuoi padri, nè i tuoi avi, da quando esistettero sulla terra sino a quest'oggi. — Indi, voltatosi, uscì da Faraone. (7) Ma i servi di Faraone gli dissero: Sino a quando deve costui esserci d'intoppo [cagionarci dei danni]? Lascia che quella gente vada a prestar culto al Signore suo Dio. Non comprendi tu ancora che (altrimenti) l'Egitto è perduto? (8) Allora Mosè ed Aronne furono fatti tornare a Faraone, il quale disse loro: Andate a prestar culto al Signore vostro Dio. (Ma) chi sono quelli che hanno d'andare? (9) E Mosè disse: Andremo coi nostri giovani e coi nostri vecchi; coi nostri figli, colle nostre figlie, col nostro minuto e grosso bestiame andremo: conciossiachè abbiamo a celebrare una festa al Signore. (10) Ma quegli disse loro: Così il Signore v'ajuti, come io vi lascerò andare insieme alla vostra figliuolanza! Pensate

ועטו, וכמו כגש והוא נענה (ישעיה כ"ג ז'), ע' שם כירושין; ואולי ג"כ הקריאה לענות צנצן הקל, כמו אזי עניתי מאד (תהלים קי"ז י'), ומהפסוק לא יענה (ישעיה ל"א ד'). (ד) ארבת: חכה וז' אינה מטיה במזרים אלא לעתים רחוקות. ואיכהארן חזר כי להיות שהארנה טופע בסדר כאנשי נזא, החלץ לפניו והמאסף אחריו, משה ראה החלץ והבין כי חזר יצא הארנה; ובה השני ראוי כי לא יחכן משה לגדו בכל מזרים ראה זה, ושאר המזרים לא ראו, שאם ראו היו מניבים שאין כאן מעשה נסים. בנביון: עיין למעלה ז' כ"א. (ה) יתר השלשה: כל השלטה אינה אלא יעט. (ו) וישוב את משה: עיין ג"ה תק"פ עמוד 178. (ז) כי רעה נגד פניהם: ע"ד כי טוב נגד פניהם (תהלים כ"ג י"א) כלומר ראו כי רעה תבוא אליהם, שאם תעמדו בדעתכם לנקש לילך כלכם, לא סוף דבר שלא אשלח אתכם, אלא אשעיש אתכם בחמה, כי אז אדע צנידך שהיה כוונתכם לגרוח ולהלך כי (וכן נראה דעת

אֲשַׁלַּח אֲתֶכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִי רָעָה נִגְדָּה
 פְּנִיבֶם: ^(א) לֹא כֵן לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדּוּ
 אֶת־יְהוָה כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים וַיִּגְרַשׁ
 אֲתָם מֵאֵת פָּנַי פֶּרַעַה: ^(ב) שְׁנֵי (יב) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נֹטֶה יֵדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
 בְּאַרְבָּה וַיַּעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל אֶת־
 כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבְּרָד:
^(ג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטְּהוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
 וַיְהִי נִהַג רוּח־קָדִים בְּאֶרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
 וְכָל־הַלֵּילָה הַבֶּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נֹשָׂא
 אֶת־הָאַרְבֶּה: ^(ד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ
 מִצְרַיִם וַיַּנַּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם כְּבֹד מְאֹד
 לִפְנֵי לֹא־הָיָה בֶן אַרְבֶּה כְּמֹהוּ וַאֲחֵרָיו לֹא
 יְהִי־בֶן: ^(ה) וַיִּכֹּס אֶת־עֵין כָּל־הָאֶרֶץ וַתַּחֲשֹׁךְ
 הָאֶרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֵת כָּל־
 פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבְּרָד וְלֹא־נֹתַר כָּל־
 יֵרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם:
^(ו) וַיִּמָּתֶר פֶּרַעַה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר

che qualche male vi sovrasta. (11) Non così; ma andate (soltanto) gli uomini [i maschi adulti], e prestate culto al Signore, perocchè ella è questa la cosa che voi cercate. — E gli scacciò dal cospetto di Faraone. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio sul paese d'Egitto, per (chè vengano) le locuste, ed assalgano il paese d'Egitto, e mangino tutta l'erba della terra, tutto quello che la grandine ha lasciato avanzare. (13) E Mosè stese la sua verga sul paese d'Egitto, ed il Signore fece venire nel paese un vento orientale tutto quel giorno e tutta la notte; e quando fu la mattina (seguinte) il vento orientale avea portate le locuste. (14) Le locuste assalirono tutto il paese d'Egitto, e posarono su tutto il territorio d'Egitto. Erano numerose oltremodo; prima d'allora non vi fu tal quantità di locuste, nè dopo vi sarà l'eguale. (15) Coprirono la vista di tutto il paese, sicchè il paese rimase ottenebrato, e divorarono tutta l'erba della terra, e tutt'i frutti degli alberi, che la grandine avea lasciati avanzare; e non rimase alcun che di verde negli alberi, nè negli erbaggi della campagna, in tutta la terra d'Egitto. (16) Faraone si affrettò a chiamare Mosè ed Aronne, e disse: Peccai contro il Signore

רא"בג. (יג) רוח קדים: אם היה רוח מזרחית בא הארבה מארץ ערב, ואם הארבה מג' יומין בארץ כוש, ולפי זה היה לרוך שהיה הרוח רוח תימן; והנה נוסארת כתרעס אלכסנדרי כי רוח קדים זה היה רוח תימן; וראו' אמר כי אולי היה רוח מזרחית דרוזית, והביא סיג מחזור ע"ה כ"ו יסע קדים בשמים ויהג בעצו תימן, שהרוח שהגה ה'ג'לו נקרא קדים וגם תימן, כי היה מזרחית דרוזית, ואין לומר כי קדים חזר לרוח עזה מאזיה נד שחנול, כי למטה חבורה כי רוח ים היה הכך הרוח הזה, ולפיכך אין לרחוק ולומר שגא הארבה מארץ כוש, כי לא יעבר מה' להביאו מארץ ערב. (יד) לשנינו ונ' וארדנו ונ': דרך חלילה והפלגה, וכן ביחול ב' ב' (קלער' וראו'); והיה אפשר לומר שהכוונה לא היה כחיו במזרים (יח"ק), ואע"כ בן רחוק הוא שיחש הכחיו לומר כאן על העמיד והכודיע שלא יהיה כחיו עוד לעולם. (טז) ורחשך רא"פ: כינא גזר ראה Forskal במזרים בשנת 1761, ח"ל Dum agmine facto

חָטַאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם: (י) וְעַתָּה שְׂאֵא
נָא חָטַאתִי אֶךְ הַפֵּעַם וְהַעֲתִירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיִסַּר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמֶּנֶת הַזֶּה:
(יח) וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה וַיַּעֲתֶר אֶל־יְהוָה: (יט)
וַיַּחֲפֹךְ יְהוָה רוּחֵיכֶם חֲזָק מְאֹד וַיִּשְׂא אֶת
הָאֲרֶכֶה וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף לֹא נִשְׂאֵר אֲרֶכֶה
אַחֵר בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם: (כ) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת־
לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ
(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמָּשׁ
חֹשֶׁךְ: (כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים:
(כג) לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ
מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְלִכְל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה
אֹר בְּמוֹשְׁבֵתָם: שְׁלִישִׁי (כד) וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקִרְכֶּם יֵצֵג גִּם־טַפְכֶּם יֵלֶךְ עִמָּכֶם: (כה) וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה גִם־אַתָּה תֵּתֵן בְּיַדְנוּ זִכְחִים וְעֹלֹת וְעִשְׂנוּ

vostro Dio, e contro di voi. (17) Or dunque perdona deh! il mio peccato per questa sola volta, e pregate al Signore vostro Dio, che rimuova da me questa sola morte [questo solo flagello]. (18) Mosè, uscito da Faraone, pregò al Signore. (19) Ed il Signore fece levare un vento contrario, occidentale, forte oltremodo, il quale portò via le locuste, e le affondò nel mar rosso. Non rimase una locusta in tutto il territorio d'Egitto. (20) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non lasciò andare i figli d'Israel. (21) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia oscurità nel paese d'Egitto, e vadasi tentone nell'oscurità. (22) Mosè stese il braccio verso il cielo, e fu tenebrosa oscurità in tutto il paese d'Egitto per tre giorni. (23) Non si videro l'un l'altro, e non si mossero di dov'erano [cioè non uscirono di casa], per tre giorni; però i figli d'Israel avevan tutti luce nelle loro sedi [nelle terra di Goscen]. (24) Indi Faraone chiamò Mosè, e disse: Andate a prestar culto al Signore, però il vostro minuto e grosso bestiame rimanga qui; vada pure con voi anche la vostra figliuolanza. (25) E Mosè disse: Anzi tu stesso porrai a nostra disposizione animali, da farne sacrifici ed olo-

; וימש חשך (כא) alte volabant, aer e longinquo fumi speciem monstrabat, ים שפירשו כמו ה' אחש, ואחש לי לילה וחשך, ואין טעם לומר וחשך חשך; ואחרים כפרשו משרש חשך, והוא הנכון, אלא שאחרו שנעשה האור עב עד שימשו אותו והנכון שהיא חלימה כחלימת יחששו חשך ולא אור (איות י"ב כ"ה) שטעמו יחששו חשך, אף כחן יהי חשך עד שימשו חשך כאשר יחש השור, וכן בתרגום ירושלמי יהסן ממשמשין בתשובה (וכן מלאתי ארץ כ לקלער). ואייכהארן יתם האבה הזאת לרוח חוק חס וחיוון הנקרא בערני Samum, ובטורקי Samiel הטוב בתלמים חכמת עד עלות באותם חששים יום הנקראים אגלס עדיין חששין, ואז בני אדם מוכרחים לישב בניהם ולא ילאו החושים; וכל זה איכנו אזה לאייכהארן כי אחשם אין מדרך רוחם ההוא שיחשך מחט חשך גמור עד שלא יראה איש את אחי בתוך ביתו. אחשם מלאנו אחרים בתלמים לבעמים חשך גדול, אבל היה חמיד בסנת רוח סערה וסוכה גדולה, וכאן לא נזכר דבר מזה. (כב) ולא קמו איש מתחתיו: לא ילאו מניחם, כמו שני איש חתמו אל ילא איש מחקמו ביום השניעי. (לחטה י"ו כ"ט) (רש"ם רא"נע רמב"ם ורמ"א). ולכל בני ישראל היה אור במושבותם: בארן מושבותם. (כד) ויקרא פרעה: מקל

לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ: (כ) וְגַם־מִקְנֵנוּ יִלָּךְ עִמָּנוּ
 לֹא תִשָּׂאֵל פְּרֹסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקָּח לַעֲבֹד אֶת־
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֶנְחֵנוּ לֹא־נִדַּע מִה־נַּעֲבֹד
 אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה: (כא) וַיַּחֲזֹק יְהוָה
 אֶת־לֵב פֶּרְעֹה וְלֹא אָבָה לִישְׁלַח־סִי: (כב) וַיֹּאמֶר־
 לוֹ פֶּרְעֹה לֵךְ מֵעַלִּי הַשֹּׁמֵר לָךְ אֶל־תִּסָּף
 רֵאוֹת פָּנָי כִּי בַיּוֹם רֵאֲתָךְ פָּנָי תָּמוֹת: (כג)
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בֵּן דְּבָרְתָּ לֹא־אֶסָּף עוֹד רֵאוֹת
 פָּנָיִךְ: פ

עלשם ימי הספק. (כ) מה נעבוד את ה'! איזו עבודה, איזה חין עבדים יצוה לחוננו.

י"א

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נִגַּע אֶחָד
 אָבִיָּא עַל־פֶּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח
 אֶתְכֶם מִזֶּה בְּשַׁלְחוֹ כָּלָה גֵרֶשׁ יִגְרֹשׁ אֶתְכֶם
 מִזֶּה: (ב) דְּבַר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאָלוּ אִישׁ
 מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כְּלִי־כֶסֶף

causti al Signore nostro Dio. (26) Ed anche il nostro bestiame verrà con noi, non ne resterà un'unghia, perocchè dovremo farne uso per prestar culto al Signore nostro Dio; e noi non sappiamo qual culto abbiamo a prestare al Signore [che qualità e quantità di sacrifici abbiamo a fare], sinchè non arriviamo colà. (27) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, ed egli non acconsentì a lasciarli andare. (28) Faraone gli disse: Va lungi da me; guardati di non più venirmi innanzi, poichè nel giorno che mi verrai innanzi, morrai. (29) E Mosè disse: Bene dicesti; io non ti verrò più innanzi.

לא נדע איזו מין וכוח מכל מין יזוה להקריב (רא"ב), וזה שכתב ר"י שיהא יואל יותר מזה שיש בידו, הכוונה לא טיבל לקחת עמו קלת מחקטו ולהניח קבתו, שיהא יואל יותר מזה שלקטנו עמו.

XI

(1) Ma il Signore aveva detto a Mosè: Ancora un flagello farò venire sopra Faraone e sopra l'Egitto, indi vi lascerà andar via di qui; anzi datovi il permesso di andare, egli del tutto vi scaccerà di qui. (2) Parla al popolo, onde chieggano ognuno al proprio amico, ed ogni donna alla propria amica,

(א) ויאמר ה' אל משה: שלש מקראות הללו הם כחומר מוכנה, וחומר כחטות הלילה הוא המעך תשובת משה שומר לא חוביק עוד ראות פניו, וטעם ויאמר ה' וכבר חמר, כלומר קדם שילך משה בפעם הואל אל פרעה הדיוט ה' שבת הצבורות: וזהו הים זה שומר מזה לפרעה לא חוביק עוד ראות פניו, כי ידע שיבוא פרעה אליו. בשלחו: אחרי שיתן להם ראות לילך, לא יספיק לו זה, אבל יגרש חמס וילחץ אחמס לחמר ללכת בלח: כולם נגרים ונשים וטף וחקנה (רש"ב); ואין הכוונה שיגרש אותם לנחיתות, אלא לעולם הים ביעשו שיחזרו אחרי עבדם את אליהם, וכמו שומר להם: ולכו עבדו את ה' כדרכם. ועין פירושי בנחיתות ג' כ"ג. (ב) דבר נא באזני העם: כשומר ה' למשה עוד נגע אחד חמר לו גם זה (אש"כ) כי שכבר חמר לו בדין להוכיחו ולרוע בעצת משה, ולמען (כדברי דון יואל) ייהחזרו

וְכָלִי זֶהְבִּי: ^(א) וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֹן הָעָם בְּעֵינֵי
 מִצְרַיִם גַּם יֵהְיֶה מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בָּאָרֶץ
 מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם: ס
 רַבִּיעַ ^(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּחֻצַּת
 הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: ^(ה) וּמָת כָּל־
 בְּכוֹר בָּאָרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב
 עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁפָחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי
 הָרְחִים וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ^(ו) וְהָיְתָה צָעָקָה
 גְּדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא
 נִהְיְתָה וּכְמְהוּ לֹא תִסָּף: ^(ז) וְלִכְלֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא יִחְרֹץ־כָּלֶּב לִשְׁנֹו לְמַאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה
 לְמַעַן תִּדְרְעוּן אֲשֶׁר יִפְלֹה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם
 וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ^(ח) וַיֵּרְדּוּ כָל־עַבְדֵיךָ אֵלֶּה אֵלַי
 וְהִשְׁתַּחֲוּוּ־לִי לֵאמֹר צֵא אֶתָּה וְכָל־הָעָם
 אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֶא וַיֵּצֵא מֶעַם־

קודם בוא חכמת בכורות, שאלו מהם שעת נהלה. (2) ויתן ד' וי': אחר שספר הנוח
 היה הגיד ג"כ כי ה' עזר את עמו בדבר הזה, וכמו שאמר מלפנים ונחתי את קן
 העם הזה, כי כראות המזרים את החוכות הגדולות והנפלאות הנאות עליהם בדבר
 משה על אודות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל שיש להם חלסים מושיע ורב,

arredi d'argento e d'oro. (3) Il Signore poi pose il popolo in grazia presso gli Egizi; ed anche Mosè in particolare era in grande considerazione nel paese d'Egitto, presso i servi di Faraone e presso il popolo. (4) Soggiunse dunque Mosè: Dice così il Signore: In sulla mezzanotte io uscirò in mezzo all'Egitto. (5) E morrà ogni primogenito nel paese d'Egitto, dal primogenito di Faraone, destinato a sedere sul suo trono, sino al primogenito della schiava, che sta dietro alle macine [a volger la ruota del mulino]; come pure ogni primogenito del bestiame. (6) E vi saranno in Egitto grandi strida, quali non ne furono giammai, nè mai più ne saranno. (7) Però presso tutti i figli d'Israel nemmeno un cane aguzzerà la lingua; (non perirà) nè uonio, nè bestia: in guisa che conosciate che il Signore fa distinzione tra gli Egizi e gl'Israeliti. (8) E tutti questi tuoi servi verranno a me, ed inchinerannosi a me, con dire: « Esci tu, e tutt' il popolo che ti segue » e poscia uscirò.

והחזיתו להבין החכם שהיו עושים עמהם, ושם ישראל בני אדם כיוהם, כי אדם כן דרך בני אדם הזרניים נהגלה, נראה להם שהעניים החזוכים אינם בני אדם כוהם, ואין רע בנביאם מחלוק על מחלוקם; אבל באמתו האלהים לעלות מעט מחלוקת שכלתם, אז יחזילו המחלוקת להחזיקם ולרשם עליהם ולהוביל אותם, וכמעט והיו אחר הדברים האלה ותשא אמת אדוניו את עיניו אל יוסף (נראה ש'ט' ז'). גם ראוי שישנה גדול מאד: תשוב, ולבשרו הרבו להאזיל, (ר' ע'ס). (ר' ברצות הלילה: תנ"ח הוא גם דבר כמו בתהלים ק"ע כ"ג ואינו ל"ד כ'. אלא שהשמה כ"ח אחר הכ"ף, והיה משפטו בפתחת הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה, כיוון התחלת כיום חדש (ישעיה ט' ג') בחקוק כניסם, ואזרחו בנור פניך (שם א' כ"ה) בנור, עורי כיום קרב (שם כ"א ט') כניסם, ובנתיב כיום עולם (עמוס ט' י"א), כניסם, כיום הנבעה (הושע ט' ט'), כניסם, כיום חועד (שם י"ב י'), כניסם, כפר רחב יחזיו (איוב ל' י"ד) כנפר, ושנה אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ג י"ג), כנעוריה. (ר' ר'ש"ב: העמיד לשם אתר הירידים: הדומה הקורה שעל ידה הריחים כוננים. (ו) אשר במורה: חזר ללילה, לא לנעקה, אחר כיון בלילה הוא לא נסיתה נעקה (ר' ע'ס). (ו) לא ירדן כלב לשנינו: לא תהיה נעקה בישראל, וכל אחר לישראל יקוט ולא ינעק, ואבי הכלבים לא ינעמו, כי בשמים נעקה הם כוננים. ירדן: ענין שון, עין רש"י וכו'. למאיש ועד בהמה: לא ימות לא אדם, ולא בהמה, ולמכך לא תהיה לישראל שום נעקה; והוא מחקא קנה, למאיש עד בהמה לא ימות, וקלער' פירש לא ינעק לא אדם ולא בהמה, וכו' כי האדם

פָּרַעַה בַּחֲרִירָאָה: ס (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פָּרַעַה לִמְעַן רַבּוֹת.
 מוֹפְתֵי בָאָרֶץ מִצְרַיִם: (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
 אֶת־כָּל־הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פָּרַעַה וַיַּחֲזֹק
 יְהוָה אֶת־לֵב פָּרַעַה וְלֹא־שָׁלַח אֶת־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: ס

נעק על חיות קדושה, ולא בן הבהמה. למאוש: כיון למגדול ועד קטן. (ט) ויאמר
 ה': רחמ"ן ורח"ו פירשו וכבר אחר, ואין נורך, אלא אחר שהודיע למרעם חכת.
 בכורות, אחר ה' למשה כי גם ההתראה הזאת לא תועיל כי רק צווא החכה ישמע.

יב

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם לֵאמֹר: (א) הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ
 חֲדָשִׁים רִאשֹׁן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה:
 (ב) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עַדַּת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּעֲשׂוֹר
 לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית־אָבִתּוֹ

(ב) ראש חדשים ראשון הוא לכם ועו': שיהיה אייר נקרא החדש השני,
 וכן כלם, אע"פ שחתלת השנה כבר הייתה אנלם בתשרי, וכן בשארית חס"ב, שנאמר
 וזו החגיף הזאת השנה (שמות כ"ג י"ז), וכן שנת היוכל שחתלת בעשור לחדש השניעני;

— E (detto ciò) uscì da Faraone, acceso di sdegno. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Faraone non vi darà ascolto, in guisa che i miei prodigj aumenterannosi (ancora) nel paese d'Egitto. (10) Così Mosè ed Aronne fecero tutti questi prodigj in presenza di Faraone; ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non permise ch'i figli d'Israel andasser via della sua terra.

חללים פרעה. (תלמידיו חו"ר שחזי באיני). (י) משה ואהרן עשו תו': האל
וכאן נגלה כבוד שלמות משה ואהרן אל פרעה, כי לא נאז עוד לפניו, אחר זה
דרך חשימה.

XII

(1) Il Signore disse a Mosè ed Aronne nel paese d'Egitto quanto segue: (2) Questo mese è per voi il capo dei mesi, esso dev'essere per voi il primo tra i mesi dell'anno. (3) Parlate a tutta la Comunità d'Israel, con dire, che ai dieci di questo mese provveggansi, ognuno (per sè), un agnello [propriamente: una bestia minuta, agnello sia, o capretto] per cia-

זה חמש לומר לגאולתם חתולים; דבר זה לא טוב חתום שיאמרו לישראל, אלא
הדיוע למשה ואהרן כי חדש יהיה נאמן, ואחר להם שאמרו נאמן שבדים יעשו
זכר לחדש גאולתם ע"י שיקראוהו החדש הראשון. (2) דברו אל כל עדת ישראל
לאמור: הקדש תלמידי יוסף ירא כי חלת לאחר חיותת כי ויקחו חלק הוא שלא
לנכת, וכ"ל כי לכך נכתב לאחר כדי שלא יזנן שיהיה הדבור בעשירי לחדש (דברו אל
כל עדת ישראל בעשור לחדש הזה). ופעלי העשירים ראו כי חן לאחר חתום עם
ויקחו, לסיכך נחתו האתנה בחלת הזה, ויהיה כירוש הכתוב דברו אל כל עדת ישראל
ואמרו להם הילולת האלה בעשור לחדש הזה, וא"ת הפסיק הדבור ולא אמר החלות
שיאמרו להם דוקא, אבל אמר להם הענין, וסוף שיקחו להם וכו', וכל הפרשה הזאת
היא מעורבת, קצת לנכת וקצתם שלא לנכת (כ"ו חזון חר"ב). ויקחו להם איש שה
לביית אבותו: שיעורו ויקחו להם שם לנכת אבות, אך לא יקחו מן הצבור, אלא איש,

שֶׁהָ לַבַּיִת: (ח) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהֵינֹת מִשֶּׁהָ
וְלֶקַח הוּא וְשִׁכְנוּ הַקָּרֵב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַּת
נִפְשָׁתָא אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תִכְסּוּ עַל־הַשָּׂדֶה:
(ט) שֶׁהָ תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־
הַכִּבְשִׁיִּים וּמִן־הָעֹזִים תִּקְחוּ: (י) וְהָיָה לָכֶם
לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְשִׁחֲטוּ אוֹתוֹ כָּל קָהָל עַד־ת־יִשְׂרָאֵל בֵּין
הָעֲרָבִים: (יא) וְלֶקַחוּ מִן־הָדָם וְנָתַנוּ עַל־שְׁתֵּי
הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמִּשְׁקוֹף עַל הַכֹּתִים אֲשֶׁר־
יֹאכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם: (יב) וְאָכְלוּ אֶת־הַכֹּשֶׂר
בַּלֵּילָה הַזֶּה צִי־אִישׁ וּמִצּוֹת עַל־מֵרִים
יֹאכְלֶהוּ: (יג) אֶל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ זָא וּבִשָּׁל
מִבִּישָׁל בָּמִים כִּי אִם־צִי־אִישׁ רֹאשׁוֹ עַל־
כִּרְעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ: (יד) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר וְהִנֵּתִר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאִשׁ תִּשְׂרְפוּ:
(טו) וּכְכֹה תֹאכְלוּ אוֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נֶעְלִיכֶם

כל אחד לעצמו. (ד) במכסת: משרש כסס, והוא כמו חכס (בחדר ל"א כ"ח) משרש
כסס, אשר מחכו תכפץ כחר חצר (חל"י י"ז כ"ה) חן חדר וכו'; כי מזה יוס הכסא (עיין

scheduna famiglia. [o, se questa è tale da occupare più case] un agnello per ogni casa. (4) Se poi la casa sia troppo piccola, per comportare (il consumo di) un agnello, lo prenderà egli [il capo di famiglia] in unione al suo vicino, prossimo alla casa sua, fatto il conto delle persone. Prenderete a calcolo, per (la provvista del) l'agnello, ciascun individuo, secondo quello ch'ei suol mangiare. (5) Vi provvederete un animale minuto, immacolato, maschio, nato entro l'anno: tanto tra gli agnelli, quanto tra i capretti, potete prenderlo. (6) Lo serberete fino al decimoquarto giorno di questo mese, e (in quel dì) tutta la radunanza della Comunità d'Israel lo scannerà, verso sera. (7) E prenderanno di quel sangue, e ne porranno sui due stipiti e sull'architrave delle stanze in cui lo mangeranno. (8) E ne mangeranno la carne in quella notte. Arrostito al fuoco, con pani azzimi ed erbe amare, lo mangeranno. (9) Non ne mangiate semicrudo, nè allessso, cotto (cioè) nell'acqua; ma arrostito al fuoco, (arrostito tutt'intero) colla testa, le gambe, e le interiora. (10) Non ne lascerete avanzare sino alla mattina; e ciò che ne avanzerà sino alla mattina, abbrucerete. (11) Ed è così che lo mangerete: coi lombi cinti, colle scarpe ai piedi, e col bastone in mano: lo mangerete in fretta, è il sacrificio della Pasqua [propriamente: del trapasso], (in

אֶחָד נֶר עֶחָד 116). (וה) מִן הַבְּשִׂיִּים וּמִן הָעֵצִים: כִּי זֶה אֵינוֹ אֵלֹה שֶׁם לִמִּיד חַיִּין הָאֵלֹה, וְחַיִּין הָאֵלֹה כֹּלֵל כֶּסֶּב וְעֹז, וְכֵן מֵלֵאנִי שֶׁהַכְּשִׁים וְשֶׁהָעֵצִים. (דברים י"ד ד'). (1) בֵּין יִהְיֶה־עֲבָדִים: אֵין סֶפֶק כִּי הוּא בֵּין הַשְּׂמֵשׁוֹת כַּדַּעַת הַקְּרָאִים וְרָאִי־נָע, כִּי כְתוּב בֵּין הָעַרְבִים תֵּחַבְלוּ בֶּשֶׂר (לְמַטֵּה יוֹ יוֹט), וְכְתוּב וַיְהִי בַּעֲרֹב וַתַּעַל הַשֶּׁלֶה, וְכֵן חָרַם אֲבוֹקֶלֶט בֵּין שְׂמֵי־אֵל. דַּעַת רְבוּחֵינוּ כִּי זֶהן שְׂמֵי־תַּבְּכָה מִחֲמַל מִחֲמַל מִזֵּי יוֹם הוּא אֲחַת נָ"כ, כִּי מִכַּחַת דְּרוֹת הֵיוּ מִיָּבֵיִים לְשִׁטְטוֹ כֹּלֵם בַּעֲזָרָה וְלִזְרוֹק דָּמוֹ עַל הַחֲזָז, וְלֹא הִיא אֲפֶסֶר לְהַשְׁלִים עֵבֶק זֶה בִּזְמַן בֵּין הַשְּׂמֵשׁוֹת, וְהֵיוּ מִחֲמַלִּים אַחֵר דְּהִרִים; אֲבָל מִכַּחַת חֲזָרִים הִיא כֹּל אֶחָד שִׁטְטוֹ בְּנִיחָה, כֹּל יִשְׂרָאֵל בַּשְּׂמֵה אֲחַת. (2) הַמִּשְׁקָף: שֶׁרֶשׁ שֶׁקֶף נִרְאֶה מִחֲלַת הַדֹּרֶאֱחֹה כִּמוֹ בִּלְשׁוֹן עַרְבִי מִחַד דָּבָר עַל דָּבָר (ג'י'). הַמְּוֹזוֹת: זֶה שֶׁכְּתוּב ר"שִׁי הַקּוֹפּוֹת (וְאֵינוֹ בְּחִילָחֹה) נִרְאֶה שֶׁהוּא לִקְחַת מִלְּשׁוֹן לַעֲזֹ, כִּי כֵן בִּלְשׁוֹן יִיבִינִי־אֵהָ קוֹרִין לַמְּוֹזוֹת, *erte*, שְׂעִיבֵנו וְקוֹפּוֹת. (3) נָא: בַּעֲרֵב מִי, וְכֵלְתִי מְבוֹשֶׁל כֹּל לָרֹב (ר"שִׁי רֹאֲנָע וְרָאִי תִּהְיֶה). וּבִשְׁלֵל מְבוֹשֶׁל בְּמִים: כִּי־לֹא נִגַּד הַטַּעֲמִים כִּי בִשֵּׁל הוּא שֶׁם הַחֲמָר,

בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בִּידְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ
 בַּחֲפוּזֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: (יב) וְעִבְרַתִּי בָאָרֶץ־
 מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִכִּיתִי כָל־בְּכוֹר בָּאָרֶץ
 מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי
 מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: (יג) וְהָיָה
 הַדָּם לָכֶם לָאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם
 וּרְאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יְהִיָּה
 בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהִכְתִּי בָאָרֶץ מִצְרַיִם:
 (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וַחֲגֹתֶם אֹתוֹ
 חֹג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגַּגְהוּ:
 (טו) שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹךְ בַּיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׁאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי יְכַל־
 אֲכַל חֲמִץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל
 מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (טז) וּבַיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
 קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם

וּמִכָּל־בָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וּרְאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יְהִיָּה בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהִכְתִּי בָאָרֶץ מִצְרַיִם:
 (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וַחֲגֹתֶם אֹתוֹ חֹג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגַּגְהוּ:
 (טו) שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׁאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי יְכַל־אֲכַל חֲמִץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי:
 (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם

omaggio) al Signore (12) Io scorrerò il paese d'Egitto in quella notte, e percuoterò ogni primogenito nel paese d'Egitto, degli uomini e delle bestie; come pure su tutti gli dēi dell'Egitto eserciterò castighi. Son io il Signore. (13) Ed il sangue, sulle case da voi abitate, vi servirà di contrassegno; io cioè vedrò il sangue, e vi trapasserò oltre; ed il flagello non farà strage di voi, allorch'io percuoterò nel paese d'Egitto. (14) Quel giorno verrà da voi commemorato, e lo solennizzerete festa al Signore. Per tutte l'età avvenire, qual perpetua legge, lo festeggerete. (15) Per sette giorni mangerete pani azzimi; anzi farete che nel primo giorno non vi sia lievito nelle case vostre; perocchè chiunque, tra 'l primo e 'l settimo giorno, mangi lievitato, quella persona sarà tagliata di mezzo ad Israel [cioè non lascerà discendenza]. (16) Nel giorno primo sarà convocazione santa [riunione religiosa], e nel giorno settimo convocazione santa sarà appo voi: non si farà in essi alcuna opera; soltanto ciò che suol mangiarsi da ogni persona, quello solo potrà farsi

לא חת אחת, לפיכך היא מיוחדת אל האל ית' כאילו היה עובר מניח לבית ומנחין בין נכור לשאינו נכור ובין מנרי לישראל, וכול חוקם חין התורה מחירות את האל כאילו הוא עמו חֲכָה, אלא האל היה עובר ועמו החלאך המשפית, והאל היה אומר למשפית את זה חכה, והוא היה חֲכָה; וכן משפיע מים שבתים ליתם (כ"ג) ולא יתן המשפית לבא אל נתיבם לננוף; ומה שאמרו ר"ל אני ולא חלאך וכו' הכוונה שלא נאמר הענין לשם חלאך שיהיה בלא מצי פרטי מהאל, כי הוא לבדו יודע תעלומות ומנחין בין נכור לשאינו נכור. (יג) ולא יהיה בבם נגף למשפית: הנגף לא יהיה משפית נכס. לא"ר למשפית יורה על הפרעדיקאט, שאין משפית תאר לנגף, אלא נשוא שלו, כמו והיה הם לבס לאות, וכן והיו לעוטפות, והיה לבס למניית. (יד) יהיה היום הזה לכם לזכרון: לזכרון, אבל נשנת יסאחס מוזכרים לא נכנסו לעשות חג המצות ולא נאמר להם החתן, ולא חגו לא ביום הראשון ולא ביום השני, וג' ליתם פסוק כ"א. (טז) ביום הראשון חשברתי: תעשו שלא יהיה נתיבם שאור ביום הראשון שבאשר יכנס היום הראשון כבר יהיה השאור נשנת מוזכרים (רא"ב ורינ"ח), והנניעור יהיה קודם לכן. אך אין שום ספק לפרש (כתבא דני ר' ישועאל ור"ט) ראשון על הקדש, וראשון אדם (איוו ט"ו ו') ענינו הראשון בחיין האדם, ענין תרומתו; ואם כתוב לא תחט על חתן דם זכאי, זו היא מזה אחרת, ואיננה ככללת בפסוק זה ונברתה: ע' בראשית י"ז י"ד. (טז) ביום הראשון מקרא קדש: ליתם ר"ט

אֶךְ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל-נֶפֶשׁ הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה
 לָכֵם: (יח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַמִּצְוֹת כִּי בְעֶצְמָם
 הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדֵיכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם
 חֻקַּת עוֹלָם: (יט) בְּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַ עֶשֶׂר יוֹם
 לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מִצֶּת עַד יוֹם הָאֶחָד
 וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב: (כ) שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר
 לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם כִּי כָל-אֹכֵל מִחֻמָּצַת
 וְנִבְרָתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מַעֲרַת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר
 וּבְאֶזְרַח הָאֶרֶץ: (כא) כָּל-מִחֻמָּצַת לֹא תֹאכְלוּ
 בָּכֶם מוֹשְׁבֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת: פ רמשי
 (כב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל-זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וקחו לכם צֵאן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם

ואחרים תקראו אותו ביום קדש, כלומר ביום הראשון תעשו הפעולה הזאת שתקראו
 ביום ההוא קדש, והכוונה שיהיה היום ההוא קדוש לכם. וא"ת לשון חקרה וחלוצה,
 אחכס אחרי ראיתנו בישעיה (א' י"ג) חדש ושנת קרוא חקרא, נלח חלת קדש, נראה
 כי חקרא ענינו אביסת העם לחונג חג וחקרא קדש ענינו חטטה ואביסתה של קדושה,
 כלומר לכבד האל; ושדש קרא חורה לפעמים אביסה, כמו אשר יקרא עליו חלא רועים
 (ישעיה ל"ד ד'), כי אביסת העם חיה נקריאה, וכן שדש נעק חעק (אהוראחס
 קדונה להוראת שדש קרא) נאחרים על אביסת בני אדם, כמו וַיַּעַק נרק (אפסטים

[apprestarsi] da voi. (17) Osserverete (la legge de)gli azzimi; perocchè nel medesimo (suaccennato) giorno io farò uscire le vostre schiere dal paese d'Egitto: osserverete quindi quel giorno in tutte l'età avvenire, qual legge perpetua. (18) Nel primo (mese), ai quattordici del mese, a notte, mangerete pani azzimi; sino al ventuno del mese, a notte. (19) Per sette giorni lievito non deve trovarsi nelle case vostre: perocchè chiunque mangi cosa lievitata, quella persona sarà recisa di mezzo alla Comunità d'Israel, sia egli un forestiere [che abbia abbracciato il Giudaismo], o un indigeno. (20) Alcuna cosa lievitata non mangerete: in tutte le vostre sedi [in qualunque parte del vostro paese] mangerete pani azzimi. (21) Mosè chiamò tutti gli anziani d'Israel, e disse loro: Itene, pigliatevi del bestame minuto in proporzione delle vostre famiglie, e scannate

ד' ד', חֵצֶק בִּכְרֹא (שֶׁס עַם יִנְי), וְיִצְקוּ הָעַם אֲחֵרֵי שְׂאֹל (שֶׁ"ח יִנְי ד'). (כא) מִשְׁבֹּשׁ: לָבוֹ, כִּי וְאֲחֵרֵי כָל אֶחָד יִשְׁקֶה (אִיּוֹב כ"ח ל"ג), לֶךְ וּשְׂכַח נָהָר חֲנוּךְ (שְׁבִטִים ד' ו') (קִוְעָעִים וְקִלְעָר'). וְהִנֵּה מֹשֶׁה בִּפְרָשָׁה הֹאֵלֵךְ לֹא הוֹכִיר כָּלָּ לְיִשְׂרָאֵל עֵינֵי אֲכִילַת הַמִּנִּיּוֹת וְאִיּוֹר הַחֶסֶף, אַע"פ שֶׁבָּנָה נִטְעָה עַל זֶה בִּפְרָשָׁה שְׁלִישִׁי, וְהִכָּחוּ כִי ה' הוֹכִיר לְמֹשֶׁה עֵינֵי אֲכִילַת הַמִּנִּיּוֹת וְאִיּוֹר הַחֶסֶף, כִּי יָדַע שֶׁיִּנְאֹו מְעֻרָּשִׁים וְלֹא יִשְׁקִי בְּנֶקֶם לְהַחֲמִי, אֲבָל מֹשֶׁה לֹא אָמַר לָהֶם דָּבָר הַזֶּה, כִּי לֹא הָיוּ יְכוּלִים לַהֲנִיף לָהֶם יִשְׁכָּלוּ מִנִּיּוֹת; רַק אֲחֵר שֶׁיִּנְאֹו בִּירָשׁ לָהֶם (בְּכִיּוֹן י"ג) אִיּוֹר הַחֶסֶף וּמִנִּיּוֹת הַמִּנִּיּוֹת, כִּי אִזּוּ הִנִּיּוֹ שֶׁהָ לִזְכָּרוֹן הֵנָּה שְׁעָרֹו מִחֲמָרִים וְלֹא יִכָּלוּ לְהַחֲמָהָ. אֲךְ אַע"פ שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה אִיּוֹר הַחֶסֶף, מ"ח נִרְאֶה שֶׁאֲמַר לָהֶם (וְאֵם לֹא נִכְתַּב) שֶׁיִּשְׁכָּלוּ אֶת הַפֶּסַח עַל מִנִּיּוֹת וּמְחָרִים, גַּם כִּי לֹא הִגִּיד לָהֶם שֶׁיִּשְׁכָּלוּ מִנִּיּוֹת שְׂעֵפֶת יָמִים, וְאֲכִילַת הַפֶּסַח עַל מִנִּיּוֹת נִרְאֶה שֶׁגַּם הוּא מַעֲבִיר הַפֶּסַח שֶׁנִּתְחַיְבוּ לֵאכָלוּ בַּפֶּסַח. וְכֵן מִנְחָתִי אַח"כ לַעֲבֹל הַטּוֹרִים שֶׁכֵּתֵב לְמֹשֶׁה (פֶּסַח ל"ט): אִי נָחִי בְּכַשְׂמִית כִּי נִרְשָׁו מִחֲמָרִים הוּא טַעַם לָהֶם אֲפֻסֵּו מִנִּיּוֹת וְאִילוּ נִשְׁאָרוּ הָיוּ מִחֲמָרִים הוּא, שֶׁנִּפְסַח מִחֲמָרִים לֹא נִטְעָו בְּאֲכִילַת מֹשֶׁה אֲלֵא עַל לֵילֵה רֵאשִׁון. עַב"ל וְכֵן הָר"ן בִּפְרָק עֲרָבִי פֶסָקִים כֶּתֵב, וְח"ל: מִנִּיּוֹת עַל שֶׁשֶׁנִּשְׁאָלוּ שֶׁנִּיּוֹת אֶת הַבֶּנֶק וְלֹא יִכָּלוּ לְהַחֲמָהָ שֶׁאִילוּ יִכָּלוּ הָיוּ מִחֲמָרִים הוּא, שֶׁכֵּתֵב מִחֲמָרִים לֹא עָשׂוּ אֲלֵא לֵילֵה וְאֵם אֶחָד כֶּסֶם שֶׁנִּי, וְלִמְחָד הָיוּ מִחֲמָרִים בַּחֲסֹו וְנִשְׁאָלוּ, וְלִכְרֹךְ אִילוּ יִכָּלוּ לְהַחֲמָהָ הָיוּ מִחֲמָרִים עִשְׂוֹתֵיהֶן לְגֹוֹךְ חֲמָד שֶׁלֹּא הוֹחֲזָרוּ בְּגַל יִרְאָה, אֲבָל חֲזָק שֶׁלֹּא הָיוּ לָהֶם כִּנְיֵי אֲפֻסֵּו מֹשֶׁה, וְכֵר לְאִוְרָה נִשְׁאָלוּ נִטְעָו בְּאֲכִילַת הַיֵּמָה עַב"ל וְרִאשִׁים נִשְׁאָלוּ שֶׁלֹּא נִטְעָו בְּמִחֲמָרִים עַל נִטְעָו חֲסֹו הוּא אִי שֶׁכֵּתֵב וְאֵם הָעַם אֶת בְּנֵקֹו עֹרֶם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁלֹּא הָיוּ אֲלֵא מִכְנֵי הַפֶּסַח שֶׁלֹּא יִכָּלוּ לְאֲפֻסֵּו מִכְנֵי שֶׁהָ מִחֲמָרִים

וישחטו הפסח: (כב) ולקחתם אגדת אזוב
 וטבלתם בדם אישר-בסף והגעעתם אל-
 המשקוף ואל-שתי המזוזות מן-הדם אשר
 בסף ואתם לא תצאו איש מפתח-ביתו עד-
 בקר: (כג) ועבר יהוה לנגף את-מצרים וראה
 את-הדם על-המשקוף ועל שתי המזוזות
 ופסח יהוה על-הפתח ולא יתן המשחית
 לבא אל-בתיכם לנגף: (כד) ושמרתם את-
 הדבר הזה לחק-לה ולבניך ער-עולם:
 (כה) והיה כיתבאו אל-הארץ אשר יתן יהוה
 לכם באשר דבר ושמרתם את-העבדה
 הזאת: (כו) והיה כייאמרו אליכם בניכם
 מה העבדה הזאת לכם: (כז) ואמרתם זכר
 פסח הוא ליהוה אשר פסח על-בתי בני-
 ישראל במצרים בנגפו את-מצרים ואת-
 בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: (כח) וילכו
 ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את-
 משה ואהרן כן עשו: ס שש (כט) והיה י

il sacrificio pasquale. (22) E preso un mazzetto d'isòpo, l'infonderete nel sangue esistente (raccolto) in un bacile; indi spruzzerete l'architrave e i due stipiti del sangue raccolto nel bacile. E nessuno di voi uscirà della porta della propria casa sino alla mattina. (23) Ed il Signore passerà per percuotere gli Egizi, e visto il sangue sull'architrave e sui due stipiti, il Signore trapasserà oltre a quella porta, e non permetterà al distruttore di entrare nelle vostre case per percuotere. (24) Osserverete questa cosa, qual legge per te e pei tuoi figli in perpetuo. (25) Ora, quando sarete entrati nel paese ch'il Signore vi darà, come ha promesso, osserverete questo rito. (26) E quando i vostri figliuoli vi diranno: Che cosa è questo rito che avete? (27) Direte: È il sacrificio della Pasqua [del trapasso], (in omaggio) al Signore, il quale trapassò oltre alle case dei figli d'Israel in Egipto, quando percosse gli Egizi, e le case nostre salvò. — Il popolo [ciò udito] s'inchinò e prostrò. (28) I figli d'Israel andarono ed eseguirono: secondo

שִׁחִיתָ, ואם כבר נגשו על המזבח היו אוֹכִיסִים בָּנָקִים מִיד אֶחָד הָלֵלֶם, וְלֹא הָיוּ מִיִּחְזִיקִים שִׁחִיתָ; והנה כי נורשו מִיִּחְזִיקִים וְלֹא יוֹכִלוּ לְהַתְּחַלֵּם וְגַם כִּדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם, הַבְּחוּנָה שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בָּנָקִים לְהַחֲמִיץ וְע"כ לֹא אָסּוּ אוֹתוֹ, וְלֹא הָיָה לָהֶם כִּדָּה לֹאֲכֹל אֶלֶף בָּנָק. (בב) אֲשֶׁר בִּבְקֶי; כִּנְלִי, כִּיּו סִמֵּת כִּכֵּף (מ"ב י"ב י"ד) וְכֵן ח"א בַּחֲנָא; וְנִשְׁכָּמִים מִפֶּה כֵּף הַשֶּׁעַר (limen), וְכֵן בַּחֲרֹטֹס אֶלְכֶס־נֶדְרִי, וְכֵן חֲרָטֹס הַיִּדְרוֹנִיּוֹמִים; וְכ"ל שֶׁא"כ הִי"ל עַל הַכֵּף, לֹא בָנָק. אֲזֹב: Hasselquist אִישׁ שִׁחִיָּאָה רָחֵל מִין musco הַקָּדָרָה Bryam trunculatum שֶׁהִיא יוֹלֵא בַחֲמוֹת יְרוּשָׁלַם, וְאֶחָד שְׂאֻלֵּי הָאֲזֹב הַקָּדָמוֹנִים שֶׁהִיא יוֹלֵא בְקִיר (Cahen), אֲכָל גִּיז' מִירֵשׁ כַּפִּירֹשׁ רַבֵּנוּ סַעֲדִיָּה ור' יוֹנָה ור"מ נֶסֶם ור"ד ור' תַּנְחֻם, שֶׁהוּא origanum וְרִיחֹו שׁוֹב. (בב) וְלֹא יִתֵּן; לֹא יִתֵּן, וְעֵינָן לְחַעֲלֵה סִבּוֹק י"ב. (בב) וְה' הִבֵּה כָל בְּבוֹר: דַּעַת אִיִּכְהָרֶן כִּי מִתִּי בַחֲלוֹי variolae pestiferæ, הַכֹּחַ לְהַקְדִּים בַּחֲרָץ מְזִרִים וְחַיִּית הַבַּחֲרוּסִים, וְהִנֵּה הַשֶּׁעַר רָחֹו כִּי לֹא יוֹמֵת הַבְּכוֹרוֹת בַּבֵּרֶט. חֹוֹסֵת גִּלָּה דַּעֲזוּ בְרִחוֹ (בַּסֶּפֶר הַנֶּדָּמָם בְּגִרְלֵין זֶה חֹוֹס עֲשָׂרָה שָׁנָה) כִּי מִשֶּׁה הִרָג אֶת הַבְּכוֹרוֹת ע"י אֲנָשׁוֹ לְאוֹר הַלְבָנָה, וְשֶׁהָיוּ הַבְּכוֹרוֹת כִּלְכֵּל בֵּית וְיֵת בְּכַדִּים מִיִּחָד אֲנָשׁ הַבֵּית, וְשֶׁהָיוּ אֲכָל הָאֲלֵלִים, כִּי הָיוּ קְדוּשִׁים לֹא לְהִיָּסֵם, וְהָיוּ אֲכָלִים ג"כ בַּחֲמוֹת חֻקְדָּשׁוֹת לְהַקְדִּים. חֲלֻמָּה שֶׁבִּי שָׁקֵר! שֶׁהָיוּ מִלְכָּה כִּי עָלִיו לְהַנִּיחַ רֹאשׁוֹ שֶׁהָיוּ הַבְּכוֹרוֹת וְשִׁנִּים בְּבֵית אִו בַּחֲדֵר חִיּוֹדָה, הִנֵּה לֹא יוֹכֵן אֶחָד מֵאֻלּוֹ לָנוּ עַל מִשֶּׁה לְהַקְדִּים וְלַסְגִּיד הַיִּדְּבָר אֶל פֶּרַעְהַ שִׁחִיתָ כָּל בְּבוֹרָה וְהֵלֵךְ לֹא יוֹמֵלֵת שָׁקֵת וְהָיָה נִשְׁמָרוּ בְּלִילָה הַהוּא לְרֹאשׁוֹת אֶחָד

בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיְהִי הַכָּה כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מִבְּכֹר פְּרֹעֶה הַיֹּשֵׁב עַל-כִּסְאוֹ עַד
 בְּכוֹר הַשִּׁבְי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר
 בַּהֶמְה: (א) וַיָּקָם פְּרֹעֶה לַיְלָה הוּא וְכָל-
 עַבְדָּיו וְכָל-מִצְרַיִם וַתְּהִי צָעָקָה גְדֹלָה
 בְּמִצְרַיִם כִּי-אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין-שָׁם מָת:
 (א) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמְרוּ קוּמוּ
 צֹאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גִם-אַתֶּם גִּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
 עֲבַדוּ אֶת-יְהוָה כִּדְבָרְכֶם: (ב) גִּם-צֹאנְכֶם
 גִּם-בְּקָרְכֶם קָחוּ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וּלְכוּ
 וּבִרְכֹתֶם גִּם-אֲתִי: (ג) וַתִּחְזַק מִצְרַיִם עַל-
 הָעָם לְמַהֵר לִישַׁלְחָם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
 כָּלֵנוּ מָתִים: (ד) וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת-בָּצְקוֹ טָרֶם
 יַחְמִין מִשְׁאֲרֵתָם צָרְרָת בִּשְׁמֵלָתָם עַל-שִׁבְכָם:

יכול הדבר; ועוד נכחה אנשים עשה משה הדבר הזה? כי הוא טה לכול העם שלא
 ינאלו איש מחמתו ביום עד בקר. אזלי יאמר כי בני לוי היו עמו, ואחנם לא יחלט שהיו
 קנת ימני לוי שכנים לבני שאר השבטים, והואיל והיו מחתברים לאכילת הכסח הוא
 ושכנו, לא יחלט שיהיה אחד מישראל רואה כי אחד ימני לוי איכנו בבית, וחי יעלה

(*) ו' דנושה.

ch'il Signore aveva comandato a Mosè ed Aronne, così fecero. (29) Ora, alla mezzanotte, il Signore percosse ogni primogenito nel paese d'Egitto, dal primogenito di Faraone, destinato a sedere sul suo trono, sino al primogenito dei prigionieri, ch'era nella casa sotterranea; come pure ogni primogenito del bestiame. (30) Faraone si alzò di notte, egli, tutt'i suoi servi, e tutti gli Egizi; e vi furono grandi strida nell'Egitto, poichè non v'era casa, dove non vi fosse qualche morto. (31) Egli chiamò Mosè ed Aronne, di notte, e disse: Levatevi, uscite di mezzo al mio popolo, e voi, e i figli d'Israel: e andate a prestar culto al Signore come dicevate. (32) Prendete anche il vostro bestiame minuto e grosso, come dicevate, e andatevene; indi benedite anche me [nel prestar culto al vostro Dio, pregate anche per me]. (33) E gli Egizi pressavano fortemente il popolo, perchè andassero presto via del paese; poichè dicevano: (Se non vanno) noi muojam tutti. (34) Il popolo portò via sul proprio dorso la sua pasta, non ancora lie-

דעתו שהיו בישראל אנשים כ"כ נכודי לכן לנזול בנתי המצרים לחיובם, גם בבית פרעה, להרוג את בכוריהם, ואנחנו רואים איך היו רכי לנזול שלא עמדו גרים כשהשליכו ילדיהם לים, וכשהיו לא לאת להם תנן, וכשהיו אחת חובים על הים, ומי יאמין שלא היה בית פרעה כהר ונשאר שוכל אדם להרוג את בנו בכורו ואיש לא ידע, ונפרט אחר שהיה שמוות, ואיך יתכן לאנשים הנכנסים בנתיים נמשך להרוג הבכורות, שיטנו להרוג בכורות הנשמות, וזה תועלת היה להם בזה? ואיך יכניסו עיניהם בסכנה שיוודע הדבר, כדי להחיות הנשמות? וכן נכוד השני אשר בבית הכור, וזה ראה משה להחיות אחר שלא היה לו בזה שום תועלת? ואיך כנסו אנשי בבית הכור? ואם יאמין שכל זה היה ביאומן שלא נודע הדבר, ולא היה שום חזרי שיראה אחד משלימי משה בא אל ביתו או יונא חנינו, באופן שיוודע הדבר לעם ולחין? כי אין ספק שאם נולד לפרעה שום משא כי בני ישראל הם החכים בכוריהם לא היה משלם בשלום, אבל היה מתקנס מהם נאף ונחמה ונקנף גדול — ראה כמה בטולים הכופרים מעמימים על עיניהם כדי שלא לקבל עליהם כי ה' עושה נפלאות בקרב הארץ לחנן עשה כיום הזה להחיות עם רב שהיה ידעת יתהו ותארוו משמחת בקרבנו לתועלת כל יושני תבל. (לב) וברכתם גם אותי: שימללו אף עליו (אנקלוס ר"ש ר"ג) גם רא"ב רמז"ח, כי נעבד את ה' בקרבנותיהם היו מתפללים לאל שירע עבודתם וינרם, ונקש מהם שיהפלא לאל שינרם יתמללו שינר גם אותם. (לד) ט"ח

(לה) ובְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדַבַּר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלֻּ
 מִמְצָרִים כָּל־יֶכֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת: (לה)
 וַיְהִי־נָתַן אֶת־חֶן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלֻּם
 וַיִּנְצְלוּ אֶת־מִצְרַיִם: פ (לה) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מֵרַעְמֶסֶס סִכְתָּה בְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי
 הַגִּבֹּרִים לְבַד מִטָּף: (לה) וְגַם־עָרַב רַב עָלָה

הַמִּצֵּן: אשר עדיין לא חתן. משא־רוּחַם: אע"פ שחלת הוראת השם הזה על
 הכלי שבו לשון הנקב ונותניו זו השאור, כי משא־רוּחַ נגור חן שאור (דעת דון יצחק),
 אע"פ שזה בש"ן וזה בפ"ן, מ"ח כאן נראה שהכוונה על הנקב שנחשבו בו השאור
 כי לא יחכן שיתירו העריות בשילוחם, ובהפך יען למה נכתב הנקב בשילוחם, שהוא
 כדי שיתחם ויתחן. ואנקהלם תרגם חומר אטוחהו, מה שנשאר בעריות, כלומר הנקב
 שנשאר אחר שאבו הינות שאלו עם נשר הפסח, וכן ר"ש (מן החילוח) שירי מזה
 חורר. ור"נע כירש בלי ע, כי מחוריהם היו טעונים נגידים; ושי שהוא אזהב ואמין
 לו שהיו אבותינו מחורים כל כך שיעמיסוכלי ע, על שכחם, ואת הנגידים על המחורים.
 (לה) בָּשֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגִּבֹּרִים לְבַד מִטָּף: לבי חטף פחות מכן עשרים,
 והנה היה מספר כפשות בני ישראל שנים מיליון לכל הפחות, והוא דבר זר מאד
 ודחוק ממה שאל עולם שחשבים כפס יולד גוי כזה בארבע מאות שנה. ויחן דוד
 מייבא־עלים בקש לקרב הדגדג אל הטבע ממה נדדים. ראשונה אחר כי אנשי החזרת כושאים
 כשים נביתים בני י"ג או ט"ו שנה, זה הנל, כי אחנם לקחת אשה ביום הלידות הוא
 דבר החלילי את הגוף ויחשבו פריה ורביה. שנית אחר כי ישראל היו לוקחים יותר
 מאשה אחת, זה ג"כ הנל, שהיו אם איש אחד יקח נשים רבות או גם חיים בלגד,
 ישארו אנשים אחרים בלי אשה, כי אחנם מספר הכשים הנולדות הוא קרוב למספר
 הכורים ולא ערך עליו הרבה. גם אחר שישראל היו מאריכים ימים עד מאה שנה
 ויותר, וגם זה הנל, כי משה אחר ימי שנותינו בהם שנשים שנה, וכלב הגיד ליהושע
 (י"ד) שהיה בן פ"ח שנה ושהיה עדיין חזק למלחמה, משמע שלא היו ככה רוב אנשי
 דורו, והנה רז"ל אחרו שהיו עליות שנה נכרם אחד, וכן העידו הסופרים הקדמונים
 כי חיינו כיום מרבים פריה ורביה, ושהנשים המזריות יולדות תלמונים על הרוב, וגם

vitata; (portarono cioè) i loro pastori involuppati nei loro panni. (35) I figli d'Israel fecero giusta gli ordini di Mosè, e chiesero agli Egizi arredi d'argento e d'oro, e drappi. (36) Il Signore poi avea posto il popolo in grazia appo gli Egizi, e questi prestarono loro. Essi così fecero bottino delle cose degli Egizi. (37) I figli d'Israel partirono da Ramessès verso Succòt, (nel numero di) circa seicentomila pedoni, (cioè) gli uomini adulti, oltre dei piccoli [al di sotto dei vent'anni]. (38) Ed anche molta

יותר משנים בכרם אחד. אריסטו (Hist. animal. 74) כתב: Saepe et plerisque in locis geminos (pariunt mulieres) quemadmodum in Aegypto. (Hist. nat. 7. 3) Trigenos nasei certum est, inter ostenta ducitur, praeterquam in Aegypto, ubi fetifer potu Nilus; ויותר מעט כתב: In Aegypto septenos uno (Quaest. Natural. 3. 23) Seneca וכן partu simul gigni auctor est Troguus. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores faciat. Tradidere non debemus דברי Paulus Jurisconsultus שכתב: Tradidere non leves auctores multas Aegypti uno utero septenos enixas). ואולי גם החילה היתה סנה לרבות ההולדה, כמו שכתב בילון בספר החילה, וכן הרבאח היבדוי S. B. Wolfshiemer במאמרו de causis fecunditatis Hebraeorum nonnullis codicis sacri praeceptis intentibus, Halae 1742. יכלה ארץ נגן לשאת אותם? ועל זה השיב י' ד' חובאעלים כי נראה בנבירי שלא נשארו ישראל כלם נאצל נאן, אלא נתפזרו בכל ארץ מזרים; עיין ר"ש למעלה בסוק י"ג על ופסחתי, וארץ מזרים מפורסמת מאד אצל הקדמונים לעצמה ולרבות יושניה, גם נראה כי ישראל פזרו לרעות מקניהם חוץ לארץ נגן במדבר אשר בין נגן ובין א"י, ככתוב (ד"ה א' ז' כ"א) והרעם אנשי נח הנולדים נאצל כי ירדו לקחת את מקניהם, ע"כ י' ד' חובאעלים. אך כל זה לא יספיק לנאר עולם הרעם הכ"ל, ואין ספק כי השגחה ה' היתה בישראל לשמור בראיותם ובחיותם, ובחו יש להבין מדברי החילוח שאמרו כי לא כנשים המזירות הענדות כי חיות הנה. והשגחה ה' ונרכשו עמדה לישראל והגילה אותם חן הפנעים המחזיקים את הגלים, כדי לקיים את דברו אשר דבר לאברהם, נאוכן שחקן ארבע מאות שנה יהיו לני שיוכל לעמוד ולהתקיים נאצל ירושתו אשר נשבע ה' לית לם (אז זרוב"ג). (לד' וגם ע"ב רב עלה אחם: אמרו שם חאשי מזרים שנתערבו עמם להחזיר בראיותם עולם הנפלאות אשר עשה ה' נעצורם, והם האספקי הכוזב נחקים אחר (במדבר י"א ד'), ול"נ שלא היה שהתעוררו אנשים להחזיר אין טעם שינאו אחם כי ישראל לא אמרו ללכת למצורות

אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד: (לז) ויאפו
את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות
כי לא חמץ כיגרשו ממצרים ולא יכלו
להתמהמה וגם צדה לא עשו להם: (מ)
ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים
שלשים שנה וארבע מאות שנה: (מא) ויהי
מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי
בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יהוה
מארץ מצרים: (מב) ליל שמרים הוא ליהוה
להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה
ליהוה שמרים לכל בני ישראל לדרתם: פ

אלא לחזור מיד ולא יתכן לאנשים כפרים שיתעברו עמהם כחם אשר יתנו לאלהיהם
חס עד היום שהוא לא יראו את ה' ולא דבקו בישראל ולא כינולו, וכטעם וכל ערל
לא יאכל בו, והנה מלאט כנחמיה (י"ג נ') ויבדלו כל ערב מישראל שהכוונה עירוב
ע"י חיתוך, ע"כ כל כי ערב רב זה היה מעורב עמהם חלפנים והם חזירים שנשאו
ישראליות וחזריות שנישאו לישראלים והם הם האשכנזי, והנה תרגום האשכנזי ערברנין,
וכן באן בם' השחרונים הם ערברב עלה חסם חלה אחת, ולפי זה תהיה המלה
כפולה כמו ירקרק אחדים כחלתל, והוא ממש כחלתל אשכנזי, ואחנם אין טורף לזה
אחר שחלש כנחמיה ויבדלו כל ערב מישראל משמע שאחריים בליהם ערב להוראת
אשכנזי, וצאן ובקר: וצאן ובקר של ישראל, כי חתלה הזכיר הנגרים והטף
והערב רב, וא"תכ הזכיר החקנה; ולדעת ר"עם נאן ובקר של ערב רב, ולדעת
חלומי יהודה לנאשו של חלו וחלוי (לז) כי לא חמץ: משמע שהנגק לא

gente straniera venne via con essi; ed animali minuti e grossi, bestiame numeroso oltremodo. (39) Della pasta che seco portarono dall'Egitto, cossero focacce azzime, poichè non erasi lievitata; poichè furono scacciati dall'Egitto, e non poterono indugiare, e nemmeno si prepararono alcuna vettovaglia. (40) La dimora ch' i figli d' Israel fecero in Egitto, fu di quattrocento e trenta anni. (41) Ora, al termine di quattrocento trent'anni, nel medesimo (suaccennato) giorno, uscirono tutte le schiere del Signore dal paese d'Egitto. (42) Ella fu una notte aspettata dal Signore, per trarli dal paese d'Egitto; e questa medesima notte è (sacra) al Signore, da osservarsi da tutti i figli

החמץ, לא אלא נחנו בו שאור. וכל כי בליל ט"ו אולי אחר חכילה הכנסה לשו
הנפק ליום האחרת ונחנו בו האור והנחיות שם כמנהג להניח הנפק כל הלילה
כדי שיחמץ, ואחר חמי הלילה נורשו מחמרים ולא יכלו לאפות בנקס ולקחון משארום
על שחם וחקקר הנפק ע"י שהולאחו מחמרים שהיה מונע שם והולאחו לאור
וכפרט שאור הלילה קר, וע"כ לא החמץ, אע"פ שחטבו בשחמם כדי שיחמם.
וגם צדה לא עשו לרם: לא ידעו שילאו חמץ מחמרים בלילה ההוא (וכפרט כי
כאשר הציריני תלמידי חקיה חלליה אשכנזי אחר להם חם ואחם לא תלכו איש
מכחם נחור עד בקר) ולא הכיט להם ידים רק לשו הנפק כדרכם ליום האחרת. ורמ"ן
ור"י קארו פירשו אבו את הנפק בדרך וחמץ מחמרים כי נורשו מחמרים ואחם אבו
אחור עוות מנות כי כן כלטו. עונות: ע"י בראשית י"ח ו'. (ט) ומושב בני
ישראל: ע' למעלה ו' כי, ודעת ר"ל אלא ישנו בחמרים אלא ר"ל שנה, ומ' שנה
היו חשעה שולד יצחק (ויצחק בן ס' הוליד את יעקב, ויעקב היה בן ק"ל בעמרו לסני
כרעה, הרי ק"ל, כאשר ר"י לתשלים חרבע מאות), ומשנן חרבע מאות ושלישים הכתוב
כאן, הוא חמץ בריח בין החמרים, שאמרו שהיה שלשים שנה קודם לידת יצחק. ו"א
(הנאים דין יצחק) כי לא חש הכתוב לפרש לאברהם גם את השלישים שנה, כי התשנן
הגדול נולע את החמעט, ודעת רמ"ן דון יצחק כי ל' שנה נוספו עליהם בעבור חמץ
בחמרים. דע כי גם' השמירונים כתוב: ומושב בני ישראל ואבותם אשר ישנו בארץ
כנען ובארץ מחמרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, וכן חמרים חרעום אלכסנדרי,
הוא מן השניים הנזכרים בש"ס (מגלה ט'), וכבר הפכינו השני האחרונים כגון
זה אלא חקן מוכנה. ונת"י תלמן שמיטק דשניק דמכמהון חמץ וצער שניק. (טב)
ליל שמונים הוא לה': כפירוש ר"ש, כי חלח להוניהם לא חתכרם יפה בדרכים
אחרים. והנה שמורים חל' ואנש שמר את הדבר, וכן שמורים לכל בני ישראל, כמו

(מג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת
הַפֶּסַח כָּל־בֶּן־נֹכַר לֹא־יֹאכֵל בּוֹ; (מד) וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת־כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אִזּוֹ יֹאכֵל
בּוֹ; (מה) תּוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא־יֹאכֵל בּוֹ; (מו) בְּבֵית
אֶחָד יֹאכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר
חוּצָה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ; (מז) כָּל־עֶרְתָּ

חמור את חדר האזני, שיתנו לכם חתי יצוא ויבוא ככל חקומו. (מג) כל בן נכר
לא יאכל בו: אין ספק שהוא כמשמעו, כל נכרי, וי"ז פירשו מי שנתכנר לאצור
שנאמרים, והוא החמוד, והוא פירוש שנתחדש אחר זמן הרבה, כשעמדו היונים וגזרו
שם על ישראל, ואחר ח"ל לפי טורף השעה כי בן נכר כולל לא הנכרי לבדו כי גם
היהודי המתכנר; והנה מלת חמוד נראה שהיא נגזרת מן שד (תענין השמדה),
ובקרא בן מי שהיה בעל כרכו בשעת השדה, וא"ת כשנטלה הגזרה לא חזר בתשובה;
ובקרא חומר מי שהיה ברגוט, ורמ"ן רנה לפרש חמוד במסרון ע"ן מן שד"ע,
אשח"דע, חמודע, שהתכנר לאלהיו. ומה הקשה הכורס כי ואשתחודע יוכף לאחיה
ואיטן לא אשתחודעיה הוא ענין הברה לא ענין התנכרות, והכורס עצמו נאמא
וכתב: אחת הדבר שאלת ואשתחודע כוללת שתי ההוראות יחד, שאנקלוס תרגם גם
את ותכנר (נראית ח"כ ז') ואשתחודעיון עכ"ל, וזה שגש כי ואשתחודעיון הוא
תרגום ויכירס, ותרגום ותכנר אליהם הוא ותשיב מה די יחלל עמקו, וא"כ קושיא
הכורס על רמ"ן חוקה ונראה, שאין אשתחודע ענין התנכרות אלא ענין הברה,
הנכון מה שכתבתי למעלה נגזרת מלת חמוד, וכתבדלו מן חומר דע כי בספר דקדוק
כ"י צדני (לא נזכר בו שם הספר ושם המחבר, אך הוא מן הקדמונים) מלאתי כי
להצ"ח ר' יונה הוהדקק מלת חמוד היא במקום חמודע ואם עמד בלי פורי וכל
קרני ענינו טבילה לקבל דת הגוים, והסבסם לדעת הזאת גם ר' יהודה הלוי גם'
הבארי חומר ג' כיון ס"ה, וזה לשמו. בבארי כ"ג: אבל הדוקים והניחוסים אינם
פי אס אביקורבים וימים יחמיים. הע"ה, והם המינים אשר אנו מתפללים עליהם
מתפלגת ואולם הקדש וחזניו קם החמודים הנכבדים בחרה החמודות שטובים

d'Israel, per tutte l'età avvenire. (43) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne: È questo lo statuto del sacrificio pasquale. Alcuno straniero non ne mangerà. (44) Ogni schiavo comprato per denari, quando l'avrai circonciso potrà mangiarne. (45) L'avventiccio ed il mercenario [non Israeliti, viventi in Palestina senz'abbracciare il Giudaismo] non ne mangeranno. (46) In una stessa casa si mangerà, non porterai della (sua) carne fuori della casa, e non ne romperete alcun osso. (47) Tutti della

מִדָּוָן עִבְרָאִי. וְגַם הַדֹּעַת הַזֹּאת רְחוּקָה מְאֹד בְּעֵינֵי, וְהַנֶּחֱן כִּמוֹ שֶׁפָּרָשָׁה. (מִדָּוָן) וְכָל עִבְרָאִי מִלֵּיל הָעֲבָדִים הָיָה חֹזֵק עַל הָאֵדוֹן מֵאַחֲרֵהֶם וְאֵלֶּכָּה (בְּרֹא' י"ו י"ג), גַּם כְּלִמְדוֹ בַּשְּׁמִיטָה הָעֲבָדִים בַּשָּׁנָה ה'ט, וְכָל זֶה מֵרְחוֹם מַעֲלָה הָעֲבָד שֶׁהוּא עָסָר חֲמֵשׁ מֵאֲדוֹנָיו, וְלִפְיָךְ מִיד כְּשֶׁנִּיחֹל הוּא אוֹכֵל בַּסֶּכֶם כְּאֲדוֹנָיו, וּבִסּוֹף בֵּית שֵׁנִי כִשְׁתַּקְלָקְלָה הַמִּדּוֹת עַל יְדֵי מַלְכֵי בֵּית הַדְּרוֹמָה וְלִמְדוֹ יִשְׂרָאֵל דְּרָכֵי גֵוִים, וּבִפְרָע הַמִּלְכִּים וְהַשָּׂרִים וְהַעֲשִׂירִים הָיוּ מְחַבְּרִים לְהַמְדוֹת לְרֹחִים, וְהָדַעְנוּ כִּי הַרְחִיק הָיוּ אֲבוֹרִים עַל עֲבָדֵיהֶם, הָיוּ בִּישְׂרָאֵל מְחַבְּרִים שֶׁלֹא הָיוּ רֹחִים לְחֹל אֶת עֲבָדֵיהֶם כִּי שֶׁלֹא יִשְׁמְעוּ עֲמָם בִּישְׂרָאֵל וּכְבִּנֵי אֶתֶם. אִזְּ קוֹחַ מִכְּמֵי יִשְׂרָאֵל תִּזְרֹר כִּי מִי שֶׁלֹא יִחְלֹל אֶת עֲבָדָיו לֹא יוֹכֵל לֵאכּוֹל בְּקֶרֶן כֶּסֶף, וְכֹוֹנֶתֶם לִפְיִי דַעֲתִי הִיחָה כִּי מִי שֶׁאִינוֹ מִחֲשֵׁב הָעֲבָדִים כְּבִנֵי אֶתֶם אִינוֹ רָאִי לְהִיחַת מִחֲשֵׁב בֵּין חֻמְרֵי תַּח הַחִירוֹת, אֵלֶּה הֵיחָה בְּכֹרֶת רֹב הַמִּכְחִים וְהָיָה שְׂמִיחָה בְּחִילָתָהּ, (וְלִגְרֵמָה ר' אֵלִי כֹאן הָיָה דַּעַת ר' יְהוֹשֻׁעַ, וְלִגְרֵמָה הַתּוֹכְחוֹת יִצְחָק ע' ב' הָיָה דַּעַת ר' עֲקִיבָא), אֲבָל ר' אֲלִיעֶזֶר אֲמַר אֵין מִלֵּיל עֲבָדָיו מֵעֲבָדָיו מֵאֲכֹל בַּסֶּכֶם, כִּי הֵיחָה אֲמַר דְּרָכֵי שִׁמְעִי אֲשֶׁר בְּאַחֲרֵי בְּכֹרֶם תִּחַד ג' עֶשְׂרֵי 220, וְלֹא הֵיחָה רֹחֵם שִׁמְעִי אֵיחָד דְּרָכֵי שֶׁאִינוֹ בְּתוֹרָה אִזְּ בְּקֶבֶלָה וְלֹא הֵיחָה אֲמַר דְּרָכֵי שֶׁלֹא שִׁמְעִי חֲמִי רִנּוֹ, אֲבָל אֲשֶׁר מִכְּמֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מִתְּחַבְּרִים לִפְיִי לִרְכּוֹת לִפְיִי לִרְכּוֹת, וְהוֹנְכֵר לְכֹדוֹת אֶת ר' אֲלִיעֶזֶר שֶׁהֵיחָה מִתְּחַבְּרִים נֶגֶד כָּל דְּרָכֵי הַטּוֹטָה מִחֵם שֶׁקֶבֶל מִרְבּוּתוֹ (כ"ט בֵּין תַּח"ד). (מִדָּוָן) תּוֹשֵׁב: כְּכִי שְׂמִיחָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוֹ שׂוֹמֵר תּוֹרָתָם, וְלִדַּעַת ר"ז הוּא שֶׁקֶבֶל עָלָיו שֶׁנֶּעַ מִחֵם בְּנֵי נֶחֱ, וְע' לִמְעַת בְּסוֹף מ"ח. וְשֶׁבֶר: הוּא כְּכִי הַעֲוָה מֵאֲכִיכָה עִם יִשְׂרָאֵל וּבְשֶׁבֶר לִמְסַכֵּר יִיחִים, וְאֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל אֲבָל יִשְׂרָאֵל לֹא יִאכֹל בְּקֶרֶן כֶּסֶף; וְכָל זֶה כִּי שְׂמִיחָה יִנְיָחַת מִרְחִים נִשְׁמַחַת יִתָּר בְּלֵב יִשְׂרָאֵל. וְרֹא' בְּע' מִיֶּדֶם מִחֵם וְשֶׁבֶר יִשְׂרָאֵלִי שֶׁלֹא מִחֵם בְּתוֹרָה; וְהֵיחָה כֹאן לֹא מִזְכֵּר כָּלֵל עֲבָדֵי הַחֲתוּרִים; וְעַד הֵנָּה הַשֶּׁבֶר הוּא בְּנֵי אֲדוֹנֵי, וְחִילָלָהּ (אֵם אֵין לֹא אֵלֶּה וְנִסִּים) שֶׁהוּא כְּכָלֵל עִם בְּנֵי הַבֵּית. (מִדָּוָן) וְנִסִּים לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ: כִּדְרָךְ אֲכִילָתוֹ בְּחִפְזוֹ (רַש"י), אִזְּ לִכְנֹד הַקֶּרֶן שֶׁלֹא יִהְיֶה מִחֵם בְּגִרְמָתוֹ (רַש"י), אִזְּ ג' לֵאכְלוֹ דְּרָךְ חִירוֹת וְלֹא כִּיחָלֵל עֲבָדִים. (מִדָּוָן) כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִעֲשׂוּ אֹתוֹ: ר"ש קִינֵר דְּבִרֵי הַחִילָתָה וְנִשְׁאָרוֹ דְּבִרֵי הַחֲחִים, וְכֹוֹנֶת

הסכימה אצבעם דורות היו יכולין לעשות תורה מעשר בני אדם מעשר תפוחות
(כל עדה ישראל, מי איהם), אבל בפסח חגרים נאמר ולקח הוא ושכנו הוא וכל בני
ביתו, ושכנו וכל בני ביתו (כי לא היה להם לנחל חפתת ביתם), ולפי הפשט כבר ביאר
המורה (בתחלת הסידור) חזות קרבן פסח, ובאין הסיק לנאר דין העבד והחושב והסביר
והאמר, וקדם אידגר על הגר הקדים והדעי כי העבד והחושב והסביר יאכלו קרבן
פסח, אך לא יעשו קרבן פסח לעצמם ורק כל עדה ישראל יעשו אחוה, וא"ת פירש כי
גם הגר כשיחול יוכל לעשות קרבן פסח לעצמו עם כל בני ביתו, נלי להשתתף עם תורה
של ישראל (כ"ל אז ת"כ). (מזה) ובי יגור אחרך גר: דעת ר"ל כי גר דק חדר, ו
שקבל עליו כל הנהגה כלה, ואינם מן ההקדש הנה חסדו בגיבור כי גם קורם שחול
נקרא גר, א"כ הגר לא קבל עליו כל הנהגה, ולא מל ואיננו בכלל ישראל. והנה לפי
ההנחה הנהגה היה נראה כי גר פחות מחושב, שהחושב כחישב בארץ, והגר נא לעד
ולחזור אחר זמן לארצו, ול"פ איך בחושב אחר כחם לא יאכל גר, ובגר אחר שחול
ואז יקרב? ויחזן דוד מייכאעלים כתב כי הגר אין לו קרקע, והחושב אין לו בית, ואני
אומר כי חושב הוא מי שנה נפשו בלא אשה ובנים, והוא פחישב בביתו של א' מישאל
(זה טעם חושב כהן, וקרא כ"ז י') והיה לו בעבד ומשרת (כסביר בחושב יהיה עמך
עד שנה היובל יעבד עמך, וקרא כ"ה מ'); אבל הגר נא עם כל בני ביתו אחר
ובניו, והוא יושב לבדו ויש פחישב לא עם א' מישאל כמו החושב, ולפיכך איך החול
על כל זכר, ר"ל מאנשי בית ואין פסק כי גם החושב אם היה רוצה ליחול היה אורב
בפסח, ולא הסביר צד גר, ומני הדעות שיוכל לעשות פסח לעצמו כמו שפירשתי

Comunità d'Israel lo faranno. (48) Quando poi un forestiere faccia dimora presso di te, e voglia fare il sacrificio pasquale al Signore, dovrà circoncidere ogni maschio che gli appartenga, ed allora sarà ammesso a farlo, e sarà uguale all'indigeno; però alcuno incirconciso non deve mangiarne. (49) La stessa legge sarà per l'indigeno, e pel forestiere che faccia dimora tra di voi. (50) I figli tutti d'Israel eseguirono: fecero (cioè) quanto il Signore avea comandato a Mosè e ad Aronne. (51) Ora, nel medesimo (suaccennato) giorno, il Signore trasse

בסבוק הקודם. וזה שכתוב (ויקרא כ"ה ח"ה) וגם מבני החושנים ומתשפחתם אשר עמכם, כבר חפדשם שם אשר הולידו בארצכם, כלומר שנשא החושב אשה חושנת או שפחה כנענית, לא שנא כנאי. ולפי זה אין ספק כי החושב לא היה ע"ה, כי היה בבית הישראלי, ומינו שםבשירתו התורה לאכול חמנוחת שנת השמיטה בכל ישראל וכעבדים (ויקרא כ"ה ו'), והיה נעבד שם היה הורג נפש, והיו ערי מקלט קולטות גם אותו (במדבר כ"ב ט"ו). והגר נראה מן המקרא הוא עצמו (וכי יגור אדם נר וכו'), המול לו כל זכר, שלא היה מקבל עליו כל החיות, ולא חנאו תורה אחת יהיה לכם ולגר בעצין כל החיות בכלל, אלא בעצין הפסח (כאן במדבר ט' י"ד) שאם ירבה לעשות לא יעשו אלא כפי החיות ולא יאכלנו ערל; וכן בהקדשת הקרבנות, שאם ירבה להקריב אֶפֶס, כאשר תעשו כן יעשו (במדבר ט"ו י"ד-ט"ז); והיה מקבל שומאם בכל ישראל, ואם היה רוצה להטהר, היה נרץ לאחר הפרה ככל ישראל (שם י"ט י"ד), אחיכם חנאו (שם ט"ו כ"ו) ונסלת לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בחיכם, וכן האזרת בבני ישראל ולגר הגר בחיכם תורה אחת יהיה לכם לעושה שנענה (שם שם כ"ט), והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרת מן הגר (שם שם ל'); וכל זה נראה שהוא נגר שגרשט כיחול וכנסם בכלל ישראל, והוא הנקרא גר נדק, אלא שלא כל גר הוא גר נדק, כאשר הוכחתי מחקרא זה (וכי יגור אדם נר), וא"כ מה שנעשונו לאהוב את הגר ושלא להטותו, הוא לכל גר בסתם, אפי' איננו גר נדק. ועשות פסח: ירבה לעשות קרבן פסח לעצמו, עם בני ביתו. ואז יקרב לעשותו: יהיה כגר לעשות פסח לעצמו. (ג) ויעשו כל בני ישראל: כבר נאמר למעלה (פסוק כ"ח) וילכו ויעשו בני ישראל וגו', והוא על עיקר שמיטת הפסח, ובחינת דמו על המשקף ועל החוחות, ובאין חור ואחר ויעשו וגו' לעצין אכילת הפסח, שלא האכילו מחט לכל בן בכר, ואכלוהו בבית אחד, ולא הומצו מן הבית מן הבשר חונה, ועלם לא שררו נט. ורא"נ נע כתב כי אולי זה נאמר על פסח שעשו במדבר סיני (בשנת השנית) אלו חלו הגרים, אין מוקדם ומאחר בתורה; ואין צורך לזה כאן. (נא) וידרי בעצם היום הזה וגו':

יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־

צְבָאתָם: פ שביע

גם זה כנר נאמר למעלה (פסוק ח"א) אלא שנכלל כדי לבסס בזכרון היציאה ממצרים שעליה נאמרה הפרשה הבחובה קדש לי כל בכור, וזכור את היום הזה אשר ינאסם מחנכים. ודעת רש"ם ור"ב נע ור"ל נב שהוקרא היה דבק עם הפרשה הבחובה שנאמרו היום שהוליד ה' את בני ישראל מארץ מצרים על נבואתם בו ביום אשר למשה חנות קדש לי כל בכור. ונ"ל שם היה הדבר כן הי"לל ויהי בעצם היום הזה אשר הוליד. ורמ"ן אומר כי הכונה שלא ינאס כלם בלילה, אלא ביום שאחריו ינאס מכל גבול מצרים. על צבאותם: ר"ש (למעלה ו' כ"ו) פירש כמו נבואתם, כמו ועל חרבך חתיה, עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג כ"ו); ואמנם רמקא היה מחד הוראת חלת על במקראות שהביא מהוראתה כאן לפי שבע האמור, ור"א' תרגם secundum, והביא לדגומא איש על מחנהו ואיש על דגלו (נמדבר א' כ"ג), וגם החל הזה אין לו ענין

יג

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) קִדְשׁ־
לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּאֶדָם וּבְבִהֵמָה לִי הוּא: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־הָעָם זָכוּר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם

(ב) קדש לי: נסה (וכלומר אומר לבני ישראל שהנבירות קדושים לי) כמו וטהרו
הכהן וטחאו הכהן (ופת הקראי הביאו רא"ב). פטר כל רחם: לי פתיחה (כפי
כל המפרשים) ושלום והנאה, כמו כושר חיים (משלי י"ז י"ד), יפטירו נבסה (תהלים
כ"ב ח'), וכן ופטור מפני שאלו (ש"א י"ט י') שעיניו וילא, וכן כפטור בלתי, ואחפטר
בלשון תרגום וכו'. והקשה בושארט כי כתוב פטר עוד ושה, פטר חמור (שמות ל"ד
י"ט וכו') נלא חלת רחם, ודעתו כי החלם חל' ערנית, כי אלפטר ענינו נערצי החלם

i figli d'Israel dal paese d'Egitto, alla testa delle loro schiere
[cioè guidandoli colle colonne di nube e di fuoco].

לכאן, כי גם הכוונה כל אחד מחבור למחנה ולדגלו, ואף אחר כל בני ישראל מחבורים
לנצחונם? וקולעיים אחר שהיו כמו לנצחונם, זה מחשב לענין האחר, אלא שלא
מנצחין לו חבר, כי הוא הביא והאבנים תהיו על שמות בני ישראל (שמות כ"ח כ"א)
שכן לו ענין לכאן, כי האבנים והשמות הם שני דברים ובני ישראל ונצחונם דבר
אחד הם, ולא מנצחין דוגמא לזה שמהיה מלת על כאחרת על דבר בלתי כדל מן הדבר.
ורמ"ן פירש עם כל נצחונם, בלא הנשים וערב רב הנשים אליהם, וגם זה רחוק
כי הנשים לא היו נצחיות מיוחדים, והערב רב לא יתכן שיקראו נצחונם של בני ישראל
ע"כ ב"ל לפרש כי ה' היה על נצחונם, וכן למעלה (ו' כ"ו) הוא משה ואהרן אשר
אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על נצחונם, כי ה' משה ואהרן
היו על נצחונם, כלומר היו מנהיגיהם, כמעט ועל לבו כחשון בן עמיכנד (במדבר
י' ד'), ואין הכוונה כי ה' היה הולך לפניהם בעמוד הענן והאש.

XIII

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Dichiaro sacro
a me ogni primogenito, ogni primo parto dei figli d'Israel,
tanto degli uomini che del bestiame: miei sono. (3) Indi Mosè
disse al popolo: Ricordatevi di questo giorno, in cui siete usciti

וראשון; ואין זה כלום, כי גם שרש כחך באחר (ובפרט בל"ח) על כל התחלה, וכן
יתכן שעשו הערביים, ואמשו בשרש בטר על כל התחלה, וכן בל"הק השמיטו מלת
רמס ואחריו בטר על כל בבור לא על כל התחלה; ובל"ח שימשו בשרש בטר על ההולמה
(מספר) גם זה איננו מל' ימאה, וכן דרושי exitus שעיניו ימאה ענינו ג"כ בוק,
ודע כי לא השיטו מלת רמס אלא כהיא כחזה קודם לכן, כי כן למטה בשוק י"ג
והעברת כל בטר רמס לה, ואח"כ בשוק י"ג וכל בטר חמור תבדה בזה, וכן למטה
ל"ד י"ט כל בטר רמס לה, ואח"כ בטר שור וזה, ובטר חמור תבדה בזה. לי הווא:
הוא מאחר בבני עמון, והוא נחית טעם לקדש לי כל בבור, וכמו שכתב ר"ש לענין
קמימים על יד שכתבו בבורי מלרים (ואת בבורי ישראל הנלתי). (ג) וראמר משה
אל העם וגו': משה קודם שיאמר לישראל מות הנכורות אחר להם מות חג הספירות
שאחזרה לו קודם נאחם ולא אחרה להם עד אחר נאחם (עיין למעלה י"ג י"ד וכו').

מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בְחֻק יְד הוֹצִיא
 יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: (ח) הַיּוֹם
 אַתֶּם יֹצְאִים בַּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: (ט) וְהָיָה כִּי־
 יֵבִיאֲכֶם יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
 וְהַחִתִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר
 לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדָּת אֶת־
 הָעַבְדָּה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: (י) שְׁבַעַת יָמִים
 תֹּאכַל מִצֹּת וּבֵיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חֵג לַיהוָה:
 (יא) מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה
 לְךָ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּבֶל־גְּבֻלָּךְ:

וכור את דיום הזה: נכל שנה ושנה. (ד) האביב: תחלת גשול התנחלות, כמו
 השעורה אביב (למעלה ט' ל"א), אביב קלח בלא (ויקרא ב' י"ד), ונראה כי השעורה
 נקראת בתחלת גשולה אביב, והטעם כרחוק, ואין שום ענין וחסם לחלת אביב עם חלת
 אב, כמו שחשב רא"ש שבתב: וכירוש אביב כמו נביר, כי הוא מנורת אב שהוא כמו
 ראשן לאשר הוליד, וטעם אחריו רד"ק שפירש (בשרש אבב) באבי הנחל, בעמי הנחל,
 ובתב השנולת עם הקנה שלה חקרא אביב ע"ש הקנה שהוא העץ, כי העץ כמו האב
 סמוליד הענפים; וכל זה שגש, כי מעולם לא מנאט אביב על העץ ולא על הקנה
 ולא על השנלה, אלא נפרט על השנולת בתחלת גשולה; ועיין במדק"ר ר' אליהו. ומנאט
 שם אב (לראות באבי הנחל, שיר י' י"א, ערדט באבו (איוב ח' י"ב) שענינו נחם
 הנחמה, שלא נגמר בשלו; ונראה כי שני הבי"חין אשר באביב מנדילין בינו ובין אב,
 ומורים על תוספת הלחמה שכבר הניעה לנישול; ודומות זה סוכני גם סוכניי השני
 חזק מן הראשון. ובלי ארשית מנאט כעל אבב על האילן בשמולית פירוש: כביכור
 בתחנה בראשיתה (הושע ט' י') תרגם יונתן כביכור בתחלת ד' באול מלכנא;

dall'Egitto, ov'eravate schiavi; che (cioè) con braccio forte il Signore vi trasse di qui: e non si mangi lievitato. (4) Egli è oggi che voi uscite, nel mese (cioè) della prima maturazione [dell'orzo]. (5) Ora, quando il Signore ti avrà portato al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, degli Hhivvei, e dei Jevussei, che giurò ai tuoi padri di darti, terra che scorre latte e miele — praticherai questo rito in questo mese. (6) Sette giorni mangerai pani azzimi, e nel giorno settimo [oltre al primo già accennato, sarà] festa al Signore. (7) Pane azzimo si mangerà per questi sette giorni; e non si vedrà presso di te lievitato, nè si vedrà presso di te lievito, in tutto il tuo

אך כ"ל שאין זה חן אבינו, אלא חן אֲנִיכָא שהוא חרוט סרי, וכן אחת רואה שלא
הספיק ליונתן למר מאכנא, אלא הוסיף בחולו שענינו בחמלה, א"כ מאכנא אין ענינו
אלא מוסיף פירות, וכן מלאנו ירח בול (ח"א ו' ל"ו) חרגס יונתן ירח חיבה אנכיא,
א"כ אנכ בארמית אינו אלא פרי (כי ירח בול הוא מרשקו, ואין בו לא נכורים ולא
אנכי) וחלת אנכיא ענינה זה לאֲנִיכָא ואֲנִיכָא (כי שתי הגזרות האלה מתחלפות וקרויות,
כמו שמלאנו קִנְיָי בחקום קִנְיָי) (איוב י"ח כ'). נרש"י כ"י שנינו וכי לא היו (לא: היינו),
ידעיס, ונכון, ארץ ובה חלב ודבש: מלאנו כחלינה הזאת גם נחשוררי העמים
סקדמונים כגון אוניריס (Metamorf. I. III.)

Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant

Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

ולכינו חלב (Idillio 5) Teocritus חיללקי.

Latte per acqua Imera corra, e Crati

Di rivi rosseggi

Corra anche mel la Sibarite e favi

Doman per acqua la donzella attinga

וכן Euripide (בשירתו הנקראת Baccantes) כתב: הארץ זבת חלב, זבת יין, זבת דבש
דנוריס, וכן בנביאים יטפ: ההרים עבים והנגעות חלב (ישאל ד' י"ח), והנה
היא חלינה שיריית הדרך הכללה. (ו) שבעת ימים האכל מצות: השחורונים הגיטו
(וכן מתורגם בחרוט יוני הקייחם לע' זקנים) שש ימים תאכל מצות, לפי מה שכתוב
בדברים י"ז ח' שש ימים תאכל מצות, ולא ראו כי קודם שיאחר במשנה תורה (י"ו
י"ח) שש ימים תאכל מצות, כבר אמר (י"ו ג') לא תאכל עליו חוץ שש ימים תאכל

(ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּעֲבוּר
 זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: (ט) וְהָיָה
 לְךָ לְאוֹת עַל-יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ לְמַעַן
 תִּהְיֶה תוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בִיד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ

עליו מִצְרַיִם, ואחר שאמר וכנית בְּיָדְךָ וְהִלַכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ, אמר שם ייחוס חֲזָקָה מִצְרַיִם, כלומר חֲזָקָה הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וא"כ הוֹבִיךָ שֶׁהִתְחַנֵּן שָׁנָה שְׁהוּא יוֹם הַשְּׁנִיעִי יִהְיֶה עֲבָרָה, וכאן שלא דבר בפרטות על הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲחֵר שֶׁנֶּעַם יוֹחֵם חֲזָקָה מִצְרַיִם, וא"כ הוֹבִיךָ כִּי הִתְחַנֵּן שְׁנָאוֹת הַשְּׁנִיעִי יוֹחֵם יִהְיֶה כֵּן. (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ: תִּפְרֹשׁ לוֹ טַעַם מִה שֶׁאֵתָּה עוֹשֶׂה, מִלִּי מִנִּיחֵי הַמִּדָּה (אֲפֹסְטִי י"ד י"ט) שֶׁעֲבִינוּ מִסְרָשִׁי הַמִּדָּה. לְעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי: אֲנִי עוֹשֶׂה הַזֶּה הוּא וְאֲנִי אוֹכֵל מִצְרַיִם בְּעֲבוּר זֶה שֶׁעָשָׂה ה' לִי (רש"י רמ"ב). זֶה וְאִי עֲבִינוּ אֲשֶׁר, עַם וְאִי יִנְרָחִי לִי (יִשְׁעִיָּה מ"ב כ"א), עַם וְאִי נִגְלָתָה, עַם וְאִי קִנְיָה, בְּאֵרֶץ וְאִי חֶלֶק (תַּהֲלִים קמ"ג ג'), הִרְמִיָּה זֶה שֶׁנֶּעַם בִּי (ס' ע"ד ג'), אֵל מִקִּיּוֹם זֶה יִשְׁדָּת לֵהֵם (ס' ק"ד ח'), זֶה אֲהַבְתִּי נִהְבְּכוּ בִי (אִיִּיב י"ט י"ט); מִלֵּת וְאִי נִגְרָתָה מִן דִּי שֶׁעֲבִינוּ בְּאֵרֶמִּית אֲשֶׁר, כְּמוֹ שֶׁאֵתָּה זֶה נִגְרָתָה מִן דָּא דִּינָא, וְכֵן בְּלִי אֲשֶׁכְּנוּ 80 בְּאֵרֶם לְהוֹרָאֵת אֲשֶׁר; וְהִרְמִיָּה בְּחֵן כִּי הִטְעַמְתִּי מִכְּבִּישִׁי יוֹחֵם עַם כִּירוֹשׁ ר"י וְרִאשִׁי"ע (בְּעֲבוּר שֶׁאִקְוִים מִצְרַיִם עָשָׂה ה' לִי) וְאִין הַדְּבָר כֵּן כִּי גַם מִלֵּת וְאִי נִגְרָתָה, עַם וְאִי קִנְיָה, עַם וְאִי יִנְרָחִי לִי, בְּאֵרֶץ וְאִי חֶלֶק הִיא בְּעַמִּים מִכְּבִּישִׁי, וְדִבְרָה לְמִלֵּת שֶׁלֹּא מִלֵּת, כְּמוֹ מִלֵּת זֶה מִלֵּתָה בְּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי. (ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת וְעוֹ: שֶׁצִּוְרוּ וְהִיא לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וְלִזְכְּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ כִּי בִיד-חֲזָקָה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרַיִם, וְזֶה לְמַעַן תִּהְיֶה תוֹרַת ה' בְּפִיךָ (רמ"ב), זֶה הַנִּבְּוִן בְּכֹשֶׁף הַכְּתוּב הַזֶּה, וּבְסֻכּוֹ י"ו רִאשִׁי לְמִירוֹשׁ זֶה, וְהַקְרָאִים אֲחֻרָיִם שְׁהוּא מִשָּׁל, וַיִּפֹּשׂ טַעַם עֲלֵיהֶם הָרִאשִׁי"ע. גַּם רש"י גַּם נִטָּה זֶה לְמַעַן הַקְרָאִים וְכֵן: יִהְיֶה לָךְ לְזִכְרוֹן חֲזָקָה כְּמוֹ כֵּן יִדְּךָ, כְּעִנְיָן שֶׁאִי כְּחֻמֵּם עַל לֶכֶךְ. בֵּין עַיִנֶיךָ, כְּעִין חֲכָשׁ וְרִבִּיד זֶה שֶׁרְמִילֵן לִחְתּוֹן עַל הַחֲזָקָה לְטִי, עַכ"ל, וְדִבְרָנוּ גַם הַכּוֹרֵם קִיּוֹם דַּעַת הַקְרָאִים; וְאִין בְּכֹשֶׁף אֵת הִיא מִשָּׁל ה' לְלֵא לְאוֹת עַל יָדְךָ וְלִזְכְּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ, לֹא לְאוֹת וְלִזְכְּרוֹן, מִחֲדָשׁ שֶׁאֲמַרְתָּ אִינִן מִשָּׁל וְאִי (כְּמוֹ בְּנִאוֹת יִשְׁעִיָּה אֲחֵר הֵן עַל כְּבִישׁ חֲקֻמָּה) אֵת מִלֵּתָה פְּשֻׁטָה, וְהַכּוֹרֵם הַחֲכָמִים לְהַבִּיר מַעֲלֵי קוֹשִׁיּוֹת הַלֵּל דִּים הֵלֵל (לְאוֹת וְלִזְכְּרוֹן), וּפִירָשׁ שֶׁאֵתָּה יִשְׁאֵר לְבָנוּ: הַזֶּה ע"י שִׁמְשִׁית הַכֶּסֶף וְאֲבִיּוֹת הַמִּלֵּת יִהְיֶה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ, זֶהם דְּבָרִים הַנֶּעֱשִׂים בְּיָדִים, וְלִזְכְּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ אֵתָּה רִאשִׁי מִלֵּת וְחֲדָשׁ מִכְּבִישִׁי, זֶה עוֹת הַכְּתוּב כִּי

territorio. (8) E tu allora spiegherai la cosa a tuo figlio, con dire: (Ciò si fa) in grazia di quanto il Signore ha operato per me, quand'io sono uscito dall'Egitto. (9) E terrai per insegna sul braccio, e per memoriale tra gli occhi — in guisa che la

הבן איכנו עושה חלל האב, ואיך יאמר על ידך? וכן למטה (ט"ו) על בן אבי וזבח לה' כל פטר רחם, והיה לאות על ידכה, ועוד איך יאמר האב לבנו הוויאך ולא הוויאני או הוויאני? ובפרט אחר שאמר בעבור זה עשה ה' לי, מלמד כי האות הוא כיוון קיים, לא חצויה הנעשה לשעתה, ואיך ייחזק חן היועשים ההם הנעשים כעם אחת בזמנה שהיה תורת ה' בבינו כלומר חמיד (כטעם כי לא תשכח חמי וזרעו?) ועוד מה יאחרו על וקשרתם אותם לאות על ידך? והקראים (שהביא רא"צ) אחר שזכור כמו קשרם על לך חמיד (משלי י' כ"א), קשרם על גרמיותיך, כתבם על לוח לנך (סג ג' ג') קשרם על אננעיותיך, כתבם על לוח לנך (סג ז' ג') ולא הבינו כי כל זה דרך מליצת השיר, והעד כתבם על לוח לנך שא"ל לפרשו כמשמעו, ואם היה כתוב בתורה וכתבם על לוח לנך היינו אומרים שהוא משל, כמו ומלחם את ערלת לבבכם, אבל התורה אחריה שנקשר על היד וזמן העינים וכתיב על חזות הבית, ומי יאמר לנו שכל זה משל? ומי יאמר לנו איזו מן המטות כמשמעה ואיזו מן למשל? ואם היה הדבר לריק חיווק הייתי מוסיף כי ידענו כי בן היה מנהג הקדמונים, וכן הוא עד היום בארצות המזרח להיות על גופם סימונים לעזרת אלהיהם, שהרי כתוב וכתבת קעקע לא חתנו בכם (ויקרא י"ט כ"ח), וכן עד היום הישמעאלים כותבים פשוטים מש' תירתם על חזות פתחיהם ובשערי עריהם; ויש אומרים כי היה מנהג העמים הקדמונים לכתוב על גשרם ועל גמירות ולוחות שהיו נושאים על מנחם כתיבות של כלפנים וכעין קיימיו, וה' רנה להרחיק את ישראל מן המנהגים ההם, וזהו אותנו לשאת על גשרנו קנת מנדרי תורתו למען תהיה תורת ה' בבינו חמיד, לא חיוש מבינו וחמי וזרעו, ולפי כשם הכתוב עיקר הכתיבה הוא התלית האלף: גיד חזקה הוויאנו ה' מחזרים, שהוא עיקר כל התורה כלה הכולל שני עיקרי אמונתנו שהם שבר ועובד, כלומר שהאל משגיח על חצויה בני אדם לתת לאיש כדרכיו; וזרית עולם, כלומר כי יעקב נחר לו יה. ומזה"ר יא"ל מוסיף כי כמו שהכנה הגדול היה על מנחו גור הקדש, כתוב עליו קדש לה', ככה להיות כל העדה כלם קדושים ומחוללת כהנים, וזה ה' שיהיה להם אור על גופם; וכמו שחלות קדש לה' היו כיוון גדולה ומשיבות לכהן גדול על כל ישראל, כן חלות גיד חזקה הוויאנו ה' מחזרים הן באר לישראל על כל האמונות. ויחזק פארוז משיב כי יין הכ"ה היה להודיע קדושתו לכל ראיין אבל התבלין לא היו לתבארת לנו מן האדם, אלא למען תהיה תורת ה' בבינו; והוא אומר כי תשלה של יד הוא למיון אל הכתיב אותה, שהוא רואה אותה וזכר כי בחזק יד וגו', ואל ראש היא לכשי

יְהוָה מִמִּצְרַיִם: (י) וְשִׁמְרַת אֶת־הַחֶקֶק הַזֹּאת
 לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יָמִימָה: פ (יא) וְהָיָה כִּי־
 יִבְאֶה יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי בְּאִשֶּׁר נִשְׁבַּע
 לָךְ וּלְאַבְתָּיִךְ וּנְתַנָּה לָךְ: (יב) וְהֶעֱבַרְתָּ כָּל־
 פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר יִשְׁגֹּר בְּהֵמָה
 אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזֹּבְדִּים לַיהוָה: (יג) וְכָל־פֶּטֶר
 חֲמור תִּפְרֹה בִּשָּׂה וְאִסֵּלָא תִּפְרֹה וְעֶרְפְּתוּ
 וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְרֹה: ספסר (יד) וְהָיָה
 כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ
 אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
 עַבְדִּים: (טו) וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פְּרַעֲהַ לְשַׁלְּחָנֹהּ
 וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר
 אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹכֵחַ

ליהודי אחי הרואה אותו, כי כל יהודי כשיראה יהודי אחר עם חפלה על חמנו ויזכור
 כי נחנק יד וגו'. (י) ושומרת את הדקדק הזאת למועדה: דבק לחתול מה
 שאמר משה לישראל (למעלה פסוק ג') וזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים.
 מימים ימימה: משנה לשנה, כמו ימים מהים גזולתו (ויקרא כ"ה כ"ט), וא"ת
 מחורש ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תחיתה, וקדם לכן אחר והיתה גזולתו עד
 חם שנת מחבורה, והנה מחלות עד חם שנת מחבורה היה אפשר להבין עד ראש השנה,
 אף אם לא עברו י"ג חדש ימים החכירה, לכך הוכיח ימים מהים גזולתו, ואח"כ אחר
 ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תחיתה, והנה ימים ושנה תחיתה דבר אחר, הם, וקראו

legge del Signore ti sia in bocca [siai sempre presente] — che con braccio forte il Signore ti trasse dall'Egitto. (10) Osserverai questo statuto nel suo stabilito tempo, d'anno in anno. (11) Ora, quando il Signore t'avrà portato alla terra dei Cananei, e te l'avrà data, come giurò a te ed ai padri tuoi; (12) Tributerai ogni primo parto al Signore. Cioè di tutt'i primi nati che avrai del bestiame, i maschi sacrificherai al Signore. (13) Ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello [o capretto]; e se nol vorrai riscattare, l'ammazzerai. Ed ogni primogenito dell'umana specie, (cioè) de' tuoi figli, riscatterai. (14) Ora, quando in avvenire tuo figlio t'interrognerà con dire: Che cosa è ciò? — gli dirai: Con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto, ov'eravamo schiavi. (15) E poi che Faraone faceva difficoltà a lasciarci andare, il Signore uccise nel paese d'Egitto ogni primogenito,

לשנה תחיה ימים כי הוא כוללת כל מיני הימים, הארובים והקזרים, וקראוה שנה כי הימים והזמנים (ורע וקמר, וקד ומוס, וקין ותרף) תחרים פעם שנה מדי שנה בשנה, וכל זה הוא בשנה הטבעית שהיא ש"ס ימים, ותחלתה בכל זמן שיהיה, כי המוכר בינו מחברו בכל יום שירצה, ומקל ש"ס ימים בשלמה שנה תחיה הנקראת ג"כ ימים, וענין העצור לא נזכר בתורה. ור"ה ע"ה נקרא כ"ה (ואחריו י"ט כ"ח) נקם להבדיל בין שנה לימים ואמר כי שנה היא שנה חמש של ש"ס ימים, וימים היא שנה על פי קביעות החמור, שהיא לפעמים של שצ"ד ימים; וזה הנל כי הנה נזכר בינו, וכן צנת יפתח (אופטים י"א ח') נזכר שני השמות ימים ושנה, ולא יתכן שהיה ביניהם שום חילוק, כי איך יתכן לפרש והיחה נאלצו עד חס שנת מחברו (ש"ס יום), ימים תהיה נאלצו (שצ"ד או שצ"ד יום), ואם לא נאלצו עד חלאת לו שנה תחיה (ש"ס ימים)? והנכון כדברי ר"י (שם נקרא) ימי שנה שלימה קרויים ימים. (י"ב) והעברת: לשון הפרשה (ר"ש), וכל פטר: כאן פוטר מה שאמר תחלה דרך כלל והעברת כל פטר רחם לה, כל' כל פטר שגר נהמה הזכרים תעביר לה, וכל פטר חמור תפדה בשנה, וכל נזכר אדם תפדה: שגר: גר נאחית לי שלח מה שהנהמה תשלח תעטנה, והוא כולל כל ולדותיה בלי חילוק, כמו שגר אלביק, ופטר נאמר על הנזכר, שטוח הרחם. (י"ג) וערפתו: חל' ערף, כריחת הערף, ואמר כן כדי שלא ישחטו בדרך הזמנים, כי אין זמן שנהמה טמאה; וענין הפדיון זה לכל בשנה טמאה (נמנדר י"ח ט"ו), אלא שגבר בהוה כי החמור היה ממי אללם הרבה. אבל במחלתא אחרי שאין פדיון שאר נהמה טמאה אלא חמור בלגד. (מ"ו) הקשה לשלחנו: היה שאלת נקוש, כמו ותקם בלדתה, נהמה המוקשה לילי, הקשה פעל טמא נחש נחש חמר

לִיהוֹה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי
 אֶפְרָה: (מז) וְהָיָה לְאוֹת עַל־יְדֹכָהּ וּלְטוֹטָפֶת
 בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזֹק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוֹה מִמִּצְרַיִם:
 ס ס ס טו (יח) וַיְהִי בִשְׁלַח פָּרְעֹה אֶת־
 הָעָם וּלְאֶנְחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
 כִּי קָרַב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פְּנִינָחם הָעָם
 בִּרְאֵתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה: (יט) וַיֹּסֶב
 אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף
 וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע
 הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד
 אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת־עַצְמוֹתַי מִזֶּה

הפעל, כמו היענות לראות, והטעם כי תחלה אמר לשלום כשתבזר הייכה וא"כ חזר
 בו, וא"כ אמר שיניחו הטף, וא"כ אמר שיניחו נאכם ונקרם, ורק אמר מכת כבורות
 שלום כלם; וכן התקפה ללה, כל מבל שינול לה חסייע הליה, ובנול לה המבל האחרון
 הול יולת. (מז) וְהָיָה לְאוֹת וְע': איכס דברי האב, אלא התורה מוחזית הענין,
 וחזרת וחזרת חזות התבלין, אם להכיף עליה זירח לרוב חשיבותה, ואם לנרש איך
 נכתבו בהם, כי למעלה אמר הוסיף, וכאן אמר הוסיף, כי כן חוש נכתבו: ב"י
 חזקה הוסיף ה' חזקתם, ולבטחות: חזק טוף, וחשבו טכטפות, כמו בבל שמשפטו
 בלבל; ושר טוף חזרה בלי ערבי סנוב, ונקרא טוטפת עדי התקיף הן הראש הן היה,
 חלעדה אשר על זרועו ח"י וטוטפת דעל דרעיס (Fullerus וראו' וני'). (יז) וְרָרַי

e quelli degli uomini, e quelli del bestiame; perciò io sacrifico al Signore tutt'i primi parti maschi, e riscatto ogni primogenito de' miei figli. — (16) E stiate per insegna sul braccio, e per frontale tra gli occhi, che con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto. (17) Ora, quando Faraone lasciò andare il popolo, Dio non li guidò alla volta del paese dei Filistei, perchè era (troppo) vicino; poichè Iddio disse: Il popolo, al veder guerra, potrebbe pentirsi, e tornare in Egitto. (18) Ma Dio fece voltare il popolo verso il deserto, lungo il mar rosso. Del resto i figli d'Israel erano partiti armati dal paese d'Egitto. (19) Mosè poi prese seco le ossa di Giuseppe, poichè questi avea scongiurati i ligli d'Israel, con dire: Iddio si mostrerà memore di voi, e voi (allora) trasporterete le mie ossa

בשלח פרעה: לא אחר כשלת (ר"ל אחר שלח) אלא כשלת (ר"ל בשעה שלח), כי ה' לא חשב מתכננו אחרי נאחם. ולא נרם וגו': ה' לא יסבה כחאום לבות בני אדם, אך יתכנה עם כל איש ואיש לאט לאט על כי מדתו ותעצו והנה ישראל כנאחם חנית עבדים לא היה אכזר שיהיו בעלי נבונה ואחל לב (עיין ראש"ל י"ד י"ג) ללא חיד להלחם בשנעה עמוס ולרשע את הארץ, וגם אם היה ה' טחנה בידם באותות ובמופתים, לא יהיו כדאי להיות אחים בבני עליהם המתכננת חאליה נדעת ובחטונה, כי עבדים הפורקים חשל נוארם עול שעבוד כנז כחאום, או ישאר כללם חורק, או יתסבכו אל הקנה האחר וישחקו בהפקר ולא תבין בידם ההנהגה העדינית, להעדר הנבונה והחטונה המריכות לקיום חברה חכמית; ע"כ לא רנה ה' להביאם חיד אל הארץ ואל האלמויות, כי למרחק לנצח נראותם חלמה יתרו בעבודה וישונו מזריחה, ונחה אותם דרך המדבר לשיתעבכו גם שון חיה ויתחבכו חעט חעט ויקנו חודות המריכות להם להסתנה מעצמם על אדמתם, ועוד טעם אחר היה לו בזה, והוא כי נהנה הגדול היה אפשר להם לקבל חורה וחנות כלם כאחד ולהתלמד ביראת ה' ובידיעת דרכיו ולהתחנך בנשחון נו חחת הנהגת האל וטעם עבודה, שאם היו נאים חיד לרשע את הארץ היו מתכבדים איש לנחלתו, ולא היה אפשר ללמדם ולהורחם כלם כאחד. ואף אם לא היו מתעבכים במדבר ח' שנה חכני החרגלים, ח"ח היו מתעבכים גם קצת חדשים עד שיקבלו החורה והחנות נהיותם כלם במדות הר סיני ובהיותם אוכלים חן ונלתי טרודים בעבודת האדמה. כי קרוב היא: הדרך ההוא. (יח) וחמושים: חמושים, כי כיוו שאחרו חלונים חן חלונים, כן יאחרו חמושים חן חסם (ש"ב כ' י') חקום חננית חחר, וסודיע זה למר כי לא להעדר כלי זין אחר ה' כן יתחם העם,

אֶתְכֶם: (א) וַיִּסְעוּ מִסֵּכֶת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתְכֶם בְּקֶצֶה
הַמִּדְבָּר: (בא) וַיְהִי הָאֵשׁ הַלֵּל לְפָנֵיהֶם יוֹמָם בְּעֵמּוּד
עֲנַן לְנַחְתָם הַדֶּרֶךְ וּלְיָלָה בְּעֵמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר
לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וּלְיָלָה: (בב) לֹא־יִמָּוֶשׁ עֵמּוּד
הָעֲנַן יוֹמָם וְעֵמּוּד הָאֵשׁ לְיָלָה לְפָנֵי הָעָם: פ

אלא מכני מורך לבנם. (בא) וה' הולך לשניהם תי': Johannis Tolandus בספרו Tetradymus (London 1720) ואחרים רבים מן המכחישים האחרונים אמרו שהיה זהבן או איש אחר מוליך האש לפני העם כמו שהיו הכרטיים עושים כמו שכתב Curtius (L. 3. C. 7.): Ordo autem agminis erat talis: Ignis quem ipsi sa-
crum הוא נראה מרמז מזה הענין העולה ממנו ובלילה האש מאיר ונראה, וכן קורניוס עלמו מניד כי אלכסנדר היה מציא משואות בנסוע המחנה ואמר: Observatur ignis: noctu: fumus interdixit.
במדרשות נשייה מאירים להם בלילה באש שטחנים בספל של ברזל הנתון על גב גבוה, והנכון בדברי I. C. Faber בספרו קדמוניות העברים, שכתב כי האל עשה האות והמופת על פי מה שהיה נהוג אצל העמים בימים ההם ובארצות ההן. ואולי יאמר אדם שאין הכתוב הזה מחייב בהכרח שהיה העמדה הזה מעשה נכים כי כיוצא בזה מצינו וארון ברית ה' נוסע לפניו לתור להם מנוחה (במדבר י' כ"ג), וידענו כי הארון לא היה נוסע דרך נגה, אלא היו הלויים נושאים אותו, ופעמים רבות מצינו שליו ה' (גם אם יהיה בן אדם) נקרא בשם שולמו, והיה א"כ אפשר לפרש וה' הולך

יד

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דִּבֶּר

(ב) לפני פי החירות: דעת יאטע (Allgemeine Geschichte I. 90) שהיא עיר Hieropolis (קרונו לטוע: Suez) כי פי בלשון מנזר הוא כמו ה"א הידיעה, ומלת הגלגל

di qui con voi. (20) Essi partirono da Succòt, e s'accamparono in Ethàm, all'estremità del deserto. (21) E il Signore andava innanzi a loro di giorno mediante una colonna di nube per additar loro il cammino, e di notte con una colonna di fuoco per far loro luce, in guisa che potessero viaggiare sì di giorno che di notte. (22) Non mancava (mai) la colonna di nube di giorno, e la colonna di fuoco di notte, innanzi al popolo.

לפניהם, איש נבחר וקדוש ההלך במזות ה', אחנס אחר אבי כי היה ששנאכו למטה (י"ד י"ט וכו') וישע חלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וגו', וישע עמוד הענן, והיה הענן והשקף ויאר את הלילה, וכן (שם כ"ד) השקף ה' אל מחנה מלרים בעמוד אש וענן והם את מחנה מלרים, כל זה מוכיח כי העצה נכסיה היה הדבר; גם חלאך חשה (בעדבר י"ד י"ד) שחשו כי חשה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה חשה ה' וענן עמוד עליהם ובעמוד ענן וגו' מורה שהיה הענן גם נגלה לכל העמים שהיו גם היום מכירים שהיה למעלה מן הטבע, וכן החשוד הזכיר בין הנפלאות פירש ענן לחקך ואף להאיר לילה (תהלים ק"ה ל"ט), וכן נחמיה (ט' י"ב) אחר שאמר והיה נקבצת לפניכם, אחר ובעמוד ענן הכתיתם ימים וגו'. (כ"ב) לא ימיש: פתל עמוד, כנין הקל חשד מיש, כמו לא ימיש חקך האהל (למטה ל"ג י"א), ולא ימיש מעצות פרי (ירמיה י"ז ח'). לשני העם: חששו מלכני והוא חשש הח"ס, כמו החשו לכם עלות כסר. ויש אומרים ששער הכרוב לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש אשר היה לפני העם, וכן חשודם בחרגום ירושלמי, דהדבר קדם עמוד, ר"ל שהיה הולך. מלת חשלים בדבור ר"ש הוא ענן חשירה (כמו בעזרא ז' י"ט), ותלמידי מוה"ר ח"כף אחר כי כן אנכי החלחלה העומדים בחשירת מחתכים במקומם עד שניצלו חילופיהם, ואז מוסרים להם (בדבור) מה שעליהם לשמור, מה נקרא חשירה; ור"ש בשבת כ"ג פירש חשלים אורו ואינו מדוקדק, ולחשה י"ד י"ט ר"ש צעניו כצו והשלים עמוד הענן את החשנה לעמוד האש, מה מיש כפירוש ח"כף שהאמר מוה"ר לחשו מה יש לו לשמור.

XIV

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che retrocedano, e s'accampino davanti Pi-hahhiròt,

ביוני עיר, ודעת Jablonski עין באזור גמ' עמוד 1102. מנרול: עיר בעול נכסיה לארץ מלרים והיא נזכרת גם בירמיה ח"ד א' וחזו י"ד וחקקאל כ"ט י' וז' וי' בעל

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת
 בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי כָעַל צָפֹן נִבְחוּ
 תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: (א) וַאֲמַר פֶּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר:
 (ב) וַיְחֻזְקֵתִי אֶת־לֵב־פֶּרְעֹה וַרְדֵּף אַחֲרֵיהֶם
 וַאֲכַבְדָּה בַּפֶּרְעֹה וּבְכָל־חִילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: (ג) וַיַּגֵּד לַמֶּלֶךְ מִצְרַיִם
 כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לֵּב פֶּרְעֹה וַעֲבָדִיו
 אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מִה־נָּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחֲנוּ
 אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדֵּנוּ: (ד) וַיֹּאסֹר אֶת־דַּרְכָּם
 וַאֲתַעֲמוּ לָקַח עִמּוֹ: (ה) וַיִּקַּח שֵׁש־מֵאוֹת רֶכֶב
 בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל־כֻּלּוֹ:

צִפּוֹן: נראה כי נסון הוא שם האליל Typhon שהיה אחד המזרים מלאך רע (caco-daimon) ונראה שקראו בשם זה מקומות ארץ בלתי בעבדת אשכנז בין נילוס ובין ים סוף (I. R. Forster וראו' תנ"י), וזה כדי להטעות את המזרים שאחזרו קשה יראתם (כדברי ר"ע) כי כשקראו אל האליל הרע ההוא חשבו בדרבם ונבוכו, ואולי ג"כ כשיראו שחוטם במקום ההוא יוכיזו שאין בדעתם לחוט חט, כי לא היה מקום ראוי לכך, להיחמו קדוש לאליל רע. (ג) סגר עליהם המדבר: המדבר פנה עליהם את דרכם (רמ"ב). (ד) כי ברח העם: שאין בדעתם לחוט חט ולחזור כי חטו לפני בעל נסון. ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם: אין הכוונה שנשתנה לבם, אלא כמו נהפך אל הדרך (וישע ח' כ'), אף כאן אחר שהכירו שהם בורחים מנה לבנם אליהם, כדרך שאדם פונה לבנו לכל דבר שיהיה נידו ואבד מחטו, כי כשהיו ישראל חתת ידם לא היו

tra Migdòl e il mare; davanti (cioè) a Baal-Sefòn. Dirimpetto a questo v'accamperete, presso il mare. (3) E Faraone penserà che i figli d'Israel sono imbarazzati nel paese, che il deserto serrò loro il passaggio. (4) Io poi renderò forte il cuore di Faraone, ed egli gl'inseguirà; indi mi farà onore [dimostrerò la mia potenza] in Faraone ed in tutto il suo esercito, e gli Egizi conosceranno che sono io il Signore. — Ed essi fecero così. (5) Fu narrato al re d'Egitto, ch'il popolo era fuggito [cioè che non pensava a celebrare una festa, e poscia ritornare], e la mente di Faraone e de'suoi servi si rivolse al popolo; e dissero: Che mai abbiamo fatto, lasciando andare Israel dal servirci? (6) E (Faraone) attaccò i suoi cocchi, e pigliò seco la sua gente. (7) Prese seicento cocchi eletti, oltre a tutti gli altri cocchi d'Egitto; e tutti portavano forti

חמרים כחה היחה ענדרתם חזעלה להם, ועבשו שנתקו החזילו להפגזון בדבר ואחרו
 מה אלה עשינו וט'. (1) ויאסור את רכבו: רכב תקרא הכהמה שרכבים עליה,
 כמו ויהי דוד חזרם שבע מאות רכב (ש"ב י' י"ח), ויעקר בה את כל הרכב (ס
 פ' ד'), ושנעמם על שלפני סוס ורכב (ישקאל ל"ט ב'), אף כאן כל רכב הסוסים
 שרכבים עליהם הפרשים. ואת עמו: ההלכים רגלי, ולא אכזיז שהיו גם נ"כ
 מרכבה, שהרי כתוב ויבר את ארון מרכבותיו (למטה כ"ה), אבל לי אברהם טפל על
 הכהמה, כמו אברהם הסוסים (ורחיה ח"ו י'), ואברהם את המרות בעגלה (ש"א י' ו'),
 כי אם הסוס אברהם והאחור אברהם (ח"ב ז' ד'), ואין לטעון מן ואברהם יוסף מרכבתו
 (נח"א ח"ו כ"ט) כי אברהם גם מרכבה נאמר על הסוסים, ובפרט על ארבעה סוסים,
 ככתוב חזעלה ותלא מרכבה חמרים בשש מאות כסף וסוס נחמשים וואה (ח"א י'
 כ"ט), ואח"כ קראו לכלי מושב שהסוסים חושבים רכב ומרכבה, כמו רכב גדול, גם
 כי לא היו מושב כהרי מרכב, ולא ידק לי רכיבה על השיצה במרכבה, אלא על
 הרכיבה ע"ג כהמה, ורק דרך השאלה קראו לכלי שיושבים בו מרכבה ורכב. (2) שש
 מאות רכב בחור: אחר שלקח כל רכב חמרים אין טרף לומר שלקח שש מאות רכב
 בחור, אלא הכוונה שהיו לו רכבים נבחרים יותר מן החספר הזה, אך לא לקחם כלם
 עמו, למען יהיה הנשאר לבלעה, ושאר כל רכב חמרים שלא היו כ"כ חשובים לקחם
 כלם. ושלישים על בלו: אנשים גבורי חיל; ודעת רא"ב כי השני נמצאה אחר
 המלך בקרא חשנה (זה אחת) והשלישי לו בקרא שלש; ודון יצחק אחר שהיה כל א'
 חסם שר על שלש אים; ובחרטום יוני החיותם לע' זקנים irimatai, ובידש Origenes
 שנקראו בן הנלחמים במרכבה, להיות בכל מרכבה ג' אנשים אחד מכהני ושנים נלחמים,

וַיִּחַזַק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים
בְּיַד רָמָה: שני (א) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
וַיִּשְׁיגוּ אוֹתָם חֲנִים עַל־הֵימָּה כָּל־סוֹס רֶכֶב
פְּרַעֲהַ וּפָרָשָׁיו וַחֲיִילוֹ עַל־פִּי הַחִירָת לִפְנֵי
בַּעַל צִפְּן: (ב) וּפְרַעֲהַ הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וַהֲגָה מִצְרַיִם י נִסַּע
אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־יְהוָה: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הַמְּבַלִּי אֵין־
קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה־
זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: (ד) הֲלֹא־
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר
חָדַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ

וכן דעת גזי'; ודעת Jacob Lydius שהם הנקראים גרזי irarii שהיו קרבים למלחמה
באחרונה אחר שנכלו שמים מערכות אחרות, וגם אחר כי חולי אֵין שלש חללא נבחר
מאד כי השלוש מורה על מעלה שאֵין כמות כמו קדוש קדוש קדוש אריסמגיסטוס
(ח) ביד רפה: לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם, אז
דיברו מאד (רש"ם), וכמוהו והנכס אשר תעשה ביד רמה (במדבר ט"ו ל'). ואנקלוס
תרגם גרז גזי, כי גלי הראש היה חלל מורה העדר היראה, וכמו הראש היה סיון
כניעות. (ט) כל כוס רכב פרעה: כל כוס רכיבה שלו, כוסים שרוכבים עליהם
פרשים. והנה לכאורה אחר שהוא מזכיר הפרשים לא היה נזקק להזכיר הסוסים, אך

guerrieri. (8) Il Signore rese forte il cuore di Faraone re di Egitto, e questi corse dietro ai figli d'Israel; mentre i figli di Israel uscivano [viaggiavano] colla mano alta [cioè senza timore, e senza fretta]. (9) Gli Egizi inseguendoli, li raggiunsero (mentr'erano) accampati presso al mare: (gl'inseguirono cioè) tutt'i cavalli dei cocchi di Faraone, i suoi cavalieri, ed il suo esercito, (e li raggiunsero) presso Pi-hahhiròt, davanti Baal-Sefòn. (10) E tosto che Faraone fu vicino, i figli d'Israel, alzati gli occhi e veduti gli Egizi marcianti dietro di loro, temettero oltremodo, e sciamarono al Signore. (11) E dissero a Mosè: È egli forse perchè mancassero sepolcri in Egitto, che tu ci hai condotti a morire nel deserto? Che cosa è mai questa che ci facesti, di trarci dall'Egitto? (12) Non te l'abbiam già detto in Egitto: «Lasciane, che serviamo gli Egizi»? Poichè meglio sarebbe per noi servire gli Egizi, che morire nel

הזכיר הכובים בפני עמם כדי לגייר לנו הסבות אשר נרמו מחמת ישראל, כי חלד זה שהפסידה אותם ראית הכרשים והחל, גם ראית הכובים בעתה אותם חלד. והזכיר חלד הכובים כי הם הנראים והנשמעים חלד, ואח"כ ראו הכרשים ואח"כ ראו אנשי החיל. (י) הקריב: פעל עומד, נעשה קרוב. (יא) המבלי אין: עני גליטת, והיה די באת, וכן הרק אך נחש (בחדגר י"ג ג'). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: והלא נענייהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא חשה פעל כל זאת. הן יצקו אומר כי אולי חשנו כי רגון ה' להקל את עול מצרים מעליהם ולהרוח להם מעבודתם, ולא יצאו חשם, זה לא יחבן, כי אמנם חשה הזכיר להם ענין היציאה חשם, ובענין הפסח אחר להם והיה כי יצאך ה' אל ארץ וגו'; והנכון לדעת כי לפי דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וכל העומדים בסודו יכולים לפעול פעולות למעלה מן הטבע בכת אלהי, גם בלא טוה האל עמם, כי לפי דעתם היה האל כורת ברית עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה ניסת להם תועה רגונם (ועין מה שכתבתי בשיעור א' י"א), לפיכך היה אפשר לישראל שצאחור הדור להאמין כי מכות מצרים היו אותות ומופתים למעלה מן הטבע, ושעם כל זה לא הייתה יציאתם ממצרים ברגון אלהי, אלא ברגון חשה. (יב) הלא זה הדבר וגו': לא מצינו שחור ט כן, והכרשים הוכיחו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל חשה מקולו רוח ומענדה קסה: וצאחור אל חשה חלד נא מחנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים מחמתנו בידגר, אבל איך יחבן שנתן לגר העבודה הקשה חלד על לנס סכנת החידר? ואם היה שחשו למות בידגר, א"כ מה שלא שמעו אל חשה לא היה מקולו רוח ומענדה

עֲבַד אֶת־מִצְרַיִם מִמָּתְנֹו בַּמִּדְבָּר: (י) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֶל־תִּירְאוּ הַתִּיַצְבוּ וּרְאוּ
 אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי
 אֲשֶׁר רִאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסָּפּוּ
 לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם: (יב) יְהוָה יִלָּחֶם לָכֶם
 וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן: פ שליש (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־מֹשֶׁה מַה־תַּעֲזֶק אֵלַי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל וִיִּסְעוּ: (יד) וְאַתָּה הָרֹם אֶת־מִטָּךְ וּנְטֵה
 אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעֵהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בַּתּוֹךְ הַיָּם בִּיבֻשָּׁה: (טו) וְאַנִּי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־
 לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכְבְּדָה בַּפְּרָעָה
 וּבְכָל־חִילוֹ בִּרְכָבוֹ וּבַפְּרָשָׁיו: (טז) וַיִּרְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲכַבְדִּי בַּפְּרָעָה בִּרְכָבוֹ
 וּבַפְּרָשָׁיו: (יז) וַיִּסַּע מֶלֶךְ הָאֱלֹהִים הַהֵלֶךְ
 לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע
 עֲמֹוד הָעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם:

קשה אבל הים מחכמה ותבונה וישיב הדעת שדלנו לומר במדבר. והכבד כמו שאמרו
 במלחמה: והיכן דברו? ירא ה' עליהם וישפט (ה' כ"א) כי אז סתעמו על שהכניד

deserto. (13) Ma Mosè disse al popolo: Non temiate. State a vedere la salvezza ch'il Signore opererà per voi oggi. Perocchè dopo aver veduto gli Egizi oggi, non li rivedrete mai più. (14) Il Signore combatterà per voi, e voi starete cheti. (15) Ed il Signore disse a Mosè: A che vai scclamando a me? Parla ai figli d'Israel, e pongansi in marcia. (16) E tu alza la tua verga, e stendi il tuo braccio verso il mare, e lo dividi; e i figli d'Israel entreranno in mezzo al mare nel secco. (17) Io poi renderò forte il cuore degli Egizi, e (vi) entreranno dietro di loro; ed io mi farò onore in Faraone ed in tutto il suo esercito, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (18) E gli Egizi conosceranno ch'io sono il Signore, mostrandosi la mia potenza in Faraone, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (19) Indi parti l'angelo di Dio, che andava innanzi al campo d'Israel, e andò

פרעה את עולם ואחרו למשה: אם לא באת היינו עובדים את מזרים בשלום, ואמנם סוף המאמר כי טוב לנו עבוד את מזרים נראה (כדעת דון יצחק) שהוא מירושלם ותוספת שהסיפור נפתח, ואמנם מה שאחרו מחמתו במדבר ולא אחרו מחמתו בחבר מזרים, הוא מכני שהם לא עלה על דעתם לערוך מלחמה עם המזרים אדונייהם, ויחד נטה להם לטוב, ולא היה לפניהם אלא הים והמדבר, והיה נראה להם כי עכ"פ אין להם אלא מיתה, ומשה הבין זה ואמר להם שלא ייראו כי ה' ילחם להם במזרים. (יג) כי אשור ראיהם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם: ראיהם שראיתם אותם היום, כלומר אחרי הראיה שראיתם אותם היום לא תוסיפו לראותם עוד. והנה ר"ל עשו קום מות לא תעשה, וראיהם להם מה שאמר וה' אחר להם לא תוסיפו לאונ בדרך הים עד (דברים י"ז י"א), ולפי הכסף כאן הוא בלא ספק הנשמה, ויש בכללה מטה, כלומר ה' מנשית אתכם שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, וגם אחס אין ראוי לכם שתשובו עוד אלכם בנפשות. ותלמידי משה ר"ד דוד חזק מפרש בהספד החלות, כאילו כתוב: כי את מזרים אשר ראיתם היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, המזרים האלה שאחם ראיתם היום לא תוסיפו לראותם עוד, וכן חרגם Biedati גם היירוניוס. (יד) תדרישון: ענין שקש כפרש לא ישמע, כמו אליה חלמי אל חפרש (תהלים ק"ט א'), וכן שרש משה, כמו אל חפרש מחני סן תהיה מחני (שם ב"ח א'), ואכתוב מחתים (מ"א כ"ג ג'), וע' בראשית ל"ד ה'. (טו) מה תצנעו אל': לא הדיע ה' מתלה למשה ענין קריעת ים סוף רק אחר לו סתם ואכתבה בפרעה וגו', לסיבך כאשר ראה משה את מזרים כושע אחריהם לא ידע איך ונמה וישעיה הק"נה לישראל ואחר לישראל התי ננו וראו כדי לתקן את לבם, וא"כ החבלל אל ה' (רמ"ב ורמ"ב).

(ב) ויבא בין מלחמה: היום כ"א אייר תר"ט נ"ל שהדבר כחששנו, חלף למה נהיה לנו, כי לך שנה הכיבוש ואחר בחלף ויך מחתריהם, ואחר בעמדה העני ויעמוד מחתריהם, ויבא בין מחנה לא העני אלא החלף, והוא היה ענין ויך לחלו ויאר את הלילה לחלו. וירדהענין והשדך: למחרס, כי עמוד העני הך אחרי ישראל ויאר את הלילה: חלף ה' הנזכר למעלה האיר את הלילה לישראל כל' נבוא הלילה היה להם עמוד האש כחשכ כל הלילה. ולא קרב זה אל זה: מחנה מזרים אל מחנה ישראל ע"י העני והשדך שהיה לפני המזרים. (כא) ויזלף ה' את הים ברוח קדים עזה ועז: קריעת ים סוף לפי שהיו חסופות נצורה היתה מעשה נכסים מעורב עם הענינים הטבעיים, שהיו אם לא היה האל רוצה להשתמש כלל בנפשות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתיב אחר במירוץ כי ה' הולך את הים ברוח עזה, וכ"כ רש"י: כדרך ארץ עשה הק"נ שברוח חיים וחקרים את הנשרות, על כן נבנונה לפרש איך היה הדבר קלעריקום (ואחרי רבים) ואחר כי בני ישראל עברו בים סוף ללך קצבו הנפוני ללך Suea ופי החירות (ובן היא קבלת הישעמאלים) ועברו בו בשעה שהיו חוזר לאחור ויחיתו חסרים (refluxus), ואחנס בנפשות משה את ידו על הים גלה ה' את הרוח הפזה וכשעה חלפון לדרום ועכנס את הים מלחמה לשון למקום, נאוכן שנמשך הסחרון שעות הרבה יותר מן השעור הנסוג; ואחרו כן משני שאם היה כן הרוח ללבו חייב היה לא יזון איך יוכלו בני אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח, ודומת זה הניא קלעריקום שאירע בנולנדא בשנת 1672 שהיו האנגלים בחלחמה עם ההולנדיים וכשנה רוח חזקה והתאזכה מסרון מי הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגלים לנח ביבשה, והיה משעה גדולה לאנשי הולנדא, והוא קלעריקום וההולכים אחרי אחרים כי אין רוח קדים זה וחמסי משם, אלא נפוני, ושאלנס להיות רוח הקדים בחקמות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו ברוח קדים משבר למיות תרשם (תהלים מ"ח ז'), רוח הקדים שברך בלג ימים (ויחזקאל כ"ו כ'), ברוח

לַחֲרֹבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם׃ (בב) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בַּתּוֹךְ הַיָּם בַּיְבֻשָּׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִיַּמִּינָם
 וּמִשְׁמָאלָם׃ (בג) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם
 כָּל־סוֹם פָּרְעָה רָכְבוּ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃
 (בד) וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֹף יְהוָה אֶל־
 מַחֲנֵה מִצְרַיִם בַּעֲמֹד אֵשׁ וָעָנָן וַיֹּהֶם אֶת־
 מַחֲנֵה מִצְרַיִם׃ (כה) וַיִּסַּר אֶת־אֶפֶן מִרְכַּבְתּוֹ
 וַיִּנְהָגוּ בִּכְבֹּדָתוֹ וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוֹסָה מִפְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נֹלַחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם׃ פ
 רַבִּיעִי (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָטָה אֶת־יָדְךָ
 עַל־הַיָּם וַיִּשְׁבּוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רָכְבוֹ

יִדְדֵי הַחֹסֶם יִשְׂרָאֵל, וְעַיִן בְּסִי' רֹא' צַע (לחטט כ"ז) דַּעַת חַי שְׁהִיּוּ אֲחִיר כִּי הַכֹּל הִיּוּ
 ע"ד הַטַּעַם, וְהַטַּעַם רֹא' צַע עַל חֲלֻמֹּתָיו, וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם׃ כִּיּוּ וְנִלְךְ אֶת כֹּל
 הַמִּדְבָּר (דברים א' י"ט), יִדְעַ לְכַתֵּךְ אֶת הַמִּדְבָּר (שם ב' ז'), לִאֲדוֹר אֶלְךָ חֶשֶׁךְ (לוי כ"ט
 ג'), אֲשֶׁר הִלֵּךְ מִשְׁכֵּימוֹ (שְׁעִיָּה כ' י"א), וְהִנֵּה וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים אֲשֶׁר הִלָּח
 כְּאֵילוֹ בְּרוּחַ וַיִּוֹלֶךְ ה' בֵּים רוּחַ קָדִים, הַרוּחַ הָיָה שֶׁהִלֵּךְ, לֹא הִיּוּ, וְהָאֵל הִוִּלֵּךְ אֶת הַרוּחַ
 כִּיּוּ לְחַעֲלָה (י' י"ג) וְה' כִּהַן רוּחַ קָדִים בְּאֶרֶץ (כ"א אֲחִיר תר"ט). (בב) וְהַמַּיִם
 לָהֶם חוֹמָה וְעַיִן לַדַּעַת רֹא' צַע נִקְרָא הַיָּם וְאַחֲרַי שְׁעִבְרוּ יִשְׂרָאֵל נִחְסוּ וְכִיּוּ שְׁכִיּוּ
 לַחֲטָה (ט"ו ח') נִעֲרָמוּ חַיִּים כִּיּוּ כִּי, וְהַטַּעַם בְּדַבְרֵי רַל"ג וְהָיָה יִנְחָק לֹא שְׁהִיּוּ
 חַיִּים נִבְרָהִים מִיָּחִין וּמִשְׁחָאֵל, אֲלֵא שְׁהִיּוּ הַטַּעַם שֶׁ, וְהִיּוּ חִיּוֹנֵי אֲחִיר מִיָּחִין
 נִגְרִים, כִּיּוּ שְׁהִיּוּ נִגְלִי הִיּוּ הַנִּשְׁכָּחִים עַל שְׁכִיּוּ צַעַת וְעַיִן, וְעַיִן אֲזִי הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
 עֲבָרוּ בִּי בֵּים נִשָּׁר הַהוּלֵךְ מִנֵּה אֵל נִרְמָשִׁי הַטַּעַם נִעֲרָמוּ חַיִּים וְלֹא יִכְלוּ לְעַבֹּר

all'asciutto, e le acque si divisero. (22) E i figli d' Israel camminarono in mezzo al mare nel secco, avendo le acque qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (23) E gli Egizi inseguendoli, entrarono dietro a loro, tutti (cioè) i cavalli di Faraone, i suoi cocchi e i suoi cavalieri, dentro del mare. (24) Ora, nella vigilia mattutina [nelle ultime ore della notte] il Signore riguardò [si volse] verso il campo degli Egizi con una colonna di fuoco e di nube [mandando tuoni e fulmini], e scompigliò il campo degli Egizi. (25) E staccò le ruote de' loro cocchi, facendoli così andare a grave stento. Dissero allora gli Egizi: Fuggiamo dagl' Israeliti, perocchè il Signore combatte per essi contro gli Egizi. (26) Ma il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il mare, e le acque ritornino sopra gli Egizi,

ולשטוף הנמניה, עכ"ר דון יצחק; וחלית להם מחסה עמיה שהיו הים סביבותם חיוון ומשאול, לא שהיו כמחסה ממש וכחו כד, אצ"פ שדרך חלית השיר אמר כגבו כמו כד, וכן הביא קלער ראה מחלית כחום (ג' פ') היושבה ביאורים חים סביב לה אשר חיל ים חים מחסה. (כד) באשמורת הבקר: בסוף הלילה כי הלילה נחלק למשמרות, והאשמורת נקראת אשמורת הבקר. וישקף ד' אל מרגה מצרים: פנה אליהם לרעה, והיה זה ע"י עמוד אש וענן שלט לכניהם, ונראה שהכוונה רעמים וברקים ומציג שם, כמו אחר המעורר (תהלים ע"ז י"ו) נאלת בזרוע עיך וגו' ראוי חים אליהם וגו', ורמו חים עבות קול כחם שמים אף מנגיד יתהלל, קול רעיד בגלגל האירו ברקים חבל רגזה ומרע הארץ, וכן מלאנו ל' הים אלל ברקים וקולות, ומרעם ה' נקול גדול גיוס הוא על פלאים ויהים (ש"א ז' י'), וברקים רג ויהים (תהלים י"ב ט"ו), ברק ברק ומפנים שלט מלך ויהים (שם קח"ר ו'), וכן כפר יוסף בלאחוס. וירם את מרגה מצרים: שרש הים מורה למפנים השמחה והשמחה, כמו להחם מקרב המסכה (דברים ג' ט"ו), אכלמי החמי (יחזקיה נ"א ל"ה), להחם ולאנדם (אסתר ט' כ"ה), ולפעמים כור, אחס פור אחר מפלה והשמחה, כמו והחמי את כל העם אשר חנא בהם, ובחמי את כל איביך עליך עורף (שמות כ"ג כ"ז), השלח מליו חפנים וברקים רג ויהים (תהלים י"ב ט"ו); אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הרעמים והברקים והפנים הרגו והשחיתו ופניו מסכה מזרים, חם מחיפש יותר לשעת יאשם שהיה בערב גדולה, אלא שנקטה בשעה שעברו ישראל ומרה אחרי עברם, והשמחה במזרים, והיה זה לחנן ידעו מזרים קדם מחס כי ה' כלחם בהם נעצור ישראל (כמו אשר למעלה י"ח) חם שלא היה אם כחאום היו טוענים בים. (כד) ויסר: ה' ע"י

וְעַל-פְּרִשְׁיוֹ: (כז) וַיֹּם מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַיָּם
וַיֵּשֶׁב הַיָּם לַפָּנוֹת בִּקְרֹל לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים
לִקְרֹאתוֹ וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת-מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם:
(כח) וַיֵּשְׁבוּ הַמִּיִּם וַיִּכְסּוּ אֶת-הַלֶּכֶב וְאֶת-
הַפְּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרֹעֶה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיּוֹם לֹא-נִשְׁאָר בָּהֶם עַד-אֶחָד: (כט) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֵשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמִּיִּם
לָהֶם חֲמָה מִימִינֵם וּמִשְׁמָאלָם: (ל) וַיֹּשַׁע יְהוָה
בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת-מִצְרַיִם מֵת עַל-שַׁפַּת הַיָּם: (לא)
וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת-יְהוָה וַיֹּאמְרֵינוּ
בִּיהוָה וּבִמֹּשֶׁה עֲבָדוּ: פ

מִיִּזְרָאֵל וַיִּנְהָגוּ: ה' כהנא את מִצְרַיִם, כלומר גרס להם שילכו בכבודות. (כז) לֹאֲרֹתָנוּ:

טו

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר-מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה

(א) אז ישיר משה: קִלְתָּ מִן הַחוֹקֵרִים כְּדוֹרָנוּ (De Wette, Nachtigall) וַאֲמָרִים

(*) בראש עמוד כיוון ב"ה ש"ו.

sui cocchi loro, e sui loro cavalieri. (27) Mosè stese il suo braccio verso il mare, ed il mare in sul far della mattina tornò al suo stato naturale, e gli Egizi fuggendo gli andavano incontro. Così il Signore precipitò gli Egizi in mezzo al mare. (28) Le acque ritornarono (al loro luogo), e coprirono i cocchi e i cavalieri, tutto l'esercito di Faraone, entrarono dietro a quelli [agl'Israeliti] nel mare. Non ne rimase un individuo. (29) E i figli d'Israel avevano camminato sul secco in mezzo al mare, avendo l'acqua qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (30) Così il Signore salvò in quel giorno gl'Israeliti dalle mani degli Egizi, e gl'Israeliti videro (alcuni tra) gli Egizi (giacer) morti sulla riva del mare. (31) Gl'Israeliti videro [riconobbero] la grande potenza, ch'il Signore aveva esercitato contro gli Egizi, ed il popolo fu penetrato di timore verso il Signore, e di fede nel Signore ed in Mosè suo servo.

לחבכותו מקדם; שולטים (ואחריו ראו' וגו') אחד כי איתן כבוד מן שם יתן שבינו
בערני perennis fuit, ומכרשים כבודות איתן (זהלים ע"ד ט"ו) כבודות הנגרים חמיר
בלא הפסק, אחכם גם הם מוכרשים להודות כי ותשג באתן קצרו (ברא' ח"ט כ"ה)
ענינו בחוק, ול"כ כי עיקר הוראת השם הזה על דבר קיים ובלאי משנה והוא אל
אח"כ על דבר חזק וקשה שהוא ג"כ קיים ובלאי משנה, והנה לאיתנו הטעם להם
שהם בטעמו חזק, ולא כמה שכתב גוי' בליקביקן De perennitate idest fluxu maris.
וינער: גרם להם שיפלו בתוך מי הים, מלי לאחז בכנסות הארץ וינערו רשעים ממנה
(איתן ל"ח י"ג). (ברא' לבל רדל פרשת: הוראת הלי"ח הוא לשם (eiote) וכיוצא
לסיומן חלק האחרון (זהלים קל"ה י"א) ולפעמים תרומה in somma כמו לכל כליו
תעשה כחש (למטה כ"ז י"ג), לכל כלי הישכן (שם שם י"ט). (ל) מת על ששת
דברים: ישראל מהרו ללכת לירכס ולא ראו מפלג המזרים, רק ראו קנת מהם מימים
על ששת הים, כי רובם ידעו ונכלעו בחזית הים, כאשר תכלעמו ארץ, ומיעוטם
בזעף הים החלבו על שפת הים.

XV

(1) Allora Mosè e i figli d'Israel cantarono al Signore il

עשו השירה הזאת מאומרת בזמן הרבה למשה, וזמלה אחרו כי לא יתכן שיזכרה פה
באותו שעה, וה (גם אם נאמר כי משה חלבו אחרת להודות לה' על המעשה הגדול

הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה

שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי המקרא) אבודה בכנלי האשקל והחרח, אלא כולה דבור פשט, אשר לכל אשר יהיה שם רוח השמור והחיות בפשו ללכת ילך, וכאשר מנאטו יעקב ומשה בעת מותם אחריו ברכותם, וכן דוד אחר כמה מחזורים בזהו רוחו מפורסת בבריתו מפני שאל ואנשלו. ועד הקצו משה שזכר בשירה בית המקדש (תנאיתו ותעמו וכו'), והם לא ראו כי משנת משה בנאיתו את העם מחזורים היה בלא כפק שייראו את ה' ויעשו לו מקדש; גם כקצו איך יתכן כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, והאמת: אמנם כבר נמלקו ר"ל (כחטם ט' ב') כינד שרו על הים, ולמי אחור כי משה אחר השירה לה' כי נאה נאה סוס ורובנו רחם בים, וישראל ענו סוס ורובנו רחם בים, משה אחר עזי חסרת ים והי לי ליטעה, וישראל ענו סוס ורובנו רחם בים, וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר פני פסוק) לא ענו ישראל אלא החלות האלה סוס ורובנו רחם בים; ונקל היה לעם ללמוד ארבע חיות הללו על פה; והנחמא לזה מנאטו מחזור הדוד לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים ק"ו) חלות כי לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק, וכן בשירת דבורה נ"ל כי העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי חסדורא חנינא שהוא הנכס אשר נב' תהלים שנראה שנתקן לשורר בו בנה"ק אחר אני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסוק: ארמחך ה' עזקי, ומה נמשך לשלש השירות האלה מה שהן כחיות בנורה מיוחדת ארית ע"ג לבנה ולבנה ע"ג ארית, לומר כי מתחלה נכתבו חתת כל פסוק ופסוק החלות שהיו עונים כגון

נפרוע פרעות בישראל

נכתבה עם ברכו ה'

ברכו ה'

האזינו רחמים

שמעו ילדים

ברכו ה'

ואם תאמר: א"כ למה לא נכתב מחזור קל"ו ארית ע"ג לבנה כשלש השירות האלה? תאמר: נדקדק: כי אם לא היה אפשר לעשות כך, כי המענה הוא אחר כל שור וטור. ואמנם לענין שאמרתי כי שירי המקרא אינם אסורים בכנלי האשקל והחרח, אלא כלם דבור פשט, אין זה המקום להוכיח אמת הדבר הזה, ויחזיר אם ירצה ה' במקום אחר, וכבר נדפסו קצת חזרי בארבעה עשר 1840 ליטעראטור בלאטט עמוד ו' ב' כ"א ח"ב ח"ג ח"ד; ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) ורח"ב בפרוש הפסוק הזה, בטלים ומחזלים. כי נאה נאה: נאה לי נונה ורחמות; ולשונות נונה ומעלה משאלים הרבה על ההתנגדות על העלת, וכן עבר נגזר מן גבתי, וכן בלעז superare

segunte inno, così dicendo: Canto al Signore, poichè mo-

יותר, superiore, והנה גאה גאה ענינו שהוא עליון ונכבד על אחרים, כל' על החקוקים וגו'. והנה הפעל בל'הק פעמים קוראנו על האחר והתכונה בל' שום פעולה כמו מה יפית וזה נעמח (א"ה ז' א'), תכינו ב'הק' והיחס רבים, וכן כלן היה אפשר לפרש כי גאה גאה שהוא גבוה ועליון; אמנם פעל גאה בשאר מקומות לא מצינו חורה על תכונת הגובה, אלא על פעולת ההתבטחות כמו היגאה גמח (איוז ח' י"א), כי גאו היים (יתקאל ח"ז ח'); גם כדלה כי הפעל החורה רק תכונה ואחר לא יוכל עם החקור, ולא יאחר יפה יפית, חכס תכינו, ד'ק ב'הק, לכך אף כלן גאה גאה נדך שורה פעולה לא תאר ותכונה. אמנם אחר שלא יתכן לפרש כי גאה גאה שגשג גבוה ועליון אחרי שלא היה כך, לא בשאר אלא לפרש שהראה עצמו גבוה ועליון, שגשג פעולה אשר מחסד תחלה רוחותיו ותאמר, וע' למטה פסוק ז'. סוס ורובבו רמה בים: הוא פירוש כי גאה גאה. סוס ורובבו: במלגת השיר ל' כנשר מל', כי הדרגה חזקה הרבה יותר כשהתכונות השונות מתכונות לטוב אחד, ממה שהיה בזהו רוח השונות משוטטת בין נושאים רבים, כגון שפטו יחוס ריבו אלמנה (שעיה אחד י"ז), אם היה אחד שפטו יחוסים ריבו אלמנות, היתה המלגה מפסדת מכוחה הרבה, כי היתה המחשבה משוטטת בין כמה יחוסים ואלמנות, ועכשו כלה חקבנת ביהוס א' ואלמנה אחת, וכן למטה אלהי אני במקום אלהי אבותי. רמה בים: רמה לשון ארמי, תרגום מלת השליך, ואין לה מקום אלא במלגת השיר, נושקי רחוי קת (תהלים ק"ד כ"ט), וכן הרבה מלות ארמיות מיוחדות למלגת השיר, כגון אטש במקום אדם, אחר במקום בוא, מלה במקום דבר, קדם במקום עולם, וזה מפני שזלגת השיר חושבת להשתמש במלות בלתי מורגלות כפי ההזדמן, ובמלות עתיקות חרות (כדרך שגל' איטלקי המצוררים במרים להם מלות רחיות או איטלקיות כושנות) כי מיעוט ההרגל בהן יוסיף להן כעיינות וזן (כאשר כבר העיר על זה בעל מלגת ישרון דרך אחרון מבפרו). והנה לה"ק לשון ארמית לשון אחת היו מתחלה ומעתה נעט כדליו ובתחתיו זו מזה, והמלות אשר עתה ארמיות הן היו לבנים עבריות וארמיות יחדו, אלא שגשג אותן ל'הק ויכתיבן לשון ארמית, ולהיותן בל'הק נושבות ובלתי מורגלות, במדן המצוררים להוסיף זן למלגתו, וקנת זן החוקרים האחרונים לא הניבו הדבר הזה, ובכל מקום מקברי הקדש אשר מלאו שם מלות ארמיות או מלגה על דרך לשון ארמית מקור לשפוט כי הם' ההוא או הפרשה ההיא כחצבה ביום גלות בבל "נעת אשר לשון עברית ירדה מכבדה ואפסד משפת דבוריה כי בגלגל שפסד באר' בגל אשר שם היו מדינים ל' ארמית:" ולא הניבו כי המלגות הארמיות ראש על איחוד זמן כתיבתן בשבן במלגה פשוטה ובזלגת גבוהה ושיר, כמו בספרי דניאל עזרא כחיה ד"ה ואכתה, כי שם ידים חוכיות כי הכותב לא במדן במלגות ובמלגות הארמיות להכניס מלגתו, אלא אחר ההרגל

strossi eccelso; cavallo e cavalcatore lanciò nel mare. (2) La mia forza ed il (soggetto quindi del) mio canto, egli è Jah;

ר"י וראה ודע, ולפיכך כתב ואין השניה בשבט. גם הביא רא"ב ראה מחלת
נעִנֶה, ונראה כי גם זו לא נעלמה מר"י, ולפיכך כתב ואין השניה בשבט ומשק (כן
הוא בר"י כ"י שנינו), נראה שאחר שגא על שגא נת, ואחר חטף על שגא נע,
לכלול גם תִּקְדָּה וגם עֵנָה. ומכל מקום נאמת אין חטט מלחמות שאין הפרש בין עֵנָה
ועֵנָה, כמו שאין הפרש בין פֶּלֶז וְיִבְלָה, יִדְגֵנוּ וְיִדְגָּה, ונולחם. ונפרת: אין המלה
מוכח, וע"כ הוא נקרא, כמו עזרת מלך (תהלים ס' י"ג), אף נחלת שפרה עלי
(שם י"ו), והנורה הוזה מיוחדת לדגור השירי ונראה שהיא מקובלת מן יִדְגֵנוּ עזרתה
נת"ע נחלע על דרך לשון ארמית תִּכְתָּח ונבריו, והשגא הארמי נחלעל בל"הק
לקח, כמו פִּקֵּה בארמי נעברי פִּקֵּה, נָסַר בארמי, נעברי נָסַר. ולענין הכוונה אין
ספק כי השמש הכתי נחלת חמרת ושעמה כמו חמרתו כדעת ר' משה הכהן (הביאו
רא"ב), והכוונה מי שלכנודו אומר הוא יח. והמשמשים חמרת כאילו הוא שיוך נחשו
במירוהים. ר"י מירש עזו חמרתו של יח, ורא"ב, עזו חמרת עזו הוא יח, ורא"ב
טען מן ומת המלך (ד"ה ב' ל"א ג') שהוא קחול ואש"פ"כ הוא סוחר, חו איננו
ראה, כי איננו התיבה הוזה שומרת הקחול חבני שהוא קחל ארמי (בלשון סורי חִנְתָּה,
וכן ב"ל בחרטום שלטו בשחאל ב' ר' י"ט), ואיננו קחול עברי הטכס בל"הק נחקוס
שגא או פתח שגלשן ארמית, ולהיות קחול קדחון הוא בלתי משתנה, ודעונו שגא
עמו (ישעיה י"א י"א), יקר תפארת (אסתר א' ד'), פתנס המלך (שם א' כ'), כתב
הת (שם ד' ח'), גִּלְתִּי (ישעיה מ"ה י"ג), תעבדיהם (איוב ל"ד כ"ה), ונולחם (וכן
נרד לומר פִּתְנֵי הקדש, שְׁטְרֵי חובותיו) שהקחל נהם לא ישמנה לא לשגא ולא לבתח,
חבני שהוא קחול קדחון הנחלל גם בארמית ואיננו טכס בל"הק קחול פִּקֵּה, פִּקֵּה;
והדברים ארוכים, וכבר ביארתיים בפרי Prolegomeni. והנה לדעת רש"י היה לי
לישועה איננו מאחר בכני עמו, אך כונת המקרא היא: עזו ונחשו של יח היה לי
לישועה; ולפיכך הוטרף להביא דוגמאות לז"י של יח שהיא יתרה. ורא"ב טען עליו
ואחר כי אין זה משפט לה"ק ולא לשון ישמעאל; ואזי אחר כי אין להביא כאן ראה
מלשון ישמעאל, כי אין בלשון ישמעאל מ"ו ההפך, ובל"הק יש לנו הרבה מ"וין ההמוכסות
עמיד לעבר, ואין חזרות, ובפרט מלת ויהי מתיבה בלי הוראת העבור, כען
כל ויהי שנתחלת הכפרים ונתחלת הכפרים. וקצת מהמקראות שהביא כאן רש"י מוכיחים
נאמת שאיננו נגד משפט לה"ק לומר ויהי לי לישועה להוראת יח לי. והמשמשים בכוונה
טובה להגיד רש"י מתפישת רא"ב נדה בלנו רבנו שלמה אחר, ואחר שלא נתכוון רא"ב

אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְנָהּוּ: (ג) יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה

להצד על ר"ש, ועוד אחר כי המקראות שהביא ר"ש, לא הניחם להוכיח כי יתכן לומר ויהי במקום היה, אלא להוכיח כי תבא ו"ו הפסוק גם בחצוה הפסוק (11) הא למה זה דומה? למה שכתב המבאר לכת"ש במדבר ט' י"ג, כי להגיל את רא"ב ששנו ג"ל שגא מחמת קולמוסו באתרו כי ובדרך לא היה, ענינו אז בדרך, כמו מכה אביו ואחר, אחר המבאר הג"ל שלא היה בוונת רא"ב שגא אלא ללמדנו קריאת ו' שהיא נקראת בא"ף גבוהה, והנה ובדרך קריאתו אונדדדד, והמבאר ראה והנין כי הכל היה הדברים הללו של המבאר, והמחיה עליו, ופירש דברי רא"ב בע' בהחיתן, ולא ראה השנו הולל מחס, ולא הנין מה זה ועל מה זה בדיק המבאר לפרש כך. ית: האל הטוב והחטיב, עיין פסוק שאחר זה. ואנחנו: לזון כזהו שענינו כחמד ויפה, והטעם חִיפָה אותו ואפוארה בְּתִלְוֹתָ, ע"ד ארומחכו שענינו ארומחכו ואכשאלו בדברי; והנה אביו ענינו אחר לו כו, וארומחכו אחר לו רומחית, והטעם אייחם לו התכונות האלה, כשעם חכו עז לאלהים, וע' למעלה בחפלת הפסוק. אלדרי אבי: אלהי אבותי, עיין בפסוק הקודם על סוס ורכבו. זה אלי ואנוהו: אלדרי אבי וארומפנהו: ככל ענין בחלת שוכות, וזה מניי אחד בשירי המקרא, שיהיו מחמיהם בחלקים לשני חלקים זה כנגד זה, והוא מה שקראים Parallelismus לפעמים שני החלקים כוללים דמיון בין שני ענינים, כגון כשזכנה בין החומים כן רעיתי בין הננות; לפעמים שני החלקים כוללים שני ענינים מתנגדים זה לזה, כגון בן חכם ישמח אב, וכן כביל חנות אמו, כנים גדלתי ורומחתי והם פשעו בי; לפעמים החלק השני הוא פירוש הראשון, כמו אשירה לה' כי נאה נאה סוס ורכבו רמה בים; ולפעמים החלק השני הוא המשך הקודם, אלא שנכפלה בו מלה או' או שמים, כגון אחי מלגנן כלה אחי מלגנן תבא; ולפעמים החלק השני הוא המשך הקודם בכפילת ענין ולא בכפילת מלות, כגון האויזי השמים ואידנרה ותשמע הארץ אחרי פי; ולפעמים החלק הב' אינו אלא כפל הראשון אך בחלות שונות, כמו יערוף כחטר לקחי חול כהל אחיתי, וכמו כאן. והענין הזה כלו נראה שנעשה כדי שיהיה הדבור מנותח לנחתים קטנים, ויתרשם יותר בנפש השומע, וגם כדי שיבאר לשורר טו, ואולי ג"כ היה הענין לפי מה שאמר: תבוי קדם תקנו תחלה משלים הרבה שהיו מדמים בהם דבר לדבר, כגון כוס זהב בלף מויר אשה יפה וסרת טעם (משלי י"א כ"ג), בלפס עלים תכנה אש ובאין כרגן ישחק מדון, (שם כ"ו ד'), והמאחרים האלה נקראו בשם חֶסֶל, כי כן באמת יש בהם דבר הנחשל לדבר אחר, והמשלים האלה מלאו מן בעיני העם ויקרו בעיניהם, כי המשל תביז לאדם חמד המדוש אשר טו, שהיו מראה שווי הדמיון בין דברים שונים זה מזה מאד, כמו שהם כוס זהב ואשה יפה ואף מויר ואשה סרת טעם, וכן העולם והאיש הכרגן, והאש והמדון; אינכם המדוש הזה

fu egli la mia salvezza. Egli è questo il mio Dio, ed io il celebrerò; è il Dio di mio padre, ed io l'esalterò. (3) Il Signore è (Dio) bellicoso; il Signore, è il nome che a lui si addice.

עליו אשר הוא בנה נבימות המלך, הוא ג"כ בנה למיעוט מלכותו, כי יקשה מאוד לחזות דמויים כאלה בין דברים מתחלפים, וזהו כמשך כי קנת מן המאוררים כאשר לא מלאה ידם לעשות משלים דמויים אחתים בין שני דברים, המציאו המלך היהודי, אשר עם היות שאיטו כולל דמיון בין שני דברים, הוא מתדמה אל המלך בטרותו להיות בעל שני חלקים זה כנגד זה, אלא שאין שני חלקיו כוללים שום דמיון ומשל אלא ככל ענין נבילות שנות, וקראו המלך הזה היהודי בשם משל גם הוא, וכמשך מזה כי כל שיר בקרא משל כי כל שיר לה"ק נחנא נהרנא מחאחרים הכפל הזה, וכשהמלך נעשה לשורר נה, ולאחרו נהרנא נבנימות הקול, אז יקרא שיר או שירה, וכשלא נעשה לשורר בו אז יקרא משל, כמשלי בלעם ומשלי שלמה. (ג) ה' איש מלחמה: הוא הנחמא הראוי להקרא באחת מותר וכל זולתו איש מלחמה, כי אין מי שיעמוד בפניו. ה' שמו: זה שמו הראוי לו, כי הוא ייטיב והוא ירע ככל אשר יחפוץ ואין מוכנע. שם בן ארבע אותיות הוא לדעתו מורכב משני קולות ירה': הוא קול של שמה ונקרא האל בשם זה בבחינת היותו פועל הטובות, וזה קול נביה וענגון והשם הקדוש המורכב משני יסודות ענינו האל שהוא מקור כל הטובות וכל הרעות (ענין זה שכתבתי על ישיעיה ל"ח י"א בפירושי סהפסים נראה כירוש השכם ראשונה ללער ע"ה על ישיעיה, בשנת 1855), ואין כאן החקים להאריך בזה. רק זאת אוביף כי המחנה לקרוא לשם בן ארבע שם ההויא אינו אלא מדוש שדשו האחרונים, ומעולם לא הונח השם הזה להורות על הנביות (וכמו שנהגו האחרונים לתרגמו דער עוונע), כי גם אלהי העמים היו נכחיים לפי מחשבת עובדיהם, אבל לא היה שם אחד והם (אפילו לפי אמונת הגוים) שיהיה הוא מקור כל הטובות וכל הרעות, כי זה לא יתכן אלא באלוהי יחיד, ואחנם איהיה אשר איהיה אין לו ענין עם שם בן ארבע, ואין הוראתו כלל על הנביות, וכבר פירשתי במקומו. ואחד מתלמידי שביניהם חשב לתת פאר לאמונתו באחרו כי שם בן ארבע עיקר הוראתו אמונת ההוי"ה, אמונת כל הנחמא (ענין נייטשרפט פיר דיוא וויסענשאפט דעם יודענשטומם, נרלין 1822, עמוד ג'). זה הפך חוש מזה שיורו עליו בפרי הקדש כלם, כי כלם יעידון יעידון כי הנורא דבר אחד והנברא דבר אחד, זה פועל זה פועל זה אדון זה עבד, ולדעת שביניהם כל ההויא בעולם הוא בנהר, ולא בטרון כלל; ולדעת היהודים (מאברהם ועד היום) אין שום דבר בנהר, אלא הכל בטרון הנורא, ואמונת שביניהם ואמונת העברים רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ומתנגדות זו לזו התנגדות שלמה. אבל תפארת היהודים זאת היא, כי הוא אשר למד לבני אדם אמונת הנורא ואמונת הנברא, כלומר כי כל בני אדם בני אדם אחד

יְהוָה שְׁמוֹ: (ה) מִרְכַּבַּת פָּרָעָה וְחִילוֹ יִרְהוּ בָיִם
וּמִבְחָר שְׁלִישִׁי טָבְעוּ בַיַּם-סוּף: (ו) תַּהֲמֹת
יִבְסִימוּ יִרְדּוּ בַּמְצוֹלָת כְּמוֹ-אֶבֶן: (ז) יִמְיִנֶה
יְהוָה נֶאֱדָרִי בְּכַח יִמְיִנֶה יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב:

האם, ולא יבאו האומות מנשן אדמתם (Autochthones), ולא היו אלו בני אל אחד ואלו נגיס לאל אחד, אבל כלם אחים בני איש אחד ומעשה אל אחד; וכן כל הנברא, שמים וארץ, ים ויבשה, שמש וירח וכוכבים, נהום היה ועוף ורמש ודגים, כלם מעשה אל אחד; אבל הנצור והנברא הם נבדלים זה מזה לאין תכלית, והעולם כלו ביד הנצור כחומר ביד היוצר, ולא יבצר מחמתו לשנות הנבראים ככל אשר יחפוץ, וכל החיות והחיות בעולם כולן ברצון האל, והוא המייטיב והוא המעניש, הכל ברצונו, ואין דבר נסביר כלל. זה הוא היראמוס, והפכו חוש הוא השפיטיומוס. זה פריס: האחד טועה בלגנות אהבה ומסד ורמזים לזולתו, והוא ג"כ מנחם אותנו בנרתינו ומחזק לבנו בתחלת חקוקו; והאחד חקאית לבנו עם זולתו, ומאיש אותנו בעת רעתו, בשומו נגד בטינו הכרת טבעי קדמון ונצחי, בלתי משועבד לשום מנהיג, ובלתי מחקל שני, בשום פנים. (ד) ירדו: עיקר ענינו חקע נאר, כמו וחי ירה אבן פנתה (איוצ ל"ט ז'), ועדה המזנה אשר יריתי ביני ובינך (בראשית ל"א כ"א), וכן כאן הטביע בכת, כעס וינער ה' את מנרים בחוק הים (למעלה י"ד כ"). מברר שלישיו: שלישיו היותר נבחרים, כמו ורנח לרוב אפיו (אסתר י' ג') לאפיו הרבים, ירק עשב (בראשית א' ל') עשב ירוק, להט החרב (שם ג' כ"ד) חרב להשת, וכל מנער נדריכם אשר תדרו לה' (דברים י"ב י"א) נדריכם הנבחרים, כלומר אשר תדרו מן המנחה. טבעו בים סוף: פעל טבע לא נחלז במקרה על הנפילה נמים אלא נטיט (ירמיה ל"ח ו' וב"ש, תהלים ס"ט ג' וט"ז). נארן (יכנה כ' ט'), נשנת (שחולל א' י"ז ח"ט), ומהו מעטע וטבעת על שם מה מחקקים נהם; וכאן אשר לשון זה לאריות שנתפס לתוך הים נכח כחילו נקצו נקרקע הים; ועל הכונה האחת ג"כ מנוקד טָבְעוּ ולא טָבְעוּ, להורות שלא מעצמם נפלו נים סוף נמקרה, אלא על ידי כח שדה אחת לחיוב. (ה) תהימוט: מים עמוקים. יבסמו: הי"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו נטיו ירננו, ומשני מוספת הי"ד נפל התא הראוי בסוף, כמו נחלת שלמונים (ישעיה א' כ"ב וע"ש פירוש) והיה משפט האל יבסם, ובי"ד יבסיוס, וטכסס בסופה וי"ו על דרך השיר, כמו תחילו ומטעמו, אלא שיהי משפטם להיות עליה חולם, ואחרו היחידקים (כן כתב ר' אליהו היחידקין

(4) I cocchi di Faraone, e l'esercito suo, siccò nel mare; e i migliori suoi forti vennero affondati nel Mar Rosso. (5) Gli abissi li ricopersero; calarono nelle voragini a guisa di pietra. (6) La tua destra, o Signore, tu cinto di potenza; la tua destra

ב'ס' הסרכבה) ורש"ס שם צאד בשורק לזוט הקריאה לקריאת הו"ד הקדומה שם היא בצברת השורק; ור"ל שאין זה כלום, כי לא מלאנו זריית לזוט הקריאה אלא בשתי מלות, כמו שהיו והיו (ישעיה ב"ט י"ג), מאיבה ורמיכה (שיר השירים ג' י"א), את מולך ואת מולך (שמואל ב' ג' כ"ה), ומולאי ומולאי (יחזקאל ח"ג י"א), אבל בתנועות מלה אחת לא מלאנו כזה, אלא בבבד מלאנו לה"ק אזהבה ההחלכות והשני בתנועות המלה, כמו יספון יספון, ואין אחרים יספון יספון, ולא יספון; וכן חקל חקל, ולא חקל חקל, וכן יחבל ולא יחבל, יאמן ולא יאמן, ולשקר יסתייעו מחילת וירשם, שאלתיו שאלתם, וכמו שכתב רש"ע על וירשם (דברים ד' כ"ג) «בעבור שנת ובעלם הו"ד בשבר הו"ו בשבר עין הסעל» כי אין זה כלום, כי כן מלאנו ופסוקים (מלאנו ג' ד') בלא שיהיה שם חירק אחר, וכן כמו שאלאנו והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל"ג כ"ג) בחירק לפני חירק אחר, כן מלאנו והתקדשתי (ויקרא י"א ל"ד) בלא חירק אחר וידוע כי הפחת משתנה לפעמים לחירק, כגון נד נדה, בת כהן, ולא גם פעם אחת כניו מו בשורק. לפיכך אני אומר כי טעם השורק לזייר לאזן השומע הנפילה במלות והכניו אחת המים כי כן נראה מטעם הצרת U לעורר בנפשנו זיור החשך והאחולה, וכל הידוע יקרת התמונה החלוצית הנקראת שם (אונאחאטאכיא) לא ילגג להצר הזה. ואחר שזוכה כי השורק בסוף יכשיו הוא למכלית זאת שאינתי, יגדקו בזה מה דברי המדקדקים, שהוא לזוט עם הצרת הו"ד הקדומה, כי באחת אם לא היה כאן שורק אחר (כגון) אם היה כתוב יכשיו) לא היה כת לשורק אחד העמוד לבדו בסוף הצבה לעורר זיור הנפילה והשך, ורק בכית שורק אחר לבניו, יפה כמו של השורק האחרון לעורר בנפשנו הזיור ההוא. יבסומו: עתיד במקום עבר, וכן תרעל אורי, וריסם כן במליות הנבואה והשיר, ולא שהעמיד משמש במקום העבר, אלא שהשורר מזייר מה שהיה כאילו הוא עתה נגד עיניו, והעמיד משמש שמוש ההווה אשר איננו בזה"ק. תהומות יבסומו: השורר מדמה כאילו עתה נגד עיניו התהומות מוכסים אחתם. במצולות: גם מילה מים עמוקים, ואע"פ שהשם משרש טול נראה שגזר משרש גלל, מלאון גללו כעוסרת, ובעל גלל בלשן ערבי ענינו אבד, בעלם ולא יראה עוד, ולפעמים ג"כ נקצר, ונראה כי כן קראו מילה למים עמוקים, על שם שכל הטפל בהם אונד ובעלם מן העין, וקלת ראיה לה במחשכים במליות (תהלים ב"ה ז'), והנה מילה כמו בלשון רומי Vorago. (ו) נאדרי בבה: חדר לאל (כדעת רז"ל במכילתא), והוא כמאמר מוסגר, ימוכר ה' אמת נאדרי

(ו) וּבָרַב גְּאוֹנֶה תִּהְיֶה קִמְיָה תִּשְׁלַח חֲרֹנָה
 יֹאכְלֻמוּ בִקְשִׁי: (ז) וּבְרוּחַ אֲפִיךָ נַעֲרֻמוּ מַיִם
 נִצְּבוּ כְמוֹנֶה נְזֻלִים קִפְאוּ תִהְיֶה בְּלִבֵּיהֶם:
 (ח) אָמַר אוֹיֵב אֲרֹדְךָ אֲשִׁיג אֶחְלֶק שְׁלָל
 תִּמְלֹאמוּ נַפְשִׁי אֶרִיק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוּ יָדַי:

נכה, ייחך [חרע] חרב, ואם היה חור למיחך (כדעת רש"י גי'א), נאדרת היה לו לחור. נאדר: כל כי שרש אדר את לשרש אור בעברי, ולשרש חדר בסורי (שענינו סבב והקף), ונאדרי נכה כמו באור נגדורה (ההלים כ"ה ז') וזהו אדרת שם לבוש החוקף את כל הנוף, וזהו אדיר תחלת הוראתו באור, והוא אל לסוראת החוק, כמו אאורך ולא ידעתי (ישעיה מ"ה ה') שענינו אחזק אחך. תרעץ: תשגר ותנבל. רעץ כמו רנץ ונאדרי רעע, והנה החקרא הזה על דרך כי הנה אפיך ה' כי הנה אפיך יאכדו (ההלים כ"ב י'), אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (נ"ד א') עד חתי רשעים ה' ע"י חתי רשעים יעלזו (נ"ד ג'), אחי מלנבון כלה אחי מלנבון תנאלי (שיר השירים ד' ט'), אל למלכים לחואל אל למלכים שמו יין (משלי ל"א ד'), עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה' י"ב), ואחר ראנ"ע שהכוונה כי כעס אחר כעס, כעסים אין להם מחסר תעשה ככה, שחרע' ייחך את האויב, וזה שנוה, והאמות כי הדרך הזה מופיק את החומר, כי השומע תלי ועומד לשמוע וזה יהיה בוכו וכשישמענו ינבס לו יחר כחשט כל דבר יקר החנוקע וכלתי חנה מיה. (ו) גאונך: שם גאון באחר לפעמים על כח הפועל בעלמה ואין לעמוד לסביו, כמו גנאון גליך (איוב ל"ח י"א), גנאון הירדן (ירמיה י"ב ה'), ובחשקל אחר גנאות הים (ההלים כ"ט ז'), וכן חלל האל ועמד ורעה בעו ה' גנאון שם ה' אלהיו (ויכח ה' ג'), הנה גאון קרוב לעח (vehementia, impetus), וכן חכני כתר ה' ומסדר גאונו בקומו לערוץ הארץ (ישעיה כ"י י"ט) (ועיין למעלה חלל כי גאה גאה). תדרום: תמיל בחזקה, כמו ומועמדך יתרכך (ישעיה כ"ג י"ט) היום שנינו בכינוי (ההלים כ"א ז') והוא לשון מחיון כנגד חקף העוהדים, נגד תמילם ארלה, ואח"כ אחריו לשון הריסה על הפלת כותל הבתים ותחנות הערים, ואח"כ על המור' נדר ועור גבולו (למטה י"ט כ"ד) כאילו הוא תמיל הנהר. תרונך: חרון גבור יין חרה (אחי חרר) שענינו תחיות ושרפה, לפיכך יתכן לומר ויכליו כקש, כלי' ויכלם יחר כאכול האש את הקש. יאכלמו: היו' הנוספת בסוף לתבארת השיר

(dico) o Signore, conquassa l'inimico. (7) E colla grande, irresistibile tua forza, abbatti coloro che contro a te si alzano; tu mandi l'ardente tua ira, essa li divora come la paglia. (8) Ad un soffio della faccia tua s'ammonticchiarono le acque; stettero ritte come una bica, le onde fluenti; coagularonsi gli abissi nel cuor del mare. (9) Diceva l'inimico: Inseguirò, raggiungerò, dividerò bottino, si satolleranno in essi le mie brame;

מחזור לשון ארעית חוננה, כי בארמית במקום חלת אותם אחרים הפז, כמו ותקרב
הוא (עזרא ז' י"ו), וזהו אחרו תתלם ותקרבם, ואח"כ השיטו הו"ו ואחרו ותקרבם,
ונעלי השיר נצרו להם החלות הטענות והחזירו הו"ו למקומה. (ח) וברוח אפיך:
אפיס בל"ר (מספר וזו) אין ענינו אף או בחירים, אלא פנים (כמו אנפין בארמית),
כמו בוצת אפיך (נראית ג' י"ט), וכן ושתחו אפיס ארצה, וכן ותפול לאפי דוד
(שמואל א' כ"ב כ"ג) כמו לפני דוד (וכן בלשון חכמים בלפני כמו בלפני) וכן ושתחו
רוח קדים עזב אשר היתה דרך כס, כאילו הוא רוח ה' ונשחת אלוה, כאילו באפיו
נשף נפיש ועמדו נד אחד. בערמו: נעשו בערמות חשים. כמו נד: קרוב לערמה, כמו
נד קצר (ישעיה י"ז י"א), אבל במילתא אחרו נכחו כמו נד, מה נד נרוד ואינו
חזותו ומכניס וכו', נראה שקראו כמו נאד, וכן בתרגום ירושלמי השוים ליונתן בן
עוזיאל קמו ליהן גרירין הא כויקין, ויקא הוא נאד, וכן במהלים ל"ז ז' כונס כנד
מי הים מתורגם דמכניס הקד ויקא מוי דימא; ואולי גם אנקלוס היה קורא כמו נאד,
ולזהו הכוד דבר קטן ונרוע, הגדיל הענין לפאר המליכה לאון השיישים, ותרגם
כשור, כלומר כחומה; ואולי להיות נעדרו ונכחו כמו נד (או נאד) ככל ענין במלת
שונות, למיכך בחר אנקלוס לשונות, ועשו נעדרו מענין ערמה ומכמה, וכיוצא בזה
לחטה (י"ו) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית, השיר אנקלוס כפל הלשון
וכירש הראשון על עברת הארטן, והשני על עברת הירדן. קשאו: מלשון וכנניסה
תקפאני (איוב י' י'), והוא דרך הסגלת השיר, עמדו כאילו בקפאו. (ט) אמר אויב:
דרך מליכת השיר שהאזכור מזהו דברי זלמן, כעסם ואחרי אחרת בלנבך השמים חללה
(ישעיה י"ד י"ג). אדרך אשינ: העדר הו"ו התבזר (Asyndeton) מורה על תכיית
הפעולות, כאילו הרדיפה, ההשגה ותוקם הכלל תכופות זו לזו והנחתו במקרא בין רגלים כרע
כפל שכן (אפסטים ה' כ"ז), והנחתו בשפרי העמים דבר יוליס הקשר: בלתי, רלית,
כנחתי (veni, vidi, vici) וכן לחטה נשפת ברוך כסמו יס. תמלאמו: תמלא אומם,
כמו ומלאו בני מזרים את הערוב (שמות א' י"ז), והכוונה תמלא בהם, וכיוצא בזה
שר שבע הקרוב בהוראתו לשר מלא, תשענו לחם (לחטה י"ז י"ג), ושנעמם אותו
(יחזקל כ' י"ט) תמלאמו נששי: נששי ומאומי תהיה מלאה ושנעם מהם. נששי: תחזתי

(ו) נִשְׁפָּט בְּרוּחַ כְּסֻמוֹ יָם צָלְלוּ בַּעֲפֻרָת בְּמִים אֲדִירִים: (יא) מִי־כִמְכָּה בְּאֵלֶם יְהוָה מִי

כמו כנפך שפך (דברים כ"ג כ"ה), והנה זה (לדעת ראב"ע) דבק עם חתק שלל, ואין בן דעת בעל הטעמים, וכיוצא עמו, כי לפי זה היה לו לומר תחללתי כפשי, ובאחרו תחללתי חשתי שהכונה על תלות הנקמה, כלומר תשוקתי להנקם מהם ולהכריחם תחללתי בהם, כי אריק חרבי ותורישו ירי. אחר זמן חללתי כי גם ידתי החכם רח"ל כ"י תרגם מיינע ראבנערה. אריק חרבי: אוניא חרבי חתברה, כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ג), וכן ולא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מ"ח י"א), והלשון מושאל, כי חתלה אחר הריק על הכלי הנשאר ריק, ואח"כ השאלו חתלה על הדבר שחולאין אותו מן הכלי (עיין רש"י), וכיוצא בזה בלשון רוחי (evacuare gladius), ועיין פירושי בבראשית ל"ב כ"ו. תורישמו ירי: ענין השמדה כמו אכבו דביר ואורישבו (במדבר י"ד י"ג), וחללת הוראת לשון הריגה, גרם לפלגיו שיהיה מחובו ירושה, חס על ידי שהמית אותו. והנה להורות על קלות הנחמון שהיה האויב מדמה בלבו, הזכיר תחלת החלמה שהיא הולאת החרב, ובסוף הנחמון שהיא השמדת האויב, וקצר שתי הפעולות בל"ו י"ו להורות על תביעותיו זו לזו. (י) נשפּט: לשון כשינה והולאת הרוח מן הפה, וזוהו בהסוך אותה כפז, כאשר חללנו כפז גלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שהכוונה בשיטתו, וכן רוח ובשמה תחלת הוראתם האויר שנעלי חיים שאפים ומוציאים נפיהם כי ידוע בכל הלשונות כי תחלות המורות על ענינים רוחניים באחרו תחלה על ענינים טבעיים. נשפּט ברוח: חל כמו למעלה (ח') ונרות אסך; והנה בספור לא בזכר רוח אל טבעת המגרים וזה מחזק מה שכתבתי למעלה (י"ד כ"ד), כי באחרו וישקף ה' אל מחנה מלכים בעמוד אש וענן ככללו קולות ונרקים וז"ל ורוח סערה. צללו: שקעו, ועיין למעלה על בחולות. בעופרת: שמהרת חפזי כוננה לשקוע ולהסתיר מן העין. אדירים: חזקים, עיין למעלה (פסוק י') על גאדרי גבת. (יא) מי כמכה באלים ה': המקרא הזה דומה לייחב ה' גאדרי גבת יייחב ה' תרעץ אוני, שהחלק הא' מהפסוק נכפל, ולא כאלם הענין אלא בסוף הכתוב, וכן כאן מי כמכה באלים ה', איכנו מאחר שלם אלא הכוונה מי באלים גאדרי נקדש טורח ועושה פלא כמכה ה' (וכן דעת רמב"ם בפירושו), אלא שכתבתי המקרא הזה מחקרא יייחב ומצדו בזה שגששתי בחלק הב' מלת באלים (שהיה לו לומר מי כמכה באלים ה' מי כמכה באלים גאדרי נקדש), והנחתי אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבותי מאחך (תהלים פ"ט כ"ג) כשחטה מלת אויבך בחלק הב', וקריב לזה הנגהרים חרה ה' אם נגהרים אכך (תנחומי ג' ח' שעיני הנגהרים חרה (ה') אם נגהרים חרה אכך? החלק הראשון חסר מלת

כַּמְכָּה נֶאֱדָר בַּקֹּדֶשׁ נֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פֶלְאָ:

(דברים כ"ב ט'). ומבני שהיו הקרבנות נאכלים בטמאה, היו מטמאים עצמם קודם שיאכלו מן הזבחים, וזהו כד"ה כי הכין ה' זבח הקדש קרואיו (נכניה א' יז). וכן היו מטמאים עצמם קודם בואם לבית המקדש, וזה טעם קדשו נים קראו עברה וכו' בית ה' אלהיכם (ויאל א' י"ד), וכן קודם מתן תורה שהיו יוצאים לקראת האלהים נאחר וקדשם היום וחרר (שמות י"ט י'), וכן יושע אחר לעם (נ' ה') התקדשו כי חתר יעשה ה' בקרבכם נבלאות, לזה אוחס להטיר כאילו היו יוצאים לקראת האלהים, כדי שיחשבו בלגם גדל הנס שיעשה ה' להם בהעבירו אותם בירדן בחרבה; וכיוצא בזה התקדשו לאחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח) התקדשו לקבל הנס; וכן יושע (ז' י"ג) קום קדש את העם ואחריה התקדשו לאחר, רנה שטמאו עצמם קודם שיטיל הגורל לדעת מי אשר יעל במרס, כאילו הם באים לפני ה' לשמוע משפטם, וזה כדי שיחשבו בלגם כי הגורל אשר יעל ביניהם מה' כל משפטו; ואח"כ השאילו ל' מתקדשת לאשה מיטרת חנדתה (ע"ב י"א י"ד), אעפ"י שלא הייתה טבילה לאוכל בקדשים, אלא להטיר נכעלה, ואולי ג"כ שהייתה יולדת, והיה לה לבוא לבית המקדש וקרבן קרבן, ומבני שהיו מקריבים קרבנות קודם גשמים למחלואם להתפלל לאל שיהיה עמיהם, גם בזהו נכבד המלחמה היו נוהגים לשמור עצמם בקדושה וטמאה, ככתוב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחנך קדוש, (דברים כ"ג ט'), ע"כ אחרי קדש מחלואה (ירמיה ו' ד', ואל ד' ט', מכה ג' ח'), ונקראו המזבחים למחלואה מקדשים (ישעיה י"ג ג'). וזה שכתוב ויקדשו את קדש בגליל (יהושע י' ז') אשת הוא שכתב היה לאחר ויבדלו, ע"ד אז יבדיל משה שלש ערים, ונראה כי לאספת הלשון הטובל על הלשון נכתב ויקדשו את קדש, ומכל מקום יפה נוכל ל' קדושה בערי מקלט, כי קליטת הרוננים היחם מחלואה כטוב מיוחדת למקדשות ולמזבחות, ככתוב מעם מזבחי מקדשו לחות, ויחזק בקרבנות המזבח (מ"א א' ז') ומבני שהתורה אסרה את הנשים וטמא שלא יהיה לכל האומה רק מקדש אחד ומזבח אחד, ולא היה אפשר שיטבו כל הרוננים לבית המקדש, כי ירחק מהם המקום, ע"כ התקיימה שם ערי מקלט, והיה זה כאילו היו בארץ ישראל שם מקדשות ושם מוצאות הקולטים כל מכה נפש בגמיה; הרי כי יפה נכתב ויקדשו את קדש, בלי שיהיה ויקדשו זו מלשון קדושה וזה שכתוב (עצום ו' י') ונית אל לא תוסיף עוד להבגד כי מקדש חלק הוא ונית מחלואה הוא, מקדש חלק אין הכוונה בו בית המקדש, אלא מקדש חסד, מקום עבודת העגל, וקרא אותו מקדש חלק כי שם היה חלק מקריב קרבנותיו, ולא בבית האחר שהיה בך, בקנה הגבול ורחוק מעיר המחלואה. גם ל' קדש וקדשה אינו זו מענין קדושה, כי היו קנת מחללי העמים (כגון עשתרת, היא Astarte, היא Venus) שהיתה עבודתם ביעשה

a te fra gli dèi, o Signore? Chi è mai pari a te, (o tu) cinto di santità, degno di tremende lodi, operator di prodigi?

הזנות, והיו הקדשים והקדשות מקדשים עצמם לאלילים הסם, והיו אחנכס קדש לאלילים הסם; וציוי קנת מלכי יהודה הסמאים היו התועבות האלה נעשות גם לכבוד אלהי אחיז וצביונה, והיו לקדשים בתים בתי ה' (מ"ב כ"ג ז'), אחפ"י שהתורה כבר קדמה ואשרה כל זה באחריה לא תהיה קדשה וגו', לא תניא אחנכס וזנה וגו' (דברים כ"ג י"ח י"ט), והנה התבאר כי אין הדבר כמו שחשבו רוב החפשים או כלם (ואנקלוס חובתן בראשם) כי ל' קדשה נופל על כל הזמנה בעלמא ור"ש זנ"ל (במדבר י"ח י"ח) הביא ראיה מירמיה (י"ב ג') והקדש ליום הרנה; אך גם הכתוב הזה איננו עד נאמן, כי כבר יתכן לפרש, כדעת תלמידי מוסר"ר דוד חי אשכנזי, שהנביא מחזיל הנהגים לנאן קדשים הנשטות ביום זנה, ע"ד כי הכין ה' זנה, והנה ידוע לכל משכיל כי החלות המורות על ענינים רוחניים וכליים ונלתי נרגשים בחושים כלן לזנות מושאלים, הוכחו תחלה להורות על ענינים נשמיים כגון כפש רוח וכשמה, שלשם נאמרו תחלה על הנשימה, ואחית האור, ולאות כי אחית האור היא פעולה שהסיות תליה בה השאלו אח"כ השמות האלה בכל התי אשר על הארץ, להורות על העולם הרוחני שבת החיים וההמשגה בזה. וכן בלשונות העמים Anima תחלת הוראתה רוח ואור ובשמה. והנה ענין הקדשה הוא ענין מרום וכשגב מהרנשת החושים, ולא יתכן שיהיה השר מונח עתחלתו להוראה כשגב כואת, ואם נחפש באמתחות שאל הלאונות הקרבות ללה"ק נמצא נכולן השר הזה להוראת הקדשה ולא לשם הוראה אחרת נשמית אשר יתכן למשוב שחמנה השאלה להורות על הקדשה; והנה לפי שיעתי תחלת הנחה שרש קדש הוא על ענין נשמי והוא שריפת הקרבנות, ואח"כ השאל על כל דבר המיוחד לכבוד האל אחפ"י שאיננו נשרף, וקרוב לזה נ"ל רומי, לדעת Servius החפשה הקדוהן לזירי חירגיל Sancire proprie est sanetum aliquid, idest consecratum facere, fuso; sanguine hostiae et dietum sanetum, quasi sanguine saneitum. מה שכתבתי בזה"ע תקפ"ו עמוד 204 וזכרם חמד נ' ע' 210 על פסוק שם מחות אלף רגלי (במדבר י"ח כ"א), והנני אומר כי באחריו התקדשו למחר ואכלתם בשר כבר נרמז שיהיה הענין דרך נס; אך כ"ל שאם היה ה' מנשית להם חוזה חדש (כמו שהיה ענין החן) לא היה משה תחיה, אבל הקב"ה אומר שיאכלם בשר, ומשה ראה כי לא היה בסגנונם ארץ נושנת שיהיו בה בקר ונאן, ולא יס שיהיו בו דגים, ואף עופות לא היו נראים במדבר הגדול והנורא ההוא, לביכך תחיה. וגו' בספרו Thesaurus עשה מתקדשות משהחיה בנן אז לכל לשון קדשה, ומשם כי תחלת הנחת השרה הזה היחה להורות טהרה ונקיון; ואין זה נכון כי אחנכס ל' קדשה מורה תמיד מעלה יתרה על הטהרה, כי ל' קדשה מורה שהדבר מופרש לכבוד האל, וזה אינו ככלל כלל בהוראת

(יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: (יג) נָחִיתָ
בַּחֲסֶדְךָ עִסְיוּ גְּאֻלַּת נִהְלַת בְּעֶזְךָ אֶל־נִוְה
קִרְשֶׁךָ: (יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חֵיל אֹחֻזִּי יִשְׁבִּי
פְּלִשְׁתִּי: (טו) אֲנִי נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אֲדָוָם אִילֵי

לשון טהרה. הלא תראה כי כתוב על כן נרך ה' את יום השבת וקדשהו, ולא יחכן כלל לחזק כאן וטעמהו: וכן כאשר מקומות לרוב מאד לא יחכן להחליף ל' קדושה בל' טהרה, כי עיקר הוראת ל' קדושה הוא יחס הדבר אל האלהים, מה שאין כן עיקר הוראת ל' טהרה. ולענין גורת המלה גז' לא מנא לשאר קדש דמיון רק שרש חדש, אשר גם הוא (לדעתו ולדעת אחרים) עיקר הוראתו על מה שהוא טהור וטהור, וכל זה רחוק, מלבד כי שרש קדש הוא גז' גם בארמית, אבל חדש הוא בארמית חדת. ולדעת אחרים (הנחש גז') תחלת הוראת שרש קדש היא הפרשה, והוא עזר לדעתם מן קדש שנינו בערבי ובסורית כריחה ובקיעה, אבל כמה שרשים יש לנו בלשון העברים כריחה ומכלם לא נחזק אלא זה שאינו נחמד בל' הקדש אלא להוראת אחרת (ויקד ארנה)? ואם היינו נריכים לעזר שרש קדש משרש קדש יחכן יותר לחזק שהוא מן קדקד, שהוא גובה הראש, והיה ל' קדושה מורה מתחלתו גובה ורוממות. והכני מורה כי הרכבת מלה אחת משתי מלות (קדש מן קד אש) הוא ענין שאינו נוהג אלא חצו בל' הקדש ומבדוהו וכבר חזרתי כי מזה שכתבתי זה עשרים שנה כי רָגַל נגזר מן רָע גָּלָה, יחזיר מן אחת ראש; ואעפ"י אין להכחיש לנחרי חזיונות שרשים מורכבים כגון מחר מן יום אחר, בְּלִיָּה מן בְּלִיָּה, לִילָה מן לַי לא, חֲלִיָּה מן חֵי אֵל מֵה, וכן לדעתי עֲשִׂי מן עֵשׂ יָדִי, חֲלָל מן חָלַל גָּלַע (ad latas), וְחִלְתִּי מן חָלַל (ע"ד בְּלִיָּה, בְּלִי, בָּל, הם לדעתי מן בָּלָא). ואם עדיין יש אחד החמאן בהרכבת המלות הרשות בינו לחזק כי ל' קדושה נגזר מל' יקוד ושחמם הוכיחו הע"ן בסופו למען הבדיל ענין הקדושה מענין ההבערה. גורא תהלוה: ראוי לתהלות טרואות (ג'ולות ועגמות), על דרך טרא עלילה (תהלים ס"ז ה') בעל עלילות נוראות. (יב) נשית ימינך: כאשר המלות לעבדו נכסיות יד, והם מזהירים לעשות רעונו, כן הארץ מהרה לעשות רעונו ולנלעם. תבלעמו ארץ: תחלה חזר ככתוב יס ללעו כעופרת, ועכשיו חזר שנאמר נלעם שם בקדקע היס. ורמז"ן כירש כי אחר שטענו העלבים היס כחנה היס, ושם יכלו חסדו לעפר על הארץ כשהיא חסד דמק. (יג) נחית וט': אחר שהלכנו לזר מכלת המזרים, המזכיר משה מתשבתו לישראל, ומזכיר

(12) Appena colla destra facesti un cenno, la terra gl'ingoja.
 (13) Tu guidi colla tua benevolenza il popolo che liberasti,
 lo scorti colla tua potenza alla santa tua sede. (14) I popoli,
 ciò udendo, tremano; doglie assalgono gli abitanti della Filistea.
 (15) Tosto sgomentansi le tribù di Edòm, i magnati di Moàb

חֲדָד ה' עֲלֵיהֶם כִּי כָל זֶה עָשָׂה בַּעֲבוּרָם, וְכִמּוֹ שְׁמוֹנִים חֲמִשִּׁים בְּלֹא כּוֹךְ כִּן יִבְיֹאס
 בְּשֵׁלֹם אֶל הָאָרֶץ אַחֵר כְּשֶׁנֶּעַל לָהֶם. נִדְרָתָּ, נִאֲלָתָּ: עֲבַר בְּחִקִּים בִּיטוּנִי, הַחֲשׂוֹר חֲמִיר
 הַעֲתִיד כִּאִילוֹ הוּא נֶגֶד עֵינַי, עֵינִן לְפָנֶיךָ בְּשׂוֹק ה' עַל יִבְשִׁימוֹ. בְּחִסְדְּךָ: נֶאֱהָבָה
 וּבַחֲמִלָה עַל עַמְּךָ. בְּעֶזְךָ: בְּכֹחַ גְּדוֹל נֶגֶד כָּל מִי שִׁקִּים עַל עַמְּךָ. אֶל הַיָּם קָרָשְׁךָ:
 אֶל הַיָּם קָדַשׁ אֶתְךָ, כְּלִמְשֵׁר אֶל הַיָּם הַקִּדּוּשׁ אַחֵר לָךְ, כִּי הַיָּם קָדַשׁ כִּמוֹ הַיָּם קִדּוּשׁ, כִּמוֹ
 אֲנֹכִי קָדַשׁ אֲנֹכִי קִדּוּשִׁים, אֲנֹכִי אֶחָד אֲנֹכִי אֶחָדִים, וְהַיָּם הוּא אֶרֶץ כְּנָעַן (רַעֲשִׁים)
 וּבִקְרָאתָ הַיָּם ה' כִּי הוּא תְּהִיֶּה חִקִּים עֲבוּדָתוֹ, וְאֲחֵרִים שֶׁאֵל יוֹשֵׁב בְּכָל חִקִּים שְׁעוּבִים
 אֲחֵרֵי אֶס. (יִד) שְׁמַעוּ עַמִּים יִרְגוּן: בַּחֲמִנָה עַמְּךָ בַּחֲסֶדְךָ אִזְעִים שֶׁכֵּר שְׁמֵנו
 אֵת הַיָּם הוּא יִרְגֹּו וְיִדְמוּ כִּאֵבָן כְּשִׁיעֲבֹר יִשְׂרָאֵל אֶל־לָם; עֲבַר וְעִתִּיד שְׁנִיָּה לְאֻרֹּת
 עַל הַהוּא, כִּי הַחֲשׂוֹר חֲמִיר הַיָּם כִּאִילוֹ הוּא עֲתָה נֶגֶד עֵינַי; וְאַחֵר תַּחֲלֶה עֲמִים
 דֶּרֶךְ כָּל אֶחָד בְּרִט בְּלִשָּׁת, אֲדוּם, מִחֻלָּה וּכְנָעַן. יִרְגוּן: עֵינֶיךָ עֲבִינוּ דִּבְרָה וְרַעֲדָה
 כִּמוֹ יִרְגוּן יִרְעִיָּה (תִּנְקוּק ג' ו'), וְשִׁעֲדֵי הָרִים יִרְגֹּו (תַּהֲלִים י"ח ח') וְהַשָּׁלַל לְנִדְרָה
 הַכֶּסֶף וְהַחֲמִיץ וְהַשָּׁלַל לְכָל סֵבָה שְׁתִּיבָה, כִּמוֹ וּפְתָדוֹ וְרַגְמוֹ (יִרְמִיָּה ל"ג ט'), וְרַגְמוֹ וְחֵלּוֹ
 מִסִּנְיָךְ (דְּרִשָׁה ב' כ"ה), לֵב רַגְמוֹ (שֶׁ כ"ה ס"ה) שֶׁהֵם עַל הַחֲפֻעֻלֹת הַכֶּסֶף; וְרַגְמוֹ הַחֲלָךְ
 (שְׁחֻלָּה ב' י"ט א'), מִשְׁנֶכֶךְ וְחִרְטוּךְ (יִשְׁעִים י"ד ג') שֶׁהֵם עַל הַחֲפֻעֻלֹת הַעֲנָנוֹת, לְחִרְטוּ
 אֶל (אִיּוֹב י"ב ז'), בְּרַגְמוֹ חֲסֹם חֲזָקוֹר (תִּנְקוּק ג' א') שֶׁהֵם עַל הַחֲסֹם וְהַחֲרָן; וְנִלְשָׁן
 אֲרִיָּה אִיּוֹב נֶאֱמַר אֶל־לָהּ לְהוֹרֹת הַחֲסֹם וְהַחֲרָן, וְכֵן בְּלִשָּׁן חֲכָמִים רַגְמוֹ עֲבִינוּ בַּעַל
 חֲסֹם, וְכֵן הַכּוֹנֵה עַל הַחֲפֻעֻלֹת הַכֶּסֶף. דָּרָל: גַּם הוּא לִשָּׁן רַעֲדָה, כִּמוֹ וְחִרְטוֹ הָאָרֶץ
 וְחֵלּוֹ (יִרְמִיָּה כ"א כ"ט), יִחִלּוּ אֶת יִרְגֹּו תַּהֲמוֹת (תַּהֲלִים ע"ז י'), אֶת בְּרָאָה שְׁחֹל
 מִיּוֹדֵד לְרַעֲדָה עִם כֹּאֵב וְחֵלּוֹ, מִלִּי בְּטָרִם תַּחֲלִיל יִלְיָה (יִשְׁעִים ס"ו ז'), אֶת־שֶׁהַשָּׁלַל
 לְפָנֵינוּ לְדִבְרִים בְּלִי חִיִּים וְלִבְלִי מִרְגִּישִׁים כֹּאֵב. וְהֵנָּה הַזִּכִּיר תַּחֲלֶה הַעֲמִים שֶׁהוּא
 קִרְבָּנִים אֶל הַדְּרִכִּים שֶׁהוּא יִשְׂרָאֵל נִרְיָכִים לַעֲבוֹר כְּדִי לִלְכַּת אֲרֵצָה כְּנָעַן, וְלִכְסוֹף הַזִּכִּיר
 יוֹשֵׁי כְנָעַן שֶׁהֵם הַעֲמִים שֶׁהוּא יִשְׂרָאֵל הוֹלִכִים לְקָחַת אֶת אֲרֵצָה, כִּי תַחֲלֶה הִיֶּה נִרְיָךְ
 שִׁחְתּוֹ הַבְּלָשִׁים וְהָאֵדוּם וְחֻלָּה כִּי שֶׁלֹּא יַעֲבֹר אֶת יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוּרֵם אֶל־לָם, וְאֶת־כִּי הִיֶּה
 נִרְיָךְ שִׁחְתּוֹ הַכְּנָעִנִים וְיִכְלּוּ נִדְרָה יִשְׂרָאֵל. וְהֵנָּה כְּנֶגֶד בְּלִשָּׁת וְהָאֵדוּם וְחֻלָּה אֲחֵר יִדְמוּ
 כִּאֵבָן עַד יַעֲבֹר עֵינֶיךָ, וְכִנְגֵד יוֹשֵׁי כְנָעַן אֲחֵר תִּבְיָאֲמוּ וְתַטְעֲמוּ. (ס"א א') מִיד בַּשְּׁתֵּי
 קִרְעֵת יִסְסוּ וְתִנְיִיעַת הַחֲמִירִים. אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲדוּם: רֹאשֵׁי הַחֲשִׁמּוֹת, וְהַחֲשִׁמָּה אַחֵר עֲלִיהָ
 שֶׁר אֲחֵד בְּקָרָתָ אֶתְךָ, כִּמוֹ הֵנָּה אֶל־לָהּ הַדֵּל בַּחֲמִנָה (שׁוֹכֵטִים י' ט"ו), לְשִׁבְטֵיהֶם וְלִלְכִישֵׁיכֶם

מוֹאֵב וַאֲחֵזְמוֹ רָעַד נִמְּגוּ כָּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן;
 תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָהּ וּפָחַד בְּגִדְלָהּ זְרוּעָהּ
 יִדְמוּ כְּאֶבֶן עַד־יַעֲבֹד עִמָּךְ יְהוָה עַד־יַעֲבֹד

(שחאל א' י' י"ט), ומבשתי אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג), והאלוף הוא שר האלף ובשוא בית אב, והנה אלופי אדום הם בתי אבות שנתלקס בהם אחות אדום, ולכל בית אב היה אלוף ובשוא, והיו באדום אלופים למשפחותם. והם הנזכרים בנראשית ל'ו ח' ח"ג, גם היה חלק באדום (שם שם ל"א בחדר כ' י"ד) וכל כי אלופי אדום לא היו תחת עול חלק אדום, אלא חדרו בו, או מעולם לא קבלו עליהם חלק, והיתה קצת האומה תחת מחשלת המלך, וקצתם תחת מחשלת האלופים, והמלך השני היה מאומת אדום מיוחד בשם בני עשו (עין רש"ם דברים ב' ג'); והנה חלק אדום לא כבשה חפני בני ישראל וינא לקראתם בעם כבד, אבל בני עשו יראו מהם (דברים ב' ד'). אֶלֶי מואב: גבורהם. ואיכנו לשון חיל (כדעת ראב"ע), אלא לשון אל ואליהם, וככתב לפעמים ב"ד חפני שכן אומרים חיל חילית, כלם לשון חזק ותקף. ונראה כי אלים היה תאר לקצת שרים, כאשר מלאנו זאת בשי המלך ואת הריבוי ואת חילי הארץ הולך גולה מירושלים בבלה (מלכים ב' כ"ד ט"ו), ואת חילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), והנה במואב כתוב ויגר מואב חפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב חפני בני ישראל (בחדר כ"ג ג'). נמוגו: נמסו הכהם בתוך הים (liquefieri) והוא משל כאילו אחד חזק לבס והיה למים, כשעם ויחם לבב העם ויהי למים (יהושע ז' ה') וקרב לזה כתב אונקלוס (Ex Ponto I. 2. 57).

Sic mea perpetuis liquescunt pectora curis

Ignibus admotis ut nova cera solet.

ונראה כי שני השרשים האלה חוג ומסם כנעלים זה יורה במה שיקרא כמוה שניתך על ידי הים, כמו בריבויים מחונגה (תהלים ס"ה י"א), והטיבו ההרים עינים וכל הנבעות מחונגה (עמוס ט' י"ג) שענינו תלככה מים, וכן שערי הנשרות נפתחו והיכל כמוה (מזמור ב' ז') אחר ששערי הנשרות נפתחו הים שופכים את ההיכל והוא מחונג במים; ואולי כך (בגד הטעמים והנקדה) כמוה בים דאנה (ירמיה מ"ט כ"ג) כמוה בים של דאנה. וכמה הוא מה שניתך ע"י האש והחום, כמו וחס השמש וכמה (שמות י"ז כ"א), היה לבי כדונג בים בתוך חצי (תהלים כ"ב ט"ו), כהם דונג חפני אש (שם ס"ה ג'), הרים כדונג כמוה (שם ל"ז ה'), וכמה הרים

sono assaliti da tremore; liquefannosi [perdono ogni forza e coraggio] gli abitanti tutti della Cananea. (16) Cade sov'essi terrore e paura; pel grande tuo braccio [cioè alla vista dei miracoli] rimangono immobili qual sasso; sino a che passi il tuo popolo, o Signore; sin che passi quel popolo che tuo fa-

תחתיו וגו' כהונן מכני האש (מיכה א' ל'); וכן נשר משה, ישלח דברו ויחםם (תהלים קמ"ו י"ח) שענינו על ידי חום האש, ושנים נראים כיונאים מן הכלל, בדמעותי ערשי אחם (תהלים ו' ז'), וכמו הדמים מדמים (ישעיה ל"ד ג'), אך גם נאלה הכוונה על החום, כי הדם כשהוא לת הוא חם, וכן הדמעה חמה היא, ואמר כי דמעותי מרובה מאד עד שידבק לומר אשמה בכל לילה מטתי, ומלמד זה היא ג"כ חמה כ"כ שהיא מחממת ברחיטתה את ערש, אשר אולי כלו או מקלטו היה כסף חבג. אבל נענין הפסד היו אחרים בלא חלק כמות, ומאד שאין המליצה הזאת אלא לשון מושאל, כי אחרים שהם או הדם נהפך למים, בלי שדע אם זה נמשך מרצון החום או מרצון הלקות. (טז) חפול עליהם: על אדום ועל מואב (ראצ"ע). בגדול זרועך: נגדל זרועך, וכטעם כנגדל זרועך הוחר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א). משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל כמו נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (שם ס"ה ה') ענינו קִדְּשׁ היכלך, קדושת היכלך, וכן ואל נגוס קומתו (שמואל א' י"ו ז') נגוס קומתו; וכן תאחזים מחשקל תאחזים, ותאחזי מחשקל תֹּאחֵס או תֹּאחֵס. וכן משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל פֶּעַל, פֶּעַל, כמו תִּדְרֶה תִּדְרֶה, הִנֵּל הִנֵּל, שָׁכַס שָׁכַס, חולתם; וכל זה מכני שכל המשקלים אשר נכופים כגול וכן נראה אחריו היו מתחלפים בעלי שצא ופתח, או שצא וחולס, כמו שהם נאחרים כגון קָשַׁת ונאחרים קָשַׁת, נָצַר ונאחרים נָצַר, והדגרים ארוכים, וכבר ביארתים בספרי בראשית נאחזים. וטעם כנגדל זרועך, כשיצאו זרועך הנטויה על כל מי שיעשה להרע לעמך, ידמו כאבן יאחרו בלתי מתנועעים כאבן דומיה, ולא יעבדו את ישראל בעצמם אלא ידמו: קל משרש דמם, כמו יִתְחַו מן רָחַם. עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית: אין זה דוגמת יחיד ה', מי כמכר נאלים ה' ומגריהם, כי בהם אין החלק הראשון מאחר שלם, וכאן הוא מאחר שלם (עד יעבור עמך ה'), ואולי היה כן מכני שהמאחר הזה משונה מכל מרגיו הנכבדים גם נענין אחר כי הם נחתלת הפסוק היה בסופו; והיות הענין תלוי וחופף הוא טוב וכעים נחתלת המאחר, אך לא בסופו; ואע"פ כן נא כאן בחלק השני חופפת קנת על החלק הראשון, כי במקום מאחר בחלק הראשון עד יעבור עמך, אחר בחלק השני עד יעבור עם זו קניית, וענין עם זו קניית חופף על ענין עמך, ובירושא אמתה עמית שיהיה שֶׁךְ, כי לא בלמד היו עמך מכני מהנה אחרים שנידיהם (כי הם עונדים אותך כי גם אחרים ענדיך), אבל אחת עתה

עֲסִיזוּ קִנִּיתִי: (יח) תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּתֵר נַחֲלָתְךָ
מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פַּעֲלָת יְהוָה מִקֶּדֶשׁ אֶרֶץ כּוֹנֵנִי
יָרִיד: (יח) יְהוָה יִמְלֶךְ לְעֹלָם וָעֶד: (יט) כִּי בָא

על ידי שהולאתם חזית עבדים קנית אותם לעבדים כטעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקרא כ"ה כ"ה). (יז) חביאמו ותטעמו וגו': דעת נה"ט ככונה מאד בפסוק הזה, והמכרישים לא הבינו כלל, וזה שיעור הכתוב: תביאמו (וקודם לכן תטעמו בזה נחלתך) אל מכוון לשבתך פעלת ה' אשר הוא המקדש אשר כוננו ייך; תביאמו דנק עם מכוון לשבתך והוא בית המקדש, ואל לשון ביאה בלי קשר אות משמעת על דרך נואו שצריזו בתרה (תהלים ק' ד') כי ראתה גוים נואו מקדש (איכס א' י'), וכמוהו רבים, אבל הנטיעה נקשרת נזכרת עם בית המקדש; והנה ותטעמו בזה נחלתך הוא חמור מובחר ועל כן בל תביאמו כטעם רביעי, המצריזו מן ותטעמו. בחר נחלתך: כל ארץ הרים נקראת הר, כמו הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר הטוב הזה (דברים ג' כ"ה) ועזה ה' ננאות לכל העמים בזה הזה (ישעיה כ"ה ו'), ונלע בזה הזה (שם שם ז'), כי תכונת יד ה' בזה הזה (שם שם ז'), שהכונה על כל ארץ ישראל. נחלתך: ארץ ישראל נקראת נחלת ה', כאילו היא אחוזתו ותלק ירושתו, הנגינה על האדם (ונפרט אל הקדמונים כנראה מעבין כמות, מלכים א' כ"א ג'), כמו נואו גוים נחלתך (תהלים ע"ט א'), ונחלתי שחם לתועבה (ירמיה ג' ז'), כמו שנקראו ישראל חלק ה' ונחלתו להורות חגיגות עליו. מכוון לשבתך פעלת ה': נקראו השמים מכוון שנתו של הקדש (מלכים א' ח' ל"ט, מ"ג, מ"ט, ותהלים ל"ג י"ד) וגם בית המקדש נקרא כן, מכוון לשבתך עולמים (מלכים א' ח' י"ג), וסירוס מכוון מקום (וכן בלשון ערבי מִכְאֵן), וכן אשקפה ואניטה במכוני (ישעיה י"ח ד') במקומו, ורוב שמו המלה הזאת להוראה הזאת הוא גזיר ונדבור המפואר, אמנם נדבור הפזעו אומרים מכוונה ומכוונות להוראת היסוד והבנים ועל ההוראה הזאת מלאנו גזיר מכוונים, יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק"ד ה'). פעלת: הכינות וגורת נחשתנך, כמו הו חושני און ופועלי רע על משכבותם (מכס כ' א'), אף בלב עולות תפעלון (תהלים כ"ח ג'), מי פעל ועזה (ישעיה מ"א ד'). מִקֶּדֶשׁ: דגש הק"ף לתבארת הקריאה, וכל שמוהו כדי שיהיה האז כע, וזה כדי להרבות הנרות התינה, וזה כדי שיהיה כשע ייתר כעון חוקק הגדול; וכיוצא בזה במלת הַצִּיָּנוּ (למעלה ג' ג') להיות המלה כטעם בעולתא ואין לפניה מלה כטעם משרת רבו להרבות הנרות התינה כדי להשמיע יפה כעון הכנולתא, אעפ"י שאין הטעם הזה מתייבז אל כל אשר הדגשים לתבארת; וכיוצא בזה הוא מה שהחליפו שוא כח

cesti. (17) E tu lo condurrà, e lo stabilirai nella montuosa regione di tuo patrimonio [a te prediletta]; (lo condurrà, dico) al luogo che per tua sede tu, o Signore, destinasti; al santuario, o Signore, che le tue mani renderanno inconcusso. (18) Il

בִּטְחָךְ פָּתַח בְּחַלְתֵּי הַתְּהִלָּה (יִרְמְיָה כ"ב ט"ו), כִּדֵּי הַרְבּוֹת הַבְּרוּת הַחַיִּים, בַּעֲבוּר נַגֵּן הַזֶּקֶק אֲשֶׁר לִבְנֵי מִצְרַיִם בּוֹנְגוּ יִדְדֶךָ: אֵין עֲמִינוּ כִּמוּ פִּעֻלַּת (כַּדְעִת רַאב"ע), אֲלֵא לִשָּׁן הַעֲמִידָה וְקוֹסֵם, כִּנֵּן וְכוֹנְנִי אֶת כֶּסֶף מַחְלֶכְתּוֹ (אַחֲזֵל ב' ו' י"ג), אֱלֹהִים יִכְנֹסֶה עַד עוֹלָם כֹּלֵה (תְּהִלִּים מ"ח ט'), וְהַכּוֹנֵה אֲחֵל יִשְׁמַר מִקְדָּשׁ אֵלָּא יִתְרֵם, וְהוּא כִּעֲבִין מִהַ שְׁכִינֹת אֱלֹהִים ה' יִתְלַךְ לְעוֹלָם וָעֶד. (יִרְמְיָה ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: אֵיכֵנּוּ דֶרֶךְ תְּהִלָּה אֲשֶׁר בֵּן הָיָה לוֹ לְחַד יִתְלַךְ ה' לְעוֹלָם וָעֶד, גַּם אֵיכֵנּוּ דֶרֶךְ כְּבוֹדָה, אֲךָ הוּא דֶרֶךְ חַיִּיִּת הַשִּׁיר, כֹּאֲשֶׁר יִבְרָא ה' אֶת עַמּוֹ אֶל מִקְדָּשׁ, אִזּוּ יִהְיֶה ה' מִתְּךָ לְעוֹלָם וָעֶד, כְּלֹאֲמֹר עַל עַמּוֹ שֶׁיִּבְדְּדוּ לְעוֹלָם. יִמְלֹךְ: יִהְיֶה מִתְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּבְדְּדוּ וְיִלְכוּ בַּמִּדְבָּר וְיִהְיֶה ה' בְּרֹאשׁ בְּחֻקֵּי מִלְּךָ, כִּי אֲחִיכֶם שִׁמְחַת מִתְּךָ עֲלֵיהֶם לֹא הָיָה לָמִי עֵיקָר כּוֹנֵן הַתּוֹרָה; וְיֵשׁ כֹּאֵן גַּם בֵּן רִחוּי לִמֵּה אֲשֶׁהִיָּה לְעִתִּיד לְבוֹא, שִׁיְהִי ה' לְחִיָּךְ עַל כָּל הָאֲרָץ, וְיִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֹׁמוֹ אֶחָד. לְעוֹלָם: עֵיקָר הוֹרָאת מֵלֵךְ עוֹלָם עַל זֶמַן נִעְלָם וְנִלְתִי יִיחִידָה, הֵן לַעֲבֹר הֵן לְהִבָּא, כִּמוֹ זְכוּר יִיחִיד עוֹלָם (דְּבָרִים ל"ב ז') הֵם יְיָ קֹדֶם הַרְחֻקִּים וְכַעֲלִיִּים מִמְּאֻכֵּי, עַבְדֵּי עוֹלָם, אֲחֻזּוֹת עוֹלָם, שִׁמְחַת עוֹלָם, הַכּוֹנֵן בָּהֶם עַל הַזֶּמַן הַעֲתִידִי, מִבּוֹלָם וְעַד עוֹלָם, לַעֲבֹר וּלְהִבָּא. וְעַד: מֵלֵךְ עַד הַשְׂאֵלָה לְהוֹרֹת (כְּהוֹרָאת מֵלֵךְ עוֹלָם) כָּל זֶמַן רִחוּקִי, הֵן לַעֲבֹר הֵן לְהִבָּא (וּכֵן בִּלְשׁוֹן רִחוּי הַמַּשׁוּרִים אֲחֻזִּים לַעֲמִים usque לְהוֹרָאת הַתְּחִידוֹת, כִּמוֹ הוֹאֵת יִדְעַת מִנִּי עַד (אִיוֹב י' ד') לַעֲבֹר, בַּעֲבוּרָהּ עַד עַד (יִשְׁעִיָּה כ"ו ד') לְהִבָּא, וְלַעֲבֹר כִּמוֹ לְעוֹלָם, וּלְהִבָּלֵה אֲחֻזִּים בְּכַפֵּל לִשָּׁן לַעֲבֹר לְעוֹלָם (תְּהִלִּים קכ"ח ז') אִזּוּ לְעוֹלָם וְעַד (אֲשֶׁר הַחַיִּיִּים חִסְרָה כַּדְעִת רַאב"ע אֲשֶׁר כִּי מִשְׁפָּטָה לְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם, וְיִהְיֶה הַחַיִּיִּים רַחוּם לְהַנְקֵד וָעֶד, וּמִכֵּי הַהִפְסָק (כִּי לֹא מִכֹּאֵן הַחַיִּיִּים הוֹאֵת רַק בְּהִפְסָק) וָעֶד, וְהַשְׁטֵל שִׁמְחַת הַעֲיָן זֶר מִחֵדָה, וְרַאב"ע נִקָּשׁ לְהוֹלִיחַ וְלֹא לְהוֹי, כִּי אֲחִיר אֲהוּא בַּעֲבוּר הַהִפְסָק כִּמוֹ אֲחֵל (בְּרַאשִׁית ג' י"ב) מִן אֲחֵל, וְאֵין זֶה כְּלָם, רַאשׁוֹנָה, כִּי כֹאֵן כִּטֵּל וְלֵהֲלֵךְ לִירֵד; וְשֵׁנִית, כִּי גַל הַהִפְסָק הַעֲתִיד מִנִּי פ"א אֲל"ף פְּעֻמִּים כְּבִירִי וּפְעֻמִּים בְּשִׁתָּה, כִּמוֹ וְאִתּוֹ בְּבִלְגָּזִי (שׁוֹפְטִים כ' ו'), וְזוֹן מִפְּעֻלָּה כִּי כ"א בּוֹזֵן עֲתִיד לֹא מִכֹּאֵן מִשְׁפָּטָה פָּתַח מִשְׁתַּכֵּה בְּהִפְסָק אֲחִיר לִירֵד. וְרַש"י כִּי כִּי ה' מִשְׁרָשׁ הַחַיִּיִּים וְשֵׁהוּא פְּתוּחָה, וְהַכּוֹנֵן כַּדְעִת בְּעַל שְׁמִי מִכֻּסִּים שְׂכוֹנֵת רַש"י עַל נִקְדָּה הַעֲיָן, כִּי אֲנִכִּי הִידְעֵה וָעֶד (יִרְמְיָה כ"ט כ') אֲהוּא לִשָּׁן עֲתִיד, הַעֲיָן קְחוּנָה כְּלֹאֲמֹר נִקְדָּה קִיץ קִטָּן אֲהוּא לִיר"י, אֲלֵל וָעֶד שְׁעִינוּ לְעוֹלָם, הַעֲיָן נִקְדָּה פָּתַח קִטָּן אֲהוּא כְּטֹל; אֲחִיכֶם רַאב"ע בְּאֲחִיר; וּמִשְׁפָּט לִה"ק בְּנִיּוֹת

סוֹס פֶּרֶעַה בִּרְכָבוֹ וּבִפְרָשָׁיו בָּיָם וַיֵּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבִשָּׁה
בְּתוֹךְ הַיָּם: פ (כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אָחוֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֶּף בְּיָדָהּ וַתַּצֵּאן כָּל־הַנָּשִׁים
אֲחֵרֶיהָ בְּתַפִּים וּבִמְחִלָּת: (כא) וַתֵּעַן לָהֶם
מִרְיָם יִשְׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָאֹה סוֹס וּרְכָבוֹ

התנועה (זה ב"ל טעות סוכר ולרך לשור הנגינה) גלות הנא אחר וי' יפחזוהו כמו שור וכשן וצו ובעבור זה נכתב ועד, עכ"ל, כוננו על נקוד הוי' וקרא כתיבה לקוין, לא שהקוין נקרא כן, אלא שהוא כתיבה בערך אל השגא שאיננו תנועה; ובניאורו הקבר חסודש יותר זה לשון: ובעבור היות הטעם גלות הראשון כיון לחס ויין, נכתב הוי', אחסם לענין שכתב רש"י שהי' במלת ועד הוא יסוד, לא יתכן שיקק כמשמעו, כי לא נעלם מצינו רש"י ו"ל שאחרים לַעֲבֹד, וְיָזִי עַד, ועולמי ע"ה בלא וי', ואך יאמר שהי' כאן יסוד? גם מה שכתב במקום אחר (מחבר כ"א י"ד) את והב כמו את יסוד, כמו שאמרו מן יעד ועד, עכ"ל, לא יוכיח כלל שהוא מפרש ועד משרש יעד, כי אם כוננו על הוי' הנחה במקום הוי' בנעיד ובמועד וכן במלת ועד שכל"ח, ולא (כדעת המעמר) על מלת ועד שהכל יודעים שאינה מן יעד אלא מן עד כיון לַעֲבֹד ולעולמי ע"ה. וב"ל נריר כי כוננת רש"י ו"ל כי במלת ועד בניר"י העי' מלת עד נובנת גם בלי וי', אחסם מלת ועד כסול העי' לא תעמיד בלא וי' כי בלא וי' אחריס ע"ה נכתב, לא ע"ה כסול, והנה הוי' בלתי מתעוררת ממלת ועד וכאילו היא נה יסוד וכאילו נזה למטה (בסוף כ"ג) על מלת מרתה כתב רש"י: והי' היא במקום ה"א הנשרש בתיבת מרה; ועל מלת וחמרו כתב: הרי ה"א של מרה נהבבת לתי'; הרי שהוא קורא שרשית לכל אות הבלתי מתעוררת מן התיבה, ושנמלטה ענין התיבה משתנה, אעפ"י שאיננה באחת מן המרה, כי מרה מרה מרה, ושרש חסוד יסוד. (י"א) כי בא: איננו מן המרה (כדעת ראב"ע), כי אין לשון הסבוק הזה כלשון המרה, אלא דרך כסוד כשוט; אבל הוא נקשר למעלה, אז יסוד משה, כי בא כוס מרה, כדעת רמב"ן ורמב"ן. (כ) הנביאה: בעל דברי שנה או יופחות בני אדם נקרא נביא (רש"י), וכן ר"ש

Signore regnerà perpetuamente. — (19) Poichè i cavalli di Faraone, co'suoi cocchi e co'suoi cavalieri, entrarono nel mare, ed il Signore fece tornare sovr'essi le acque del mare, ed i figli d'Israel camminarono nel secco in mezzo al mare. (20) E Mirjâm, la profetessa, sorella d'Aronne, prese in mano il cembali, e tutte le donne uscironle dietro con cembali e con sistri. (21) E Mirjâm intuonò loro (il surriferito inno, così cominciando): Cantate al Signore, poichè mostrossi eccelso; cavallo

(למעלה ז' א'), וכאן נראה עיניו נקחה במלכות השיר והטון, כמעט לפני אסף והיין ויחזיקו הנגינים בכמורות ננגלים ובמלחמים (ד"ה א' ב"ה א'), הנקבא ע"י הילול (אם שם ב'), הנבא על הדות והלל לה' (אם שם ג'). אהיות אהרן: הנבית בקראות ע"ש הנביר (רש"ס), כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'). את התקף: עיטול של מחכת או של עץ וחתך עליו עור, וחתך העיטול חלחית חתוכות קטנות של מחכת ומנגינים הכלי ביד שמאל ואינם צו באלגמות יד ימין; וסוף טיבם הרבה עד היום נאמנות החזרת ונקרא דף; וכן נמצאה (בוף קינים) עורו לתף. ורמזאנה כל המשיגים אהרית: כן הוא עד היום דרך אנשי החזרת שהנשים משוררות לעצמן לא עם האנשים, והעלמה היותר גדולה ונכבדת הולכת בראש ומשוררת ומקדמת, והשאר הולכות אחריה ומקדמות כמות ועובדות אחריה השיר. ובמחוללות: רבים מחכמי העולם וכתובים ראוי' ונח' וכן גם רמז"ח ביראזו רקר (danza), ואינם מוקדמות חוכמים כי מחול הוא שם בלי זמר כמו תף, הלא תראה (כאן) ובאכטים י"א ל"ה) בתים ובמחולות, וכן יהללו שמו במחול בתך וכבוד (תהלים קמ"ט ג'), הללוהו בתך ומחול הללוהו נפשים ועונג (שם ק"ב ד'), וכן חלת חננין שתרם כאן אנקלוס הוא חרטום חלת כטור, בתוך וכבוד (בראשית ל"א ב"ג) מחורגם בחינים ובחטנין; ובראין דברי ר"ח שהוא משרש חלל וקריב לחלל, וכן מלאנו תף וחלל (ישעיהו ה' י"ג). וחכמי העמים גזרו חלה יין חלל שמינו בערני חליהם בסיטוב, ואולי י"ח זה נקלח החקיות כגון לחול במחולות (אכטים כ"א כ"א), החוללות (שם שם כ"ג), יעטו במחולות (ש"א כ"א י"ג), וירא את העגל ומחולות (שמות ל"ב י"ט), אז תשחח במלה מחול (ירמיהו ל"א י"ג), א"כ שני מחול הם, שם הרקד, ושם כלי זמר, ואולי השני מן הראשון נגזר, וקראו מחול לכלי זמר שהיה שמוצא בעת הרקד, ומרגיזו sistri כעצת בעל שלמי הנגורים, וכמו שהיה כלי מחכת עטל הדומה לשבעת גדולה ובחיה חילל גדדיו, וזר של בניו קטנים בעצומים קטנים, וכשנמנעם הכלי השמיעים מחישים קול, ועל אלה יש להוסיף כי היה הכלי הזה טיבם הרבה מחירים בחישים, ונ"כ קרוב הדבר שהיה ידוע גם לישראל. (בא) ורתקן: לי זמר, כמו יעטו במחולות.

רָמָה בַּיָּם: ס (כב) וַיֵּסַע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל
 מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ
 שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מַיִם: (כג)
 וַיָּבֹאוּ מִדְּתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מֵיִם מִמֶּדָּה
 כִּי מָרִים הָיָה עַל־כֵּן קָרָא־שֵׁמָּה מֶדָּה: (כד) וַיֵּלְנוּ
 הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתָּה: (כה) וַיַּעֲזֶק
 אֶל־יְהוָה וַיֹּדְרוּ וַיְהִי עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל־הַמַּיִם
 וַיִּמָּתְקוּ הַמַּיִם שֵׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם
 נִקְּחוּ: (כו) וַיֹּאמֶר אֶם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָע לְקוֹלִי
 יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ
 לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמְּחִלָּה אֲשֶׁר־
 שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא־אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

וה' נגזר חמה שהיה א' חשורר ושאר העם עובדים אחריו כיון שאמרתי לחמלה (פסוק א'). להם: לנשים, אע"פ שכתוב נח"ם, ואולי נכתב כן מפני שהם שאחריה (לפי חרם); ודמ' כחן תרגם ותען כנגדם חרם, ר"ל כנגד חמה ובני ישראל; וכ"ל שא"כ הי"ל ותען אחרים; עוד אחר שאם ענתה לנשים הי"ל שדכס לא שיר, ואין זו ראייה כי הוא טווי שירי, ואיכנו תחר לאנשים חיותדים או לנשים חיותדות, אלא לכל העולם, ודכס כאלה נבנאות ואירים (ע' ר"ק בישיבה ל"ה ג'). ואחכס חרם אחר שיר ולא אחרה אשירה כי לא היחה נגלת השיר הזה, כי כבר תבנו חמה, ונראה כי כל השירה אחרה חרם (כדגרי החמלתא ור"ש), והנשים עבו אחריה סוס ורכבו חמה נים, כמו שפט בני ישראל אחרי חמה. (כב) מדבר שור: הוא הסדכר שבין חרם וא", וכקרא ג"כ מדבר איתם, ואולי תלק א' מדבר שור מיוחד

e cavalcatore lanciò nel mare. (22) Indi Mosè fece partire Israele dal Mar Rosso, ed entrarono nel deserto di Sciur. Camminarono per tre giorni nel deserto, senza trovar acqua. (23) Giunsero a Marà, ma non poterono bere dell'acqua di Marà, perchè era amara, perciò (quel luogo) ebbe il nome di Marà. (24) Il popolo mormorò contro Mosè, con dire: Che cosa beremo? (25) Ed egli sciamò al Signore, ed il Signore gli additò un legno, cui egli gittò nell'acqua, e l'acqua divenne dolce. Quivi (Dio) diedegli [al popolo] legge e norma, e quivi lo sperimentò. (26) E disse: Se ubbidirai al Signore tuo Dio, e farai ciò ch'è retto agli occhi suoi, e darai ascolto a' suoi comandamenti, ed osserverai tutt'i suoi statuti: alcuna di quelle infermità [calamità], che mandai negl'i Egizi, non manderò in

בָּשָׂם מַדְבַּר אֲרִיחִס, וְשֹׁר שֶׁס עִיר בְּקִנְיָה אֶרֶץ מִזְרַיִם (בְּרִאשִׁית י"ו ז', כ' א', כ"ה י"ט;
 א"ל ט' ו' ז', כ"ז ח'), וְשֶׁס מַדְבַּר אֲרִי עֵתָה Giosar, וְשֶׁס אֲרִיחִס רַעֲמָן בָּשָׂם הָרֶא"ב
 כִּי עֲמֹד הָאֵשׁ וְעֲמֹד הָעָן לֹא הָיוּ לָהֶם רַק עַד עֲבָרָם אֶת הַיָּם, הוּא טַעֲוֹת, כִּיבְּאִר
 בְּנִתְחִיבָה ט' י"ט (אֲרִיחִס ל"ב 1846 עֲמֹד 222). (כ) וַיִּבְאֵר מִרְתָּחָ: הַיִּשְׁמַעְלֵאִים
 קִוְרִאִים עֵינָן מִרְתָּחָ (הַעֲבִיבֹת שֶׁל מִרְתָּחָ) הַעֲבִיבֹת מִיִּם מִרְתָּחָ הַבְּנִימָאִים דִּקְדָּה שְׂעֹת
 רִחֹק מִן Suec, וְשֶׁס עֵתָה מִן יָם סוּף, אֲךְ לֹא יִתְכַּן שִׁיבֵי אֲלֵי מִי מִרְתָּחָ הַמִּזְרָאִים
 כֹּאֵן כִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ ג' יָמִים בְּמַדְבַּר קָדָם בּוֹאִם מִרְתָּחָ, אֲרִיחִס עֵתָה בְּנִימָאִים
 מִיִּם מִרְתָּחָ לִחְסֵה (לְדִירוֹס) מִן הַעֲבִיבֹת הַסֶּס, רַעֲמָת Burkhart וְשֶׁס' כִּי מִרְתָּחָ בְּחִקֹּס
 הַבְּקָרָה עֵתָה Bir Howara (בִּיר הַוֹּאֲרָה). (כד) וַיִּוְרְחוּ ה' עֵינָן: עַל סוּף הַיָּם
 Caromandel בְּנִימָא עַל הַבְּקָרָה אֲרִיחִס Nellimoran (ע' בְּלִי) הַחֲמִיִּיק הַיָּם הַמִּזְרָאִים
 וְשֶׁסִּיבִים אֲרִיחִס בְּנִימָאִים מִיִּם, אֲרִיחִס בְּמַדְבַּר אֲרִי לֹא בְּנִימָא דְּבִיר מִרְתָּחָ, וְשֶׁס יוֹשְׁבֵי
 הַחֲקִימָאִים הַסֶּס מִזְרָאִים שֶׁס עַל שִׁיבֵי אֶת כְּחוֹ, כֵּן מִזְרָאִים Niebuhr; וְכִתְּבֵי רַחֲבָן;
 בְּרִאשִׁית מִדְּרָךְ הַסֶּס כִּי הָעַל הָיָה יוֹחִיק הַיָּם בְּטַעֲבָה וְהוּא בְּטַעֲבָה נָה, וְה' לִיחֵד אֲרִיחִס
 לִחְסֵה, וַיִּאֲמַר וַיִּוְרְחוּ, כִּי לֹא הָיָה הָעַל בְּחִקֹּס הָיָה וְהָיָה הַבְּקָרָה אֶת חֲקִימָה,
 אֲרִי שֶׁסִּיבֵי אֲרִיחִס בְּנִימָא. שֶׁס שֶׁס לֹא חֶק וְשֶׁסִּיבֵי: הוּא מִי שֶׁסִּיבֵי וְהוּא אֶת
 שְׂעֹת תַּשְׁמַע וְשֶׁס אֶת הַחֶק וְהַחֲשֶׁבֶת הַכִּלְלִי שֶׁנָּתַן לָהֶם בְּחִלָּתָה בּוֹאִם תַּחַת הַבְּנִימָא,
 וְקִידִם שִׁינָן לָהֶם מִזְרָאִים הַפְּרִטִיּוֹת. וְשֶׁס בְּסִיבֵי: נָתַן לָהֶם חֲסִידוֹס, כִּיבְּכֹל כִּי
 לְבִדּוֹק אֲרִיחִס אֶת תְּלֻמָּתָם אֲרִיחִס אֲרִיחִס חֲסִידוֹס הַחֲסִידוֹס הַחֲסִידוֹס וְשֶׁסִּיבֵי חֲסִידוֹס יִשְׁוּ
 בְּחִיבִים לֹא וְכִי לִחְסֵה י"ו ד'), וְכֵן הַבְּקָרָה וְשֶׁס אֶת שְׂעֹת תַּשְׁמַע וְשֶׁס.
 (כז) כָּל הַמַּדְבָּרָה אֲשֶׁר שְׂמַתִּי בְּמִצְרַיִם וְשֶׁס' כִּי הַחֲתָקָה הַיָּם הַמִּזְרָאִים הוּא
 כְּגַד הַיָּם הָרִאשֹׁנָה שֶׁהָיָה אֶת מִזְרָאִים שֶׁהָיָה אֶת מִיִּיבִים לֹא וְלֹא יִכְלֹ לַשְׁחִית

רָפָאָה: **ס** חֲמִישִׁי (כו) וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם
 שְׁתֵּים עָשָׂרָה עֵינַת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים
 וַיַּחֲנוּ שָׁם עַל-הַמַּיִם:

טז

(א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל-עֵדֶת בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל אֶל-מִדְבַּר-סִין אֲשֶׁר בֵּין-אֵילָם וּבֵין
 סִינַי בְּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתָם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ב) וַיֵּלֶיְנוּ כָּל-עֵדֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר: (ג) וַיֹּאמְרוּ
 אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד-יְהוָה
 בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּשִׁבְתָּנוּ עַל-סִיר הַבָּשָׂר
 בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לֶשֶׁבַע כִּי-הוֹצֵאתָם אֹתָנוּ אֶל-
 הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת-כָּל-הַקָּהָל הַזֶּה
 בָּרָעַב: **ס** (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִנְנִי
 מְמַטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן-הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם

(*) וַיֵּלֶיְנוּ ק'

te; ma anzi io, il Signore, sarò il tuo risanatore. (27) Indi arrivarono ad Elim, e quivi erano dodici fonti d'acqua, e settanta palme; e s'accamparono ivi presso alle acque.

(רש"ם ורא"נצ). מרחלח: כמו חכה ומחלואים (דברים כ"ט כ"א) כולל כל מיני מרענויות (flagella). כי אני ה' רשעך: כי שלמני לא, ענינו אנל, אנל נספק אני ה' אהיה רשעך, ואסיר מעליך כל חלה שחש עלך מדרך הטבע. (כו) ויבאו אילמה וג': אחרים שהיו נבקעה הנקראת Girondel או Gorondel או Garendel; רמק ק' חילן מעיר Tor כי שם חלל Shaw ט' עינות חים ושני אלבים תמרים; וגו' אומר כי שם חמי Ehrenberg כי קרוב לשם חלל נקעה הנקראת עאלים.

XVI

(1) Partirono da Elim, e tutta l'adunanza dei figli d'Israel giunse al deserto di Sin, situato tra Elim e Sinai; (e ciò) nel quindicesimo giorno del mese secondo dalla loro uscita dal paese d'Egitto. (2) E tutta l'adunanza dei figli d'Israel morì contro Mosè e contro Aronne, (trovandosi) nel deserto. (3) Dissero cioè loro i figli d'Israel: Oh! fossimo morti per la mano del Signore [di morte naturale] nel paese d'Egitto, stando presso alla pentola della carne, mangiando pane a sazietà! Mentre voi ci avete tratti a questo deserto, per far morire tutta questa moltitudine di fame. (4) Il Signore allora disse a Mosè: Ecco, io sono per farvi piovere pane dal cielo; ed il popolo uscirà, e ne raccoglierà l'occorrente di giorno in giorno. Voglio sperimentarlo, se sarà per seguire la mia

(ב) וילגו: עיין מה שכתבתי למעלה י"ד י"א. (ג) מותנו ביד ה': חמה טבעית, כמות כל אדם (רש"ם ורא"נצ). בשבתנו על סדר הבשר: במקום אחד (נמדבר י"א ה') זכרנו את הדגה וגו' ולא הסירו בשר; ואולי (כדעת חס"ס) הדגה והסמיר וכו' הוא מה שהיו אוכלים חנם, כלומר שהיו נמנים להם הסמירים, אנל מי שהיו לו לאן ובקר הדגה נציתו היתה אשמו מניחה לו בשר ומגשלים אותו במקום שהיו עובדים בעדרתם. (ד) לפען אנהנו: כלומר עכשו הם מחלוננים והדין עמם

וּלְקַטּוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנִסְנוּ הַיֵּלֶךְ
 בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא: (ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהָכִינוּ
 אֶת אֲשֶׁר־יִבְיֹאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ
 יוֹם יוֹם: (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל עֲרֹב וַיִּדְעֻתָם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ז) וּבִקֵּר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד
 יְהוָה בִּשְׁמָעוֹ אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחֲנוּ
 מָה כִּי תִלְוֶנוּ עָלֵינוּ: (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת
 יְהוָה לָכֶם בְּעָרֹב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וּלְחֶם בַּבֶּקֶר
 לִשְׂבַע בִּשְׁמָע יְהוָה אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם אֲשֶׁר־
 אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו וְנַחֲנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
 תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 אַהֲרֹן אָמֹר אֶל־כָּל־עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ
 לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֶת תְּלַנְתִּיכֶם: (י) וַיְהִי
 כַּדְּבַר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עַדְת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ

כי אין להם לחם לאכול, עכשיו רוצה אני לחלל חסדונם, הו' ארצה חם ילכו בתורת
 ולא ילכו עוד, אך ישחרו חנותי בראותם שאני חייבי להם, הו' בכל זאת לא יהיה
 לכם נכון עמי; וכל זה ע"ד דברה תורה מרוב כלשון בני אדם. והנה היקרא טוב

(*) תליט ק'

legge, o no. (5) Nel giorno sesto poi prepareranno ciò che avran portato (a casa), e sarà il doppio di ciò che raccoglieranno quotidianamente. (6) Mosè ed Aronne dissero a tutti i figli d'Israel: A notte conoscerete ch'egli è il Signore che vi trasse dal paese d'Egitto. (7) E domattina vedrete la maestà del Signore quando mostrerà d'aver udite le vostre mormorazioni contro al Signore. Noi poi che cosa siamo, che mormorate contro di noi? (8) E Mosè soggiunse: (Si,) quando il Signore vi darà a notte carne da mangiare, ed alla mattina pane da saziarvi; mostrando così il Signore d'aver udite le mormorazioni che fate contro di lui. Noi poi che cosa siamo? Le vostre mormorazioni non sono contro di noi, ma contro il Signore. (9) Mosè disse ad Aronne: Di' a tutta l'adunanza dei figli d'Israel: Accostatevi davanti al Signore, poichè ha udito le vostre mormorazioni. (10) E tosto che Aronne ebbe parlato a tutta l'adunanza dei figli d'Israel, questi voltisi al deserto,

ושלאחריו הם קצרו דברי ה' שאמר למשה והוא לא נצטוו להגיד כל זה לישראל חיה, אלא אחר להם ערב וידעם וכו'. וע' למטה בבוקר כ"ב. (ה) והבינו: ללורך השבת. וידה משנה וגו': ואני אחטיר להם כפלים נאמן שיכלו להכין לשבת. (ו) ערב וידעתם וגו': כמו שפרש למטה (ח') באת ה' לכם בערב בשר לאכול, אז בראותכם שהוא מוציא לכם תאוותכם, תכירו כי הוא הוציא אתכם מחללים, כלומר כי הוא רצה שגולא אתכם מים ושגולא אתכם אל המדבר, ולא כמו שאחרתם כי הולאתם אותנו (ר"י ור"ג נס). (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה': אין הכוונה כלל (כדעת רא"נ) על הכבוד שגולה בעין, אלא (כפירוש ר"י, ר"ג נס, רח"ב, ורח"ב) על ירידת הין שהיה דבר פלא ונגלה בו כבוד ה'; ולא אחר כן בענין השליו כי היה השליו נהגות ה' אך לא נס נחור. בשמענו: ע"י הין הראה ה' כי שיע תלונותם. (ח) בהת ה' לכם: זה שאחרתם יהיה ע"י הין ה' לכם וכו'. (ט) קרבו לשני ה': נראה שלא היה עמוד הענן נהייתם מונים אלא בלבדם, רק אחרי הקיפת היסודן היה הענן שוכן על היסודן גם בעת תנחיתם, ככתוב כל ימי אשר ישכן הענן על היסודן יחמו (צמד: ט' י"ח); והנה כמדבר אהרן אל העם לא היה להם עמוד הענן, ומתאוס נראה להם כבוד ה' בענין כל' נראה להם הענן, והנה כשאמר להם אהרן קרבו לפני ה' אין הכוונה שילכו לשם חוקים ולא שיתנועעו לשם זה, אלא שיעזו קרבו אליהם ושיתנועעו את דבר ה', ויהי נגלה ה' בענין כמקיים דברי משה ולביקש אחר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל כדי שאהרן יקראם והוא (משה) ידבר

אֶל־הַמִּדְבָּר וְהָיָה כְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּעֵנֶיךָ: פ
 שִׁי (יא) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יב)
 שְׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֱלֹהִים
 לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר
 תִּשְׁבְּעוּ־לָחֶם וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
 (יג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשָּׁלֹ וַתִּכָּס אֶרֶץ־
 הַמִּחְנֶה וּבִבְקָר הָיְתָה שֹׁכֶבֶת הַטֹּל סָבִיב
 לַמִּחְנֶה: (יד) וַתַּעַל שֹׁכֶבֶת הַטֹּל וְהָיָה עַל־
 פְּנֵי הַמִּדְבָּר דָּק מְחֹסֶפֶס דָּק בִּבְפָּר עַל־

אליהם, ונראה כי תחלה כשאמרו להם משה ואהרן ערב וידעתם וגו' לא שמעו להם ולא נזחו מתלונתם, ועכשיו ע"י שראו הענן הטו חזן להנריסם, ואז אמר להם משה כה אמר ה' שמעתי את תלונות וגו' בין הערבים תאכלו בשר וגו' (למטה י"ב), ואע"פ שלא נזכר בתורה שאמר להם משה כן, הנה בין שאמר לו ה' דבר אליהם לאחר, חזן ספק שאמר להם. (יב) כי אני ה' אלהיכם: כי אני ה' משגיח עליכם. (יג) ותעל השל: כן נקרא בלשון ערבי העוף הנקרא בל' רומי columix ובלעז aquila, והעופות האלה סורחים מאד] אל ארץ ובמנחים לאין מספר בארץ ערב שנאים שמה חיים סוף, ומצופפים קרוב לארץ ונדים אותם בידים, וה' המיוחס להם בענש היום ההוא שהיו מליכים מכני הרעב, ובארץ דברי דון יצחק כי השל לא בא להם אלא ביום ההוא בלנה, לא כל יום כיוון הין (כדעת רמב"ן וקצת חר"ל) עד שזל להם בקורות החלואה (במדבר י"א ל"א). שוכבת הטל: הטל אינו זשטות על הארץ. (יד) ותעל שוכבת הטל: כשעלה הטל באויר כלומר כשזרחה השמש ובתפוצר הטל באויר ככה, אז נראה הין שהים תחתיו (ר"י וקלעריקום) וכל כי חלת והנס מכרחת הסירוש הזה, כי חזן והנס בכל חוקים אלא אז ראה, אז ראו, אז נגלה הדבר. דק: ראו על פני המדבר ענין דק, עשוי גרעירים קטנים. מחספס: חזן לו רע אף לא בשאר לאותו, ע"כ לא נדע ענינו: ציחא (ע"ה ע"ג) דרשו דבר שניחוח על בישת

videro la maestà del Signore, che apparve nella nube. (11) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (12) Ho udito le mormorazioni dei figli d'Israel. Parla loro con dire: A notte mangerete carne, e alla mattina vi sazierete di pane; e conoscerete ch'io, il Signore, sono il vostro Dio. (13) Ora, a notte si alzarono [vennero a volo] le quaglie, e coprirono il campo; ed alla mattina vi fu intorno al campo la distesa della rugiada. (14) Indi alzatasi [evaporata] la distesa della rugiada, si vide sulla faccia del deserto qualche cosa di minuto, fatto a granelli,

היה, ודבר שנבלע ב"ח"י איברים (כמין מחסבם), וזה שכתב ר"י כאן ו"א מחסבם ל' חביבא וכו' אינו מן החלוד, כי זה שאמרו על מלמעלה ועל מלמטה ודומה כמי שזינח בקוסבא, אינו בירוש מחסבם, אך הוא דרש כמנך על מה שבחזב ומעל שבת הטל, וכן' במדבר (י"א ט') כתוב וברדת הטל על הארצה לילה ירד המן עליו, וזה דרשו על מלמעלה ועל מלמטה. ואנקלוס לפי נסח הספרים חרנס חקלף מל' מחסוף הלכן; אמנם הואיל ומלאנו בחרטום הפסוק הזה מלת כְּנִיר נוספת שאין לה חובה בפסוק (כאשר העיר ר"י), והואיל ומלאנו כי נרשת רמ"ן ובסמכות ישנח (ע' אהב נר) דְּנִיר שנינו עשו חמרים חמרים, לבי אומר לי כי אולי דגיר הוא חרטום מחסבם, וכל' כי הכנסת המכין כך הוא: והא על אפי מדברא דעדק דגיר דעדק כגלחא על ארעא, ומלת חקלף תוספת היא שהוסיפו האחרונים, כי לא הבינו מלת דגיר והיה נראה להם שאין כאן חרטום למלת מחסבם, ותרמו מחסבם מן מחסוף (בראשית ל' ל"ז) חרטומו קלף ועשו חמנו חקלף, ואין חקלף מתישב כאן כלל; וגיו' פירש de-corticatedum כירשו squamis simile decorticatedum, id est squamis simile ור"י פירש ורד"ק פירשו עגול (ורא"צ) בע בציאור הקר כתב זה בשם יש אחרים, ור"י פירש מנילה אולי חרש חקף, אע"פ שאמר אין לו דומה, כל' בדרשו המרובעת (מחסבם) ובס"חך בתיקום סין, גוסעליום פירש קשה כחרב חספא חרטום חרס' (ואחריו ראז') פירש מל' ערבי, דומה לשלל. ובחרטום ירשלו חֲכָרָה, וברטל ענינו שרטוט, אולי דעת המחננס שהיה המן נקד וטלח בנזונים שונים, ולפי הענין הדעת נוטה יותר לפירוש יש אחרים שהביא רא"צ, ולא שהיה מחסבם ענינו עגול, ש"כ למה לא יאמר עגול? אלא שהיה מחסבם חאר לדבר העשו נגררים עגולים קענים, ולהיות מחסבם מילה זרה חזר ופירש דק ככפור (א"חס). בבש"ר: גלד הוא הטל הקרוש חסני הקור והוא נגררים נגררים, והנה המן היחיד בבריאות הוא מין שרק הנוסף מקלת עלים בנזנים ירועים, ובמדבר סיני נחל יחמו הרבה הנוסף חצי tamarix נחש כיון, וכבר היו גדולים וכבדים מחסבי

הָאָרֶץ: (טז) וַיֵּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
 אֶל־אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יִדְעוּ מַה־הוּא
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֱלֹהִים הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן
 יְהוָה לָכֶם לֶאֱכֹלָה: (טז) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה לָקֶטְו מִמֶּנּוּ אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ עֹמֶר
 לַגִּלְגָּלֹת מִסֵּפֶר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לְאִשֵּׁר
 בְּאֶהְלוֹ תִקְחוּ: (יז) וַיַּעֲשׂוּ־בֶן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיִּלְקְטוּ הַמֶּרְבֶּה וְהַמִּמְעִיט: (יז) וַיֵּמְדוּ בְּעֹמֶר
 וְלֹא הָעֲדִיף הַמֶּרְבֶּה וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר
 אִישׁ לִפְּי־אֲכָלוּ לָקֶטְו: (יח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֱלֹהִים
 אִישׁ אֶל־יֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר: (יח) וְלֹא־שָׁמְעוּ
 אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּתֵרוּ אַנְשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר וַיֵּרֶם

ק"ס (בטן Avicenna) שהאחיבו שהוא עורר מן האחר על חילנות, והיו הכמחא בארץ
 כרם ונקרא בלזוכס תרנגולין (terengiolin) הוא לכן כשלל הדומה בצורתו לזרע נד,
 וגם הוא נמצא בקצת חדשי השנה בלבד ועל ענפי האילנות, וכן בסבצו ר' פחמיה
 בדברו על הרי אררט כחצו: וההרים מלאים קישונים ועשנים, וכשירד העל עליהם
 ירד היון עליהם, וחס השמש וגחם, וחי שולקטים בלילה אם הוא מחמתין הוא כחם,
 אלא לקחים היון עם הקישונים וגם העשנים וחיתכים אותם, כי קשים הם מאד;
 והוא לכן כשלל, והעשנים והקישונים מאד מרים, וכשמנשלים אותם עם היון יהיו
 מחוקים חדגש וחכל מימי מחיקה, ואם היו מנשלים אותם בלא קישונים אצריז היו
 מתברדות מרוב המחיקה, והם כנרעונים קטנים ונחשו לו לאכול מעט וגחם בכיו והיה
 מחוק ונכנס בכל אצריז ולא היה יכול לשבול החתיקה, עכ"ל; והנה עם כל מה

minuto (cioè) come la brina sulla terra. (15) I figli d'Israel, ciò veduto, si dissero l'uno all'altro *Man hu* [Che cosa è?], poichè non sapevano che cosa fosse. E Mosè disse loro: È il pane, ch'il Signore vi dà, onde cibavene. (16) Ecco ciò ch'il Signore ha comandato. Raccoglietene ciascheduno secondo il proprio consumo; prendetene un Omer per testa, secondo il numero delle vostre persone, ciascheduno per quanti ha nel suo padiglione. (17) Fecero così i figli d'Israel, e ne raccolsero chi più e chi meno. (18) Misurarono cioè coll'Omer: chi prese molto non prese di più (d'una misura per testa), e chi prese poco non prese meno (d'una misura a testa): ciascheduno raccolse secondo il proprio consumo. (19) E Mosè disse loro: Alcuno non ne lasci avanzare fino alla dimane. (20) Alcuni non ubbidirono a Mosè, e ne lasciarono avanzare sino

שהפדלו החוקרים והבוכרים לקרב עמין היום אל הטבע עדיין על כרחם להדות כי היום יהיה חללו איכנו חוק, וה חלדו אשר כמים שהיו בחן, שלא היה יורד בשבת ושהיה יורד ביום הששי לחם משנה, ואנשאר ימים היה מתלע ולא ביום השבת, וע' רא"צ (כ' י"ג) ודון יצחק. (טז) כן הוא: מה הוא, מן בחון בל' סורי מה, ומן נפחח מי, ע' א"ג עמוד 112. (טז) איש לפי אכלו: לפי מה שנרדף לאכילי ביתו לפי חספס. (יז) ויעשו בן בני ישראל וע': אם עשו כדבר משה לא לקטו (כפר"י ואחרים) קצתם הרבה וקצתם מעט, אלא בחדה, עמר לגלגלת, וליום נהפוך מה שהוא נח ונעשה חמט כס? והנכון כדעת רא"צ שלקטו החרבה והחמיעט לפי חספס נכפשות אהלו, אלא שהוא אחר וחדו בעמר מלא כל א' לפי מה שזעיר, כראה שלדעתו לא לקטו בחדה, אלא באחד, ואח"כ חדרו ומלאו שלקטו בכיוון עמר לגלגלת, וכן היה לדעת רל"ג, ועם זה כס שאין בו לירד, ולדעתי עשו כדבר משה ולקטו בחדה עמר לגלגלת, וטעם שלקטו החרבה והחמיעט לקטו זה הרבה מה מעט, לפי חספס הנכפשות אחר באהלו, זה עשרה עמרים וזה חמשה, עמר לגלגלת בחספס נכפשות ביתו; ואח"כ חסר וחדו בעמר, שהיה לקטותם בחדה, לא באחד; ולא העדיף החרבה והחמיעט לא חספס, כלומר מי שלקט עשרה עמרים לא העדיף על שיעור הקנה, ולא לקט יותר מעמר לגלגלת, ומי שלקט חמשה עמרים לא חספס מן השיעור, לא לקט פחות מעמר לגלגלת, אלא איש לפי אכלו עמר לגלגלת לקטו. (ב) וירד: ל' רמה וחלועה, לביבך כקוד ג' נקודות להבדילו מעמין רוחות, אע"פ שגם נסיונו נדרש רחם היה משפטו וירד על משקל ויכנס. וקצתו עליהם עשה: כי לא האמינו באלהים כאלו עמר לא יהיה להם מה לאכול, ולפי' היה מתלע כדי שינטרכו למחר על הנש, כי

תֹּלְעִים וַיְבָאֵשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מִשָּׁה: (כא)
וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר אִישׁ כִּפֵּי אֶכְלֹ
וְהֵם הַשְּׂמִשׁ וְנִמָּס: (כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי
לִקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחֵר וַיָּבֹאוּ
כָּל־נִשְׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ לְמִשָּׁה: (כג) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שְׁבֻתֹן שְׁבֻת־
קָדֵשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפּוּ אִפּוֹ וְאֵת
אֲשֶׁר־תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֵדָף הַנִּיחוּ
לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֶּקֶר: (כד) וַיִּנְיחוּ אֹתוֹ
עַד־הַבֶּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מִשָּׁה וְלֹא הִבָּאִישׁ
וְרִמָּה לֹא־הִיתָה־בוֹ: (כה) וַיֹּאמֶר מִשָּׁה אֶכְלָהוּ
הַיּוֹם כִּי־שִׁבֹּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֶהוּ
בִּשְׂדֵה: (כו) שִׁשֹּׁת יָמִים תִּלְקָטֶהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שִׁבֹּת לֹא יִהְיֶה־בוֹ: (כז) וַיְהִי בַיּוֹם

לא היה מעשנו להחליע, כמו שלא היה מחליע ביום השבת. (כא) והם השמש:
לא כשהיה השמש זורח, אלא כשהיה מתחמם, כלומר כפי מה שהיה חמום הולך ויתחמק
על הארץ, היה היום חם מעט מעט. מה שהציא ר"י חסדקדין כ"ו הוא לפרש חלת
בשר שנדרגס, וחלת וניחם איננה ככ"י אחר חלת משיח, אלא אחר שנתן של ישראל
כחונן וניחם תרגמו בשר (ויכו), ואני שה"ל כ"ל שסם שני ענינים, וכן בעל הערוך

(*) כתב באמת.

alla dimane; ma produsse vermini e puzzò. Mosè si sdegnò contro di loro. (21) La raccoglievano di mattina in mattina, ciascheduno secondo il proprio consumo. Tosto poi ch' il sole si faceva caldo [cioè si faceva sentire], essa [la manna] si liquefaceva. (22) Ora al giorno sesto raccolsero pane doppio, due Omer per ciascheduno; e tutt' i principi della comunità andarono e narrarono (ciò) a Mosè. (23) Ed egli disse loro: Egli è ciò appunto quello ch' il Signore ha predetto [che nel giorno sesto scenderebbe in doppia quantità]. Giorno di riposo, Sabato santo, in onor del Signore, cgli è domani. Ciò che volete cuocere, cuocete, e ciò che volete allessare, allessate; e tutto il di più tenete in riserbo sino alla dimane. (24) Essi la lasciarono sino alla dimane, come comandò Mosè; nè però puzzò, nè vi si produssero vermi. (25) E Mosè disse: Mangiatela oggi, poichè oggi è Sabato, in onor del Signore: oggi non la troverete sul campo. (26) Sei giorni la raccoglierete; il giorno settimo però è Sabato: in esso non ve ne sarà. (27) Ora nel giorno settimo alcuni del popolo uscirono per

עשה ויהם בני ערבים. (כב) לקטו לחם בשבת: וזה אחר רא"צ שיהיו אחר לקטו ולא אחר חמא, א"כ בכונס ורגין לקטו לחם חמא, א"כ ישה אחר לחם בן ע"ס מה שאחר לו ה' (בסוק ה'), חלל שלא כירש לחם ענין השבת, ע"כ נלוו הכשאים ונידו לחם כי העם עז כדבר, ושללוהו מה יעשו בו אחרי שבר אחר לחם אים אל יותר חיותו עד בקר, וכן כתב דין יתכן. (כג) את אשר האש: אשר שלא אחר את אשר חלבו יותר אבו היום, נראה כדעת רא"צ שאלו הכונס ים שדעמכם לאבות יותר אבו היום, רק כך אחר לחם: אבו וגשלו חן הין הוא כל הדרך לכם לאכלת היום הזה, ואת כל העודף הכינוי לכם לשמרת עד לאחר, ואחר אחר לכם מה תעשו; והנה אפשר הים לומר כי כיו שגשו מלאכם כיום וכיום שבת קודם זמן ירדת הין בן עזו מלאכם בשבת הוא הראשון חלל שלא לקטו הין חסני שלא ירד; וזה שכתב למעלה והכינוי את אשר יטילו ידבר בכל השניות חן מוראשין; וזה שכתב לקטו השם שים השניני ידבר על אשר השניות או על הניחה לקטו את הין או על אשר מלאכות חן מלאכת חובל כנס; אמנם מה שאחר לחם ישה אכלוהו היום ולא אחר בשלוהו הים ואכלוהו הים נראה יותר כי שים השבת הוא אכלו את הין חי שלא בשול שרי הים נ"כ נאכל כוות שהוא חי אש: נא לוי נחום חתף להרחת האלף ע"ד ל' כורי (ע') א"כ עמוד 93

השְׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן־הָעַם לִלְקֹט וְלֹא מֵצְאוּ: ס
 (כח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אַנָּה כִּנְאָתְכֶם
 לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי: (כט) רְאוּ כִי־יְהוָה נָתַן
 לָכֶם הַשִּׁבְתָּ עַל־כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם
 הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמִים שִׁבּוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל־יֵצֵא
 אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם
 בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (לא) וַיִּקְרְאוּ בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־
 שְׁמוֹ מִן וְהוּא כּוֹרֵעַ גֹּד לִכְן וְטַעְמוֹ כַּצְּפִיחַת
 בְּדָבָשׁ: (לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה מֵלֵא הָעָמָר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם
 לִמְעַן יֵרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הָאֵכֵלְתִּי אֶתְכֶם
 בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצָנֹת אֶחָת
 וְתִן־שָׁמָּה מִלֵּא־הָעָמָר מִן וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי

הַקֹּדֶקֶד § 183, כִּמוּ וְאִשְׁעָרָם (זכריה ז' י"ד) אֶתִּי. (כו) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שִׁבְתָּ:
 בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵהִי לָכֶם שַׁבָּת, וְלֹא יֵהִי בּוֹ מִן (ר"ע); וְרֹאשׁוֹ עַד אֲחֵר כִּי חֵלֶת בּוֹ תוֹסֶפֶת
 בִּיאֹר, וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, כֹּאשֶׁר כָּבַד הַעִיר הַרְחֹבִימִין; אֲחִנֵּס אֶחָת הוּא כִּי בִ"ת עַל בַּיּוֹם
 אֲיֻנָּה לְרִיכָה, כִּי דִי הִיִּה אִם יֵאֻמֶּר יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת (כְּכֹתוֹב בַּעֲדַת הַדְּבָרֹת),
 וְהַגִּתָּ זֶה לְמֹטָה (ל"א ט"ו) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁחֲקוּ קִדָּשׁ לֵה', וְכֵן (ל"ה ב') וּבַיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי יֵהִי לָכֶם קִדָּשׁ, וְכֵן בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן מִקְרָא קִדָּשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קִדָּשׁ; וְאֵעֶפֶי

יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: (לד) כֹּאֲשֶׁר צֻוֶּה
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנְיחוּ אֹהֶרֶן לִפְנֵי הָעֵדֻת
 לְמִשְׁמֶרֶת: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמֶּן
 אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֹת
 אֶת־הַמֶּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קֶצֶה אֶרֶץ כְּנָעַן:
 (לו) וְהָעֹמֵר עֲשֵׂרִית הָאִיפָה הוּא: פ שְׁבַע־

ור"ש בירש שהוא כלי חרס, ובתרנוס היוני החיטום לע' זקנים כל זהב. והגזר אותנו
 לפני ה': זה אחר משה לאהרן אחר שהוקם המשכן, והלשג המקראות הללו (ל"ג-ל"ה)
 כחצם משה בשבת הארבעים. (לד) לפני העדות: לפני ארון העדות שנקרא כן
 ע"ש הלכות שבת מלות ה' וצדיות. (לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים
 שנה וגו': אין שם ראיה לאחר (כדעת קצת) שלא כחצ משה את המקרא הזה, כי משה
 בסוף ימיו היה יכול לכתבו, ובפרט שלא כחצ וישנות היין ככחצ ביהושע (ה' י"ב),
 רק אחר שאכלו את היין עד נואם אל קצה ארץ כנען, חקים שהיו שם בסוף ימיו של

י"ז

וַיִּסְעוּ כָל־עַדֹּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין (א)
 לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בְּרִפְיִים וְאֵין
 מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: (ב) וַיִּרָב הָעָם עַם־מֹשֶׁה
 וַיֹּאמְרוּ תָנוּלָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם

(א) לְמַסְעֵיהֶם: בנביעות שטות, כי לא באו בחצ הראשון יחדגזר סין לרבידים,
 כי אם חצם לרביקה, וא"כ לאלש, מואלש לרבידים (רא"צ בע ורח"מ), וכן כל לחציהם.

in riserbo per l'età avvenire. (34) Come il Signore comandò a Mosè, Aroune la depose in riserbo davanti (l'Arca del)la legge. (35) I figli d'Israel mangiarono la Manna per quarant'anni, sinchè arrivarono in terra abitata: la Manna (cioè) mangiarono fino al loro arrivo all'estremità del paese di Cànaan. (36) L'Omer poi è il decimo della Efa.

מִסֵּה. וַיְהִי כַעֲשׂוֹ דְבָרֵי רַבְּנוּ סַעֲדִיָּה גֵאֻן (בַּהֲקִדְמַת ס' הַחֲמוּסוֹת וְהַדְעוֹת) כִּי עֲבִין הָיִן כִּפְלֹא מִכֵּל אֲשֶׁר הִנָּפִיס, כִּי דָנָר הַיּוֹחֵמִיד יוֹחַר כִּפְלֹא מִהִנָּפֶסֶק, כִּי לֹא יַעֲלֶה בְּדַעַת תַּחְנוּלָה שְׂחֻכְלָל עִם מַסְפָּרס קָרוֹב לֵאלֶף אֲלִפִּים אֶחָד אַרְבָּעִים שָׁנָה לֹא מִדְּבָר, כִּי אִם מִחוּץ מִחוּדָשׁ יִדְשָׁאוּ הַנּוֹרָא לֹסֶם בְּאִיר, וְאִילוּ הִיָּה זֶסֶם בְּטִים לַתַּחְנוּלָה לְקִנְיָת מוֹסֶה, הִיוּ מִקְדִּישִׁים אֵלּוּ הַבִּילֹסוֹפִים הַקְדָּמוֹתִים וְהִיוּ מַכְלָכִים תַּלְמוּדִים בּוֹ, וְגַם לֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁהִיוּ הָאֵוֶן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַסְכִּיִּים לְבָדוֹת מִלֵּנֶם הַעֲבִין הִזֶּה וְהַזֶּה לְבִיבֵס הַסְפּוֹר הִזֶּה אִם לֹא הִיָּה בֵּן בְּאִמָּת, וְאֶף לֹא שִׁיבִיר בְּנִיבֵס מִקְבִּלִים מוֹסֶה הַסְפּוֹר הִזֶּה, אִם הִיָּה שֶׁסֶם הַחֲכָרָכְסוֹ בְּדֶרֶךְ טַנְעִי, ע"א; וְע"ז יֵשׁ לְהוֹבִיף כִּי עֲבִין הָיִן הִיָּה בֵּן יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹן אִילוּ בְּכָל יוֹם וְיוֹם לַדַּעַת אִם הִיָּתֶה לְמַסָּה זֶסֶם תַּחְנוּלָה בּוֹ, כִּי לֹא הִיוּ עִם קוֹלוֹת וּבְרָקִים שֶׁבְּכֹסֶם מִקְדָּר הִטַּע אֵיךְ הִיָּה הַדְּבָר; בְּאִוֶּן שֶׁלֹּא יִבְאִיר בָּכֶם הִזֶּה זֶסֶם חֶסֶם יוֹפֵף, ע"ב הוּא לְדַעַתִּי יִכּוֹד אֲמוֹנָתְכוֹ בְּתוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם. (לֹא) עֲשִׂירִית הָאִיֶּשֶׁה: עֵיין רַע"י, וְשִׁיעוֹר הַחֲדוֹת לֹא טוֹדֵעַ לָנוּ רַק בְּקִבְלָה, וְכִרְאָה שֶׁהִיָּתֶה הַאִיֶּשֶׁה מְפֹרֶשֶׁת וְהַדְעָה אֲלֵנֶם יוֹחַר (הֵן יִחְזַק), וְשֶׁם עוֹמֵר בְּלִיָּה כִּהוֹב כ"ב, וְכֵן תִּרְאֶה כִּי בְּבִיבֵס מִקְדָּמוֹת כְּחֹזֶב בְּתוֹרָה עֲנָה עֲשִׂירִית הַאִיֶּשֶׁה, גַּם מִלֵּת עֲשִׂרֹן לָעֵד, וְאַעֲפִ"כ עִיקָר שְׁמוֹ עוֹמֵר, אִילוּ הוּא שִׁיעוֹר הַדֵּגֶן הַיּוֹלָא מְעַמֵּר שְׂנֵלִים; וְכֵן הַמְּחָר (שֶׁהוּא עֲשֶׂר אִיבֹת) אִילוּ הוּא מַדַּת הַדֵּגֶן הַיּוֹלָא מְכָר, אִו תוֹמֵר (לְשׁוֹן מְחָרִים מְחָרִים) שֶׁל מִלֵּה עֲמָרִים, וְעַל שֶׁם כְּרִי נִקְרָא ג"כ כּוֹר.

XVII

(1) Tutta la comunità dei figli d'Israel si partì dal deserto di Sin, in varie mosse [cioè fermandosi in varj luoghi], dietro il comando del Signore; indi s'accamparono in Refidim, e non eravi acqua da bere pel popolo. (2) Il popolo contese con

וְהוּא ע"ד לְמִיבֵי לְמִיכְכּוֹ (ע' בְּרֹא' א' י"א). לְשׁוֹנוֹת הָעַם: שִׁישָׁה הַעַם, כִּיּוֹ כֹלֶם אֵלֶיךָ יִשְׁנֹרֶן לִחַת אֲכָלֶם נַעֲמוֹ (חֲבֵלִים ק"ד ס'), שְׂחָתֶן אֲכָלֶם, וְרִנְיָם כֵּן. (ב) בִּיה

מִשֶּׁה מֵה־תְּרִיבֹן עֲמֹדֵי מֵה־תִּנְסֹן אֶת־יְהוָה׃
 (א) וַיֵּצֵא שֵׁם הָעַם לַמִּים וַיִּלֶּן הָעַם עַל־מִשֶּׁה
 וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית
 אֹתִי וְאֶת־בְּנֵי וְאֶת־מִקְנֵי בַצָּמָא׃ (ב) וַיִּצְעַק
 מִשֶּׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָּעַם הַזֶּה
 עוֹד מֵעַט וּסְקָלָנִי׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מִשֶּׁה
 עֲבֹד לִפְנֵי הָעַם וְקַח אִתָּךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וּמִטֹּף אִשֶּׁר הַכִּיתָ כּוֹ אֶת־הַיָּאֵר קַח בִּידְךָ
 וְהִלַּכְתָּ׃ (ד) הִנֵּנִי עֹמֵד לִפְנֶיךָ שֵׁם יְעֹל־הַצּוֹר
 בְּחֶרֶב וְהַכִּיתָ בַּצּוֹר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וַיִּשְׁתֶּה
 הָעַם וַיַּעַשׂ בֶּן מִשֶּׁה לְעֵינָי וְקָנִי יִשְׂרָאֵל׃
 (ה) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב י
 בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֵיטֵ
 יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ אִם־אֵין׃ פ (ו) וַיָּבֹא עֲמֹלֶק
 וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בְּרַפִּידִם׃ (ז) וַיֹּאמֶר מִשֶּׁה
 אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אַנְשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם

תרִיבֹן עֲמֹדֵי: כִּי חִינִי חָלַל שְׁלִיחַ הָאֵל מֵהַ תִּנְסֹן אֶת ה': עֲדִין לֹא הָיוּ
 נְרִיבִים לָמַד כִּי הָיוּ עֲמָהֶם מִים שֶׁהֵנִיחוּ עֲמָהֶם מֵאֵלֶיךָ, חָלַל מִיד שֶׁנָּתַן לְרַפִּידִים וְלֹא

Mosè, e disse: Dateci acqua che beviamo. — E Mosè disse loro: A che contendete con me? Perchè porre il Signore alle prove? (3) Ma il popolo divenuto sitibondo, mormorò contro Mosè, e disse: Perchè ci hai fatti venir fuori dell'Egitto, per far morire me, i miei figli, e i bestiami, di sete? (4) Mosè sclamò al Signore, con dire: Che cosa ho a fare a questo popolo? Ancora un poco, e mi lapidano. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Passa davanti al popolo, e prendi teco degli anziani d'Israel; e la tua verga, colla quale percoltesti il Nilo [VII. 20], prendi in mano, e vanne. (6) Io sono per precederti ivi sopra un masso, in Orèb, e batterai quel masso, e n'usciranno acque, ed il popolo berà. — Mosè fece così, alla presenza degli anziani d'Israel. (7) Quel luogo venne denominato Massà e Merivà, a motivo del contendere che fecero i figli d'Israel, e sperimentare il Signore con dire: È egli il Signore tra noi, o non è? (8) Indi venne Amalèk, ed attaccò gl'Israeliti in Refidim. (9) E Mosè disse a Giosuè: Fa per noi scelta d'uomini,

מנחו מים התחילו לרבו, כי לא בטחו בה' שצוה עליהם וימציא להם מים (רמ"ב)
 רון ינחם; והנה היתה שאלתם כנכסיו, לראות אם יוכל לתת שאלתם בעת שיעלה
 בדעתם. (ד) עוד מעט וסקלוגי: עוד מעט מההכרת שינוא אליהם יסקלוגי (דון
 ינחם), אם עוד מעט תאריך הנרס יסקלוגי (רמ"ב). חכמת שלמה דף כ', ולא כבי'
 ר"י ולא כבי' רמב"ם. (ה) עבוד לפני העם: ואל תירא שיקלקל. וקח אתך
 מזקני ישראל: לעדות שראו שעל ידך המים יונאים מן הסור, ולא יאחרו מעינות
 היו גם מימי קדם (ר"ע). (ו) הגני עומד לפניך שם: תראה גם כנדי, וע"כ
 תדע איזה הוא הסור שיש לך להכות, דוגמת על אחד ההרים אשר חומר אליו (אמ"ס).
 (ז) ויבא עמלק: בן אליהו בן עשו, וארצו בערב בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען.
 (ח) יהושע: היה בן בנו של אלישבע בן עמיסד כשיא לבני אפרים (ד"ה א' ז'
 כ"ז) (ראב"ע); ונראה כי רבה האל שראו ישראל כי לא נפרד ונחיתת יהושע ה';
 ואם היו משה ואהרן יונאים למלחמה היה אפשר לחזר כי בתפלות עשו מלחמה
 ובטחו. מדר: בעת המלחמה אכבי כנז (ר"ע). אנכי נצב על ראש הרבעה וגו':
 להביא עליכם תשועה ה' דרך כס, כי בן היה משה עושה האותות והמופתים בעיני
 ידו בחטיו; ולפיכך ה' המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מלחמי מלחמה היה מן
 הנורא לחזק את לבם לבטוח בה', ועל כן היה מן הנורא שיהיה תשועתם דרך כס
 (תלמוד יומ"ט) ע"פ הרעננין. ואחכס עליה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה חסם את

בַּעֲמַלְק מָחָר אָנֹכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה
וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמַלְק וּמֹשֶׁה אָהֳרֹן
וְחֹר וְעָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: (יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
יֵרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרַת יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יֵנִיחַ
יָדוֹ וְגִבְרַת עַמְּלָק: (יב) וַיִּדֶּי מֹשֶׁה כְּבָרִים וַיִּקְחוּ־
אָבִן וַיִּשְׁמֹו תַּחְתּוֹ וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאָהֳרֹן וְחֹר
תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אַחֵר וּמִזֶּה אַחֵר וַיְהִי יָדָיו
אֶמּוֹנָה עַד־בָּא הַשָּׁמֶשׁ: (יג) וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עַמְּלָק וְאֶת־עַמּוֹ לִפְי־חֶרֶב: פ מַפְשָׁר (יד) וַיֹּאמֶר

החלחמה, כי כן כל הרעות יד במטה היתה לנכח הדבר אשר בו יהיה הנס, ואחשם שהיה
המכונן להפסל זה אינו, כי כרשת כמים לחור, והרעות יד במטה לחור, ואם כדעת
רש"ם שהיה הענין על דרך שנושאים גם במערכות החלחמה, א"כ היה להם לשום
מטה משה על גם גבוה ולהוליכו לפני העם. ונ"ל כי לכך לא ילא משה לפני העם
כדי שלא יהיה חוקים לתלות תשועתם בדרך טבע ע"ד שפירש רש"ם, אך יהיה הכל
מעשה נסים כשאר הנפלאות שעשה משה. (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ: נתר לו אנשים. וחור:
ח"ל אחור כנה של מרים, ויוסף סלאוים כתב בעלה של מרים. (יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
יֵרִים מֹשֶׁה וְג': כי במכול הכל היה תלוי בהרעות יד במטה, כלומר שהיה התשועה
מאת ה' הדרך גם כשאר האמות והמופתים שעשה משה. וכשראו כי נכחון החלחמה
תלוי בהרעות יד משה, תמכו בידו מזה אחד ומזה אחד, והוא ע"ד שחקריבנים קרבנות
ועובדים עבודות כדי לשים את האל ולחשוק עלינו השגחתו לטובה; ואם עכ"פ לא היה
סוף ה' בתשועת ישראל לא יבצר מחמתו לעשות שאף אהרן וחור לא יעזרו כח לחשוק
בידו. כבדרים: ל' זכר על הימים שלא כחשנו, וכמו מיתקאל ב' ט'. ויקחו אבן
וג' וישב עליה: תלמידי משה"ר יוסף שנתו באזני אחור לא שהיו רגלי עיפות

ed esci a combattere contro Amalèk. Domani io mi collocherò sulla sommità della collina, con in mano la verga di Dio. (10) Giosuè fece come gli disse Mosè, quanto a combattere contro Amalèk; e Mosè, Aronne e Hhur, salirono sulla sommità della collina. (11) Ora, quando Mosè teneva alta la mano, vincevano gl'Israeliti; e quando posava giù la mano, vinceva Amalèk. (12) Le braccia di Mosè (gli) erano pesanti, e quelli presero una pietra, gliela posero sotto, e vi sedette sopra, ed Aronne e Hhur gli sostennero le braccia, uno per parte, e (così) le sue mani stettero salde fino al tramonto del sole. (13) Giosuè pose in rotta Amalèk e la sua gente a fil di spada. (14) Il Signore disse a Mosè: Scrivi ciò per ricordo in libro,

ועתה תרוב העמידה אלה כדי שימחקו היטב ובלא יגיעו בשתי ידיו, ואם לא היה משה יושב גם ידיו אחרן וחור תכבדנה, ובהקד בזה משה יושב והם עומדים כקל היה להם לחמוך בידיו, זה דבר שהבטין יורדו; וכואה ובהן וחזק מכתשים, ואחרים שנסיונו יושב והם עומדים יכבד עליהם יותר לחמוך בידיו. והבטין כי כמו שהיו ידיו כבדים היתה גם העמידה כבדה עליו, לביכך שהבטוהו וגם חמכו בידיו. תבטו בידיו בזה אורז ובה אורז; בתחלה היה אורז במטה ביד אחד ואחר שכתובת אורז אורז בשתי ידיו; ולדעת תלמידי משה"ר יתקן באורזו לעולם המטה בידו א', אלא שהיה מעבירו מן הימין אל השמאל, וכשהיה בשיטו היה אחרן חמוך בו, וכשהיה בשמאלו היה חמוך בו חור. אמרנו: כתב רא"ע דבר עמוד וקיים, והוא גם דבר, ורא"מחן העתיק דבריו, ואח"כ הוכיח ועבדו כמו באמונה; ושם הפירושים כותרים זה את זה, שאם אמונה עבדו דבר עמוד וקיים אין גורד לג"ת באמונה, והבטין שהוא תאר הסעל, ועבדו כמו באמונה, וכן ידעתי ה' כי דרך משפטין ואמונה עבדתי (תהלים ק"ט ע"ה) עבדו דרך משפטין, ובאמונה וב"ק היה מה שעינת וישרת אותי, ולכירוש רא"ע יהיה משמעות הכתוב שבהפכו יד משה להיות דבר קיים ועומד, זה לא היה, אלא כל עוד שחמכו בידיו היו באמונה, אחר מן מלאתי קרוב לזה במעשר בשם ר"י ויחשבו. (יר) כתוב זאת וזכרון בספר: אין הסיונה בספר הנדע, אלא כמו שאחרים כתבו על הנניר, וכן מי יתן בספר וחקו (איוב י"ט כ"ג). ושם באזני יהושע: לא מלאני בקקוס אחר מלחמה אם באזני בלוגי, והנרי ר"ש ז"ל: ושם באזני יהושע לפי שהוא יכבד את ישראל לארץ כדי שיכזה את ישראל לשלם לו את גזוליו, ורקוס אחד, כי אע"פ שהיה הענין גלוי לפניו ית' לא יתכן שידחה זה למשה חתך אחר יציאת חגרים, כי בזה היה מרפה את ידיו; ורא"ע ורא"ע חקנו מעט ואחרו כי יהושע היה עתיד למלח על ישראל ולהלחם באנשי כנען; ועדיין הפירוש חזק, כי הנס יהושע לא נלחם

יְהוָה אֱלֹהֵי מֹשֶׁה כָּתַב זֹאת זָכְרוֹן בַּסֵּפֶר וַיֵּשֶׁם
בְּאַזְנוֹי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מַחֲהָ אֶת־זָכְרָ עַמְלֶק
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (מז) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ יְהוָה נָסִי: (מח) וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֶּם יְהוָה
מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעַמְלֶק מִדֶּרֶךְ דָּר: פ פ פ

בעמלק, ומה טורח להגיד הענין אליו בייחוד? והלא גלי' הים לכניו ית' שלא תהיה מלחמה בעמלק אלא כמה דורות אחר יהושע, ומה תועלת להזכיר את יהושע שיזכיר את ישראל על זה? ודמ'בן כירש וס'ס מצאנו יהושע לנחמו להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו, כי הוא הידוע ועד; ומה טורח לעדות יהושע? והרי כל ישראל היו עדים בהגבריו כחוסהו, וכל שהכוונה אחר נאצו וכו' ויחזקו, כי כמו שחלחלה עמלק משה לזה ויהושע נלחם, כן כתיבת החלוצה משה יאמר ויהושע יכתוב, והיה בזה נחת רוח ליהושע וכבוד ויקר חלק עבודתו במלחמה. כי בזה אברהם וגו': לבי שחלחלה בהיה התליו את עמלק, ולא השמדיהו, לכיכר אחר ה' למשה שיכתוב בספר את החלוצה ההוא לזכרון עולם, כדי שיכירו ישראל את אשר עשה להם עמלק, כי אשכנז

יח

יז וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כִּהֶן מִדִּין חֹתֵן מֹשֶׁה (א)

(א) וישמע יתרו: למה (כ"ז) כתוב וישלח משה את חותנו ח'ק לו אל ארנו, ובמחש' המקודש (י' כ"ט) בשנה השנית כתוב ואחר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה, א"כ עדיין הים במחנה ישראל; ואם יאמר אדם כי רעואל ולא חובב הוא חותן משה, כבר מצינו בס' שופטים (ד' י"א) חבני חובב חותן משה, וכבר נמלקו בזה בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי (נשים ק"ו) חד אחר יתרו קדם חתן תורה היה, וחד אחר חתן תורה היה, ולפניהם גם חבני במחנה אחרו מה שמוע שמוע יתרו? ר' יהושע אחר מלחמת עמלק שמוע (ולא חתן תורה, כי קדם חתן תורה בא), ר'

e poni negli orecchi di Giosuè [chiàmavi in particolare la sua attenzione]; che (cioè) io cancellerò la memoria d'Amalèk di sotto al cielo. (15) Mosè fabbricò un altare, e gli pose nome: Il Signore è il mio vessillo. (16) E soggiunse: Sì, Jah ha la mano sul suo trono [cioè giura]. Il Signore sarà in guerra con Amalèk, di generazione in generazione [perpetuamente, sino alla estinzione di quel popolo].

כך הוא רטטו ית' למחות את זכר עמלק מחמת השמים. (בזו) ד' נבי: מה שהוא הכס לשאר העמים שכל זמן שרואים אותו חבשי האלמטה מחנגרים, וכשהוא מושלך או שנפל ביד האוינים או רגלים לטם ולהננף, כל זה היה ה' לי, כי גרום היה והאטה גבר ישראל ונשפלות היה גבר עמלק, והכוונה כי מה' השועה (אח"ס); שיות הרבה הם מחזיר שלם כמו עמבאל, ה' נקטו, מפני זה, ה' שיה (בסוף יחזקאל, ועיין בראשית ל"ג כ' ישעיה ט' ה'). (י"ו) כי יד וגו': נשבע ה' בכסאו שיהיה לו מלמטה בעמלק מדור דור לעולם. יד על בם ית: דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ג ח') (רש"ם ורא"צ). וקלעריקום פירש כי עמלק שלט ידו על כבא יה כלומר על ישראל שה' שוכן בתוכם, לכך מלמטה לה' בעמלק מדור דור; ומלבד פירוש זה עוד עלה בדעתו של קלעריקום פירוש אחר ע"י חלוק כס בכם, משה קרא למדנה ה' בבי כי עמלק שלט ידו נגד כס ה', ע"כ מלמטה לה' בעמלק, וכס ה' הם לדעתו נבואת ישראל שהם נבואת ה', או ג"כ משה משה הנקרא משה האלהים, וכל זה רמז מחד, מלבד כי קריאת כס נכ"ף היא קדמונית מחד מחד שהרי הכותים הניחו כסא. מדרש דור: כמו מדור לדור תחרב (ישעיה ל"ד י').

XVIII

(1) Ithrò, sacerdote di Midjān, suocero di Mosè, udì tutto

אלעזר היהודעי אומר מותן תורה שיע. וכבר היו מן התכחים שנחרו לכרות הקשר הזה אשר היה קשה להם להחירו, ואמרו כי חונן איננו יתרו. הראשון אשר הלך בדרך האמת הוא המדקדק הנכבד ר' יונה בן נבואה שאמר כי חונן הוא בן יתרו ואם לגמרה, ואמר כי גם אמי האשה יקרא לנעלה מותן (הביא דבריו ר"ק בשרש מותן, והנה אח"ס). ואמרו החוק בפרוש מלת מותן רמב"ם, אלא שהוא אומר (בפרשת בהעלותך) כי יתרו וחונן היו שני אחים לגמרה, ושלשם בני רעואל גם רא"צ, אע"פ שהוא מורה כי חונן הוא יתרו, הוא אומר שהיה אמי לגמרה, ולא אביה. והדעת

אֶת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי-הוֹצִיאָהוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:

הואת בענין מלת חותן רחוקה מאד, כי לא מנחנו בשם מקום חותן וסוּחַת להוראה
ז, ובהפך מנחנו (דברים כ"ו כ"ג) חורר שוכב עם חותנתו, והנה אחות האשה נסוּחַת
היא נסוּחַת אחותה, ואיך נסוּחַת קללה בלשון הנשבע לשני בנים, שישפטוהם שונים זה
מזה, האחד חסור בכל זמן, והאחר חסור בזמן מה וסוּחַת בזמן אחר? ואינם רוב
הסבכים תדשים גם ישנים מישראל ומשאר האומות, רקקי מעל דרכו של ר' יונה,
והסבכים בדעת ר"ל כי חונן הוא יסור, ורעוּל חני יסור, ואני חנייה של נסור.
ואחר הרמ"ן כי חונן הוא גם חסד שקראו ליסורו כאשר שג ליסור ישראל כי זה
דרך כל החניניה, כי לעבדיו יקרא גם אסור, ואיבנו רחוק שיהיה חונן גם חסד שקראו
ישראל ליסור, אם מלשון חנינות, ואם מנורה אחרת בלתי ידועה היום. אך מה שרמ"ן
ואחרים אחרים כי יסורו בחנייה, זה אינו כ"ל, שהרי אם נחמיר איך השיג למשה לא
כי אם אל חריו ואל מולדתי אלך? ואין ספק כי משפחות המלות האלה הוא הליכה
לחלוטין לא הליכה על מנת לגייר בני ביתו ולסור. וגם אסור הדור ההוא אנו מוֹלִידִים
כי חסר הקיני אע"פ שהיה עוש בארץ ישראל היה בשלום עם יצן גורר ישראל, ואיני
אומר שהיה בית חסר הקיני אוהב את יצן, כי מעשה יעל מעיד הפך מזה, אבל יצן
היה בשלום עם בית חסר, ובישראל נטע ביעל, וזה דבר שאין הדעת סובלתו, אם היו
הקינים גרי נדק והיו מעורבים עם בני ישראל מכמה זמן קודם לכן. והנה מנחת
הנה בימי שאל היה הקיני בתוך עמלק, היחבן לגרי נדק שיקבעו דירתם בקרב העם
היחושע, אשר היה ליחוש את זכרו? ועוד הנה שאל אחר אל הקיני ואמה עשית סבד
עם בני ישראל בעלותם ממזרים, ולא אחר ואמה שומר תורת ה' ולאסיד אליה. וזה
שהטעה את המפרשים הוא ענין משפחת הרבנים שהיתה בקרב ישראל (ירמיה ל"ה),
ובד"ה (א' ב' כ"ה) כתוב הנה הקינים הנאים משפחת חני בית רכב, ור"ל בספרי
(פרשת בעלזקין), ובכונס י"א וסנהדרין ק"ד, לשון הראות מעלת הנשים, שאין ראוי
לנשות מלילה, וזהם שום לישראל בכל דבר, וראויים ליסר אבילו בסנהדרין, אחר כי
הקינים שגד"ם הם בני קיני חותן משה, וזה חונן דרך דרש ואסמכתא, ואשר
השומע אל המוסר הטוב היונא חונן, ואלם בדרך הפשט נראה כי הקינים שגד"ם
והרבנים שגירמיה, מני יהודה היו, ואין להם שום התקבצות עם בני קיני חותן משה;
ואולי נקראו גם הרבנים קינים מפני שהיו יושני אהלם ונעים ומקום למקום כיוסם;
ואם תרצה אחר כי אלה ואלה נקראו קינים ע"ש קין שהיה נע ונד בארץ, והנה
בא מקרא אחד נראה כמשיע את האומרים שגני קיני חותן משה בחניניה, והוא מה

ciò che Iddio aveva fatto a Mosè, e ad Israel suo popolo; che

שכתוב בשופטים (א' י"ו) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בגנג ערד וילך וישב את העם, ואמנם אחרי כל מה שראינו לחילה לא יתכן לנו ללמוד מן המקרא הזה שהיו גרי נדק, אלא שהיו גרים תושבים; אך נאמת מהפסק חני מאד בענין הכתוב הזה אם הוא כמתעבת המפרשים, כלומר אם ענינו שבני קיני ישבו עם בני יהודה, כי לא מנאחי להם כירוש משפיק ומדויק על לשון המקרא, ואולי הסכוון בו הכך היה ששבו, והיה משמעות הכתוב הזה כי בני קיני היושבים בזהלים ובעים חזקים למקום, היו אז במקרה שרונים אצל עיר התמרים, וכשראו כי בני יהודה יולאים ללחמה על הכנעני, הם שהיו אנשי שלום (ולפיכך נקראו בארמית שלומים) התרחקו ממקומות הלחמה, ועלו משם והלכו לדבר יהודה אשר בגנג ערד, והלכו וישבו עם העם, כלומר עם העמלקי והכנעני יושבי הארץ, ומלות עלו מעיר התמרים את בני יהודה ענינן מלת בני יהודה, ומ"ם מעיר התמרים מושבת אחרת עומה, ויתכן ג"כ לפרש עלו מעיר התמרים אשר הם היו שם את אנשי יהודה, שקודם לכן היו עם בני יהודה, ואשינס אל ענין הפרשה ואחר כי אחרי ההתאסס שחוננו הוא יתרו נתלקו המפרשים בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך. דעת הרמב"ן (ואחריו החזיק רמב"ם בחי' גם רמב"ם) כי יתרו בא אל ישראל אחי שמעון, אחת קדם חתן תורה וסוף הכוזבת כאן, והלך לו, וחזר אחר חתן תורה, והתורה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר בחומש המקומים שאחר לו משה נוסעים אנטנו, לכה אחנו, והוא הציב לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלקי, והסביר בו משה אל נא תעזוב אותנו, והוא (לדעת הרמב"ן) נתרנה לו ובשאר עם ישראל, ולפירוש זה יקשה מאד שלא נזכרה תורה יתרו אחר שכבר נזכרה (למעט כ"ו) הליכתו אל ארנו. ורש"ם ורמב"ם ור"דק (בתחלת ס' שופטים) אמרו כי יתרו לא בא רק פעם אחת, והוא אחר חתן תורה, ושאמנם בא הספור הזה כאן חוץ למקומו, לשנות פרטיות (ע' רש"ם למעט י"ג ורמב"ם כאן), אשר אין בה נקט להוסיף מן הלב החזקה הגדולה על כתיבת הספור במקום הזה, כי על כל אלה מפרשים אחרים הסכימו כי באת יתרו לא היתה אלא קדם חתן תורה, ושאריתו לארנו לא היתה עכשו, אלא בשנה השנייה, ואמנם הסבור האחרון הסולל הליכת יתרו אל ארנו, או גם שלשה מקראות שלפניו הסוללים מני השופטים, הם חוץ למקומם, ונכתבו כאן להשלמת הספור, וסם כאן דרך כלל, ובמקום אחר (בפרשת בהעלותך ובפרשת דברים) הם מפורשים דרך פרט, זאת דעת רמב"ם דון ינחק אברבנאל ור' ינחק ערמאה ור' עובדיה ספורנו ומיקולאוס דלירא (בפרשה הזאת, לא כן בפרשת בהעלותך), וקלעריקום מדידי הפסם יש"ר (בפרשה הזאת, ולא בפרשה בהעלותך); ור' וואלף מאיר בעל המעמר הוסיף חזוק לפירוש הזה ואמר: בלא ידענו כי כך היא דרכה של תורה להגלים הספורים על דרך כלל במקום אחד,

(ב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת-צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ
 מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלוּחִיהִי: (ג) וְאֵת יִשְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר
 שָׁם הָאָחֵר גִּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ
 נִכְרִיָּה: (ד) וְשֵׁם הָאָחֵר אֱלִיעֶזֶר כִּי-אֱלֹהֵי
 אָבִי בָעֲזָרִי וַיִּצְלָנִי מִחֶרֶב פְּרָעָה: (ה) וַיָּבֹא
 יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל-מֹשֶׁה אֶל-
 הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר-הוּא חֲנָה שָׁם הָרַ הָאֱלֹהִים:
 (ו) וַיֹּאמֶר אֶל-מֹשֶׁה אֲנִי חֲתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא
 אֵלַיךְ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה: (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
 לִקְבֹּאת חֲתָנּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁקְלוּ וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ-
 לַרְעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֵהָלָה: (ח) וַיֹּסֶפֶר
 מֹשֶׁה לְחֲתָנּוֹ אֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
 לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹרֶת יִשְׂרָאֵל אֵת
 כָּל-הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מָצְאתֶם בְּדֶרֶךְ וַיִּצְלָם

ולבסוף חתניות דבר בראשיתו, כמו ויחמר טשה אל חתן קח לנכנת אחת (לעיל ע"ו
 ל"ג), שנה הנוה הוא בשנה השנים אחרי שהוקם המשכן, והזמירו הכתוב כאן, וכן
 ובני ישראל חבלו את המן הרבעים שנה (סג ל"ה) ועוד הרבה כוונות ע"כ, הן אחת
 כי אין הכרח דומה לראים מכל נדדו, כי נוח הנכנת ומשך זמן ירידת המן לא חזרו
 ונכתבו בתורה נחקים אחר, כענין הליכת יתרו אל ארנו שכתוב כאן וכתוב פעם
 שנית בפרשת הפקודים, וכן מנוי הפוכים שחזר ונכתב בפרשת דברים, ואחנס הכפילה

(cioè) il Signore aveva tratto Israel dall'Egitto. (2) E Ithrò, suocero di Mosè, prese Sipporà moglie di Mosè, dopo che questi l'aveva rimandata; (3) Come pure i due figli di lei, dei quali l'uno aveva nome Glieresciòm, poichè (Mosè) disse: Sono divenuto un uomo pellegrinante in terra straniera. (4) E l'altro chiamavasi Elièzzer, poichè (disse:) Il Dio di mio padre fu in mio soccorso, e mi salvò dalla spada di Faraone. (5) Ithrò, suocero di Mosè, coi figli e la moglie di lui, recaronsi appo Mosè, nel deserto, ov'egli era accampato, al monte (cioè) di Dio. (6) E disse [fece dire] a Mosè: Io, tuo suocero Ithrò, vengo a te; come pure tua moglie, e seco lei i due suoi figli. (7) E Mosè uscì incontro al suo suocero, gli si prostrò e lo baciò, e si chiesero l'uno all'altro del loro benessere; indi entrarono nel padiglione. (8) Mosè raccontò al suo suocero tutto quello ch'il Signore aveva fatto (soffrire) a Faraone ed agli Egizi in grazia d'Israel; tutti i travagli ch'eran loro sopraggiunti nel viaggio, e dai quali il Signore avevali salvati.

הזאת היא המדה ה"ג מחדות ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, ח"ל: מכלל שארתי מעשה ואינו אלא פירוט של ראשון, כינר ונצח אלהים את האדם בגלותו זה הכלל, ואח"כ פירוט מעשיו, שני' ויגדל ה' אלהים את האדם, ויפל תרדמתו, ויכן את הגלע, השמימי כבוד שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פירוט של ראשון, ע"כ. והדעת הזאת היא נכונה בעיני נבחרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת נהעלותך, גם רבנו בעדים גאון אחר כי יתור קודם מתן תורה בא, ואנחנו לא נדע אם דענו כדעתנו, או דענו שהלך ויחזר, כדעת הרמב"ן; כי לא ידענו מדברי הגאון אלא היעט שהביא מהם הרא"ש. והאמת ר"ש ז"ל לא רנה להכריע בדבר שנתלקו בו חכמי החשנם והתלמוד, ורק אחר (לחשם י"ג) שאף לדברי האחר יתור קודם מתן תורה בא, שלחו אל אררט לא היה עד שנה שניה. (ב) אדר שלוחיה: ע' למעלה ד' כ"ג. (ה) אל המדבר: אם היה בטעם וקף היה דיו בפשט וקף (אל-המדבר), וכן הוא במחשם כ"י על קלף שני, לא בוקף גדול; ואחנם אין ספק שאין זה אלא טעות סופר, וז"ל בטעם רביע שהוא מפסיק פחות מן הספחא שחשם, אל המדבר אשר הוא מוכנה שם, כלומר אל הר האלהים; וכן בתנ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט שהיה ביד רמב"ן אל המדבר בטעם רביע, וכתוב בגליון כ"ה רביע, כלומר כן הוא דווקא, וכן גרין להיות רביעי (עין תקן סופרים למהרש"ד), וכן הוא בתנ"ך מפורש כ"י ביד ר"י פסר בירושלם. הר האלהים: עין למעלה ג' א'. (ו) ויאמר: ע' שלי (ר"ש).

יְהוָה: (ט) וַיַּחֲד יִתְּרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־
 עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֲצִילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם:
 (י) וַיֹּאמֶר יִתְּרוֹ בְּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הֲצִיל אֶתְכֶם
 מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרָעָה אֲשֶׁר הֲצִיל אֶת־הָעָם
 מִתַּחַת יַד־מִצְרַיִם: (יא) עַתָּה יָדַעְתִּי כִי־גָדוֹל
 יְהוָה מְכַל־הָאֱלֹהִים כִּי בִדְבָר אֲשֶׁר זָדוּ
 עֲלֵיהֶם: (יב) וַיִּקַּח יִתְּרוֹ חֲתָן מִשָּׁה עֲלָה וּזְבָחִים
 לָאֱלֹהִים וַיָּבֹא אֹהֶלֶן וְכָל יֹקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֶאֱכֹל־לֶחֶם עִם־חֲתָן מִשָּׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
 שְׁנֵי (יג) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מִשָּׁה לְשִׁפְטֹת אֶת־
 הָעָם וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל־מִשָּׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־
 הָעֶרֶב: (יד) וַיֵּרָא חֲתָן מִשָּׁה אֶת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא
 עָשָׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מַה־הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָתָּה
 עָשָׂה לָעָם מִדּוּעַ אָתָּה יוֹשֵׁב לְבִדְּךָ וְכָל־
 הָעָם נֹצֵב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עֶרֶב: (טו) וַיֹּאמֶר
 מִשָּׁה לְחֲתָנֹו כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ
 אֱלֹהִים: (טז) כִּי־יְהִיָּה לָהֶם דְּבַר בָּא אֵלַי
 וַיִּשְׁפָּטֵתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וַהֲוֹדַעְתִּי אֶת־

(9) Ithrò gioi di tanto bene ch'il Signore aveva fatto ad Israel, liberandoli dalle mani degli Egizi. (10) E disse Ithrò: Benedetto sia il Signore, il quale vi liberò dalle mani degli Egizi e dalle mani di Faraone; il quale sottrasse il popolo al potere degli Egizi. (11) Ora conosco ch'il Signore è più grande di tutti gli dèi. Sì, (lo riconosco) nella maniera ch'insolentirono contro di essi [e per cui poi furono sì esemplarmente puniti]. (12) Ithrò suocero di Mosè offrì a Dio olocausti e sacrifici; ed Aronne, e tutti gli anziani d'Israel, recaronsi a cibarsi col suocero di Mosè davanti a Dio. (13) Alla dimane Mosè sedette a giudicare il popolo, e tutto il popolo stava attorno a Mosè dalla mattina alla sera. (14) Il suocero di Mosè, visto com'egli si conteneva col popolo, disse: Che cosa mai è questa maniera che tu tieni col popolo? Com'è che siedì (a giudicare) tu solo, e tutt'il popolo ti sta attorno dalla mattina alla sera? (15) E Mosè disse al suo suocero: Perchè il popolo viene a me per consultare Iddio. (16) Quando hanno qualche causa, essa vien portata a me, ed io giudico tra l'uno e l'altro; e fo conoscere

(י) אשר הציל אתכם: משה ואהרן (רא' צב, דין יצחק ובסורכו). (יא) כי בדבר וגו': כי לחזק. בדבר אשר ודו עליהם: משה אהרן והלויים להחשוא על ישראל ולהבחול בהם בלי מורא עד שהגיעו לחרר את קיהם בכל מיני עיני ולהשליך בהם האורה והמנוח משה גם התנן ללנו הלכנים, נודע בנידור שלא היה אפשר לישראל להגנל מיהם בדרך שבע, ולתי ע"י האלהים, שהרי אם לא היו ישראל נתבלית החולש והשפלות לא היו הסוחרים ודים עליהם עד השיעור ההוא, כי היה להם לפחד מן יתקוממו נגדם; והנה אלהי ישראל אשר גברה ידו להטיל עם עמי חלש מיד עם חקיף ועזום כחזירי, ואלהי חברים לא עמדו לפניו, גדול הוא מכל האלהים. בדבר: ענין חוכן ושיעור, כיון זה הדבר אשר מל יסודע (ה' ד'). (יב) ובהרים: שלמים. ויבא אהרן: ומשה לא הולך להוכיח, כי האהל שלו הוא (רא' צב). לפני האלודים: לשון טפל על אפלת קדשים. (יד) נדוע אחת יושב (ושפט) לבדך. וכל העם: ולמכך כל העם נגד עליך מן בקר עד ערנ, (רא' צב). (טז) לדרוש אלהים: כלל אחריו פרט, כי יהיה להם דבר וגו', והם דיני מחונות וכל מיני ריבות, וכל עיני הנהגת הנזיר; והנה מוכרח אני לשפוט נדע, כי הם באים אלי לדרוש אלהים, כלומר לשמוע חכמי מענה אלהים, ואין אדם אחר מלעמי שיוכל לתת להם מענה אלהים. (טז) בא אלי: היצר כיון ריב אליהם לא יבא אלהים (שעיה א' כ"ג) וסכונת כשיהיה להם חזק ריב אז יבא

חָקִי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרָתוֹ: (יז) וַיֹּאמֶר חֲתָן
 מִשָּׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה:
 (יח) נָכַל תִּבְלֶה גַם־אַתָּה גַם־הָעַם הַזֶּה אֲשֶׁר
 עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמֶּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשׂוֹהוּ
 לְבַדְּךָ: (יט) עַתָּה שָׁמַע בְּקִלִּי אִיעֲצֶךָ וַיְהִי
 אֱלֹהִים עִמָּךְ הִנֵּה אַתָּה לָעַם מֹלֵה הָאֱלֹהִים
 וְהִכָּבֹאת אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים:
 (כ) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְּהֶם אֶת־הַחֲקִים וְאֶת־הַתּוֹרָה
 וְהִוָּדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ וְאֶת־
 הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: (כא) וְאַתָּה תַּחֲזֶה מִכָּל־
 הָעָם אֲנָשִׁי־חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אִמָּת
 שְׂנְאִי בָצַע וְשִׁמַּת עֲלֵהֶם שָׂרִי אֲלֵפִים שָׂרִי

הדבר לפני (לא כסדרו) רש"י ולא כסדרו רח"צמן. את חקי האלהים וגו': מה שהם
 האל חומר לו להוראת שעה לנורח הכהנאס, ואין הכוונה על החטות לדורות, ואין
 ללמוד מכאן שאמר חתן מורה נא יתרו, כי החטות הם חומר אותן לכל העם נקבל
 לא לכל יחיד ויחיד, ולא היה נרדף לישב לכניהם כל היום; הן אחת כי מלת חק לא
 תסול על הודעת השפט בדין פרטי, אך עמיתו משפט כללי קיים לדורות; אך הכוונה
 שהוא היה דן הדינים הפרטיים לבי המשפטים הכלליים שהם האל מודיעו. (יד) נבל
 תבל: עין ר"ש, (יט) ויהי אלהים עמך: ויעזרך האל, דרך מנה כחלינת ירחק
 האל, וחלחה לעם: בשגל העם. מול האלהים: אל האלהים, כמו וקרבת מול
 בני עמון (דברים ב' יט), אל ירעו אל מול הכר הכוא (שמות ל"ד ג'), ויבזז מאגלו
 אל מול אשר (ש"א י"ז ל'), והשעם הכח לך כל מה שיש בו נורח לכבואה מאת ה',

gli statuti di Dio e le sue leggi. (17) Ed il suocero di Mosè gli disse: Non è buona la maniera che tu tieni. (18) Ti stancherai, e tu e questo popolo che ti sta appresso; poichè la cosa è troppo pesante per te, non puoi eseguirla tu solo. (19) Or dunque ascoltami, lascia ch'io ti consigli, e Dio ti ajuti. Rimani tu pel popolo presso a Dio, tu (cioè) presenterai le cause a Dio. (20) Tu gli avvertirai degli statuti e delle leggi, e farai loro conoscere la via che devono tenere, e le azioni che hanno a fare. (21) Tu poi sceglierai fra tutto il popolo persone di vaglia, tementi di Dio, uomini di lealtà, detestanti la collusione: e glieli porrai alla testa (in qualità di)

והסאר חתן ביד אחרים. (ב) את הרקיס ואת התורות; את הדרך; ואת המעשה וגו': כל השיך להנהיג העם בנצור ובימים, כל זה תאמר להם דרך מוסר לחרות, קדים שיבא מעשה לידך. (גא) שונאי בצע: פעל בנע הקרוב לערש בקע הונח תחלה על בקיעת דבר לשנים, והוא שגור בלשון ארמית, ומה חל ר"ל בביעת הכת, והוא חל אח"כ על מה ששני בני אדם חולקים ביניהם מהם שלקחו מולתם בעקבה, מה טעם כל בועע שנקרא, וכן כל בנע הוא שבר ששנים או יותר חולקים ביניהם, וכן כאן שונאי בנע ששונאים לחלוק עם נגב, כלומר להשתתף עם החיב כדי להצדיק רשע ולהרשיע צדיק; גם כי חולי אח"כ הוא חל שם בנע לכל חין שבר שיהיה. שרי אלפים וגו': לדעת ר"ל כל עשרה מישאל היה להם שר אחד, וכל חמשה מהשירים ההם היה עליהם, שר חמשים אחד, וכן על זה הדרך; וחמה על זה רא"ב, שא"כ יעקב שהיו שמינית הקהל כלם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בנע, מה שהוא רחוק הרבה מחנהו של עולם, והוא פירש בלשון הנשע לשם פנים, ור"ב דון יצחק השעו עליו, ואולי חין כוונתו כמו שהבינו הם, אך כוונתו כאחד מן הפירושים שאמר דון יצחק בפסוק הזה, והוא שנקראו שרי אלפים אותם שרים שהם או החלף נתן להם אלף איש שומרים אותו וסרים אל משמעתו, וכן על הדרך הוה שרי המאות חולתם; ודון יצחק אמר עוד פירוש אחר בפסוק הזה, והוא כי טעם שרי אלפים ענה ונית דין גדול של אלף איש, וכן ב"ד של חמה, וכן על הדרך הזה. ור"ב פירש שרי אלפים שתחתם אלפים הרבה, ואינם רק אחד לכל שנת, ושרי מאות שתחתם מאות הרבה, וכן שרי החמשים ושרי העשרות, היו תחת החמשים הרבה ועשרות הרבה, ולזה דעתי נוטה. ואני מוסיף כי תחלת הכתוב השמות האלה היתה נחמה לחרות וי שתחתו עשרה חמשים, חמה, ואלף, כדעת ר"ל, והיא לזה שר חמשים ותחתיו (אלפים ב' א' ע'), ואחריו הוא אומר תיקר בא בפז וכפז עבדך אלה חמשים בעיניך, אך אחרו גם כן שר אלפים לוי שתחתיו אלפים הרבה, ושר

מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת: (כב) וַיִּשְׁפְּטוּ
 אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל
 יָבִיאוּ אֵלָיו וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ־הֶם
 וְהָקֵל מֵעֲלִיָּה וְנִשְׂאוּ אֹתָהּ: (כג) אִם אֶת־
 הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצֹדֶךְ אֱלֹהִים וְיָכַלְתָּ עִמּוֹ
 וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מִקְמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם:
 שְׁלִישִׁי (כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנוּ וַיַּעַשׂ כֹּל
 אֲשֶׁר אָמַר: (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אֲנָשֵׁי־חֵיל מִכָּל־
 יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי
 אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת:
 (כו) וַיִּשְׁפְּטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר
 הַקָּטָן יָבִיאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן

מאות למי שחתיו מאות הרבה, אך פחות מאלף, ושר חמשים למי שחתיו יותר מחמשים
 ופחות מחמאה, ושר עשרות למי שחתיו יותר מעשרה ופחות מחמשים, אך בזאת לא
 חסכים עם רל"ג בזה שאחר כי שרי האלפים לא היו רק אחד לכל שבט, ונ"ל כי
 כשאזיזי החטות לתור, ושרי האלפים לתור, ושרי האלפים היו על אלפים הרבה, אך לא
 על השבט כולו, גם לא על קצת אלפים משבט זה וקצת אלפים משבט אחר. וא"ת
 שוסיף כי נראה שהשרים האלה לא היו משועבדים אלם לאלה, כי לא אחר ששרי
 העשרות יציאו הדבר הקשה אל שר החמשים, אלא כלם ישפטו הם או יציאו אל משה,
 רק למי כמתחם ומעלת מדותיהם הופקדו על אנשים רבים או על מעט. ורא"ע
 בביאורו הקר קרב מה שחזק בפירושו הארוך, וקיים ששמינית מחנה ישראל היו כמחים.
 (כב) והקל: ע"י כן הם יקלו מעליך; והקל חסור; ויש בכחו הזיון והנוף החמייכים

capi di migliaia, capi di centinaia, capi di quintine, e capi di decine. (22) Questi giudicheranno il popolo in qualunque momento, però ogni quistione grande presenteranno a te, e giudicheranno da sè ogni quistione piccola: così alleggeriranno il peso, portandolo insieme con te. (23) Se questa cosa farai, Iddio ti darà i suoi ordini, e tu potrai reggere [aver forza ed agio da eseguirli]; ed anche tutto questo popolo potrà recarsi al proprio luogo [al giudice più vicino] in pace [senza che l'affollamento ad un solo tribunale abbia a produrre confusione ed alterchi]. (24) Mosè diede ascolto al suo suocero, ed eseguì tutto ciò ch'aveva detto. (25) Mosè cioè elesse uomini di vaglia fra tutto Israel, e li costituì capi sopra il popolo, capi di migliaia, capi di centinaia, capi di quintine, e capi di decine. (26) Questi giudicavano il popolo in qualunque momento; la quistione difficile portavano

בפעל אלפיו, כי לאהבת הקטור ישמעו מה שנדע כבר, וכמוהו ויקראו לכמו אהרן
ובתוך (בראשית מ"א מ"ג), התרינו מלכי אזור את כל הארצות ובתוך (ישעיה ל"ז י"ח
י"ט), ויתקעו בשפופרות ופפון (אבות י' י"ט), כי גם אילת גשש יליה תעצו (ירמיה
י"ד ה'), הערמתי מעליך עונך והלגש (זכריה ג' ד'), כי תחם וכסוד (שם י' ה'), שדות
בכסף יקנו וכחוב בכפר ותחם והעד עדים (ירמיה ל"ב מ"ד), לגר אשר בשעריך
תחננה ואכלה או מחור (דברים י"ד כ"א). (בג) ויבלת עמוד: תוכל לעמוד בזה
שינוי מכאן ולהבא, שאם אחת דן יחיד, לא תוכל להשלים מה שיבדק מרוב הטרחות.
על מקומו יבא בשלום: לא יטריכו לנח כלם אליך, אך ילך כל אחד אלג הכר
הקרוב אליו, והנה כל אחד בא על מקומו הקרוב אליו, ויחלם אל המשפט תהיה בשלום
וגלג ערבותו, כי לא רבים ילכו אלג עד אחד. (כד) וישמעו כעשה לקול חתנו:
אין בכך שאם היה מחליל הנבטו דרך גררה, ולא היה מתראה אל העם ושומע
דבריהם בקטן כגדול לא היה לג העם נוטה אליו, ולא היו מקבלים תורתו וחטתו;
לפיכך לא חר לו ה' שיעשה הדבר הזה, רק הניח לו שיעשהו אחר שכבר כסו העם
את לבנו ואת דרכיו הדקו נו. (כו) ישפוטנו: בשוק במקום שאי, וכן לא תעבורי
מה (רות ב' ח'), ולעת רא' נע השוק במקום חולס, כאילו העלם בסוף, הואיל ואין
אחרים רק מלש זעירה (הם), דוגמת זה תהתלו בו (איוב י"ג ט') צערי מפני ההפסק;
זה לא ילך בשלל תעבורי שאין אחריה מלש זעירה, וגם תהתלו אין הצרי בו מפני
ההפסק, אלא מפני שהמלש מן הכסולים (מל' מוכא ואטלולא), והנה רש"י ז"ל העיר
נדיק כי ופסטי, יציאו, ישפטו שנפסוק כ"ג הם לשון עתיד חמש, והכוונה בהם דרך

יִשְׁפּוּטוּהֶם: (כז) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת־חֲתָנוּ וַיֵּלֶךְ
לוֹ אֶל־אַרְצוֹ: פ רביעי

כח מה נרץ שיעשו, אבל ושפטו, עיניו, ישפטו, שפסוק זה הכונה בהם להגיד מה

יט

(א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי:
(ב) וַיִּסְעוּ מִדְּפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר וַיַּחֲנוּ־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: (ג) וּמֹשֶׁה
עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־
הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹגִיד
לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי

(א) ביום הזה: ביום המדע, כלומר יום התחדשות הירח, והוא ראש חדש, כי
זה עיקר הוראת שם מדע (כדברי ר' משה הכהן, הזכירו רא"ב) אע"פ שהשאל את"כ
לכל משך המדע כלומר לכ"ט או ל' יום שמהתחדשות הירח להתחדשות פנים אחרת.
(ב) ויסעו מדיפידים: אחר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון למדע אל מדבר
סיני, ועתה פירש הארץ היה זה בדרך סיפורי הכתוב (רמב"מ). ויחן שם ישראל
נגד ההר: אחר שאמר דרך כלל שבתו במדבר, פירש ואמר שבתו נגד ההר אשר
במדבר ההוא, והוא הר סיני, כי על שמו נקרא המדבר מדבר סיני, ורא"ב (ואחריו
רמב"מ) קצב כי ויחן במדבר-באמר על כל ישראל, אבל ויחן שהוא לשון יחיד באומר

a Mosè, ed ogni quistione piccola giudicavano da sè. (27) Indi Mosè accommiatò il suo suocero, e questi se n'andò al suo paese.

שמו עושים, ורא"נע נפתחו לא הנין, ומשנ כי כונת ר"י להכדיל בין ישפטו ליפוטו, וכמת: ורבת שלמה רזה להפריד ביניהם ולא עלמה בידו * וזה עקר שאין לו רגלים.

XIX

(1) Nel mese terzo dall'uscita degl'Israeliti dalla terra di Egitto, in questo giorno [cioè nel primo del mese, nel dì della luna nuova; poichè la voce ebraica che vale *mese*, significa propriamente *rinnoiazione*] arrivarono al deserto di Sinai. (2) Partiti cioè da Refidim, arrivarono al deserto di Sinai, e s'accamparono nel deserto. Israel accampossi ivi, dirimpetto al monte. (3) Mosè poi salì a Dio. Il Signore cioè lo chiamò, e gli disse: Così dirai alla famiglia di Giacobbe, ed annunzierai ai figli d'Israel. (4) Voi avete veduto come ho trattato

על המועטים, והם ראשי המטות והקנים, שהם חטו נגד הבר מחני בנדרים; חס הכל, כי אחנם הדבור על העם בלשון יחיד אין המכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהפך הכוונה לדבר על כלל העם במחנה היותם כלם כגוף אחד (עיין מה שכתבתי בנבואי העתים תק"פט עמוד ז' ז"א) והנה כשאמר שחטו במדבר אחר ויחטו בלשון רבים, כי במדבר גדול ורחב ימים היו כראים כיחידים מפחדים בה ובה, אבל כשאמר שחטו נגד הבר, הנה הבר היה במרכזו לכלם, וכלם פונים אליו, וכנה הם אגודה אחת וגוף אחד, כי כלם עניניהם ולגם אל הבר ההוא, שכבר ידעו שהוא הבר האלהים, כנראה מיהם שכתבו למעלה (י"ח ה') אל המדבר אשר הוא חוכה הבר האלהים, לסיפק כיוון בלשון יחיד ויחן עם ישראל (כל העם כאיש אחד) נגד הבר. (ג) ובטעה עלה אל האלהים: אל הבר ולא לראש. ויקרא אליו ה' מן ההר: כי כבר קרא לו (רא"נע) והמשיח גם בכור, שור, בה תאמר וגו': הרי זה דבור שירי בכפל ענין במלות שונות, וזה לענין יכנס יותר בלב העם הדבור הזה שהוא הקדמה לכל התורה כלה. ותגיד: כתוב ביו"ד והוא דרך אינדיקאטיף וקריאה בלתי והוא דרך לוי. מה שכתב ר"י קטין כגידון הוא מחכמת שנת דף כ"ג, ופירושו גידון ידק חר, ובעל הערוך מוסיף שהד"לית בדגש, והוא תרגום של לענה. (ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: כאילו

לְמִצְרַיִם וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאָכַא
 אֶתְכֶם אֵלַי: (ו) וְעַתָּה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ
 בְּקוֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וְהָיִיתֶם לִי סֵגֻלָּה
 מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָל־הָאָרֶץ: (ז) וְאַתֶּם
 תִּהְיוּ־לִי מַמְלַכַת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה
 הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חֲמִישִׁי
 (ח) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְקַרְא לְזִקְנֵי הָעָם וַיֵּשֶׁם לִפְנֵיהֶם

נשאתי אתכם על כנפי נשרים, כלומר באילוי הכרמתי אתכם באויר, כי בזולת שחפרו
 באויר לא היה אפשר לכם לנחת מוחות יד מים. ואבריא אתכם אלי: הוצאתי
 אתכם ממצרים מים, והנאתי אתכם בנשואי, במקום שאין עליכם אחרים אלא אני;
 ואין הכוונה אל ההר הזה שבו שכנתי (כדעת רש"י), כי עיקר יציאת מים לא
 היה לבוא אל המדבר, וזה שנת הוא זה שהנאתם אל הר סיני? וכל חוללת ומחוללת
 היה לבוא לרשת את הארץ, הן אחת כי קבלת המדבר הוא ענין נכבד יותר מירושלם
 הארץ, אבל עדיין לא הגיד לכם כי על ההר הסוף ישמיעם את תורתו. (ו) סגולה:
 בקנין הציב לאדם מכל שאר קניניו. בי לי כל הארץ: וכל העמים לי הם, וכל
 היין האנושי יקר אצלי, ואחזק אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (רש"י).
 (ז) ממלכת כהנים וגוי קדוש: מפני שהיו הגוים מחמישים שבעים קדושים ומצניס
 לאלהיהם ואלהיהם עושים להם כל מעלה, אחר כי האומה כלה תהיה קדושה אל
 האל, שיהיה האל קדוש אליה בכל קדושה אלו ומשנית על כל ענינה, באילו כל העדה
 כולם קדושים וכהנים, זה רק ע"י שמירת מצוות. (ז) וישם לשבטם: ויהיו כי
 נבחרו שבעים כל דבר שאדם רוצה להשתמש בו להנאתו ולטובתו, יעמידו חסלה
 לפניו (זה חסני שהענינים רואות לפניו ולא לאחור, והאכילה וקדר אחר לא יעשה
 אדם האדם אלא חסני פנים), וזה שהוא לפני האדם, הוא בראשו ומוח ידו ליהנות
 בו כחפצו ולעשות בו כטוב בעיניו, והוא לעבד על ידו וקחחו חסלה חסניו; ולפיכך
 הושאלה חסל לפניו להורות שהדבר הוא בראשו פלוגי ליהנות בו כטובו, כן הנה ארני
 לכנך (בראשית כ"ט), והארץ תהיה לפניכם (שם ל"ד י'), ארץ מים לכנך היא

gli Egizi, e come vi alzai (quasi) sull'ali dell'aquile, e vi condussi presso di me. (5) Or dunque se m'ubbidirete, ed osserverete il mio patto [la mia legge], sarete il mio tesoro fra tutt' i popoli. Imperocchè a me appartiene la terra tutta; (6) Ma voi sarete per me un reame di sacerdoti, ed una nazione santa. Sono queste le parole, che dirai ai figli d' Israel. (7) Mosè andò e chiamò gli anziani del popolo, e mise loro

אֵם מִיָּוָה, יְהוָה בֵּן בֶּן הָעוֹמֵד לִפְנֵיךְ (דְּבָרִים א' ל"ח) כְּלוֹמַר הַאֲשֶׁרֶת אֶתְּךָ, אֲחִיר
כֹּחַ אֲדוֹמִיטוּ עֲבָדֶיךָ לִפְנֵיךְ (ע"א י"ו. י"ו) כְּלוֹמַר הֵנָּה אֲנִיכֶם מְיוֹכְבִּים לַעֲשׂוֹת אֶת אֲשֶׁר
תְּצַו, כֹּאֲשֶׁר עֲבַדְתִּי לִפְנֵי אֲבִיךָ כֵּן אֶהְיֶה לִפְנֵיךְ (ע"ב י"ו. י"ט), חוֹלָם, וְזוֹה גַם כֵּן בְּלִי
אַרְחִיט מְלִיכָת קֹדֶם מֶלֶךְ, אֲשֶׁרֶתֶם דֶּרֶךְ כְּבוֹד בְּחִקִּים לְחַלְּלֵם (עֵינִן אֲוִיב גַּר, עֲמוֹד
י"ג) תַּחֲלֵת הַנִּתְחָה הֵיחָה לְהוֹדוֹת עֲבָדוֹ וְהַכְנָעוֹת, שֶׁהִתְדַּר עִם הַתֵּלֶךְ עוֹשֶׂה עֲשִׂיתו
כְּיוֹכֵן תְּחִיד לַעֲשׂוֹת כֹּחַ אֲשֶׁר יִהְיֶה. וְהֵנָּה מְלִיכָת שֶׁם לִפְנֵי מֶלֶךְ אֲשֶׁרֶתֶם הִרְאֶהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
כְּעוֹן וְיוֹשֶׁם לִפְנֵי לְאֹכֹל (בְּרֵאשִׁית כ"ד ל"ג), וְיֵשׁ לִפְנֵי שְׂחֹל (ע"א ט' כ"ד), וְאִשְׁמִיחָה
לִפְנֵיךְ כֹּחַ לְאֹכֹל (שֶׁם כ"ח כ"ב), וְהָאֵלֶּיךָ נִרְךְ פִּירוֹשׁ; וְיִמְלִיכֶם גַּם כִּי בְּשִׁנֵּן יִוֹשְׁאֵל,
וְהָאֵלֶּיךָ חֲקִיּוֹת, הֵאֱחָד כֹּאֲךָ, וְהֵשִׁיב לְיִשְׁרָאֵל (כ"א א') וְאֵלֶּם הַמַּשְׁכֵּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמִים
לִפְנֵיהֶם, וְהַלְּשִׁיב בְּחִשְׁבָּה תוֹרָה (ד' מ"ד) וְחַת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שֶׁם מֶלֶךְ לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,
וְלִשְׁמֵם עֵינִן אֶחָד לֵהֵם, וְהָאֵלֶּיךָ כִּי מֶלֶךְ הַגִּיד לְיִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי ה', וְהִכִּיתוּ הַעַמִּין
בְּרֵאשִׁית לִקְבֹּל וְשָׁלָל לִקְבֹּל, כִּי תַחֲלֵת בְּחִיבָת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל לֹא הֵיחָה דֶּרֶךְ טוֹי וְהַכְרָת,
אֵלֶּם בְּרִטוֹנִים וּבְנֵיכָם חֲסֵדָה בְּחֹזֶן בְּבִרְיֹת אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם, כִּיּוֹן שֶׁכְּחֹב כֹּאֲךָ וְעֵינֵם כֹּחַ
הַעַם יִתְּדוּ וְיִחְאֲרוּ כֹחַ אֲשֶׁר דְּבַר ה' נִעְשָׂה, וְכֵן לַעֲבִינֵן הַמַּשְׁכֵּטִים כְּחֹב (לְחִטָּה כ"ד ג')
יִבְאֵה מֶלֶךְ הַסֵּפֶר לַעַם אֶת כֹּחַ דְּבָרֵי ה' וְאֶת כֹּחַ הַמַּשְׁכֵּטִים וְעַן כֹּחַ הַעַם קוֹל אֶחָד וְיִחְאֲרוּ
כֹחַ אֲשֶׁר דְּבַר ה' נִעְשָׂה, וְאֶת־כֹּחַ כְּחֹב וְיִקַּח כֹּחַ הַבְּרִית וְיִקְרָא בְּחֹזֶן הַעַם וְיִחְאֲרוּ כֹחַ
אֲשֶׁר דְּבַר ה' נִעְשָׂה וְנִשְׁמַע, וְאֵלֶּיךָ אֶת הַדָּם חֲרִיק עַל הַעַם וְהַבִּיֹא אֶת־הַבְּרִית;
וְכִיּוֹן שֶׁנִּעְשָׂה עִם הַבְּרִית בְּלִאֲחֵם חֲמִירִים, כֵּן עָשָׂה עִם הַבְּרִית בְּשִׁנֵּת הַאֲרֻכִּים, וְהָאֵלֶּיךָ
שֶׁעַם אֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שֶׁם מֶלֶךְ לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַתּוֹרָה הִיא הִיא הַבְּרִית אֲשֶׁר
כִּרְתָּ אֶת־הַבְּרִית חוֹמָה (וְהִיִּתֵּן ה') עַד סוֹף סִימָן כ"ח מֶלֶךְ (הַדְּבָרִים), וְזוֹה שֶׁלֹּא עָנוּ
גַם בְּפִעֵם הִיא כֹחַ אֲשֶׁר דְּבַר ה' נִעְשָׂה, הִיא כִּי כְּכָר הִיוּ חוֹרְגִילִם לִקְבֹּל עֲלֵיהֶם דְּבַר
ה' בִּיד מֶלֶךְ חֲמִירִים שֶׁנָּה וְלִמְעַלָּה, וְלֹא הִיוּ נִרְכִּים לְחֹר בְּמִיָּהם נִעְשָׂה וְנִשְׁמַע,
וְחִמְקָתֶם הֵיחָה כְּסוּדָה; לֹא כֵן כֹּאֲךָ שֶׁהִיא מֶלֶךְ עֲמוֹד תַּחֲלֵת שְׁלִיחוֹת, וְהִנְכִּיתוּ לְגַלֵּת
דַּעַתִּים בְּמִירוֹשׁ וְלִחְדֵר כֹּחַ אֲשֶׁר דְּבַר ה' נִעְשָׂה, וְהֵנָּה הַמַּשְׁכֵּל עֵינִן כִּי בְּחִיבָת לֹא הִיִּת
ה' בְּרֵאשִׁית יִשְׂרָאֵל לִקְבֹּל וְשָׁלָל לִקְבֹּל תוֹרָתוֹ, כִּי הֵנָּה קוֹדֶם לָכֵן כְּכָר אֲחִיר לֵהֵם (לְמַעַלָּה
י"ו כ"ח) עַד אֲנִי מִאֲחֵתִם לְאֲחִיר עֲשִׂיתו וְתוֹרָתוֹ, אֶךְ אֲחִיחָת הַעַמִּין הִיא כִּי בְּלִי הִיא

את כל־הדברים האלה אשר צוהו יהוה:
 ויענו כל־העם יחדו ויאמרו כל אשר־
 דבר יהוה נעשה ונשמע את־דברי העם
 אל־יהוה: (ט) ויאמר יהוה אל־משה הנה
 אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע
 העם בדברי עמך וגם־בך יאמינו לעולם

לכניו ית' כי אז חקף ליציאתם משעבוד לגאולה אם היה שאל איתם אם רצונם לקבל
 תורתו ולבטח אחז צבירות להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלהים, האז לא ידברו ואחור
 לא יבטו, על כן שם הדבר לכניהם שיצתו כרצונם. וכן בשנת הארבעים אחרי אשר
 הכה לכניהם שני חלקי האחורי כיתון ועוג להם את ארנס, והאז היה שנספ
 חכמה יצאו אחז צבירות. וכיוצא בזה עשה יהושע בזקנתו ואחר לישראל (כ"ד ט"ו) ואם
 רע בעיניכם לעבוד את ה' נחרו לכם היום את מי תעבדו; לא שהיו ראשים לעצוב
 את תורת ה', אך יודע היה יהושע שאהבתם שאהבו אותו ואת אלהיו וששמחתם
 ששוחו בו ובאלהיו, אשר הניאם אל התנועה ואל הנחלה ודאי יענו (כמו שענו) תלילה
 לנו מעצוב את ה', ועי"כ גם אחר זמן יהיו יותר זריזים בשמירת מצוותיו, שאחר שרצונם
 קבלו אותם עליהם. וכן חלילה! נתן ללכני חלוצה במשמעותה הראשונה, כענין ויקח
 מחאה ושלב וכן הבקר אשר עשה ויתן לכניהם (בראשית י"ח ט'), מה אחז זה לכני
 מחאה איש (ח"ב ד' ח"ג), ואחז לכני בני בית הרבנים נביעים חלוצים יין (ירמיה ל"ה
 ה'), ולכני עור לא חתן חכשול (ויקרא י"ט י"ד), וגם זה אינו נרדף בירוש, ואין חני
 רואה חלוק בין נתן ללכני ואם ללכני כשהלשון בהוראתו הראשונה הפשוטה ובתלי מושאלה,
 אבל מחלוצו נתן ללכני בלשון מושאל, כענין ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן ללכנים
 היום (דברים ד' ט'), ושמתם לעשות את כל הדקקים ואת המעשטים אשר אנכי נותן
 ללכנים היום (שם י"א ל"ב), על עזנם את תורתו אשר נתתי ללכנים (ירמיה ט' י"ב),
 ואלה ליתמי ענין אחר להם, כי הנה ושמתם לעשות הוא טוה מושלם, ואין יאמר
 אחר זה אשר אנכי נותן ללכנים היום, אם הכוונה אשר אנכי מניח ברשותם לקבל
 ושלח לקבל? וכן מה טעם על מה אנדר הארץ, על עזנם את תורתו אשר נתתי
 ללכנים? והנה העיקר חסר, והל"ל אשר נתתי ללכנים, והם קבלו, ועיין עוד חלוצים

davanti tutte queste cose, ch'il Signore avevagli comandato (di esporre ad essi). (8) Ed il popolo tutto rispose insieme, e disse: Tutto ciò ch'il Signore ha parlato, eseguiremo. — E Mosè rapportò [cioè andò a riportare] al Signore le parole del popolo. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Io sono per rivelarmi a te in una densa nube, affinché il popolo mi oda parlarti, e presti fede anche a te in perpetuo. — Mosè allora ri-

א' ע' ו', וירמיה כ"ו ד', וז"ד י'. לכך אומר אני כי לשון שם לִבְנֵי כְּשֵׁהוּא נאמר בהשאלה, הוא נכונה שחכך ויחד יבחר האיש אם לקבל ואם שלא לקבל, כמו כאן חסם לבניהם את כל הדברים האלה אשר טוהו ה', ויחד ויענו כל העם יחדו ויאמרו: אבל נתן לִבְנֵי הוא נכונה שאיחיו שירנה יבחר, כגון ראה אנכי נותן לבניהם היום גרבה וקללה (דברים י"א כ"ו), והיה כי ינאז עליך כל הדברים האלה הנכרה והקללה אשר נתתי לפניך (שם ל' א'), החיים והמוות נתתי לפניך הנכרה והקללה (שם שם י"ט) בכל אלה אין הכוונה שיבחרו מיד, אלא גם מיד וגם לדורות ככל זמן שיראו יבחרו להם הנכרה או הקללה. וכן תורה הניח ה' אותה לפנינו שנדבק בה או נחרק מחנה כל זמן שנרעה. ואמנם מה שכתוב בירמיה (כ"א ח') הנני נותן לבניהם את דרך החיים ואת דרך המוות, היושב בעיר הזאת ימות וגו' שלא היה הענין לדורות אלא לשעה אין הלשון מדויק, והיה לו לומר הנני שם, או הנני משיב, לא הנני נותן, אלא שרנה ירמיה לאחז בלשון הכתוב בתורה החיים והמוות נתתי לפניך, גם כי שם הכוונה לדורות ובאן לשעה; וידוע כי כן היה דרך ירמיה לקחת חליפותיו וחליטות הנביאים אשר היו לפניו. והוא וישב משה את דברי העם אל ה': שג לבניו אל ההר עם תשונת העם; והנה הכל גלוי לפניו, ולא שאלו מה ענה לך העם, אך מיד נבוא משה לפני ה' ואמר לו ה' הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו', ואז הגיד משה דברי העם אל ה', ואמר לפניו רב"שע בנך מאמינים הם ומוקבלים עליהם כל אשר תדבר (הר"מקן), וכבר גלו דעתם שהם מאמינים, שהדברים שאני מדבר להם נשיך, דנריך הם, שאם היו משובקים שחל חלבי אני גורם לא היו אומרים כל אשר דבר ה' נעשה, א"כ אין טורח שישיעו קולך למען יאמינו בי, כי כבר הם מאמינים בי. (ט"ז רגה) אנכי בא אליך בעב הענן; הנה עד עתה הייתי משמיעך את דברי בלא שום מחזה, כי אינך נרד לראות מראות נפלאות, למען דעת גדולתי; אבל בפעם הזאת רוצה אני לבוא אליך בעב הענן ולדבר איתך מתוך האש הענן והערפל, כדי שכל העם יראו המראה הגדול וישמעו את קולי בדברי עמך, ויקנו אמונה קיימת לעולם גם בי וגם בך. והנה כאן רמז לו ענין שעמד הר סיני, אך לא כירש לו כל הענין בפעם אחת, כי לא אמר בדברי עמכם, כמו שהיה מן הראוי אם הייתה הכוונה (כדעת רש"י) נע

וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דְּבַר הָעָם אֶל־יְהוָה: ^(א) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקַדְּשֵׁתָם הַיּוֹם
 וּמָחָר וּכְבְּסוּ שְׂמֹלֹתֵם: ^(א) וְהָיוּ נִכְנִיִּים לַיּוֹם
 הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד יְהוָה לַעֲיִנִּי
 כָּל־הָעָם עַל־הָרִ סִינַי: ^(ב) וְהִגַּבְלָתָ אֶת־
 הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשְׁמָרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר
 וּנְגַע בְּקַצְהוּ כָּל־הַנֶּגַע בְּהָר מוֹת יוֹמָת:
^(ג) לֹא־תִגַּע בּוֹ זֶר כִּי־סָקוֹל יִסְקַל אוֹ־יֵרֶה יֵרֶה
 אִם־בְּהֶמָה אִם־אִישׁ לֹא יַחֲיֶה בְּמִשְׁחָ הַיֵּכָל
 הַמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: ^(ד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־
 הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שְׂמֹלֹתֵם:
^(ה) וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הָיוּ נִכְנִיִּים לַשְּׁלִשֶׁת יָמִים
 אֶל־תִּגְשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: ^(ו) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
 בָּהֵיָת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבִרְקִים וַעֲנָן כָּבֵד

והר"ח (חננס) על עשרת הדברות, אבל איזר צדבני עורך, והכוונה (כדעת רבנו סעדיה גאון וחזקוני) על מה שהיה קודם מותן תורה, משה ידבר והאלהים יעננו בקול, ואז הגיד משה לפני תשובת העם, לחזר שאין לירד לכך, כי חננס לא ידע משה שחזרת האל להשיב התורה לכל העם, ואז אמר לו ה' לך אל העם וקדשם וכו' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, וזוה רמז לו כי ביחודו נעבד הענין לא תהיה לחכמת הכוכבת בלבד, כלומר כדי שיאמינו במשה, אבל שרנה הק"נה לזכות את

ferì al Signore le parole del popolo. (10) Indi il Signore disse a Mosè: Va al popolo, e fa ch'essi si santifichino oggi e domani, e si lavino le vesti. (11) E siano preparati pel giorno terzo, poichè nel giorno terzo il Signore discenderà alla vista di tutto il popolo sul monte Sinai. (12) Fisserai al popolo dei limiti tutt'all'intorno, con dire: Guardatevi dal salire pel monte, e dal toccarne (nemmeno) l'estremità. Chiunque toccherà il monte, facciasi morire. (13) Nol tocchi mano, ma sì lapidi, o si saetti; sia bestia, sia uomo, non viva. Quando verrà suonata la buccina, essi saliranno pel monte [XXIV. 1. 9]. (14) Mosè discese dal monte al popolo, e fece ch'il popolo si santificasse, e si lavasse le vesti. (15) E disse al popolo: Siate preparati pel terzo giorno, non v'accostate a donna. (16) Ora, al terzo giorno, quando fu mattina, furono tuoni e baleni, e

ישראל לעבין אחר גדול וכבוד מלך, שבעבור ראי' שתקדשו שני ימים, והוא שיטעו
החרס חביו ית'. (י) לך אל העם: לא שם אליו וטעו שזמן את העם לקבל החרס.
זקדשתם: שלא יגשו אל אשה ושירטנו בשרם בנים, וכל זה דרך כבוד כלבי מעלה,
וכדי שתתעורר העבין חזק בלם ית'. (יא) ירד ה': מראה כבודו, והוא האש.
(יב) והגבלת את העם וגו': כי היה הר סיני באותה שעה כחשך ה', כי היה
ה' עתיד להגלות עליה, וחקדושת התקדושים הוא שלא יכנסו בהם העם לפניו חגול מיוחד
(ראו'). (יג) לא רבע בו יד: הטנע בשר חות יוחת, אך לא ילטו אחריו להחיותו,
רק ייחזקו ורחוק על ידי סקלה באנשים או בריית חיים (ראש"ט ורא"צ). במשורך
היובל וגו': אחר הגאון, כאשר יתקע חשך בשופר אז נתן להם רשות לעלות, חס
היה אחר רדת חמה ביום הכבודים וטו לעשות התעבן, ואחר רב שחולל בר חסני
כי טעם החם, אהרן ובניו ובנעים וקנים, שכתוב עליהם עלה אל ה' אתה ואהרן
קדב ואזניהו ובנעים חוקני ישראל, ולשאר ישראל לא נתן להם רשות לעולם לעלות
אל הר סיני, והדבריו טונים בעיני (רא"צ). ולדעתי אין טורד לפרש החם על האנשים
ההם לנדם, אך כ"ל כי החם הוא כחשטו, העם סתם, ובשעת חשטו מירש מ' הם
אשר יעלה, ואזילי העם עומדים בתקום העם כלו; וכמה דברים באחר חזקם דרך
כלל, ואח"כ נחבשו דרך פרט, והפרט הוא העיקר ולא הכלל, כגון ועבדו לעולם
(לחטה כ"א ו'). (בא) לשלשות ימים: כמו ליום השלישי, ע"ד בעד שלש ימים
יש פרעה את ראשך (ברא' ח' י"ט) ואם כתוב ויהי ביום השלישי, וכן ויאסוף אותם
אל משאר שלש ימים (שם ח"ג ו') ואח"כ כתוב ואחר אליהם יוסף ביום השלישי
(רא"צ), ולא הוסיף חשה יום אחד מדעתו, ועין שנת דף פ"ו ע"ב. (בא) וירד

עַל־הָהָר וְקָל שִׁפְר־חֲזָק מְאֹד וַיַּחֲרֹד כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: (י) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
לִקְרֹאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיַּתִּיצְבוּ
בְּתַחֲתֵית הָהָר: (יט) וְהָר סִינִי עֵשָׂן כָּלוּ מִפְּנֵי
אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כַּעֲשָׂן
הַכִּבְשָׁן וַיַּחֲרֹד כָּל־הָהָר מְאֹד: (כ) וַיְהִי קוֹל
הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֲזָק מְאֹד מֹשֶׁה יִדְבֹּר וְהָאֱלֹהִים
יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל: שׁי (כ) וַיָּרַד יְהוָה עַל־הָר סִינִי
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ
הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
רֵד הָעֵד בְּעַם פְּנִי־יְהוָה אֶל־יְהוָה לְרֹאוֹת
וְנִפְּל מִמֶּנּוּ רַב: (כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגְשִׁים
אֶל־יְהוָה יִתְקַדְּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה:
(כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יֻכַּל הָעָם
לָעֵלֶת אֶל־הָר סִינִי כִי־אַתָּה הָעֵדְתָהּ בָּנוּ
לֵאמֹר הִגְבַּל אֶת־הָהָר וְקִדְּשָׁתוּ: (כד) וַיֹּאמֶר

קולות וברקים: חזנות האלה בקדוּחַ וזוּלָּה, חפזיק מצות חספּשׁטָה שֶׁעַל עֵבֶן כְּבֵד,
לחודש עֲהֻקוֹת וְהַנְרִיקִים לֹא הָיוּ אֵלָּא עַל הָהָר וְלֹא עַל הַמַּחֲנֶה. (יט) בִּשְׁמֵהּ יִדְבֹּר:

nube densa era sul monte, e (udivasi) una voce (come) di buccina forte oltremodo: e tutt'il popolo ch'era nel campo, si sgomentò. (17) Mosè trasse il popolo dal campo, incontro a Dio; ed essi si posero appiè del monte. (18) Il monte Sinai fumava tutto, poichè il Signore scendeva sovr'esso nel fuoco; il suo fumo alzavasi come il fumo d'una fornace, ed il monte tutto tremava oltremodo. (19) Il suono (come) di buccina andava facendosi oltremodo forte. Mosè parlava, e Dio rispondevagli ad alta voce. (20) Quando il Signore fu sceso sul monte Sinai, alla cima del monte, il Signore chiamò Mosè alla cima del monte, e Mosè salì. (21) Il Signore disse a Mosè: Scendi, ammonisci il popolo; affinchè non si avanzino verso il Signore per vedere, e ne avvenga grande strage. (22) Ed anche i sacerdoti, i quali si appressano al Signore [cioè celebrano i sacrifici], contengansi santamente [rispettosi, e dentro i confini], affinchè il Signore non ne faccia eccidio. (23) Mosè disse al Signore: Il popolo non può salire al monte Sinai, perchè tu ci hai ammoniti, con dire: Metti confini (intorno) al monte e lo dichiara santo. (24) Ed il Signore gli soggiunse:

הנכון כדעת האזן (כביאו רא"ב) שהוא כמשמעו, משה היה מדבר עם האל והאל היה עונה (ולא חש להזכיר הדברים), והיו טעם בעבור ישמע העם דברים עמו, ואין הכוונה כלל על עשרת הדברות, (כי אותן כלן חבי הגזירה שמענום לבי כשם הכתובים), וזו ג"כ דעת רמ"ב, והוא אומר כי ה' יענינו המיוחס האחרים לחמה רד העד בעם ונ"י. (בא) פן ידרכו (לעלות) אל ה' לראות: לא שגאפרה להם הכנסה, אלא שלא יתקדשו לפניו חן הגול בכוונה לראות יפה ידרכו: כ"ל שהלשון מושאל מחרשפת הקיר, כי הכולך למקום שאסור לו, כאילו הוא פורץ הגדר, וקדוה לזה מה פירש (נרא') ל"ח כ"ט. (בב) וגם הבהירים: הנגשרים אל ה': שמוציאם חלל הגבול, או שגמלים להתקרב אל ה' בהקדשת הקדשנות יתקדשו: יסיו ממונים וחסידים לעמוד במורא ובאמונה, שלא יאחרו את הכסים וקדושים חלל הק"נה (ר"ש ור"י בבור שור). (בד) לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: כ"ל שהיה משה חפץ להשאיר על ההר, ולפסיד היה כשעמ חלדית ולהעיד בעם, וה' לא רצה, ואחר לו אדר, ושאלהם אחר השלחת חתן מורה יעלה אל ההר ואהרן עמו, והוא מה שאמר לחמה וכו' (כ"י) ואל משה אחר עלה אל ה' אתה ואהרן ונ"י, ואמנם בשעת חתן מורה כ"ל ברור שלא היה משה בזה חלל עם העם, שהרי אחר לו דבר אחר עמו וכשעמ, וכן דעת דין יצחק חלל שהוא מפרש והכהנים והעם אל ידרכו על אותה שעה שעלו משה ואהרן והקדים,

אֱלֹהֵי יְהוָה לְךָ יִדְרֹךְ וְעָלִיתָ אִתָּהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ
וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל־יְהֹרָסוּ לְעֹלֹת אֶל־יְהוָה
פֶּן־יִפְרֹץ־בָּם: (כח) וַיִּדְרֹךְ מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים: ס

ואין כ"ל כן, אלא כמשמעו אל יחרסו עתה בשעת מתן תורה, ושאר התפרשים כיראו ועלית אהה בשעת מתן תורה אהה מחינה לעמך וכי, ואין בכחם רוח כלל לחילוק מחינות בשעת מתן תורה, אלא כלם כאחד כקטון כגדול ישמעון, וזה שחלצו כי אחר מתן תורה נגש משה לבדו אל הערבל, וכאן הוא אומר ועלית אהה ואהרן עיך; דע כי כשנגש משה אל הערבל לא בשליח עדיין נתינת התורה, כי ישראל אמרו לו דבר אהה עמנו וכשעשה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ואז משה נגש אל ה' לקבל מה שנאמר

ב

(א) וַיִּדְבֹר אֱלֹהִים אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

(א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: הנכון בדעת רננין במדרש דות (פסוק יסקני מנשיקות פיהו) וכדעת הרא"ש ודון יצחק כי עשרת הדברים כלם ה' אחסר באזני כל קהל ישראל, כל' כי ה' פדש ע"ד גם קול באזני כאלו אדם מוצא מפיו האלות הסן מאנכי עד אשר לרעה, וכמו שדש ג"כ שם (כדברי רל"ג) ע"ד המופת קול דמות לקול אופר, וזה בתכלית הפלא, ר"ל שיתחדש קול השופר מולת אופר (עכ"ל). והמקראות מוכיחים כן, תחלה וידבר אלהים את כל הדברים האלה האחר כאן, ובנית אחס ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (למעט י"ט), ושלישית וידבר ה' עמכם מתוך האש, ויגד לכם את בריתו עשרת הדברים (דברים ד' י"ג) והברית שזכת מתוך האש (שם שם ל"ח), ורביעית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם נהר וגו' (שם ה' י"ט), והי כשעמכם את הקול מתוך האשך (שם שם כ'), ואת קולו שזעזע מתוך האש, הוסיף הזה ראית כי ידבר אלהים את האדם (שם שם כ"א); ואין שום רמז פן הכתוב למה שאמרו בתלמוד (מכות כ"ד א') אנכי ולא

Va, scendi; indi salirai tu, e teco Aronne. Però (per ora) nè i sacerdoti, nè il popolo, si facciano avanti per salire verso il Signore, affinché non ne faccia strage. (25) Mosè scese al popolo, e glielo disse.

מהתורה, ואז קבל מרש המשפטים עם חמשה בסוקים שלכמיה, וכאן באחריו ועליהם אחס ואחריו עסק לא היה הכוונה לאחיה עליה, כי העליה ההיא לא היה לה מקום לחלוא שפחדו העם ולא יכלו לקבל התורה כלה מפי הק"נה; אבל העליה האחרונה כאן (ועליה אחס ואחריו עסק) היא אחר השלמות קבלת התורה, אזו הלכו גדולי העם להשתחוות לטותן התורה ית' ולתת לו תורה על התורה אשר נתן להם; וכאן כשארס ה' את משה ומרדכי מלרדת, אחר לו אל מנעור חס עכשו תחיה כאחד מן העם, כי עוד עא זמן שחג אל ה' וידעו כל ישראל כי אחס ואחריו קרובים אלי יותר מכלם. (כח) ויאמר אליהם: מה אחר לו ה' שיעיד בהם.

XX

(1) Indi Iddio proferì tutte queste parole, con dire.

יהיה לך מפי הבורה שיענוס, כלומר ולא אחר הדברות; גם אין כפך כי לא היה דבר זה להם בקבלה, אלא אנחות חלוקות הן, שהרי במחלוא אחרו אחס המקום עשרת הדברות בדבור אחד, וחד ופרטן דבור דבור בפני עניו; ובמדרש חיות (בסוק הכ"ל) ריב"ל ורבנן, ריב"ל אומר שחי דברות שיענו ישראל מפי הק"נה אנכי ולא יהיה לך, ורבנן אחריו כל הדברות שיענו ישראל מפי הק"נה, ואחנס הרמ"ב כס נראה היות דעתו כי מעמד הר סיני היה כלו במראה הנבואה, כי בתלק הראשון מפי המורה פמ"ז כתב: ולפ"ז נאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים, עם היות המורה ההוא ג"כ מראה נבואה; אחנס בתלק ב' פל"ג כתב שנמשך הר סיני לא היה המעניע למשה שיעני לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנספר (ר"ל בל' יחיד אלהיך, אשר הולאחידך, לא תשא, זכור, כדה, לא תרצח וכו') והוא ע"ה עלה לחתיות ההר, ועד לבני אדם מה ששמע וכו', ע"ה. וכבר האריכו והשיבו על דבריו החכם המהרש קרשקאש וזון יתכן בשאלה הי"ד ובעל מעשי ה' דף ק"ח; גם רא"ב השיב על הטענה שיענו משה שבאו הדבור השלישי והרביעי והחמישי מדברים על האל בל' כסתר (כי לא יבקה ה', את שמו, ששתי ימים עשה וכו'), ואמר אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים, ע"כ אחר לא תשא את שם ה' אלהיך

לֵאמֹר: ׀ אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

לֵאמֹר, גַּם כִּי שֶׁמֶת יָמִים עָשָׂה ה' (כלומר אותו האל שכבר קבלת עליך לאלוהי), ועוד
 כִּי חֲשַׁפְתָּ אֲנֹכִי לַה"ק לְדַבֵּר כְּכֹה, ע"ש. ואני לא אחליט מה הייתה כוונת הרמב"ם
 בענין הכבוד הזה, כִּי קָשָׁה הוּא מְאֹד לַעֲמֹד בְּסֻדּוֹ, (ועיין בפירוש הסכם ר' שם טוב
 לפרק ל"ו מתלק ראשון), וצריך היותם שבערנו מאותה פילוסופיאה שגברה בימי אשר
 בטא אתריה הרמב"ם יותר מן הראוי גם כִּי לטובה הייתה כוונתו. ועתה מקרוב קם
 הסכם יאסע בשפרו אללגעמיינע געשיכטע דעם אייראעליטישען סאלעקעם, ויכתב
 (תלק ח' עמוד ק"ט) כִּי מִשֶּׁה הוּא שְׂמֹר לִישְׂרָאֵל עֲשֵׂת הַדְּבָרִים, ופירש משה ידבר
 עַל עֲשֵׂת הַדְּבָרִים, והאלהים יענינו בקול "גַּל הַקּוֹלוֹת וְהַלְפִידִים שִׁיבֵה קוֹלִם מִזֶּק כְּקוֹל
 הַזּוֹכֵר, וְאִתָּה רֹאשֶׁה כֹּהֵם זֶה רְשׁוֹן מִחֲשִׁיבוֹת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה שֶׁהֵעִידֵם כִּי יִשְׂרָאֵל שְׂמֵנו
 עֲשֵׂת הַדְּבָרִים מֵאֵת הָאֵל (כלומר קול נברא דרך כס, ולא מפי אדם), וזהם אמרו אל
 משה דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלהים, וכל אשר המקראות שהבאתי למעלה,
 ואתה רואה כִּי הַתּוֹרָה הַבְּדִילָה תִּיּוֹד בֵּין הַקּוֹלוֹת וְהַלְפִידִים וְקוֹל הַזּוֹכֵר, ואין מחשבות
 הדברים כלל שהקולות היו דמיון לקול שופר, מלבד כִּי אֵין הַדָּעָה מִכַּלֵּת לַחֲשֹׁשׁ
 הַקּוֹלוֹת וְהַרְעָמִים לְקוֹל שׁוֹפֵר, כִּי הַרְעָם דְּבַר יָדוּעַ לְכָל הָעָם, וְכֵן הָעַם יִדְעִים שֶׁא"ל
 לְקוֹל שׁוֹפֵר שִׁיבֵה מִזֶּק כְּקוֹל הַרְעָם, ואֵין יִתְחַשֵּׁל הַרְעָם לְקוֹל שׁוֹפֵר, לִמֹּד שִׁיבֵה מִזֶּק
 כְּמוֹתוֹ? ואולי היה אפשר להשיב שִׁיבֵה הַרְעָם נִחְשֵׁל לְקוֹל שׁוֹפֵר לֹא מִזֶּד מִחֶק קוֹל, אֲלֵא
 מִזֶּד מִזֶּד שִׁיבֵה קוֹלוֹ נִחְשֵׁד, וְלֹא הֵיךְ מִכֶּק בְּרַעַע בְּדֶךְ הַרְעָמִים; וְאִתָּה רֹאשֶׁה כִּי (מלבד
 שהכתוב מוזכר קול השופר כדבר נבדל מן הקולות) לֹא הִי' לֵל קוֹל שׁוֹפֵר מִזֶּק מֵאֵת, אֲלֵא
 נִחְשֵׁד מֵאֵת, וְכִינֵלֹא בֹהֵם גַּם אֲחֵר הַחֲסֵדֵר הַזֶּה כִּי נִרְאֶה שֶׁלֹא הוּיָא מִשֶּׁה לְקִרְיָא
 הָאֱלֹהִים אֵת כָּל הָעָם כְּלוֹ, רק ראשי שבעים חקניםם, ונכתייע ימיהם שכתוב (דברים
 ה' כ') וְתִקְרְבוּן אֵלַי כָּל רֹאשִׁי שְׁבוּכִים חֲקִינִים; וְאִתָּה רֹאשֶׁה כִּי זֶה סִינַי שֶׁאֵין בו
 מִשֶּׁה, כִּי גַם אִם הָיוּ שֶׁם כָּל הַהֶמְנוֹן כְּלוֹ, לֹא הֵיךְ רָאוּ שִׁינְאוֹ אֵל מִשֶּׁה לְדַבֵּר אֵלַי
 הַדְּבַר הַזֶּה בְּעֶרְבוּצִיָּה כְּמוֹרִידִים, אֲךָ שִׁקְרָנוּ אֵלָיו הָרָאשִׁים וְהַקְּנִים וַיִּדְּבָרוּ בְּעַד כָּלֵם,
 וּבִפְרֵט אֲחֵר שֶׁהֶמְנוֹן כִּפְדוֹ וַיִּגְדּוּ וַיַּעֲמִדוּ מִרְשָׁק; וְאִתָּה רֹאשֶׁה ג"כ שֶׁלֹּא הֵיךְ עֵצָה הִי
 שֶׁם רק הַקְּנִים וְרָאשִׁי הַשְּׁבוּכִים, לֹא הֵיךְ תִּרֵּד לִפְרֵשׁ וְתִקְרְבוּן אֵלַי כָּל רֹאשִׁי שְׁבוּכִים
 חֲקִינִים, אֲךָ הִי' לֵל כָּלֵם, כְּלֹמֶר כָּל הַעוֹדִים שֶׁם; וְהֵנָּה נִבְדָּק כִּתֵּם לֶךְ הַכְּתוּב
 בְּחֻלְתּוֹ וְהֵי כְּשֶׁעֲבָכֵם, כִּי כָל הָעָם שְׂמֵנו; וְאִתָּה מִה שְׂכַתוֹ אֲנֹכִי עוֹמֵד בֵּין ה'
 וְכִינֵיכֶם נַעַת הֵיכָל לִהְיוֹד לָכֵם אֵת דְּבַר ה' כִּי יִרְאֶתֶם מִכְּנֵי הָאֵל וְלֹא עֲלִיכֶם בְּהַר
 (דברים ה' ה') אֵין עֲנִינוֹת אֲלֵא (בפירוש רא"ב) מֵאֲחֻזּוֹ הַיּוֹם הַיּוֹמִי עוֹמֵד בֵּין ה' וְכִינֵיכֶם,
 כְּלֹמֶר נַעַת הֵיכָל נְהִייתו חֲלִיץ בֵּין ה' וְכִינֵיכֶם לִהְיוֹד לָכֵם אֵת מְלֻחָתוֹ כִּי יִרְאֶתֶם מִכְּנֵי
 הָאֵל אַע"פִּי שֶׁלֹּא עֲלִיכֶם בְּהַר וְהִייתֶם בְּחֻלְתֵּיכֶם כְּאֲשֶׁר לֹוֹה ה', הֵנָּה יִרְאֶתֶם מִשְׁמַע

(2) Io sono il Signore tuo Dio, il quale ti trassi dalla terra di

קול ה', ובקצתם שאהיה אני עומד בין ה' וביניכם, כמו שפרש למטה ותאמרו הן
הראנו וגו', קרב אלה ושמע וגו'. ורא' בע בניאורו הקבר על פסוק וירד משה אל
העם ואמר אליהם הניח פסוק אנכי עומד לראיה כי משה ואהרן היו לפנים והגבול
בשעת חתן תורה, זה מתנגד לזה שפירש על פסוק זה כש' דברים, ודבריו האחרונים
בראיו לי עיקר, ולא הראשונים. והנה אין שום חתירה בין הספור הכתוב כאן לספור
אשר במשנה תורה; ושקר ענה מי שכתב כי ספור חתן תורה והדברות נאשר זכרו
בנתינת הענין לא בנתינת החלות כי נאמרו חיינו שתי נוסחאות, כאן ובמשנה תורה
(וכאילו לא כתב משה את הדברים, רק אשר כיה חרות נכתבו לפי המקובל מה אל
פה), ושקר ענה נ"ב כימסו הדעת הזאת לרא' צע, כי הוא לא אמר אלא כי ה' אמר
עשרת הדברות כאשר הן כתובות כאן, וככה נכתבו על הלוחות, ואחזקם משה כשאר
ואמר לישראל בשנת הארבעים החליף הלשון מעט ושאר הטעמים ולא החליף בדרך
כל הענינים הנכללים בתורה. ומי יתן וא"ע הנס ספור אליעזר (ברא' כ"ה), וחלום
מרעה (שם מ"א) נאמרו מהן שתי נוסחאות בוכרן בני אדם, בעבור החלופים הנחלפים
בספורים ההם בין הגדת הכותב והגדת אליעזר ופרעה בדברים. (ב) אנכי ה' אלהיך:
המקרא הזה הוא (בדברי דון יצחק) הקדמה למנות ואזהרות שאמרו, והכוונה (בדברי
רמב"ם) אנכי המדבר והמורה, אני הוא ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וראוי
לך לעבוד אותי ולא אחר ואלתי. ולפירוש זה רמזו בתפילתם באחרים: למה לא נאמרו
עשרת הדברות מתחלת התורה? משל מהל למה הדבר דומה, למלך שבכנס למדינה, אמר
להם אחליך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שחליך עלינו? מה עשה? צנה
להם את האומה, והכניס להם את הים, עשה להם מלחמות, אמר להם אחליך עליכם,
אמרו לו הן הן, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוציא
להם את הים, הוציא להם את השל, העלה להם את הנאמר, עשה להם מלחמת עמלק,
אמר להם אחליך עליכם, אמרו לו הן הן. כלומר אני המדבר אליכם, אני הוא ה'
אלהיך שהוצאתיך מארץ מצרים, ועשיתי לכם כמה טובות, וראוי לכם שתקבלוני עליכם
למלך, ותשמעו בקולי; והנה לפי זה חלת אנכי הוא נושא היחאמר, וחלות ה' אלהיך
אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשיא; וזו גם כן דעת בעלי הטעמים. והיה אפשר להפסיק
החלות האלה בדרך אחרת, ולומר חלת אנכי אל השם, ולתת תחת השם טעם משישק,
היה אנכי ה' הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשיא, והיה הכוונה:
אני הנקרא ה', אני לבדי אלהיך המשיגת עליך השגחה מיוחדת, אשר כבר הוצאתיך
מארץ מצרים. ועל הדרך הזה פירש רמב"ם בסירושו לאכפת עליה (דף ג"ב ח"ל): כלומר
שמע ישראל, אנכי ה', אף כי אין אל חלעלי, הנני אלהיך בידך, מכהתך ומלכך,
לכן אלהי חייב לעבדני בתורתו ובחיותי שאנך, מה שלא יזיתי לשאר עמים. ובשרי

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: (ג) לֹא־יְהִיתָ לָּךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי:

תפארת חלק שני כפז: אם אלהי כל הארץ נקראתי, אלהי כל גוים ולאומים יחד, כן אלהי ישראל תקראני, כי אנכי ה' אלהיך. גם הראצ"ע הדנית השם הזה לאנכי באחריו: ונעם זה הדבור שיאמין ויהיה אמונתו לנו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכבד ולא נקרא, הוא לבדו אלהי. אבל נראה לי שאם היה הענין כן, היה ראוי שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך (לא הוצאתיך), או אנכי ה' אלהיך כי הוצאתיך, או אנכי ה' אלהיך אני הוצאתיך. והדרך הראשון אשר הוא דרך בעלי הטעמים, הוא הכבד לדעתו. והנה הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, אך איננו חזקה, גם בעל הלכות גדולות לא חנה אותו בכלל החזות; והראצ"ע שפאז חזקה, ולדעתו הוא נזוי להאמין בחזקות האלה, והלכו אחריו חזני החזות ועשוהו חזות, גם כי אין "ע"ת כלם שום בהגבלת החזות הנרחות בו, ולדעת בעל ספר החזות הגדול הוא נזוי להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה הוא ה' אלהים אשר הוצאתו מארץ מצרים. ואינם אכתבו לא מלאנו בתורה נזוי על האמונה, וכבר הורה זקן הלא הוא הרב מסדאי ז"ל (רבו של ר' יוסף קארו) כי האמונות והדעות אין לרצון ולנתיב חזות בזה (ענין ספרו אור ה' מאמר שני בכלל חשישי ברכ חיישי); חלוד כי (כחו שהעיר דון יצחק) מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וע' הוא דמות סבור מה שקרה, ואיננו לשון חזרה על חזות. ואינם למה אחר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אחר אשר בראתי את השמים ואת הארץ, הטעם הוא כי יציאת מצרים היתה עדות לשאל אלהים הוא המושל בשמים ובארץ, ולולי הקדמות האמונות והיופנתים מהיכן יתברר להם כי אלהים הוא הוא שברא את השמים ואת הארץ? והלא כל העמים היו עובדים אלהים אחרים, ואולי כל אחד מהם היה מאמין אלהיו הוא בורא הכל. והואיל ואין מדרך תורתנו לנזות על האמונה, לא היה ראוי לו ית' לומר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, בלי צינא שום ראיה לדבריו, ומאמר אשר הוצאתיך הוא הראיה על אחת אלהות ית' (וזה היא התשובה שהשיב לשאלו ו' ר' יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי כיון ט"ו עד כ"ה חן המאמר הראשון), אלא שעדיין יש לשאול: היה לו לומר אני אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני הוא אשר בראתי את השמים ואת הארץ. ותשובה זה כי בראית העולם היא טובה שעשה ה' לכל בני אדם בזה, והיא נותנת שכל בני אדם יעבדהו, ולא ימשך מחזקה חיוב לבני ישראל בפרט לשמור חזות ומקום דנים אשר לא נזה לשאר אמונות; אבל יציאת מצרים היא חסד שעשה ה' לבני ישראל לבדם, ומחזקה ימשך להם החיוב לעבוד אותו ולשמור חזותו, כדברי החכמה

Egitto, dalla casa di schiavi [da quel paese, che per voi era un ergastolo]. (3) Non avere altri dèi in faccia a me.

שהנאתי לעמלה (וקרוב לזה כתבו ראב"ע ורמב"ן). ואולם מה שאמרתי כי הפסוק הוא אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, הוא כי אף על פי שאין ספק כי הדברות עשרה, כי כן כתוב (למעלה ל"ד כ"ח) ויכתב על הלוחות את דברי הנרות עשרת הדברים, הנה נאמרן חלוקתן יש בפקות, כי לפי חלוק הפרשיות בספר תורה אנכי ולא יהיה לך עד לשנתי אינו אלא פרשה אחת, אבל לא תחמוד נתלק לשתי פרשיות ויהיה לא תחמוד בית רעף דבור תשיעי, ולא תחמוד אשת רעף וגו' דבור עשירי, והוא (בדברי דון יצחק) דבור ח"א, אין ראוי לקבלו. אבל בתרגום ירושלמי המכונה ליונתן לא תחמוד אינו אלא דבור אחד, ואנכי הוא **יְהוָה** קדושה, ולא יהיה לך הוא דברא תניינא, וכן היה מנהג האשכנזים והספרדים בימי קדם לקרוא נתן השנועות עשרת הדברות עם תרגום זה, ויני אנכי ללא יהיה לך היו מסבקים בביטויים ארמיים, ואחר כן היו אומרים דיברא תניינא כד היה נפיק וכו' לא יהי לך אלה אחרון וכו', ושני לא תחמוד היו עושין אותן דבור אחד; כן הוא במחזור ויטרי ונקלח בספרים אחרים כ"י נושנים מאד, ועיין ר' וואלף היידענטיס בחומש מודע לבינה בסוף ספר שו"ת. גם תכתי התלמוד חזקירוס אנכי ולא יהיה לך כשתי חזנות, ומבטחא כיונתם גם כן למנתם שתי דברות, והנה נכון בלא בפק יותר מהדרך האחר המשריד לא תחמוד לשמים: (ג) לא ידורה לך אלהים אדירים: כמו שאני אלהיך ביהודא כלומר מנהיג ומשגיח עליך, כן אלהיך תהיה עליך לאלהים ביהודא, ולא תקבל עליך אלהים אחרים לעבדם: על פני: כל לשון על פני, על פני, על פניך (כשאין ענינם על הפנים ממש, כמו ויכול על פניו) כלם לשון נער, נוק, פחד או כעס, כמו ויחת הרן על פני תחת אביו (בראשית י"א כ"ח), על פני כל אחיו ככל (שם כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' י"ג), ויחת נדב ואביהוא וגו' על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'), כפירוש רמב"ן, וכיבורם בדברי הימים א' כ"ד ב' ובגד הנגינה, תת פחדך ויראתך על פני העמים (דברים ב' כ"ג), על פני בן השנואה (שם כ"א ע"א), אם לא על פניך יצרכך (איוב א' י"א), אל יעזב אבנו (ישעיה נ"ח) על פניך (תהלים ע"ב) וגד הנגינה, ועל פניכם אם אבנו (איוב ו' כ"ח), שעינינו על אפכם ועל מחבתם תראו שאינני חובז ושהאמת אחי; מי יעיד על פניו דרכו (שם כ"א ל"א); וכן כל לשון שלילת מעל פניו, הפיר מעל פניו, השליך מעל פניו, ענין כלם הרחקת דבר גרמייטו מעצרת אותנו, ואב לכלם חסם ושה ישמע נה על פני תמיד (ירמיה ו' ז'); וינא חבלל ההוראה הזאת לשון עבר על פני, כמו ותעבור הימנה על פניו (בראשית ל"ב כ"א), ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו'), עוברים על פני הילך (שמואל ב' ע"ו י"ח), שאין ענינם אלא עבר לפני פלוגי; וכן נשרש חלף שוראחו

וְלֹא-תַעֲשֶׂה-לָךְ פֶּסֶל וְכָל-תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם וּבַמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר

כשרש עֲבָר, כמו ורוד על פני יתלף (איוצ ד' ט"ו) שענינו עבר לפני; אינכם חזן פלשון עבר וחלף כל לשון על פני כשאין הוראתו על הפנים ממש, הוא תמיד לשון נער, וכן כאן לא יהיה לך אלהים אחרים על אפי ועל חזית, כלומר להכעיסני, והטעם כי דע שדבר זה מכעיס אותי, כמו שאמר למטה כי אנכי ה' אלהיך אל קדש. ואינכם למה הקב"ה כל כך על אמונת יצחק, וזה איכפת לו אם נעבד זולתו? וכי עבודת האלילים גורמת הכסד הקבול העדיני? — כן הדבר, זה לפי מה שאומר: העולם הזה אשר אנחנו בו אם יפתן נבחיכת חלקיו זה לעמו זה לעמו, הכל יודעים כי ימלא בו מן הרע הרבה; אינכם אם יפתן נבחיכת כלל, כל חכם לב יצן כי אך טוב הוא, כי אין בו שום רע בעצמו, אבל כל הרע הנחמד בו תכליתו העגמונית היא לטוב. והנה החזקין באל יחיד אפשר לו לניירו בלבו טוב בעצמו ושם בכל מיני שלמות, וכן הנייר הזה תמא לו התולדה שהוא גם כן אוהב הטוב והטובים, ושואב הרע והרעים, וזהו ימשך להטיב דרכיו, להיות לרצון לאלהיו; אינכם החזקין באלוהות הרבה, כלומר המקבל עליו לאלוה כחות הטבע כל אחד לעצמו כסדר מיוחד, או קצת מן הנבראים אלה שיהיה, לא ימלט שיהיה לו אלוה אחד או רבים רעים בטבעם, או בעלי חסד ופתיחות מה, וזהו ימשך גם הוא לטובות אחר הרע או אחר הפתיחות ההיא, ויחשוב כי על יד זה יהיה לרצון לאלוה בלובי אשר אלה דרכיו, וזה ידוע בנסיין לכל מי שקרא קורות העמים הקדמונים ומהגיהם. ויתלבד זה הנה לא יתכן שינייר שלם בתכלית השלמות אלא אלוה יחיד, אינכם אם יניירו אלוהות הרבה, הנה כל אחד מהם נהבחר חסד ונלתי שלם, כי כח חסדו עביל את חסדו; וזהו ימשך גם כן שיניירו למעלה קנאה גנאה ותחרות, כידוע מאמונות גוי קדם, וזהו ימשך נהבחר הכסד המונח בין בני אדם. ועוד חלבה זה, אמונת אלוהות הרבה גורמת פירוד הלכנות בין אנשי אמונת מתפלסות, כי אנשי אמונה זו העובדים אלוה בלובי ישאלו אנשי אמונה אחרת העובדים אלוה אחר, ויחזיקו כי אין להם שום קורבה עיניהם, וכאילו לא בני אדם הם כמיהם, ורק מאיחוי האור יודעים כי אז אחד לכלנו ואל אחד בראשו, ושכני אדם כלם פנינים לפני יי'; ונאמת רק אחר גנבהטת תורת חשה בעולם החלו האמונות להכיר כי כלט אנשים אחים אנהנו. על כן על כל הדברים האלה רנה ה' שחקקים ידיעת יסודו בישראל, ואינם עליהם כל האמונות האלה, וגם עליהם בכל מיני גיוס, לבלתי יעבדו אלהים אחרים, וכל זה אינכם לא לתועלת ישראל בכרע, כי אם לתועלת היין האנושי בכללו, כי ישראל תמא תורה ידיעת יסוד ה' תפסעט מהם מעט מעט אבל בני

(4) Non farai alcun simulacro, nè alcuna immagine (di cosa) che sia nel cielo in alto, o (di cosa) che sia nella terra abbasso, o (di

אדם כלם, עד כי באשרית הימים תחלל הארץ דעה את ה'; ומה נעשו דברי ר' יהודה הלוי (במרי מאמר ד' כ' כ"ג) באחריו: עם מה שיש לאלהים בנו מה ומהם כמחמה צורנית הורע אשר יסיל בארץ והוא משתנה ומתחלף בנראה אל הארץ ואל הימים ואל האנל ולא יאחר לו שום רשם חושש כפי מה שידומה למיט אליו; והנה הוא אשר יסנה את הארץ והימים אל טבעו וכו' וכו'; וכן מורה משה, כל אשר נא אחריה ישתנה אליה באשמת ענינו, ואם הוא בנראה דומה אותה. עד כאן לשונו. והנה תנין כי הכה הזה אשר לאלהים בנו לא היה אפשר שיפורש בתורה, כי סרסומו היה מספיד החסון, כי לא היו ישראל פורשים מכלולי האמות הקדמוניות ושומרים עצמם מהתרחות אליהם, אם לא היה ה' חקרנם לעבודתו בכל הדרכים אשר ראה בתכחיתו לקרבם. גם עתה הענין הזה אין ראוי לבארו לעם הארץ. ואמנם אם הייתה נתינת התורה לטובת היין האנושי בלבד, למה נהר ה' להגלות לבני ישראל לבדם, ולא בגלה ליין האנושי בלבד? הנה זאת שאלת המכחישים המושגים להרוס עם זה היכל מורה ה' עד היסוד בו, ואמנם בטול הטענה הזאת איננו משה שיקשה, לפי מה שאמר: **הַגִּלְתִּי** ה' לאדם או לגוי להודיעם יחדיו יהיה בהכרח ללא חתולת, כי כל מי שהורגל באמונת אלהות רבים, גם אם יגלה לו ה' ומאחר לו שאין שם אלוה אלא אחד, לא יתחייב האיש ההוא להטות לבבו אליו ולקבל חסדו אמונת היחיד, כי לעולם ישאר בלבו חשש ומאחר שחל האלוה הזה לבנות עמנו אחר כך, כדי שלא תעבד זולתו, ולמחר אולי יבא אלוה אחר ומאחר לי שאין אלוה אלא הוא, או שגם הוא אלוה כחומר; לסייך כשהיו כל האמונות חורגות באמונת רבוי אלהות לא היה אפשר שיגלה ה' אליהן, כי היה הגלוחו להן לשוא ולהגל, ולסייך אחרי אשר עמד אנדרה אבינו וברוח בינתו הכיר שאין אלוה אלא אחד, מיד בגלה עליו הקב"ה וקרבנו לעבודתו, והנשיחו שיריה את זרעו ויעשה אותו לגוי גדול, למען יהיה זרע האמונה האמתית כשאר בנאציו ולא יאבה, ויזהר ליזל את בשרו, למען יהיה הוא זרעו כגדל מכל גויי הארץ עובדי האלילים, ולא יתערב בהם; וכאשר רבו בני יעקב וכו' לעם, ועדם מחזיקים בנחות החילה ובאמונת היחיד, הושיאם מניית עבדים ונתן להם התורה, למען יהיו עם לבד יסבון ולא יתערבו בשאר גוים, אך יתקיימו באמונתם ובתורתם אשר היא מיהם, הכל לטובתם בכל זמן, ולטובת היין האנושי בכללו לעתיד. (ור' לא העשה לך פסל: מורה חע) או מאנן ונקרא כן ע"ש שפסל, כלומר שמצדדיו אותו ע"י כריחה בגרון ומקנה, והוא בגדל מן האסכס שהיא של מחבת ונעשית ע"י יליקה; רק בד' מקומות מנאט פסל שלמי הנראה ענינו מחכמה, את יחיו פסלי כסכך (ישעיה ל' כ"ג), הפסל נסך חרש (שם מ' י"ט), מי יגר אל ופסל נסך (שם מ"ד י'), הושיה כל מורף מפסל כי שקר כסבו (ירמיה י' י"ד וכו')

בְּמִים יִמְתַּחַת לְאָרֶץ: (ו) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם

י"ו, וכו' כי גם באלה אין פסל זו חששונה, והוא של עץ או אבן, לא של מתכת, אלא שלמין אותו בזהב או כסף, וטפל בו לשון קסל וגם לשון כסף; והנה יפוי פסילי כסף, ענינו פסיליך החנופים כסף, וכן הפסל כסף חרש ונורף בזהב ירקענו, שהנורף שומח והבן על הפסל שכבר נעשה חצו, וכן הוציג כל נורף חפסל כי שקר נסכו הוא פסל והוא ג"כ כסף, כי תוכו עץ ומיטניו מתכת; והנה בפסוק הפסל כסף חרש אין חרש עינים אלא כמו הנה אבני בראשי חרש כופח צאש פסם (ישעיה כ"ד י"ו), והוא הוא הנורף; ועלת כסף אפשר לפרש מענין יניקה שכסף עליו זהב, ואפשר לפרש ענין כסחי ונפוי כמו והיחבבה הנסוכה על כל הנשים (שם כ"ה ז') כלו' הפסל שכסחו ונספחו הנורף, וכמו שפירש רד"ק בפירושו הראשון; וכן הוא ג"כ הענין בפסוק וי יגר אל ופסל כסף; והנה כאן הזכיר הפסל ולא הזכיר היחבבה, כי דבר בזהו, כי לא היו אז עשירים לעשות להם אלהי כסף ואלהי זהב, אלא ישתכחו בו כל העם כמו שעשו בעשעה העגל, וכאן (בעשרת הדברות) עם כל יחיד ויחיד הוא חוזר; ולחטט (פסוק כ') הוסיף והזכיר גם אלהי כסף ואלהי זהב, והנה הפסל אפשר שיהיה חבל נורה שזיהה, וכן כתוב פסל תחית כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וכו' (דברים ד' י"ו וי"ח); ואינם באחרו אח"כ וכל תמונה אשר בשמים וגו' נראה כי פסל האמור כאן ענינו בנות אדם, והוא היה שפרט שם (דברים ד' י"ו) בראשונה באחרו תבנית זכר או נקבה, ובל המונה וגו'; וכל נורה העשויה בדמות מה שבשמים או בארץ או בחיים; תמונה, חרש חין, בערבי מאן, שענינו שקר, הוא כנח לנורה המתחמה לדבר אחר, כמו פסל תמונת כל סמל, פסל תמונת כל (דברים ד' כ"ג וכו'), ואחכס חמ"ש ותמונה אינכס ראיה (שם שם י"ג), כי לא ראיחם כל תמונה (שם שם ט"ו), ותמונת ה' יביט (במדבר י"ב ח'), תמונה לבגד עיני (איוב ד' י"ו), אבני בלדק אחזה כניך אשבעה בהקץ תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), היה נראה כי תמונה שם נורה הנחמל הטבעי, תארו וחבניחו, לא נורה מלאכותית הנעשית בדמותו (וכן כתבתי בג"ה תק"פ ע' 80), אחכס אחרי ראיתי מעוט שמוש השם הזה, ושלא כחמל אצל שם נורה ביוחזקאל ח"ג, וגם לא בשאר שמוש בל"ה, ואחרי העמיק החקירה בכל המקראות שנה בהם (אשר אינם זולת אלה שהזכרתי) כ"ל שאין חמלה וזה מענינה הראשון, אך ענינה תמיד נורה המתחמה לדבר אחר, והנה זה מובן במלינת ותמונת ה' יביט, שאין ענינה נורה ה' ותארו, אלא נורה נבראת (כבוד נברא) המעורר בלב הנביא לנור הנורא ית', וכן אשבעה בהקץ תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), הכוונה על הכבוד הנראה בחזיון ונחלוס (שהיה הראה אותו) שבע ועלו בו גם אחרי הקינח, ואין הכוונה נורה האל, וכן יעמוד ולא אכיר מראשו תמונה לבגד עיני, הכוונה נורה

cosa) che sia nelle acque al di sotto della terra. (5) Non prostrarti

בנוליות המעוררת נזיר מה שאיננו נשם, ובלי רומי Phantasma; וכן ותמונה אינכם
חאים, כי לא ראיכם כל תמונה, אין עינים לא ראיכם מרת האל ומארו, אלא לא
ראיכם שום טורה נבראת העומדת לעורר בדעתכם נזיר האל המדבר אליכם; ואחרי
אשר לא ראיכם שום תמונה שפעמוד במקום עצמותו, אין לכם ג"כ לעשות שום טורה
למען תפעמוד לכם לזכרון אלהיכם, והנה התנארו כל הכתובים שנאם בהם מלת תמונה,
והתנארו כי הוראת השם הוא הוראה אחת שום בכל מקום, והיא ג"כ חכמיות עם
הוראת שרשה אשר נאמר בלי ערבי. וכן השרש הזה ג"כ שם מין שענינו בלשון מקרא
דבר הדומה ולא שום, כגון את כל עורב לחימו (ומקרא י"א ט"ו) העורב עם כל שאר
העופות הדומים לו ולא שום לו, וכן עץ פרי עושה פרי לחימו (בראשית א' י"א),
שענינו (לפי הכנינה ובגד מירוש המפרשים כלם, וכמו שפירשתי במקומו) עץ פרי הנתת
למחלקות הרבה שכל א' מהן דומה לתבניתה במה שהיא עץ פרי כחוב, ואינכם שום
לה, כי היא מין אחר. וכן ההוראה הזאת הושאלה אח"כ בל"ת שם מין לכלל אישים
הרבה הדומים זה לזה, וכן בלשון רומי שם species ענינו מראה הדמות, ואח"כ הושאל
להורות על היין, ואשר במים מתחת לארץ: על דרך לרוקע הארץ על המים
(תהלים קל"ו ו'), דברה תורה כלשון בני אדם ולבי אחינתם בדורות ההם. (וה' לא
תשתחוה להם: לא להים אחרים, או לשום פסל ותמונה, ולא תעבדם: בכל שאר
מיני עבודה, ומלת תעבדם זרה, שהיא נקודה בשני קצותיה, והיא משמטה בשני פחותיה,
תעבדם, כמו יעבדני, יעבדני, יעבדני, וממלאת מלה זאת בשני קצותיה גם לחטם (כ"ג
כ"ד), ובדברים (ה' ט'), וכמוהו ובעבדם (דברים י"ג ג'), ובתנ"ך ר"דק (ומכלול ד"ק דף
מ"ה), ובאזו השוארים בקוף חטף, ולא תעבדם, אשר לא ידעתם ובעבדם, והאזות הנושפת
נקודה בקוף מכני הקוף חטף אשר אחריה, ע"כ. והנחת הזרות הזאת במלת יתאחרו
יתאחרו (ישעיה מ"ד י"ג); ותכחי העמים ואחרים שהחלה מבנין הפעל, ולא תעבד, ולא
יתכן לפי הענין, כי בנין הפעל מורה הכרח מן המוח, וכאן הכוונה על מעשה בריהו,
ובפרט בפסוק כלבה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ובעבדם, לא ינויר שם שום
הכרח, ואין מקום להפעל. קנא: תחת הנחת השרש הוא היתה להורות על הכרח
המראה לחזום הרבה הנוטה לשחור, וההוראה הזאת נאמרה בלשון מורה, וממלאת השרש
הוא בחרום מורי בפסוק תכלית עינים (שלי כ"ג כ"ט) ובפסוק עורבו בתנור בכיורו
(איכה ה' י'), וקרוי לשרש זה קינאה שענינו בלשון ארמי טורף, לפי שאלאכחו להאדום
המחבת נאש; גם בלשון ערבי קנא ענינו אדום הרבה, ובלשון הקדש הושאל השרש
הוא על התחממות הלך והתפעלות חזקה הנורמות למראה הפנים שיתאדם ויתאד, והיא
הרגשת כעם וחמה גדולה, כגון חמת נגר כשחשטה תחפו אשה, או כשינתן לאחרים
מה שהיה ראוי שנתן לו; ולפעמים יתאדם אדם גם בשביל אחרים ויקנא לרעהו,

וְלֹא תַעֲבֹדֶם כִּי אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא

כשיראה אחרים מחלגשים בטליתו ולוקחים מה שלא היה ראוי אלא לו, כמו החקוקא אחת לי (נחדבר י"א כ"ט), או כשיראה אחרים חנערים אותו בכל ענין שיביא, כעון קנאחי לירושלם ולגיון קנאה גדולה וקנף גדול אזי קונף על הגוים פשענים אשר אזי קנפתי מעצ והיה עזרו לרעה (זכריה א' י"ד וע"ו), והנה עיקר הוראת לשון קנאה אינו אלא חמה וקנף גדול, והנה הרמב"ם (מורה ח"א פרק ל"ו) כתב כי לא יחזא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא נע"ז בלבד; והרמב"ן הביא נגד זה מה שכתוב ויחר אף ה' בחמה, ויחר אף ה' גם, חרה אזי נד' ונשני רעיד, והיים: אבל בלשון קנאה אחת הוא "כלומר אחת הוא שלא נכתבה קנאה אלא נגד עובדי ע"ז, ואזי אומר כי גם זה אינו אחת, כי חטאו (נחום א' ב') אל קטוא וטוקס ה', ואם מדבר על אשר שהרע לישראל, והקנאה והנקמה היא על מה שהרעו לישראל, לא על ע"ז שעבדו, כי (כדברי הרמב"ן ע"ה) הכתוב יזכיר קנאה נע"ז לישראל בלבד (ולא באחיות), והנה אע"פ שהפסוק הזה מדבר נע"ז, מכל מקום כ"ל כי אל קנא ופוקד עון אבות לא על ע"ז מלבד באחר, אלא דרך כלל באחר, לאחר שהוא טוקס ונעל חמה, כלומר שהעושה פשעים גדולים הוא נכבד חטו נחכות גדולות באדם שעלמה חטאו באמו. פוקד עון אבות: אין ספק כי לא יטויר אלוה יחיד אדון הכל, ידע הכל, משגיח וששם שבר ועובד, בלי שנאמינה ג"כ שובט נדק ואחת, וכמו שאמר אנרסם השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ומזה אחר: הטר חמים פעלו כי כל דרכו משפט אל אחונה ואין עול נדק וישר הוא. ואחנם שהיו הננים נעבשים בעון אבותם אין זה משפט נדק, והתורה ענמה הזכירה את הדיינים שלא לשפוט כזה (לא) ויחזרו אבות על ננים וננים לא ויחזרו על אבות, דברים כ"ד ט"ו), ואע"פ כן אנו רואים כי אחונות היות הננים נעבשים בעון אבותם היתה מפורסמת לישראל עד שהיתה לחשל בניהם (ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח) אבות יאכלו בשר ושני הננים תקהינה והחשורר אומר (תהלים ק"ט י"ד) יזכר עון אבותיו אל ה' ומחלח אמו אל תחח, והחקוקא אומר (קיתות ה' ו') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עויתיהם סבלנו, ורבות כאלה בספרי הקדש, וכנדר זה אנו רואים ויחזקאל מחלח להשגיח הנזכר אבות יאכלו בשר, והוא אומר בן לא יאח בעון האב הנפש החוטאת היא תמות, וירמיה אומר כי נייחם הנאים לא יאחרו עוד החשל הסוא, והנה רח"ל תירט ואחרו כי פקידת עון אבות על ננים היא כשחוזקין מעשי אבותיהם גדיהם, הדבר ויחזקאל הם כשאין אחזין מעשי אבותיהם, ועדיין יש לשאול: כשחוזקין מעשי אבותיהם יענישם האל יותר מכדי רשעתם או לא? אם לא יהיה ענשם יותר מכדי רשעתם, אין כאן פקידת עון אבות, ואם יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם

loro, e non prestar loro culto; poichè io, il Signore tuo Dio,

הרי זה עוות הדין. והרמזים (מורה ח"א פ' נ"ד) אושר שהכוונה במוקד עון אבות אינה אלא כי אחת מחטאת ה' היא כי בעיר הכנחת הכה יכו את כל יושביה לפי חרב וגם הכנים אשר לא חטאו; ואחת רואה כמה זה רחוק ורחוק, מלבד שאין אדם רואה לאחר שאין הענין נהג אלא בעון ע"ה, כי אע"פ שאין בע"ז מדבר, מ"מ מדת פוקד עון אבות מלאכה ג"כ בי"ג מדות (שמות ל"ד ז'), ואם לא נאמרה לענין ע"ה, אלא בתם נאמרה, ומי יאמין כי אחת מהי"ג מדות אין המכוון בה אלא מזה מן החטאות, והוא מטה שמיאמות קיומה מועצתה, ואולי מעולם לא נתקיימה? ועוד אם פוקד עון אבות הכוונה בו על מזה מן החטאות, גם ועושה חסד לאלפים ראוי שיהיה מטה מן החטאות, וכיון שזה לא יתכן לא יתכן גם זה. ואשר אני אומר לי הוא כי הדין משמעות המקרא הוא שאף על כנים נדיקים ה' פוקד עון אבות, וכן היתה אמונת אבותינו, וכן אמרו: "נדיק ורע לו נדיק בן רשע", והוא דבר שהקדש מעיד עליו, כי בבמה ובמה ענינים טובים ורעים האב וזכה לבנו, ויודע האב ודרכיו ויחללו גורמים בהכרת טובה או רעה לזרעו אחריו, והמדה הזאת היא אחד מהדעות ההשגחה הנסמכות בכל המאורעות ההוות בעולם, והאלהים עשה איראיו מלפניו, כי כל אב אוהב את זרעו, והדאגה שחש חטאיו יביאו רעות גם לבניו, תעברו אם מעט ואם הרבה מלכת חסיד בשירות לבו, ואף אם לא תעברו, הנה הראים את בניו מדוכאים בעונו יעקבו מזה עליו, והיה האיש לחש ולשכונה, ורבים ישמעו וייראו ולא יעשו כמעשהו, אבל הרע הזה הוא על הכנים בעון אבותם איננו רע מוחלט ומחמיר, כי הוא יכולי ויחש ימות וידיו תרכיבנה, ומי שכל עתותיו וכל קירותיו בידו, אין רע מוחלט יוכל מתחת ידו, ולא יבצר מחטו להחשיך טובות גדולות משכן הרעות וההזרות, וההזרים ארוכים, אין כאן מקומם. כללו של דבר, מקידת עון אבות על כנים איננה להנקם מן הרשע, אלא להועיל לבני אדם לבלתי יחטאו, לסייע איננה נאחזת מקלקלת אורת הדין, ובנו של רשע אם שקול יסלק רעו וטובתו שגאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יודע כי לא נעשה עשו עול וחמס תלילה. רק מלאוהו קנת רעות וזרות מנהלות הראים להרחיק את האדם מן העבירה. ולפיכך בשר דם מזהר על זה אלא לענוש כנים על אבות, כי האדם אין בידו לחבוש החת-אשר יחזק, אבל מה שהוא עול בנשר ודם הוא משפטי נדק בזהו הכל שהכל בידו. ועדות ברורה לדיבר הוא מה שאנו רואים ברשע בן נדיק, כי הנה כאן הוא אומר ועושה חסד לאלפים לאוהביו, וכן מלאנו בידו (תהלים פ"ט) לעולם אשאר לו חסדי וגו' ושחתי לעד זרעו וגו', אבל וכי מכני זה הכנים החטאים לא יאשו חטאים? — אם יעצבו בני תורת וגו' ופקדתי בשנש שנשעם וננעשים עינים, ומכדי לא אביר מעמם. וכן בני כלו, הנה ה' כרת ברית עם אברהם ויבחר בזהו אחריו, ולא יאמנם ולא יעלם לעולם; וכי בשנל זה לא ענש אותם כשחטאו? הרי מוצא כי אהבת ה'

פָּקֶד עֹן אֶבֶת עַל-בָּנִים עַל-שְׁלִשִּׁים וְעַל-

את האבות אינכם מקלקלת שורת הדין ויושר המשפט. ואם בחדה טובה כך הוא, קל ויחור בחדת הסורענות (ואשר חפסוק זה עליו מוכח שיהיה טובה מרובה היחסה הרבה, כי מקידת עון אבות אינה אלא על בנים על שלשים ועל רבעים, וחדה טובה היא לאלפים כלומר עד אלף דור), הלא אין ספק כי במקור ה' את עון האב על הבן לא נשיל זה יטה משפט גבר, כי בלם ויחזיקי משפט לה', והרבה שלמים ליקום לקיים בקידת עון אבות לאיים על בני אדם, בלי שיהיה משפט הבן ויעקל ומעוות באמת. והנה בימי ירימיה ויחזקאל שהיו הנביאים אחרים אל העם כי ה' משליכם חשל פניו בגלל מעלות חכמה שהטוה את ישראל, נהיה לחשל בפי ההיזק אבות אכלו בשר וגו', והיה זה לקחת העם לחכשול עון גלגלי שוב בתשובה; על כן היסד יחזקאל להחזקם כנגד החשל הזה, ולהזכירם כי הטור חיים כעלו כל דרכיו משפט, וכן לא יאז בעון האב עונש חמולת ויחזקיה, רק הכבש החוטאת היא תחית, וזו שאינו אוחז טחולת אבותיו בידו חיו יסיה, על כן ראוי להם לשב אל ה' וירחמים, וכיון שחם תדירו שוב והשבו וגו' השליכו משליכם את כל פשעים וכו' ולמה תחיו בית ישראל, כי לא אחסון ביות החי וכו' והשבו וחי, והנה זה אחריה כי ענין בקידת עון אבות על בנים הוא דבר שהסוד חיידי עליו וכו', הוא דומה למה שפירש הרלב"ג שעונש האבות נמשך גם לבניהם בחקרה, על דרך אבותיו טחול ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו; ואני בשנת חקד הקשיתי עליו ואחרתי כי חלינת פוקד עון אבות על בנים אין חשיבותה שהעונש נמשך לבנים בחקרה, אלא שהאל מעניש את הבנים בכוננה חכמות, כמו ופקדתי עליהם טחולתם (שמות ל"ב ל"ד), ופקדתי עליו דרכיו (הושע ד' ט'), וכן חלת פקודה ענינה עונש חכיון לא רע נמשך בחקרה, כיון באו ימי הפקודה, באו ימי השלום (שם ט' ז'), ויה תעשו ליום פקודה (ישעיה י' ג'), ואולם עתה בשנת ת"ר רואה אנכי כי כן הוא דרך התורה למיר לנו הטובות והרעות כבודות חלשלה בכוננה לשבר ולעונש, אף אם הן נחשבות ובאות בדרך הטבע לפי חכמה של עולם; כי באמת אין דבר בעולם שיהיה בחקרה, אלא הכל נמשך חכמות, והכל חשלתל אל הכנה הראשונה (ענין כחרי ויחזקיה' חיון ט'), וכיון שלמים על בני אדם ולהדריכם בדרך ישרה חקק ה' בחקות הטבע שהיו עונות האב טרחים רע לזרעו אחריו, וכיון שלמים על בני ישראל אחריה תורה כי ה' אל קנא וטוקס ובעל חסה, כן אחריה ג"כ שהאל פוקד עון אבות על בנים כאילו הוא עושה זה דרך נקמה וחרון אף, גם כי באמת לא יקרה הדבר אלא בדרכי הטבע ולא לנקמה חלילה, אלא הכל לטובת בני אדם. גם כשהורכה התורה למיר את האל כנוקם ובעל חסה, הנה מיד תורה למיר לנו חדת יתרה הרבה על חדת סורענות באחרה ועושה חסד לאלפים,

sono un Dio geloso, il quale, co'miei nemici, esigo conto dei

כי אחסם זה הוא עיקר כל התורה כלה, להודיענו כי ה' עושה חסד, חסד וחסדקה בארץ, כי באלה הוא חסד, כלומר זה הוא רטנו שיהיה אדם שומר דרך ה' להתנהג עם חבירו בנפשט (לחל לכל אחד מה שראוי לו) ובנדיקה (לחל לו חסדו לפנים משורת הדין). לשונאי: עם אונאי אני בואה כך לפקד עונם על בניהם, וכן ועושה חסד לאלפים לאובני, הכוונ' עם אובני אני בואה כך לעשות חסד עם בניהם עד אלף דור, וחלת לשנאי וחלת לאובני חזרת אל האבות (כדעת רל"ג), לא (כדעת ראב"ע ורשב"ם ואולי גם רש"י) אל הבנים, וחכמי התלמוד שאמרו כשאומצין מעשי אבותיהם בניהם לא אמרו זה לפרש חלת לשנאי, אלא לפרש במה הכתוב מדבר, לומר כי ענין הסקידה הזאת אינה אלא כשאומצין וכו', לא שיהיה זה פירוש חלת לשנאי, וכן אונקלוס תרגם לשנאי לשנאי, ואח"כ הוסיף (דרך חספת ולא לפרש חלת לשנאי) כי משלמין בנח וכו', ואין החספת הזאת (כאשר חשב רמב"ם ואולי גם רש"י) לפרש חלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, אם כן היה לו להשוות חלת לשנאי לגמרי, הואיל וחלת כד משלמין וכו' הן כן פירוש חלת לשנאי, ולא אכחד חזת לשנאי כי בתרגום כ"י על קלף שניי חסרה חלת לשנאי והוכיחו בגליון, אבל אין זה אלא טעות סופר, שהרי בדיקתי בפרשת ואחזקן: וס אין החלה חסרה כלל. והכני מנשל מה שכתבתי על עון אבות באובי גר עמוד י"ט. והנה והתירו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו י') הוא כמשמעו, עונם ענין אחר, ועון אבותם ענין אחר, יתירו על מה שטעמו וגם על מה שלא טעמו הם אלא אבותיהם, וכן מלאנו מכורם בנחמיה (ט' ב') ויתירו על חטאיהם ועונות אבותיהם, ואח"כ מזכיר והלך באורך את חטאת אבותיהם מכסוק ט"ז עד ל"ה. לפיכך גם מה שכתוב בירמיה (י"ד כ') ידענו ה' רשענו עון אבותינו אינו אלא חסר וי"ו רשענו ועון אבותינו, והכוונה בכל זה כי מאחר שכך היא חזת הקב"ה לפקד עון אבות על בנים, הנה הלא להתדות ראוי שיתרה לא לבד על חטאיהם, אך גם על חטאת אבותיהם, כי גם עליהם הוא חייב עונם, ובידיו וחבלו ותשובה יתכפרו לו אלו ואלו. והנה ידדי החכם הסוכאר י"ר כ"י בנה"ע לבנת ת"רו אמן בפירושי שכתבתי באובי גר, וקירב את אשר רמזתי, והכחיש מכל וכל ענין עונם הבנים בגלל אבותם, ועל מה שאמר דוד יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל חתה, ועל מה שאמר ישעיה הכינו לבניו חטבת בעון אבותם, אשר אליהם אלא כד מלינת השיר, וזו אינה תשובה, כי אחסם מדברי המפוררים שכל אומה ולשון אבו לחיים מה היו אמויות הני ההוא בימי המאוררים הם וללא שפטה בימי דוד אמויות עונם הבנים נפטאת אבותם, איך יעלה על דעתו לומר דבר זה כזה יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל חתה? וגם החכם גימיוס בפירושו ישעיה כתב כי פסוק יחיו מתוך כנלתי יקחון (ישעיה כ"ו י"ט) אף אם יסור דרך חסל ומלינה (כמו שהוא בלחש), סכל חקום הוא ראייה שאינה

רַבְעִים לְשָׁנָאִי: (ו) וַעֲשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים
 לְאַהֲבִי וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי: ס (ז) לֹא תִשָּׂא
 אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנָּקֶה
 יְהוָה אֶת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לְשׁוֹא: פ

תחית החיים היתה מפורסמת בישראל בזמן הכותב. אולם ידידי החכם המזכיר ב"ח
 חזר לעשות עלינו את הכתובים בכוונה טובה להסיר חלונה מעל אליהם, וכדי להסכים
 התורה עם הפילוסופיה. ואמנם הנה חזר אחד אין כל זה מספיק להסיר החלונה,
 כי היות הנבים לוקים בעון אנוחם הוא דבר שהחוש מעיד עליו, ואף אם לא היה
 דבר זה כתוב בתורה, חלונת נדיק ורע לו במקומה עומדת: וחזר אחר כבר קדמתי
 והשנתי חלונה לאותה טענה באמרי "אבל הרע הזה הוא על הנבים בעון אנוחם
 איננו רע מחלט ומחמיר שהכל בידו." והנה ידידי החכם יש"ר ב"ח אומר כי
 אף אם יקרה לפעמים לאיזו סבה פרטית שהנדיק יאחד נדיקו בעבור רוע מעללי
 אחרים, עוד לא יתכן בשביל כן לייחס לחלונת עולם אשר כל דרכיו משפט נדק וזה
 ו שיעניש חמיר הנבים בעבור חטאת אנוחיהם וכו'. ואני אומר כי החלוק הזה בין
 חמיר לשאינו חמיר אינו אלא תחמין של הכל ואם נביא שיקרה לפעמים עול בעולם
 שיהיה נדיק אונד נדיק, אף לא יהיה זה אלא אחת לחלף שנים, כבר כפרנו בהשגחה,
 שאם יש אליהם שופטים בארץ לא יעזר מחנך לעשות משפט גם בפעם ההיא. והאמת
 היא כי הישג על חוג הארץ ויושביה כתובים, הוא יודע שאין שום עול בעולם, לא
 חמיר ולא לפעמים, והחובות נבחרות הדורות יבינו כי כל מה שיהיה לא היה אלא
 לטוב, ואף אם העושים נזון החלוצות (כגון נזון בירון קיסר, ואטילא ורובספיאך
 ותכריהם) היו הדברים עול ותסם בעיניהם, הנה אחר זמן נדע כי הכל היה לטובת
 המין האנושי, וכן מקרה עון אבות על נבים היא לטובת המין האנושי, ואם היא עול
 בעינינו, אין הענין כן באמת, כי היא יבאית ויחש ויחזק וידע תרכיבה, כמו שכתבתי
 למעלה. והעומד אחר (ויקרא כ' ה') כי מוקד עון אבות על נבים הוא שגבו ונבי
 נביא, ואם גם דור הרביעי יראה, יחיותו כלם ועיניו רואות, אבל משמעות הכתוב איננה
 שייחיותו, אלא שיקבלו עונש, ואם כדבריו, הם הכתוב אחר עריצים ויחיותו, אבל מוקד
 עון אבות על נבים משמע בלא ספק שהכוונה על עונש הנבים, לא על עונש אבות.
 (ז) ועושה חסד לאלפים: לשונתי אני מוקד עונש על נביאם ועל שלשים ועל
 רבנים, ולאמי ולשונתי אני עושה חסד לאלפים, כלומר לנבים שאחר אלף דור

peccati dei padri dai figli, dai nipoti e dai pronipoti. (6) E coi miei amici ed osservanti i miei precetti, uso benevolenza sino ai millesimi discendenti. (7) Non proferire il nome del Signore tuo Dio (giurando) pel falso; poichè il Signore non lascia im-

כחפורש נחוקס אחר (דברים ז' ט') שומר הנבית והספר לאובניו ולשומרי מצותיו לאלף דור. אלפים: שם האחר, ע"ד שלשים ורבעים, והשמיטה חלת נשים הנזכרת בקסוק הקדש, והכוונה נשים אלפים, בני דור האלף (רש"ם ורמב"ן): וענין עושה חסד לאלפים הוא כמו שגזלו בנדרהם שנקרא אהבו (ישעיה מ"א א', וד"ה ב' כ' ז') ובזכותו נדר ה' נורעו אחריו וברת לו ברית עולם, וכן נפיתם והיתה לו ולרעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה י"ג), וכן נדרד (שמואל ב' ז' י"ג, ירמיה ל"ד כ"ו), וכל זה בלא עות הדין, כי החוטאים עונם ישאו כחפורש בשמואל (ב' ז' י"ד) אשר בהעומו והכחמו בשגט אנשים ובנגעו בני אדם, ובחמור כ"ט אס יעצבו בניו תורתו וכו' וסקדתי בשגט פשעם וכו', וכמו שכתבתי בספוק הקדש. (ז) לא תשא וגו': לא תשא על שפיך, כלשון וכל אשא את שחיות על שפתי (תהלים ט"ז ד'), ותשא בריתי עלי פיך (שם ב' י"ח), ונחל ל' כשא גם בזולת על מה ועל שפיתם, והוא דרך קצרה, כמו לא תשא שם שא (שמות כ"ג א'), ומרסה לא כשא על קרובו (תהלים ט"ו ג'), ומענין זה חלית כשא משל, וכן משא, וכיוצא בזה בל' רוחי Profero, שצנינו דבור, מן fero שצנינו כשא; ואינם כשיאת שם ה' ענינה הזכרת שם ה' דרך שנועה, והוא דבר הלמד מענינו. לשוא: שוא הוא שקר, גם פחות משקר, והוא דבר שאין לו קיימא, שאין לו על מה שסמוך, שהוא שקר מעיקרו; חלל שהחלל אח"כ לכל דבר שקר אבי' יא לו על מה שסמוך; ונ"ל כי חללת הוראת החלה כשימה והכל מה, והחלל קרובה לשרש כשא, כשז ושואף; והנה מה שאין לו קיימא נקרא שוא כלומר הכל מה, כמו שנקרא רוח והכל, שחיתין חלות חזרות על הרצו היוצא מן הפה, כגון ישא רוח יקח הכל (ישעיה ב"ז י"ג), והכל מה ידוע בל"ח ובסודי; וא"כ אפרו לשוא להוראת לרוח להכל, והוא כשאדם סועל לתכלית מה, ואח"כ לא ישיג תכליתו, כגון לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמיה ב' כ"ט), לשוא תחסי (שם ד' ל'), לשוא הרבית רשאות תעלה אין לך (שם מ"ז י"ח), אך הוראה זאת אין לה ענין לכאף, שא"כ יהיה ענינו לא תשבע כשדע שלא יאמינו לך, אבל אס יאמינו לך תוכל להשבע אפילו על שקר; וכשיאת שם ה' לשוא אינם היו בלא הפק להשבע בשמו לשקר; וגם שנועת שוא האחרונה במשנה (שנועות כ"ט) היא שנועת שקר ששבע לקיים דבר שכבר ידוע שאינו כן; ורק בירושלמי מנינו שהשבע על שנים שהם שנים לוקה חשום שנועת שוא, והרמב"ם (הלכות שנועות ברכ א') הכניס גם את זו בכלל ארבע מחלקות של שנועת שוא, ודע כי נד"ש כ"י הדוסים עתיקים לא נזכר חלל על עמוד של אבן שהוא של זהב, אבל

(ח) זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: (ט) שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲבֹד וַעֲשִׂיתָ כָּל־מְלֹאכְתְּךָ: (י) וְיוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: (יא) כִּי שֵׁשֶׁת־
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ

על של ע' שהוא ע' היא חוספת שהוכיפו האחרונים, ולרעתי שנועה כזו שהיא אחת
(על של ע' שהוא ע') חלל שהיא חלל לנודך ולנטלה לא נאסרה רק דרך סיני, כי
גם זה זולל כבוד האל, ומי שרגיל להשבע נחנם יקל לו לנפול ג"כ בשנועת שקר,
ואח"כ כלל באיסור זה גם הזכרת שם שמים לנטלה, כי גם זה זולל כבוד האל,
ובפרט כי פשט החלות לא תשא את שם יורה הזכרה בעלמא, ואנקולוס שלא לכפול
החלה חרנס הראשון למנא (לנטלה) והשני לשקרא, החמיר באיסור והדמינו גם על
השנועה לנטלה, והקל בעונש הגדול, שלא יהיה חלל על שנועת שקר. כי לא ינקא
ה' וגו': הנה הנשבע לשקר לא יירא מדיני אדם, כי יאמינו בדבריו, ועל החשש יקרה
שתגלה שקרותו, ע"כ אמר שאף אם יקרה מדיני אדם לא ינקא מדיני שמים. (ט)
זכור את יום השבת: הזכירה הזאת אין ענינה (כמו שכתבתי בבה"ע חק"פ ע'
90) זכור מה שנגזרות כבר במדבר בין לקדש את יום השבת, כי אחסם לי זכירה
איכנו מיוחד לזה שצבר, כי נמאז גם כמה שצריך להיות, כמו לא זכרה אחריתם
(ואיכה א' ע'), לא זכרת אחריתם (ישעיה ח"ז ז') יען אשר לא זכר עשות חסד
(חבליים ק"ט י"ז), נרגז רחם תזכור (תנחומים ג' ב'); והנה זכור ענינו להשא כמו
שחור, כלומר שים אל לבך יום השבת שהיה חפס חתי יבא כדי לקדשו, ולא יזכר
חלבך ולא תחללה מכני השבת; ואחנס הקדוש שחקנו רז"ל הוא כענין כל ברכות
החיות, שהתקנו שיהיה אדם חנך עובר לעשייתו, וזה כדי שלא יעשה החיות חיות
אנשים חלודה, חלל ימים אל לבו כי י' טה, ויעשה הדבר כבונה לעשות רצון יישר.
לקדשו: לעשותו כדל עשאר ימים, שלא תשחשט בו להנאף לעשות כל מלאכתך,
אך תתנו לגנה כקרבן וכתרושה, כלומר תישך ידך מליהנות בו לנרדך ולעסקך,
יהיה כלו חסור לכבוד שמים, לשנות בו לכבוד האל אשר טך על השנייה זו. (ט)

punito chi proferisce il suo nome pel falso. (8) Ricordati del giorno di Sabbath, per santificarlo. (9) Sei giorni lavorerai, e farai ogni tua opera. (10) Ma il giorno settimo è Sabbath, ad onore del Signore tuo Dio: (in esso) non farai alcun lavoro, nè tu, nè il tuo figlio, nè la tua figlia, nè il tuo schiavo, nè la tua schiava, nè la tua bestia, nè il pellegrino che sta nelle tue città. (11) Poichè in sei giorni il Signore fece il cielo e la terra, il mare, e quanto è in essi, e riposò nel giorno set-

ששת ימים וגו': ביום הכתוב פירוש תחלתו, שש ימים תעבד, כלומר תעשה כל מלאכתך, תעשה כל מה שיטעך לך לעשות. (י) לא תעשה כל מלאכה אחרת: כולל בלא ספק האיש והאשה, שהרי בקטנים הזכיר בן ובתך, ובעבדים עבדך ואמתך, א"כ האשה אזה לאיש, והיא נראית עמה כמו בעלה, ואם הייתה האשה משועבדת לבעלה כשפחה, היה נרדף להזכיר את האיש על שניתתה, בדרך שהזכירו על שניתת בניו ועבדיו, מפני שאינם נראות עצמם; וכן בכל חמשת שבתורה הכתוב מדבר בלי זכר, וגם האשה בכלל; ור"ל פטרו אותה מחמיות עשה שהזכר נראה, בראה שמימיכם נשתנה מזה הנשים, והכנידו הנגרים את עולם עליהן. (יא) ברי שששת ימים וגו': אין גם אחת מעשרת הדברות שיהיה טעם החמיה מסורס אצלה, אלא בקצת מהן מסורס חמתן שכן או עונשם, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו', כי לא יקנה ה' וגו', למען יאריכוני וימך וגו', וכן כאן לא פירש כלל טעם חמיה השבת, כי לא חיור למען תזכור כי שש ימים עשה ה' וגו'; והנה במשנה תורה כתוב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויזימך ה' אלהיך חסם ביד חזקה וזרוע נטויה על בן נדך ה' אלהיך לעשות את יום השבת, וגם זה חסם איננו (כמו שחשבו בנ"ה חק"פ ע' 91) הטעם האמיתי אשר בעבורו היה חסמו לשמור את יום השבת, בדרך שלא יתכן לחור כי לכך נלמדינו שלא להטות משפט גר ימים כפי שזכור ילידת מצרים, מפני שכן כתוב (דברים כ"ד י"ז י"ח) לא תטה משפט גר ימים ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים ויפקד ה' אלהיך חסם על בן אנכי מנך לעשות את הדבר הזה, וכדבר הזה כתוב ג"כ במלות הענין תענין לו (ס"ט ו"י ד'), ובמלות כי תחבול ויפקד וכי תחבול כדך (ס"ב כ"ד כ') כ"א), וכן כתוב השנויות במלות ושמת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה (ס"ט ו"א י"א י"ב), ובא זה ולמד על זה (בדברים ידקי) החכם יס"ר בפירושו לס' בחינת הדת עמוד 63), שכל פעם שיהיה הכתוב על השמלה והשנויה והעזר אל הנשים ואל העבדים הוסיף זכרון ילידת מצרים, כאומר גם אתה היית עבד וגר במצרים, ולכן תל עליך יותר מאשר בני אדם החיו לחון הנשים והעבדים, ושלא להטות משפטם ולהעניק להם מאשר לך ולהניח להם העוללות ולשמות לבנם בתוך וכדומה, למדנו א"כ שאף בדברות האחרונות לא הוסיף הכתוב לזכור ילידת

אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּגַח בַּיָּם
הַשְּׂבִיעִי עַל-כֵּן בִּרְךְ יְהוָה אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשׁוּ: ס (יב) כִּבְדּוֹ אֶת-אֲבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ
לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר-יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ: ס לֹא תִרְצָח: ס
לֹא תִנָּאֵף: ס לֹא תִגְנֹב: ס (יג) לֹא-

חברים אלה לפי שאמר שם לחיצן יטו עבדך ואחריך כחוק, ולכן יזרק שיטת חברים
הוא הטעם רק להשבת העבד והאמה מחלוצה. עכ"ל, ואשר אני אחזה לי כי חלוצה
על כן עוד ועל כן אנכי מניח הנאמרת בכל המצות האלה חין פירושה על כן כדי
שחבור יטול חברים, וכל שאין זכרון יטול חברים הטעם לאותן המצות כלל ולא
להשבת העבד והאמה מחלוצה; אלא טעמה מבני שהאל יודע שחבור כי גר ועבד
היה, ועל כן לא יקשה בעיניך לעשות חסד עם הארים והעבדים והעניים, כי לך
(אחרי כל מה שכתבתי) נוטה אל החמלה והחנינה; על כן היה שנוך האל לעשות את
כל החסדים האלה, ולא כחשע חלשות אומך בכל אלה שאל יכבד משאם עליך, כי
אחשכ בטות הוא כי עשה מעשה בלג שלם ובכפש חכמה והיכול לנו מזה כי גם בחשנה
חורה לא נוכח כלל טעם מצות השבת; ובמקום אחר כתוב (שמות ל"ד י"ג) כי את
הוא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, וזה אחשכ הגדלת מלת ה'
ואיכנה טעמה באמת, שהרי כמה דברים היו יכולים להיות אות כחן כן ביני ובינינו.
ואולם דעת הרמב"ם בטעם השבת כך הוא (חורה ח"ג כ"ח): ענין השבת טעמו מפורסם
ואין צורך לביאור, כבר נודע מה שנו מהמנוחה עד שיהיה שביעית חיי האדם נהנאה
ובחנינה מן העמל והערת שלא יחלט מחינו קטן וגדול, עם מה שחמיד וחוקים לדורות
הדעת הנכבד מזה, והוא האמונה בחדוש העולם, עכ"ל; והנה לדעת הזאת יש לשאול
מה צורך לטות לבני חורין על המנוחה? כי הם הלא ישבתו כל עת שירטו, והיה די
למנוח על שנית העבדים והנאמה (זה יקשה יותר לדעת החכם יאסר שאמר (אללגשחיינע
געשכטע דעם איור' באלקעס ח"א עמוד קי"ב) כי עיקר הטעם הוא מנחת העבדים
ובהנחה; על כן כל שאלו חלק בין שנית הישראל ונבית עבדיו ובהנחה, כי שנית
עבדו ובהנחתו מוכות לענשה, לחמלם ומנינה עליהם, ואיכנס שנית ישראל עלמם ביום

timo; perciò il Signore benedisse il giorno di Sabbath, e lo dichiarò santo. (12) Onora tuo padre e tua madre, affinché si prolunghino i tuoi giorni sulla terra ch' il Signore tuo Dio è per darti. (13) Non commettere omicidio. Non commettere

השניעי היא ג"כ לתועלת ישראל עמים בלא ספק, אך לא כדי שינמנו בלבד, אחר שהרשות בידם לנזק כל מין שירגו, אבל הוא כדי שיהיה מנוחת כלם ביום חיונה, ועי"כ יוכלו להקפד יחדו לאכול ולשתי ולדבר אלה עם אלה ותחרנה האהבה ביניהם וגם יוכלו להתאסף בנתי עבודת האל ולשמוע תורה מפי החכמים, ולכן היה אחרון כאן וינה, ולא ישנות, להזכיר את ישראל שלא לבד ישנו מן החלוצה, אלא ג"כ יטמו ויקראו לשבת עונג, זה יביאם להקפד יחדו חנדות חנדות כדי להתענג ביום החנוכה, וה' בירך לזה תועלת אחרת שיהיה יום השבת זכר למעשה בראשית, שע"כ יזכרו כי אל אחד לבדו ברא את השמים ואת הארץ, והנה אין אלה מבלעדיו; ומרוב חנינות החנוכה הואת לפניו ית' מפני עונם התועלת הנחשבת חננה בקנן החינוך ולהיותה עם זה זכר לעיקר הגדול שהוא ייחוד האל, ועוד להיותה חק פרטי ומיוחד לישראל כי לא היה דבר כהוה אל שום א' מהגוים הקדמונים עונדי אלילים, אחר ה' שהיה לזאת בינו ומינינו. (יב) כבוד את אביך ואת אמך: התנהג עמיהם בדרך שאדם נוהג עם איש כבוד ומאזר, למען יאריכון ימיה: אין טעמו בכוונה שיאריכו ימיה, אלא כי ע"כ יאריכו ימיה; כעמים הרבה חלת למען נאחזת לא להורות על התכלית המכוונת, אלא להורות מה יהיה החסונם, כגון והרע בעיניך עשיתי למען תהיה בדרך (תהלים כ"א ו'), והיה להם דבר ה' לו לנו וכו' למען ילכו ובשלו אחר וכו' (ישעיה כ"ט ג'). יאריכון: כעל עושה, אע"פ שהוא הפעיל, והנחתו בשלל ילכו, יאריכו כולל (ישעיה א' יח). למען יאריכון ימיה על האדמה וכו': הכוונה על כלל האומה שלא יגלו מעל אדמתם (רא"צ) כי נזה ילם תקן קנון הבית אשר הוא התחלה לתקן קנון המדינה, ועי' תקן קנון המדינה תשלם ההכרחים בין האנשים ויקנלו לעיריהם המוסר מגדוליהם (רלב"ג), זה הוא עיקר תוקף האומות, חלוד העזר האלתי הבלוה אל עושי רעונו; והנה השבר הזה איננו אל היחיד אלא לנבוא אע"פ שהמוסר הוא לכל יחיד ויחיד. (יג) לא תרצח: יחיד הסורג אדם בכוונה וחדעת עלמו בקרא רוצח, ילא שליט ב"ד הסורג בראשית ובחטית המופתים, ולא חדעת עמו. לא הנאסף: אין נאסף אלא באדם איש, שנאמר ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת אשתו חיות ויחית הנאסף והנאסף (ויקרא כ' י'), ואחרי האשה המנאפת תחת אישה תקף את זרים (ויקרא י"ו ל"ג) (ר"ט); ושעות הוא ביד רא"צ שהכחיש דבר זה, ובסמיך חסם שכתבו ומנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט'), והוא לא הבין שאינו אלא משל, והכוונה על ע"א שהיא נחשלת לנאסף, כי האומה נחשלת כאילו היא אשת איש

תַּעֲנֶה בְּרַעְךָ עַד שֶׁקֶר: ^(י) ס לֹא תַחֲמֹד
בֵּית רַעְךָ ^ס לֹא־תַחֲמֹד אִשְׁתִּי רַעְךָ
וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹרֹו וַחֲמֹרֹו וְכָל־אֲשֶׁר
לְרַעְךָ: פ שְׂבִיעִי ^(טז) וְכָל־הָעַם רֹאִים אֶת־
הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־
הַהָר עֹשֶׁן וַיֵּרָא הָעַם וַיֵּנֻעוּ וַיַּעֲמִדּוּ מֵרַחֵק:
וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ ^(יז)
וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת:
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעַם אֱלֹהִים רָאוּ כִי ^(יח)
לְבַעֲבוֹר נָסוּת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר
תִּהְיֶה יִרְאַתּוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ:

עמו יחברך, כמבואר בכל הפרשה היתה (ירמיה ג'). לא חגגנו: לקחת מחון אחרים בלא ידיעתם, ור"ל עשויה אזהרה לנוכח נפשית שחלצנו בו עונש בלא אזהרה פרטית, ולפי הפשט הרי זו אזהרה לכל מיני נבזה, ולהלן פירש עובשם, כל חין בסני עמנו. לא תענה ברעך: נגד רעך, כמו הכני ענו כי (ש"א י"ג ג'). עד שקר: רד"ק ראז' וגו' פירשו עד כמו עדות, ורא"נ בע אחר שחפש בלבו שנים רבות, פירש אחר עד שקר לא תענה ברעך, זה הכלל, שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר; ובניאורו הקצר פירש לא תענה ברעך, ואחר עד שקר, כלומר לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך משקר, וקדוב לזה פירוש רמב"מן לא תענה ברעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר. וכל לפרש לא תענה ברעך עניית עד שקר, כי הסביל מושך אחריו שם הנגזר מחנה, כגון כן אישן היות (תהלים י"ג ד'), טעמו פן אישן שנת היות, וכמו שכתב שם רא"נ: כי השוית נכתב הכעלים; וכן למטה (כ"ג כ"ה) אם שכול מחנול

adulterio. Non rubare. Non deporre contro al tuo prossimo testimonianza falsa. (14) Non desiderare la casa del tuo prossimo, non desiderare la moglie del tuo prossimo, il suo servo, la sua serva, il suo bue, il suo asino, nè alcuna cosa appartenente al tuo prossimo. — (15) Tutto il popolo scorgeva i tuoni e le fiamme, il suono di buccina ed il monte fumante; ed il popolo, ciò vedendo, si scosse, e rimase da lungi. (16) E dissero a Mosè: Parla tu con noi, ed ascolteremo; e non parli con noi Iddio, perchè non muojamo. (17) E Mosè disse al popolo: Non temiate; perocchè ad oggetto di provarvi è venuto Iddio, ed affinchè il timore di lui imprimasi in voi, dimanien-

שלח רעך עד בא השמש תשיבנו לו, כפי הזכר שביטול חזר לשם חטל שבת הפעל אם חטל חטול, וכן ונרך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג), טעמו ונרך נרבה ולא אשיב נרבתו, וכן ונרוב יעצים חקום (מזלי ט"ו כ"ג), טעמו ונרוב יעצים ענה חקום הענה. (יד) לא תחמד וגו': תחמה היא תאוה לדבר שהוא עתה ברשות אחרים, והוא אכזר לנו, כלומר שאינו עומד להימכר; והנה כל תאוה ותחמה חטוא מאלה בלב איש אחרי ראית דבר הנחמד, אך בידו וברטבו הוא להשגיב תאוה בנפלה ולהרחיקה מלבו כשידע שפגם הדבר הנחמד בלתי אפשרית לו, או יעצבנה בלבנו, ויגדיל מהירות עד שיזלזלה לפעל, כשידע שהנחמה לפעל אפשרית לו; והנה אחר שאמר ה' לא תחאף לא תגטב ואמר בזה כל מה שהוא לזולתנו, אחר מה שהוא לרענו נרץ שיהיה בעינינו כדבר שהגחנו בלתי אפשרית לנו, אחר שכן נוה ה' שלא נקח מכל אשר לזולתנו דבר ועי"כ לא נחמדנו; והנה כל החומה, דבר ה' בזה, והחמם קל בעיניו ודבר אפשרי; והירא את דבר ה', החמם בעיניו דבר כחכם, ואשר לא לו כאלו בשמים הוא, שלא יוכל לקחתו ולא יחמדנו; זה שחם בתלקו ושחם בטובת רעיו, אוהב להם ואהוב להם; זה כל ימיו בסערת החלואות והדאגות, חומד מה שאינו שלו ותומם רעהו, חקנא ברעיו וזונאם וזונאם להם, הוא ימות בזמן חוסר, ופוחה חמית קנאה, ועיין דברי הרא"ש בעיני נעמו. (טז) ויבועו: אין כעז אלא זיע (רא"י מחבילתא) כמו וינע לבנו ולבנו עמו כנעו עלי יער (ישעיה ז' ב'), כעז חנוה ארץ כשבור (שם כ"ד כ'), ואין הכוונה שהתנענו לאחור, אך (בדברי תלמידי חז"ל דה חזק) אין הכוונה מדבר אחר אחרית עשרת הדברות, אלא בנאחם לקראת האלהים שמעו הקולות וראו הלפידים וכדעצמו ובשאריו מרחוק ולא כנעו אל ההר אפי' עד החקום שהיה מותר להם, ובמפורש אח"כ ויעמד העם מרחוק ויזע נגש אל הערכל (וכן נראה שהיא ג"כ דעת רבנו במי). (יז) לבעבור נסות אתכם: כ"ל לשון נסיון כמשמעו, כי רנה ה' לעשות כל ישראל מולכת כהנים וגו' קדוש והיה חמנה בן הפזרים כשהיו מכניסין איש בסדומים לעשותו

(יד) וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחָק וּמִשָּׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֶרְפֹּל
 אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים: ס מַפְסֵד (יט) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם:
 (כ) לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהִי כֶסֶף וְאֵלֹהֵי זָהָב
 לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: (כא) מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה־לִּי
 וְזִבְחָתָה עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־
 צֹאנֶךָ וְאֶת־בָּקָרְךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכִּיר
 אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתִיךָ: (כב) וְאִם־
 מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֹתָהּ
 גִּזְיֹת כִּי חֲרֹבָה הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וְתִחַלְלָהּ:
 (כג) וְלֹא־תַעֲלֶה בָּמַעַלְתָּ עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־
 תִגְלֶה עֲרוֹתֶיהָ עָלָיו: פ פ פ

קדוש לאלהים (initiatum) היו חכמים אחרים בכוחם כסיונות ואיומים, ואם הם חכמה
 ונבואה עומד בכל הכסיונות לא היו חכמים אחרים, והנה ישראל כסיו חלף אך לא חזרו
 לאלהים, חלל עמדו גם לשמוע דבר ה' וזוהו הראו עמים ראויים להיות מחללים כהנים
 (י"ז אדר ראשון חר"כד). (יט) אחר ראייתם כי מן השמים וגו': כלל שפעלו
 נורה ואף לא חקקו וזית לחשך חלשות עמכם, חלל מן השמים כלל שם הכנה חלשות
 דברתי עמכם. (כ) לא תעשון אתי: למי הנקוד לא תעשו דבר לשמוע עמי, חלש

racchè non pecchiate. (18) Il popolo rimase da lungi, e Mosè si accostò alla densa nube, dov'era Iddio. (19) Ed il Signore disse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Voi avete veduto, che dal cielo parlai con voi. (20) Non fate (alcun Dio) oltre a me: dèi d'argento e dèi d'oro non vi fate. (21) Un altare di terra mi farai, sul quale sacrificherai i tuoi olocausti ed i tuoi sacrifici di contentezza, sia del minuto, sia del grosso bestiame. In ogni luogo che assegnerò per invocarvi il mio nome, verrò a te, e ti benedirò. (22) Se poi mi farai un altare di pietra, nol fabbricare di pietre scalpellate; poichè alzando la tua spada [lo scalpello] sopra le pietre, tu le profani. (23) Nè salirai per gradini sul mio altare, onde non iscopransi sovra esso le tue vergogne.

היו זה חתיש כלל עם מה שלבנו ועם מה שאריו, ונ"ל לקרוא לא תעשון אותי, כלומר לא תעשו טרות, לא תשיחוני בשום טרה, וסירש ואחר אלתי כסף ואלטי זהב לא תעשו לכם, אחי' לזכרון שמים (כפירוש רש"ם), וזה נכונה להודיע שפע האל לחטה: איך נרדך לכל זה, אלא חוצה אדמה תעשה לי; ואמה ענין כי אחי' הוא תקן שחקנו חכמים, כי חלינת תעשון אחי' היחס קשה על ההמון. (כא) מזבח אדמה תעשה לי: להרחיק הפסילים והנלחים, הדיעם שאינם נריכים (כדי להחקרנו אליו יח') אחי' לחננה אנשים, כי די לו בחננה אדמה. בבל המקום אשר אוזיר את שמי: שאקבע קך להזכיר את שמי שאנך לננות לי אם חננה ולהתפלל אם לפני ולתת תודה לשמי, מה הוא ענין הזכרת שם האל, כאשר חנננו לבד כך נזכיר שייך (שעיה כ"ו י"ג), ואנחנו בשם ה' אלטינו נזכיר (תהלים כ' י'). (כב) לא תבנה אתהן עוית: כ"ל הטעם (בדעת רש"ם) כדי להרחיק כל ריח פסל וחננה, שאם היו מותרים לעשות אנשי העונות גזית יוכלו ג"כ לעשותם בטורת חמה ולבנה תואר צורות מועט מעט יעשו להם חננה ופסל וחננה. כי דרכך הגשפת עליה ותחלליה: חלה הדבר נחטונה כנזל שהוא חשש להריגה ואיבנו ראוי לשמש בנזני החננה, ולא רצה להזכיר הטעם האמיתי שהוא כדי שלא יבאו לעשות טרות, שאם היה חפרש שהאיסור הוא חשש כך, לא יחשבו לו כי יאחרו את כעשה גזית ולא כעשה טרות. (כג) ולא תעלה בפעלות: גם זה כ"ל כדי להרחיק שיעשו נזירים בנזני החננות, ולא רצה לננות הטעם האמיתי הזה, ואחר בו טעם אחר, שלא חננה עליו הערוה ע"י הרחנת הפסיעות.

כא

יח (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים
לִפְנֵיהֶם: (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי שֵׁשׁ שָׁנִים
יַעֲבֹד וּבִשְׁבַעַת יָצָא לַחֲפָשִׁי חֲנָם: (ג) אִם-

(א) ואלה המשפטים: משפט שם נגזר מן הפעל, וענינו ספק דין שהאופט נחר, והנה לא תרצה לא תנאף לא תגנוב אינם משפטים, אך הם שרשים וכללים גדולים אשר אין בני אדם גורסים ללמודם מפי האופט, כי כל אדם מודה בהם; אבל הדינים האחרים נפרשה הוזהר הם ענפים אשר יכול בהם חלוק הדעות, ובהם בני אדם גורסים לשופט שיחזק הדין, לכך נקראים משפטים. ולהיות כי כן דרך האופט לגזור מן חייב למי, והוא מודיע מן ראוי שיתן מן ראוי שיקבל, מזה נמשך לקרוא בשם משפט לכל מה שהוא ראוי לאיש פלוני, או לדבר פלוני, אם לטוב, כגון כמשפט הבנות כלמטה פסוק ט', משפט הכהנים (דברים י"ח ג'), משפט הנכורים (שם כ"א י"ז), אם לרע, כמו משפט מית לאיש הזה (ירמיה כ"ו י"ח), ובדברים שאין בהם רוח חיים, כגון אם המשכן כמשפטו (למטה כ"ו ל'), כחקת הכסף וכמשפטו (במדבר ט' י"ד), ובמביהם כמשפטם (שם כ"ט ו'), כלם ענינם מה שראוי לאותו דבר, מה שהוא law לאותו דבר. גם האל יש לו משפט, והם הדינים שרובו שנעשה אותם לעבודתו, כעצם את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו); וכן נפרשה הוזהר כשהגלים המשפטים שכן אדם למדבר, הזכיר גם משפט אלהי הארץ, והוא שעת ימים תעשה מעשיך, שלש רגלים תתן לי, ושאר הענין (למטה כ"ג י"ב-י"ט); ואמנם שרש שפט (אשר איננו לא בלי ארמית ולא בלי ערבית) ב"ל נגזר מן שָׁפַט, כי ראש המשפטה נקרא שפט, וראש המשפטה הוא היה קצין שוטר וחושל בבני משפחתו, ע"כ נקראו הנשיאים והקצינים שפטים, כעצם דן ידיו עמו כאחד שפטי ישראל; ומי שהעם בוחרים בו לעשות מעשי שפט, לגזור חומר ויקום, וכלם נשמעים אליו כאילו הוא ראש המשפטה, נקרא (במילוף ב"ח נפ"ח) שופט. אשר חשבים לפניהם: עיין למעלה י"ט ז'. (ב) כי תקנה עבד: וזו: התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים פתחה משפטים נמשכת העבד והאמה אשר בניו קדם היו נמשכים כנאמה, ולא היה השופט דן דינם ורצו רינם נגד אדוניו.

XXI

(1) Queste poi sono le leggi che presenterai loro. (2) Quando tu faccia acquisto d'un servo ebreo, egli servirà sei anni, e nel settimo uscirà in libertà senza pagar nulla. (3) Se sarà

עבד עברי: ישראל, ע' ר"ש ור"ע. כי תקנה עבד עברי: בכל חסן שיהיה בין מוכר עמו ובין מוכרו ב"ד, בין כך ובין כך יונא בשש, כן נראה ששט הכתוב, כי אחר שלא פרט לך איך תהיה הקנייה האת משמע כי בכל חסן שיהיה קנייתו עבד עברי יונא בשש. ובגריחא (קדושין י"ד) נחלקו בזה, ולדעת חנא קיחא, מוכר עמו נחבר לשש ויתר על שש, מוכרו ב"ד אינו נחבר אלא לשש, מוכר עמו אינו נרנע וכו'; והר"ח (הל' עבדים) פסק כחנא קיחא, ואין כן דעת רש"י, כי נזיקרא (כ"ה ח') כתב עד שנת היובל יעבד עמך אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מויליאו, ושם מדרש במוכר עמו חסני עביו (עין פירושו בפסוק אחר זה) אשר לדעת מ"ק אין לו חטפט שש, כי יכול למכור עמו ליתר על שש. גם דברי ריב"ז לפי מה שהם בקדושין כ"ב ונחושבתא דבנא קיחא פרק ו' מוכרים שם מוכר עמו נרנע; אבל לפי מה שהם נכחילתא הם כדעת חנא קיחא; ור"ש (למטה פסוק ו') הכניס בדברי ריב"ז שתי הסברות. ואמנם מה שפירש רש"י כאן כי תקנה מיד ב"ד שמוכרו נגנבתו, אין כוונתו לומר שהמוכר עמו אינו בדינים אלו, אך כוונתו ליישב יתור המקראות, שלא תהיה פרשת ובי ימוך אחיך מיותרת. והנה כאן לא הזכיר כלל ענין שנת היובל, ואחר זמן נאמרה פרשת היובל (ויקרא כ"ה) ושם כתוב עד שנת היובל יעבד עמך ונא מעמך הוא ובניו עמו, ואחר שנתנה תורת היובל היא פושלת בגד מה כל תורה שלפניה, שאם פגע בו יובל בתוך שש יונא ביובל; ואע"פ אין תורה שש בטלה, ולא חסני שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך יתחייב העבד לעבד אחר שש שנים, שהרי מצינו ירמיה מוכר בני דורו על זה ואומר להם (ל"ד י"ג י"ד) כה אחר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוילאי אותם וגו' מקל שבע שנים תשלמו איש את אחיו העברי אשר ימכר לא ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך; א"כ מה שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך אינו אלא בעבד נרנע שלא רנה לנאת בשש, ויש בכללו ג"כ שאם פגע בו יובל בתוך שש יונא למרות. **הששי**: שם כקנה, ע"ד ל' ארמית, כמו בלוי (דקדק ב' ה'), ועל מנהג ל"הק היה משפטו בת"ו בסוף (תפשיט), כמו מרגית ותרמית. (ג) **אם בנשו רבא**: נף, כף, חף מוריס כסוי, ומה נמשכת כ"ן כנף מורה

בְּגֹפוֹ יָבֹא בְּגֹפוֹ יֵצֵא אִם־בְּעַל אִשָּׁה הוּא
וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: (ח) אִם־אֲדֹנָיו יִתְּנֶהָ לוֹ אִשָּׁה
וַיִּלְדֶּהָ לוֹ בָּנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ
תְּהִיָּה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּגֹפוֹ: (ט) וְאִם־אָמַר
יֹאמֶר הָעֶבֶד אֶהְבֹּתִי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי
וְאֶת־בָּנָי לֹא יֵצֵא חֲפָשִׁי: (י) וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו
אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל־הַדָּלֶת אוֹ אֶל־
הַמִּזְוֶה וַרְצֵעַ אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוּ
לְעַלְמָם: ס (י) וְכִי־יִמָּכֵר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ
לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים: (יב) אִם־

כסוי (ישעיה ל' כ', וכן בל' ערבי), וזהו כנבים, ובארמית גבין, ע"ש שמכסין העוף, והנה גבשו כמו בכסותו, כלומר לבדו בגבשו (כפי' ר"ש), ע"ד כי בחקלי עברתי את הירדן הזה (ברא' ל"ז י"ח). אם בעל אשה הוא: לבי הפשט גם אשתו נאם עמו בבית האדון, ומשרחת בבית, וזה ידבק בחוכר עגמו, שהוא יכול להחזיר עם אשתו, אבל לדעת ר"ש וקצת מר"ל שפירשו פרשה זו בחכמהו ב"ד לא ידבק זה שחסיס האשה בחכרת עגון בעלה שנכב, ולכיוך אחרי ובי מי הכניסה שחנא? אבל חנני הכתוב שהקונה עבד עברי חייב בחוכות אשתו ובניו, וכל זה להדמות מדת המסד והרחמים בישראל, וגם בחוכר עגמו לא החירו מכסים שחנא האשה לבית האדון, אבל חייבו את האדון לפרנס אותם ואת נכיה והיא יושבת בביתה ומעשה ידיה לעגמה ולא לאדון, כן פסק רמ"ם (אך להרמב"ם האדון לוקח מעשה מי האשה והנשים, חלל שהיא נרשית עגמה ולא חנא אל ביתו לעבד עבדה), ולפיכך על פסוק וילא מעמד הוא ובניו עמו (ויקרא כ"ה ח"א) שהוא בלא ספק בחוכר עגמו חפני עביו, אחר ר' שזעון (והביאו ר"ש) אם הוא בחוכר נכיו מי חכרן. אבל התורה כמו שהתירה שיהיה האב חוכר את בתו הקטנה, כן נראה שהתירה שיחזיר עגמו ואת אשתו ואת נכיו הקטנים, והנה

venuto solo, solo uscirà; se sarà ammogliato, uscirà sua moglie con lui. (4) Se il suo padrone gli darà una femmina, e questa gli procreerà figli o figlie, la femmina e i suoi nati saranno del suo padrone, ed egli uscirà solo. (5) Se però il servo dirà: Amo il mio padrone, la mia donna, e i miei figli; non voglio uscire in libertà. (6) Il suo padrone lo presenterà al tribunale, e fattolo accostare all'uscio, o allo stipite, il padrone gli forerà l'orecchia colla lesina, e quegli lo servirà per sempre. (7) Se poi un uomo venderà sua figlia per serva, non uscirà com'escono i servi [ma verrà sposata dal padrone o da un suo figlio]. (8) Se non piace al suo padrone, in guisa

ידוע כי בניו קדם היה האב שליט על בני ביתו ויחיהם בידו (כבראם מדברי יחזקאל הוינאזה ומשקף), והחורה נטלה מחוט השלטון הזה ולא החירה מוחת בן סורר וחורה אלא על ידי גזרת האופטים; וכן מכירת האשה והגנים הותרה בתורה שכתב ונאסרה בתורה שבעל פה. ועוד הוכיחו (קדושין כ') כי אין האדון מוסר לו שפחה כעבדית אלא"כ יש לו כבר אשה ובנים, וזה (כדברי תלמידי חסד כהן פורטו) כי אין ראוי שילמד עבדים לאדוניו קדש שיקיים מצות פריה ורביה, ויעמיד בנים להקים שמו בשרא"ל. (ד) אשה: שפחה כעבדית, ע' ר"ש. (ו) אל האלדדים: אל האופטים, כמו לחטה כ"ב ח', והטעם שגריך שילך אל האופטים ויעשה הרגיעה לפניכם, כדי שאלם העבד יתום אח"כ ויקון בעבדות, לא יוכל להכחיש כי ברצונו כמעבד אצלו, ולא יוכל ללכת אל האופטים ולהחרעם על אדוניו הכונש אותו לעבד אחר ששנים. ועברו לעולם: כמשמעו, אלא שאל"כ נאחזה פרשת היוכל, ובפסלה בתקנת מה שנאמר קדש לבן, ע' למעלה ב'; והנה מנהג רגיעת האזנים מנאזהו הולכי מרחקי ארץ נוהג גם בין הפרסאים וההודיים שרונעים אזני הילדים לקדשם לעבדות אליליהם, והילדים ההם נקראים בלי הדו Dasa או Dasai, כל' עבד (ראו'); ואולי לכך רבה ה' שחיה רגיעת האזנים סימן עבדות וגבאי כדי להרחיק את ישראל מאותו מנהג ע"י. ולדעת הכוסר (ר' הערן האלמנערג) הרגיעה היא לאות שאינו עובד מלך חוב, אלא בנקירה ורגון. (ו) לא רוצא בצאת העבדים: כעבד עברי שאינו יוצא אלא אחר עבדות שש שנים, אבל הכערה אם קדש תשלוש שש שנים חיה ראיה להנשא, יתקנה האדון לאשה כמו שפסרם והולך; ואין זה פותר כלל מה שנאמר במשנה תורה (ט"ו י"ג) כי ימחר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים, כי שם אינו מדבר בקטנה שחברה אציה אלא בגדולה הנוכרת עמה, ואין בה תורת ייעוד. והנה הדבר מוכן מאליו שלא נא הכתוב להחמיר על הכה אלא להקל ואם נשאלו שש שנים קדש שחיה סימנים היא יוצאה בש. (ד) אשר לא יערה: שאינו רוצה ליעדה לו לאשה (רש"י נס). והנה העיקר

רָעָה בְּעֵינַי אֲדֹנֶיָה אִשְׁרָלָא יַעֲרָה וְהִפְרָה
 לְעַם נִכְרִי לֹא־יִמְשַׁל לְמַכְרָה בְּבָנֵרוֹבָה:
 (ב) וְאִם־לָבָנוּ יִיעֲרָנָה כַּמִּשְׁפָּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה־
 לָהּ: (י) אִם־אַחֲרֵת יִקְחֵלּוּ יִשְׁאָרָה כְּסוּתָהּ

לא באל"ף כמו שהוא כתוב אלא שהקרא קנר, ושיעורו אשר לא יעדה לה, וכן תרגמו עקלם סמוכום ויחאדוניאון אשר לא יעדה באל"ף, וכן בתרגום סורי ושומרוני, תם אונקלס אפטר שטרנס ד' לא קיימינה ליה, והסופרים השיטו חלת לא, לפי הקרי; אח"כ מנאחי בתרגום כ"י משנת קע"א (ואולי הוא יותר קדמון) דלא קיימה ליה. ור"י פירש לפי הקרי שהיה לו ליעדה, ורא"צ בע רמ"בן (ג"כ לפי הקרי) פירשו שלא מנאה קן בעיניו אשר שקה אותה שישאנה לאשה, כי הקונה בת ישראל, לקחתה לו לאשה יקנה אותה, והנה היא מיועדת לו מן הסתם. והפסדה: אביה, כי אסור לו להניחם עוד ביד האדון מעת שיאמר לא מפנתי לקחתה; גם לא יוכל למכרה לעם נכרי בנאוו לבגד נה, כי זאת נגידה שימכור אדם בתו למי שלא עכל לישא אותה (רמ"בן), ולא יכנסנה לנאח בשם (תלמודי מוה"ר מרדכי מורטמרה). ומכני שהכרי שהיה משעבדה לעולם היה יכול להרצות בסף מקנתה יותר מהעבדי שלא היה משעבדה יותר משם, לכך הוטרבה התורה להזהיר על האב, לנלותו יאמר אמכרה לנכרי שישלם אותה יותר (יוסף ז"ל). ור"י פירש הוראת ההפעיל שהאדון יתן לה מקום להפדות ולנאח, והוא כדדוקיה (קדושין י"א ב'), ורא"צ בע פירש שהאדון יבקש פדיונה ויקנלנו. לעם נכרי לא ימשול למכרה: אזכרה לבית דין שלא ימכרה לגוי (מכילתא), כלומר שלא יכנסו לאב שימכרה לגוי, אולי אחרי ראותו שאינה יפה למנאח קן בעיני הדוכיה ליעדה, תעלה בידעו למכרה לנכרי (תלמודי מוה"ר ש"א). והיום ג' אדר תקנ"ט כ"ל פירוש והפדה שימחרל האדון חלל קרוביה שיפדו אותה, או דהם או בן דהם ינאלנה או א' מכל בני משפחתה ומכל בני שנטה ינאלנה; ופירוש לעם נכרי לא ימשול למכרה, שאינו רשאי למכרה לאיש משנע אחר שאין לו קרובה, אסא יקנה אותה שימעבד נה, לא כן איש שמפסחתה אס יפדה אותה וינאלנה לפרות, או יקסה לו לאשה, וכבר מנאחט חלת עם שענינו שנט, כגון לקהל עמים (נרא' כ"ט ב', ו"ח ד',) גם הוא יהיה לעם (שם מ"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), כדיני עמים נאכסו (תהלים מ"ז י'); ומנאחט נכרי שענינו ור אע"פ שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קהלת ו' ב'),

(*) לא קרי

che non la destini a sè, la lascerà riscattare [da qualche suo congiunto]; però non sarà padrone di rivenderla a gente straniera [a persona d'altra tribù, e che non le sia parente], che sarebbe tradirla. (9) S'egli poi la destinerà a suo figlio, questi la tratterà secondo il diritto delle fanciulle [cioè da moglie e non da serva]. (10) Se poi (il padrone la sposerà, ma) ne pren-

ועבדך בנית נכרי (משלי ה' י'), נכרי ואל שמתך (שם כ"ו ב'), וכן כל נכריה שנס' משלי. ובימי קדם שהיו להם כפרי היתמין היו כל בני שנט א' מכירים קורבנם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שנט יתכן שגאל את בת שנטו, אבל בני שני שנטים לא היו נחשבים כקורבנים, אלא זרים היו זה לזה, ואח"כ במשך הדורות נשכחה הקורבנה שנין ואנשי שנט א', והיו גם בני שנט א' זרים ונכרים זה לזה, ולא היה אדם שיסרה כי אם שאר הקרוב אליו; לפיכך הותרו ר"ל לפרש לעם נכרי לגבר אחרון, כי ידעו כי כל איש מישראל אף אם הוא מאותו שנט, נכרי הוא לה, ולא יפדנה להוציאה לחרות, אלא אם יקנה אותה ויעבדה לו לשפחה. בבגרו בת: שאם יוכרנה לאיש נכרי שאיננו ממשפחה, זאת תהיה נגידה זה. (א) כמשפט הבנות יעשה לה: הבן הלווקא אותה יתנה עמה כמשפט עם בנות ישראל, והוא שארה כסוה ועונתה (ר"ע) על פי המכילתא) ולא תהיה קלה וזוהי נענינו כשפחה. (י) אם אחרת יקח לו: אם יקחה האדון, אבל יקח עוד אישה אחרת וזאתה. שארה: אלו מונוטיות, מל' ויחטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ב כ"ו) (מכילתא ורוב המפרשים ורש"י ונ"י), ורש"י פירש שנקרא המון שאר מפני שמעמיד הנשר. (וענתה: זו דרך ארץ, דברי ר' יאשיה ואחריו רוב המפרשים; והנה ר' יאשיה במכילתא מפרש מלת ענתה מל' ושכב אותה ויענה, זה רחוק מאד; ורש"י בע' כחב: ופירש וענתה על המשכב שהוא עת דודים, כי מלת עת במסרן ט"ן כמו אחת, עכ"ל; וכן כחב רד"ק (שרש עת) ועונתה, עת הקצוה לתשמיש, כמו שאמרו ר"ל עונה של ת"ש מע"ש לע"ש וכי ע"ש, זה דבר שאין הידעת סובלתו, שהתורה תכנה באת אדם אל אשתו בשם עת קצוה, מלבד שאין בכל התורה שום לוח הקציעות לענין זה. ואשר אני אחזה לי הוא כי נדקו דברי רש"י בע' שהחלה מלשון עת, מלת עת חסרה כ"ן, וכן מלחנו שאחרים בלי ארמית כַּעַן, כַּעַת כנ"ן, וְכַעַת בלא ט"ן; ואינם כ"ל כי מלת עת אין תחלת הוראתה על המין, אף תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר מחזו לוקחה; והנה שרש ענה הונח תחלה על הדבור המחזית לדבור ולתנו, ומורה ג"כ זמרת ב' כחות בני אדם שחוזרין אלו כנגד אלו, ומורה ג"כ עשיית בקשת וזאתו וזלתי שאלתי; ומן השרש הזה מלת יען החזרה על יום החשוב בהנערפות אל שבתו, גם מלת לחצן החזרה על יום השעשה החזרה על יום השעשה בהנערפות אל התכלית המוקדשת על ידו; וכן מלת כַּעַן אין

וַעֲנֵתָהּ לֹא יִגָּרַע: וְאִם־שָׁלֹשׁ־אַלֶּה לֹא יַעֲשֶׂהָ לָהּ וַיֵּצֵאָה חֲנָם אֵין כֶּסֶף: ס

עיקר הוראתה על האוּן, אֵךְ היא חלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקודם, כטעם
אם כן אסוף, כגון אחי נבר במלכותך וכו' וכו' כען דניאל יתקרי ופשרא יהווה
(דניאל ה' י"א י"ג), וכן ואנא שמעת עליך די תכול פשרין למפשר וקטרין למשרא כען
הן תכול כתבא למקרא (שם שם י"ו), וכן אחיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען מלכא תקים
אשרא (שם ו' ח' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קרימא דך תחננא (עזרא
ד' י"ג), כען כל קבל די חלת היכלא מלכנא וגו' על דנא שלכנא והדענא למלכא
(שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיונא בזה מלת עתה, כגון אחת עתה
ברוך ה' (ברא' כ"ו כ"ט), ועתה ארור אחת (שם ד' י"א), חולסת רבים; וכן מלת ובעתה
או ובעת (עזרא ד' י' י"א ו"ג, ח' י"ב) כ"ל הוראתה כמו כען או ועתה, והיא
שגורה בפי הארמיים בתחלת אגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה האוּן להוויז מן
הגוויזים היותר מופשטים לא הונח שם ענין אלוו בנסיגת מה שהוא בענינו, אבל קראו
שוו עֵנָה, עֵנָה וְעַתָּה, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר ודבר לפי מה שהוא,
אשר בהתאמתם יכון הדבר ההוא לענין מה, כטעם עת לאהוב ועת לשנא, ושאר
עמים שנקבלת (ג'), וכן ושריך בעת יאכלו (שם י' י"ו) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך
עת דודים (יחזקאל י"ו ט'), היו בך התנאים הראויים (שדים נכחו ושערך נחת) למשכב
דודים, וכן ודבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בל"ת, ענינה התנאים
הראויים בדבר המבשרים אותו לדבר מה, כגון המקדים פירותיו עד שלא בוא לעונת
מעשרות (פסח פ"ד פ"ח, תלה פ"ג ח"ד) פירש הרע"ב (באם' תלה) כל א' כחשפט
המפורש בפרקא קמא דמעשרות, עכ"ל; ובמעשרות (פ"א ח"ב) מפורש: מאימתי הפירות
מייבצות במעשרות, התאנים משיבילא, הענבים והאבנים מעצאיו וכו'. ואח"כ
הושאלה מלת עונה להורות על האוּן בכלל, כמו שהושאלה מלת עת, עיין בערוך, ערך
ע"ן, שני; ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי וענתה הוא התנאי הראוי לס
בזה שהוא אשה בעלת בעל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה הזהירה
את האדון שלקח את אשתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחרת אינו רשאי
לגרוע תקה של זו, ולא מפני שאינה עני עד שהוכרח לחברה לו לאשה, תהיה קלה
בעיניו מהאחרת שאינה עשיר, אך ראו לו שיזכור תמיד כי כשלקח הראשונה השתעבד
לה בכל מחומו ובכל כחותיו, וקדם שיקח השניה לריך שיראה אם מחומו ובחיותו כדאי
לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שנית. וכל זה אחרת תורה בתי שנא את
אחתי, וקל ומוזר בתי שנא בת תורין, שהוא חייב בלא ספק בשארה בכוחה ועונתה,

derà (anche) un'altra, non deve diminuirle [alla prima] il vitto, il vestiario, e la coabitazione. (11) Se (alcuna di) queste tre cose [sposarla, darla al figlio, o lasciarla riscattare] non le farà; uscirà [giunta che sia a età da marito], senza pagar nulla.

לפי שיצור מחיבו וכתותיו, והתורה לא נכנסה בפרטי הדברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כיוון שעשו בכל אשר תלקי התורה, והגבילו השיעורים שאם יפסות הבעל מהשיעור החונגל לו לפי מה שהוא אדם, חובל אשתו לבא לנעוק חכם לפני ג"ד והם יחקרו אם פושע הוא או אטום הוא; ואם פושע הוא יטו עליו לתת לה חקה או ישלחנה מנימו. והנה ח"ל נכבחותם ובנידקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת לחיטולת האיש ולהנחיתו בלבד, אבל איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברכוס לעזור איש את רעבו ובהנהגה ואחיה, ולא לבד השנימו שלא יהיה האיש טרע חק אשתו, אבל השנימו גם על הפרטים היותר קלים, לנלתי יהיה האיש טרע הנחת אשתו, כגון אם אחר הוא בגדו וסוף בגדו; ומה נכבד חואמרם בשכר ששהין עלגון (כדס ל"א), והסך חוה חז"ר אחד דרכי הגבלים, שאינם חונקשים רק הנחת עליוס והם חשוטטים חמיד לנפק חוה, וכשהם בחאסות בעיניהם חושבות עובות חלונות חיות, והסך חוה חז"ר אחד דרכי החתוכותים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, ובסס לשחיות בריאותם (לא יעול אלא כשיחא טבו בריא וזקן ביותר וכו' וכו', הלכות דעות פרק ד'). אבל מי שתורתו היא תורת חשה והחשנה והחלמוד, הוא חוהב את אשתו כטבו וחכמה יותר חוטבו ועליו הכתוב חומר וידעת כי שלם חהלך (יחיות ס"ב). ורש"ם ואחרים פירשו עובתה חלשן חעון, כלומר בית דירא; ורז"ל ונז' פירשו ג"כ חל' חעון ומירשו Cohabitation, והיא כנז' לחשיש; ור' יונתן בחכילחא חומר שחיה כשותה, כמות שהיא נופלת לשחיה, אם היחה ילדה לא יתן לה של זקנה, אם היחה זקנה לא יתן לה של ילדה, ושלא יתן לה של ימות החסם בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החסם, אלא כותן לה כל אחד ואחד בעובתה, ולרז"ל דעת אחרת, ודחוקה היא חחא. (י"א) ואם שלש אלה: אחת חשלם אלה (כחו אם יע עחא נפש בכל אלה, חגי ב' י"ג) שיקחנה הוא או בנו, או שיתן חקוס לסדוחס (רז"ל ורוב החפרשים). ורבים חשבו (לפי עדות רז"ל) שהכוונה על שחיה כשותה ועובתה, וכן דעת החוקני, גם דין ינחק טובה לפירוש זה; וכל"י כי הפירוש הזה לא יחכן, שאם כבר לקחה לו הרי היא אשת איש, וחך חחא חחיבו בלא ספר כריתות שחיה חחית לכל אדם? וחלנית ויחאם חסם אין כסף חחך בחחיה ולא בחשת איש. ואם חחחך כופין חחיו ליתן לה נט, ח"כ החיקר חחח, וח"ת חנה בחוקס אחר (דברים ט"ו י"ב) כתוב כי יחבר לך חחך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ח"כ אף חעברה חחחית לעבוד שש שנים וחונה יחאם חחחח חחחח, דע כי לפי הפשט שם חחחך בחיכרת עחיה, וחונה קטנה, וכבר הביאה בחיטים, וחא היא

(יב) **מִכָּה אִישׁ וּמֵת מוֹת יוֹמָת:** (יג) **וְאִשֶּׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידּוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה:** ס (יד) **וְכִי־יֹדֵד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהַרְגּוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחִי תִקְחֵנוּ לְמוֹת:** ס (טו) **וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת:** ס (טז) **וְגֵלֵב אִישׁ וּמָכְרוֹ וּנְמָצָא בִידּוֹ**

גריסה לעבוד שש שנים, אבל כאן מדובר בקטנה שמכרה אחיה וכשתגדיל ולא ירטה האדון לקחתה לו לאשה או לתתה לבנו או לפדויתה, היא יוצאת לחפשי בלא פדיון. (יב) **מִכָּה אִישׁ:** בכל דבר שיהיה אביו בידו, זה בין שעשה בו חבורה, בין שלא עשה בו חבורה, כי לשון הכה עיקר הודאתו הקדש נוף על נוף, ואח"כ הושאל על הסרענה, כגון ו'ה הכה כל בכור. ומת: בין חיד בין לאחר זמן כי לא אחר ומת תחת ידו כמו בעבד (למטה כ'), וכמו שלמדנו למטה (י"א ו"ט) מח"ש שגם המכה מתוך חריבה ולא ימות ונפל לחשבב לא ינקה א"לכ יקום החובה והתהלך בחן; וזה שביאר זה למטה בחוק חכאן, אינו אלא חכמי העבד שאם יעמד יום או יומים לא יוקם: והנה לפי הפשט גם אם לא נתכוון להחית כשהכה בידע ובכוונה להכות, ימות אם חת מחמת המכה ולא מחמת דבר אחר שנוסף עליו בחקרה; זה אמנם יתחלק לפרטים אין להם מספר, והטורה הניחה המשפט לשופטים, ור"ל כטו בזה להקל ולא להחמיר, ע' סנהדרין פ' ט'. **מוֹת יוֹמָת:** ע"י ב"ה, ואם יש לנהרג נוהל רשאי לנקום דמו, כי זה נלמד מזה שאומר חיד ואשר לא נדה וגו' ושחתי לך מקום אשר ינום שמה כלומר שינום חן הנוהל (וכמפורש גם' במדבר ל"ה י"ב לחקלט מנוהל) שאל"כ למה ינום? הלא א"ם כי השופטים לא יחיתוהו בלא דרישה ומקרה אם הרג בשוגג או בנזילה, והיה די שיאמר: רק אשר לא נדה והאלהים אנה לידו לא ימות; ובמבילתא אמרו בהפך: מות יומת, בנ"ה, או אינו אלא שלא נב"ה, ת"ל ולא ימות הרופח עד עמדו לפני העדה לחשפט, עכ"ד; אך כ"ל צדור שאם הייתה כוונת התורה לאסור גאולת הים נהחלט מה צורך לערי חקלט? והנה כוונת התורה להרמיק גאולת הדם, אך לא אסרה אותה, ואם הרג נוהל הדם את הרופח חוץ מערי חקלט אין לו דמים; ואמנם לא כל אדם יש לו נוהל, ולא כל נוהל ירטה להסתכן כדי להחית הרופח, ועוד בכמה ענינים אחרים נאמרה העלינה הזאת

(12) Chi percuote un uomo, e questi ne muoja, sarà fatto morire. (13) Per chi poi non avrà operato meditatamente, ma Iddio gli avrà fatto avvenire il caso [d'esser causa dell'altrui morte] ti destinerò un luogo, dove fuggirà. (14) Quando poi uno sorga audace contro il suo prossimo, uccidendolo pensatamente, dallo stesso mio altare lo strapperai, perchè muoja. (15) Chi percuote suo padre, o sua madre [senza che ne muojano], sarà fatto morire. (16) Chi ruba una persona e la vende, e venga trovata nelle sue mani [nell'atto della veadita]; sarà

מות יומת, שאין בכך שהיכוון יומת ע"י ג' ; והנה השופטים לא יתכן שיפסדו אלא ע"כ עדות ; ובמקום אחר מסודש שגריך שיהיו שני עדים ; ור"ל הוסיפו ההמראה כדי להבחין בין שוגג לחייד, וגם זה להקל מות יומת ; כשיק, או אינו אלא וכו', ח"ל שובך דם האדם נאדם דמו ישקך, עדיין אינו אומר יקחו לו דם משני איברים וימות, ח"ל וערסו שם את העגלה כחל ואחת תבער הדם הנקי, הוקצו שוכי דמים לעגלה ערוכה, מה עגלה ערוכה נהנות הראש, אף כל שוכי דמים נהנות הראש (ומכילתא), וגם זה להקל למהר מיתתו, על פי מאמרו ואבנת לרעך כחך ברור לו מיתה יפה, ועיין למטה פסוק ע"ג. (יג) צדקה : קרוב לשרש נד, וענינו ארץ ובקש להשיק, כמו ואחת נדה את נפשי לקחתה (ש"א כ"ד יג), נדה (במדבר ל"ב כ'), נלא נדיה (שם שם כ"ג), וכן הנייד אורב לנ"פ ומשחד לבויהים או לחבשם. והאלוים אנה לידו : אך האל הקרה לו מקרה רע, שיהיה הורג את רעהו בבלי דעת ; כל מה שאין אדם עושה בכוחו ורטון מיוסם לאל סנת הסנות, כי מה שכוף נערכנו מקרה, נגזרת האל הוא. ושמתי לך מקום : אקבע לכם ערים לחקלט כשתבואו אל הארץ (ווכן דעת רש"ם). אשר ינום שמה : מכני הנאל, ע' נפסוק שלמעלה. (יד) מעם מובדד : האקדשות והמזבחות היו מקומות חקלט אצל הקדמונים, ע"כ אחר שאמר ושמתי לך מקום אשר יגוש שמה, הוסיף כי אין חקלט לחייד, ואכילו יתפוש נקדנות המזבח יקחומו משם וימיתוהו. (טז) ומזה אביו : אבי לא מת בזה, וגם זה יתפרד לפרטים אין מספר, כי רחוק הוא שיות על הכאה כל שהיא, ור"ל פירשו בעושה נמורה. ואמו : או אמו, ור"ל ע' וכן האבדוי נמעה אפרו שלו מפרשים ומה אביו ומה אמו, וכן נראה דעת נה"ט. מות יומת : נחנק, או אינו אלא נאחת מכל מיתות האומות נמורה, אחרת זו מה האומות נמורה, כל מיתה שנאמרה נמורה כסם אין אחת רשאי לנרשם להחמיר עליה, אלא להקל עליה, דברי ר' יאשיה (ומכילתא). (טז) וגנב ו' (ומכר) : ונמצא בידו : לפני פירשתי כדעת הכורס ומכרו או נחלא נידה, וכן פירשתי והתעמר בו ומכרו (דברים כ"ד ז') או מכרו ; וענה (ד' סוף תרי"ט) כ"ל שאין זה משפט נדק, שיות הגנב אם רק הביא בן חורין לביתו והעביר אורו, אלא אם ימכרו לאחרים,

מוֹת יוֹמָת: ס (יח) וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ס (יח) וְכִי־יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהָכָה־אִישׁ
 אֶת־רֵעֵהוּ בֶאֱבֶן אוֹ בְּאֶגְרָף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל
 לְמִשְׁכָּב: (יט) אִם־יָקוּם וְהִתְחַלֵּף בַּחוּץ עַל־
 מִשְׁעָנָתוֹ וְנָקָה הַמָּכָה רַק שְׂבִתוֹ יִתֵּן וּרְפָא
 יִרְפָּא: ס שני (כ) וְכִי־יִכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ
 אוֹ אֶת־אִמּוֹ בְּשִׁבְט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקָם

אז נגמר החשבון הרע, ואנחנו מרות האיש הוא לא נמנע, כי מי שנקמה אחת קמה אחת נדמים וחושב שגדלן הוא משתעבד לו, כי כספו הוא. והנה פירוש ומלא נידו בשעת החכמה, אם יש עדים שידעו שהוא בן חורין, וראויה נידו והוא מוכר אותו לאחרים, אז הוא חייב מיתה, ור"ל החמירו עוד יותר קדוש שיהיה אדם חייב מיתה והעריכו גם עדים שנכנס, כי סוף סוף אף אם הם מכירים אותו שהוא בן חורין, יתכן שאחרים נכנסו ומוכרו לו. (יח) ומקלל אביו וט': ביום קדש היה האב שלש בניו לענוש ולהמית כמו שידוע מד"ה של המזוזה, וכן בתורה מלאנו יהודה אומר הומאזה ותפוק (בראשית לד כ"ה), והנה התורה נעלה השלטון הזה פן האב ונתנתו לנ"ד, ולפיכך החמירה על הבנים כי כנר היו מורגלים בכך; ואינם השופטים אין ספק שהיו נוטים להקל, ע"פ מה שחשב להם משה בע"פ, וכן מלאנו ר"ל מזכירים שחיה הקללה בשם המפורש; והנחת זה בן בורר וחורה, וגם שם העריכו ר"ל תנאים רבים, עד שחיתו קרוב למנע; זה אינם כלל גדול, הרבה משפטים נזכרים להאמר דרך גוים ואיום, מבלי שיתקן להוסיף לפעל אלא תנאים שאין מליצותם קרובה; והנבים אלו נרץ שיהיו נחמרים לשופטים נבחר, ולפיכך נעשונו לשמוע תמיד אל השופט אשר יהיה בכל דור ודור. ולענין כחיתת הפרשות נ"ל שהבחנו הולך מן הקשה אל הקל, פתח בנזל (מכה איש וסת), ופירש ברטני (שמוע וחיה), אח"כ הזכיר מכה אביו בלא מיתה, ואח"כ נזכר איש שאינו מחייו אך משעבדו בעבד, אח"כ הזכיר חוקל אביו, שהוא דבור בעלמא, וט"ח הוא במיתה; אח"כ הזכיר המכה בתוך מריבה שהוא קל מכלם, כי לפעמים כבוד מיתה. ובי יריבון וגו': במקנה ספרים מלת אנשים נעשם

fatto morire. (17) Chi maledice suo padre, o sua madre, sarà fatto morire. (18) Qualora alcuni uomini contendano, e l'uno percuota l'altro con una pietra, o con un pugno, e l'altro non ne muoja, ma rimanga obbligato al letto; (19) Se indi si alzerà e camminerà fuori (di casa) sul suo bastone, il feritore sarà immune; soltanto lo indennizzerà del tempo, in cui avrà dovuto restare inoperoso, e ne assumerà la medicatura (20) Qualora taluno percuota il suo schiavo, o la sua schiava, [non israelita], col bastone, e quegli muoja sotto la sua mano, sarà

רביע, אך אם שהכותו בזקק. (יח) על משענתו: על מקלו, מיד ינקה המכה, אך אם אח"כ ימות המוכה, כי יש לתלות שהוא גרם לעצמו שלא נשחר כשהתחיל להצרח, ור' יצחקאל (במכילתא) דורש כמין משל על משענתו, על בזיו, זה שמרד, רק שבתו יתן: יעלם לו שכרו שהיה משחרר בניו חוליו שנטל מחלצתו, והואלה יתכן שזהו מדרש שנת, ויותר קרוב היותו מן יצא, כלומר ישיבתו בבית, והוא הסך וההפך בחוץ (ראב"ע). ורש"י ירמ"א: לתנוע מכותו, וכיוצא ברפואות חינוכיות, זה אם ע"י עצמו ואם ע"י רופא. והנה המקרא הזה אינו מדבר אם קצת יד או רגל, אלא שהניחו לידו חולי הכרפא, ולפיכך פירשתי רק שנתו יתן על מה שנטל מחלצתו בניו חוליו, לא מה שנטל כל ימיו מחמת המכה ההיא; ור"ל דברו גם על אם קצת יד או רגל, ופירושו רק שנתו יתן על שטול חלאתו משם וחליה כל ימי חייו, וע' למטה פסוק כ"ב. ודע כי גם בדתי הרומיים הקדמונים נחלץ דין תשלומי רפוי נזק ושבת, זה לשונם (fr. 7. Dig. IX. 3. de his qui effud.) Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedem medicis praestitas, ceterisque impendia, quae in curatione facta sunt: praeterea operarum quibus curuit, aut curaturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricium autem, aut deformitatis, nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nulla recipit aestimationem, וכאן ראו להתבונן כי ר"ל חיבו הסובל בשבטו לשלם גם הנזק והבזות, אבל לפי תורת הרומיים הסובל חייב בתשלומי רפוי ושבת ובזק. ואינו חייב בתשלומי נזק ובזות, כי (לפי דבריה) מ"י שהוא בן חורין אין לטוב תשלומין. ראה כמה רחוק מדרך האמת קצת מחכמי הדור שכתבו כי מחיי המעבד לחדו הימים חמורות הרומיים. (ב) את עבדו וע': עבד כנעני, ע' רש"י ור"א"ע; והנה ידוע כי היה האדון שליט בעבדיו להחיותם, והתורה נטלה מחסר השלטון הזה, ואם מת חתת ידו באופן שיש לתשוב שמתכוון להחיות, יומת האדון, אך אם יום או יומים יעמוד באופן שיש לתלות שמתכוון לטרו ולא מתכוון להחיות, לא יוקם. וכן כתב הרמ"ב"ם בהלכות רוצח פרק ג', ח"ל: יראה לי שהמכה את עבדו בשבין ובי"ף או

באנן ואנרפון וכיוצא בהן ואחריו ליתיה וחת אינו בדין יום או יומים, אלא אפי' לאחר שנה נהרג עליה, לכך נאמר בשבט, שלא תכנה חורב רשות להכות אלא בשבט יתקל ודו"טוה וכוונא בהן, ולא תהא חרבה. נקם ינקם: מיתת סוף, עין רש"י ורמב"ע. והנה אצל הרמזים היה הארון שלש בעשרו להחיות בכל חיתה חסונה, ולחיות כסנה שחיה, ונתקן זה עד אין הקשרים אחריתו ואבסורטו, אשר קמו עליהם ואסרו הרעם (קלער). וכאן ראוי להזכיר דברי ר"ל בחבליאל (היה דבריה רש"י כאן והוצאו גם בילקוט), וז"ל: והרי היה (עבד הנעני) בכלל חכה איש וחת! אלא בא הכתוב והוצאו מן הכלל להיות כהן בדין יום או יומים. הרי מנצח כי גם לדעת המאמץ, גם העבדים הכנעניים בכללם בתורת חכה איש וחת, ושראל ההורג אותם חייב מיתה ואפי' כ' גרין עיון, כי מהשתדל דברי החבליאל נראה כי תנא קמא האומר: «והרי היה בכלל חכה איש וחת» היה מוכרז הכתוב בעבד עברי. (בא) אך אם יום או יומים: אחר גלות זה כי יום למעשים כלל היום ושלילה, ולמעשים היום לבדו, ובאחריו יום או ימים משמע זמן שהוא קרוב ליום וקרוב ליומים, אי"כ איננו היום לבדו, אלא לכל הפחות יום ולילה, כלומר חצית לעת, כדברי רמב"ם. כי כהן הוא: ורש"י הוא ליתרה, גם רמון הוא שנתכון להחיות שגרי חסיד חסונה. (כב) ובי יצאו: בידים, והוא קשה מל' ריב, כענין שני אנשים עבדים נגדם ויחזרו לרשע לזה חכה רעך (שמות ד' יג'), בהנחית את ארם נהרים (תהלים ס' ב'); והואשל על מריבה קשה

vendicato [colla morte del padrone]. (21) Però se durerà un giorno o due, non sarà vendicato; poichè è suo denaro. (22) Qualora alcuni uomini vengano alle mani, ed urtino una donna incinta, e questa abortisca, ma non avvenga la morte (della donna); sarà multato (il colpevole), secondo che gl'imporrà il marito, e pagherà per sentenza dei giudici. (23) Se però succederà la morte (della donna), metterai vita per vita. (24) Occhio per occhio, dente per dente, mano per mano, piede per piede. (25) Scottatura per scottatura, ferita per fe-

אע"פ שאל תהיה בידים, כגון אשר הלו על חם ועל. אחרן בעדת קרת בזהות על ה' (בחדר כ"ו ט'). ונגעו: יכו בנשמה במקרה, ולא בכוונה, כגון שגלה להכריז מינסה. ונגעו: אחד מהם, ע"ד באש ישרפו אותו ואחיה, אחת מהן (רא"ב), ולא ידחה אסון: חיתה משונה ע"י מקרה רע, כמו פן יקראנו אסון (בראשית מ"ב ד'), והטעם שאל תמות האשה, כי העובר מסתחא ימות. ענשו יענשו: חסון, כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כ"ג יט). ונתן בשלילים: העניש יולם קנסו טהסכמות השופטים, שלא יעשו למעל האשה להכריז עליו הקנס יותר מן הראוי; וכן אמרו במכילתא: כאשר יצית עליו, שחזר חזי כל שיראה ח"ל ונתן בפלילים, מניח שאינו משלם אלא ע"פ הדינים; וקרובה לזה דעת הרמ"ב, אלא שהוא מפרש ונתן על בעל האשה שיצית עליו הקנס בפלילים, שלא יתן עליו עונש גדול יותר מכדי דמיון. (בג) ואם אסון ידחה: באשה. ונתתה נפש תחת נפש: יומת המכה, אע"פ שלא בתבון להכות את האשה; ורבותינו מולקים בדבר (בטהדרין ע"ט); ע' רש"י. (בר) עין תחת עין: אינו ענין למכה אשה הרה דוקא, אלא הואיל ואחר נפש תחת נפש סמך לו גם עין תחת עין וגו', לומר שכל תבול בתבול כאשר יתן מוס באדם כן יתן בו, בין בתבון לתבול בו, בין לא בתבון לתבול בו, אלא בתבול, כמו שהוא הענין בנזיפת האשה, ור"ל פירוש שמשלם חסון (ב"ק דף פ"ט), והנה חיה שבתוב ולא תקחו כומר לבגש רוח אשר הוא רשע למות כי מות יומת (בחדר ל"ה ל"א) ראיה ברורה שהחיה התורה לקחת כומר מחסון בשאר תבילות שאין בהן חיתה, וכן לויטה (כ"ע ול') ואם עוד נגזר הוא מחסול שלום וגו' גם בעליו יומת, אם כבר יומת עליו וגו', התורה התורה לקחת כפר חיי שאל תהיה בידיו, רק פגע בשמירת שורו; זה מן הדברים, שהביאה התורה ביד השופטים, כי ימלא אם ימלא אדם שלא יחוש לאברה מחסו וימלא קורח רוח בזהיקו לכני אדם, יוכלו השופטים לעשות בו משפט כתוב עין תחת עין, ובתורות כחיי (Tab. XII) כתוב: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talis est: פצע: חתך; שרש פצע קרוב לשרש נגע, נזע (בארמית), כקע, סוף, סוף, כפל, כלם ענינים חתך, קריעה ושמירה; ור"י פירש בלעז כבדור (uavradure), והוא מן הפעל העתיק

תַּחַת חֲבוּרָה: ס (כו) וְכִי־יִכֶּה אִישׁ אֶת־
 עֵין עֶבְדוֹ אֹרֶאתָ־עֵין אִמּוֹתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחֲפָשִׁי
 יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו: (כז) וְאִם־שָׁן עֶבְדוֹ אֹרֶשָׁן
 אִמּוֹתוֹ יִפֹּיל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת שָׁנוֹ: פ
 (כח) וְכִי־יִגַּח יָשׁוּר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וּמָת
 סָקוֹל יִסָּקֵל הַיָּשׁוּר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ
 וּבָעַל הַיָּשׁוּר נָקִי: (כט) וְאִם יָשׁוּר נָגַח הוּא
 מִתְמַל שִׁלְשָׁם וְהוֹעֵד בְּבָעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ
 וְהַמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַיָּשׁוּר יִסָּקֵל וְגַם־בָּעָלָיו

navter שֶׁכֵּינוּ blasser. חֲבוּרָה: חכה בלא פרוק קטור, אלא הדם נגזר, וחוראת
 הבשר משתנה, והוא מענין כתר חכמותיו (ירמיה י"ג כ"ג), וכן בל' ערבי שרש חכר
 באחר על מה שהוא מנוצר בעושים שונים; ור"י תרגם בלעז טקא (taeba) והוא כֶּחֶס;
 ור' בעדיה פירש בלעז שחית עגס, וחבורה חבת דם. (כו) את עֵין עֶבְדוֹ: הכעני.
 לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו: זה יהיה סבה שיזנע מהכות את עבדו חבת אכזר,
 שאם ישחית א' מאבריו, ואפי' שני, יחל למרות, ויחלל האדון מפסיד כספו (רא"ב);
 ור"ז אומר בכ"ד אצרים אחרים העבד יחל למרות, והם כ' אלבעות, ונ' אונים,
 והחוטם וראש הטיה; ונראה שאם השחית יד או רגלו כל שכן יחלל למרות, ולא
 הוגרסו ר"ז להוכיחם, כי בהשחת היד או הרגל תשתנה גם האלבעות. (כז) וְכִי
 יגח: אין נגיחה אלא בקרף, וכן הוא אומר יגע לו נדקס בן כענה קרני ברחל
 ויאמר כה אחר ה' באלה תנגח את ארם (מ"א כ"ב י"א), ואחר כבוד אורו הדר לו
 וקרני ראם קרניו בהם עינים ינגח יחדו (דברים, ל"ג י"ז) (נ"ק דף ב' ע"ג), והנה
 השרשים נתי, נגע, נקף, נכה, נקש, יקש, בלס קרונים זה לזה בהוראת ההכאה,
 ונפרדים באופן ההכאה. סָקוֹל יִסָּקֵל: מריקת אנשים עליו, וכן הוא אומר וסקלתו
 באנשים (דברים י"ג י"א), וסקלתם באנשים (שם י"ז ה'), וסקלתם אותם באנשים (שם

rita, contusione per contusione. (26) Qualora taluno percuota l'occhio del suo schiavo, o l'occhio della sua schiava [non israelita], e glielo guasti, lo porrà in libertà in compenso del suo occhio. (27) E se farà cadere un dente al suo schiavo, o alla sua schiava, lo porrà in libertà in compenso del suo dente. (28) Qualora un bue cozzi un uomo o una donna, in guisa che ne muoja, il bue sarà lapidato, e non se ne mangerà la carne, ed il proprietario del bue sarà immune. (29) Ove poi quello sia da qualche tempo un bue cozzatore, ed il padrone ne sia stato avvertito, e nol custodisse, indi facesse morire uomo o donna; il bue sarà lapidato, ed anche il suo proprie-

כ"ב כ"ד, וכן מלאנו כי אינכל כחנה והזניאווה וסקלוהו (מ"א כ"א י') ונחשאה
 כתוב וזניאווה תחול לעיד וסקלוהו בלחגים (שס שס י"ג), וכן ראינו מזה שכתוב
 למעלה (י"ט י"ג) לא חגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה (ע' פירושו שס), ור"ל
 הקלו בחדש לקרב מיתתו (ע' סנהדרין פרק ו' משנה ד'); והנה הריגת השור איננה
 עובד לשור אלא לבצעלו, כדי שישחור בהמיתו; וכבר היה אפשר שילקח מחנו שורו חבלי
 שיסקל, אלא שסקולו חגשה רועם בכל העם, וכל העם יראו וישחצו וייראו, ועוד
 כי עי"ו תחזוק בלב העם שנאת הרמיה, ויתרשם בלגם כי שופך דם האדם, יהיה
 השופך מי שיהיה, בחדש דמו ישכך, וכענין שנאמר (בראשית ט' ה') מיד כל תיה אדרשנו
 ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. ולא יאכל את בשרו: כי עדיין
 לא היה על הנבלה, גם יש נחשוע (כפירוש רש"י) לא לנכרי ולא לכלב, כלומר שהוא
 אסור בהנאה; ור"ל אחרי שאפי' שחטו קודם שיסקל (לאחר שגמר דינו לסקילה)
 אסור בהנאה והדין דין אחת, אע"פ שאינו פשוטו של מקרא. ובעל השור נקי:
 מחייה ושאר עונשין. (ב"ב ג"ג: רגיל בכך, ע"ד ג"ג, דף. מחמול שלשום:
 חלילה היא, וענינה קודם לכן, כמו כי לא שנה הוא לו מחמול שלשום (דברים י"ט ו'),
 כי לא עברתם בדרך מחמול שלשום (יחזקאל ג' ד'), וכן מחמול שלשום ענינו כחלפנים,
 כקדם לכן, כגון רעיונו מי הירדן למקומו ולבו מחמול שלשום (יחזקאל ד' י"ח), וכן
 מחמול שלשום, כגון וחלבי אל עם אשר לא ידעת מחמול שלשום (רות ג' א'); והנה לא
 פירשה תורה בכמה פעמים שהיה חוקת השור שהוא נגח, ואחריו ר"ל איננו חועד?
 כל שהעידו בו ג"ם, כלומר שנגח של פעמים קודם לכן. והועד בבעליו: לשון התראה
 ואזהרה, כגון העד העד בנו האיש (בראשית מ"ג ג'), רד העד בעד (שמות י"ט כ"א),
 ולא ישמרתנו: אחר שהזהר. וגם בעליו יומת: לפי הפשט יומת בנ"ד, אלא שהמורה
 בתורה לקחת כפרו האיל ולא הרג בידים, והנחיה ביד השופטים לשכוח לפי ענין
 האיש ולפי ענין החאורע, אם ראו הוא ליחיה, ואם ראו להכיל בכופר, וזה יהיה

יוֹמָתוֹ: (ל) אִם-כָּפַר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִיָּן נַפְשׁוֹ
 כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֵׁת עָלָיו: (לא) אוֹ-בֶן יֶגֶח אוֹ-בַת
 יֶגֶח בְּמִשְׁפַּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: (לב) אִם-עָבַד
 יֶגֶח הַשּׂוֹר אוֹ אִמָּה בְּכָף יְשָׁלָשִׁים שְׁקָלִים
 יִתֵּן לְאֹדָנָיו וְהַשּׂוֹר יִסְקָל: ס (לג) וְכִי-יִפְתָּח
 אִישׁ בּוֹר אוֹ כִי-יִבְרָה אִישׁ בָּר וְלֹא יִבְסְנוּ
 וְנִפְלִטָמָה שׂוֹר אוֹ חֲמֹר: (לד) בְּעַל הַבּוֹר
 יִשְׁלַם כְּכֹף יִשְׁיב לְבָעָלָיו וְהַמֶּת יִהְיֶה-לוֹ: ס
 (לה) וְכִי-יִגַּף שׂוֹר-אִישׁ אֶת-שׂוֹר רֵעֵהוּ וּמָת
 וּמָכְרוּ אֶת-הַשּׂוֹר הַחַי וְחָצְוּ אֶת-כִּסְפוֹ וְגַם
 אֶת-הַמֶּת יַחֲצִיּוּ: (לו) אוֹ נֹדַע כִּי שׂוֹר נִגַּח
 הוּא מִתְמוֹל שְׁלֹשָׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעָלָיו

שיעור הכופר; ור"ל אחריו ימות נידוי שנים. (ל) אם כופר יושבת עליו: אם יראו
 הדיינים שהוא ראוי להגבל מחמתה, ויקבעו עליו כופר; ולדעת אחרים אם הקדשים
 יתבייבו בכופר. פדיון נפשו: כסף תחת כפלה לבי מה שיבטלו הדיינים לבי עשרו,
 ולבי מה שבטע הרבה או מעט כשיחיה שורו; ואין נראה שמהם הכוונה דמי שווי
 לא של מדיק ולא של נזיק, שא"כ הי"ל ערך כבשו, ועוד לא היה לו להוסיף ככל אשר
 יושב עליו, אלא כאשר יעריבהו. (לא) או בן יגח או בת יגח: קטנים, ואע"פ
 שבטע אניהם שלא שנים, ואולי הם נידו בעלמם מית השור, מכל מקום כמשפט הזה
 יעשה לו. (לב) אם עבד: עבד כנעני. בכף שלשים שקלים: אין זה פדיון
 כבשו, אלא דמי הנזק שגרם לאדוניו ושלם לו, וחלבה זה חסידו שורו. שקלים:
 האחרונים שקל השקלים הנחמשים ע"ה היום מימי החשמונאים, ומנחו משקלם ר"טו

tario sarà fatto morire. (30) Se però gli verrà imposto un riscatto, pagherà il riscatto della propria vita, secondo che gli verrà imposto. (31) Parimente se cozzi un fanciullo, o una fanciulla, verrà trattato a norma di questa medesima legge. (32) Se poi il bue cozzi uno schiavo, o una schiava [non israelita], darà al suo padrone la somma di trenta sicli, ed il bue sarà lapidato. (33) Quando taluno scuopra una cisterna, o quando taluno stia scavando una cisterna, e non la ricopra, e vi cada dentro un bue, o un asino; (34) Il padrone della cisterna risarcirà, pagherà (cioè) denaro al proprietario (dell'animale caduto), ed il morto sarà suo. (35) Quando il bue di taluno cozzi il bue d'un altro, sicchè ne muoia; venderanno il bue vivo, e se ne divideranno il denaro, e dividerannosi anche il morto. (36) Ove poi sia noto ch'esso era già per lo innanzi un bue cozzatore, ed il proprietario nol custodisse; pagherà un bue in cambio del bue, ed il morto sarà suo.

עד רכ"ט נרגירים (grana) נחשקל חוכרי רשאות, חשאים לדרהם (drachma), ואין ספק שנחשעשע חשקלם קצת בחשך אלמים שנה שגברו חשעה שגשעו. (לג) כי יפרח א"ש בור: שהיה חסוסה ונלהו (ר"ש). או כי יכרת: או אבילו כי יכרה איש נור ולא יכסנו נכל יום לעת ערב נבאחו מחלאתה, לפי שגמין לחצר נרדך לכנס בו ולחפור עדר, ועודם הוא לו לכסותו נכל יום, אע"פ כי חייב בעל הנור הפותח או הכורס (רש"נס). והנה הנור הזה עשוי במקום מרעה הנחמות, והוא רשות הרבים, אלא שהנור וחייתו הם למי שמכר אותו; זה אומנם היה נייח אחרים ונייח חשך קודם כגון א"י ותלוקה; אך אחר שנתלקה הארץ לכל שנת ולכל משפחה, היו חקירות החרעב גם הם רשות היחיד, ואז לא יתכן שיהיה בעל הנור חייב בנזקי נורו שהיה ברשותו, כי מי הקצה את שור רעהו לנזול שם? ולמכור פירושו ר"ל שהנור ברשות הרבים, ומכני שהיה קשה אלגם איך יאחר הכותב בעל הנור, ואחרו אע"פ שאין הנור שלו עשאו הכותב כאילו הוא בעצמו להסתחב עליו בנזקיו. (לד) והבט ידירה לו: למיך, מאחר שגלם כל דמי (רש"נס), ור"ל הקלו על החוק, ואחרו שאיש חייב לשלם לו כסף חשע, ויכול לשלם לו נכל דבר, ואפי' סובין, ולמכור חניט לו הנבלה ויחלם לו כל מה שהיה שיה יותר מן הנבלה, וע' למטה ל"ו. (לה) וכי יקח: בין בקרבו ובין בטבו, שאין נניסה אלא ל' הסאה. ומכרו את השור הדיר וט': בשין הכותב מדבר, ע' ר"ש, הוא משלם חגי הנזק. (לו) או נודע: אומנם אם נודע. שלם ישלם שור רעהו השור; חשעה שיתן לו חשע שור אחר תחת שורו, ולפי זה נרוד הדבר שהיה יסיה

שִׁלִּם יִשְׁלַם יְשׁוּר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֶּת יִהְיֶה-
לוֹ: ס (לז) כִּי יִגְנֹב אִישׁ יְשׁוּר אוֹשֶׁה וּמִבְּחָו
אוּ מִכָּרוּ חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר
וְאַרְבַּע־צֶאֱן תַּחַת הַשֶּׁה:

לו: ור"ל הקלו ופירשו כמו למעלה ל"ד. (לז) כי יגנב איש שור או שה וגו':
החמיר הכתוב בעונש הטבח שור וזה יותר מנשאר נגבים שאינם משלמים אלא שנים,
מפני שהנחמות הרעות נשדה נקל הוא לנגב, וקשה הוא שתגלה הגנבה אחר שיטענה
או יוכרנה; והעונש ראוי שיהיה חמור בערך שהענש המונה קל להעשות, וכמו שכתב
רמ"ם (סורה ת"ג פח"א): רע כי כל אשר יהיה מהעבירה והחטא יותר כחול ויותר
קדוש להעשות, ראוי שיהיה עבשו יותר קשה, כדי שימנעו מחטו, והפנין שאינו כחול
רק מעט עבשו יותר קל; ומפני זה היה תשלומי טבח לאן כפל תשלומי שאר המעשלים,
דושה לומר תשלומי ארבעה, ובתכלי שהולאם מחמת ידו בזכר, או ששחטס, מפני
שמנהגם הוא על הרוב חמיר להיותם נשדות ואי אפשר לשמורם כמו שזמרים הדברים שניתך
המדינה, ומפני זה מדרך המונגים אותם שימכרו למכרם עד שלא ידעו אחס, או

כב

אִם־בַּמַּחֲתֶרֶת יִמְצָא הַגֵּנֵב וְהַכֹּהֵן וּמֵת (א)

(א) אם במחותרת: כשהיה חומר את הבית ובוקע נקיר להכנס, וה צלילה, כי
צום לא יחפור, והכתוב הנא אחריו לעד (רא"ע). אין לו דמים: ימים רבים פירשתי
ברא"ע, החכה אותו אין לו עון רציחה, וכן כדפס בפירושי לפרשת משפטים נס' בן
גרי (אמסטרדם, תר"א), ועתה (ערב שבתות תר"ט) רואה אני כי טאט החומר
בפסוק הוא ושל אחריה הוא הנכב, ולא בעל הבית, והנה טעם אין לו דמים שאינו
נחשב כנן אדם מי ובעל דם, אבל הוא נחשב כחית, ומי שהרגו נגד קטילא קטל, וכן
הוא דעת רש"י, שכתב: אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כחית מעיקרו; דמים
לו כחי הוא חשוב, ורציחה היא אם יהרגו בעל הבית. ורא"ע כתב: ויש לחשוב חן

(37) Qualora taluno rubi un bue, o un agnello, e lo scanni, o lo venda; cinque animali bovini pagherà in cambio del bue, e quattro bestie minute in cambio dell'agnello.

לשמוט אומם בענטר שטעטנה לורחם, ומפני זה היה עונש הענין הנמלא יותר גדול, ומשלוח נגבת הבקר הוכיף בו אחד מפני שנגבתו קלה יותר, כי הלא ירעו מקובצים ואפשר הרועה לשחרם, ויותר מה אפשר לנגסם הוא בלילה, אחנם הבקר ירעו מבחירים אחד, וא"ל לרועה לשחרם וחרנה בהם הנגבה; וכיוצא בזה כתב החכם המפורסם Cesare Beccaria בספרו ביקור *Dei delitti e delle pene*, ח"ל: *Più forti debbono essere gli ostacoli, che rispingono gli uomini dai delitti, a misura che sono contrari al ben pubblico, ed a misura delle spinte che gli portano ai delitti.* ור' מאיר אהרן שור ממשפח מפני שניתלו ממלכתו כלומר שגרם לו נזק לאורו יום או ימים שלא היה שור אגל למרש מרשיו; וכן דעת ר' סעדיה.

XXII

(1) Se il ladro venga trovato nell'atto di rompere il muro, e venga percosso, e ne muoja; egli non ha sangue [il ladro,

המפרשים דמים חיים, א"כ מה הוא איש דמים, דמיו בו? וטענתו בטלה, כי בודאי דמים כמו חיים, כי הדם הוא הנפש, ואיש דמים הוא מליטה קצרה, וענינו שזך דמים, וכן דמיו בו הוא מליטה קצרה, והכוונה שפכת דמו ומיתתו אינה תלויה אלא בו, וכן ולא חשים דמים בבידך (דברים כ"ג ט') הכוונה שפכות דמים. אבל אין לו דמים איכנה פליטה קצרה, אך היא כמשמעה, וביצוע לזה הל"מ השמשה (אין לו דמים, דמים לו), וכן (במדבר ל"ה כ"ו ב') ואם יטא יטא הרוצח את גבול עיר מקלטו וכו' אין לו דם, הכוונה הרוצח נמשך כוח; אבל והיה עליך דמים (דברים י"ט י') הכוונה עין שפכות דמים, לכיכך הוא נקשר במלת על, ואמרתי כי זה כיוע ולא ראיה נגודה, מפני שחאבנו אין לבערה מטא מות שנס העון נקשר עם לח"ד; וכן מפני השמנה הביט מליטה אין לו דמים חזרת לנגב ולא לנגל הבית, כי אחרו (כנהדרין ע"ב) הגא במחצית וכו' אם יש לו דמים חיים, אם אין לו דמים פסור. והנה הפקירה המורה את דם המורח בלילה מאחר שאין שם עדים, ובעל הבית הרוג להגיל את שלו מוכרת להפקודם נגדו, ואם לא ייפטר לו להרש אז הנגב ייחשה, או יטרך בעל הבית, לראות ולשמור; ויפה למדו רז"ל הנה להרגן השכם להרש וקרוצין לה דברי רבא (כנהדרין ע"ב). והנה מאחר שחליכת אין

אֵין לוֹ דָּמִים: (ב) אִם-זָרַחַה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
 דָּמִים לוֹ שֵׁלֶם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר
 בְּגִנְבָתוֹ: (ג) אִם-הִמָּצָא תִּמְצָא בְיָדוֹ הַגִּנֵּה
 מִשּׁוֹר עַרְחָמוֹר עַרְשָׁה חֲיִים שְׁנַיִם יִשְׁלַם: ס
 שְׁלִישִׁי (ד) כִּי יִבְעַר-אִישׁ שָׂדֶה אוֹ-כָרֶם וַיִּשְׁלַח
 אֶת-בְּעִירָהּ וּבְעַר בִּשְׂדֶה אַחֵר מִיָּטֵב יִשְׂרְהוּ

לו דמים חזרת לגנב, שהוא נחשב כמות, אם כן לא בעל הבית לבדו, אך גם כל אדם רשאי להרגו, וכן פסק הרמ"ם (הלכות גנבה פרק ט'), ואע"פי שלמדו מחאן הנא להרעך השכם להרגו, הריגתו מותרת גם לשאר כל אדם, מפני שכל אדם חייב להגיל את הנדרף אפילו נכסו של רדף. והנה גם רא"נע באמרו אין על הורג שפיכות דמים, נראה שהוא מסיים שהריגתו מותרת לכל אדם, ואולי גם הוא הבין כי מלת לו חזרת לגנב, ומהיה הכוונה אין בעצורו עון שפיכות דמים, וכמו שתרם רמ"נח אלל גם רא"נע וגם רמב"ן היה קשה להם הלשון הזה המושאל והשירי, שמי שהוא מי וקיים יהיה נחשב כמות וכאלו אין לו דם, וכדחקו לפרש שלא יהיה בעצורו עון שפיכות דם. אלל ר"י היה לו כך טועם הדבור העברי, והבין הדבר על נורו, והיירונימום גם קלעריקום גם גיונימום ואחרים פירשו על ההורג, שלא יהיה לו עון שפיכות דמים. רק גוסימום הבין כי נזא הואמר הוא הנגב, ולא ההורג, אך לא הבין שיהיה נחשב כמות, וכירש גם הוא בלשון מושאל, אך בדוק גדול, ואמר שדם ההרג ניתן על הרובת ומציא עליו עון רביתה, והחורה אומרת כאן כי הנא במחזרת אין דמו ניתן על הרובת ואיננו מציא עליו טעם; וכמה זה חסוק מלהתקבל על היצת! ברך שחר בר"י ונתן ליראיו עין רואה ואין שומעה. והיום ה' אדר שני תר"כ הראני תלמידי יוסף ירא כי רא"נע בפירושו הקצר גלה דעתו בהדיא, שאין לו דמים חזר לגנב, ח"ל: והטעם אין מי שיבקש דמו לגאול. (ב) אם זרחת השמש עליו: אם בעוד שהיה חזר (אחר שהחיל בלילה) זרחת השמש, אבחר להרגו, ולקחת הגנבה מידו בחזקה ובמכת אבדור יש זה סכנה, כי אז אפשר להעמיד עליו עדים ולהציאו לבית דין, ואז שלם ישלם, ואם אין לו לשלם, ימכרוהו בעבור גנבתו; ולפי זה תרם אלקלום אם עינא דבהדיא

(*) בעיר קרי.

che di notte rompe il muro, non è considerato qual persona viva, e chi l'uccide non è reo]. (2) Se poi gli è spuntato sopra il sole [cioè se era giorno], ha sangue. Egli avrebbe pagato; e se nol poteva, sarebbe stato venduto pel suo furto. (3) Se poi si trova il furto presso di lui in vita, sia bue, asino, o agnello; pagherà il doppio. (4) Qualora taluno cagioni il guasto

כפלת עליוהו, פירש אחת הענין, כי לכך הותר לבעל הבית להרוג הקורח, מפני שאינו מונח עדים, אך אם הוא בזון ובמקום שצין בני אדם אולטת בו לראותו ויכול להשמיד עליו עדים, אין ליחיד לעשות משפטו בידו בזולת הכרח עצום, כי לכך נוסדו בתי דיינים, ולפי זה אף אם הוא ביום, אלא שאין שם אדם, ראשי בעל הבית להחיותו וכן הוא במלחמה, וכן פסק הרמב"ם (הל' גנבה פ' ט') ואין כן דעת הרא"ד ורננו חננאל (הביאו בעל מגיד משנה שם); ור"ל דרשו בזה אם נדרר לך הדבר כחש שאינו בא על עבקי כפשות (ע' ר"ע ובכשריו ע"ב), ומשפט אחת הוא, רק אינו פשט הכחוש רק האחריות. שלם ישראל: הגנב הכחול והגנבה בידו, ובעל הבית והעדים רואים אותו, יאלס; למיכך אסור להרוג והסורו מינו עליו. וכן מתורגם בחרגום ירושלמי החמישה ליונתן בן עוזאל ואין שמועז מדיה. (2) אם המצא וגו': חזר לומר (כ"א) ל"א) אם גנב וטבח או מחר, יאלס חמשה בקר תחת האור וגו', ואם כמלא בידו (שלא מחר) ובחיים (שלא טבח) לא יאלס אלא שנים; וזה יהיה כזה שלא ייחזר לטבח ולמחר, וע"ז תחלה הגנבה. ד"ר: חזר לאור וחזר וזה, בחרגומו שנים ישראל: כחשפט כל גנב (למטה ו') והוא מזה כנגד מזה, שיש מה שגנב, ויפסיד שניתו אחר כחשבו. (ד) ב' רבער איש: כ"ל ל' בעור והשחמה. מה שכתוב בפירוש רא"ב ועוד והוא מהכנין הדגש, אינו אלא ט"ס, וראוי להגיה (כמו שכתוב בביאור הקנה): מהכנין הכבד הטוב; ובער מהדגש. אחר כך בקיני בשני רא"ב כ"ג, ומלחמי בא' מהם (כתיבת ר' דניאל יע"ל) כתוב כך: ויבער מל' ואנחנו ובעירנו מהכנין הכבד, ובער בשדה אחר כחשו; רק הוא מהכנין הדגש; וכחשו ואחם בערמם הכרם; ובאחר הכתוב בשנת ק"בא מלחמי: ואחרו כי יבער איש חגורת אכסו ובעירנו והוא מהכנין הכבד, וטעם ובער בשדה אחר (בגליון נוסף: אדם אחר) כחשו רק הוא מהכנין הדגש וכחשו ואחם בערמם הכרם. ושלח: הוא פירוש הכלל את בעיריה: אחר בעירו לסיומו לשון הכופל על לשון כי יבער ועל ל' ובער, והמשפטים באחרו קצת ע"ד השיר, כדי שיתרשמו ציבורן הסיון, וכן למטה (כ"ג ה') ומלחמי מצונו לו עוז מצונו עמו. פירש שדרגו וגו': על פינת, דבר ר' ישעיהל, וכן פירש רמב"ם, וכן אחר ר' אייזי בר אבין (ב"ק ד"ו ע"ב) כען שאכל ערמם בין הערוגות ולא ידעין אי כחוש אכל אי שחמה אכל, דמשלם שחמה; ור"ל כי הכסמה השקמה חשט או הרבה בכל הערוגות שערמה עליהן, והחורה נתמה

וּמִיֵּטֵב בְּרָמּוֹ יִשְׁלָם: ס (ה) בִּיתָצָא אִישׁ
וּמִצָּאָה קָצִים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ
הַשָּׂדֶה שְׁלֵם יִשְׁלַם הַמִּבְעֵר אֶת־הַבֹּעֵרָה: ס
(ו) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ בַסֶּף אוֹ־בַלִּים לְשֹׂמֵר
וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצָא הַגֵּנֵב יִשְׁלַם
שְׁנָיִם: מ (ז) אִם־לֹא יִמָּצָא הַגֵּנֵב וְנִקְרַב בְּעַל־
הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ

יד הַזִּיקָן עַל הַתַּחֲנוּנָה, וַיִּיבְחוּ לֹאֵל כִּאִילוֹ בַּחֲמוֹת הַשְׁמִיטָה כֹּל הַחֲמוֹת; וְדָא הַקָּסָה (ס) וְהָאֵל הַחֲמוֹת מַחֲבָר עָלֵיו הָרָאִי; וְהַכֹּל הוּא חֲמוֹס יִבְדֹּק כְּאֵל הַחֲמוֹת זֶה הַזִּיקָן לֹא, אֲבָל אַחֵר שֶׁהַחֲמוֹת לִזְמוֹן חֲמוֹת רְחוֹק שֶׁתִּקְבְּסוּ הַחֲמוֹת שֶׁלֹּא כִאִילוֹ הוּא הַחֲמוֹת; וְהַעֲתָ ר' עֲקִיבָא שֶׁלֹּא בָּא הַכַּחֲבֹ אֲלָא לַנְּבוֹת לְנֹאקֵן מִן הַעֲוִינִית, כְּלוּמָר אִשׁ בָּא לִיתֵּן לוֹ קֶרֶקֶט כַּגִּבֵּל מִהַ שֶׁהַזִּיק יִתֵּן לוֹ מִן הַחֲמוֹת. (ז) כִּי תִצָּא אִשׁ: אִשׁ: אִשׁ: חֲמוֹת (ר"ש), אוֹ ע"י רֹחַ חֲמוֹת. כֹּהֲנִים בְּקָרָת מִקְוִיּוֹת קֹדֶשׁ בָּא מִן הַנְּשִׁימִים שׁוֹרֵפִים בָּאֵשׁ אֵת הַעֶשֶׂב הַיָּבֵשׁ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה (זֶה בְּקָרָא בְּלִי אִיעֶלְקִי debbiare), וְקִרְבֹּת הֵאֵן אֵת הַשָּׂדֶה הָאֵשׁ עֹנֶרֶת מִשָּׂדֶה לְשָׂדֶה וְגִרְמִית כֹּזֵק רָב; וְכַתֵּב Chandler בְּחִסְעוֹתֵי בִּיאֵיִה הַקְּטָנָה כִּי פֶסֶס א' בָּא אֲבָלֹ אִישׁ טוֹרְקִי וְהִיא מַדְּשָׁן קָנָה אֲחִיבֵת הַטֶּבַח עֲלֵהּ, וְכַפֵּל כִּינּוֹר אֲרָאָה, וְהִלִּית אֵשׁ בַּעֲשֵׂב הַיָּבֵשׁ מִחוּס הַשָּׂדֶה, וְכַתֵּב כִּי הַרְוֵה, וְהִיא ע"י בַּעֲרָה גְּדוֹלָה בַּעֲלֵי הַיָּעַר, וְרַק אַחֵר אִיזָה שְׁעוֹת וְכִרְבֹּת עֲמַל וַיִּנְיַע עֲלֵהּ בִּידָם לַכְּבוֹת הַדֶּלֶקָה. גְּדִישׁ: כִּךְ בְּקָרָאֵת הַחֲמוֹת אַחֵר שֶׁבְּקָרָא, כְּשֶׁהִיא לְגִירָה בְּגִירָה (ר"דק), וְהִיא מִשְׁרָשׁ גִּישׁ אֲחִיבֵת כְּמוֹת בְּמִקְרָא וְכִשְׁמַר בְּלִי, אֲחוּרִים מִדֶּה גִירָה כְּשֶׁהִיא מִלֵּאָה לַחֲבֵלָה מִשְׁכַּחַת, כְּמוֹן גַּל וְחִמּוֹר; וְהִיא בְּקָרָאֵת הַקְּבוּנָה שֶׁהִיא עֹשִׂים עַל הַקֶּבֶר גִּישׁ (אִיּוֹב כ"א ל"ג) (ר"דק) בָּשֶׁם רֵב הָאִשׁ, וְהַקֶּבֶר עֲמִיזָה בְּקָרָא כֵן בְּלִי עֲרִיבִי (נִיח') ע"י אֲחוּסָה קְבוּנָה, וְכֵן בְּלִי רֹחַז tunulus עֲנִיבֵת גַּל וְקֶבֶר. הַקְּבוּנָה: חֲמוֹת הַחֲמוֹתִית לְקֶרֶקֶט ע"י שִׁקְבֹּסֶה בְּקֻוּוּחָה. (ו) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ בַסֶּף אוֹ בַלִּים לְשֹׂמֵר: מִטְלָטִילִים הֵם, וְלֹא־מִסֵּר בְּחֵךְ בִּיתוֹ כְּשֶׁאֵר חֲמוֹתֵי כַחֲמוֹס לוֹ, לְפִיכֵךְ אִם כְּגִבֵּל בִּיתוֹ פֶּסֶד, כִּי שִׁמְרָם כְּשִׁמְרֵת מִסְכָּה, אֲבָל מִרְשָׁה שְׂמִיטָה שְׂמִיטָה כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁה וְכֵן בְּחִסְעוֹתֵי

d'un campo o d'una vigna, vale a dire che lasci andare il suo bestiame a pasturare in un campo altrui; pagherà la parte migliore del campo o della vigna. (5) Qualora un fuoco esca fuori, e trovi dei pruni, e ne resti consumata una bica, o la biada, o (danneggiato) il campo; pagherà chi ha causato l'incendio. (6) Quando taluno dia al suo prossimo denari o arredi da custodire, e (l'oggetto) venga rubato dalla casa di quell'uomo; se si troverà il ladro, pagherà il doppio. (7) Se non si troverà il ladro, il padrone della casa [cioè il depositario] si presenterà al tribunale, (perchè sia chiarito) s'egli non abbia

לשומר, ודרך נהמות לרעות נשדה, והאי כשהפקידם, על מנת לשומר ומנבים הפקידם
 לו, ולפיכך אם נגנבו חייב (רש"ם); ור"ל פירשו מרשע זו בשומר חכם, ופרשם שנים
 בשומר שכן; ואחת כי כסף או כלים שאינם זויים מחקוקים, דרך לשומר אחת נכנס;
 אבל בעל חיים שמירתם קשה, ודרך לטול עליה שכן, ואינם אין זה מוכרח, כי יתכן
 שיקבל עליו אדם לשומר נהמות רעהו עם אחר נהמותיו נכנס, ואע"פ שראשי היה
 שלא לקבל שמירתה, הנה אחר שקבל חייב בפשיעה אם נגנבה, ואע"פ שאיננו נוטל
 שכן; ר"ל הקלו במשפטם, ואחרו שאינו חייב בפשיעה אם אינו נוטל שכן. ונגב
 בברית ראשון: לפי דבריו (ר"ע), כי גם אפשר שלא נגנב מצינו, והוא עצמו נגנב
 לעצמו, ואז האופטיים יחקרו ויפסו לפי ראות עיניהם, כמפורש למטה אשר ירשיעון
 אלהים ישלם שנים לרעהו. (ח) אם לא שלח ידו: רש"י, רחב"מ וראו' פירשו ישבע
 שלא שלח ידו, וכן למטה שנוצת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלחמת רעהו;
 והנה רחב"מ וראו' אומרים כי אם לא הוא לי שנועה, ושנועה גדולה עשו שהרי כל
 אם לא שאל שנועה ענינם למייד ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם באוזני כן
 אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמייתו כן הייתה (ישעיה י"ד כ"ד),
 אם לא אחיתך ודבר (ירמיה כ"ב ו'), כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא ער
 נבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב י"ט י"ד), וכן הוא בהכרח, כי כל האומר
 אם לא כוונתי כך וכך יצא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, ובטובה
 בלא ספק לחור שנאמת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם
 בלא עול לא, אם חסוד ועד שדרך בעל ואם אחק שכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג)
 שלא חקת, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג) שלא תשקור לי, ודברים כאלה. והנה באחר
 אם לא שלח ידו אם הייתה הטובה לשון שנועה תהיה הטובה ששבע שאלות של יד
 במלחמת רעהו; לפיכך חומר אמי כי אין אם לא האומר כאן לי שנועה, אלא כחשוד;
 אלא שהחקר קצר, ושיעורו נקרב בעל הנית אל האלפים לחפץ יתברר אם לא שלח
 ידו במלחמת רעהו, והמוריד הוה לא יסיק ע"י שנועה, אלא בחקירת האופטיים ולפי

בְּמִלְאֶכֶת רָעָהוּ: (ח) עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־
 יָשׁוּר עַל־חֲמוֹר עַל־שָׂה עַל־שִׁלְמָה עַל־כָּל־
 אֲבֵרָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים
 יָבֹא דְבַר־שְׁנִיָּהם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם
 שְׁנָיִם לְרָעָהוּ: ס (ט) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רָעָהוּ
 חֲמוֹר אוֹ־יָשׁוּר אוֹ־שָׂה וְכָל־בְּהֵמָה לְשִׁמּוֹר
 וּמֵת אוֹ־נִשְׁבֵּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רָאָה: (י) שְׁבַעַת
 יְהוֹה תְּהִיָּה בֵין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יְדוֹ
 בְּמִלְאֶכֶת רָעָהוּ וְלָקַח בְּעַלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלַם:
 (יא) וְאִם־יִגְנֹב יִגְנֹב מֵעֵמּוֹ יִשְׁלַם לְבַעְלֹיו:
 (יב) אִם־יִטְרֹף יִטְרֹף יִבְאֶהוּ עַד הַטְּרֹפָה לֹא

ראות עינם; ואם הם ישפטו שאלת ידו שהוא הגנב, או ישלם שנים כאחור במקום
 אחר זה. שלח ידו במלאכת רעהו: שולח יד בדבר נקרא הכנעני בו בשלטון
 לעשות בו כרצונו, כמו ונבזה לא שלחו את ידם, וכן כאן אם שלח ידו במלאכת רעהו
 אם לא גנב אותה; ולדברי ר"ז השולח יד במקדון להשתמש בו להנאתו חייב באחריותו.
 (ח) על כל דבר פשע: אחר הדבר נזכר במקדון ואחר שנגנב חייב, דבר נזכר
 באבדה וכל דבר שאם הופקד חללו, חלל שראובן אומר לשמעון דבר זה שנידן עלי
 הוא ואחיה נגנב אותה, או חלל את אותה, או יקריבו שניהם לפני ב"ד, ויש שירשעוהו
 השופטים בין חובע בין נחבצ, ישלם שנים כנגב, וא"עם שאם החובע הוא חייב הנה
 הוא לא גנב חלל הוא על רעהו בעלילה, הכס ישלם כנגב על אשר זזם לעשות לאחיו,
 שנקש לחייבו כנגב. על כל אבדה: על כל דבר שראובן אומר שנאבד מחזנו ואחור
 כי הוא זה הנחלל בבית שמעון; ור"ל הקלו בדרכם, עיין פירושם בר"ש. והנה המקדון
 הוא איננו בשומר, ואין כאן מקומו, אך מפני שיש בו עד האלפים יבא דבר שניהם,

portata la mano sulla roba del suo prossimo. (8) In qualunque causa di mala fede, trattisi di un bue, d'un asino, d'un agnello, d'una veste, (in somma) di qualunque cosa perduta, che uno dica: «la è questa»; la questione dei due verrà portata al tribunale, e colui ch' i giudici condanneranno pagherà all'altro il doppio. (9) Quando uno dia al suo prossimo un asino, un bue, un agnello, o qualsiasi animale, a custodire, e questo muoja, o si storpii, o venga portato via, senza che alcuno vegga: (10) Un giuramento (pel nome) del Signore avrà luogo tra i due, (per chiarire) s'egli non ha portata la mano sulla roba del suo prossimo, ed il proprietario riceverà [quello che si trova, cioè l'animale morto, o storpiato], e l'altro non pagherà. (11) Se poi (l'animale) gli sarà stato rubato, lo pagherà al suo proprietario. (12) Se sarà stato sbranato [da qualche fiera], gliene porterà un testimonio [qualche brano]. Egli non

כמו מחקרא שלפניו ונקרב בעל הניח אל האלהים, לביכך ככתב כאן (יא' א). (ט)
 כי יתן איש אל רעהו חומר וט': עיין למעלה פסוק ו'. או בשבת: חין לשון
 שניה טופל רק על בני אדם, וכאן חמר כן כדי לחזק לשון הטפל על לזון או נשבר.
 (ז) שבועת ה' הוציאה בין שניהם: לזכר אם לא שלח ידו למלכת רעהו; כאן
 תועיל לו השנועה, כי הנהיה לפניו היא, מחת או שצורה, לא כן למעלה שהיה טוען
 שנגנב החפץ מביטוי; וגם כשאין הנהיה לפניו והוא טוען טענת נשנה, הנה זה ענין
 יותר מלוי מחת שיהיה החפץ נגנב מחזק ביטוי, כי הנהיות רועות נשנה, וקרוי היה הדבר
 ביניהם שישמע נדבר בתוך השנה שני ביד חזקה. אם לא שלח ידו וט': להשמות נה,
 כי כשחמה הנהיה או נשברה יש לחוש שחל העביר אותה לזכר ועל ידי כך יחיה.
 ולקח בעליו: בעל הנהיה יקחנה כמות שהיא, מחת או שצורה, והשומר לא ישלם
 (דון יצחק), וד"ל אחרו יקח השנועה, והענין אחד, אלא כשטוען טענת נשנה אז חין
 לו חס יקח, ע"כ אחרו יקח השנועה. (יא) ואם נגב יגנב מעמו: אע"פ שאיכנס
 שומר נשכר, כיון שקבל עליו לשומר ב"ח שדרכם ללכת כה וכה, וקל הוא לנגנב, מושע
 הוא חייב; ור"ל כקל, עיין למעלה פסוק ו'. (יב) יביארו עד: יביא קצת מאדרי
 הטרפה להיות לו עד ולראיה שטרפה, כח"ש כאשר יביל הרועה חבי הארי שני כרעם
 או גדל חין (עמוד ג' י"ג) (רש"ב ורמב"ע), ובענין שאחר יעקב טרפה לא הנהיה
 אלק, וכן הוא בפרט ירושלמי בא' מכתחותיו יחיי ליה חן אצרכי ביה, ונכנסא
 האחרת (המחשבת לי"ב) בירוש מורכב חשתי קריאות עד ועד חייתי ליה סהדין (ל'
 עד) או יחייתי עד טובא (לשון עד), וכל שג"ל טובא, יביא הנעלים אלל נג הנהיה

יִשְׁלָם: פ (יג) וְכִי־יִשְׁאֵל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁכַּר אֶרְמָת בְּעָלְיוֹ אֵין־עָמּוֹ שְׁלָם יִשְׁלָם:
(יד) אִם־בְּעָלְיוֹ עָמּוֹ לֹא יִשְׁלָם אִם־שָׂכִיר הוּא
בֹּא בִשְׂכָרוֹ: ס (טז) וְכִי־יִפְתֶּה אִישׁ בְּתוֹלָה

הטרפה, ואין טורד למור שחלת הטרפה חוזרת לפניה ולאחריה, יביאנו עד הטרפה, והטרפה לא ישלם, כמו שפירש המפרש החרטום ההוא; ומכללן ראיה שעדיין לא נתקן הנקדק כשנעשה החרטום ההוא, וכן היא ג"כ דעת מנח"ל עמוד 76. הערה (ז). יביאנו: יביא אליו, או (כדעת יח"ף) יביא הכתף להיות לו עד, ע"ד טרפה לא הבאנו אליו, ואם נאמר שום חלק מהטרפה, אלא הסיה הביאה אותה עליה למור שלה, הרי דינו כדין נגעה חשבו. (א"ח). (יג) בעליו אין עמו: הושטה מלת אם, כדרכה במקומות הרבה, והנה השאלה נהמה לעשות מה מלאכתו פעמים הרבה לוקח עושה גם בעליה שיעמוד עליה במלאכתה, ואז על בעליה לשמור שלא תמות ולא תשבר; אך אם אין בעליה עמה, חזקה השאלה שהעבירה יותר מיכלתה, או שלא השגיח עליה כראוי, על כן ישלם. (יד) אם שכיר הוא בא בשכרו: אבל אם השור, או החמור אינו שאלו אלא שכיר, נא בשכרו ליד השוכר הוא ולא בשאלה, ואין כל הנאה שלו, שהרי ע"י שכרו נשתמש בו, ואין לו משפט שאל להחזיק באונסק (ר"ט), ואז לא ישלם אם נשבר או מת, מאחר שהשור הזה לא נא אלנו חנם אין כסף, אבל נא אלנו בשכרו, בשכר השכר זה נתן לו, ובעל השור על מנת כן חקל השכר, שאם ימות או ישבר יהיה הנזק שלו, וכמו שכתב רא"ב, על זה קבל שכרו; אלא שגביאורו הקצר כתב: נא לו זה הרע נעבור שכרו שלקח; נראה שלדעתו מלת נא פהרת אל כנזק, וכן דעת חרנום ירושלמי המוסיף לו"ב, וכן דעת רמ"בן והחכם יו"ר; ולדעתי נכון יותר כפירוש רש"י נא השור בשכרו, בלי שנשדך לסכך מעל נא לנושא בלינו כוכר, והוא הרע או הנזק, והנה השוכר פטור מן האונסקין, כלומר אם נשבר או מת אינו משלם, אבל אם נגנב או אבד חייב לשלם, וכן הוא סהם משנה (שנעזות פרק ח') נושא שכר והשוכר נשבעין על השטורה ועל השנחה ועל החמה, ומשלמין את האכזה ואת הנגבה, וכן פסק הרמ"ם (הל' שביעות פ' א'), וכן הדעת בחזקת, כי החשכיר נהחיתו ידעו שאין הנחמה עושה מלאכה אם אין אדם עומד על נגה, וכשחבר אותה לשוכר על מנת כן משרה לו, שיעמוד על נגה, לא שיעזבה מאופן שחאבד או שיענבה למיכר אם נעבה או אכזה חייב לשלם, אבל נכריחא בחלקו ר' שאיר ור' יהודה (מליעא ז"ג

pagherà l'animale sbranato. (13) Quando taluno prenda a prestito dal suo prossimo (qualche animale), e (questo) si storpia, o muoja; se il proprietario non gli era appresso, lo pagherà. (14) Se il proprietario gli era appresso, non pagherà. Se però era mercenario, è venuto per la sua mercede [cioè se il padrone della bestia era là per lavorare a mercede, non poteva sorvegliarla, e quindi la sua presenza non esonera l'altro dall'obbligo di pagargliela, se muore o si storpia]. (15) Qualora

וְאִם־יִרְאֶה הַבַּיִת מִתְּלָקוֹתָם. וְרֹמֶשׁ מִן שִׁכְתּוֹ כִּי לְדַבְרֵי רִ"י לֹא מִירֵשׁ הַכְּחוּב נֶאֱכָר מַעֲבִיבֵי הַתְּשֻׁלוֹת דָּבָר, טַעֲמוֹ הוּא בִּידּוֹ, כִּי לְדַבְרֵי רִ"י נָא בִּשְׂכָרוֹ מִלְּהִיטוֹ שְׂאִין הַאֹכֵל מִשְׁלֵם אִם בִּשְׂכָר אוֹ מֵת כִּי אֵינֶנּוּ חֵיב בְּאוֹבְכֵינָּה, וְרֹמֶשׁ מִן עֲמָוּ בִּשְׂכָר דְּבִירֵי סוֹתָר תְּחִלָּה בְּאִמְרוֹ כִּי לֶשֶׁן נָא בִּשְׂכָרוֹ מוֹסֵב עַל בִּיאַת הַשּׂוֹר לִיד הַאֹכֵל, לַחַת טַעַם מְדוּעַ דִּין הַשּׂוֹכֵר אֵינוֹ בְּדִין הַשְׂאֵל, הֵרִי הוּא מוֹרֶה כִּי לְדַבְרֵי רִ"י נָא בִּשְׂכָרוֹ מִשְׁמַע שְׂאִין דִּין הַשּׂוֹכֵר בְּדִין הַשְׂאֵל כְּלָמָר שְׂאִין הַשּׂוֹכֵר מִשְׁלֵם אִם בִּשְׂכָר אוֹ מֵת, כִּמוֹ שֶׁמִּשְׁלֵם הַשְׂאֵל; וְאִךְ יֵאמָר כִּי לְדַבְרֵי רִ"י לֹא מִירֵשׁ הַכְּחוּב מַעֲבִיבֵי הַתְּשֻׁלוֹת דָּבָר? וְאֲנִיחֵם מֵה שִׁכְתּוֹ רִ"י וְלֹא מִירֵשׁ מֵה דִּינָה, עֲבִיטוֹ שֶׁאֵעָ"פִי שָׂנָא בִּשְׂכָרוֹ מִשְׁמַע שְׂאִין חֵיב בְּאוֹבְכֵינָּה, הִנֵּה הַכְּחוּב לֹא מִירֵשׁ כֹּל פְּרָטֵי דִּינֵוּ, כְּלָמָר לֹא מִירֵשׁ מֵה דִּיטוֹ בְּנִגְנָה וְאֲנִיחֵם. וְלִפְיָךְ תִּתְּלֶקוּ בֹהַ חֲבִיבֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִנֵּה לִפִּי זֶה מִלֵּת שִׂכָּר הַכְּחוּבָה כֵּאֵן הוּא חָזָר לְשׁוֹר וְלַחֲשׂוֹר, וְכֵנָּה מִלְּאִטוֹ בִּישְׁעֵיהֶּ (ו' כ') חָזָר שִׂכָּר מוֹשָׁאֵל עַל בְּלִיטָּה בֵּן אָדָם, וְגַם עַל בְּלִיטָּה בְּעַל חַיִּים, בַּתְּעַר הַשְּׂבִירָה. וְבִשְׁמַת תִּקְ"ט הִיט כ"ל שְׂאִין הַכְּחוּבָה עַל הַנִּשְׁמָה אֵלָּא עַל הָאָדָם, וְכֵן הֵיחֲתִי מִכְרָשׁ: אִם בְּעַל הַנִּשְׁמָה הִיט שִׂכָּר אֵלָּא הַשְׂאֵל לַעֲשׂוֹת אֲנָלוֹ מִלְּאִכָּה אַחֲרָתָה, וְלֹא לְהִיטוֹת אֲנָלוֹ בְּמַחְסוֹ אוֹ לֹא הִיט יִכּוֹל לְהַשְׁגִּיחַ עַל בְּמַחְסוֹ כִּי נָא בִּשְׂכָרוֹ, וְנִרְקַד לַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ, וְלִכְךָ אֵין הַשְׂאֵל פְּטוֹר מִלְּשֵׁם בְּטַעֲנָה שְׂהִיט בְּעִלּוֹ עֲמוֹ; וְרַ"ל הַקָּלָה עַל הַשְׂאֵל, וְאִמְרוֹ אִם בְּעִלּוֹ עֲמוֹ בֵּין שְׂהִיט מִלְּאִכָּה בֵּין שְׂהִיט בְּמִלְּאִכָּה אַחֲרָתָה. וְעַתָּה בְּשִׁמַּת תִּר"ד כ"ל שְׂאִין לְהַכְחִישׁ שְׂהִיטָה שִׂכָּר חָזָר לְשׁוֹר שֶׁאֵ"ל כֹּל לֹא נֹכַח בְּחֹרֶה כֹּל דִּין הַשּׂוֹכֵר. וְעַתָּה (סִינן תִּרִ"ט) מִלְּאִי כִי גַם רִ"י נֶאֱכָר שׁוֹר וְהַחֲזִקוֹ מִירֵשׁוֹ כִּמוֹ שֶׁפִּירָשְׁתִּי בְּשִׁמַּת תִּקְ"ט, וְהִנֵּנִי חָזָר וּמִקִּיִּים מִירוֹשֵׁי הָרָאשִׁין, וְהֵם שְׂהִיטָה קָסָה לִּי אֵלָּא נֹכַח בְּחֹרֶה דִּין הַשּׂוֹכֵר, אֵינוֹ כְּלוֹם, כִּי בִימֵי מֹשֶׁה לֹא הָיוּ טוֹבִיעִים לְהַשְׂכִּיר בְּמִשְׁמֹת, אֲבָל כֹּל אֶחָד עָשָׂה מִלְּאִכְתּוֹ בְּנִשְׁמֹת שְׁלֵו; וְאִם לְפַעֲמִים הִיט נִרְקַד לִיחָד מִמֵּה שֵׁיט לֹא הִיט שְׂאֵל מִחֲדָרָה, וְהָיוּ מִשְׁאִילִים זֶה לָזֶה בְּנִתְּכָם, הַיּוֹם אַחֵה מִשְׁאִיל לִי וְאִחֲרֵי אֲנִי מִשְׁאִיל לָךְ, וְכֵל הַמִּקְרָא לֹא מִלְּאִטוֹ זָכַר וְרִמּוֹ לְשִׂכְרֵי בְּמִשְׁמֹת, רַק בִּימֵי בְּלִיטָּה בְּכָל (וְכִרְתִּי ה' י') מִזֵּיט וְשִׂכָּר הַנִּשְׁמָה; וְגַם שֶׁ אֵין עוֹם רִאשִׁית הַכְּחוּבָה עַל שְׂכִירֹת הַבְּמִשְׁמֹת, אֲבָל הַכְּחוּבָה עַל כֹּל חֲבִיבֵי תִיעֵלַת אָדָם מִקְּבֵל מַבְחֻחֻתוֹ, כְּלָמָר הַחֲלֻחֻת וְהַחֲלָל וְהַנִּשְׁמָה וְהַנִּשְׁמָה. (בִּז') וְכִי יִשְׁתָּה אִישׁ: עַל הַרְבֵּוֹ אֵין אִישׁ מִפְּתָה נֶעֱרַם

אֲשֶׁר לֹא־אֶרְשָׁה וְיִשְׁכַּב עִמָּה מִהֶרָנָה
 לוֹ לְאִשָּׁה: (מז) אִם־מֵאֵן יִמְאֵן אֲבִיהָ לְתַתָּהּ
 לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמֹהֶר הַבְּתוּלוֹת: ס (נ)
 מִכִּשְׁפָּה לֹא תַחֲיֶיהָ: (נח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה
 מוֹת יוּמָת: ס (יט) זִבְחַ לַאלֹהִים יֵחָרֵם
 בְּלִתי לִיהוָה לְבָדּוּ: (ס) וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
 תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

בחולה הראוייה כפי כבודו להנשא לו, כי אם היה בן היה שואל אותה לנשואין; אבל הנכבדים בעיניהם נראותם את נשות האדם כי טונות הנה ויתאוו להן, יבטו אותן לשכב עמהן, ויחדו להן נדרים ללקחם לנשים, וזוהי חמירה הנערה הנחולה כדי להנשא לאיש נכבד, והוא לא בן יתשוב ולנצו לא בן ידומה, אלא למלאות בה תאוותיו ולעזובה; ע"כ נותה התורה שהפסחה חמור יחסרנה לו לאשה ויקחה נשואין, אע"כ שלא תהיה בת גילו; אך אם יקרה הדבר נהפך שיהיה הנערה נכבדת מן הפסחה אחיה, ולכן חזון יחזון לאניה לתתה לו לאשה, אז כסף ישקול האיש לאניה כיווד הנחולות לבי שפסל אותה בעיני הנחורים (דון יצחק). פהורר יפחירה לו לאשה: יקחנה לו לאשה ויתן לאניה כיווד הנחולות, מה שהיו אחרים טונים לאניה לקחת את בתו אם הייתה בתולה, והחומר הוא (לעצת רז"ל) חמישים כסף החמורים נאכנס (דברים כ"ב כ"ט). ור"ש כירש יכתוב לה כחונה, אבל הכחונה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה בעיניו לנרעה. (מז) כסף ישקול במהר הבתולות: כי כפלה בעיני הנחורים, וקשה הוא לאניה למצוא מי שיקחנה ויתן לו מוהר וחתן נגללה, ע"כ יתן לו הפסחה מה שהפסידו, והנה חסד התורה על האב, שיוכל לחזק לתתה לו בלתי שיפסיד המוהר, שלולא כן, היה איש עמי מפתה בתו על עשיר, והיה נושא בתו בלא מוהר על אביו ועל חתנו של האב. (נד) מצשפה לא תדוה: לא תניח לה שפחיה, אלא תקור אחריה להרנה, כי דרך החכמות לעשות מעשים בחר (רש"י), והזכיר מצשפה נקבה, וה"ל לומר, אלא שדבר הפסח נהווה, כי הנשים היו רגילות נכך (סנהדרין ס"ג, ור"ש ור"א זע), וכן מלאנו עד טוני לחזל איך וכשפיה הרבים (מ"ג ט' כ"ג), מרוב טוני וזנה טונת

taluno seduca una vergine che non fu impalmata, e giaccia con lei; egli se la doterà per moglie [cioè la sposerà, pagando prima al padre di lei quella somma che lo sposo usava regalare al padre della sposa]. (16) Se poi il padre ricusa di dargliela, dovrà pesare [esborsare] tanto argento, quant'è la dote delle vergini [cioè il seduttore pagherà al padre della fanciulla la suaccennata somma]. (17) Strega non lascerai in vita. (18) Chiunque giace con qualche bestia, sarà fatto morire. (19) Chi sacrifica agli dèi, sarà distrutto; (chi sacrifica, cioè, a chi si sia), fuorchè al Signore esclusivamente. (20) Non sovrappare il forestiero, e nol molestare; poichè (anche voi) siete

מן בעלת בשמים המוכרת גוים בזונות ומחלכות בכשפים (כסוס ג' ד'), עמדי כא בחצרך וברב כשפך (ושעים מ"ו י"ג); וכן העיד הרמ"ם (מורה ס"ג סל"ו) לפי מה שמלא בכפרי הנאנה, כי רוב מעשי הכסף לרץ עכ"פ שהיו נעשים ע"י נשים; והמלה בגורת לדעתי (כמלת אשף) מן שף שענינו ג"כ כפי והסתר, כמו אך שף יושבי (תהלים קל"ט י"א), ובטעם בלטיהם (שמות י' כ"ג) מעשים הכשפים נסתר ונעלם; וטעם התחייב הכסף, כי כל משפך הוא עובד ע"י (כדברי הרמ"ם במורה שם), ויותר מזה שהוא מביא את הרבים להאמין בע"י וביכלתה. (יד) כל שזוכב עם בהמה: כ"ל כי גם זה היה מונבטי ע"י והוא ע"ד כל מיני בלאים, שגם הם היו מקים לע"י (כמו שהעיד הרמ"ם), וכן דעת דון יצחק ובעל העקדה, והביאו סמך ממה שאמרו ר"ז על בלעם שהיה זוכב עם אתונו, ולכן נכתב בין המשפס והזונת לאלהים אחרים, וידענו כי בקלת חקירות מארץ חזרים היו עובדים השעירים, וגם היו הנשים כרצות להם. (יט) וזבח לאלהים יתרים: לא מנאנו ל' קרם באחד מהרגי ב"ד; ורמ"בן אחר שיתכן שיכלול הכתוב הזונת גם הזנה שכל יהיה לחרם; ובתרגום ירושלמי יתקעל במיכא ובכסוי יתמרון. וכן כ"ל פשוטו של מקרא, יחרם הוא ורכשו, וכמו שהיו עושים בעיר הכדחת, וגם באחד (דברים י"ג י"ח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, וכמו שעשו בעבן. בלתי לח' לבדו: שיעורו לא תזנונו בלתי וגו'. וזבח לאלהים: כמו אין כחך באלהים ה' (תהלים פ"ו ח') הכוונה שאר אלהים, אלהים אחרים, ומענינו הוא לחד; והכוונה הגיוה וזנה לאלהים אחרים. (כ) וגר לא תזונה: ענין עושק שחוק עושק את העלם, שידע שאין רב ריבו ומחזיק צדק, והוא בדברים שנמחוק, ככתוב וכי תחברו מחבר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל טוב איש את אחיו (ויקרא כ"א י"ד), ולא ינו עוד כשאי את עמי (יחזקאל מ"ה ח'), ולא יקח הכנשי מנפת העם לטובתם מאחזתם (שם מ"ו י"ח), וכן ההנאה שגל"ס גם היא נמחוק, אלא שאחרים ג"כ הונאה

(כא) כָּל־אֱלֻמָּנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנֹן; (כב) אִם־
עָנָה תַעֲנֶנָּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֵק יִצְעֹק אֵלַי שְׁמַע
אֲשִׁמְעֶצְעָקָתוֹ; (כג) וַחֲרָה אֲפִי וַהֲרַגְתִּי אֶתְכֶם
בַּחֶרֶב וַהֲיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמָּנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתָמִים;
פ (כד) אִם־כֹּסֶף י תִּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הָעֹנִי
עֲמֹךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׂה לֹא־תִשְׁיָמוֹן עָלָיו
נִשֶּׁה; (כה) אִם־חֶבֶל תַּחֲבֹל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ עַד־

דברים על כל מאמר המבאיר את שמועו, ופירושו (כ"ח דף כ"ח) לא תונס האחור כאן
בהובאת דברים, מפני שכבר נזכרו שלא להכות את אחינו בחזון נפשו וכן תחברו
מחבר וגו'. אע"פ שאין מבאין שם ראיה למירוש הכתוב, שהרי כמה פעמים נכפלה
האזהרה על הגר; והנכון כמו שאחרו במשנה (סג) כשם שהובאה בחקת ומחבר כך
הובאה בדברים, כל' שצריך להובאה הוא בחקת ומחבר, אבל גם הובאת דברים היא
דבר מחבר וראוי להזהר ממנה; והנה דבר הכתוב בהוזה, כי הגר אין לו קרובים
שיתאוו נידו, וכיון שאמר אח"כ כל אלמנה ויתום לא תענון. ולא תלחצנו: כל שאר
מיני לחיצה חוץ מעצק וגולת חתן, כמו למעלה (ג' ט') את הלחץ אשר מנדים לחטים
אוחס, ושרש לפז קרוב לשרש אלץ ואלץ. כי גרים ויתום בארץ מצרים: כן הוא
בתולדת נפש האדם, שצריך רחמי בראותו את רעיו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו
לשעבר (רמ"בין), והנה זה כמעט ואחת ידעו את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ
מצרים (לחט כ"ב ט'), התורה עשתה כחובין למחטות שני דברים, והם: הסחול האלמי
(שכר ועונש), והרגשת הרחמים, אשר היא טבעית בנאדם, אלא שהרגל יכול להספיק
כמה או להחמיט; והנה הרגשת הרחמים היא בנחת הסוד היותר נכון ועומד לעזרת
האדם ולמעלות המדות, ובלעדיה לא יעשה אדם טובה לזולתו אם לא לתועלת עצמו,
והנה התורה חנן אחד, סובבת מחייה על ההרגשה האמת, וחנן אחר עשתה להרגשה
זו סובבין כדי להספיק כמה, ולשמרה שלא תחמיט, חס"י חטת הרבה שאינן מחובות
לעצמן, כ"א לתכלית זאת, כגון אותו ואת בנו לא תשקטו ביום אחד, חולתה. (כ"א) לא
תענון: כל' רבים, טוי לכלל האומה, כלומר לשופטים שיעשו משפטם, ולא יניחו לשום

stati forestieri nella terra d'Egitto. (21) Non maltratterete alcuna vedova, od orfano. (22) Se tu lo maltratti — poichè se egli sclamerà a me, io ascolterò la sua querimonia, — (23) Si accenderà il mio sdegno, ed ucciderò voi colla spada, e le vostre donne rimarranno vedove, e i figli vostri, orfani. (24) Se presterai denaro al mio popolo, a qualche povero a te vicino; non userai verso di lui a guisa di creditore, non gli s'imponga (di pagare alcun) interesse. (25) Se prenderai in pegno la veste del tuo prossimo, prima che tramonti il sole gliela re-

חידוד שיענה אלמנה ויתום בלי שיהיה כעבד; ולפיכך בא העונש על כלל האומה, והרגתו אחתם נחרב. (כב) אם ענה תענה אותו: דנק לחטא ופרה אפי, ומאחר כי אם בעוק ינעק אלי וגו' הוא מאחר מוכנה, והטעם אל תאחר אין לו משיעים, כי אחתם נחלם חוק הוא יריב את רבם אתך, כי אני אבי יתומים ודין אלמנות, ואם אין לו לחי ינעק ולמי ישמיע טענותיו, אנכי, אנכי אשמע בעקרו. (כג) ודבר אפי וגו': אעשה כמעשה הגזל, אשר יחס לבנו לנקום דם קרובו. ודיו נשיים אלמנות וגו': ע"ד כי גרים הייתם (למעלה כ'), סוף על הרגשת הלז, וזייר לפניכם אפסיות היות נשיים אלמנות ונביהם יתומים, וע"ז כן יבחרו רחמים על היתום והאלמנה. (כד) אם כסף תלוה את עמי: את ישראל כי ההלוה נלא שום רבית איננה מחויבת לפי משפט השכל, ולכך המנהג בכל האומות שחקבלים נקף זה מזה נשכר מה שהיה בעל הכסף יכול להשתכר במעותיו אלחלל הלוה אותן; ואולם התורה נותה לישראל שינהג זה עם זה לא נמשכר לבד, אלא נחמד וברחמים ובאחרים. את רעני עמך: הוא פירוש הקדוש, לא אחריי אלא לעני הלוה מפני דוחקו, לא לעזיר הלוה לעשות סחורה ולהשתכר. עמך: חקרב אחיך. לא תרדו לו כגושה: אם לא יוכל לשלם לחובד הקטנו, ויבקש חקך שחאריך לו הזמן, אל תעשה כדרך הנושים שאינם מאריכים הזמן אלא ברבית (וכיוצא בזה כתב רש"ם: לא תשימון עליו נקף, למען הרחיב את זמנו), כשא בלי ערני ענינו האריך הזמן ללוה (ראו'), וא"כ הושאל על כל חלוה, וא"כ קראו נקף גם לחוב עמו, כגון ושלמי את נקף (פ"ב ד' ו'); ופירש ומאחר לא תשימון עליו נקף, ומאחר תשימון לי רבית, לכלל האומה, כלומר לבני, שלא יצונו את החלוה לחבוב מחנו נקף. נשך: ע"ש שטנך, וכן Lucanus אמר (l. 171.) usura vorax (גו'). (כה) שלמת רעך: השלמה היא נגד חרובע או קרוב לחרובע, בלא בתי ידים, והוא כזה עד היום בין הערביים הקראים Beduins, וזהם כזה גם בימינו ונקראת Bédouine ומתכסים בה על נגדיהם בלאחס, וגם מתכסים בה בגילה על מחרסם. חשיבנו: חזר לחבול, שהוא כזה הפעל חבול (ראו' בע), והנה לא הזכיר הכתוב

בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁכְּבוּ לוֹ: (כו) כִּי הוּא כְסוּתָהּ
 לְבָדָה הוּא שְׁמָלָתוֹ לַעֲרוֹ בָמָה יִשְׁכָּב וְהָיָה
 כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי בִי־חֲנוּן אֲנִי: ס
 רַבִּיעִי (כז) אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא בְעֵמֶךָ לֹא
 תֹאדָר: (כח) מִלֹּאֲתָךְ וּדְמָעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכוֹר
 בְּנֶיךָ תִתֶּן־לִי: (כט) בֶּן־תַּעֲשֶׂה לְשִׁרְךָ לְצֹאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי

שיחזור ויטלנה בנקר, וכראם לפי הפשט כי אחר שהוא עני כ"כ שאין לו מה יתן במשכון רק שחלמו, החירה התורה לקחת ממנו שחלמו ליום אחד באופן שינטרד להחזרות ולנחת בלא שחלה או להיות בלא בניית; ואם בכל זאת לא ישלם, האמינתו התורה שאין ידו משגת לשלם, ומיידה את הכנסה להשיב לו שחלמו, ולהרפות ידיו ממנו; זה אח"כ בחובל, שהוא הלווקח משכון בחוקה, כי כל ל' חגלה חיטו משכון הניתן ברטון בשעת הלואה, אך הוא מה שלוקחין מן הלוי בשמיעה הזמן ואינו מורע (עיין ר"ש), אבל אם הלוי טמן משכון בשעת הלואה, חיטו בדין זה, כי כבר גלה דעתו (כדברי רל"ג) שאפשר לו לעמוד בזולת הכסות ההיא. ור"ל אחרו (במכילתא) מחשכין כסות יום בלילה, וכסות לילה ביום, ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה; הקלו על העולה, כדי שלא לנעול דלת בפני לוחין; ומ"ח מה הועיל החלטה, מאחר שהוא נריך להחזיר המשכון בכל יום! השיב רבנו סעדיה כי לקחת המשכון תועיל לו כדי שלא יקל העולם וילוח מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון. ותלמידו מה"ר ש"א אומר כי הלוחה בהיותו מוכרח ללכת בכל ערב או בכל נקר לקחת שחלמו ישחדל לשלם חובו. (כו) כי היא כסותו לבדה וחי: הכל לעורר החלטה, לנשות לפניו מאורת הדין. (כז) אלהים לא תקלל וחי: לזון קללה תחלת הכחית על המקלל אדם בכניו, כי זה יהיה קלון ובוזו אל המקלל, ולזון ארירה נופל על המקלל חביו שלא בכניו ואחר ארור פלוני, וכאחור ארור אחר או יקרא מקלל (תלמידי מה"ר יוסף שני בארזי). אחר בארזהם ותקללך אחר (ברא')

(*) כסותו קרי

(*) קלל בו"ק

stituirai. (26) Perocchè quella è la sua unica coperta, è la sua veste (necessaria) per la sua pelle. In che giacerà [se non gliela rendi]? — Ora, quand'egli sclamerà a me, io ascolterò, perocchè io sono pietoso. (27) Non maledire i giudici, nè imprecare il principe del tuo popolo. (28) Non indugiare le tue derrate solide e liquide [cioè i relativi diritti sacerdotali]. Il primogenito de' tuoi figli darai a me. (29) Lo stesso farai dei tuoi buoi e del tuo bestiame minuto: sette giorni starà (il pri-

י"ב ג'), מי יקלל או יקלל את אנרכס בפניו, ה' יגזר עליו אררה שלא בפניו, כי לא יתגלה ה' אל הרע הוא לומר לו ארור אתה. והנה כל מקום שזכר פעל ארר הוא קללה שלא בפניו, כגון ארר מרה, ארר ארור יושבים כי לא באו לעזרת ה', וכן לכה בא ארר לי את העם הזה, ואשר תאור יואר, ואע"כ שכלם הם רואים את ישראל כשהיה עומד לקללם, מ"מ הם לא היו רואים אותו, ולא שומעים את דבריו, ולא הם שומעים עליהם קלן ונושא אם היה מקלל אותם. אחכס את"כ בדרך העברה אחריו לי קללה גם על הארדה שלא בפניו ואחריו על כלם לקלל (דברים כ"ג ה'), לקלל אחכס (ויחזע כ"ד ט'), לקללו (בשמי י"ג ב'), וכן ויקללו את בנימין (שופטים ט' כ"ו), ויקלל את יוחי (איוב ג' א'), ונקרס ויקללו (חזקיהו ס"ב ה'), גם בחדעך חלק אל תקלל (קהלת י' כ'); והנה בנשיא אחר לא תאור, כי רחוק הוא שיזר איש לקללו בפניו, ובשופטים אחר לא תקלל, שהוא לאו כולל כל מיני קללה ודוק, בין בפניו בין שלא בפניו. ונשיא בעמך: כל מין נשיא, אף נשיא שטט, כי גם השטט יקרא עם; ור"ל עשו אלהים לא תקלל אזהרה לברכה ה' ולקללת דין; ואין ספק כי ברכת ה' היא באה בק"ו מקללת הדיונים, כי אין גדולה הדיונים אלא מפני שהם עומדים על האשטט שהוא לאלהים, הנדחים כדברי אלהים, ולפיכך נקראו בשם אלהים, והנה אזהרת קללת הדיון יש בכללה בק"ו ברכת השם (גם כי לדעת ר"ל אזהרה מן הדיון, כלומר בק"ו אינה אזהרה); וידיהם האלכסנדרי ויוסף פלאווים פירשו אלהי העמים לא תקלל, ואין זה אלא להסתיף לאומות. (ברו) מלאותך ורמקך: שענינו הוא למד, כי אחר אחריו צבור בנדך חתן לי, גם כן תעשה לשורך למאךך שחבר צבור, אף כאן מדבר בתרומת ראשית התבואה הסדשה והיא לכהן, כמו הצבור שפדיונו לכהן, וכן צבור הנכסם נאכל לכהנים; ובראין דברי רבנו שפדיון שהולאה כללית תשאל הדון (כלאון) כן תקדש שהולאה הרע אשר תזרע, דברים כ"ג ט'), גם החירוש (כלאון) וכלאיה מן היקד, במדבר י"ח כ"ו), והדמעה הוא היסור שהוא יורד טיפין טיפין כמו הדמעה. (בב) כן תעשה לשורך למאךך: שחקש מהם הצטורות. ביום השמיני תתנו לו: במדבר היו יסילים להקרינו בו ביום, אבל משנאו לארץ לא היה אפשר חמיר להעלות

תִּתְנוּ-לִי: (א) וְאֶנְשֵׁי-קִדְּשׁ תִּהְיוּן לִי וּבִשֶׁר
בִּשְׂרָה טָרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָלֵב תִּשְׁלַכֶּן
אֹתוֹ: ס

לירושלם ביום השמיני דוקא, לפיכך פירשו במכילתא מיום השמיני ולהלן (תלמודי חס"ד) דוד חי אשכנזי ע"ה). (ול) ואנשי קדש תהיון לי: שלא תאכלו דבר טמא, כגון טרפה, וכן כתוב לא תאכלו כל נבלה וכו', כי עם קדוש אתם לה' אלסיך (דברים י"ד כ"א) (רש"י), וכן הוא אומר אל תשקנו את כפשתים בכל השרץ הזר וע' וסתקדשם והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"א ח"ג ח"ד) (רמ"ב). ובשר בשרה טרפה: כל שיעורו, בשר הנמנע נדה, כלומר טרפה, שטרפה תיה את הנחמה, וכשאר חמכה אעירם על פני הנדה, וטעם האיסור לדעת ר' משה הכהן (הביאו רא"ב) (ורמ"ב) (מורה נ"ג פ"ח) ורמ"ב הוא מבני שהוא חזון רע; ודון יצחק אחר (בשטת רמ"ב) שהוא מוליד חז רע ומושעת; ונ"ל כי אכילת המאכלות הסומות, כגון בשר

כג

לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׁוֹא (א) אֶל-תִּשְׁתַּ יְדֶךָ
עַם-רִשָּׁע לִהְיוֹת עַד חֲמִס: (ב) לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-
רָבִים לְרַעַת וְלֹא-תַעֲנֶה עַל-רֵב לְנִטַּת אַחֲרֵי-

(א) לא תשא שמע שוא: לא תוסיף חפץ שמועת שקר להוסיף דבה (רא"ב), עיין למעלה (כ' ז'). אל תשת ידך עם רשע: הטוען את חברו תביעת שקר (רש"י), ומבני שעבין לא תשא שמע שוא בכלל בנך מה באיסור לא תענה ברעך עד שקר, עשו מחבור ר"ל אזהרה למקבל לשון הרע, ולדין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין תבירו. (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות: נראה שמדבר נעדרות כמו שהיא הענין במקרא הקדים ובסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא סוף הכתוב הוא במקום ריב, תחלתו שלא במקום ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, וזהו אחד

mogenito) presso di sua madre, e nel giorno ottavo lo darai a me. (30) Gente santa sarete a me, e carne (trovata) sul campo, (cioè) un animale sbranato, non mangerete; al cane la getterete.

הנשאר מחיה שטרפה החיה, וכן אכילת הנבל והשרצים, לא תפרד מתוכו כנפשית. פחותה ושללה, ואדם האוכל מאכלות כאלה שלא ע"ד ההכרח הוא אדם פסול וגרוע, הנלתי מרגיש במעלת האדם, והוא קרוב לנפול בכל חייו במחשבות ומעשים רעים; ובהפך אדם המכיר מעלתו איננו קרוב כ"כ להתנאל במעשים מכוערים; על הכוונה האת כ"ל שנתה התורה להיותו אנשי קדש, ושלא נשקף כנפשותו במאכלים הנרועים, ולכך הוסיפה לכלל תגליכון אחוה, כלו' אל תשום עשך לכלב, כי הטרפה והנבל הן מאכל הכלב, לא מאכל אדם; וביותר הייתה התורה נריכה לרוחם את כפש בני ישראל, כי עד אחתה שעה היו בחבליה השפלות והשעבוד, ואין ספק כי גם מעלת כפשה ירדה מטה מטה; ועוד כי היה מחונת התורה נ"כ להכדיל את ישראל משאר אומות, לבלתי ילמדו מחשבותיהם; והנה הייתה נריכה לרשום בלנם רוחות מעלת על שאר גוים, כדי שלא יתערבו בהם, ואיסור המאכלות הנרועים גם הוא מועיל לזה, ולפיכך קראה התורה להתרחקות ממאכלות כאלה קדושה, ותלמה הדבר נהיותו אנשי קדש ועם קדוש, הכל לרוחם כפש ישראל, ולהרחיקם ע"יו מהתערב בגוים, ומהכשל במחשבות.

XXIII

(1) Non proferire notizie false; non dar la mano al malvagio, facendoti testimonio iniquo. (2) Non andar dietro ai molti nelle cose ree; nè far testimonianza in una causa, piegando dietro

לרעות, כי במקום ריב מה שהוא רע-לזה הוא לזה, אבל להעיד על ראובן שהוא והוא לא טעא, אין כזה שום טוב אלא רע. ולא תענה על ריב: הכסן כרא"ע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעיד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לכמוד על רבים המעידים, ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תנא מזה העיית משפט, ואם תאמר: והלא כיון שיש שם רבים המעידים, תובסת עד אחד לא תטיב ולא חזיק; הנה יתכן שזה הנוסף אם הוא נחזק כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו במקירות ובדרישות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו שם אלא העדים האחרים. לנצנות, להבטות: לשון הטובל על הלשון בשתי בוראות שונות, ע"ד כי יעצר איש שדה או כרם ושלא את בעירה (למעלה).

רָבִים לְהַטֹּת: (א) וְדָל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ: ס
 (ה) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבָךְ, אוֹ חֲמֹר תַּעֲהֶה הִשָּׁב
 תְּשִׁיבֵנּוּ לוֹ: ס (ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמֹר
 שֶׁנֶּאֱךָ רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאֹו וְחִדַּלְתָּ מַעֲזֹב לוֹ
 עֲזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס חֲמִישִׁי (ו) לֹא תִטֶּה
 מִשְׁפָּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ: (ו) מִדְּבַר־שֹׁקֶר תִּרְחֹק
 וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תִּהְדָּג בִּי לֹא־אֲצַדִּיק רִשְׁעִי:

כ"ב ד'; הדרשת ר"זל אחרי רבים להטות שמותו לפסוק הדין אחרי הרוב (בתרגומו) אחיכחא היא, ואין ספק כי אין דרך לפסוק הדין אלא ע"פ הרוב, כי רחוק הוא שיהיה דעת כלם שזה; אמנם המקרא הזה איננו מדבר בשופטים, אלא ביחיד הנא להעיד, ור"ש ז"ל עזב דרשת ר"זל ונקט לישב המקרא על פי פשוטו, אלא שפירש גם הוא הכתוב בדין ולא בעד, והולך לפרש על ולא תענה כירוש דחוק מאד; ויש לתמוה עליו הרבה איך חשב שאלו הנדון ישאל את הדין על משפטו אין לדין לענותו דבר הנטות אחרי הרבים החולקים עליו, אלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו; והלא זה דבר העורם תקלות הרבה, והלכה רווחת היא בחשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשילא א' מן הדיינים לא יאמר אני מוכה וחבירי מחזיקין, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, על זה נאמר הולך רכיל מעלה סוד; ויותר יש לתמוה על בגל.הס"ח שנלאו קנ"ה קנ"ו העתיק דברי ר"ש אלה ולא העיר.עליהם דבר, וכן הרא"ם ואחרים לא העירו על זה כלום, ותלמידי מו"ר ר' מרדכי מורטארה אומר כי החשנה מדרגת בסתם דיינים, כלי נכזרים, שאין בוונתם להטות משפט, אלא מוכים ומחזיקים כפי מה שהיא האמת וזכור לפי ראיות עיניהם, אבל ר"ש מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים חטים משפט. ותלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענריך אומר כי לדעת ר"ש אין הפסוק כלל אזכרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא תהיה אחרי הרבים לרעות היא אזכרה לדין שאלו בעלי הדין לכניו, וחבירי רויים להטות משפט, ולא תענה על ריב היא אזכרה לחכם אחד שאינו דין או שאינו באותו ב"ד אלא בב"ד אחר, וכוונת ר"ש שאלו הנדון הינאל מו"ד חייב יצוא אלל חכם אחד וישאלו על אותו המשפט ששפטו.

i molti, per far piegare [torcere] (la giustizia). (3) Al povero non porterai rispetto nel (giudicare) la sua lite. (4) Quando incontrerai il bue d'un tuo nemico, o l'asino suo, smarrito, gliel restituirai. (5) Quando vedrai l'asino di chi ti è malevolo, coricato sotto la sua soma; ti asterrai d'abbandonare a lui solo la cura, ma l'assisterai a scaricare. (6) Non torcere il diritto del tuo indigente nel (giudicare) la sua lite. (7) Tienti lontano dal (rischio di) dare giudizio erroneo, e l'innocente ed il giusto non uccidere, poichè (già) io non assolverò il colpevole [cioè: viva un reo, già Dio saprà punirlo; ma non pera l'innocente].

אחם הדיינים, אין לו לשאת להם פנים, אלא יאמר את המשפט כאשר הוא. (ג) לא תרדור בריבו: שיש הדור בארצות עיניה מורה לאחור, וכן בלשון רומי vercor קרוב לשור verior וסבויאל לא תהיה חרד וכרתע לאחוריד מלחינו דבית אס הוא חייב, והנה התורה משתלת לחוק הרגש השמלה והכנינה ביחידים, ואסרה אותה באופטים, והעטם כי היחיד נותן משלו והבוסט נותן משל אחרים. (ד) השב תשיבנו לו: לא תחמלם מחטו ותניחם על הדרך, אלא אע"פ שהבעלים אחינך תאכפסו אלך ותחלשם לבעלי וסנה למעלה סוכיר עינים שבהם האהבה מקלקלת האורה, אל תחט דך עם רשע, אל תהיה אחרי רבים וגו', ואל לא תסדר, ועכא מוסיף עינים שהנאה מקלקלת האורה, והס כי תפגע וכי תראה, ותח"כ הוסיף לא תטה משפט אצנינך, כי הציון הדנק באצין קרוב הוא לקלקל את האורה. (ה) חסור שונאך: כאן אחר שונא ולמעלה חייב, כי חייב קשה משונא, ואולי היה ירא להתקרב אל חייב שחא יארהנה, לפיכך לא חייבתו תורה אלא בהנחת אצנתו, שאינו נרדף להתקרב אליו, כי יוכל לשלם לו האבדם ע"י אחרים; אבל באכא טוהה להתקרב אליו ולהחזיר עמו בפריקת משא בהחזרו, ואולי על ידי כך גם שונאו יגלים אחרו והיום י"ג אלל תר"ך אחר תלמידי יצחק קלינעבערג כי התורה תטה גם על הנהגה, לפיכך כשהחזיר רובץ תחת משאו ויש סע נער ב"ח, טוהה לכל מי ארואה אותו, אף אם רחוק חסם, שיתקרב אליו ויעזר לבעלי לפרוק משאו, אבל כשהחזיר טוהה אין כאן נער ב"ח, על כן לא אחרה תורה אס יראה מרחוק ידך אליו כדי להחזירו לבעלי, רק אם יפגע בו והוא קרוב לו אז יאטח עליו להשיבו לבעלי. מעווב לו, עווב העווב עמו: לשון הנופל על הלשון בהוראות מחלכות, דתחת כי יצער איש וגו' (למעלה כ"ב ד'). מעווב לו: ענינו להניח לו שיעשה בלי שתעזרהו עווב תעווב עמו: תפרוק הישא משל הנהגה באופן שיפול השא לארץ והנהגה תפוק חטע מיניעה (רא"צ בע ורח"מק). (ו) לא חטת וגו': זה הפך לא תסדר, והכוונה הוהר אלא תחייבהו דבית להחזיר בלי חטוב בעיניך חסני דליתו. (ז) מדרב שקר תרחק: אזהרה לדיון שיהיה מסדר תמיד מלשעות דבין,

וַיִּשְׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הִשְׁחַד יַעֲוֶה פְקָחִים
 וַיִּסְלַף דְּבַר־י צְדִיקִים: (ט) וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאַתָּם
 יִדְעֶתֶם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרָצְךָ וְאַסְפֹּתָ
 אֶת־תְּבוּאָתָהּ: (יא) וְהִשְׁבִּיעַתָּ תִשְׁמַטְנָהּ
 וְנִשְׁטָתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְּרֶם תֹּאכַל
 חֵיט הַשָּׂדֶה כֹּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:
 (יב) שִׁשֶּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְעֵשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 תִּשְׁבֹּת לַמַּעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּךָ
 אֲמַתְךָ וְהַגֵּר: (יג) וּבְכָל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֵלֶיכֶם
 תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכִּירוּ לֹא
 יִשְׁמַע עַל־פִּיךָ: (יד) שְׁלֹשׁ רְגָלִים תַּחֲגֹּל לִי

וּמִזֶּשֶׁב בָּלַט כִּי טוֹב שִׁיבָה הַחַיִּב מִשִּׁמִּיב הַזֹּכֵל, כִּי לֹא אֲצַדִּיק רָשָׁע: כִּי כִּנְר
 הַרְבֵּה שְׁלִיחִים יֵשׁ לִי לְהַחִיב הַחַיִּב (ר"ש"י). (טז) וְשׁוֹדֵד לֹא תִקַּח: אֲפִילוּ שֶׁלֹּא בְכוּנָה לְסִטּוֹת
 מִשִּׁפְט. וַיִּסְלַף דְּבַר־י צְדִיקִים: יִנְרוֹם לְנִדְקִים שִׁיבֹו דְּנִרְחִים מְסֻלְכִים, כְּלוּמַר שִׁיעֻוּתוֹ
 הַמִּשְׁפָּט. (יז) וְגַר לֹא תִלְחָץ: מְדַבֵּר עִם הַדִּין, וְאִחֵר שֶׁהַדִּיר עַל עֲוֹת הַדִּין הַנִּמְשָׁךְ
 מִכֵּי קִרְבּוֹ דַּעַת, הַדִּיר עַל עֲוֹת הַדִּין הַנִּמְשָׁךְ מִכֵּי רִחּוּק דַּעַת, כִּי לֵב הַלּוֹזֵר (וּבִפְרָט
 בִּיחַ קִדְשׁ) רִחּוּק וְלֹא קִרְבּוֹ אֵל הַגֵּר הַנֵּל מִחַרְץ אֲחֵרָת, וּבִפְרָט כִּי עַל הַרְבֵּה לֹא הָיָה
 עֲשִׂיר וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְקַרֵּב אֵלָיו דַּעַת הַלּוֹזֵר בְּמַחֲנֵה, וְעֵינַי שִׁית מִחוּץ יִזְכֵּר וְיֵשׁ דָּף
 קָכֹו. (יח) וְשֵׁשׁ שָׁנִים: אֲחֵרִי שֶׁהִשְׁלִים עֲבִיבֵי הַמִּשְׁפָּטִים, הַזְכִּיר מִלּוֹת הַתְּלוּיֹת בְּמִנְיָה
 וְחִסָּר, שֶׁהֵם לִפְנֵים מִשׁוֹרַת הַדִּין, וְהִנֵּה בְּמַחֲמָה אֲחֵר וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עִמָּךְ, וּבִשְׁבֹּת אֲחֵר
 וּכְפֹשׁ בֶּן אֲחִיךָ וְהַגֵּר, וְזֶה גִ"כ עַל הַמַּחֲמָה עַל ב"ח, כֹּאחֲרָיו וְיִתְרֵם תֹּאכַל מִיֵּית הַשָּׂדֶה,

(8) E non accettare donativi; poichè il dono acceca i più perspicaci, e fa parlare iniquamente gli uomini giusti. (9) Il forestiere non molestare; voi già conoscete l'animo del forestiere, poichè forestieri foste nella terra d'Egitto. (10) E sei anni seminerai la tua terra, e ne ritirerai le derrate. (11) E nel settimo la lascerai incolta, e ne abbandonerai il prodotto, lasciando ch' il mangino gl' indigenti del tuo popolo, e ciò che ne avanza mangino le bestie selvagge. Lo stesso farai della tua vigna, e del tuo olivo. (12) Sei giorni farai i tuoi lavori, e nel giorno settimo cesserai; in guisa che riposi il tuo bue ed il tuo asino, e respiri il figlio della tua schiava, ed il forestiere. (13) Osserverete esattamente quanto già vi dissi [i precetti del Capo XX], ed il nome d'altri dèi non invocherete, non odasi sulla tua bocca. (14) Tre volte l'anno mi celebrerai festa solenne.

ולתען יטח שורך ומחורך. (יא) תשמענה: שלא תעבור את האזהרה ונתשרהת: שמענו תנאזתה היותא חלילה (רש"ם). (יב) בן אמתך: יליד בית, הנולד בעבדות, והוא הסמוך והנבדק שבעבדים, כי הוא עבד חלידה ומשען, וגם עליו ראוי לך לרחם. (יג) בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וגו': אחר שהשלים האמרות שגין אדם למצור חור לחנות שגין אדם לחקום, וכיים נחה שפתח למעלה בסוף פרשת יתרו (כ) כ'; והנה גם הזכיר על עשיית הנלמים וטוה על עשיית חונת לכבודו ית', וא"תכ הזכיר השמיעים שגין אדם למצור, ועתה חור להזכיר על ענין האלילים ולטות על כבודו ית'; והנה אחר ונכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, והכוונה על לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב וכו' וכו' עד סוף הפרשה, ועוד חזי חזוה אחכם שלא תזכירו גם אלהים אחרים לתהלה ולתפארת, על דרך שאחר בשמו ית' (שם כ"א) בכל החקום אשר הזכיר את שמי, ועיין מה שכתבתי שם; והוסיף לא ישמע על פך, והוא כחשמועו לא יהיה שם האלילים כחשע על פך, כלומר חכילו למרקים ודרך עראי, אך לעולם הדבר למד מעטנו שאין איסור אלא להזכיר דרך כבוד לתהלה ולתפארת או דרך תהלה ותפארה ולא שמהיה הזכרת שם האלילים אסורה בהשלט, כי הנה משה אחר כי כל האיש אשר הלך אחרי צעל פגור. (יד) רגלים: כמו פעמים, כי גם פעם ענינו רגל, כמו מה יפו פעיך בנעלים (שיר השירים ז' ז') (רמב"ם). (טו) דרש ראוביב: עיין פירושי למעלה יג ד'. ולא יראו פני ריקם: לא יכיו פני נראים, לא תנאו לראות את פני נידים ריקניים; הניחה לבית ה' בקראת ראית פני ה', עיין פירושי בישיעיהו א' ג. וטעם החלטה הזאת כי העולות המונאות בקנים ומדלות בעיני העם ענין הסג והאל הכבוד, והאלים הקדמים נהם מרבים השלום והאהבה בין אנשי הקהל.

בִּשְׁנָה: (טז) אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת
 יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד
 חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בו יֵצְאָת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־
 יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: (טז) וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה
 בְּאֶסְפָּךָ אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: (יז) שְׁלֹשׁ
 פַּעֲמִים בִּשְׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פָּנַי
 הַקָּדוֹן יִהְיֶה: (יח) לֹא־תִזְבַּח עַל־חֲמִץ דָּם־
 זִבְחִי וְלֹא־יֵלֵין חֶלֶב־חֲגִי עַד־בִּקְרִי: (יט) רֵאשִׁית
 בְּכוּרֵי אֲרָמְתְךָ תָּכִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(טז) באספך את מעשיך: גם התנאה הכוללת מעבודת האדם נקראת מעשהו, כי היונה חן הפעולה מכונה בשם פעולה, וכן שבר הפעולה נקרא פֶּעַל ופעלה, כמו ופעלו לא יחן לו (ירמיה כ"ב י"ג), הנה שברו אחו ופעלתו לפניו (ישעיה מ' י').
 (יז) שלש פעמים וגו': כלל אשר פרש וכוסיף שהטוה בזכרים וכוסיף ג"כ שהוא ע"ד שהארים הולך לראות את אדוניו בעל השדה, זה כדי שיתרשם בלבנם כי לה' הארץ, ויידו היא להם. אל פגרי: נקטת ספרים כתוב את פגרי, ועיין מה שכתבתי בשערי ח' י"ג. (יח) דם וברד: הוא קרבן פסח, ולחשה (ל"ד כ"ה) ולא ילין לנקר זבח חג הפסח; והנה לא תזבח על חמץ דם זבחי אזהרה שיהיה החמץ מנוער קודם שחיעת הפסח, זה כדי שיעשו הקרבן מוכנים ומקדשים לחג, לא דרך עראי, והכל להגדיל ענין החג אבל העם. ולא ילין חלב חגי עד בקר: שלא יעבולו בשריפת חלבי הפסח, חע"מ שהפסחים מרובים לא ישאירו קטת מן החלבים עד הבקר אלא יהיה מה שהוא מואכל גזוה נאכל גזוהו לילה שבגד נאכל להדיעו, שאם לא כן נחנא כי קטת משראל אבל את פסחו קדם שיאכל החזבח את חלבי, והוא גזוה

(15) La festa dei pani azzimi osserverai: sette giorni mangerai pani azzimi, come ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo), poichè in esso uscisti dell'Egitto; nè si vegga la mia faccia a mani vuote. (16) Come pure la festa della messe, dei primi prodotti de' tuoi lavori, (di quello cioè) che avrai seminato nel campo; e la festa del raccolto, nell'uscire dell'anno, quando ritiri (il frutto del)le tue fatiche dalla campagna. (17) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al Signore, il (supremo) padrone. (18) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio [pasquale], nè rimanga l'adipe della vittima sino alla dimane. (19) Le più elette primizie della tua terra recherà alla Casa del Signore tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua

כלפי מעלה, דמה למעשה בני עלי. לא תובח רם וברז: יקשה איך יכול לי זמינה על הדם, וכל כי שרש זבח נגזר מן זרע, ושעם זמינה הגרת הדם, וכן שרש שחט כ"ל נגזר מן שחט כס"ן שעבנו מזוי והולאת החשקה הנבלע בגוף, כמו ואשחט את העגלים (ברא' מ' י"א), וכן רוב דימי השמיטה המכוון בהם הולאת הדם. (יט) ראשית בכורי: ראשית ענינו המזבח והיומר משבח, כמו ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד כ"א), לאן ונקר ראשית המרס (ע"א ט"ו כ"א). ראשית בכורי ארמתך תביא בית ה' אלודך לא תבשל גדי בחלב אמו: מאמזן הדעת כ"ל שהיה מנהג קצת העמים או קצת אנשים גם מבני ישראל להקריב בכורות לאדם מנשלים בחלב אימם, כי כמו שניחנים לכהן ראשית הגז כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב, והנה היו שחטים הכבור והיו מנשלים אותו בחלב אמו והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הכבור והחלב והוא היה מנשלים יחד ואוכלם ואם תרצה אומר שהיו מנשלים ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגבוה ראשית הטלדים וראשית החלב יחד, לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר ג"כ בשול הגדי בחלב אמו, ויזכר ג"כ למה הזכיר בשול ולא האכילה, כי בשול הוא העיקר ולא האכילה, ואם אין בשול אין אכילה. ואינכם השעם למה באחר המנהג הזה אע"פ שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רש"י) ורא"ע ויזכר דוד מביאעלים) מבני שיש בזה אכזריות לכ לבשל הכן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ואע"פ שאחר ששמיטת הגדי מותרת מה איכנס לו ולאחיו בזהויה משקה ינושל? מכל מקום המעשה הזה מקנה תבינה רעה בכנס האדם העושה והרוחא. הגע בעניןך שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרודות, ונלגנתו קערה ויאלץ בהם, הנה אין מוקף לאביו היות, ואע"כ מזה אכזריות היא, והמעשה הזה מביא מזה החמלה והתנייה בו ונרואיו. וקצת מן הקראים פירשו לא

לֹא־תִבְשֹׁל גְדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שִׁשׁ (כ) הִנֵּה
 אֲנִי שֹׁלַח מִלֶּאךָ לִפְנֶיךָ לְשֹׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ
 וְלִהְיֶיךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכֵּנִתִּי: (כא)
 הַשֹּׁמֵר מִפָּנָיו וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ אֶל־תִּמְרָ בּוֹ כִּי
 לֹא יֵשֶׁא לִפְשָׁעֲכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ: (כב) כִּי אִם־
 שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר
 וְאֵיבַתִּי אֶת־אֵיבֶיךָ וְצִדְתִּי אֶת־צִדְרֶיךָ: (כג) כִּי־
 יֵלֶךְ מִלֶּאכֶי לִפְנֶיךָ וְהִבִּיֶאךָ אֶל־הָאֲמֹרִי
 וְהִחֲתִי וְהִפְרֹזִי וְהִכְנַעְנִי רִחְוִי וְהִיבּוֹסִי
 וְהִכְחֲדִיתִיו: (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
 תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הָרַם
 תְּהַרְסֵם וְיִשְׁבֵּר תִּשְׁבֵּר מִצְבֹּתֵיהֶם: (כה)
 וְעַבְדָּתֶם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךָ אֶת־
 לַחֲמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֹתִי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ:
 ס שְׁבִיעִי (כו) לֹא תִהְיֶה מִשְׁכֻּלָּה וְעַקְרָה בָּאֲדָצָה
 אֶת־מִסְפַּר יְמֶיךָ אִמְלֵא: (כז) אֶת־אִמְתִּי אֲשַׁלַּח
 לִפְנֶיךָ וְהִמַּתִּי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תִּבְּא בָהֶם
 וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֵיבֶיךָ אֵיךְ עָרָף: (כח) וְשַׁלַּחֲתִי

madre. (20) Ecco io mando innanzi a te un inviato, che ti custodisca lungo il viaggio, e ti conduca al luogo da me preparato. (21) Abbi riguardo a lui e dagli ascolto, nol disubbidire; poichè non può perdonare le vostre colpe, perocchè il mio nome è in lui [cioè ogni suo comando gli è da me ispirato]. (22) Chè se gli darai ascolto, e farai quant' io parlerò; sarò nemico dei tuoi nemici, ed avversario de' tuoi avversarj. (23) Allora il mio inviato ti andrà innanzi, e ti condurrà agli Emorei, agli Hhittei, ai Perizzei, ai Cananei, agli Hhiivvei, ed ai Jevussei; ed io gli estimerò. (24) Non ti prostrare ai loro dèi, e non prestar loro culto, nè imitare le loro pratiche; ma devi atterrarli, e fare a pezzi le loro statue. (25) E servirete il Signore vostro Dio, ed egli benedirà il tuo pane e la tua acqua, e toglierò di mezzo a te (ogni) infermità. (26) Non vi sarà nella tua terra donna che perda la prole, nè donna sterile; il numero de' tuoi giorni farò che sia completo. (27) Il mio terrore farò che ti preceda, e porrò in iscompiglio ogni popolo, dove tu entrerai; e ridurrò tutt' i tuoi nemici a volgerti la cervice. (28) Ti farò

פניו לגדי הכבוד שיחבשל ויגדל בחלב ואין, אלא ביום השמיני תתנו לי. אהם (באשר העיר רא"נ) אם מנחנו ארץ נשל נבשול התנאות שום השם מנשל אותן כאלו הוא אש, לא מנחנוהו בניחול בעלי חיים אין ניהולם ע"י אש או חום מיטובי. (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך: הקדמונים פירשו מלאך רוחני, והערדער וראו' פירשו עמוד האש והענן, ולא יזנן לפי זה מאמר ושמו נקולו; וכ"ל כדעת רל"ג שהמלאך הוא בניה, והוא משה, ולפי שמשאו ונתעבבו בחדר לא הביאם הוא אל הארץ מלא יהושע את מקומו. (כא) כי לא ישא לשעכם: אע"פ שהוא עבד וסגל, אין הסליחה נידה, ואם תקניטוהו איזי אענוש אהבם, כי חייבים אהם לשמוע נקולו מכני שמי נקרב ונחתי כל דבריו. שמי: אלהותי, ע"ד הנה שם ה' בל מחרק (ישעיה ל' כ"ו). כי שמי בקרבנו: מחובר לראש המקרא, השור מנפנו כי שמי נקרב (ר"ט), והוא נגד הטעמים, ולפי מה שפירשתי יתכן גם לפי הטעמים. (כב) אשר ארבר: כי כל דבריו דברי הס. (כג) מלאכי: הנביא כמו למעלה, והנה לא אחר שהמלאך ישמיד האומות, אכל אחר והבדחתיו. (כד) לא תשתהוהו תו': בין שהזכיר נאחם אכל האומות עכ"פ, והוא אלא ילמדו מנעיהם. (כו) והמתי: עין בפירושי ליסעיה כ"ח כ"ח. ר"א ז"ל אחר שהכיל מאד לפרש דקוק והאותי טעה בחלת ונחתי באחרו שהיה נרץ שלשה תו"ן, שנים ליסוד כמו ביום חת, חת אלהים הוא, והסליחית

אֶת־הַצִּרְעָה לַפִּנִּיךָ וּגְרִשָּׁה אֶת־הַחֲוִי אֶת־
הַכִּנְעָנִי וְאֶת־הַחֲתִי מִלִּפְנֶיךָ: (כט) לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ
מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אַחַת פְּנִיָּהּ הָיָה הָאָרֶץ שְׁמֶמָה
וְרִבָּה עֲלֶיךָ חַיֵּת הַשָּׂדֶה: (ל) מַעֲט מַעֲט
אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפְּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֹה וְנַחֲלַת אֶת־
הָאָרֶץ: (לא) וְשִׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם
פְּלִשְׁתִּים וּמִמְדְּבָר עַד־הַנָּהָר כִּי־אֵתָן בְּיָדְכֶם
אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וּגְרִשְׁתֶּמוּ מִפְּנֶיךָ: (לב) לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וּלְאֱלֹהֵיהֶם בְּרִית: (לג) לֹא יֵשְׁבוּ
בְּאֶרְצְךָ פְּנִיחֲטִיאוֹ אֹתָךְ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לָּךְ לְמוֹקֵשׁ: פ

לשמוע, עכ"ל, אחכס הדגש במלת וכתתי הוא במקום כו"ן לא במקום חו"ה, ונחלת
תח אין חס"י האחרונה מן השרש, אלא כוספת, כמו נעת מן כנע, וחלת מחת אלהים
היא במקום מתנת. (ל) עד אשר תסרה ונחלת את הארץ: שרש נחל ענינו
האחזים בחלק מן הירושם המגיעה לכל אחד מן האחים, והנה אחר כשתוליד בנים
ובני בנים תוכלו להאחז איש איש בחלקו בלי שחיס הארץ שחמה. ושרש נחל כגור
מן חול, חלשון יחולו על ראש יואב, על ראש רשעים יחול, וכאחר על מי שחאז

כד

(א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עָלָה אֶל־יְהוָה אֹתָהּ

(א) ואל משה אמר: עד כאן אחר לו המשפטים שיאמר לכל ישראל, ועכשו

precedere dai calabroni, i quali disacceranno dal tuo cospetto gli Hhivvei, i Cananei, e gli Hhittei. (29) Non li scaccerò dal tuo cospetto in un anno, perchè il paese non resti deserto e si moltiplichino contro di te le bestie selvagge. (30) A poco a poco gli scaccerò dal tuo cospetto; sino a che, prolificando, tu possa occupare il paese (31) Costituirò il tuo territorio dal mare rosso sino al mare dei Filistei, e dal deserto sino al fiume [Eufrate]; poichè darò in vostro potere tutti gli abitanti del paese, e tu gli scaccerai dal tuo cospetto. (32) Non devi stabilire con essi e loro dèi (alcuna) convenzione. (33) Non devono restare nel tuo paese, perchè ti farebbero peccare a me; poichè serviresti i loro dèi. Sì, (quella gente) ti sarebbe d'inciampo [cagione di rovina].

בנתלתו ומחזיק בם (מזה"ר דוד חנניה ויטרני), ובנ"ה אחרתי שהמלה נגזרת משרש חלק, חנני מנטל דברי. (לא) ועד ים פלשתים: הוא חלק מהים הנקרא mare mediterraneum, ולדעת בני א"י עד עכו היה נקרא ים פלשתים, ומשם ולמעלה לבני צור ולדון. ובמדרב"ר: אחרו שהוא המדבר שהלכו בו ישראל, ולפי זה הוא מיותר אחר שהזכיר ים סוף, וגרסא בדברי בני שהוא למרח א"י, והוא קו אחד עם נהר פרם, כמו שיש סוף וים פלשתים הם קו אחד. וגרשחמו: אני אחננס נידכס, ואחנס עשו את שלכם וגרשו אותם ולא חברתו להם ברית. והנה נתן להם נבולים טבעיים, הם והמדבר והנהר, כדי שיהיו מופרשים מכל האמונות עב"ס, ואם לא היו מקיימים בניהם אנשי הנכר היו עומדים נארגס לבטח כל ימי עולם; אך הם חרו דברי. וסוף סוף כל מה שהיה איכנו אלא מה שעלה במחשבתו יח', כי ע"י כן מלאה הארץ דעה את כ"י (לב) ולא להירדם: שאם חברות להם ברית, על כרחך חברות ברית גם לאלהיהם, כי חשדך להניח להם שיקיימו אותם, כי אחננס להברית אדם לעזוב יראתו אשר גדל בה לא יתכן. (לט) כי ידעה לך למוקש: העם שאמר עליהם בלשון יחיד אנרגסו מפניך, אותו העם יהיה לך למוקש אם ישנ נארגך.

XXIV

(1) A Mosè poi disse: Sali al Signore, tu ed Aronne, Nadàv

אמר לו מה שיעשה אחר שישלים להגיד לכם את המעשטים. עלה אל ה': ולא אחר

וְאַהֲרֹן נִדְבַּ וְאָכִיּהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִדָּחֶק: (ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבָדּוֹ
 אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:
 (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
 וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
 וַיֹּאמְרוּ כָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה:
 (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכֶּם
 בְּבֹקֶר וַיָּבֵן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה
 מִצֵּבָה לְשִׁנִּים עֶשֶׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וַיִּשְׁלַח
 אֶת־נָעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ
 זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 חֲצִי הָדָם וַיִּשֶׂם בְּאֵגָנָת וְחֲצִי הָדָם זָרַק עַל־
 הַמִּזְבֵּחַ: (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ
 הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה
 וְנִשְׁמָע: (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָדָם וַיִּזְרֹק עַל־
 הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה רִם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת

אלי, כמו שאמר ובגש חסה ולא אחר ובגשת והשתחויתם מרחוק: למה שכתב והיה
 לפניו ית' על התורה אשר כתן לעמו, והיה עולה עמהם חסה כעבד המלך נאמן ביתו

ed Avibù, e settanta degli anziani d'Israel, e vi prostrerete da lungi. (2) Mosè solo si appresserà al Signore, ed essi non si appressino, ed il popolo non salga con lui. (3) Mosè andò, e narrò al popolo tutte le parole del Signore, e tutte le leggi; e tutto il popolo rispose ad una voce, e dissero: Tutto ciò ch'il Signore parlò, eseguiremo. (4) Mosè scrisse tutte le parole del Signore; indi, alzatosi alla dimane, fabbricò un altare sotto il monte, e (eresse) dodici lapide, giusta (il numero del)le dodici tribù d'Israel. (5) E mandò i giovani dei figli d'Israel, i quali immolarono olocausti, e scannarono tori in sacrifici di contentezza, al Signore. (6) Mosè prese metà del sangue, e lo pose nei bacili, e metà del sangue sparse sull'altare. (7) E prese il libro del patto, e lo lesse davanti al popolo; e dissero: Tutto ciò ch'il Signore parlò, eseguiremo ubbidienti. (8) E Mosè prese il sangue e lo sparse sul popolo, e disse: Ecco il sangue dell'alleanza ch' il Signore stabilisce con voi, sulla base

שנצטו אנשים אל המלך יצא למניהם וידבר בעדם (דון יצחק). (ב) והעם לא יעלו עמו; אהרן והאחרים יעלו עמו ולא יגשו עמו, והעם אפילו עליהם כל שהוא לא יעלו. (ד) את כל דברי ה' נראה שהכוונה על עשרת הדברות ועל מה שנאמר אחריו: מן אדם ראיתם כי מן השמים (כ' י"ט) עד כי יהיה לך לחוקש (כ"ג ל"ג), זה נקרא ס' דברית. ושרים עשרה מצבה: הניב, סמל נכס השם. (ה) נערי בני ישראל: הנבחרות. ויעלו עולות יעו: לזוהר לה' על התורה שנתן להם, ולשמהם על זה, וכל זה סימן שהם כלו מקבלים עליהם התורה שהיא וכורחים עליה דברית. פרים: אין ידוע אם חזר לשלמים בלבד (כמו שהוא לפי הטעמים) או גם לעולות (חגיגה ו'). (ו) נעשה: מות עשה. ונשבע: מות לא עשה, שאין בהן עשייה, אלא לשמוע בקול ה' (וכן מנאחי אה"כ לר"דק נשרש סבת). (ז) הגה דם הברית ועו: הדם שהוא היה דיו להזקק כלו על המזבח, והנה הוא לחם ה', וה' טה לזרוק מזיו על העם, כאדם הנושא משאות מות פניו אליהם, דרך חבה על שקבלו תורתו, והנה הוא כאילו אכלו משלחנו של חקים, והאכילה הזאת היא כעדות הנבית אשר כרת ס' עוהים להיות להם לאליהם ולקחת אותם לו לעם כל עוד שיעשו את כל הדברים האלה אשר טעו; וכן כל כוחות דברית אהבה סועדים כעדות יחדו. על כל הדברים האלה: כמו להלן (ל"ד כ"ו) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך דברית ואת ישראל אנקלם שנה הענין ותרגם חזק על מדבחה לכפרה על עווא (כך הוא נכס ר' נחמן וכן מלא בעל ספר יא"ר בתרגום ספרד"י) ור"י הגים וכתב: ותרגמו ואדי על מדבחה, כן הוא בר"י

יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (א) וַיַּעַל
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
 יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת
 רַגְלָיו כַּמַּעֲשֵׂה לְבִנְתֹּת הַסְּפִיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם
 לְטֹהַר׃ (ג) וְאֶל־אַצִּילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזֹק אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ (ד)
 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הִהְרָה
 וְהִי־הָשָׁם וְאַתָּנָה לְךָ אֶת־לַחֲתֹת הָאֲבֹן
 וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃
 (ה) וַיֵּקֶם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה
 אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ (ו) וְאֶל־הַזִּקְנִים אָמַר שִׁבוּ
 לָנוּ בֹזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהִנֵּה אֶהְרֹן
 וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יֹגֵשׁ אֱלֹהִים׃
 (ז) וַיַּעַל מֹשֶ�ה אֶל־הָהָר וַיִּכַּסּ הָעָנָן אֶת־הָהָר׃

כ"י שניד, והמדפיסים לא הבינו כוונתו, וכתבו גם כר"י חרק על מדבצח לכברא על
 עמאל. גם בתרגום השומרון חתורנס חרק על מדבצח לכברא על עמאל, וכבראם
 שהחתרנשים שבו הענין מפני ההדיוטות והכפרים, שלא ילעגו על התורה (כ"ז) איר
 שני חר"כד (תלמודי שלם שיעון מדינה). (י) ויראו וגו': גם זה לחת כבוד לאחזם
 שקבלה תורתו, רצה ה' שיתקרבו אליו הכבדים שבהם, וכבראם להם התורה. במעשה:
 כ"ל כי חלת מעשה נאחרת על כל דבר, יהיה מה שיהיה, וכן כאן הכונה ראו דבר

di tutti questi comandamenti. (9) Indi salirono Mosè ed Aronne, Nadàv ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel. (10) E videro il Dio d'Israel [cioè il fuoco in cui apparve], e sotto i suoi piedi qualche cosa di simigliante in chiarore alla bianchezza [lucidezza] del zaffiro, ed alla sostanza del cielo [cioè al cielo puro e sereno]. (11) Su quegli eletti tra i figli d'Israel (Iddio) non avventò la sua mano [non subirono alcun castigo per aver contemplato la divina apparizione]. Essi videro Iddio, indi mangiarono e bevettero. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Sali a me al monte, e rimani ivi, e ti darò le tavole di pietra che ho scritto, e le leggi ed i precetti da insegnar loro. (13) Mosè si mosse, con Giosuè suo domestico; e Mosè salì al monte di Dio. (14) Ed agli anziani disse: Attendeteci qui, finchè ritorniamo a voi. Aronne e Hhur rimangono presso di voi; chi ha qualche causa, si presenti ad essi. (15) Mosè salì al monte, e la nube

מה שהיה דומה (במראהו) ללטן הספיר. לבנת: לבן חוהר (ר') יוכה ורש"ם ורשב"ת וראו' גמ', ורשב"תן קצב שכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי, זה טעות, כי בתרגום ירושלמי מתורגם כעבוד לבן דספירינון, ובלשון ארמית אין אחריס לבן אלא סיור להוראת הלכניכות, אבל אחריס לבנין להוראת לבנים (כ"ח אדר שני תרכ"ד). והדבר ההוא שהיה דומה ללבנת הספיר היה ג"כ כעלם השמים לטהר וכל זה מראה שראו אצלי בני ישראל, והוא כבוד כנראה לשעמו, אבל העם בחתן תורה לא ראו שום תמונה; וכל זה על דרך חלומות דרמיועא בעין חלומות דארעא, ובינו קדם לא היו חלומות מתחילים לכל העם כי אם לקצת נבחרים. (יא) ואל אצילי: אהרן ושאר העולים אחר. לא שלח ידיו: לא נטווקו בראותם תמונת ה', כי ה' רזה לכבדו. ויאכלו וישתו: אחר שראו ויה שראו ירדו ואכלו עם אחיהם בנשר השמים. (יב) ואחנה לק את לוחות האבן והתורה והמצוות ונ': אשר כתבתי חחר על הלוחות, ולהורות על התורה והמצוות, ושעור הכתוב ואחנה לק את לוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוות להורות, והוא כאשר אחר במשנה תורה ואחנה פה עמוד עמודי ואדגרה חליק את כל המצוות והתקנים והמשפטים אשר תלמדו (רמ"ב), והפעל ואחנה לפי עיקר הוראתו טופל על הלוחות, ובדרך השאלה יכול גם על התורה והמצוות. ורשב"תן תרגם ואחנה לק את לוחות האבן עם התורה והמצוות שכתבתי עליהם; אך כ"ל שלא ילדק גם תורה על עשרת הדברות, חסני שלא נזכר בהם שום תנאי, כשיארע קי תעשה קי, וכשיארע קי תעשה קי, עיין מה שכתבתי בבראשית כ"ו ה'. (יד) וחורר: ע' למעלה י"ז ו'. (טז) וישבון כבוד ה': הוא האש האוכלת הכוכבת במקרא שאחר זה.

מִסֵּדֶר (מז) וַיֵּשְׁבִן בְּבוֹד־יְהוָה עַל־הָר סִינִי
 וַיִּבְסְהוּ הָעֵנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה
 בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֵנָן: (ט) וַיִּמְרֹאֶה בְּבוֹד
 יְהוָה בָּאֵשׁ אֲכָלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֵנָן וַיַּעַל
 אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
 וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

כה

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ־לִי תְרוּמָה
 מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת־
 תְּרוּמָתִי: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתָם
 זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ד) וְתַבֵּלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעֻזִּים: (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים: (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר
 בְּשָׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסָּמִים:
 (ז) אֲבִנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאֹפֶד וְלַחֹשֶׁן:

coperse il monte. (16) La maestà del Signore stanziò sul monte Sinai, e la nube lo coprì per sei giorni; indi nel giorno settimo (Iddio) chiamò Mosè di mezzo alla nube. (17) La maestà del Signore appariva agli occhi dei figli d'Israel, qual fuoco vorace, in cima del monte. (18) Mosè entrò in mezzo alla nube, e salì al monte. Mosè rimase sul monte quaranta giorni e quaranta notti.

XXV

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che raccolgano per me un tributo. Da chiunque sarà dal proprio cuore ispirato, riceverete il mio tributo. (3) E quest'è il tributo, che riceverete da essi: oro ed argento, e rame. (4) E lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso, e pelo di capre. (5) E pelli di montoni, tinte in rosso, e pelli di tassi [?], e legni d'acacia. (6) Olio, da illuminazione; droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo aromatico. (7) Pietre

(8) אחר שקבלו עליהם האשפות והחורות והים ה' גיבורין סלף, ראוי שיעשו לו חקדש, כאילו חלכם שוכן בתוכם, כי יהיה כנה חזקה לשמירת האחדות באוהה והאחדות דנקושה בתורה, ואע"פ שיעדין לא גזור עליהם להתעכב בחדצר, לא רנה ה' שיחיתו לעשות לו חקדש עד שיכבשו ויחלקו את הארץ והיה להם מקום נבחר להיות מרכז לכל המחלבה, וזה לעשות משכן מיעלעל, גם בנואם אל הארץ יוכלו להקישו בכל מקום שירלו לפי מרחק השעה, והמשכן הזה שיש שוויים שנה וד' חמות שנה עד שגבנה הנית בימי שלום (חלבים א' ו' א'). (ב) ויקחו לי: חזום לכלל האוהם שיפקידו פקידים לקבל מיד החתכנים וכו' שאחר חתף חמת כל איש וכו' תקחו את תרומתי, חמת התרומה אשר תקחו מחמתם, וכן אחר להם חמש (ל"ה ה') קחו מחמתם תרומה לה' (שאכני האוהם החמונים לכך יקחו משאר האוהם וקבלו מידם מה שיחבדנו) כל נדבג לנו יניאח את תרומת ה' (ל"ד החמונים); ונראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הניאו אל חמש עמיו, ככתוב (ל"ו ו') ויקחו מלפני חמש והם הניאו אליו עוד וגו'. (2) וזהב וברקת: לדעת רש"י ע"ן לעשה (ל' ט"ו) כתבו איש חמנית השקל, גם התכדנו כסף איש כרטינו. (ד) עירות רחשיים: חמש לא נחלח חוץ מספור המשכן רק כעם אחת (בניאקאל)

(ט) וַעֲשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁבְנֹתַי בְּתוֹכָם: (י) כָּל
 אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֵת תְּבִנֹת כָּל-כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס (יא) וַעֲשׂוּ
 אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתַיִם וְחָצִי אַרְכּוֹ וְאִמָּה
 וְחָצִי רָחְבּוֹ וְאִמָּה וְחָצִי קָמָתוֹ: (יב) וְצִפִּית אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמִחוּץ תִּצְפְּנוּ וַעֲשִׂיתָ עָלָיו
 זָר זָהָב סָקִיב: (יג) וְיִצְקָתָ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲת
 זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וְשִׁתִּי טַבַּעֲת
 עַל-צִלְעוֹ הָאַחַת וְשִׁתִּי טַבַּעֲת עַל-צִלְעוֹ
 הַשְּׁנִיית: (יד) וַעֲשִׂיתָ בְּרִי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּית אֹתָם
 זָהָב: (טו) וְהִבַּאתָ אֶת-הַבְּרִים בְּטַבַּעֲת עַל
 צִלְעֹת הָאֲרוֹן לְשֵׂאת אֶת-הָאֲרוֹן בָּהֶם: (טז)
 בְּטַבַּעֲת הָאֲרוֹן יִהְיוּ הַבְּרִים לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ:
 (יז) וְנָתַתָּ אֶל-הָאֲרוֹן אֵת הָעֹדֶת אֲשֶׁר אֶתֵּן
 אֵלֶיךָ: שְׁנֵי (יח) וַעֲשִׂיתָ כִּפְרֹת זָהָב טָהוֹר אֲמֹתַיִם
 וְחָצִי אַרְכָּהָ וְאִמָּה וְחָצִי רָחְבָּהּ: (יט) וַעֲשִׂיתָ

י"ו י' ואֶבְעֹלֶךָ תִּחַשׁ. לדעת החת"רנים הקדמונים הוא שם עור זנוע בנכב מיוחד,
 וכן דעת בווארט, ודכ"מ התלמוד אחריו (שנת כ"ח) שהוא שם תיבה, וכן דעת גי' והוא

d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (8) E mi faranno un Santuario, ed io avrò sede in mezzo ad essi. (9) Giusta il modello ch'io ti farò vedere del tabernacolo, ed il modello di tutt' i suoi arredi, così, in tutto, farete. (10) Faranno un'arca di legni d'acacia; due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, un braccio e mezzo la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (11) La copirai d'oro puro, di dentro e di fuori la copirai; e le farai al di sopra una cornice d'oro intorno. (12) E le farai di getto quattro anella d'oro, e le applicherai ai quattro suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella sull'altro suo lato. (13) E farai stanghe di legni d'acacia, e le copirai d'oro. (14) Ed introdurrà le stanghe nelle anella lungo i lati (minori) dell'arca, per servire a portar l'arca. (15) Nelle anella dell'arca staranno le stanghe, non debbono esserne rimosse. (16) E porrai nell'arca l'Ammonizione [le Tavole della Legge] che ti darò. (17) E farai un coperchio d'oro puro: due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio e mezzo la sua larghezza. (18) E farai

אחר זהו Phoca או כינא נח שמים: בערבי שנט, ובלעז Acacia (עין כ"ה).
(יא) זר: מל' כור. (יב) פעמיותיו: עין מלכים א' ז' ל' ול", כי חסם ראה כי
פעמיותיו כמו פנתיים. וי"ו ופתי טבעות ענינה idest, וכסוד בברא' ל"ד מ"א, שחית
י"ד י"ט, ישעיה כ"א ז', ירמיה ב' ט', מ' ח', מ"ו כ"ו; יחזקאל כ"ג ל"ה, שחולל א'
כ"ח ג', וכינא בזה למטה פסוק י"ט. (יג) עדות: ענינו תורה מל' פעד סעיד נט
האיש, וכל תורה היא אזהרה והתראה. (יד) ברובים: כמו הסך רכונ, כבשרת
Gussetius והחסם י"ט בנכורי העמים תק"ג עמוד ז', רק ללא להיחם מורכבים מטרות
שונות (כדעת ריש"ר), כי לשון הרכבה להודאה כו' הוא לשון שברו להם האחרונים;
אך בקראו בן חבני שהם רכב אלהים, כעצם מרכב על כרוב, ולתבנית המרכבה הכרום
זהב (דברי הימים א' כ"ח י"ח). במקשה: מענין קשה, שלא יהיו חללים, לא מן נפש,
כי אין הק"ף דגושה; מלבד כי הולאת הכרום והמטרה גביעה כפתורים ופרחים
מעשה אחד אי אפשר לעשות בהבאת קורנם, אבל עיקר החלאת נריך זהים נחרט
ובכלים חתכים, וכן כתב גם ר"ש ומוחק בכלי האומנות. תנ"י טען נגד מי שפרש

שְׁנַיִם כָּרָבִים זָהָב מִקָּשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי
 קְצוֹת הַכַּפֹּת: (יט) וְעָשָׂה כְרוֹב אֶחָד מִקָּצֵה
 מִזֶּה וּכְרוֹב־אֶחָד מִקָּצֵה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּת
 תַעֲשֶׂוּ אֶת־הַכָּרָבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו: (כ) וְהָיוּ
 הַכָּרָבִים פְּרָשֵׁי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה סָבְכִים
 בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּת וּפָנִיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
 אֶל־הַכַּפֹּת יִהְיוּ פָנֵי הַכָּרָבִים: (כא) וְנָתַתָּ
 אֶת־הַכַּפֹּת עַל־הָאָרֶן מִלְמַעְלָה וְאֶל־הָאָרֶן
 תִּתֵּן אֶת־הָעֹר אֲשֶׁר אֵתָן אֱלֹהֶיךָ: (כב) וְנוֹעַדְתִּי
 לְךָ שֵׁם וּדְבַרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּת מִבֵּין
 שְׁנֵי הַכָּרָבִים אֲשֶׁר עַל־אָרֶן הָעֵדֻת אֵת כָּל־
 אֲשֶׁר אֲצוּה אֹתָךְ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ
 (כג) וְעָשִׂיתָ שְׁלֹחַן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָתִים אָרְבּוֹ
 וְאַמָּה רֶחֱבּוֹ וְאַמָּה וַחֲצִי קָמָתוֹ: (כד) וְצִפִּיתָ
 אוֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב:

כפירוש, כי מלאנו מלכים (א' ו' כ"ג וכ"ח) שהיו הכרובים מעץ שמן וחלופים זהב;
 ואני אחזר שזין להביא ראיה חמה שעשה שלמה למה שעשה משה, כי של שלמה היו
 גדולים הרבה לפיכך לא עשה אותם מקשה זהב. הלא מראה שהיה קושי עשר אחות,
 ואחם של משה אי אפשר שהיו גבוהים כל כך, כי האשכנ כלו לא היה גבוה יותר מעשר

due cherubini d'oro: li farai un corpo solido [non composto di parti separabili], alle due estremità del coperchio. (19) Farai cioè un cherubino all'estremità di qua, ed un cherubino all'estremità di là: farete i cherubini (quasi) formanti parte del coperchio alle due estremità sue [dell'arca]. (20) I cherubini avranno le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul coperchio, ed avranno le facce l'uno rimpetto all'altro; verso il coperchio saranno i volti dei cherubini. (21) Porrai il coperchio al di sopra dell'arca, e dentro all'arca porrai l'Ammonizione [la Legge] che ti darò. (22) Ed ivi mi congregherò a te [mi troverò teco], e parlerò con te d'in sul coperchio, di mezzo ai due cherubini, situati sull'arca della Legge, tutto ciò di cui avrò a incaricarti presso i figli d'Israel. (23) E farai una mensa di legni d'acacia: due braccia (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (24) E la copirai d'oro puro, e le farai una cornice d'oro

אחות, שנאמר עשר אחות אורך הקרן, והכרובים היו מונחים על הכספות והכספות על הארון, והארון היה אחי ואני קוממו. והיה אפשר לטעון מזה שחלצו מקשה במטלות כסף (במדבר י' ב') ואין ספק שהיו חלולות, ואני אומר כי מכל מקום היה אפשר לעשותו ע' (או נחשת) מטפה בכסף, ולכן אמר מקשה תעשה אחת (כיון תר"ט), ועין חלת מקשה במהכת עדות ריש פרק ג' דרמ"ב ודר"ע. (י"ט) סן הדפסות: מחזירים אל הכפרת ונלתי כפרדים מחנה, כאילו הם חלק מחנה, וכן גביעים כפרדים ופרחים מחנה יהיו (ל"א), מחבו תהינה קרנותיו (כ"ז ב') מחבו קרנותיו (ל') וסגן אכודתו אשר עליו כמעשהו מחבו יהיה (כ"ח ט') מחבו הוא כמעשהו (ל"ט ה'). (כ) אל הדפסות ידיו פני הכרובים: נשים מעט לחטה (רמ"ב) הכרובים היו מורשים כנפיהם למעלה כאילו מעופפים, ואחנם אין הכרובים דמות האל קלילה, אלא כמו שראה יחזקאל על ראשי המיתות היה דמות רקיע ועל הרקיע דמות כסא, ועליו השכינה. (כא) ואל הארון תתן את העדות: קודם שאמר ונעדרתי לך אם הדברית איתך תעל הכפרת ו' תור והזכיר מה שינתן בתוך הארון להודיע כי קדושת הארון היא בעבור הלוחות שנחבטו לא בשגל הכפרת והכרובים (אמר תר"כד). (כב) ונעדרתי: שם יהיה מקום נואי לדבר איתך. שרש יעד טפל על המקום ועל

(כה) וַעֲשִׂיתָ לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב וַעֲשִׂיתָ
 זָרְזָהֵב לְמִסְגֶּרֶתוֹ סָבִיב: (כו) וַעֲשִׂיתָ לוֹ אַרְבַּע
 טַבָּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
 הַפָּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו: (כז) לַעֲמֹת
 הַמִּסְגֶּרֶת תַּהֲיֶינָה הַטַּבָּעֹת לְכֹתִים לְבָדִים
 לְשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן: (כח) וַעֲשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשְׁאַכְסָם אֶת־
 הַשֻּׁלְחָן: (כט) וַעֲשִׂיתָ קַעֲרָתָיו וּכְפָתָיו וּקְשׁוֹתָיו
 וּמִנְקִיתָיו אֲשֶׁר יִסָּךְ בָּהֶן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה
 אֹתָם: (ל) וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לִפְנֵי
 תַּמִּיד: (לא) וַעֲשִׂיתָ מִנְחָת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה
 תִּיעֲשֶׂה הַמִּנּוּחָה יִרְכָּה וְקָנָה גְּבִיעֶיהָ
 כַּפְתָּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ: (לב) וְשִׂשָׁה קָנִים

הזמן, וכאן הכוונה על המקום ולא על הזמן, ורח"ב"ן ח"א שר תרגמו בזמנים קבועים,
 והוא טעות. (כד) מסגרת: למעלה לסגור בעד מה שעל השלחן, לנלותו יסול מחבו
 דבר, ולפיכך נקראת מסגרת, ואם היחס למטה לחזק השלחן כ"ל שלא יסול עליה שם
 מסגרת, כי אין דבר כסגר בחובה, ותלמידו יצחק סאדו מוסיף כי אע"פ כן היחס
 משמשת לחזק השלחן, כי יתכן שלא היה השלחן מונח על ראשי הרגלים, אך היו נכנסים
 בעציו ובעזרי המסגרת. (כז) לעומת המסגרת תרין הצבעות: מקצועות הרגלים
 חלל המסגרת. (כט) מה שפירשו ר"ל ור"א בכלים האלה נראה שכן היה בניית

intorno. (25) E le farai una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e farai una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (26) E le farai quattro anella d'oro; ed applicherai le anella sui quattro angoli, corrispondenti a' suoi quattro piedi. (27) Accanto alla chiusura saranno le anella da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (28) E farai le stanghe di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, e con esse verrà portata la mensa. (29) E farai i suoi piatti, e le sue scodelle, i suoi nappi, e i suoi vasi libatorii, coi quali si faranno i libamenti: d'oro puro li farai. (30) E porrai sopra la mensa pane di presentazione, (che abbia a stare) innanzi a me continuamente. (31) E farai un candelabro d'oro puro: il candelabro sarà fatto un corpo solido [non composto di parti staccabili], il suo fusto, e ciascun suo ramo, i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, saranno (parti inseparabili) da esso. (32) E sei rami usciranno dai suoi lati, tre rami da candela-

שני, ואין נראה שהיה בן צהרבר. כף: משתמש שהוא כסף כסף היה, וכן בתמיד פרק ה' והכף דומה למרחק גדול של זהב מחזיק ג' קנים; וכיוצא בזה כף אחת מלאה קטורת. א"כ הקערה פשוטה או עמוקה פחות מן הכף, כי אחרת פשוטה ממש לא יתכן שתייה, כי שרש קצר מורה בערבי עמוק (מזה קצרותה) ואע"פ כן הכף כפוסה ועמוקה ממנה. דקשות: מושגה הנובע את הקפיה, א"כ אינו לא הבסיסין ולא הקנים שהם קנועים וקשה לטננס, אבל הם כלים קטנים לנכד בהם, כאחריו ואת קשות הנכד, ומנקיותו כולל יתר כלי המבדק. והקערות והכפות לנכד השלחן שלא יסתר בו מה שדרבו להסתן על השלחנות אע"פ שלא היה תשמשן לטורד השלחן, כמו שגם הקשות והמנקיות שהיו לנכד לא היה תשמשן לטורד השלחן אלא לטורד המוצא. (ומנקיותו: תרגום סורי מנקיותא דמתנקא בהן, וכמד לא מסביר עליה, תרגום סורי ומנקיא לא מתקן עליה, א"כ מנקיות ל' נכד וכן יוסף בהן ל' נכד בתרגום אנקלס; הן אחת כי סבך ל' כסוי; אבל הקנים שהכיר ר"י לא היו מוכסים לא את השלחן ולא את הלחם. מנקיותא הוא ג"כ תרגום סורי של לה, ופירש נר באלול שהיא מזה הנקראת בערבי כאלחא והוא מחזיק Cyathos 2. והנה התבאר כי הקשות והמנקיות אחיות, והן מדות הלח או כלים קטנים לסחוק מחקים, ונראה כי המנקיות גדולות מן הקשות, מאחר שהמנקים היו כשיעור להם, והכאלח אינה אלא Cyathos 2. ועוד נר באלול נאמרו שהיא היא, ויש חלק ג' נקבים בשיעורם. (לא) בפתוריה: אולי מן כף תור, כלו כף שור, פרסה

וְיָצְאִים מִצִּירֵיהָ שְׁלֹשָׁה יָקִנִּי מִנֶּחֱה מִצִּירֵיהָ
 הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קִנֵּי מִנֶּחֱה מִצִּירֵיהָ הַשֵּׁנִי:
 (ל) שְׁלֹשָׁה גִבְעִים מִשְׁקָדִים בִּקְנֵה הָאֶחָד
 בִּפְתָר וּפֶרֶחַ וּשְׁלֹשָׁה גִבְעִים מִשְׁקָדִים בִּקְנֵה
 הָאֶחָד בִּפְתָר וּפֶרֶחַ בֶּן לְשִׁשָּׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
 מִן־הַמִּנְהָ: (מ) וּבַמִּנְהָ אַרְבַּעַה גִבְעִים
 מִשְׁקָדִים בִּפְתָרֶיהָ וּפֶרֶחֶיהָ: (נ) וּבִפְתָר תַּחַת
 שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּבִפְתָר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
 מִמֶּנָּה וּבִפְתָר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשִׁשָּׁת
 הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמִּנְהָ: (ז) בִּפְתָרֶיהָ
 וּקִנְתָּם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כָלֵה מִקְשָׁה אַחַת זָהָב
 טָהוֹר: (ח) וַעֲשִׂיתָ אֶת־נִרְתִּיהָ שִׁבְעָה וַהֲעֵלָהּ
 אֶת־נִרְתִּיהָ וְהָאִיר עַל־עֶבֶר פְּנִיָּה: (ט) וּמִלְקָתֶיהָ
 וּמַחְתִּיתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: (י) כִּכָּר
 זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֶת כָּל־הַכֵּלִים
 הָאֵלֶּה: (יא) וּרְאָה וַעֲשֶׂה בְתִבְנִיתָם אֲשֶׁר־
 אָתָּה מֵרָאה בָּהָר: ס

שלישי

bro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall'altro suo lato. (33) Tre calici (saranno) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell'altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutti i sei rami procedenti dal candelabro. (34) E nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici; (vi saranno cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (35) Un bocciuolo (vi sarà) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due dei suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti dal candelabro. (36) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, saranno (parti inseparabili) da esso: esso sarà tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (37) E gli farai i suoi sette lumi; e (sian fatti in modo che) quando verranno accesi, mandi (ciascheduno) la luce verso quella parte ch'è dirimpetto (al candelabro). (38) E i suoi smocolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (39) D'un talento [tremila sicli] d'oro puro si farà il candelabro, con tutti questi arredi. (40) Contempla, per poi eseguire, il loro modello, che ti viene mostrato nel monte.

שְׁמוֹנֶה, וְהָיָה זֶה בְּחֶשֶׁב שְׁמֹנֶה בְּחֶשֶׁב כֹּלָאִים רֹאשׁ חוּר, וְאִיכָנֹה מִעֲבֵין חוּרִי זֶה (כְּדַעַת
הָרֶבֶץ שֶׁ בְּרַחֲבֵי מִשְׁנֵה ז') וְלֹא כָל קָרֵן זֵיתִי נִקְרָאת רֹאשׁ חוּר, אֲלֹא קָרֵן זֵיתִי הַחֹכֶה
עַל קוֹיֵשׁ (כֹּס V) נִקְרָא כֵן, כִּי הוּא דוֹמֵם לְרֹאשׁ שׁוֹר בַּעַל שְׁמֵי קָרְנִים. (לֵב) כָּל
גִּבֵּעַ הוּא כְּסֻתּוֹ וּפֶתֶח. (לֵב) אֲרִבְעָה גִבֵּעִים: אֶחָד לְחֶטֶם מִחֻקִּים יִשְׁאֵל הַקִּנִּים,
וְהַשְׁלֵשׁ הָאֲחֵרִים הֵם כְּסֻתּוֹ מִחַת כָּל שְׁמֵי קָנִים. (לֵב) כְּפֻתּוֹרֵיהֶם: שֶׁל הַקִּנִּים,
וְהַקִּנֹּתִים שֶׁל הַכְּפֻתּוֹרִים. (לֵב) וְהַעֲלָה אֶת בְּרוּחֵיהֶם: עַל שֶׁ שְׁהִלֵּכְתָּ עוֹלָה לְחַעֲלָה,
וְכֵן הוּא נִשְׁקָה גִיעָקָה, מִשִּׁיקִין אֶת הַחֲטוֹר, כִּסָּף כֶּסֶף בְּאֲרוּחֵי עֵינִי עֲלֵיהֶם. עַל עֶבֶר
פְּנִיָּה: כָּל הַנְּחֹת יִהְיוּ מֵאִירִין לִגְדֵי הַשְׁלֵטֵן שְׂכֵנֵה הַחֲטוֹר, שֶׁ וְאֵת הַחֲטוֹר כִּסָּף
הַשְׁלֵטֵן, וְכֵן כִּתּוֹב אֵל מוֹל פְּנֵי הַחֲטוֹר יֵאֵירוּ שְׂנַעַת הַנְּחֹת, כָּל שְׂנַעַת מֵאִירִין לִגְדֵי
הַשְׁלֵטֵן שְׂכֵנֵה לְפָנֶיךָ (רִש"ג). (ב) וְרֹאשׁ.... בְּחֻבֵּיתָם: עֵינֵי הַכְּפֻתּוֹת, כִּי
יֵאֵר בְּכֻלָּם, רֹאשׁ בְּכָד (יִחְזָקָל כ"א כ"ו).

כו

(א) וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יָרִיעַת שֵׁשׁ
 מִשֹּׁר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וּתְלַעַת שְׁנֵי כָרָבִים
 מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: (ב) אַרְךְּ יִהְיֶה
 הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע
 בָּאַמָּה יִהְיֶה הָיָרִיעַה הָאַחַת מִדָּה אַחַת לְכָל־
 הַיָּרִיעַת: (ג) חֲמִשָּׁה יִהְיֶה תְּהִיֵּין חֲבֵרֹת אִשָּׁה
 אֶל־אַחֲתָהּ וְחֲמִשָּׁה יָרִיעַת חֲבֵרֹת אִשָּׁה אֶל־
 אַחֲתָהּ: (ד) וְעָשִׂיתָ לָּלֶאֱת תְּכֵלֶת עַל שְׁפַת
 הַיָּרִיעַה הָאַחַת מִקְצֶה בַּחֲבֵרֹת וּבֶן תַּעֲשֶׂה
 בַּשְּׁפָת הַיָּרִיעַה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִית:
 (ה) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בִּירִיעַה הָאַחֲרֹת
 וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בַקֶּצֶה הַיָּרִיעַה אֲשֶׁר
 בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִית מִקְבִּילַת הַלָּלֶאֱת אִשָּׁה
 אֶל־אַחֲתָהּ: (ו) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קְרָסֵי זָהָב

XXVI

(1) E farai il tabernacolo, (composto) di dieci cortine, le quali farai di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto, con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (2) La lunghezza di una cortina (sarà) di ventotto braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno tutte le cortine. (3) Cinque cortine saranno attaccate [cucite] l'una all'altra, e (le altre) cinque cortine attaccate l'una all'altra. (4) E farai laccioli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso farai nell'orlo di quella cortina ch'è la ultima nella seconda serie. (5) Cinquanta laccioli farai in una cortina, e cinquanta laccioli farai nell'estrema cortina della seconda serie: i laccioli saranno l'uno dirimpetto all'altro [cioè quelli d'una cortina corrisponderanno esattamente a quelli della cortina attigua]. (6) E farai cinquanta fermagli d'oro, e congiungerai le cor-

(א) שש פשור ותכלת וארגמן ותלעת שני: למי פשוטו כל אחד מן הכינים האלה הם משמש לבדו, כי כל אחד הם נבנו מיוחד, ועי"כ היו עושים גיורים על גזונים שונים, רעת ר"זל שכל חוט הם מארבעה מינים. חושב; עושה גיורים מוונים שונים בארנה, ועיין למטה כ"ח ל"ט. (ד) הללואות היו מתכרות בגוף הדיעה, מחשים מחאן ומחשים מחאן, והים מכנים קרם נפשת בתוך שתי לללואות. המשכן הם ארך מחורח למערב 30 אחת, ורחב מלפון לדרום 10 אחת, וגובה 10 אחת, והים כחמו מלד מחורח (עיין ר"דק ביהמקאל ס' י"ח), והיו על גו 4 חכסאות: א': יריעות שש משור ותכלת וארגמן ותלעת שני; ג': יריעות עזים; ג': חכסה ערות אילים מאדמים; ד': חכסה ערות

וְחִבַּרְתָּ אֶת־הִירֵיעַת אִשָּׁה אֶל־אַחֲתָהּ בְּקֶרְסִים
וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: (ח) וְעָשִׂיתָ יְרֵיעַת עֹזִים
לְאַהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עֲשֵׂתִי־עֲשָׂרָה יְרֵיעוֹת
תַּעֲשֶׂה אֹתָם: (ט) אָרָךְ י הִירֵיעָה הָאֶחָת
שְׁלֹשִׁים בָּאֲמָה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאֲמָה הִירֵיעָה
הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לַעֲשֵׂתִי עֲשָׂרָה יְרֵיעוֹת:
(י) וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמִשׁ הִירֵיעַל לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
הִירֵיעַת לְבָד וּכְפַלְתָּ אֶת־הִירֵיעָה הַשְּׁשִׁית
אֶל־מוֹל פְּנֵי הָאֶהֱל: (יא) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לְלֹאֹת
עַל שַׁפַּת הִירֵיעָה הָאֶחָת הַקִּיצָנָה בַּחֲבֵרֹת
וּחֲמִשִּׁים לְלֹאֹת עַל שַׁפַּת הִירֵיעָה הַחֲבֵרֹת
הַשְּׁנִיֹּת: (יב) וְעָשִׂיתָ קֶרְסִי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
וְהִבֵּאתָ אֶת־הַקֶּרְסִים בְּלֹלֹאת וְחִבַּרְתָּ אֶת־
הָאֶהֱל וְהָיָה אֶחָד: (יג) וְסָרַח הָעֹדֶף בִּירֵיעַת
הָאֶהֱל חֲצִי הִירֵיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל־
אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן: (יד) וְהָאֲמָה מִזָּה וְהָאֲמָה מִזָּה

חמשים יריעות שז וחבלת וכו' היה ארכן 28 ורחבן 4 והיו עשר יריעות, נחלל רחבן 40, 30 לארך החשבון, 1 כנגד עובי הקרשים שנחשבו, 9 לאחורי החשבון (זה כר')

tine l'una all'altra coi fermagli [da introdursi nei lacciuoli], ed il tabernacolo resterà unito. (7) E farai cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo; undici ne farai di tali cortine. (8) La lunghezza d'una cortina (sarà) di trenta braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno (tutte) le undici cortine. (9) E attaccherai cinque cortine a parte, e sei cortine a parte; e ripiegherai la cortina sesta sul davanti del padiglione. (10) E farai cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina, che è l'estrema d'una serie, e cinquanta lacciuoli sull'orlo della cortina dell'altra serie. (11) E farai cinquanta fermagli di rame, ed introdurrai i fermagli nei lacciuoli, congiungendo così il padiglione, in guisa che resti unito. (12) Il ridondante poi, che abbonda nelle cortine del padiglione, (cioè) la mezza cortina che avanza [mentre l'altra metà è ripiegata sul davanti], strascicherà al di dietro del tabernacolo. (13) Quel braccio poi dall'una parte, e quel braccio dall'altra, avanzante nella lunghezza delle cortine del padiglione, penzolerà ai lati (maggiori) del tabernacolo, dall'una e dall'altra parte, per coprirlo [cioè per difendere le sottoposte cortine di bisso ecc., dette del ta-

נחמיה שעוני בקרשים אחם, ולר' יהודה הקרשים ענים לשעה אחם, ולמעלה מחקקרים והולכים עד כאננע, ולדעתו 10 לאחורי המשכן והיו גם האדנים מכוסים) וארכן 28, 10 לרחב המשכן, ואחם מכאן ואחם מכאן לכסות עוני הקרשים (כר' נחמיה), ושכנה אחם מכאן ושכנה מכאן מכסות הקרשים, ואחם אחת התחתונות מעולה, ולר' י' לא כשאר אלא אחם מעולה, והיא אחת האדנים. למעלה מיריעות אלו היו יריעות עזים והם ארכן 30 (אחם אחת יותר מיריעות ראשונות) ורחבן 4 והיו 11 (אחת יותר מיריעות ראשונות) כאלא רחבן 44, והנה הם ארכן מכסה אחם מכאן ואחם מכאן יותר מן הראשונות (עד האדנים לר' נחמיה, וגם האדנים לר' יהודה, ע' ר"ז בסוף ח'), ורחבן היה 30, אחם לארכו של משכן, וע' או י' אחורי המשכן, והיריעה העודפת היה חמיה (ב' אחת) אל מול בני המשכן לכד חזרה, וחמיה ברות על אחורי המשכן (לר' נחמיה אחם אחת נגררת על הארץ, ולר' י' אחת נגררות). למעלה חמיה

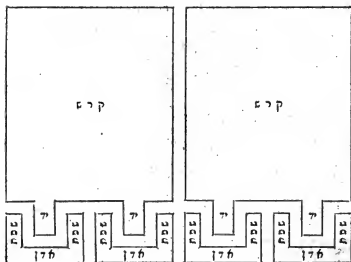
בְּעֹרֶף בָּאָרֶךְ יִרְיעַת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־
צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְבִסְתּוֹ: (יד) וַעֲשִׂיתָ
מִכְסֵּה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵּה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעָה: פ רביעי (ט) וַעֲשִׂיתָ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֲמֻדִים:
(ז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרֶךְ הַקְּרֶשׁ וְאַמָּה וְחֲצִי
הָאַמָּה רָחֵב הַקְּרֶשׁ הָאֶחָד: (ח) שְׁתֵּי יָדוֹת
לַקְּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אַחֲתָהּ בֵּין
תַּעֲשֶׂה לְכָל קְרָשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: (י) וַעֲשִׂיתָ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲשָׂרִים קְרָשׁ לַפֶּאֶת נִגְבָּה
תִּימָנָה: (יא) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת
עֲשָׂרִים הַקְּרָשׁ שְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת־הַקְּרֶשׁ
הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יָדָיו וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת־הַקְּרֶשׁ

מכסה עורות אילים, ומכסה עורות חמשים, על סג בלבד, ארכן 30 ורחבן 10.
(יד) לדברי ר' יהודה שמכסה אחד היה (עיין ר"ז), כך היה ראוי להעשים הספוק
הזה: ועשית מכסה ללחל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות־חמשים מלמעלה:
(יז) משולבוות: ערוך ערך שלג ב', וקדירה של בשר דמית לה שלים פי' כטן דדי
הכבוד שמקלחין המים. ח"כ אפשר שיהיה משולבות בולטות, וכן בל"ח שליעות הסולם,
הם העגים הבולטים בו שעליהם מניחים הרגלים, וע' ר"ז למטה כ"ה. אשה אל
אחותה: חרס אנקלום מד לקבל מה. (יח) נראה כי השם ששני מוספס נראה

bernacolo, mentre quelle di pel di capre son dette del padiglione]. (14) Farai poi al padiglione una coperta [una difesa] di pelli di montoni, tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (15) E farai le assi del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo lungo]. (16) Dieci braccia sarà la lunghezza dell'asse, ed un braccio e mezzo la larghezza di ogni asse. (17) Ogni asse avrà due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così farai a tutte le assi del tabernacolo. (18) Farai le assi del tabernacolo (distribuite come segue): venti assi al lato del mezzodi, (altrimenti detto) il lato destro [in relazione ad un osservatore che sia rivolto all'oriente, vedi XXVII. 13]. (19) E quaranta basi d'argento farai sotto le

אל הראשון כי השני עתה השני, וכן קדמה חורפה, החורפה ידוע לכל, ותימן חן ימין, והנכון בקרא שחאל, כאחד שנים כנגד החורפה היום ישינו לחד דרום, ושחאל לחד נסמן:

עין רא"י

הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יָרֵתָיו: (כ) וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשְּׁנִית לִפְאֵת צָפוֹן עֲשֹׂרִים קָרָשׁ: (כא) וְאַרְבָּעִים
אַדְנִיָּהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד: (כב) וְלִירְכָתִי
הַמִּשְׁכָּן יָמָה תַּעֲשֶׂה שְׁשֶׁה קָרָשִׁים: (כג) וּשְׁנֵי
קָרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לְמִקְצַעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכָתָם:
(כד) וְיִהְיוּ תֹאמָם מְלֻמָּטָה וַיַּחֲדּוּ וַיְהִיו תְּמִים
עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטֹּבַעַת הָאֶחָת בֶּן יִהְיֶה לַשְּׁנִיָּהֶם
לִשְׁנֵי הַמִּקְצַעַת וַיְהִיו: (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה קָרָשִׁים
וְאַדְנִיָּהֶם כֶּסֶף שְׁשֶׁה עֶשֶׂר אַדְנִים שְׁנֵי אַדְנִים
תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ
הָאֶחָד: (כו) וַעֲשִׂיתָ בְּרִיחַם עֲצֵי שֹׁטִים חֲמִשָּׁה
לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: (כז) וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחַם לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחַם לְקָרְשֵׁי צֹלַע הַמִּשְׁכָּן לִירְכָתָם יָמָה:
(כח) וְהַבְּרִיחַ הַתֵּיכָן בְּתוֹךְ הַקָּרָשִׁים מִבֶּרֶחַ
מִן־הַקָּצָה אֶל־הַקָּצָה: (כט) וְאֶת־הַקָּרָשִׁים תַּצְפֶּה
זָהָב וְאֶת־טֹבַעֲתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בְּתִים

venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (20) Ed all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione, venti assi. (21) E le quaranta loro basi d'argento, due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (22) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, farai sei assi. (23) E due assi farai ai cantoni del tabernacolo in fondo. (24) E saranno gemelle [si combaceranno] abbasso, ed insieme finiranno in cima, in un anello; tali saranno quelle due (assi): staranno ai due cantoni. (25) Saranno (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (26) E farai sbarre di legni d'acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (27) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e cinque sbarre per le assi di quel lato del tabernacolo, ch'è in fondo, (cioè) a occidente. (28) La sbarra poi di mezzo, (situata) alla metà (dell'altezza) delle assi, deve scorrere da una estremità all'altra [mentre sopra e sotto di essa ogni sbarra sarà di due pezzi]. (29) Le assi copirai d'oro, e d'oro farai le loro anella, per passarvi le sbarre, e

(בר) תאמרים: כאילו הם תאומים, וכן יחדו יהיו חמים כירש ר"ג כי כמו תאומים, ואני תרגמתי כפי הנקדה (fairanno), והבחנו אחד בלשון הנופל על הלשון, תחלה תאומים (לשון תאומים), ואח"כ חמים, שענין הם וגשלים. (בם) כיפיות שכתב ר"ג י"ג דומה

לְבָרִיחַם וְצִפִּית אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב: (א) וְהִקְמַת
 אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הִרְאִיתָ בְּהָר: ס
 הַמִּשְׁכָּן (לא) וְעָשִׂיתָ פָּרְכָת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ
 כְּרִבִּים: (לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עֲמוּדֵי
 שָׁטִים מִצָּפִים זָהָב וְוִיחָם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה
 אֲדָנֵי־כֶסֶף: (לג) וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרְכָת תַּחַת
 הַקְּרָסִים וְהִבֵּאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרְכָת אֶת
 אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהַכְדִּילָהּ הַפָּרְכָת לָכֶם בֵּין
 הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים: (לד) וְנָתַתָּ אֶת־
 הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים:
 (לה) וְשַׁמַּת אֶת־הַשְּׁלֶחָן מִחוּץ לַפָּרְכָת וְאֶת־
 הַמִּנְרָה נִבַּח הַשְּׁלֶחָן עַל צִלְע הַמִּשְׁכָּן תִּימְנָהּ
 וְהַשְּׁלֶחָן תִּתֵּן עַל־צִלְע צָפוֹן: (לו) וְעָשִׂיתָ מִסָּךְ
 לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר מַעֲשֶׂה רֶקֶם: (לז) וְעָשִׂיתָ לַמִּסָּךְ
 חֲמִשָּׁה עֲמוּדֵי שָׁטִים וְצִפִּית אֹתָם זָהָב וְוִיחָם
 זָהָב וַיִּצְקֶתָ לָהֶם חֲמִשָּׁה אֲדָנֵי נְחֹשֶׁת: ס

coprirai le sbarre d'oro. (30) Indi erigerai il tabernacolo nell'adequata maniera che ti sarà mostrata nel monte. (31) E farai una portiera di lana azzurra, di porpora, e di scarlatta, e di bisso ritorto: sarà fatta con figure di cherubini a lavoro di arazziere. (32) E la porrai sopra quattro colonne di legni d'acacia, coperte d'oro, coi loro uncini d'oro, sopra quattro basi d'argento. (33) Porrai cioè la portiera sotto i fermagli; ed ivi, al di là della portiera, introdurrà l'arca dell'Ammonizione; e la portiera vi servirà di divisione tra il luogo santo ed il Santo dei santi [il santissimo]. (34) E porrai il coperchio sull'arca dell'Ammonizione, nel Santo dei santi. (35) E collocherai la mensa al di fuori della portiera, ed il candelabro rimpetto alla mensa, al lato meridionale del tabernacolo, e la mensa porrai al lato settentrionale. (36) E farai una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatta, e di bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (37) E farai per la tenda cinque colonne di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, coi loro uncini d'oro; e farai per esse, di getto, cinque basi di rame.

לו בלשון חִטְלָקִי pippio, עֵינִן ר"ש וחס שכתב מדק קנס חלול הכוונה קנס חלול
קלוק לארס (mezzo tubo).

כז

שער (א) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה
 אַמּוֹת אָרְךְ וְחֲמִשָּׁה אַמּוֹת רָחֵב רְבֹועַ יְהִי־הֵה
 הַמִּזְבֵּחַ וּשְׁלֹשׁ אַמּוֹת קָמָתוֹ: (ב) וְעָשִׂיתָ קִרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵיתָיו מִמֶּנּוּ תִהְיֶינָן קִרְנָתָיו וְצִפִּיתָ
 אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: (ג) וְעָשִׂיתָ סִירְתָיו לְרִשְׁנֹו וַיַּעֲזוּ
 וּמִזְרְקָתָיו וּמִזְלָגָתָיו וּמַחְתָּתָיו לְכָל־כֵּלָיו
 תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: (ד) וְעָשִׂיתָ לוֹ מִכְבָּר מַעֲשֶׂה
 רִשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרִשֶׁת אַרְבַּע טַבָּעֹת
 נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: (ה) וְנָתַתָּה אֹתָהּ
 תַּחַת כָּרֶכֶב הַמִּזְבֵּחַ מִלְמָטָה וְהָיְתָה הָרִשֶׁת
 עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ: (ו) וְעָשִׂיתָ בָּדִים לַמִּזְבֵּחַ בָּדֵי
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת: (ז) וְהוּבֵא אֶת־
 בָּדָיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבָּדִים עַל־שְׁתֵּי צִלְעֹת
 הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׁאֵת אֹתוֹ: (ח) נָכוֹב לָחֹת תַּעֲשֶׂה
 אֹתוֹ כְּאִשֹּׁר הָרָאָה אֹתָךְ בְּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ: ס
 שביעי (ט) וְעָשִׂיתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן לַפָּאֵת נָגִב־

XXVII

(1) E farai l'altare di legni d'acacia, di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza; quadrato sarà l'altare: e di tre braccia (sarà) l'altezza sua. (2) E farai le sue prominente sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso saranno le sue prominente: e lo coprirai di rame. (3) E farai le sue caldaje, ove raccoglierne la cenere, e le sue pale, e i suoi bacini, e le sue forchette, e le sue palette: tutt'i suoi arredi farai di rame. (4) E gli farai un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete; e farai sopra la rete quattro anella di rame, alle quattro sue estremità. (5) E l'applicherai sotto il Carcòv [?] dell'altare, dall'ingiù; e la rete sarà (da terra) sino alla metà (dell'altezza) dell'altare. (6) E farai stanghe per l'altare, stanghe (cioè) di legni d'acacia, e le coprirai di rame. (7) Le sue stanghe verranno introdotte nelle anella; e le stanghe staranno ai due lati dell'altare, quando si avrà a portarlo. (8) Vuoto, (formato) di tavole, lo farai; come ti si fa vedere nel monte, così faranno. (9) E

(2) יעיו: לאסוף הדשן. מורקותיו: לקבלת הדם. מולגותיו: להסוך הכתמים על האש. מרתותיו: למחות האש. (10) כפירוש ר"י ונגד הטעמים, המכבר סביבות המזבח לקבל הכתמים והעגנים הטופלים (תרגום ירושלמי). ועשיית על דרשת ארבע מבעות נחשת: לשאת בהן את המזבח, עיין למטה ל"ח ה' ו' ז' (וא"ח), והיו על דרשת חגל המכבר למעלה, אך לא היו קבועות נחבר, אלא נחשת. המכבר לא היה

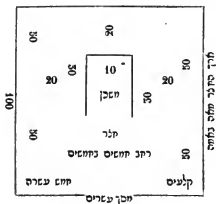
תִּימְנָה קִלְעִים לַחֲצֵר שֵׁשׁ מִשְׁזָר מֵאָה בָּאֵמָה
 אָרְךְ לַפֶּאֶה הָאֶחָת: (י) וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים
 וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחֹשְׁקֵיהֶם
 כָּסֶף: (יא) וְכֵן לַפֶּאֶת צִפּוֹן בָּאָרְךְ קִלְעִים מֵאָה
 אָרְךְ וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחֹשְׁקֵיהֶם כָּסֶף: (יב) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֶת־יָם קִלְעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם
 עֲשָׂרָה וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרָה: (יג) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֶת קִדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: (יד) וְחֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה אַמָּה קִלְעִים לַכֶּתֶף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
 וְאַדְנִיָּהֶם שְׁלֹשָׁה: (טו) וְלַכֶּתֶף הַשְּׂנִית חֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה קִלְעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (טז) וְלִשְׁעַר הַחֲצֵר מֶסֶךְ י עֲשָׂרִים
 אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר
 מַעֲשֶׂה רֶקֶם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנִיָּהֶם
 אַרְבָּעָה: טזמדר (יז) כָּל־עַמֻּדֵי הַחֲצֵר סָבִיב
 מְחֻשְׁקִים כָּסֶף וְוֵיָּהֶם כָּסֶף וְאַדְנִיָּהֶם נְחֹשֶׁת:

farai l'atrio del tabernacolo. Al lato di mezzodi, (detto) il lato destro, l'atrio avrà delle cortine di bisso ritorto, in cento braccia di lunghezza: (ciò) per un lato. (10) E (avrà) le sue colonne, venti, colle loro basi, venti, di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (11) E così al lato settentrionale della lunghezza (vi saranno) cortine (lungo lo spazio di) cento braccia, colle relative venti colonne, e le loro venti basi, di rame; e gli uncini delle colonne e i fregi delle medesime, d'argento. (12) E la larghezza dell'atrio, dalla parte d'occidente, (avrà) cinquanta braccia di cortine, e le loro colonne dieci, e le loro basi dieci. (13) E la larghezza dell'atrio dal lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (sarà di) cinquanta braccia. (14) E quindici braccia di cortine (vi saranno) da una parte colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte quindici (braccia di) cortine, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (16) Ed all'ingresso dell'atrio (vi sarà) una tenda di venti braccia, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto, lavoro di ricamatore; colle loro colonne quattro e le loro basi quattro. (17) Tutte le colonne dell'atrio, intorno [cioè ai quattro lati del medesimo], avranno fregi d'argento, e i loro uncini d'argento, e le loro basi di

קנב חלל מיתלטל, כי לחטה (ל"ט ל"ט) הזכיר שבניאו אל משה את מנחת הנחשת
ואת חכבר הנחשת אשר לו, ושם לא הזכיר דבר ממה שהיה קנב צנף אחר, כגון
הללחות, המכנת, הזר, הנגיעים, הכפתורים והפרחים (א"ח). (יד) ורמב"ם עשרה

(יח) אָרְךָ הַחֲצֵר מֵאָה בָּאַמָּה וְרָחֶב י' חֲמִשִּׁים
 בְּחֲמִשִּׁים וְקָמָה חֲמִשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מִשּׁוֹר
 וְאַדְנִיָּהֶם נְחִשֶׁת: (יט) לְבַל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכָל
 עֲבֹדָתוֹ וּכְל־יִתְּדֵתָיו וּכְל־יִתְּרֵת הַחֲצֵר
 נְחִשֶׁת: ס ס ס כ (כ) וְאַתָּה תַּצְנֶה י'
 אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלָיךְ שֶׁמֶן זֵית זָךְ
 כֶּתִית לַמָּאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: (כא) בָּאֵהָל
 מוֹעֵד מִחוּץ לַפֶּרֶכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֹדֶת יַעֲרֹךְ
 אֹתוֹ אֶהְרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה
 חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ס

אמת קלעים לבחף: עיין ר"י פסוק י"ג. (יד) ורחב חמשים בחמשים:
 עיין ר"י, חו' ס"א לורית:

rame. (18) La lunghezza dell'atrio cento braccia, e la larghezza cinquanta per cinquanta [cioè l'atrio propriamente detto era un quadrato di cinquanta braccia, ma coll'incluso tabernacolo e venti braccia di spazio ai lati e al di dietro del medesimo, formava un rettangolo di cinquanta per cento braccia], e l'altezza cinque braccia; (formato di cortine) di bisso ritorto, colle relative basi di rame. (19) Tutti gli arredi del tabernacolo, per tutto ciò che vi possa occorrere, e tutti i suoi chiodi, e tutt'i chiodi dell'atrio (saranno) di rame. (20) E tu comanderai ai figli d'Israel, che ti rechino dell'olio d'oliva, chiaro, vergine [cioè estratto con una semplice ammaccatura delle olive], da illuminazione, per far ardere un lume quotidianamente. (21) Nel padiglione di congregazione, al di fuori della portiera, situata davanti al(l'arca del)la Legge, Aronne e i figli suoi l'acconceranno (in guisa che arda) da sera a mattina, innanzi al Signore. Statuto perpetuo per l'età avvenire, a carico dei figli d'Israel.

(ב) ויקחו אליך: יקחו ויביאו אליך, כמו קחם כא אלי (ברא' מ"ח ע'). כתיב:
חמר לאחך, וכן יך, ולא לזית חסיד: כל ערב וערב, ולא היה דולק אלא מערב
עד בקר, ככרוב נחקר שחר זה. (כא) מאת: ע"י כי חק לכהנים מאת מרעה,
זה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת וזכוי הזנח (יברים י"ח ג').

כח

(א) וְאַתָּה הִקְרַב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ
 וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹלִי
 אַהֲרֹן נָדָב וָאִבִּיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי
 אַהֲרֹן: (ב) וַעֲשִׂיתָ בְּגָד־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ
 לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת: (ג) וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־
 חֲכָמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאֲתָיו רוּחַ חָכְמָה וַעֲשׂוּ
 אֶת־בְּגָדֵי אַהֲרֹן לְקֹדֶשׁוֹ לְכַהֲנוֹלִי: (ד) וְאַלֶּה
 הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶר וּמְעִיל
 וּכְתָנֶת תִּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֶט וַעֲשׂוּ בְּגָדֵי־
 קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹלִי: (ה) וְהֵם
 יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
 וְאֶת־תוֹלַעַת חֹשֶׁן וְאֶת־חֹשֶׁן: (ו) וַעֲשׂוּ
 אֶת־הָאַפֹּדֶר זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תוֹלַעַת חֹשֶׁן
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר מְעֻשָּׂה חֹשֶׁב: (ז) שְׁתֵּי כְּתֹפֶת
 חֲבֵרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִבָּר:

XXVIII

(1) Tu poi avvicina a te [dichiarerai prossimi a te in rango] tra i figli d'Israel, Aronne tuo fratello, e i figli suoi con lui, perchè siano sacerdoti a me; Aronne (dico), e Nadàv ed Avihù, ed Eleazzaro ed Ithamàr, figli d'Aronne. (2) E farai abiti sacri per Aronne tuo fratello, per onore e per maestà. (3) E tu parlerai a tutti gli uomini d'ingegno, ad ogni uomo che fu da me dotato di spirito ingegnoso; ed essi faranno gli abiti d'Aronne, coi quali sarà consacrato ad essere sacerdote a me. (4) E questi sono gli abiti che faranno: pettorale, dorsale, manto, tonaca trapunta, mitra, e cintura. Faranno cioè abiti santi per Aronne tuo fratello e pe' figli suoi, coi quali saranno sacerdoti a me. (5) I medesimi [gli artefici] riceveranno l'oro e la lana azzurra, e la porpora, e lo scarlatto, ed il bisso. (6) E faranno il dorsale, d'oro, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto, a lavoro d'arazziere. (7) Avrà

(א) ואחת הקרב אלך: אין הכוונה שהקדשם אינאזו אלך, אך הוא כמו הקרב אומך ואח כל אחך בני לוי אתך (במדבר י"ו), ענין הפרשה והכדלה לגדולה וכוונת. לברגו: אין ה"י כנו, אלא ע"ד ל' ארומית, לקטלה, לקטלומים; והיות כאן אחר הפעל חלת לי שהיא חלה זעירה עשו ככנו מחובר, ואשרו לכהנו לי כדרך שאחרים לקטלומים. ואשכחם זיהיה לכהנו פעל יונא (לעשות אותו כסן) איכנו נראה, כי לא מנאנו כִּכְנו אלא פעל עמוד; חלד אשם הים יונא ה"ל לכהנו לי. והכנס הכהונה נכרת בנגדים, וזוה קחמן יכהן פאר, ולפיכך פירש מיד הנגדים אשר יעשו. (ג) אשר מלאותיו: כל אחד מהם, ולדעת ראב"ע סכנו חור לל, ואינו כנו, כי מנאנו ומלא אותו רוח אלהים, מלא אותם חכמת לב, והושע בן נון מלא רוח חכמה, ומליאת מלא לבו רוח חכמה לא מנאנו. (ד) וזה חבלת וארמון ושאר המינים כל א'

וְחָשַׁב אֶפְרָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כִּמְעַשְׂהוּ מִמֶּנּוּ
 יִהְיֶה זֶהֱב תְּכֵלֶת וְאַדְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
 מִשְׁזָר; (א) וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹהַם וּפְתַחְתָּ
 עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; (ב) שֵׁשֶׁה מִשְׁמַתָּם
 עַל הָאַבֶּן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה
 הַנּוֹתָרִים עַל־הָאַבֶּן הַשֵּׁנִית כְּתוּלְדָתָם; (ג)
 מַעֲשֵׂה חֲרֹשׁ אֶבֶן פְּתוּחֵי חֹתָם תִּפְתַּח אֶת־
 שְׁתֵּי הָאַבְנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסֵּבֶת
 מִשְׁבָּצוֹת זֶהֱב תַעֲשֶׂה אֹתָם; (ד) וְשַׁמֹּת אֶת־
 שְׁתֵּי הָאַבְנִים עַל כְּתֻפֹת הָאֹפֹד אַבְנֵי זָכָרָן
 לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִשְׂאֹ אֶהְרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי
 יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְּתָפָיו לְזָכָרָן; (ה) שְׁנֵי
 וְעָשִׂיתָ מִשְׁבָּצֹת זֶהֱב; (ו) וְשְׁתֵּי שְׂרָשְׁרָת
 זֶהֱב טָהוֹר מְגַבֵּלֹת תַעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֶבֶת
 וְנִתְּתָה אֶת־שְׂרָשְׁרַת הָעֶבֶת עַל־הַמִּשְׁבָּצֹת;
 (ז) וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כִּמְעַשְׂה
 אֹפֹד תַעֲשֶׂנוּ זֶהֱב תְּכֵלֶת וְאַדְמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר תַעֲשֶׂה אֹתוֹ; (ח) רְבֹוע יִהְיֶה

due spillini attaccati alle due sue estremità, mediante i quali resterà unito (al pettorale). (8) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli starà sopra, sarà del medesimo lavoro, formante parte di esso (dorsale); d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, di scarlatta, e di bisso ritorto. (9) E prenderai due pietre d'onice, e inciderai sopra di quelle i nomi dei figli d'Israel. (10) Sei dei nomi loro sopra una pietra, e i nomi dei sei rimanenti (inciderai) sull'altra pietra, secondo la loro nascita. (11) A lavoro d'incisore in pietra, a incisione di sigillo, inciderai nelle due pietre i nomi dei figli d'Israel; attorniate di castoni d'oro le farai. (12) Ed applicherai le due pietre sopra gli spillini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel; Aronne cioè porterà i loro nomi innanzi al Signore, sulle due spalle sue, per ricordo. (13) E farai castoni d'oro. (14) E due catenelle d'oro puro, farai di fila attortigliate, a lavoro di fune; ed applicherai tali catenelle funiformi sui castoni. (15) E farai il pettorale di decisione [onde traevansi gli oracoli], a lavoro d'arazziere; simile al lavoro del dorsale lo farai, d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, e di scarlatta, e di bisso ritorto lo farai. (16) Sarà un quadrangolo ripiegato [alla metà della

מהם היה משמש לבדו. מעשה חושב: אזור פתים של זכרים הרבה מוליך מהם לזרים זונים; וזה שכתב: ורקעו את פני הזהב וקנן פתילים לעשות בתוך התכלת ובתוך הארנמן וע' נס הוא כך פירושו: פתילי הזהב היו משמשים בקנת תקומות בין שאר הפתים שהיו משמשים באריגה. (ט) האפוד לא היה אלא לאחדיו כמו שפירש ר"י בפסוק ו'. אך היה בו משב האפוד שהיה חקיף את כל הגוף, כמ"ש ויתער אותו במשב האפוד ויאפד לו בו (ויקרא ט' ז'), וא"כ הוא חומר וישם עליו את המשב, א"כ קדם כתיבת המשב היה האפוד תער על הגוף, ואין תער אלא מה שחקיף מכל צד. וכן יבס עין מ"ג (פסוק כ"ח) להיות על משב האפוד, שהמשב נתון ממש על משב האפוד, כי המשב חקיף מכל צד. (יא) מעשה רדש אבן: כך היו ראויים להיות טעמי התבות הללו, ע' ר"י. (טז) חשן משפט: על שם האדום והחמים הנחזקים בו. (יז)

כְּפֹל זֶרֶת אָרְכוֹ וְזֶרֶת רָחְבוֹ: (י) וּמִלֵּאת בּוֹ
 מִלֵּאת אֶבֶן אַרְבַּעַת טוּרִים אֶבֶן טוּר אֶדֶם
 פֶּטְדָה וּבִרְקַת הַטּוּר הָאֶחָד: (יא) וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי
 נֶפֶךְ סַפִּיר וַיְהִלֵּם: (יב) וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לְשֵׁם
 שָׁבוֹ וְאַחֲלָמָה: (יג) וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תְּרִשִׁישׁ
 וְשֵׁם וַיִּשְׁפָּה מִשְׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם:
 (יד) וְהָאֲבָנִים תִּהְיוּ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל־שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי חוּתָם אִישׁ
 עַל־שֵׁמוֹ תִּהְיוּ לְשֵׁנֵי עֶשֶׂר שָׁבָט: (טו) וַעֲשִׂיתָ
 עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרֶשֶׁת גְּבֻלָּת מַעֲשֶׂה עֲבֹת זָהָב
 טָהוֹר: (טז) וַעֲשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב
 וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת
 הַחֹשֶׁן: (יז) וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב
 עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (יח) וְאֵת
 שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי
 הַמִּשְׁבָּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כְּתָפוֹת הָאֶפֶד אֶל־
 מֹל פָּנָיו: (יט) וַעֲשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב וְשָׂמַתָּ
 אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׁפָתָיו אֲשֶׁר

lunghezza, per poter contenere gli Urim]; avrà una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza. (17) E v'incastrerai, come incastransi le pietre (preziose), quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formeranno) il primo ordine. (18) E l'ordine secondo: carbonchio, zaffiro, e diamante [?]. (19) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amati-
sta. (20) E l'ordine quarto: crisolito, onice, e diaspro. Inca-
stonate in oro saranno nelle loro incastrature. (21) Queste pie-
tre porteranno i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappre-
senteranno le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (22) E farai pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (23) E farai pel pettorale due anella d'oro, ed applicherai le due anella sulle due estremità del pettorale. (24) Ed applicherai le due funi d'oro sulle due anella, all'e-
stremità del pettorale. (25) E le due estremità delle due funi porrai sui due castoni, i quali applicherai sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (26) E farai (al-
tre) due anella d'oro, e le porrai sulle due estremità del pet-

כפול: כדי לתת בו האורים. (בא) תרין על שמות בני ישראל: הכונה יהיו עליהם שמות כ"י, כמו למעלה (י"א) תפתח את שתי האבנים על שמות כ"י, וכוננא בה (יחזקאל ח"ט ל"א) ושערי העיר על שמות שבע ישראל וכי' שער ראובן אחד שער יהודה אחד וכו', הכונה השערים יהיו נקראים על שמות שבע ישראל, יהיו נקראים עליהם שמות השבטים, וכאן האבנים תהיו על שמות בני ישראל, הכונה שיהיו שמות בני יעקב נקראים ומרוחם עליהן. שתי עשרה על שמותם: איננו כסל לשון, אבל הכונה כי לכך היו י"ב כנגד שמות השבטים. פתורי הרוחם וכו': האבנים תהיינה פתוחות פיהן ויהיו חתום באופן שיהיה עליהן כל שם בשמו, והם האבנים תהיינה לשני עשר שם, תהיו אחת חכרון לכל השבטים.

אֶל־עֶבֶר הָאָפוֹד בֵּיתָהּ: (כז) וַעֲשִׂיתָ שְׁתֵּי
 טִבְעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כְתָפוֹת
 הָאָפוֹד מִלְמָטָה מִמּוֹל פָּנָיו לְעִמָּת מַחְבְּרָתוֹ
 מִמֶּעַל לְחֹשֶׁב הָאָפוֹד: (כח) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן
 מִטְּבַעָתָו אֶל־טִבְעַת הָאָפוֹד בַּפֶּתִיל תְּכֵלֶת
 לְהָיִית עַל־חֹשֶׁב הָאָפוֹד וְלֹא־יִצַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל
 הָאָפוֹד: (כט) וְנָשָׂא אֶהֱרֹן אֶת־שָׂמֹת בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל בַּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לְבֹו בְּבָאוּ אֶל־
 הַקֹּדֶשׁ לְזִכְרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד: (ל) וְנָתַתָּ אֶל־
 חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתָּמִים וְהָיוּ

(*) מִטְּבַעָתוֹ ק'

ESODO XXVIII

torale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (27) E farai (altre) due anella d'oro, e le applicherai sugli spillini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (28) E si allaccerà il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale. (29) Aronne così porterà i nomi dei figliuoli d'Israel nel pettorale della decisione, sul suo petto, quando entrerà nel Santuario, per ricordo innanzi al Signore, di continuo. (30) E

עַל־לֵב אֶהְרֹן בִּבְאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אֶהְרֹן
 אֶת־מִשְׁפָּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לְבָבוֹ לִפְנֵי יְהוָה
 תָּמִיד: ס שְׁלִישׁ (לא) וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל
 הָאֶפֶוד כָּלִיל תְּכֵלֶת: (לב) וְהָיָה פִּירְאִישׁוֹ
 בְּתוֹכוֹ שֹׁפָה יְהִיָּה לִפְּיוֹ סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֶג
 כְּפִי תַּהֲרָא יְהִי־לוֹ לֹא יִקְרָע: (לג) וְעָשִׂיתָ עַל־
 שׁוּלְיוֹ רִמְנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 עַל־שׁוּלְיוֹ סָבִיב וּפָעֲמָנִי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב:
 (לד) פָּעֲמָן זָהָב וְרִמְּוֹן פָּעֲמָן זָהָב וְרִמְּוֹן עַל־

ESODO XXVIII

porrai dentro al pettorale della decisione gli Urim e i Tum-
 mim, e staranno sul petto d'Aronne quando entrerà innanzi al
 Signore; ed Aronne porterà sul petto sempre, (presentandosi)
 innanzi al Signore, la decisione [l'oracolo] dei figli d'Israel.
 (31) E farai il manto portante il dorsale, tutto di lana azzurra.
 (32) Ed avrà l'apertura superiore (ripiegata) al di dentro, la
 sua apertura (cioè) avrà un orlo intorno, a lavoro di tessitore;
 avrà un'apertura simile a quella d'una lorica, affinché non si
 laceri. (33) E farai ai suoi lembi melagrane di lana azzurra,
 e porpora, e scarlatto, a'suoi lembi (dico) tutt'intorno; e tra
 quelle sonagli d'oro tutt'intorno. (34) Un sonaglio d'oro ed

(כח) וְלֹא יִהְיֶה: עֵינַי רַד"ק בַּרְשִׁי. (ל) עֵינַי לְחֹטֵט וּקְרָא ס'. (לא) זֶה אֶחָד
 כַּחַן עָלָיו (ר"מ) וְאֶחָד כּוֹלֵל גַּם הַחֶשֶׁן, כַּחַן אֶחָד יָרֵד גִּידוֹ (שְׁמוּאֵל א' כ"ג ו')

שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב: (לח) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן
לְשֵׁרֶת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבָאוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
יְהוָה וּבָצֵאתוּ וְלֹא יָמוּת: ס (לח) וַעֲשִׂיתָ
צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתֶם
קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לח) וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פֶּתִיל תְּכֵלֶת
וְהָיָה עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מֹול פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת
יְהִיָּה: (לח) וְהָיָה עַל־מִצְחַ אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־עֹן הַקֹּדָשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְכָל־מִתְּנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָמִיד
לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה: (לח) וְשִׁבְצָתָ הַכֹּתֶנֶת
שֵׁשׁ וַעֲשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה
מַעֲשֶׂה רָקִם: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֹתֶנֶת
וַעֲשִׂיתָ לָהֶם אֲבָנִיִּים וּמַגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת: (מא) וְהַלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־
אַהֲרֹן אֶחָיֶךָ וְאֶת־בָּנָיו אֹתוֹ וּמִשְׁחָתָ אֹתָם
וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וּקְדַשְׁתָּ אֹתָם וּבִקְהַנּוּ־לִי:

שֶׁבִכּוֹנָה בֹּא אֶסְפֹּד וְסוּדָן עִם אֲזִיזִים וְחֻמִּים. (לח) בָּרָשׁ"י כ"י שְׂמִי, וְהִיא כוֹתֵן אֶת הַיָּד עַל
רֹאשׁ כִּינִי כֹנֵעַ, וְהַכֹּתֵל הַלְּמַנְעִי מִמִּזְיָקוֹ וְכוּ'. (לח) לְרָצוֹן לָהֶם: שֶׁאִם יִקְרִיעוּ וּקְדִישׁוּ

una melagrana, un sonaglio d'oro ed una melagrana, (farai) ai lembi del manto tutt'attorno. (35) Aronne l'indosserà per officiare, e così egli si farà sentire al suo entrare nel Santuario, ed al suo uscire, ed egli non morrà [cioè altrimenti morrà]. (36) E farai un diadema d'oro puro, e v'inciderai sopra, a incisione di sigillo: Santo al Signore. (37) E gli applicherai un cordoncino di lana azzurra, e starà sulla mitra: esso starà dalla parte anteriore della mitra. (38) Starà sulla fronte d'Aronne, e così Aronne porterà [assumerà sopra di sé, e n'impetrerà da Dio il perdono] le trasgressioni relative alle cose sante, ch'i figli d'Israel consecreranno, (relative cioè) a tutte le offerte da essi consacrate. Esso gli starà sulla fronte di continuo [ogni qual volta officierà], per ottenere per essi gradimento innanzi al Signore. (39) Farai la tonaca di bisso, trapunta; e farai una mitra di bisso; ed una cintura farai, a lavoro di ricamatore. (40) Farai poi delle tonache pei figli di Aronne, e farai loro delle cinture; come pure farai loro dei turbanti, per onore e per maestà. (41) Li farai indossare [i sin qui accennati indumenti] ad Aronne tuo fratello, ed ai figli

אזיה דבר בלא טהרת הכוונה, אע"פ כי יהיו קרובותיהם לרצון, ע"י הל' שהיה כתוב עליו קדש לה', בל' בזכות הכ"ה שהיה קדוש והנה הוא כמו מליץ בין העם לאלהיו. בר"ש כ"י שישמש בו. (ולא) בעתשה רוקם: כ"ל כי מחלה לא היתה מלאכת הרקמה בנחש, אלא שהיו מניחים הטורה בנגד בפני עמון, וא"כ היו מדקקים אותה על הנגד האחר. וזהו אבני סוך ורקמה (ד"ה א' כ"ט ב') אבנים שמדקקין אותן על הקיר לבני; עיין פירושי לישעים כ"ד י"א. והנה שרש רקם קרוב לשרש קרם, שענינו שטיחת העור המדבק על הטף, וקרוב לזה נ"כ שרש רקע שענינו שטיחה, ובל' ארומית ענינו חינקן הנגד ע"י טלחי שטחים ומחברים עליה וא"כ התחבמו לעשות הרקמה ע"י מחט בלא תוספת נגד על גנה, ובשאר למלאכה זו גם רקמה, כימי קדם: וא"כ התחבמו לעשות הטורות בארעה עמון, וקראו למעשה זה מעשה חושב לרוב התחבום והענין הנגזרת לה. (מא) עיין למטה כ"ט ט'.

(מב) וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנָסֵי-בָד לְבָסוֹת בָּשָׂר
 עֲרוּהָ מִכְתָּנִים וְעַד-יָרְכִים יִהְיוּ: (מג) וְהָיוּ עַל-
 אֲהֲרֹן וְעַל-בָּנָיו כְּבָאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ
 בְּנִשְׁתָּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בְּקֹדֶשׁ וְלֹא-יִשְׂאוּ
 עֹון וּמָתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וְלִירְעוֹ אַחֲרָיו: ס

כט

רביע (א) וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם
 לְקֹדֶשׁ אַתֶּם לְכַתֵּן לִי לָקַח פֶּר אֶחָד בֶּן-
 בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם: (ב) וְלֶחֶם מִצּוֹת
 וְחֹלֶת מִצָּה בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְרִקְיָקִי מִצּוֹת
 מִשְׁחִים בְּשֶׁמֶן סֵלֶת חֲטִים תַּעֲשֶׂה אַתֶּם:
 (ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל-סֵל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם
 בַּסֵּל וְאֶת-הַפֶּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: (ד) וְאֶת-
 אֲהֲרֹן וְאֶת-בָּנָיו תְּקַרֵּיב אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
 וְרַחֲצֵת אַתֶּם בְּמַיִם: (ה) וְלָקַחְתָּ אֶת-הַבְּגָדִים
 וְהַלְבַּשְׁתָּ אֶת-אֲהֲרֹן אֶת-הַכֹּהֲנֹת וְאֵת מְעִיל

suoi con lui; e gli ungerai, e gl'installerai, e li dichiarerai santi, e saranno sacerdoti a me. (42) Fa loro altresì calzoni di lino, per coprire le parti vergognose; i quali saranno dai lombi sin giù delle cosce. (43) (Questi indumenti) staranno sopra Aronne e sopra i figli suoi, quand'entreranno nel padiglione di congregazione, o quando si appresseranno all'altare per fare le sacre funzioni; altrimenti incorrerebbero in trasgressione, e morrebbero. Statuto perpetuo per lui, e per la sua discendenza dopo di lui.

XXIX

(1) E questo è ciò che farai loro, per consacrarli, sicchè siano sacerdoti a me. Prendi un giovine toro, e due montoni immacolati. (2) E dei pani azzimi, e delle focacce azzime intrise coll'olio, e focacce azzime di pasta molle, unte d'olio; le quali (tutte) farai di fior di farina di frumento. (3) E le porrai in un paniere, e le presenterai [le rechnerai nell'atrio del tabernacolo] nel paniere. Come pure (conduirai ivi) il toro e i due montoni. (4) E farai che si presentino all'ingresso del padiglione di congregazione [cioè nell'atrio suddetto] Aronne e i figli suoi, e si bagnino nell'acqua. (5) E prenderai gl'indumenti, e farai indossare ad Aronne la tonaca, ed il manto del dorsale, ed il dorsale ed il pettorale, e glieli assetterai

(ב) ורקיק מצות: חרס חנקלם חסמוני, ועלי סמכתי כחרטום. (ג) והקרבת אוחם: אל מנר הקשן (ד"א). (ד) אל פה אהל מועד: הוא מנר הקשן.

הָאֹפֶר וְאֶת־הָאֹפֶר וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאֶפְדֹת לוֹ
בְּחֹשֶׁב הָאֹפֶר: (א) וְשָׂמַת הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ
וְנָתַת אֶת־נֹזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנֶפֶת: (ב) וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֵׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּצְקֶתָ עַל־רֹאשׁוֹ וּמִשְׁחָתָהּ
אֹתוֹ: (ג) וְאֶת־בְּנָיו תִּקְרִיב וְהִלְבִּשְׁתָּם כְּתֹנֶת:
(ד) וְחִגְרְתָּ אֹתָם אֲבֵנֹת אֹהֶרֶן וּבָנָיו וְחִבִּשְׁתָּ
לָהֶם מִגְבָּעוֹת וְהָיְתָה לָהֶם כִּהְנֶה לְחֻקֹּת
עוֹלָם וּמִלֵּאת יָד־אֹהֶרֶן וַיִּד־בְּנָיו: (ה) וְהִקְרַבְתָּ
אֶת־הַפֹּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וּסְמָךְ אֹהֶרֶן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפֹּר: (ו) וְשַׁחֲטָתָ אֶת־
הַפֹּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (ז) וְלָקַחְתָּ
מִדָּם הַפֹּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעְךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ: (ח) וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקָּרֶבֶת וְאֵת הַיִּתְרֹת עַל־הַכֹּבֶד וְאֵת שְׁתֵּי
הַכְּלִיֹּת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ
הַמִּזְבֵּחַ: (ט) וְאֶת־בֶּשֶׂר הַפֹּר וְאֶת־עֲרוֹ וְאֶת־
פָּרְשׁוֹ תִשְׂרֹף בְּאֵשׁ מְחֹזֵן לַמִּחֲנֶה חֲטָאת

colla fascia del dorsale. (6) E gli porrai la mitra sul capo, ed applicherai sulla mitra il sacro diadema. (7) E piglierai l'olio di unzione, e ne colerai sul suo capo, e (così) lo costituirai Unto [cioè investito della sua dignità]. (8) Indi farai che si avvicinino i suoi figli, e farai loro indossare le tonache, (9) E cingerai loro la cintura, ad Aronne (cioè) ed ai figli suoi, ed avvolgerai loro [a questi ultimi] i turbanti; ed acquisteranno il sacerdozio qual diritto perpetuo. Indi installerai Aronne e i figli suoi. (10) Farai cioè avvicinare il toro innanzi al padiglione di congregazione, ed Aronne e i figli suoi imporranno le loro mani sul capo del toro. (11) E scannerai il toro davanti al Signore, (cioè) all'ingresso del padiglione di congregazione. (12) E piglierai del sangue del toro, e ne metterai col dito sulle prominenze dell'altare, e tutto il (restante del) sangue verserai al (sito detto il) fondamento dell'altare. (13) E prenderai tutt' il sevo che cuopre le interiora, e la rete [omento] ch'è sul fegato, e i due reni, ed il sevo ch'è sopra di essi; e arderai (ciò tutto) sull'altare. (14) E la carne del toro, e la sua pelle, e le sue feccie, abbrucerai fuori dell'accampamento: egli è questo un sacrificio di aspersione [cioè

ע' ר"ש פסוק ג' מ"א. (ו) ומשחת אותו: הכוונה ע"י הילוקס הזאת חמשה אומי משח, כל' מחוזה שזה הרי הוא וכל זרעו כהנים, המשיחה הזאת סימן לגדולה ושררה קדושה העוברת מחז לבן, ולכך לא נחשבו בני אהרן, ולא בני סמליים (אם לא נשעת סתלקות, כמו שנמשח שלמה מבני מתלוקתו של אדוניוהו). ולמשה פסוק כ"ט למשחם בבס, בזה הסימל להוראת הגדולה בלי שמהים"ם משיחה חמש. וכן יען משח' ה' אומי (ישעיה ס"א א'), ואת אלישע בן שפט חמש לבניא תחתך (מ"א י"ט י"ז) הם לשון מושאל דרך משל, כי לא היתה שם משיחה, גם לא יתכן שיהיה הנביא נמשח, כי אין גדולתו ירושה לבניו. (ב) ומלאת יד אהרן: כראש עיקר הסליחה הזאת כי הנאז לכהן היה בא לפני האל בידים מלאות מנחה, כענין התנופה; וכיוצא בזה ווי מחבבד למלאות ידו היום לה' (ד"ס א' כ"ט ה'), וכן כאן ושחת הכל על כפי אהרן, ונ"ע.

הוא: (טו) וְאֶת־הָאֵילִּ הָאֶחָד תִּקַּח וְסָמְכוּ
 אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאֵיל: (טז)
 וְשִׁחַטְתָּ אֶת־הָאֵיל וְלִקַּחְתָּ אֶת־דָּמּוֹ וְזִרְקַתָּ
 עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: (יז) וְאֶת־הָאֵיל תִּנְתַּח
 לַנִּתְחָיו וְרַחֲצֵתָ קִרְבּוֹ וּכְרַעְיוֹ וְנִתַּח עַל־
 נִתְחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ: (יח) וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־
 הָאֵיל הַמִּזְבֵּחַ עֲלֶה הוּא לִיהוָה רִיחַ נִיחֹחַ
 אִשָּׁה לִיהוָה הוּא: הַמִּשִּׁי (יט) וְלִקַּחְתָּ אֶת הָאֵיל
 הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
 הָאֵיל: (כ) וְשִׁחַטְתָּ אֶת־הָאֵיל וְלִקַּחְתָּ מִדָּמוֹ

ESODO XXIX

del cui sangue dovevano farsi aspersioni sulle prominenzze dell'altare]. (15) E piglierai uno dei montoni, ed Aronne e i suoi figli imporranno le loro mani sul capo del montone. (16) E scannerai il montone, e prenderai il suo sangue, e lo spargerai sull'altare, all'intorno. (17) E taglierai il montone nei suoi quarti, e ne laverai le interiora e le gambe e le porrai presso ai suoi quarti ed al suo capo. (18) E arderai tutt'il montone sull'altare, esso è un olocausto ad onore del Signore; odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore egli è. (19) E prenderai l'altro montone, ed Aronne e i figli suoi imporranno le loro mani sul capo del montone. (20) E scan-

וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אֶהְרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אָזֶן
 בְּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן
 רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 סָבִיב: (כא) וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהוֹיֵיתָ עַל־אֶהְרֹן וְעַל־בְּנָדָיו
 וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בְּגָדֵי בָנָיו אֹתוֹ וְקָרַשׁ הוּא
 וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבְגָדֵי בָנָיו אֹתוֹ: (כב) וְלָקַחְתָּ
 מִן־הָאֵיל הַחֹלֶב וְהָאֵלֶּה וְאֶת־הַחֹלֶב
 הַמִּכֶּסֶה אֶת־הַקָּרֹב וְאֶת יִתְרֵת הַכֹּהֵן וְאֶת
 שְׁתֵּי הַכֹּלִיֹּת וְאֶת־הַחֹלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֶת

GENESI XXIX

nerai il montone, e prenderai del suo sangue, e ne metterai sulla sommità dell'orecchia destra d'Aronne e su quella dei figli suoi, e sul pollice della loro mano destra, e sul pollice del loro piede destro; e spargerai il (rimanente del) sangue sull'altare, all'intorno. (21) E piglierai del sangue ch'è sull'altare, e dell'olio di unzione, e ne spruzzerai sopra Aronne e sui suoi abiti, come pure sui suoi figli e sugli abiti loro; e così resterà consacrato egli, come pure i suoi abiti, e con lui i figli suoi e gli abiti dei figli suoi. (22) E prenderai del

(יד) חֲמֹאת: ע' וקרא ד'. (כב) כי איל מלואים הוא; לסיק מקח גם שוק הימין
 להקטיר עם האמורים שלא מנאנו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא ו כללנו,

שֹׁק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֵּאִים הוּא: (כג) וּכְכֹר לֶחֶם
 אֶחָת וַחֲלַת לֶחֶם שֶׁמֶן אֶחָת וְרִקִּיק אֶחָד
 מִסֵּל הַמִּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: (כד) וְשִׁמַּת
 הַכֹּל עַל כַּפֵּי אֶהֱרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהִנֵּפֶת
 אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: (כה) וְלָקַחְתָּ אֹתָם
 מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־הָעֹלָה לְרִיחַ
 נִיחֻיָּה לִפְנֵי יְהוָה אִשָּׁה הוּא לַיהוָה: (כו)
 וְלָקַחְתָּ אֶת־הַחֹזֶה מֵאֵיל הַמִּלֵּאִים אֲשֶׁר
 לְאֶהֱרֹן וְהִנֵּפֶת אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה
 לָהּ לִמְנָח: (כז) וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־חֹזֶה הַתְּנוּפָה
 וְאֵת שֹׁק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוֹנֵף וְאֲשֶׁר הוֹרֵם
 מֵאֵיל הַמִּלֵּאִים מֵאֲשֶׁר לְאֶהֱרֹן וּמֵאֲשֶׁר
 לְבָנָיו: (כח) וְהָיָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו לַחֲק־עוֹלָם
 מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְּרוּמָה הוּא וְתְּרוּמָה

עיין ר"ע. (כד) התנופה היא הנזה והולכה והנחה, כי הכהן היה מקבל מיד חביא
 הקרבן וחביא וחולק וחביא לבחון שהדבר יונא מרשות הנעלים לרשות גבוה, וכן אהרן
 קבל את הלויס שהיו נתונים לה' וזאת בני ישראל והניף אותם (בחדבר ח' י"א וב"א),
 וכן בכל השלמים המקריב את זבח שלמים לה' ידיו תביאנה את אשי ה' את התלג על
 החזה יביאנו, את החזה להניף אותו תנופה לבני ה' (ויקרא ל' ז') שבידו יביא את
 החזה כדי שיעלו יניף הכהן את התלג לבני ה'. והנה החזה לא היה משמש חלל כדי

montone il sevo e la coda, ed il sevo che cuopre le interiora, e la rete ch'è sul fegato, e i due reni, e il sevo ch'è sopra di essi, e la gamba destra; perocchè egli è montone d'installazione. (23) E un tondo di pane, e una focaccia di pane coll'olio, ed una di pasta molle, (piglierai) dal paniere dei pani azzimi, esistente innanzi al Signore [cioè nell'atrio]. (24) E porrai il tutto sulle palme d'Aronne, e sulle palme de' figli suoi, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore [atto, col quale il sacerdote riceveva dall'oblato l'oggetto consacrato; e qui Aronne e i suoi figli erano gli oblatori, e Mosè, che gl'installava, fungeva da sacerdote]. (25) E piglierai quelle cose dalla mano loro, e le arderai sull'altare, coll'olocausto, in odore propiziatorio innanzi al Signore, egli è (cioè tutto) un sacrificio da ardersi al Signore. (26) E piglierai il petto del montone dell'installazione, appartenente ad Aronne, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore, e ti apparterrà qual (tua) porzione. (27) E dichiarerai sacri il petto, di cui fu fatta la dimenazione, e la gamba di tributo [cioè di diritto sacerdotale, questa volta però arsa sull'altare], che furono dimenati e levati (in tributo) dal montone d'installazione d'Aronne e de' figli suoi. (28) Ed apparterranno (in avvenire, il petto e

לשטוח עליו התלבים שהיו נריכים תנופה כי היו נקטרים על המזבח, ולכן נקרא חזה התנופה, והיה נאשר לכהן כמו הסל שהיו נותנים בו הנכורים. אבל השוק הוא תרומה לה' והאל נותנו לכהן, על כן נקרא שוק התרומה. ובפעם הזאת שהיא התחלת הקרבנות, ומקד אהרן ובניו, ראה ה' שידוע כי השוק הוא חלק נגבה, על כן נקטר גם הוא, ומזה שהיה חשש ככהן לא קבל רק החזה, והניף גם אחריו ובאשר לו לחזה, ולשון תנופה נאמר ג"כ להוראת ההפרשה ובתינה לנגבה, כי כל דבר הניתן לנגבה נקרא בשלש הנגבה והתרומה, כגון אשר הניף תנופת אבן (לחמה לה"ה כ"ג), לכל תנופות בני ישראל (נחדבר י"ח י"א); ועיין מה שכתבתי בדברים י"ו י' ושם נדבש בטעות חלה יונת, וגל חלה רחית. (כו) וקדשות: להורות, עיין רש"י א"כ וקדשת איט

יְהִיָּה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שְׁלֵמִיָּהֶם
 תְּרֹמַתָּם לַיהוָה: (כט) וּבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר
 לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָגָיו אַחֲרָיו לְמִשְׁחָה בָּהֶם
 וּלְמַלְאֲכָם אֶת־יָדָם: (ל) שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשׁוּ
 הַכֹּהֵן תַּחְתּוֹ מִבְּגָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל
 מוֹעֵד לְשֵׁרֶת בַּקֹּדֶשׁ: (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים
 תִּקַּח וּבִשְׁלַת אֶת־בִּשְׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: (לב)
 וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בִּשְׂרֵי הָאֵיל וְאֶת־
 הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסֵּל פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (לג) וְאָכְלוּ
 אַתֶּם אֲשֶׁר כֹּפֵר בָּהֶם לְמַלְאֲ אֶת־יָדָם לְקֹדֶשׁ
 אַתֶּם וְזָר לֹא־יֹאכַל בִּי־קֹדֶשׁ הֵם: (לד) וְאִם־
 יוֹתֵר מִבִּשְׂרֵי הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר
 וְשִׂרְפֹתָ אֶת־הַנוֹתֵר בָּאֵשׁ לֹא יֹאכַל בִּי־קֹדֶשׁ
 הוּא: (לה) וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כָּל
 אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָךְ שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם:
 (לו) וּפָר חֲטָאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכֹּפְרִים

דבק עם מחיל החלואים, וראוי האתנה לבוא בחלת התרומה, ותלות אשר הוכף ואשר
 הורם דבקית עם מחיל החלואים, הנה והסוק שבעים הוזה הוכף והורם מחיל החלואים

la gamba destra) ad Aronne, ed a'suoi figli, qual diritto perpetuo, (da percepire) dai figli d'Israel, poichè sono un (sacro) tributo. Saranno un tributo dei figli d'Israel, (da prelevarsi) dai loro sacrifici di contentezza, la parte (cioè) che avranno a prelevarne pel Signore. (29) Gli abiti sacri poi d'Aronne apparterranno a'suoi figli, dopo di lui, per venire con quelli investiti della loro dignità, e con quelli ricevere la loro installazione. (30) Per sette giorni gl'indosserà quel de'suoi figliuoli che avrà ad uffiziare in luogo suo, ch'entrerà nel padiglione di congregazione a fare le sacre funzioni. (31) Prenderai poi il montone dell'installazione, e ne cucinerai la carne in luogo sacro. (32) Ed Aronne e i figli suoi mangeranno la carne del montone, ed il pane ch'è nel paniere, all'ingresso del padiglione di congregazione. (33) Essi mangeranno, quelle cose, colle quali fu fatta l'espiazione per installarli, per consacrarli: ed alcun estraneo [cioè chi non è della famiglia sacerdotale] non ne mangerà, poichè cosa sacra sono. (34) E se avanzerà della carne (del sacrificio) d'installazione, o del pane, sino alla dimane; abbrucerai quell'avanzo, non si mangerà, poichè è cosa sacra. (35) Farai ad Aronne ed a'suoi figli così, il tutto come ti comandai; per sette giorni celebrerai la loro installazione. (36) Ed un toro in sacrificio di aspersione farai ciaschedun giorno, oltre alle (anzidette) espiazioni, ed aspergerai (il sangue) sull'altare, facendo espiazione per esso [cioè per mondarlo d'ogni colpa che potesse essere stata commessa nella sua costruzione, o nell'offerta dei suoi materiali], e l'uti-

לעתיד יהיו לאהרן ולבניו (אח"ס). אשר הונף ואשר הורם: שניהם הוכחו חנופה לפני ה' בחפורם כאן ותיקרא ח' כ"ז כ"ט, ושניהם כתבו תרחום לה', שהם נקטו, והמזה היה למנה למשה שיהיה מכהן בימי החלואים והיה אוכל משלחן נבות. (ל) ר"ג היה גורם ילגסם הבהן, וכן עיקר, אבל בכ"י שנינו ובשני כ"י של רמ"נן אינו,

וְחִטָּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרֶךָ עָלָיו וּמִשַּׁחַת
 אֹתוֹ לְקֹדְשׁוֹ: (ל) שִׁבְעַת יָמִים תִּכְפֹּר עַל־
 הַמִּזְבֵּחַ וּקְדַשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ
 קֳדָשִׁים כָּל־הַנִּגַּע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: ס שֶׁ
 (לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׁים
 בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לְיוֹם תִּמְדֶּה: (מ) אֶת־הַכֶּבֶשׂ
 הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בִבְקָר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
 תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים: (מ) וְעֲשֹׂן סֹלֶת בָּלוּל
 בְּשֶׁמֶן כְּתִיל רַבֵּעַ הֵהִין וְנָסַף רִבְעֵת הֵהִין
 יַיִן לִכְבֹּשׂ הָאֶחָד: (מא) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
 תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים כַּמִּנְחַת הַבֶּקָר וּכְנֹסְכָהּ
 תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לִבְיַח גִּיחָח אִשָּׁה לִיהוָה: (מב)
 עֹלֹת תִּמְדֶּה לְרִדְתִּיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
 יְהוָה אֲשֶׁר אוֹמֵר לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלַיִךְ
 שָׁם: (מג) וְנַעֲדַתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ
 בְּכַבְדִּי: (מד) וּקְדַשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
 הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אֹהֶרֶן וְאֶת־בְּנָיו אֶקְדָּשׁ לִכְהֹן
 לִי: (מה) וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיִּיתִי

gerai per consacrarlo. (37) Per sette giorni farai espiazione per l'altare, e (così) lo consacrerai, e l'altare diverrà cosa santissima, tutto ciò che toccherà l'altare diventerà sacro. (38) E quest'è ciò che farai sull'altare: agnelli nati entro l'anno, due per giorno cotidianamente. (39) Un agnello farai la mattina, e l'altro agnello farai verso sera. (40) Con un decimo (di efa) di fior di farina, intriso con olio vergine, un quarto di Hin, ed il libamento d'un quarto di Hin di vino, per un agnello. (41) Ed il secondo agnello farai verso sera, accompagnandolo dell'offerta farinacea e della libazione, come quello della mattina, in odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore. (42) Olocausto cotidiano per tutte l'età avvenire, (da farsi) all'ingresso del padiglione di congregazione, davanti al Signore, dove io mi congregherò a voi, per ivi parlare a te. (43) Io mi congregherò ivi ai figli d'Israel, e (quel luogo) acquisterà santità per la mia gloriosa presenza. (44) Io santificherò il padiglione di congregazione e l'altare, ed Aronne e i figli suoi santificherò ad essere sacerdoti a me. (45) Ed avrò sede in mezzo ai figli d'Israel, e sarò il loro Dio [tutelare]. (46) E conosceranno ch'io, il Signore, sono il loro Dio, che li trasse dalla terra d'Egitto, per aver sede fra di loro. Son io il Signore, Iddio loro.

ובאחת אין נראה שיהיה הכהן כמו החכבן, אך הוא מקרא קצר, הכהן אשר יקום תחתיו, כמו שהוא בחרטום ירושלמי. (לז) יקדש: עיין למטה ל' כ"ט בר"ש ור"א צע. והנה רז"ל חלקו בין ראוי לשאיו ראוי, שהחוננו וכן כל כלי שרת מקדשן כל מה שנוגע בהם אם דבר הראוי להיות קדש, לא אם אינו ראוי. וז"ל כי אף מה שאינו ראוי להיות קדש כיון שנוגע בכלי שרת הרי הוא חשוב בהנאה לזרים. (מא) תעשה לה: לה חזר לעולם הסוכרת אח"כ (עולת חזיר לדורותם).

לָהֶם לֵאלֹהִים: (כו) וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
 אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לֵשְׁכֵנִי בְּתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ שביע

ל

(א) וַעֲשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקָּטָר קָטָרֶת עֲצֵי שִׁטִּים
 תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: (ב) אֹמֶה אָרְכּוֹ וְאַמֶּה רָחְבוֹ
 רְבוע יְהִיָּה וְאַמְתָּיִם קָמָתוֹ מִמֶּנּוּ קִרְנָתָיו:
 (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגְוֹ וְאֶת־
 קִירָתוֹ סָבִיב וְאֶת־קִרְנָתָיו וַעֲשִׂיתָ לוֹ זָר זָהָב
 סָבִיב: (ד) וְשִׁתִּי טַבַּעַת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לוֹ
 מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צְלָעָתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־
 שְׁנֵי צַדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ
 בְּהִמָּה: (ה) וַעֲשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים
 וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: (ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי
 הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֶרֶן הָעֵדוּת לִפְנֵי הַכְּפֹרֶת
 אֲשֶׁר עַל־הָעֹדֶת אֲשֶׁר אוֹעֵד לָהּ שְׁמֵרָה:

XXX

(1) E farai un altare, da ardervi il profumo: di legna d'acacia lo farai. (2) Un braccio (sarà) la sua lunghezza ed un braccio la sua larghezza, quadrato sarà, e due braccia la sua altezza: ed avrà le sue prominenze, da esso (inseparabili). (3) E lo coprirai d'oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt'attorno, e le sue prominenze; e gli farai una cornice d'oro intorno. (4) E due anella d'oro gli farai al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè ne) farai da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (5) E farai le stanghe di legna d'acacia, e le coprirai d'oro. (6) E lo collocherai davanti alla portiera, che sovrasta all'arca della

(ד) על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו: היום כ"ס תמוז תר"ט נ"ל
הכוונה שנים שהן ארבע, שתי טבעות על שתי גלעוזות, אך לא שנים בין הכל, אלא
שנים מכל נד, כמו שהיה בארון ובשלחן ובחזקת העולה, כי דלא בטבעת אחת מכלאן
ואחת מכלאן (כמו שפירש ר"י בכור שור) לא היה נכון לשאת אותו, כי יהיה מתחמטט
ומזדעזע, וזה שלא נכתב בהדיא ארבע טבעות, אינו אלא להזהנת הדלוק, ע"ד מנהג
ל"הק לכפול הענין בחלות שונות. הלא תראה כי בכל אחד משלושה כלים שנזכרו בהם
בדים הלשון משונה מחד, בארון כתוב (כ"ה י"ג) ויזקת לו וכו' ושתי טבעות על גלעו
האחת ושתי טבעות וגו', ובשלחן כתוב (כ"ה ב"ו) וגשית לו ארבע טבעות וזהב ונתת
את הטבעות על ארבע האמות וגו', ובחזקת העולה (כ"ז ד') כתוב וגשית על הרשת ארבע
טבעות נחשת על ארבע קטיות, וא"כ כתוב והיו הבדים על שתי גלעוזות החזקת, וכאך
בחזקת הקטורת שנה נ"כ בלשונות אחר שתי טבעות, ולא אחר ארבע טבעות, אבל פירש
שהיינה על שתי גלעוזות כלשון הנאמר בחזקת העולה, ושם היו הטבעות ד' ולא ב',
ואחר שפירש על שני נדיו, כל"י ב' מכל נד. את"כ מנחתא שכן היא נ"כ דעת דון יצחק,
שהיו גם ד' טבעות, אלא שהוא אומר שהיו על הזויות, וזה אפשר, אבל אין ספק
כי גלעוזות איננו זויות, ואולי האחרנים נתר לתרגם זויותיהם, כי היה הענין מתחמטט
חר להוכיח הנדדים שתי פעמים חכמות, אך באחת אין מלת גלע מורה כלל על הזויות.

(ח) וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהָרֹן קִטְרֶת סַמִּים בְּבִקְר
 בְּבִקְר בְּהִיטִיבוֹ אֶת־הַנֶּרֶת יִקְטִירָנָה: מַשְׁרֵר
 (ט) וּבַהֲעֵלֹת אֶהָרֹן אֶת־הַנֶּרֶת בֵּין הָעֶרְבִים
 יִקְטִירָנָה קִטְרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:
 (י) לֹא־תֵעָלוּ עָלָיו קִטְרֶת זָרָה וְעָלָה וּמִנְחָה
 וְנֶסֶךְ לֹא תִסְכוּ עָלָיו: (יא) וּכְפָר אֶהָרֹן עַל־
 קִרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדָּם הַטָּהַר הַכֹּפָרִים
 אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ
 קֹדֶשִׁים הוּא לִיהוָה: פ פ פ כ א (יא)

(יא) כי השא וע': כשאדם מונה את כספו ואת זבנו, או כשהיחזק מונה את אנשי
 לבואו, קרוב הדבר מאד שיהיה בטעם בעשרו וברכיו חיליו, ויתנאה בלבו ויאמר בכתי
 ועולם ידי עשיתי חיל, או אעשה חיל; ואז יקרה על הרוב שיסתפק עליו הגלגל ותבואהו
 שואה לא ידע (כי אחסן זה אחד ממשפטי ההשגחה, לפני שגר גאון, חס החלומות
 וחתלומות בכל הדורות, גם ביחידים, גם באומות ובמלכים) וזהו טליה. בכל העמים
 אחינת העין הרע, ובראש שכבר התפשטה האחיזה הזאת בישראל בדורות שקדמו חתן
 תורה, והנה לא רנה כי לנטל האחיזה הזאת מכל וכל, יען יסודתה על אחיזה
 ההשגחה, והיא מרחיקה את האדם מנשיות נכחו והונו, והיא עיקר כל התורה כלה.
 לפיכך מה עשה? לזו שימנו בעת ההיא, בתחלת היותם לגוי אחד, ושימנו כופר בקע
 לגלגלת ויחנן הכסף ההוא על עבודת אהל מועד, לזכרון לפני ה' לכפר על נפשיותיהם,
 באופן שיהיו ההוא והאלה יוכלו להיחבר בלי שייראו מעין הרע, כי המזבח העשי
 מכסף הכפורים הוא יכפר עליהם. והנה אחר כי תשא וע' וכתב איש כופר כספו
 וכי' וכי', ומשימות הדברים היו שזה דבר הטוב גם לדורות, שכל זמן שימנו ולא
 יתנו כופר יהיה בהם נקף; אבל בסוף הענין אחר ולקחת את כסף הכפורים מאת

Legge, dirimpetto al coperchio ch'è sopra la Legge, dov'io mi congregherò a te. (7) Ed Aronne arderà sopra di quello il profumo aromatico; di mattina in mattina, quando egli pulisce i lumi, lo arderà. (8) Come pure quando Aronne accende i lumi verso notte, lo arderà. Profumo cotidiano innanzi al Signore, per tutte l'età avvenire. (9) Non arderete sopra di esso (altare) alcun profumo estraneo, nè olocausto, nè offerta farinacea, nè vi farete sopra alcuna libazione. (10) Ed Aronne farà l'espiazione sulle sue prominenze una volta l'anno. Del sangue del sacrificio di asperzione (del giorno) dell'espiazione, una volta l'anno, espierrà sovra di esso, in tutte l'età avvenire. Cosa santissima al Signore egli è (quell'altare). (11) Il Signore parlò

בני ישראל ונתן אחוה על עבודה אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לבני ה' לכפר על נפשתיכם, הורה נזה שהכסף יהיה יעמוד לזכרון לבני ה' לזרות הנאים ולא יעזבו עוד לזכור, כי אע"פ שהנתינים נריכים לזכור הכסף המעט העשו בכסף הכבדים הוא יכפר עליהם, ולפי זה כי תשא אינה מזה אלא לאותה שעה בלבד, כדעת דון יחזקאל רמב"ם לא אשכים עמו, נזה שאמר שהיה עיקר הטעם הזה למען אסוף הכסף הנרדף לעבודת המעבד, כי אחריו שזולת התפילה הואת היו מרנים להביא כסף הרבה יותר מדי המלאכה, כמו שהביאו מן הארץ והאנשים וכל שאר המינים, אבל עיקר היכוין בנתינת האות היה כדי שיהיה גם תרומה אחת שישו נזה העשיר והעני, וזמן התרומה היא יעשו האדנים שעליהן המעבד והמכרת עומדים, נאמן שלא יוכל העשיר לומר לעני חלקי גדול במקדש יותר חזק (כמו שכתבו חכמי החוסמות בפי' דעת וקניס); אחת שנית כדי להחליש אימת העני הרע כשיזכרו לזכור כי המעבד העומד על אותו הכסף שנתנו אים כומר נפשו יכפר עליהם, וכן מלאנו כי כחם פעמים אחר זה התקדשו בני ישראל ולא כומר שנתנו כומר, ולא היה נזה נגף, וכל זה אחרים כשיזכרו לזכור, אבל אם היו נתינים שלא לזכור ורק מקמי נאות המושל, אז יתכן שיתעורר מקרה רע לעונש הנאות ולפי דרכי ההשגחה העליונה; וכן אחריו במדרש תנחומא כל זמן שנתנו ישראל לזכור לא חסרו, שלא לזכור חסרו, והנה דה בסוף יחיו החלום האות לדעת חסרם מסקד העם, ולא היה זה לזכור, כי לא עשה עוד מלחמה, רק דרך נאות ונאמן, ולכן סדר יואב בן יהויה קצף אחת ה', והיה דבר החלק כחצב בעיניו, גם ה' שלא נגף בעם. ותאומה שעה נחמורר דוד להקים בית לה' שהיה חסר על ישראל, והתכבד והבין בכל כמו זה וכסף ונחת וברור ועדים ואכן יקרה ואנכי שיש, ושאל ג"כ מהקהל כל שיתכבדו גם הם, ויודי התכבדו בל שם נדנה גדולה,

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) בִּי תֵּשָׂא
 אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ
 כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בַּפֶּקֶד אַתֶּם וְלֹא־יִהְיֶה
 בָּהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתֶּם: (ג) זֶה יִתְּנוּ כָל-
 הָעָבֵר עַל-הַפְּקֻדִים מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל
 הַקֹּדֶשׁ עֲשָׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחְצִית הַשֶּׁקֶל
 תְּרוּמָה לַיהוָה: (ד) כָּל הָעָבֵר עַל-הַפְּקֻדִים
 מִבֶּן עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה:
 (ה) הָעֹשִׂיר לֹא־יִרְבֶּה וְהַדָּל לֹא יִמְעִיט
 מִמַּחְצִית הַשֶּׁקֶל לַתֹּת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה
 לְבַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: (ו) וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף
 הַכֹּפְרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־
 עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן
 לִפְנֵי יְהוָה לְבַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ (ז)

והיה כל זה לכפר על ישראל לדורות הבאים. ואנחנו לנוף הענין, והוא ענין
 עין הרע, ואומר כי קנת חן החתם-למסכים כען רל"ג נקפו למדעו על דרך הטבע,
 ואחר שחזיקים היונאים חזקני המושג אל בני האיש הנשקף עכלו להיות ארבעים
 ולהזיקו או להחיותו, הכל למי טבע המקנל; וחכמי דורנו נהפך, רובם לענים על
 אמונת העין הרע על דברים אחרים רבים הנלתי חזקנים על דרך הטבע. ולדעת

a Mosè, con dire: (12) Quando farai la rassegna dei figli d'Israel, di quelli (cioè) che sono da enumerarsi [esclusi i minori e le femmine], daranno ciascheduno al Signore il riscatto della propria persona, quando ne verrà fatta l'enumerazione; e così non accadrà in essi mortalità, quando [verranno enumerati. (13) Questo daranno tutti quelli ch'entreranno nella numerazione: mezzo siclo, secondo il peso del Tempio. Il siclo è venti gherà. La metà del siclo è il tributo (da pagarsi) al Signore. (14) Chiunque entra nella numerazione: dall'età di vent'anni in poi, pagherà questo tributo al Signore. (15) Il ricco non darà di più, ed il povero non darà meno, del mezzo siclo, per pagare il tributo al Signore, per riscattare le vostre persone. (16) Riceverai dai figli d'Israel l'argento del riscatto, e l'impiegherai ad uso dell'ufficiatura da farsi nel padiglione della congregazione, e servirà ai figli d'Israel di ricordo davanti al Signore, per riscattare le vostre persone. (17) E il Si-

אלו ואלו טועים. אבל העולם איננו מתנהג על פי תקות הטבע החמרי לבדן, אבל יש עוד תקות אחרות, תקוה אותן התבונה העליונה בחזקת הנביאה, על פיהן תשובות מסובות המאורעות, להביא על נתי ועל אדם יחד הטובות והרעות והעזירות על ההשגות; אשר יביט אליהן המתפלג, ויחזיר מקרה הם, ויביט אליהן ההימן ויחזיר מעשה נסים האם; ונאמרת הם מסובבים טבעיים הנחשבים בהכרח מסובבים הטבעיות, אבל המסובבים וסנתיים כלם מסודרים מתחלת הנביאה בתבנית החפזר העליון ית' שמו; והוא שגור שיהיה הקור קשה ומקדים בשנת התקע"ג, למען הסיל חלק ערץ, ולהשקיע ארץ ועלואה, היא תקרה בתהלוכות קורות הנגזר והיחיד גורל לבני שבר גאון, ומינה יושך כי בשאדם (או הנני כלן) עומד גורם ההגללה ומתבאר בה, ומביא קנאה בלב רואי יקרה לו שיתבסך עליו הגלגל, ומנאחו שואה לא ידע, וההימן ייתם זה לעין הרע, ולהעמיס יתם זה לקללת המנאים, ולפי האמת אין העין חזקה, ולא הקללות מביאות רעה. אבל המעשה לאלהים הוא, והוא גור ותקן בדרך השלשלות מסובבת הטוב והרע, גאמות אדם תשכילט ושכל רוח יחמוד כבוד, ומאור נרפתי אחר

Du triomphe à la chute il n'est souvent qu'un pas.

(VOLTAIRE, la Mort de César).

והמעמד כחז כי אנשי הדור הוא הולכר לתת כופר חכמי שעתא נעגל ונחזינו כלניה; ולא זכר כי הטוי הזה קים למעשה העגל. (באו) לבשר על נששותיכם; וכן

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יח) וְעָשִׂיתָ כִּיֹּור נְחֹשֶׁת וּבָנוּ נְחֹשֶׁת לְרַחֲצָהּ וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מַיִם: (יט) וְרָחֲצוּ אֶהְרֶן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: (כ) בְּבֹאֵם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחֲצוּ מַיִם וְלֹא יָמָתוּ אוֹ בְּגָשְׁתֶּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשֹׁרֶת לְהַקְטִיר אִשָּׁה לַיהוָה: (כא) וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וּרְגְלֵיהֶם וְלֹא יָמָתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חֻק־עוֹלָם לֹו וְלִזְרָעוֹ לְדֹרֹתָם: פ (כב) וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (כג) וְאַתָּה קַח־לָךְ בָּשָׂמִים

ESODO XXX

gnore parlò a Mosè, con dire: (18) Farai eziandio una conca di rame, col suo piedestallo di rame, ad uso di bagno; e la collocherai tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (19) Ed Aronne e i figli suoi vi si bagneranno le mani e i piedi. (20) Entrando nel padiglione di congregazione, si bagneranno, altrimenti morranno; come pure accostandosi all'altare per officiare, per ardere qualche sacrificio da ardersi al Signore. (21) Si bagneranno le mani e i piedi, e non morranno; e ciò sarà per essi statuto perpetuo, per lui (cioè) e per la sua discendenza, per tutte l'età avvenire: (22) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (23) E tu pren-

כסף הכמורים, הנכון כרח"צמן ענין כומר נפש, וכן כי הדם הוא ננפש יכפר, הוא כומר הנפש, כי הדם הוא הנפש, והעקריז קרננו טוין נפש חתת נפש. (כג) כמי

ראש מִרְדְּרוֹר חֲמִשָּׁה מֵאוֹת וּקְנָמֶן בִּשְׁם
 מִחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֹתִים וּקְנֵה־בִשְׁם חֲמִשִּׁים
 וּמֵאֹתִים: (כ) וְקֹדֶה חֲמִשָּׁה מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 וְשֶׁמֶן זַיִת הָיִן: (כא) וַעֲשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 רֶקֶח מִרְקַחַת מַעֲשֶׂה רֶקֶח שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 יִהְיֶה: (כב) וּמִשְׁחַת בּוֹ אֶת־אֶהָל מוֹעֵד וְאֶת
 אֲרוֹן הָעֵדֻת: (כג) וְאֶת־הַשְּׁלֶחֶן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וְאֶת־הַמִּנְכָּה וְאֶת־כָּלֶיהָ וְאֶת מִזְבַּח הַקְטֹרֶת:
 (כד) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
 הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (כה) וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ
 קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים כָּל־הַנִּגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ: (כו) וְאֶת־

ESODO XXX

diti scelti aromi: mirra spontanea, cinquecento (sicli di peso);
 cinnamomo aromatico, la metà dell'antecedente, (cioè) duecen-
 tocinquanta; e calamo aromatico [cannella] dugentocinquanta.
 (24) E cassia, cinquecento, (il tutto) col peso del Tempio; e
 olio d'oliva, un Hin. (25) E ne farai un olio di sacra unzione,
 un composto odoroso, lavoro d'unguentario: olio di sacra un-
 zione sarà. (26) E ungerai con esso il padiglione di congrega-
 zione, e l'arca della Legge. (27) E la mensa e tutti i suoi ar-
 redi, ed il candelabro e i suoi arredi, e l'altare del profumo.
 (28) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca
 e il suo piedestallo. (29) E li dichiarerai sacri, e saranno cosa
 santissima; tutto ciò che li toccherà diventerà sacro. (30) Ed

אָהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן
 לִי׃ (לא) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שָׁמַן
 מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (לב) עַל־
 בָּשָׂר אָדָם לֹא יִסָּךְ וּבְמִתְכַנְתּוֹ לֹא תַעֲשֹׂו
 כְּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ (לג) אִישׁ
 אֲשֶׁר יִרְקַח כְּמֹהוּ וְאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זֶרַע
 וְנִכְרַת מֵעַמּוֹ׃ ס (לד) וַיֹּאמְרוּ יְהוָה אֵל־
 מֹשֶׁה קַח־לָךְ סָמִים נָטָף וּשְׁחָלֶת וּחִלְבֵּנָה
 סָמִים וּלְבִנָּה זָכָה בָּר בְּכָד יִהְיֶה׃ (לה) וַעֲשִׂיתָ
 אֹתָהּ קְטֹרֶת רֶקַח מַעֲשֶׂה רֶקַח מִמֶּלֶח טָהוֹר
 קֹדֶשׁ׃ (לו) וַיִּשְׁחַקֵּת מִמֶּנָּה הֵדֵק וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה
 לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אוֹעֵד לָךְ
 שָׁמָּה קֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ (לז) וְהַקְטֹרֶת
 אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמִתְכַנְתָּהּ לֹא תַעֲשֹׂו לָכֶם קֹדֶשׁ
 תִּהְיֶה לָךְ לַיהוָה׃ (לח) אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמֹה
 לַהֲרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמּוֹ׃ ס

הטעמים, וכדעת הירושלמי שקלים חש ברק ששי. (לב) לא ייסך: ע"ד ויטס בחרון
 מזגרים. (לד) וחלבנה במים: קח נטף ושחלת וחלבנה מונחרים שיזו רחמים

Aronne e i figli suoi ungerai, e li consacrerai ad essere sacerdoti a me. (31) Ed ai figli d'Israel parlerai, con dire: Olio di sacra unzione sarà questo a (onore di) me, per tutte l'età avvenire. (32) Sul corpo d'alcuna persona non dev' esserne fatta unzione, e non ne farete del simile con quelle medesime dosi. Sacro è, sacro dev'essere per voi. (33) Chi ne comporrà di consimile o ne farà uso sopra persona estranea, andrà estinto di mezzo ai suoi popoli. (34) Ed il Signore disse a Mosè: Prenditi droghe: balsamo, unghia odorata, e galbano, (ed altre) droghe, ed olibano diafano: siano a dosi uguali. (35) E ne farai un profumo, un composto, opera di profunniere, lavorato con purità e santità. (36) E ne pesterai in minuta polvere, e ne adopererai davanti l'(arca della) Legge, nel padiglione di congregazione, dove mi troverò teco. Esso dev'essere per voi cosa santissima. (37) Questo profumo che farai — di egual composizione non ne farete per vostr' uso — dev'essere da te riguardato cosa sacra al Signore. (38) Chi ne farà di consimile, per goderne l'odore, andrà estinto di mezzo ai suoi popoli.

לכתי כמים, זה על דרך שאמר למעלה קנחן נס וקנה נס, כך היה כל' למי הכנס, ודעת הטעמים כדעת ר"ל. בר בבד ירדה: חלק כנגד חלק, משקל כנגד משקל, באונקיות של כסף חתן אונקיות של שילת, ועיין למעלה כ"ז י"ח. כששני הדברים כשארים חסודים, או זה חלל זה, אחרים נכ"ח, וכזהם כפדים זה מזה אחרים נכ"ח, חלק בחלק יאכלו (אח"ס). (לה) מטייל: רא' נע, רח"נ, רח"נ, רא' ו' תח' כירשו שיתנו נס חלק; וכ"ל כי אחר שחנאו בחלת חלת נכין הקל, הסעול יקרא חלת ולא חילול. ואנקלוס חרנס חערב, ור"ש כירש חן חל' חס, שחשכין את החים בחשדות, וכן בקשורת היו טורסין וחערבין יפה כמים שונים. ולדעת חלמי חס הוא כמו עושה חללכה נקים רבים (חללים ק"ו כ"ג), וכמו שכן חלק אחרו שלח, כן חן חללכה אחרו חלק, וכנה טעם חלל טבור קדש, שחיה חללכה נעשה בטבורה ונקדשה. וחלל חלל טבור לשן זכר, חחרות לא לקשורת חלל לרוקח. כר"ש כ"י שניר לערנס חלחון וחלחון באנצו נכין.

לא

(א) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) רְאֵה
 קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חֹר לְמֹטֶה
 יְהוּדָה: (ג) וְאַמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה
 וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה: (ד) לַחֲשֹׁב
 מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת:
 (ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֲכָן לְמַלְאֲת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ
 לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה: (ו) וְאַנִּי הֵנָּה נֹתְתִי
 אֹתוֹ אֶת אֶהֱלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמֶךְ לְמַטֵּה־דָן
 וּבִלָּב כָּל־חֲכָם־לֵב נֹתְתִי חָכְמָה וַעֲשׂוֹ אֶת
 כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: (ז) אֶת אֶהֱל מוֹעֵד וְאֶת־
 הָאָרֶץ לַעֲדֹת וְאֶת־הַכִּפֹּת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֶת
 כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל: (ח) וְאֶת־הַשְּׁלֶחָן וְאֶת־כְּלָיו
 וְאֶת־הַמִּנְרָה הַטְּהֻרָה וְאֶת־כָּל־כְּלֵיהָ וְאֶת־
 מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: (ט) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
 כָּל־כְּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כָּנּוֹ: (י) וְאֶת בְּגָדֵי

XXXI

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Vedi, io chiamo per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Ihur, della tribù di Giuda. (3) Io l'ho ripieno di spirito di Dio, in quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in qualsiasi arte. (4) Per pensare (nuove) idee, per lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (5) E pei lavori in gemme da legare, e pei lavori in legname; per lavorare (in somma) di qualsiasi arte. (6) Io poi gli assegno in compagnia Aholiàv figlio di Ahhis-samàch, della tribù di Dan, come pure tutti gli (altri) uomini ingegnosi, quelli (cioè) che furono da me forniti d'ingegno; ed eseguiranno tutto ciò che ti comandai. (7) Il padiglione di congregazione e l'arca per la Legge, ed il coperchio che le sta sopra, e tutti gli arredi del padiglione. (8) E la mensa, e i suoi arredi, ed il candelabro puro [lucente] e tutt'i suoi arredi, e l'altare del profumo. (9) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca ed il suo piedestallo. (10) E i panni a rete [che stendevansi sui sacri arredi, quando il popolo ed il tabernacolo ponevasi in viaggio. Vedi Numeri, Capo IV], e gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti

(ב) קראתי בשם: ענין בחירה, וכן חרנס אונקלט דרמית, כמו קראתי בשםך לי אחס (ישעיה מ"ג א'). (ו) ואני הנה נהתי אתי..... ובלב כל חבם לב נהתי רבמה: וגם נחתי את כל חכס לב אשר בלנו נחתי חכמה, והוא על דרך וכל בן חיי רוחי (ישעיה ל"ח י"א). (ז) שרד: חרנים של קלעים ושל חבבר (ר"ש ראז' ועי' א'), וסם לכסות הכלים נכסות החכמה, ועיין ר"ש למטה ל"ט א', וסם חבאר שבעסוין החכמה וסארנין וחלעת השני; ובסוף פרשת נחמדנר חבאר שסו שלש חכנים, נגד חכלת ובגד ארנין ובגד חלעת שני, כל אחד מכלי הקדש קנע לו הסכמו בידיה משלש חכני בגדי השדר יכסוהו. נר"ש כ"י מפרשים, לא יס מפרשים, כי הכל היו מפרשים

הַשָּׂרָד וְאֶת־בְּנֵי הַקָּדָשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־
 בְּנֵי בָנָיו לִכְהֹן: (א) וְאֵת שֵׁמֶן הַמִּשְׁחָה
 וְאֶת־קֶטֶרֶת הַסַּמִּים לְקָדָשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ
 יַעֲשׂוּ: פ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ
 אֶת־שַׁבָּתִי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי
 וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לִדְעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
 מְקַדְּשְׁכֶם: (ד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קָדָשׁ
 הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל־הַעֲשֵׂה
 בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
 עַמִּיה: (ה) שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת יִשְׁבֹּתוֹן קָדָשׁ לַיהוָה כָּל־
 הַעֲשֵׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת:
 (ו) וּשְׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת
 אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: (ז) בֵּינִי
 וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לָעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת
 יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ

(*) ק"י כ"ק

dei suoi figli, per funzionare. (11) E l'olio d'unzione, ed il profumo aromatico, pel Santuario. Faranno il tutto come ti comandai. (12) Ed il Signore disse a Mosè quanto segue: (13) E tu parla ai figli d'Israel, con dire: Però i miei Sabbati osserverete, poichè esso [il Sabbath] è un segnale per tutte l'età avvenire, [dell'alleanza ch'è] tra me e voi, perchè si sappia ch'io, il Signore, vi ho dichiarati santi. (14) Osserverete dunque il Sabbath, poichè sacro esso è [esser deve] per voi, chi lo profana sarà fatto morire; poichè chiunque farà in esso lavoro, quell'individuo [se non sarà punito] andrà estinto di mezzo ai suoi popoli. (15) Sei giorni si lavorerà, ed il settimo è giorno di grande riposo, sacro al Signore. Chiunque fa opera nel giorno del Sabbath, sarà fatto morire. (16) I figli d'Israel osserveranno il Sabbath, celebrando il Sabbath in tutte l'età avvenire, qual patto perpetuo. (17) Del patto ch'è tra me e i figli d'Israel esso sarà perpetuamente un segnale; poichè in sei giorni fece il Signore il cielo e la terra, e nel giorno settimo cessò e riposò. (18) Ora, terminato ch'egli ebbe di parlare con Mosè nel monte di Sinai, gli diede le due tavole della Legge, tavole di pietra, scritte col dito di Dio.

נגזר שדך כמו נגזר שרת, וד"י ז"ל מדעתו מלא הכירוה הנכון. (יא) ואת שמן המשחה ואת קצירת הסמים לקדש! שכן השמים הם משמש למשיחת כלי הקדש ואנשי הקדש. (יב) שבת שבתון: הכפל לחזק, כמו וזהירות זהירות אגידו (שופטים ה' כ"ב), משני רעת רעתכם (הושע י' ט"ו). שבתון עיטו שבתה והוא נאמר על כל יום טוב (למעלה י"ו כ"ג ויקרא כ"ג כ"ד ול"ט), וכן שבת שבתון (ויקרא כ"ה ה') שבת שבתה; ושבת שבתון עיטו שבתה גדולה, ואיט נאמר אלא על יום השבת ועל יו"ט (ויקרא י"ו ל"א וכו' ל"ב). וכוונתו שהשבת נקראת שבת ונקראת ג"כ שבת שבתון, כן שבת השמיטה נקראת שבת שבתון וכן שבת שבתון (ויקרא כ"ה ד' ה'). והנה שבת וי"ט, הם ימי שבתה גדולה, כי לא הותרה בהם מלאכה אולם נפש, כמו שכתב ר"י לפי קצת טעמאות. (יד) דבר ר"י כאן תמוהין, והטעם הכתובה כאן נדפוסים אחרונים נכונה, והלא כדברי הר"אס, ועיין בירומים ז' כ"ב.

וביום השביעי שבת וינפש: ס שני (יד) ויתן
אל-משה ככלתו לדבר אתו בְּהַר סיני שְׁנֵי
לַחַת הָעֵדֻת לַחַת אֶבֶן כְּתָבִים בְּאֶצְבָּע
אֱלֹהִים:

לב

(א) וירא העם כי-בִּשְׁשׁ מִשֶּׁה לָרֶדֶת מִן-
הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל-אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
קוּם יַעֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ
כִּי-זֶה י מִשֶּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מִה־הָיָה לוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִם אֶהְרֹן פָּרֻקוּ נִזְמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי
נָשִׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי: (ג)
וַיִּתְּפְּרוּ כָל-הָעָם אֶת-נִזְמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר
בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אַהֲרֹן: (ד) וַיִּקַּח מִיָּדָם
וַיִּצַּר אֹתוֹ בַּחֲרֹט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֹל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ
אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם: (ה) וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי

XXXII

(1) Ma il popolo, vedendo che Mosè tardava a scendere dal monte, si radunò presso Aronne, dicendogli: Alzati; fanne dèi, che ci vadano davanti [cioè simulacri, che, mediante celeste influsso, abbiano a servirci di guida]; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (2) E Aronne disse loro: Spiccate i pendenti d'oro, che le vostre mogli, i vostri figli e le figlie vostre hanno agli orecchi, e recateli a me. (3) E tutt' il popolo si spiccò i pendenti d'oro che aveva agli orecchi, e recollì ad Aronne. (4) Egli ricvette (quell'oro) dalla loro mano, lo raccolse in una borsa, e ne fece un vitello di getto; ed essi dissero: Quest'è [cioè rappresenta] il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (5) Aronne, visto ciò, gli fabbricò davanti un altare; indi Aronne proclamò e disse:

(א) ויקהל העם על אהרן: העם נקהל על אהרן ובקשו מחנו במקדש שיעשה להם אלהים, והוא ראה שאם לא יעשה אלהים יתנוססו אח"כ יבשו מה שירלו, ואז מה תועיל מחננו? ובהסך נהיוו נפיים עלתה בידו להפריעם במחולות באופן שלא תהיה מלחמה במחנה כמו שמירשתי בכסוף וירא משה את העם כי פרוע הוא. (ב) ויתפרכו את נוסרי: פרקו מעליהם הנזמים, הנזמים הם אקחאטיף, וההתפעל כולל אקחאטיף פרקו את ענמם, והנה כאן שני פעולות, ע"ד וילמדו דעת (ישעיה מ' י"ד). (ד) עגל: העגל לא היה לע"ה, ולא קבלוהו עליהם לאלה אלא שיהיה כלי חקנל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה (ואהרן לא היה מספיק להם כי גם הוא בן אדם) וכן דעת הבחרי מאמר ח' סימן נ"ו וראב"ע ורמ"בן וחזקוני ורל"נג, ועיין בה"ע תק"פ פס' 80. קל משרש נור כמו ונרת הכסף. בהרמ: ל' הפרישים (ישעיה ג' כ"ג) (ר"י באחד משני הפסוקים שהניא, ותנוססו ירושלמי ור"י נכור שור ובושארט וגו').

וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וַיֹּאמֶר חֲגֹ לַיהוָה מִקָּדֶשׁ: (ו)
וַיִּשְׁכְּלֻמוּ מִמִּחְדָּת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגִּשּׁוּ שְׁלָמִים
וַיֵּשֶׁב הָעָם לֵאכֹל וְשָׁתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק: פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּדָר בִּי שַׁחַת
עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ח) סָרוּ
מִתֶּר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֲגֹל
מִסִּבָּה וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ־לָהּ וַיִּזְכְּחוּ־לָהּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת־הָעָם
הַזֶּה וְהִנֵּה עִם־קִשָּׁה־עֹרֶף הוּא: (י) וְעַתָּה
הִנֵּיחָה לִי וַיַּחֲרֹאֲפִי בָהֶם וְאֹכְלִים וְאֹעֲשִׂים
אוֹתָךְ לִגְוִי גָדוֹל: (יא) וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו
יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יְהוָה יַחֲרֶה אַפִּיךָ
בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּכַח
גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: (יב) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרָיִם
לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהַרְגֵם אַתֶּם בְּהָרִים

(ו) לַצַּחֵק: כולל זמר וטען וריקוד, כמו עוד תעדי תפיד וינאלת במחול משחקים (ירמיה
ל"א ד') וזה שהיה חפזו ומכרכר לפני ה' אומר: ושחקתי לפני ה' (ש"ב ו' כ"א);

Festa al Signore domani! (6). Alzatisi alla dimane, immolarono olocausti, e presentarono sacrifici di contentezza. Il popolo si assise a mangiare ed a bere, indi si alzarono a trescare. (7) Ed il Signore disse a Mosè: Vanne, scendi, poichè commise una grave colpa il tuo popolo, che conducesti fuori della terra d'Egitto. (8) Si scostarono presto dalla via ch'io ho loro prescritta, si fecero un vitello di getto, e gli si prostrarono, e gli fecero sacrifici, e dissero: Quest'è il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (9) Ed il Signore soggiunse a Mosè: Vedo che questo popolo è gente di dura cervice [caparbia]. (10) Ora, lasciami, e l'ira mia arderà in essi, ed io esterminerollì; indi farò sì che tu divenga una grande nazione. (11) Mosè allora supplicò il Signore suo Dio, e disse: Perchè, o Signore, vuoi che l'ira tua arda nel tuo popolo, che traesti dalla terra d'Egitto, con forza grande e mano potente? (12) Perchè vuoi che dicano gli Egizi: « Malignamente li fece uscire (di qui), per poi ucciderli tra i monti, ed esterminarli d'in su la faccia della terra »? — Calmati dall'acceso tuo sdegno, e pentiti del male (minacciato) al tuo popolo.

וכן ליתן זה יצאת לחםנו (האלים ק"ד כ"ו) כליתן חמץ בים, כלומר חמץנו
 נכח חמץ את, היום כאלו הוא חרד. (טו) מן הדרך אשר צויתים: ולא אחר
 כרו מעלי, הרי שלא עזבו את ה' לעבוד אלהים אחרים. (טז) קשה עורף: משמע
 שהיו קדים לכן דנקים בע"ז כמזכר ביחזקאל כ' ז' (רמב"ם) ואין עוד לומר שהיו
 דנקים בע"ז חזק, אלא בעשיית נלמים לכבוד האל. רמב"ם העתיק דברי ר"ש הדברי
 ראב"ע, ולא הניח שם שני הפכים, ר"ש מעמיד החובות לפני החוטא והחוטא הופך
 לו ערפו, וראב"ע עושה החובות הולך אחר החוטא להשיבו מדרך חוטא ר' דברבו
 ולא יסבה לאחוריו. וגם דברי ראב"ע טעמיהם, באחריו « ולא ישיב עורף לקרא אליו »
 וה"ל לא יחזיר פניו לקרא אליו ואין ספק כי ענין החליצה, שערפו קשה וכלתי
 חמץנו, ולפיכך הוא הולך לדרבו בלי שיחזיר פניו למי שקורא לו מאחוריו, כלומר שאינו
 שומע בקול אחוריו. (י) ועתה הגידה לי: ואם תאמר מה אעשה לשננות אבות?
 ואעשה אותך למי גדול שאתה מורעם (במדבר רבא, עין ר"ש במדבר י"ד י"ב).

וּלְבַלְתֶּם מֵעַל פָּנַי הָאֲדָמָה שׁוּב מִחֲרוֹן אַפֶּיךָ
וְהִנָּחֵם עַל־הִרְעָה לְעַמֶּךָ: (יג) זָכֹר לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם
כִּי וְתִדְבֵּר אֱלֹהִים אֲדֹכָה אֶת־זִרְעֲכֶם כְּכֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵתֶן
לְזִרְעֲכֶם וְנִחְלוּ לָעָלָם: (יד) וַיִּנָּחֵם יְהוָה עַל־
הִרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ: פ (טו) וַיִּפֹּן
וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵרָת בִּידּוֹ
לַחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עֲבָרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם
כְּתָבִים: (טז) וְהִלָּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה
וְהַמִּכְתָּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל־

ESODO XXXII

(13) Sovvengati d'Abramo, d'Isacco e d'Israel, tuoi servi, ai quali giurasti in te [per la tua immortalità], e promettesti: Renderò numerosa la vostra discendenza, come le stelle del cielo, e tutta questa terra, della quale parlai, darò alla vostra progenie, e la possederanno in perpetuo. (14) Ed il Signore si pentì del male che aveva detto di fare al suo popolo. (15) E Mosè, voltatosi, scese dal monte, con in mano le due tavole della Legge, tavole scritte da ambe le facce, dall'una

(טו) מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתוּבִים: כִּי כָּתַב מֹשֶׁה שְׁנֵי לַחַת וְהִלָּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל־
כִּי יֵשׁ סֵפֶר נִקְלָף בֵּין כָּד לָנֶה, אֲנִל בְּאֲזַנִּים אֵין מִילָק וַיִּסְרַךְ לִמֹּר מִזֶּה וּמִזֶּה.

הִלָּחַת: (יח) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל הָעָם בְּרָעָה* וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלֶּחֱמָה בִּמְחַנָּה: (יט) וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּלָה וְאֵין קוֹל עֲנֹת חִלּוּשָׁה קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שָׁמַע: (כ) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמְּחַנָּה וַיֵּרָא אֶת־הָעֵגֹל וּמַחֲלַת וַיַּחֲרֹאֲף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת־הִלָּחַת וַיִּשְׁבֶּר אֶתָּם תַּחַת הַקֶּר: (כא) וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד

ESODO XXXII

parte e dall'altra erano scritte. (16) Esse tavole erano opera di Dio, e la scrittura era scrittura di Dio, intagliata sulle tavole. (17) Giosuè sentì il popolo che schiamazzava, e disse a Mosè: Sento romore di battaglia nell'accampamento. (18) E (Mosè) disse: Non sono quelle che sentonsi grida di vittoria, nè sono grida di sconfitta; suono di canti io odo. (19) Quando poi fu vicino al campo, e vide il vitello e le danze, Mosè s'accese di sdegno, e gettò dalle mani le tavole, e le spezzò appiè del monte. (20) E prese il vitello che avevano fatto, e

(יח) ברעו: מוקד קל מן ריעו, וכן ויריעו בר"ש כי שניד ושחין וזעקים לא ומוקים כמו נספרי הדפוס, וע' ר"ש נפסוק י"ט. (יט) ענות: עני כלן כאחת (תשנה כוף מועד קטן). (כ) וישלך מידו את הלוהות וישבר וגו': לא מחזיקין לנג, ונראה שעשה כן להפחיד העם ולהראות להם כי נאצרה הנרות אשר בינם ובין ה'. (כא) וישרף באש: עירב בו נחר או דבר אחר המביא את הוהב לדי קלינאליין.

(*) נרעו ק'

(*) מידיו ק'

אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֹּר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשָּׂק אֶת־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מַה־עָשִׂיתָ
 לָךְ הָעָם הַזֶּה כִּי־הִבֵּאתָ עָלָיו חַטָּאת גְּדֹלָה:
 (כב) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־יִחִיר אָף אֲדֹנָי אֲתָה
 יֵדְעָתָּ אֶת־הָעָם כִּי בָרַע הוּא: (כג) וַיֹּאמְרוּ
 לִי עֲשֵׂה־לָּנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי־
 זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לֹא יָדָעֵנוּ מַה־הָיָה לוֹ: (כד) וַאֲמַר לָהֶם לְמִי
 זֶהב הִתְפַּרְקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא

ESODO XXXII

lo bruciò [calcinò] nel fuoco, e lo tritò sino a che divenne polvere, la quale poi sparse sull'acqua, e fece bere ai figli d'Israel. (21) E Mosè disse ad Aronne: Che cosa ti fece questo popolo, per cui gli tirasti addosso un grave peccato? (22) Ed Aronne disse: Non si accenda lo sdegno del mio Signore. Tu conosci il popolo com'è proclive al male. (23) Mi dissero: Fanne dèi, che ci vadano innanzi; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (24) Dissi loro: Chi ha dell'oro? — (e tosto) se lo spiccarono di dosso, e mel diedero. Lo gettai nel fuoco, e n'uscì questo vitello. (25) Mosè vide ch'il popolo era

וזו הוא מחמרד לעפר, עין רא"ב נע ורח"במן וראו'. (כד) כי פָּרַעְתָּ: ע' מה
 שכתבתי כ"ה חק"ט עמוד 122. והתחת העבין הזה חמלל נטאליטום
 Cecina זהרר בחמלל זהרר החורדים; ותלמידי מוס"רר אברהם מי פיינשטער

הַעֲנֵל הַזֶּה: (כח) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרַע
הוא כִּי־פָרַעָה אֶהְרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם:
(כח) וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי
לַיהוָה, אֵלַי וַיֹּאסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי: (כח)
וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
שִׁימוּ אִישׁ־חֶרְבוֹ עַל־יָרְכוֹ עִבְרוּ וּשׁוּבוּ
מִשַּׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגּוּ אִישׁ־אֶת־אֲחִיו
וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קָרְבוֹ: (כח) וַיַּעֲשׂוּ

ESODO XXXII

spensierato [distratto nei sollazzi], poichè Aronne l'avea reso tale [col prescrivere la festa], in guisa che sarebbero rimasti sbalorditi in mezzo a quelli che si fossero sollevati contro di essi: (26) E Mosè si fermò all'ingresso dell'accampamento, e disse: Chi è pel Signore (venga) a me! — E si radunarono presso di lui tutt'i figli di Levi. (27) Egli disse loro: Dice così il Signore, Dio d'Israel: Mettetevi ciascheduno la spada al fianco, passate e ripassate il campo, dall'una all'altra porta (di esso), ed uccidete [gli adoratori del vitello] quand'anche fossero vostri fratelli [consanguinei], vostri amici, o vostri aderenti. (28) I figli di Levi eseguirono l'ordine di Mosè, ed

אִיזֵר שֶׁלֹא הָיָה בִּזְמַן אֶהְרֹן שִׁשְׁמֹו בְּקִימָהֶם, אֲלֵא מֹשֶׁה כְּשֶׁרָאָה אֶת הָעָם פָּרַע
כִּי פָרַעוּ אֶהְרֹן בְּזִמְצֹוֹן בְּקִימָהֶם, מִיָּד אָמַר מִי לִי אֵלִי: (כח) שִׁימוּ אִישׁ
דְּרִבּוֹ: אֵע"פ שֶׁלֹא הָיָה הַעֲנֵל ע"י מֹשֶׁה, הָיָה הַחֲלָלָה לַע"י הַזֶּה וְהַזֶּכֶךְ כֹּאֵל כִּתְחַלְתָּ
בְּיוֹם הַזֶּה לְנַעַר הַקְּטָנִים, וְהַשְׂאִיר אֵל כָּל הָעָם זִכְרֹן טוֹרָא, לְחַזֵּן לֹא יִתְחַלְלוּ

בְּנֵי־לֵוִי כְּדַבֵּר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעַם בַּיּוֹם
הַהוּא בִשְׁלֹשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ: (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מֵלֹאזֹּי יָדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ
וּבֶאֱחָיו וּלְתַת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: (ל) וַיְהִי
מִמַּחֲרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעַם אַתֶּם חֲטֹאתֶם
חֲטֹאתָ גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלִי
אֲכַפְּרָה בְּעֵד חֲטֹאתֵכֶם: (לא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי חָטָא הָעַם הַזֶּה חֲטֹאתָ
גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִי זָהָב: (לב) וְעַתָּה אִם־
תִּשָּׂא חֲטֹאתֶם וְאִם־אֵין מַחְנִי נָא מִסִּפְרָךְ
אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ: (לג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי
אֲשֶׁר חֲטֹאתִי אֶמְחֶנוּ מִסִּפְרִי: (לד) וְעַתָּה לָךְ י
נָחָה אֶת־הָעַם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה
מִלֶּאכֶי יֵלֶךְ לִפְנֶיךָ וּבָיִים פִּקְדֵי וּפְקֻדֹתַי

להדמות לעובדי אלילים. (כט) מלאו: בעל עבר, חובבן, מעל, והוא מעל סחיו
(impersonale) כמו יקראו לך (ישעיה ח"ו א'), וקראו הקוראים, אף כאן מ' צו המחלצים,
אלא שזה באחר ד"ס באילו היה שם מי שמלא ידם, והוא באילו אשר: י' ח' מלאה
לה', קבלתם מלח היד בזמנית ח'ס בנו ואחיו. איש בבנו: הוא בן בנו שח' לה,

in quel giorno caddero (morti) del popolo circa tremila uomini. (29) E Mosè disse [ai Leviti]: Voi avete oggi ricevuta la vostra installazione al servizio del Signore, sì, ciascheduno (l'ha ricevuta) col (sacrificio del) proprio figlio, e col (sacrificio del) proprio fratello; e ciò vi attira oggi la (celeste) benedizione. (30) Alla dimane Mosè disse al popolo: Voi avete commesso un grave peccato. Or dunque voglio salire al Signore [sul monte Sinai], forse otterrò perdono pel vostro peccato. (31) E Mosè tornò al Signore, e disse: Deh! questo popolo ha commesso un grave peccato, e si fecero un dio d'oro. (32) Ora dunque, o tu vuoi perdonare il loro peccato; o, altrimenti, mi cancella deh! dal libro del tuo registro [cioè dal libro dei viventi, vale a dire: meglio è ch'io muoja]. (33) Ed il Signore disse a Mosè: Chi peccò verso di me, quello cancellerò dal mio libro. (34) Or dunque va, guida il popolo al paese che t'ho promesso. Già un mio angelo ti andrà innanzi [cioè: ma io non verrò con voi, non avrò sede tra voi, vale a dire, non vi permetto di erigermi il Tempio]. Indi, quando che sia, farò

וגם חטתי שהוא כגון לחותמו. מלאו: יכה הגין רש"גם שהוא כעל עבר חטתין כעל, כמו כי מלאו אחריה, וכה כירש חתכו; אבל לדעת רש"י רש"גם ורש"גתן הוא גווי מן הקל, ולא יחבן, כי לשון שלוי יד אינו אלא נביעל, וגם לא יחבן שיהיה אדם מחלל ידו ולוקח גדולה לעצמו, אבל נרדף שאתרים יתנו לו הגדולה, וכן נעגלי ירבעם כתוב דרך נבאי הכבן ימלא את ידו (ש"א י"ב ל"ג). (ל"ב) מספרד: ס' החיים, על דרך כל הכתוב לחיים גירושלם וכן וגם נדיקים אל יכתבו; וכן היא דעת רש"גם ורש"גתן וגם בתלמוד (ברכות ל"ג) אחר שמואל חסרם ענינו לחיות עליהם שני' חטתי נא וגו'. (לד' הגה מלאכי ילך לשניד: כאן הוא חללך חיים, כל' שלא חלק שכינתו עמהם, כלומר שלא יעשו היחשבו, כיהושען הוא אוח שהוא בקרנם. ובריום פקדי וגו': אין טעמו ביום בקיהם אחרת אפקד עליהם גם עקוזה, אבל היא חליטה כהתם נלשון, כמו ואמת אישה ביום שיעה, ישמע כל זמן שיהיה, ישמע כשישמע; וקרונו לזה כי יכול הכוכל, יכול מי שפול, מי שיהיה, ואמע השומע, ישמע מי שישמע, מי שיהיה,

עֲלֵהֶם חֲטָאתָם: (לח) וַיִּגַּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל־
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱהֲרֹן: ס

לג

(ס) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה
אֹתָהּ וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתְנַנָּה: (ז) וַיִּשְׁלַחַתִּי
לְפָנֶיךָ מִלֶּאךָ וְגִרְשָׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֹמֶרִי
וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחֲנוּי וְהַיְבוֹסִי: (ח) אֶל־אֶרֶץ
זִבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי
עַם־קָשֶׁה־עֹרֶף אֹתָהּ פֶּן־אֲכַלְךָ בַּדֶּרֶךְ: (ט)
וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה וַיִּתְאַבְּלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֲרִיוֹ עָלָיו: (י) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֹמַר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קָשֶׁה־עֹרֶף רָגַע אַחֲדָה אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וּכְלִיתִיךָ
וְעָתָה הוֹרֵד עֲרִיךָ מֵעֲלֶיךָ וְאִדְעָה מָה אַעֲשֶׂה־

loro scontare il loro peccato. (35) Ed il Signore mandò una mortalità nel popolo, perchè fecero [vullero che fosse fatto] il vitello, che fece Aronne.

ובן וחטתי את אשר אהבתי וגו'. (לד) אשר עשו את העגל: כי הם אהבו קים
עשה לט אלהים. והאריך בזה כי לא היה זה מיד אלא אחר זמן בדברי ראש"ע, והוא
במשך למה שאמר וביים בקדו' וגו' (תלמידי יהודה לנאטו).

XXXIII

(1) Il Signore disse a Mosè: Va, parti di qui, tu, ed il popolo che hai condotto fuori del paese d'Egitto, verso il paese che ho giurato ad Abramo, ad Isacco, ed a Giacobbe, con dire: Alla tua progenie lo darò. (2) Manderò innanzi a te un angelo, e scaccerò i Cananei, gli Emorei, e gli Hittitei, e i Perizzei, gli Hivvitei ed i Jevussei. (3) (Va, dico,) a quel paese che scorre latte e miele; poichè non verrò in mezzo a voi, poichè siete un popolo di dura cervice, e non vorrei doverti estermiare lungo il viaggio. (4) Il popolo udì questa cattiva cosa, e si rattristarono, e nessuno si pose addosso i suoi ornamenti. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Di' ai figli d'Israel: Voi siete un popolo di dura cervice. Se io viaggiassi in mezzo a voi [cioè se vi permettesti l'erezione del Tempio], potrebbe accadere ch'in un istante io vi esterminassi. Ora dunque fai bene a spogliarti de' tuoi ornamenti, ed io deciderò come trat-

(ג) כי לא אעלה בקרבך: לא תעשה לי משכן. (ד) ולא שתו אש עדיו
עלינו: כי העדים היו לזכרון לעגל, כי מהם נעשה, או כיוון אנחות גרידא, כדעת
ראש"ע. (ה) רגע אחד וגו': התחיל לדבר עמהם דרך חנה בראותו תשובתם שהאנלו
והסבירו עדים, ואחר להם כי זה שלא יעלה בקרבם אינו אלא לטובתם שלא יכלס אם
יסיבם לטוטה, ושאלתם יפה יעשו אם יחידו להוריד עדים מעליהם, וינטשו עליה

לך: (ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֲדִידִם מִהָר
 חֹרֵב: (ז) וּמִשָּׁה יָקַח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ י
 מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הָרֶחֶק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ
 אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מִבְקֵשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־
 אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: (ח) וְהָיָה
 כַּצָּאֵת מִשָּׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם
 וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ וְהָבִיטוּ אַחֲרֵי מִשָּׁה
 עַד־בָּאוּ הָאֹהֳלָה: (ט) וְהָיָה כִּבְאֵ מִשָּׁה
 הָאֹהֳלָה יֵרֵד עֲמֹד הָעֵנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל

ESODO XXXIII

tarti. (6) Così i figli d'Israel si spogliarono dei loro ornamenti, mentr'erano presso il monte Orèb. (7) Mosè poi prese la propria tenda, e la tese fuori dell'accampamento, lungi dal medesimo, e la denominò padiglione di congregazione. Ora, chiunque voleva consultare il Signore, usciva al padiglione di congregazione, situato fuori del campo [vale a dire, il popolo non essendo degno d'avere nel suo grembo il tempio di Dio, anche le rivelazioni di Dio a Mosè non dovevano aver luogo entro gli alloggiamenti]. (8) Ora, quando Mosè usciva (per recarsi) al padiglione, tutt'il popolo alzavasi, ed ognuno stava in piedi, all'ingresso della propria tenda, e guardava dietro a Mosè, sinchè fosse entrato nel padiglione. (9) Ora, quando

ויביתו לו שניר הדך להנהיגם לטוב להם. (ו) ויתנצלו... מרר חורב: כלומר
 "ואל וכלא". (ז) מחוץ למחנה: כי כדרך שלא רנה ה' שיבט לו משכן ושחפרה שכינתו

וּדְבַר עַם־מֹשֶׁה׃ (י) וַיֵּרָא כָּל־הָעָם אֶת־עַמּוּד
הָעֲנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם
וַהֲשִׁתְּחוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ׃ (יא) וּדְבַר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמֶּחֶנֶה וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשִׁעַ
בְּיָנוֹן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ
שְׁלֹשׁ (יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אֶתָּה
אָמַר אֵלַי הֵעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא

ESODO XXXIII

Mosè entrava nel padiglione, scendeva la colonna di nube, e si fermava all'ingresso del padiglione, e (Dio) parlava con Mosè. (10) Tutto il popolo vedeva la colonna di nube ferma all'ingresso del padiglione, e tutt'il popolo, ciascheduno all'ingresso della propria tenda, alzavasi e prostravasi. (11) Il Signore parlava a Mosè faccia a faccia, come parla un uomo al suo amico; indi (Mosè) tornava al campo; ed il giovine Giosuè figlio di Nun, suo domestico, non si moveva dal padiglione. (12) E Mosè disse al Signore: Vedi, tu mi dici: «Fa marciare questo popolo»; ma tu non m'hai notificato chi man-

דְּמוּכֹס, כֵּן לֹא הָיָה רֹאשׁ הַצֹּבָא הַדָּוִד לַחֲשֹׁב בְּקִרְבֵּי הַחֲמִשָּׁה. (יא) פָּנִים אֶל פָּנִים: שְׁהִיָּה
הַדָּוִד חֹרֵג לֹא נִעַם הַיָּקִינִי, וְכֵן פָּנִים בְּפָנִים דָּבָר ה' עִינֵיכֶם, וְקִרְבוֹ לֹא עֵין נִעַן.
וְשָׁב אֶל הַמֶּחֶנֶה וּ': יִשׁוּעַ לֹא הָיָה מִזְרֵת מִשָּׁה מְנַעֲרֵיו (כְּדַעַת רַמְבַּ"ם) כִּי לֹא הָיָה
בְּיָדָיו. לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: הַשְׂכִּינָה הָיְתָה מִדְּבַר עִם מִשָּׁה בְּמִתָּז הָאֹהֶל, אֲנִל
יִשׁוּעַ הָיָה יֹשֵׁב בְּתֹךְ הָאֹהֶל מְנַכְכִּים (חִוּס"ר יו"א). (יב) וְאַתָּה לֹא הִדְעַתָּנִי וּ': אִם

הוֹדַעְתָּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אֶמְרָתְךָ
 יִדְעֶתִיךָ בְּשֵׁם וְגַם־מִצְאָתְךָ חֵן בְּעֵינָיִי: (יב) וְעַתָּה
 אֲסִנֵּא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת־
 דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה
 כִּי עַמְּךָ הָגוֹי הַזֶּה: (יג) וַיֹּאמֶר פָּנֶי יִלְכוּ
 וְהִנַּחְתִּי לָךְ: (יד) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲסִיין פָּנֶיךָ
 הַלְכִים אֶל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: (טו) וּבִמָּה יִדְרַע
 אֲפֹא כִי־מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אָנִי וְעַמְּךָ הַלֹּא
 בִּלְכַתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אָנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעַם
 אֲשֶׁר עַל־פָּנֶי הָאָדָמָה: פ רביע (יז) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
 דִּבַּרְתָּ אֵעָשֶׂה כִּי־מִצְאָתְךָ חֵן בְּעֵינִי וְאֶדְעֶךָ
 בְּשֵׁם: (יח) וַיֹּאמֶר הִרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבוֹדְךָ:
 (יט) וַיֹּאמֶר אָנִי אֶעֱבִיר כָּל־טוֹבִי עַל־פָּנֶיךָ

עמוד ענן או סה. (יג) דְּרָכְךָ, בלל יו"ד, הראוי דְּרָכְךָ. כלומר הודיעני את
 כוונתך ואיך תחנה בהנהגת העם הזה, אם תנח שכינתך עמנו, אם לא; והכוונה
 לתור אם תתן לנו רשות להקים המשכן אם לא. כי אומנם פרשת תרומה ותנודת הכללות
 מעשה המשכן נאמרו למשה מיד אחר מתן תורה בלרבעים יום ראשונים, ומעשה
 העגל גרם עיכוב לעשיית המשכן, כי היו כנווסים למקום, ולא היה ה' רוצה להשרות
 שכינתו בקרבם, ומשה לא הגיד לעם לזו עשיית המשכן עד שנתפיש להם המקום,

derai con me. Tu stesso mi dicesti: Ti conosco nominatamente [ti contraddistinguo, ti prediligo], avendo tu già incontrata la mia grazia. (13) Or dunque, se incontrai la tua grazia, fammi conoscere la tua intenzione, e ch'io ti comprenda, affinché possa meritarmi la tua grazia; e considera ch'ella è il tuo popolo questa nazione. (14) E (il Signore) disse: Io stesso verrò, e ti porrò in riposo [cioè vi condurrò nella terra promessa]. (15) E (Mosè) gli disse: Se non vieni tu stesso, non ci far partire di qui. (16) Ed in che dunque s'ha da conoscere che abbiamo incontrato la tua grazia io ed il tuo popolo, se non è venendo tu con noi [cioè operando per noi dei prodigi], in guisa ch'io ed il tuo popolo siamo distinti fra tutt'i popoli che sono sulla faccia della terra? (17) Ed il Signore disse a Mosè: Anche questa cosa, di cui (mi) parli, eseguirò; poichè incontrasti la mia grazia, e ti conosco nominatamente. (18) E (Mosè) disse: Fammi di grazia vedere la tua Maestà [in segno di solenne promessa, come in Genesi XV]. (19) E (il Signore) disse: Io farò passare davanti a te tutta la mia bontà, proclamerò cioè innanzi a te il nome [gli attributi] del

עֵין רַשִׁי לַמַּעֲלָה לֵיג י"א, וְחֵלֹת לַעֲוֹנוֹת הַכֹּתוּבָה בְּאוֹתוֹ דְּבַר הָיָא חֲשׁוֹנָתָא, וְנִרְקַ
לְחַר לְחֹת אִו לְחֹתָא, עֵין פִּירוּשֵׁי לִבְעֻרָתָא נָה וְהִנֵּה בְּתַרְסָא ה' לִשְׁלֹת חֲשָׁה, וְהִנֵּה
פְּנֵי יִלְכוּ וְהִנֵּה חֲשָׁה לָךְ, כְּלֹמֶר אֲנִי בַעֲזָתִי אֶלְךָ עִמָּכֶם וְאֵצִיף אֶחָדֶם אֶל הַמִּטְנָח וְאֶל
הַנֶּחֱלָה, כְּלֹמֶר חֲשָׁה לִי מִקִּדְשׁ אֶחָדֶלְךָ בְּקִרְבְּכֶם. וּבַשְּׁמִיעַ חֲשָׁה כִּי הוֹכִיף לִשְׁאֹל אֶם
אֵין בְּנִיד הַלֹּבִיִּים אֶל חֲשָׁה לָךְ, כְּלֹמֶר מִיֵּדָה בְּתַפְסִיחָתָא לְבָא בְּקִרְבְּנִי, אֶל
חֲשָׁה לָךְ מִכָּאן אֶבְיִלִי חֲשָׁה אֶחָד בְּתַרסָא יוֹקֵם הוֹשֵׁבִי. (י"ד) פְּנֵי יִלְכוּ וְנָה: ר"ג,
רַשִׁי וְרַשִׁי, וְכֵן אֶבְיִלִי. וְהַכּוֹנֵה לְדַעֲתִי חֲשָׁה לִי חֲשָׁה, וְחֵלֹת הִנֵּה וְכֵן
שָׁלֵא יְבִישִׁם מִיֵּדָה כֻּלָּם בְּתַרסָא יַעֲזוּ הַחֲשָׁה, בְּאוֹתָן שָׁלֵא יַעֲזוּ שׁוֹם חֲשָׁה כֵּלִי
שְׁחִיחָה שְׁחִיחָה ה' בִּנְיָהִם. (י"ד) חֲרָאִי נָה אֶת בְּבוּדֶךָ: לְבָרוֹת לֹו בְּרִית
כְּמוֹ שְׁחֵה לְאֶנְהֵרָם, וְהִנֵּה חֲשָׁה עֵין (רַשִׁי) חֵה כְּדֵי שָׁלֵא יַעֲזוּ הַחֲשָׁה הַחֲשָׁה
וְהֵם עֵם קָהָה עֵדֶךָ, וְלֹא אֶחָד קָהָה לִי, מִכְּנֵי שְׁעַל רֹאשׁ הַהָר לֹא הָיוּ בְּהִמּוֹת
וְלֹא הָיוּ חֲשָׁה שְׁעִילוֹ שֵׁם. (י"ג) אֶתִּי אֶעֱבִיר כֵּל טוֹבֵר וְנָה: כֵּל טוֹבֵר כְּמוֹ
וְכֵל טוֹב אֶבְיִלִי בְּרִית, טוֹב כֵּל אֶרֶץ מִזְרָם, עֵבְיִלִי דִּנְר טוֹב וְיָקָר, וְכֵן עֵבְיִלִי אֶעֱבִיר
לְבִנְךָ הַחֲרָאִי הַחֲשָׁה יָקָהָה שְׁחֵה, וְכֵן חֲשָׁה לֹא חֲשָׁה שְׁחֵה בְּרִית לְבָרוֹת עַל
כֵּן בְּשָׁעִים, כִּי אֶעֱבִיר שְׁחֵה לָךְ: נָה אֶת הַדְּנֵר הֵה אֶשֶׁר דְּנֵר אֶעֱבִיר, דֵּעַ שָׁלֵא

וְקִרְאתִי בִשְׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וַחֲנַתִּי אֶת־אִשְׁרֵי
 אָחִי וְרַחֲמַתִּי אֶת־אִשְׁרֵי אֲרָחִים: (א) וַיֹּאמֶר לֹא
 תוּכַל לִרְאות אֶת־פָּנַי כִּי לֹא־יִרְאֵנִי הָאָדָם
 וַחֲיִי: (בא) וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אֵתִי וְנִצַּבְתָּ
 עַל־הַצּוּר: (בב) וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשַׁמְתִּיךָ
 בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁכַּתִּי בְּפִי עָלֶיךָ עַד־עֲבָרִי:
 (בג) וְהִסְרַתִּי אֶת־כְּפִי וְרָאִיתָ אֶת־אַחֲרִי וּפָנַי
 לֹא יִרְאוּ: פ המישי

אחין ולא ארחם אלא הראויים לך, זה אודיעך צוה שקרא בשם ה', שאכרש
 לך שמי וחארי, ובכן אחרי כריתת האת אחין וארחם כמי מה שמעוררם חדות
 אשר אשמיך. וקראתי בשם ה': אודיעך אחרי, מזה רחמים ומזה חיות, למיכך
 לא אחין כל חוטא אלא קדשם, וקדשם אענוש. בשם כ"ל סודך, וכן למטה ליד ה',
 אע"פ שאין בן דעת נעלי הטעמים. קראש בשם ה' האמורה כאן אין ענינה ככ"ל
 מכל שאר קראש בשם, ורא"נע חשג כי באברהם (ברא' י"ב י"ח) הכוונה שקרא בני

לר

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פֶּסֶל־לָךְ שְׁנֵי־
 לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשִׁנַּיִם וּכְתַבְתִּי עַל־הַלַּחַת
 אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלַּחַת הַקְּרָאשִׁנַּיִם
 אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: (ב) וְהָיָה נָכוֹן לְבָקֶר וְעֹלִית

Signore; indi (però) farò grazia a chi vorrò farla, ed userò clemenza a chi vorrò usarla [vale a dire: promettendo di venire con voi, non prometto indulgenza a tutt'i peccatori]. (20) E soggiunse: Non potrai vedermi in faccia [vedere cioè la parte anteriore dell'apparizione], poichè non può l'uomo vedermi e restare in vita. (21) Il Signore disse ancora: Ho un sito appo me [cioè sul Sinai havvi una grotta], e tu aspetterai sulla rupe. (22) E quando passerà la mia Maestà, ti porrò nella caverna della rupe, e ti riparerò colla mano sin ch'io sia passato. (23) Indi ritirerò la mia mano, e mi vedrai per di dietro, in faccia però non sarò veduto.

אדם לעבודת ה', זה אינו, שא"כ הי"ל לשם, לא בשם, אך האמת כי כל קריאה בשם אין ענינה קריאה (rufen), אלא הריח קול, ושעם קרא בשם, הריס קולו בעבורת שם כלבני, זה לתת לו כבוד ולהגיד שמו ומעלותיו, כמו הדו לה' קראו בשמו, וכן כאן לבשר תאריז; ולבעשים הוא להודיע ולפרסם שמו בנפולני, כמו ראה קראתי בשם נבלאל (למעלה ל"א ב'), קראתי בשמך לי אתה (ישעיה מ"ג א'). (ב) ויאמר לא תוכל וע': האראה אשר הנשחיתך להעביר לפניך, תראה אתה בעברה לפניך, אבל לא תוכל להסתכל בפניה, כי זה א"א לעצב בן אדם מכלי שימות; וכל זה כדי שלא ילמדו בני אדם לעשות תמונה. (בא) אתי: דבר כיניני חקים מוכשר לך, כי יש שם בקרית הגור. (בב) ושבותי בפי עליך: כמו ובכתי על הארון את הפרכת (למטה מ' ג'), תשים הפרכת למחינה לפני הארון; וכן כאן אשים כמי כחינה לפניך, שלא תוכל לראות את פני. והנה שרש סכך וסך וסך וסך לא היו מחתלים אלא סך או סך, והונחו להורות הנגה אם מלמעלה אם מן הגה, וזהו סךך הוא מחינה מן הגה, וסוכה שם לדירת עראי החגיגה בין מלמעלה בין מן הגה, וסוכה וס' הם מחינה מן הגה, והנה הסוכה מחתלתה היתה כלה מעשים ומעשנים ובלא בנין אבנים, ואח"כ התיירו לעשותה בתוך הבית ולהשתמש בקירות הבית לדפנות הסוכה, ויאלו והלאה אחרו סכך להוראת הכסמ בלגה, אבל בלשון חקרא סכך טבל על כל הנגה בין למעלה בין מן הגה, וע' ר"ש למטה ל"ה י"ב.

XXXIV

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Tagliati due tavole di pietra come le antecedenti, ed io scriverò su quelle tavole le parole ch'erano sulle tavole prime che rompesti. (2) Sii pronto

בִּבְקָר אֶל־הָרִי סִינִי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַד־רֹאשׁ
הָהָר: (ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אֶל־
יֵרֵא בְּכָל־הָהָר גַּם־הֵצֵאן וְהַבְּקָר אֶל־יָרְעוּ
אֶל־מֹל הָהָר הַהוּא: (ד) וַיַּסֵּל שְׁנֵי־לַחַת
אֲבָנִים כְּרֹאשֵׁינִים וַיִּשָּׂם מֹשֶׁה בַּבְּקָר וַיַּעַל
אֶל־הָרִי סִינִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: (ה) וַיִּרֶד יְהוָה בַּעֲנָן
וַיִּתְּצֵב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה: (ו) וַיַּעֲבֹר

(ד) ויתצב עמו שם: הענן עמד אבל משה, אבל ויעבור ה' איכנו הענן חלל
מראה אחרת חולי של אש. ויקרא בשם ה': הוא מה שהנשית וקראתי בשם ה'
לפניו, והנה ויקרא בשם ה', הוא כלל, ואח"כ ויעבור ה' על פניו הוא פרט; והנה
גם למעלה וגם כאן כ"ל כי בשם ראוי להיות בשם משרת. (ז) ה' ה': הכוונה
ה', ה' לבד, הוא אל רחום וחנון, ושם הכפל הוא דוקא ולא אחרים, וכן כי אני
אני הוא ואין אלהים עמדי, וכן אנכי אנכי הוא מיוחדים. ואלו הן י"ג מדות על
דרך הפשט: 1. אל רחום, 2. חנון, 3. ארך אפים, 4. רב חסד, 5. רב אמת, 6. נזיר
חסד לאלפים, 7. נזיר עין ונקמה לא ינקמה, 8. נזיר פשע ונקמה לא ינקמה, 9. נזיר
חסד ונקמה לא ינקמה, 10. בוקד עין אבות על בנים, 11. בוקד עין אבות על בני
בנים, 12. בוקד עין אבות על שלמים, 13. בוקד עין אבות על רבנים. והנה כשהחזיר
לפרש מדותיו ית' אחר תחלה כי הוא אל, ובשם זה ככללו הנגזרות והעצמות והתכונה
שהן המדות שהיו גם הטיס מיוחדים לכל אלה; ואח"כ פרט המדות הבריות לאלהי
ישראל, והחזיר נרחבים, והכוונה זו הרגשת החמלה והאהבה, זה בלבד, ואח"כ חנון
והכוונה זו הנטייה להטיב בכלל ליו שרץ, ואח"כ ארך אפים, שאם יראה דבר
נגד רטנו איכנו כוח לבעור, ואח"כ רב חסד שעושי רטנו הוא מרבה לזהב אותם
ולעשות עוהם חסד. ורב אמת, אחר שבעה זהב לאחד הוא כאן לו ואחזקו
רבה חסד, והוא נזיר חסדו גם לבניו עד אלפי דורות, ואם יחטא איש לו, הוא נזיר
עין ופשע וחסד, אך נקה לא ינקמה כי הוא בוקד עין אבות וגו'. והנה הכלל העולה

per domattina, e salirai domattina alla sommità del monte, e m'attenderai quivi sulla sommità del monte. (3) Alcun altro non salga teco, nè persona si lasci vedere in tutto il monte; ed anche il bestiame, minuto e grosso, non pasturi verso quel monte. (4) E Mosè tagliò due tavole di pietra come le prime, ed alzatosi alla dimane, salì sul monte Sinai, come il Signore gli comandò, e prese seco le due tavole di pietra. (5) Ed il Signore scese nella nube, e si fermò ivi presso di lui, e proclamò il nome del Signore. (6) Il Signore cioè passandogli

מן המדות האלה שהוא אל חפץ להיטיב, וקשה לכעוס, ואע"פ הוא ג"כ מעניש החוטאים. והנה אע"פ שלפי הפשט אין שום הכרח שהיינו המדות י"ג, הנה מלוקם זה שאמרתי הוא חתישנות יפה לבי הכשט. ובה לך דעות אחרות בזה:

ר"ג בדרות

I

לדעת רבנו נסים ראש ישיבה במגלת ספרים (עיין תוספות ר"ה י"ז ע"ב) 4 ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 ואמת, 8 נוזר חסד, 9 לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 ונטאה, 13 ונקה.

II

לדעת רבנו חם (שם) ורא"צ ורמ"בין ו"ש: 4 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 ורב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 ונטאה, 13 ונקה.

III

לדעת הנהגה בתוספות: 1 ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים לנזיקים, 6 ארך אפים לרשעים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 ונטאה, 13 ונקה.

IV

לדעת ה' הסודיים כיוון ר"ב: 1 רחום, 2 חנון, 3 ארך אפים, 4 ורב חסד, 5 ואמת, 6 נוזר חסד לאלפים, 7 נושא עון, 8 ופגע, 9 ונטאה, 10 ונקה, 11 ופגעת לעונות, 12 ולנטאותנו, 13 ונחלחנו.

V

לדעת דון יצחק: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 ורב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון ופגע ונטאה, 11 ונקה, 12 לא יקה, 13 פוקד עון אבות.

יְהוָה יֶעֱלֶפְנֵי וַיִּקְרָא יְהוָה יֵהוָה אֵל רַחוּם
וְחַנוּן אֶרֶךְ אַפִּים וְרַב־חֶסֶד וְאֱמֶת: (ח) נִצֵּר
חֶסֶד לְאֱלֹפִים נִשָּׂא עֵן וּפִשֵּׁעַ וְחִטָּאָה
וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֵן אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־בָּנֵי בָנִים עַל־שְׁלֹשִׁים וְעַל־רַבְעִים: (ט)
וַיִּמָּהֵר מֹשֶׁה וַיִּקְדֵּ אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶ: (י) וַיֹּאמֶר
אֲסֵנָא מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יִלְהֲנָא אֲדֹנָי
בְּקִרְבָּנוּ כִּי עַם־קָשָׁה־עֲרֹף הוּא וְסָלַחְתָּ
לְעֹונָנוּ וּלְחַטָּאתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ: שִׁי (י) וַיֹּאמֶר

VI

לדעת ר"י ערואה: 1 ה' 2 ה' 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 נוצר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופושע, 12 וחיטאה, 13 מוקד עון אבות.

VII

והרמ"ב נב' פאר הדור כיתן ב' אימר כי האמת שהשם הראשון אינו מחבין ה"ג מדות, ואלו הן: 1 ה' או ה' ה' 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 ואמת, 8 נוצר חסד לאלפים, 9 נושא עון, 10 ופושע, 11 וחיטאה, 12 ונקמה, 13 לא ינקם.

VIII

ועלפי האכדלוגיים: שנקמה לא ינקם מזה אחת היא, ויהיה מוקד עון אבות על בנים הסדה ה"ג.

IX

לדעת אח"ס: 1 ה' 2 אל רחום, 3 חנון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 ואמת, 7

(*) כ' רבתי.

davanti proclamò: Il Signore, (unico) il Signore è Dio clemente e benigno, longanime, e grandemente benevolo e verace. (7) Egli conserva la benevolenza [da lui dimostrata ai buoni] anche ai millesimi discendenti; tollera il peccato, la colpa ed il trascorso, senza però mandarli impuni; esigendo anzi conto dei peccati dei padri dai figli e dai nipoti, dai terzi e dai quarti discendenti. (8) Mosè allora prestamente s'inchinò a terra e si prostrò. (9) E disse: Se pure ho incontrata la tua grazia, o Signore, venga deh! il Signore in mezzo a noi; poiché egli è questo un popolo di dura cervice, e tu (solo) potrai perdonare i nostri peccati e trascorsi, e trattarci qual tuo patrimonio. (10) E (il Signore) disse: Ecco io (ti) do solenne

טנר חסד, 8 לאלפים, 9 כוּסא עין, 10 ופגע, 11 ומטאה, 12 ונקה לא ינקה, 13 סוקד עין אחת.

X

לדעת יא"א: 1 אל רחום, 2 ומנון, 3 ארך אפים, 4 רב חסד ואמת, 5 טנר חסד לאלפים, 6 כוּסא עין, 7 כוּסא פגע, 8 כוּסא מטאה, 9 ונקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 סוקד עין אחת וט".

XI

(לדברי אח"י לדעת דון יצחק) 1 ה', 2 אל רחום, 3 ומנון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 רב אמת, 7 כח"ל, 8 כע"ו, 9 ונקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 סוקד עין אחת וט".

XII

(לדברי אח"ס על דעת ר"ח) 1 ה', 2 ה', 3 אל רחום, 4 ומנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 רב אמת, 8 כח"ל, 9 כוּסא עין, 10 ופגע, 11 ומטאה, 12 ונקה לא ינקה, 13 סוקד וכו'.

(א) ילך נא אדוני בקרבנו, כי עם קשה ערף הוא ובלתי יחזיר: חזר משה ואל אלוהי העיקרות, שהיו שמהם שכינת ה' בקרב ישראל, כלומר שיתן להם רשות להקים המשכן, והעבודה חיה ונכפרת למטאמם ולעונותם, ואז כרת לו ברית, ולא הזכיר זכריות הנרית ענין הליכת שכינתו בקרבם, שכבר הנתיחו עליהם (כפי ילכו והנתיחותי להם), אבל הזכיר המעלה היותר גדולה שחשך להם נתיבות שכינתו בתוכם, והוא שיעשה להם אחיות וחופים, זה טעם הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וט": (י) וראה כל העם וראה כל העם כי טרא הוא מעשה ה'

הִנֵּה אֲנִי כֹרֶת בְּרִית נָגֵד כָּל־עַמְּךָ אֲעִשֶׂה
נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל־
הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בִּקְרָבוֹ
אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נִוְרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי
עֹשֶׂה עִמָּךְ: ^(א) שְׁמֹר־לָךְ אֵת אֲשֶׁר אֲנִי
מַצֹּוֹךְ הַיּוֹם הַנֶּנִּי גִרְשׁ מִפְּנֶיךָ אֶת־הָאֻמִּי
וְהַכְנַעְנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִיטִי וְהַיְבוֹסִי: ^(ב)
הִשְׁמַר לָךְ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבְּךָ: ^(ג) כִּי אֶת־מִזְבְּחֵיכֶם תַּחֲצוֹן וְאֶת־

ESODO XXXIV

promessa: al cospetto di tutt'il tuo popolo farò prodigi, quali non furono operati in tutta la terra, nè fra alcuna nazione; dimanierachè tutt'il popolo fra il quale tu sei, scorrendo quello ch'io farò per voi, vedrà come sono tremende le opere del Signore. (11) Bada bene a quanto io ti comando oggi. Ecco, io sono per disacciare dal tuo cospetto gli Emorei, e i Cananei, e gli Iliivvei ed i Jevussei. (12) Guardati che tu non faccia (alcuna) convenzione con gli abitanti del paese, che occuperai; perchè, restando in mezzo a te, non ti siano d'inciampo [cagione di rovina]. (13) Ma i loro altari demoli-

(על דרך וירא אלהים את האור כי טוב), כלומר מה שאני עושה עיך. (יב) פן
תכרות ברית: שיעורו אני ירא שיהיה כך וכן, כל' אם תכרות להם ברית.

מִצִּבְתָּם תִּשְׁבְּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרֵי תְּכַרְתּוּן: (יד)
 כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי יְהוָה קִנְא
 שְׁמוֹ אֵל קִנְא הוּא: (טו) פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
 לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנּוּ י אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וּזְבַחוּ
 לְאֱלֹהֵיהֶם וּקְרָא לָהֶם וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחֹם: (טז)
 וּלְקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנּוּ בְּנֹתָיו אַחֲרֵי
 אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בְּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן:
 (יז) אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: (יח) אֶת־חֵג
 הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת

ESODO XXXIV

rete, e le loro lapide spezzerete, e i loro boschi sacri taglie-
 rete. (14) Poichè non devi prostrarti ad alcun'altra divinità,
 poichè il Signore appellasi geloso, Dio geloso egli è. (15) Chè
 se tu farai convenzione con gli abitanti del paese, essi forni-
 cheranno dietro ai loro dèi [seguiteranno ad adorarli] e fa-
 ranno sacrifici ai loro dèi, e t'inviteranno, e tu mangerai dei
 loro sacrifici. (16) Indi tu prenderai delle loro figlie (in mo-
 gli) ai figli tuoi, e quelle loro figlie forniccheranno dietro ai
 loro dèi, e faranno fornicare i tuoi figli dietro ai loro dèi.
 (17) Dèi di getto non ti farai. (18) La festa dei pani azzimi

לא יעבדו ע"ז בחרבך, ויזעט מעט תחתנו בהם ותעבדו ע"ז; זה מירוש ליה
 שאחר למעלה דרך כלל כן יהיה לחוקש בקרבך. (יח) אחר שהזהיר על עבודת האלילים

(*) ר' רבתי.

תַּעֲשֶׂה לָּךְ בְּכוּרֵי קִצִּיר חֲטָיִם וְחֹג הָאֶסִּיף
 תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: (כב) שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה
 כָּל-זְכוּרְךָ אֶת-פָּנָי הָאֵדֶן: יְהוָה אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כד) כִּי-אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי
 אֶת-גְּבֻלְךָ וְלֹא-יִחְמַד אִישׁ אֶת-אַרְצְךָ
 בַּעֲלֹתְךָ לִרְאוֹת אֶת-פָּנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ
 פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה: (כה) לֹא-תִשָּׁחַט עַל-חֲמִין דָּם
 זִבְחִי וְלֹא-יֵלֵין לְבָקֶר וּבַחֲגֵי הַפֶּסַח: (כו) רֵאשִׁית
 בְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא-

ESODO XXXIV

primizie della messe del frumento; e la festa del raccolto, terminato il giro dell'anno. (23) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al (supremo) padrone, il Signore, Dio d'Israel. (24) Poichè scaccerò nazioni dal tuo cospetto, e dilaterò il tuo territorio; nè alcuno penserà ad occupare il tuo paese quando andrai a comparire innanzi al Signore tuo Dio tre volte l'anno. (25) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio, nè rimanga sino alla dimane il sacrificio della festa della pasqua. (26) Le più elette primizie della tua terra recherai alla Casa del Signore

תְּשִׁיבֵם בַּיּוֹם הַהוּא, כִּן חֲרָם חֲמִין־חֹן, וְכֵן נִכּוֹן, וַיֵּשׁ חֲסִידִים תְּשִׁיבֵם אֲבִי מוֹלֵאכֹת
 הַחֲסִידִים וְהַקְּמָרִים, וְכֵן זֶה חֲרָם חֲמִין־חֹן־לֵל. (כב) יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ: הַנִּכּוֹן
 יִרְאֶה, עֵינֵי כִירוֹשׁ בִּישְׁעֵיהֶם אִי יֵב. (כד) וְזֶה דָּם הַפֶּסַח: אֲחֻרָיו (ר"ע), וְלִמְעַלְמֵם
 (כ"ג י"ח) כִּשְׁכֹּחַ וְלֹא יֵלֵין חֲמִין עַד בָּקֶר, וְכֵן אֲנִי חֲרָם חֲמִין, וְזֶה כִּלְלֵם

אִשֶּׁר צוֹיִתָּךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָכִיב בִּי בַחֹדֶשׁ
הָאָכִיב יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם: (יט) כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי
וְכָל־מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר. שׁוֹר וְשֵׁה: (כ) וּפֶטֶר
חֲמֹר תִּפְדֶּה בִּשָּׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ
כָּל בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקִם:
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי תִשָּׁבֵת
בַּחֲרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשָּׁבֵת: (כב) וְחַג שִׁבְעַת

ESODO XXXIV

osserverei: sette giorni mangerai pani azzimi, (secondo) che ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo); poichè nel mese della prima maturazione uscisti dall'Egitto. (19) Ogni primo parto appartiene a me: di tutte cioè le tue mandre (sacrificherai) i maschi, i primi nati de' buoi e degli agnelli (e delle capre). (20) Ed ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello (o capretto), e se nol vorrai riscattare l'ammazzerai; ogni primogenito de' tuoi figli riscatterai; nè si vegga la mia faccia a mani vuote. (21) Sei giorni lavorerai, e nel giorno settimo riposerai; anche nella stagione dell'arare e del mietere riposerai (nel sabbato). (22) Celebrerai eziandio la festa delle settimane, (festa delle)

חמס נחם שיעשו לכבוד המקום. (יט) כל פטר רחם לי: נאדם ובהמה, והוא כלל שחמרו ברע. תזכר: נא כאן חקנה לשון נקנה, כלומר חסיה נוכרת, והטעם חסיה שחסיה נוכרת, אזה חייב להכריש חסנה הזכרים (ובן דעת רא"נ) בניאודו הקצר ואח"כ פירש לא כל הזכרים, רק פטר רחם. תזכר: הכף קיומה לזירות שהחלה מן השם זכר. (כא) בחריש ובקציר תשבית: אכילו נזון חמריהם והקטירה

(*) קח' נז"ק

תַּעֲשֶׂה לָּךְ בְּכוֹרֵי קִצִּיר חֲטָיִם וַחַג הָאֲסִיף
 תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: (כג) שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה
 כָּל־זְכוֹרְךָ אֶת־פָּנֶיךָ הָאָדָם יְהוָה אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כד) כִּי־אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי
 אֶת־גְּבֻלְךָ וְלֹא־יִחְמַד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ
 בָּעֵלְתְּךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ
 פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה: (כה) לֹא־תִשָּׁחַט עַל־חֻמֶּץ דָּם
 וּבָחִי וְלֹא־יֵלֵין לִבְקָר וּבַחֲג הַפֶּסַח: (כו) רֵאשִׁית
 בְּכוֹרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־

ESODO XXXIV

primizie della messe del frumento; e la festa del raccolto, terminato il giro dell'anno. (23) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al (supremo) padrone, il Signore, Dio d'Israel. (24) Poichè scaccerò nazioni dal tuo cospetto, e dilatterò il tuo territorio; nè alcuno penserà ad occupare il tuo paese quando andrai a comparire innanzi al Signore tuo Dio tre volte l'anno. (25) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio, nè rimanga sino alla dimane il sacrificio della festa della pasqua. (26) Le più elette primizie della tua terra reeherai alla Casa del Signore

חַטָּאת כִּדְם הַשָּׁנָה, כֵּן חֲרָס רַעֲבָאָה, וְכֵן נִכּוֹן, וְכֵן מַכְרִישׁ חַטָּאת אִשִּׁי מִלְּאֲחֹת
 סַמִּישׁ וְהַקְנִיָּה, וְכֵן זֶה מַכְרִישׁ וְהַקְנִיָּה הַזֶּה. (כג) יֵרָאֶה כָּל זְכוֹרְךָ: הַנִּכּוֹן
 יֵרָאֶה, עֵינֵי כִירֹשׁ בִּשְׁעֵיהֶם אִשׁ יֵב. (כד) וּבַחֲג הַפֶּסַח: אֲחִירֹשׁ (כ"ז), וְהַקְנִיָּה
 (כ"ח) כִּדְם וְכֵן יֵלֵין חֲלֵב מִנֵּי עֵד, בָּקָר, וּבָחֵן אֲנִקְלֹם חֲרָס חֲלֵב, וְכֵן זֶה כֻּלָּל

תִּבְשֹׁל גִּדִּי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שְׁבִיעִי (כז) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב־לָךְ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 כִּי־עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אֶתְךָ בְּרִית
 וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: (כח) וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים
 יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמִים לֹא
 שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלָּחֹת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית
 עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים: (כט) וַיְהִי בְרֹדֶת מֹשֶׁה מֵהָר
 סִינַי וּשְׁנֵי לָחֹת הָעֵדֻת בִּיד־מֹשֶׁה בְּרֹדֶתוֹ
 מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו
 בְּדַבְּרוֹ אֹתוֹ: (ל) וַיֵּרָא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ESODO XXXIV

tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua madre. (27) Indi il Signore disse a Mosè: Scriviti questi comandamenti, poichè sulla base di questi comandamenti stabilisco alleanza con te e con Israel. (28) E (Mosè) fu ivi col Signore quaranta giorni e quaranta notti, pane non mangiò ed acqua non bevette; e (il Signore) scrisse sulle tavole le parole del patto, (cioè) i dieci comandamenti. (29) Ora, quando Mosè scese dal monte Sinai — e le due tavole della Legge erano in mano di Mosè nel suo scendere dal monte — Mosè non sapeva che la pelle del suo volto erasi fatta irradante, mentre (il Signore) parlava con lui. (30) Aronne e tutti gl' Israeliti, vedendo Mosè,

הִזְכֵּן וְהָיָה לְעֵינֵיהֶם וְנִסִּים. (כז) עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: הַאֲמֹרִים בְּפִרְשֵׁי מ

אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קֶרֶן עֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגִּשְׁתֹּ
 אֱלֹהֵי: (לא) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מֹשֶׁה וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו
 אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשָׂאִים בַּעֲדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
 אֲלֵהֶם: (לב) וַאֲחֵרֵיכֶן נִגְשׁוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיֵּצְאוּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר
 סִינַי: (לג) מִפְּטֶר וַיִּבֶל מֹשֶׁה מִדְּבַר אֱתָם וַיִּתֵּן
 עַל־פָּנָיו מַסּוּהָ: (לד) וּבִבְאֹ מֹשֶׁה לְפָנָי יְהוָה
 לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסּוּהָ עַד־צֵאתוֹ וַיֵּצֵא
 וַדַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצוּהָ: (לה) וַרְאוּ

ESODO XXXIV

e scorgendo che la pelle del suo volto era irradiente, temettero di accostarsi a lui. (31) Ma Mosè li chiamò, ed Aronne e tutt'i principi ritornarono a lui nel (luogo del)la radunanza, e Mosè parlò ad essi. (32) Poscia si accostarono tutti gl'Israeliti, e Mosè comandò loro tutto ciò, di cui il Signore gli aveva parlato nel monte Sinai. (33) E quando Mosè ebbe terminato di parlare con essi, si pose sulla faccia un velo. (34) Quando poi Mosè si presentava al Signore, perch'egli gli parlasse, levavasi il velo sino al suo uscire. Usciva e comunicava agl'Israeliti ciò che gli veniva imposto. (35) Allora gl'Israeliti

הִנֵּה גֹרֵם מִפְּטֶר (רש"ם). (לד ולח) לְדַבֵּר אִתּוֹ: שִׁדְּרָה ה' עֹר, ע' סוף מִדְּבַר
 נֶאֱמַר. (לה) וַרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת פָּנָי מֹשֶׁה: כַּסֵּהם מִדְּבַר עַם יִשְׂרָאֵל הֵם
 עוֹמֵד בָּלֹא מַסּוּהָ וְהֵם רֹאִים כִּי קֶרֶן עֹר פָּנָיו, וְכַסֵּהם לִדְבַר וְהֵם הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לִשׁוֹ
 לֹאֲהַל הֵם מִתְכַּסֶּה נוֹ.

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פָּנָי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָי
 מֹשֶׁה וַהֲשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמָּסוּהָ עַל־פָּנָיו עַד־
 בָּאוּ לַדָּבָר אֵתוֹ: ס ס ס

לה

כב (א) וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלֹהֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת אַתֶּם: (ב) שִׁשֹּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה
 מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ
 שַׁבַּת שַׁבְתּוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֲשִׂיָּה בּו מְלָאכָה

ESODO XXXIV-XXXV

vedevano la faccia di Mosè, (vedevano cioè) che la pelle del volto di Mosè era irradiante. Indi Mosè si rimetteva il velo sul volto, sino al suo rientrare perchè il (Signore) gli parlasse.

XXXV

(1) Mosè fece radunare tutta la congregazione degl'Israeliti, e disse loro: Son queste le cose ch'il Signore ha comandato che si facciano. (2) Sei giorni si lavorerà, ed il giorno settimo sarà per voi sacro, gran riposo ad onore del Signore;

יוֹמָתָ: (ג) לֹא־תִבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מִשְׁכְּבֵיכֶם
 בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: פ (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
 עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: (ה) קָחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה
 לַיהוָה כֹּל נָדִיב לִבּוֹ יְבִיֵּאֶה אֶת תְּרוּמַת
 יְהוָה זָהָב וְכֶסֶף וְנִחְשֶׁת: (ו) וּתְכַלֶּת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: (ז) וְעֹרֹת אֵילָם
 מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים: (ח) וְשָׁמֶן
 לַמָּאֹר וּבִשְׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת

ESODO XXXV

chiunque in esso farà opera sarà fatto morire. (3) Non accenderete fuoco in alcuna parte delle vostre sedi [del vostro paese] nel giorno di sabbato. (4) Indi Mosè disse a tutta la congregazione degl'Israeliti quanto segue: È questa la cosa ch'il Signore ha comandato. (5) Raccogliete tra voi un tributo al Signore — chiunque è dal proprio cuore ispirato lo porterà questo tributo ad onor del Signore — oro, ed argento, e rame. (6) E lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso, e pelo di capre. (7) E pelli di montone tinte in rosso, e pelli di tassi [?], e legni d'acacia. (8) Ed olio da illuminazione, e droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo

(ג) לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ: צִוָּה שֶׁחִיבִי (לְהַעֲלֶה י"ב י"ו) בְּכֹל הַמִּשְׁכָּת אֲךָ אֲשֶׁר יֵאָכֵל
 לְכָל כֹּהֵן הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֵס, אֲחֵר עֲשֶׂה בְּשֵׁת לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ לְאִמִּית לֶחֶם וּלְבָשִׁל

הַסָּמִים: (ט) וְאֶבְנֵי־שֹׁהַם וְאֶבְנֵי מִלֻּאִים לְאַפֹּד
וְלַחֲשֹׁן: (י) וְכָל־חֶסֶל־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: (יא) אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־
אֹהֶלוֹ וְאֶת־מִכְסֵּהוּ אֶת־קַרְסָיו וְאֶת־קַרְשָׁיו
אֶת־בְּרִיחֹו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: (יב) אֶת־
הָאָרֶן וְאֶת־בָּדָיו אֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת פְּרָכֶת
הַמִּסָּה: (יג) אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת־לֶחֶם הַפָּנִים: (יד) וְאֶת־מִנְרַת הַמָּאֹר
וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרְתֶיהָ וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר:
(טו) וְאֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת שֶׁמֶן

ESODO XXXV

aromatico. (9) E pietre d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (10) E chiunque è tra voi uomo d'ingegno, venga, e (fra tutti) facciano tutto. ciò ch'il Signore ha comandato. (11) Il tabernacolo, il suo padiglione, e la sua coperta; i suoi fermagli, le sue assi, le sue sbarre, le sue colonne, e le sue basi. (12) L'arca, e le sue stanghe; il coperchio, e la portiera divisoria. (13) La mensa e le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; ed il pane di presentazione. (14) Ed il candelabro da illuminazione, e i suoi arredi, e i suoi lumi, e l'olio da illuminazione. (15) E l'altare del profumo, e le sue stanghe, e l'olio da unzione, ed il profumo aromatico; e la

(*) כריסיו ק'

הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מִסְךְ
הַפֶּתַח לִפְתַּח הַמִּשְׁכָּן: (טז) אֶת־יִמּוּבַח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בְּדִיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (יז) אֶת־קַלְעִי
הַחֹצֵר אֶת־עַמּוּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מִסְךְ
שַׁעַר הַחֹצֵר: (יח) אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת
הַחֹצֵר וְאֶת־מִיתְרֵיהֶם: (יט) אֶת־בְּגָדֵי הַשָּׂרָד
לְשָׂרֵת בִּקְדֹשׁ אֶת־בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בְּגָדֵי בָנָיו לְכַהֵן: (כ) וַיֵּצְאוּ כָל־עַדְת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני (כא) וַיָּבֹאוּ כָל־
אִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׂאוֹ לָבוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ

ESODO XXXV

tenda d'ingresso, all'ingresso del tabernacolo. (16) L'altare degli olocausti, ed il relativo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; e la conca ed il suo piedestallo. (17) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi; e la tenda all'ingresso dell'atrio. (18) I chiodi del tabernacolo, e i chiodi dell'atrio, e le corde loro. (19) I panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' figli suoi, con cui esercitare le funzioni sacerdotali. (20) Tutta la congregazione degl'Israeliti uscì dal cospetto di Mosè. (21) E (tosto) tutti quelli che si sentirono dal proprio cuore sollevati [portati a generosità], e

אָתּוּ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לַמִּלָּאכֶת
 אֶהָל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃
 (כב) וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כָּל־יִגְרִיב לֵב
 הֵבִיאוּ חָח וְנָזָם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כֶּלִי זָהָב
 וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפֶת זָהָב לַיהוָה׃
 (כג) וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְחוֹלְעֵת שְׁנֵי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילָם מֵאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים הֵבִיאוּ׃ (כד) כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת
 כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה וְכָל־

ESODO XXXIV

dal proprio spirito eccitati, vennero, e recarono il tributo al Signore per l'opera del padiglione di congregazione, e per ogni relativo servizio, e per gli abiti sacri. (22) Vennero in folla uomini e donne; ogni cuor generoso portò spilletti, ed orecchini, ed anella, e cumàz [?], ogni sorta d'arredi d'oro; come pure ogni uomo che presentò dell'oro [non lavorato] in offerta al Signore. (23) E tutti quelli che trovavansi possedere lana azzurra, o porpora, o scarlatto, o bisso, o pelo di capre, o pelli di montoni tinte in rosso, o pelli di tassi, recarono. (24) Taluni recarono in tributo al Signore offerte di argento e di rame; e tutti quelli che trovavansi avere legni

בָּשָׂר, כִּי הָאֵשׁ לִירֵךְ לְכָל מֵאֲכָל (רא"ב). (כב) דַּח: כִּי וְשִׁמְתִי קָמִי בְּאִיךְ (שְׁעִים
 ל" כ"ט). כומו: כִּי כָל־עֲרֵכִי - rei laxioris collectio et compressio ut in for-
 mam rotundam redigatur וְנִחֲשֶׁת וְכָסֶם, וְנִחֲשֶׁת וְכָסֶם הֵבִיאוּ חָח וְנָזָם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כֶּלִי זָהָב לַיהוָה

אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי יִשְׁטִים לְכָל-מְלָאכֶת
הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: (כח) וְכָל-אִשָּׁה חֲכַמַת-לֵב
בִּידֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מָטוֹה אֶת-הַתְּכָלֶלֶת וְאֶת-
הָאֲרָגָמָן אֶת-תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַשִּׁשִּׁי: (כז)
וְכָל-הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֶתְנָה בְּחֻכָּהָ
טָווּ אֶת-הָעֵזִים: (כו) וְהַנָּשָׂאִם הֵבִיאוּ אֶת
אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אַבְנֵי הַמָּלְאִים לְאַפֹּד
וּלְחֹשֶׁן: (כט) וְאֶת-הַבָּשָׂם וְאֶת-הַשָּׁמֶן לְמָאֹר
וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: (ל) כָּל-
אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לִהְבִּיאַ
לְכָל-הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד-

ESODO XXXV.

d'acacia, (opportuni) pei varj lavori da farsi, recarono. (25) E tutte le donne d'ingegno filarono colle loro mani, e recarono filati di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso. (26) E tutte le donne, il cui ingegno le sollevava [distingueva] per abilità, filarono il pelo di capre. (27) E i principi portarono le pietre d'onice, e le pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (28) E le droghe, e l'olio, sì quello da illuminazione, che quello da unzione; e (le droghe) pel profumo aromatico. (29) Ogni uomo e donna dal proprio cuore ispirati a portare per tutta l'opera ch' il Signore, per mezzo

מִשֶּׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נִדְבָה לַיהוָה: פ
 שְׁלִישִׁי (שני כשתון מוהבדיו) (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן־
 אוּרִי בֶן־חֹר לְמִטָּה יְהוּדָה: (לא) וַיִּמְלֵא אֹתוֹ
 רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־
 מְלָאכָה: (לב) וַלְחָשָׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב
 וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: (לג) וּבַחֲרֹשֶׁת אֲבָן לְמִלְאֹת
 וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכֶת מַחֲשָׁבֹת:
 (לד) וּלְהוֹרֹת נֹתֵן בְּלִבּוֹ הוּא וְאַהֲלִיאֵב בֶּן־
 אַחִיסָמָךְ לְמִטֵּה־דָן: (לה) מִלֵּא אֹתָם חֲכָמַת־
 לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכֶת חֲרָשֵׁי וְחָשָׁב וְרָקַם

ESODO XXXV

di Mosè, prescrisse da farsi; gl'Israeliti (dico) recarono offerte al Signore. (30) E Mosè disse agl'Israeliti: Vedete, il Signore chiamò per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Hhur, della tribù di Giuda. (31) Ed egli lo riempi di spirito di Dio, in quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in quanto a qualsiasi arte. (32) E per pensare (nuove) idee, per lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (33) E pei lavori in gemme da legare, e pei lavori in legname: per lavorare (in somma) in qualsiasi lavoro ingegnoso. (34) Gli diede anche il talento d'insegnare altrui. (Tale è) egli, e (tale è) Aholiav figlio d'Abbissamàch, della tribù di Dan. (35) Ei gli

בְּתַבְכֵּלֶת וּבְאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבִשְׁשִׁי
וְאַרְגָּם עֲשֵׂי כָּל-מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשַׁבֶּת:

ha ripieni d'ingegno per fare qualunque lavoro di fabbro (fer-rajo, legnajuolo, e lapidario), e d'arazziere, ricamatore e te-store; in lana azzurra, in porpora, in scarlatto ed in bisso. Sono atti ad eseguire ogni lavoro, ed a fare (nuove) invenzioni.

לו

(א) וַעֲשֵׂה בְּצִלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב וְכָל־אִישׁ
חֵכֶם-לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה
בְּהִמָּה לְדַרְעַת לַעֲשֹׂת אֶת-כָּל-מְלָאכֶת עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה: (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל-בְּצִלְאֵל וְאֶל-אַהֲלִיאֵב וְאֶל כָּל-אִישׁ

ESODO XXXVI

XXXVI

(1) E Bessalèl ed Aholiàv, e tutti gli uomini d'ingegno, ch' il Signore ha dotati di sapienza e discernimento per saper lavorare, eseguiranno ogni lavoro dell' opera santa, per tutto quello ch' il Signore ha comandato. (2) Indi Mosè chiamò Bes-

(א) וַעֲשֵׂה בְּצִלְאֵל: ע' חֹכֶם נָתַן עֲמָה 81. ור"ש נחמיה י"ב הכין שְׁלִיכֵנו לִי עֲבָר, וְלִדְעֵנוּ הוּא לִי כֹחַ, אֲךְ לִבִּי זֶה הֵי"לל וַיַּעֲשֶׂה, אֲכַל וַעֲשֵׂה הוּא עֲמִיד חִיכְדִּיקֵאֲמִיק, וְהַעֲשֵׂם יָדָע אֲכִי שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה.

חֲכָמִים לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חֲכָמָה בְּלִבּוֹ כָּל
 אֲשֶׁר נִשְׁאוּ לָבֹו לְקָרְבָּה אֶל־הַמִּלֻּאֲכָה
 לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ: ⁽³⁾ וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל־
 הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּלֻּאֲכָה
 עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו
 עֹדֵד נָדָבָה בִּבְקָר בִּבְקָר: ⁽⁴⁾ וַיָּבֵאוּ כָּל־
 תְּחָכְמִים הָעֹשִׂים אֶת כָּל־מִלֻּאֲכַת הַקֹּדֶשׁ
 אִישׁ־אִישׁ מִמִּלֻּאֲכָתוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים:
⁽⁵⁾ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מִרְבִּים הָעָם
 לַהֲבִיֵּא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמִּלֻּאֲכָה אֲשֶׁר־צֻוָּה
 יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ: ⁽⁶⁾ וַיֵּצֵאוּ מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ

ESODO XXXVI

salèl ed Aboliàv, ed ogni uomo d'ingegno, ch' il Signore dotò di sapienza, ognuno che si sentì animato ad accostarsi all'opera, per eseguirla [cioè per contribuire alla sua esecuzione]. (3) E (questi) presero d'innanzi a Mosè tutto il tributo portato dagl'Israeliti pel lavoro dell'opera santa, (lo presero, dico) per eseguirla [l'opera]; e quelli gli portarono ancora offerte di mattina in mattina. (4) Vennero quindi tutti gli artisti ch' eseguivano tutt' i lavori sacri, ciascheduno da quel lavoro di cui si occupava. (5) E dissero a Mosè: Il popolo porta più di quanto basta pel lavoro dell'opera ch' il Signore ha comandato di fare. (6) E Mosè comandò, e fu fatto andare

קֹול בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל־עֵשׂוֹ-
 עוֹד מִלֵּאכָה לְתִרּוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּבְלֹא הָעָם
 מִהָּבִיא: (ח) וְהַמִּלֵּאכָה הִיְתָה דִּים לְכָל-
 הַמִּלֵּאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר: ס רַבִּיעַ
 (ט) וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֶבֶם־לֵב בַּעֲשֵׂי הַמִּלֵּאכָה אֶת־
 הַמִּשְׁכָּן עֵשֶׂר יָרִיעַת שֵׁשׁ מִשְׁזֹר וְתִכְלֹת
 וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרִבִּים מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב
 עָשָׂה אֹתָם: (י) אֶרֶךְ הַיְרִיעָה הָאֶחָת שְׁמֹנֶה
 וָעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה
 הָאֶחָת מֵדָה אֶחָת לְכָל־הַיְרִיעַת: (יא) וַיַּחֲבֹר

ESODO XXXVI

per l'accampamento una grida, con dire: Nessuno, uomo o donna, faccia più opera [cioè non prepari più materiali] pel sacro tributo. — Ed il popolo si ristette dal portare. (7) E la materia preparata era tale, da bastar loro [agli artisti], per tutta l'opera, per eseguirla, e d'avanzo. (8) L'insieme quindi degli uomini ingegnosi impiegati nell'opera fece il tabernacolo (composto) di dieci cortine, di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto; le quali fece con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (9) La lunghezza d'una cortina (fu) di ventotto braccia, e la larghezza (fu) di quattro braccia per cortina: una stessa misura ebbero tutte le cortine. (10) Ed attaccò cinque cortine l'una all'altra, e (le altre)

אֶת־חֲמִשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת וְחֲמִשׁ
 יְרִיעֹת חֹבֵר אַחַת אֶל־אַחַת: (א) וַיַּעַשׂ לָלֶאֱת
 תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאַחַת מִקְצָהּ
 בַּמַּחְבֶּרֶת בֶּן עֶשֶׂה בַּשְּׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
 בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִית: (ב) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה
 בַּיְרִיעָה הָאַחַת וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה בַּקְצָה
 הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִית מִקְבִּילָהּ
 הַלָּלֶאֱת אַחַת אֶל־אַחַת: (ג) וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים
 קָרְסֵי זָהָב וַיַּחֲבֵר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־
 אַחַת בַּקָּרְסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: פ (ד)
 וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עוֹיִם לְאַהֲלֵי עַל־הַמִּשְׁכָּן עֶשְׂתֵּי־

ESODO XXXVI

cinque cortine attaccò l'una all'altra. (11) E fece lacciuoli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso fece nell'orlo di quella cortina, ch'è l'ultima nella seconda serie. (12) Cinquanta lacciuoli fece in una cortina, e cinquanta lacciuoli fece nell'estrema cortina della seconda serie: i lacciuoli furono l'uno di rimpetto all'altro. (13) E fece cinquanta fermagli d'oro, e congiunse le cortine l'una all'altra coi fermagli, ed il tabernacolo rimase unito. (14) E fece cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo: undici ne fece di tali cortine.

עֲשֶׂה יָרִיעַת עֵשָׂה אֹתָם: (טו) אֶרֶךְ הַיָּרִיעָה
הָאֶחָת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחֵב
הַיָּרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לַעֲשֵׂתִי עֲשֶׂה
יָרִיעַת: (טז) וַיַּחֲבֹר אֶת־חֲמִשׁ הַיָּרִיעַת לְבָר
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיָּרִיעַת לְבָר: (יז) וַיַּעַשׂ לַלָּאֵת
חֲמִשִּׁים עַל שֵׁפֶת הַיָּרִיעָה הַקִּיצָנָה בַּמַּחֲבֶרֶת
וּחֲמִשִּׁים לַלָּאֵת עֵשָׂה עַל־שֵׁפֶת הַיָּרִיעָה
הַחֲבֶרֶת הַשְּׁנִית: (יח) וַיַּעַשׂ קָרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
לַחֲבֹר אֶת־הָאָהָל לִהְיוֹת אֶחָד: (יט) וַיַּעַשׂ
מִכְסֵּה לָאָהָל עֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וּמִכְסֵּה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעָה: ס חֲמִשִּׁים (כ) וַיַּעַשׂ

ESODO XXXVI

(15) La lunghezza d'una cortina, (fu) di trenta braccia, e di quattro braccia la larghezza di ciascheduna cortina: una stessa misura ebbero (tutte) le undici cortine. (16) E attaccò cinque cortine a parte, e sei cortine a parte. (17) E fece cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina ch'è l'estrema d'una serie; e cinquanta lacciuoli fece sull'orlo della cortina dell'altra serie. (18) E fece cinquanta fermagli di rame, per congiungere il padiglione, in guisa che resti unito. (19) Fece poi al padiglione una coperta di pelli di montoni tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (20) E fece le assi

אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן עָצִי שֹׁטִים עֲמֻדִים:
 (בא) עֶשֶׂר אַמֹּת אַרְךְ הַקִּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאֹמָה
 רָחֵב הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד: (בב) שְׁתֵּי יָדָת לַקִּרֶשׁ
 הָאֶחָד מִשְׁלָלָת אַחַת אֶל־אַחַת בֶּן עֹשֶׂה לְכָל
 קִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: (בג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן
 עֶשְׂרִים קִרְשִׁים לַפָּאָת נֹגֵב תִּימְנָה: (כד)
 וְאַרְבָּעִים אֲדָנִי־כֶסֶף. עֹשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
 הַקִּרְשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לְשְׁתֵּי יָדָתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לְשְׁתֵּי יָדָתָיו: (כה) וּלְצִלַּע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית
 לַפָּאָת צָפוֹן עֹשֶׂה עֶשְׂרִים קִרְשִׁים: (כו) וְאַרְבָּעִים

ESODO XXXVI

del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo
 lungo]. (21) Dieci braccia (fu) la lunghezza dell'asse, ed un
 braccio e mezzo la larghezza d'ogni asse. (22) Ogni asse ebbe
 due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così fece a
 tutte le assi del tabernacolo. (23) Fece le assi del taberna-
 colo (distribuite come segue): venti assi al lato di mezzodì,
 (altrimenti detto) il lato destro (24) E quaranta basi d'argento
 fece sotto le venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi
 cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (25) Ed
 all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione,
 fece venti assi. (26) E le quaranta loro basi d'argento, due

אֲדָנִיהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד
 וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד: (כז) וּלִירְכָתִי
 הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עֲשֵׂה נִשָּׂה קָרְשִׁים: (כח) וּשְׁנֵי
 קָרְשִׁים עֲשֵׂה לַמִּקְצֹעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכָתִים:
 (כט) וְהָיוּ תֹאמֶם מְלֻמָּטָה וַיַּחֲדֹו יִהְיוּ תָמִים
 אֶל-רֹאשׁוֹ אֶל-הַטֹּבַעַת הָאֶחָת בֵּן עֲשָׂרָה
 לְשָׁנֵיהֶם לְשְׁנֵי הַמִּקְצֹעַת: (ל) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה
 קָרְשִׁים וְאֲדָנֵיהֶם כֶּסֶף נִשָּׂה עֲשֵׂר אֲדָנִים
 שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד:
 (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שֹטִים חֲמִשָּׁה לְקָרְשֵׁי
 צֶלַע-הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת: (לב) וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם
 לְקָרְשֵׁי צֶלַע-הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם

ESODO XXXVI

basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (27) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, fece sei assi. (28) E due assi fece ai cantoni del tabernacolo in fondo. (29) E si combaciaron abbasso, ed insieme finirono in cima, in un anello: così le fece quelle due (assi), ai due cantoni. (30) Furono (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto ciaschedun'asse. (31) E fece sbarre di legni di acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (32) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e

לַקָּרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לִירְכָתַיִם יָמָּה: (ל) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֵן לְבָרֶחַ בְּתוֹךְ הַקָּרְשִׁים
 מִן־הַקֶּצֶה אֶל־הַקֶּצֶה: (לז) וְאֶת־הַקָּרְשִׁים צָפָה
 זָהָב וְאֶת־טְבַעְתָּם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לְבְרִיחַם
 וַיִּצָּף אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב: (לה) וַיַּעַשׂ אֶת־הַפְּרָכֶת
 תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב עָשָׂה אֹתָהּ כָּרָבִים: (לח) וַיַּעַשׂ
 לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שֹׁטִים וַיִּצָּפֵם זָהָב וַיִּיהָם
 זָהָב וַיִּצֶק לָהֶם אַרְבָּעָה אֲדָנֵי־כֶסֶף: (לב) וַיַּעַשׂ
 מָסָךְ לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת

ESODO XXXVI

cinque sbarre per le assi del tabernacolo in fondo, a occidente. (33) Fece poi la sbarra di mezzo, da scorrere alla metà (dell'altezza) delle assi, da una estremità all'altra. (34) E le assi coperse d'oro, e d'oro fece le loro anella, per passarvi le sbarre, e coperse le sbarre d'oro. (35) E fece la portiera di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto: la fece con figure di cherubini, a lavoro d'arazziere. (36) E le fece quattro colonne di legni d'acacia, cui coperse di oro, coi loro uncini d'oro; e fece per esse di getto quattro basi d'argento. (37) E fece una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di

שְׁנֵי יִשָּׁשׁ מִשּׁוֹר מַעֲשֵׂה רָקִים: (לד) וְאֶת־עֲמֻדָּיו
חֲמִשָּׁה וְאֶת־וִיגֵיהֶם וְצִפָּה רֹאשֵׁיהֶם וְחִשְׁקֵיהֶם
זָהָב וְאֹדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת: פ

לז

(א) וַיַּעַשׂ בְּצִלָּאֵל אֶת־הָאָרֶן עֲצֵי שִׁטִּים
אֲמָתִים וְחָצִי אַרְכּוֹ וְאֲמָה וְחָצִי רָחְבוֹ וְאֲמָה
וְחָצִי קָמָתוֹ: (ב) וַיִּצְפּוּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבֵּית
וּמַחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב: (ג) וַיִּצָּק לוֹ
אַרְבַּע טַבַּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמָתָיו וְשִׁתִּי־
טַבַּעֹת עַל־צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשִׁתִּי טַבַּעֹת עַל־

ESODO XXXVI-XXXVII

bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (38) Come pure le sue colonne, cinque, e i loro uncini, e ne indorò le cime, e d'oro ne fece i fregi; e (fece) le loro basi cinque di rame.

XXXVII

(1) E Bessalèl fece l'Arca di legni d'acacia, di due braccia e mezzo di lunghezza, un braccio e mezzo di larghezza, ed un braccio e mezzo di altezza. (2) E la coprse d'oro puro di dentro e di fuori, e le fece al di sopra una cornice d'oro intorno. (3) E le fece di getto quattro anella d'oro, ai quattro

צִלְעוּ הַשְּׁנִיתִּ: (ד) וַיַּעַשׂ בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצָּף
 אֹתָם זָהָב: (ה) וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּרֶבִּים בְּטַבְעֹת עַל
 צִלְעֹת הָאָרֶץ לְשֵׂאת אֶת־הָאָרֶץ: (ו) וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת
 זָהָב טָהוֹר אֲמָתִים וַחֲצֵי אַרְכָּה וְאַמָּה וַחֲצֵי
 רַחְבָּהּ: (ז) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כֹרֶבִּים זָהָב מִקִּשָּׁה עֲשָׂה
 אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת: (ח) כְּרוֹב־אֶחָד
 מִקְצֵה מִזֶּה וְכְרוֹב־אֶחָד מִקְצֵה מִזֶּה מִן־
 הַכַּפֹּרֶת עֲשָׂה אֶת־הַכֹּרֶבִּים מִשְׁנֵי קְצוּוֹתָיו:
 (ט) וַיְהִיו הַכֹּרֶבִּים פְּרִשֵׁי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה
 סֹבְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפָנִיהֶם אִישׁ

ESODO XXXVII

suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella sull' altro suo lato. (4) E fece stanghe di legni d' acacia, e le coperse d' oro. (5) Ed introdusse le stanghe nelle anella, lungo i lati (minori) dell' Arca, (per servire) per portar l' Arca. (6) E fece un coperchio d' oro puro, di due braccia e mezzo di lunghezza, ed un braccio e mezzo di larghezza. (7) E fece due cherubini d' oro: li fece un corpo solido, alle due estremità del coperchio. (8) Un cherubino all' estremità di qua, ed un cherubino all' estremità di là, fece i cherubini, (quasi) formanti parte del coperchio, alle due estremità sue [dell' Arca]. (9) I cherubini ebbero le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul coperchio, ed ebbero le facce l' uno rimpetto all' altro; verso

(*) קְנִיטֵי ק'

אֶל־אֶחָיו אֶל־הַכֹּפֶרֶת הָיוּ פָנֵי הַכֶּרֶבִּים: פ
 וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתַיִם אַרְכּוֹ ^(י)
 וְאַמָּה רַחְבּוֹ וְאַמָּה וָחָצִי קִמְתּוֹ: ^(יא) וַיִּצָּר אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב: ^(יב) וַיַּעַשׂ
 לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֶר־זָהָב לַמִּסְגֶּרֶתוֹ
 סָבִיב: ^(יג) וַיִּצָּק לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲתֹת זָהָב וַיִּתֵּן
 אֶת־הַטַּבַּעֲתֹת עַל אַרְבַּע הַפְּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע
 רַגְלָיו: ^(יד) לְעִמֹּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבַּעֲתֹת בְּתֵימִם
 לַבָּדִים לְשֵׁאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן: ^(טו) וַיַּעַשׂ אֶת־
 הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצָּר אֹתָם זָהָב לְשֵׁאת
 אֶת־הַשֻּׁלְחָן: ^(טז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַכִּלִּים אֲשֶׁר עַל־

ESODO XXXVII

il coperchio furono i volti dei cherubini. (10) E fece la mensa di legni d'acacia, di due braccia di lunghezza, un braccio di larghezza, ed un braccio e mezzo d'altezza. (11) E la coprse d'oro puro, e le fece una cornice d'oro intorno. (12) E le fece una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e fece una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (13) E le fece di getto quattro anella d'oro; ed applicò le anella sui quattro angoli corrispondenti a' suoi quattro piedi. (14) Accanto alla chiusura furono le anella, da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (15) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse d'oro, per portare la mensa. (16) E fece gli arredi

הִשְׁלַחַן אֶת־קַעְרָתוֹ וְאֶת־כַּפְתָּיו וְאֵת מִנְקִיתָיו
 וְאֶת־הַקְּשֹׁת אֲשֶׁר יִסַּךְ בָּהֶן זָהָב טָהוֹר: פ
 עָשִׂי (שְׁלֹשִׁי כֶּשֶׁתָן מִחוּבְרִין) (יז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמִּנְרָה
 זָהָב טָהוֹר מִקִּשָּׁה עָשָׂה אֶת־הַמִּנְרָה יְרֵכָה
 וְקִנָּה גְבִיעִיָּה כַּפְתָּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ:
 וְשִׁשָּׁה קָנִים יֵצְאִים מִצְדָּהּ שְׁלֹשָׁה קֲנֵי
 מִנְרָה מִצְדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קֲנֵי מִנְרָה
 מִצְדָּהּ הַשֵּׁנִי: (יח) שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מִשְׁקָדִים
 בְּקִנָּה הָאֶחָד כַּפְתָּר וּפְרָח וּשְׁלֹשָׁה גְבָעִים
 מִשְׁקָדִים בְּקִנָּה אֶחָד כַּפְתָּר וּפְרָח בֵּן לִשְׁשֶׁת
 הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמִּנְרָה: (יט) וּבַמִּנְרָה

ESODO XXXVII

da collocarsi sulla mensa, i suoi piatti, e le sue scodelle, e i suoi vasi libatorii, e i suoi nappi, coi quali si faranno i libamenti; (tutti questi arredi fece) d'oro puro. (17) E fece il candelabro d'oro puro: un corpo solido fece il candelabro, il suo fusto, e ciascun suo ramo: i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, furono (parti inseparabili) da esso. (18) E sei rami uscirono dai suoi lati, tre rami da candelabro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall'altro suo lato. (19) Tre calici (furono) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell'altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutt'i sei rami procedenti dal candelabro (20) E

אַרְבַּעָה גִבְעִים מִשְׁקָלִים כִּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ:
 (כא) וְכִפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכִפְתֹּר
 תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכִפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
 הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיָּצְאִים מִמֶּנָּה:
 (כב) כִּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנָתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כָּלָה מִקִּשָּׁה
 אַחַת זָהָב טָהוֹר: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־נִרְתְּיָהּ שִׁבְעָה
 וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתְתֶּיהָ זָהָב טָהוֹר: (כד) כִּכֹּר
 זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כְּלִיָּהּ: פ
 (כה) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אֹמֶה
 אֲרָכוֹ וְאַמָּה רָחְבוֹ רָכּוּעַ וְאַמְתִּימִם קָמְתּוֹ מִמֶּנּוּ

ESODO XXXVII

nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici: (vi furono cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (21) Un bocciuolo (vi fu) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due de' suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti da esso (candelabro). (22) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, furono (parti inseparabili) da esso: è tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (23) E fece i suoi sette lumi, e i suoi smoccolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (24) D' un talento d' oro puro fece quello, e tutti i suoi arredi. (25) E fece l' altare del profumo, di legni d'acacia, d' un braccio di lunghezza ed un braccio di larghezza, quadrato, e di due braccia d'altezza; colle sue prominente, da esso (inseparabili).

הָיוּ קִרְנֵתָיו: (כו) וַיִּצַּף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגְוֹ
וְאֶת־קִירֵתָיו סָבִיב וְאֶת־קִרְנֵתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זָר
זָהָב סָבִיב: (כז) וּשְׁתֵּי טַבַּעֲתֵי זָהָב עָשָׂה־לוֹ
מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צִלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צַדָּיו
לְבָתִּים לְבָדִּים לְשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם: (כח) וַיַּעַשׂ
אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי זָטִים וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב:
(כט) וַיַּעַשׂ אֶת־טָמֶן הַמִּשְׁחָה קָרִישׁ וְאֶת־קִטְרֵת
הַסִּמִּים טָהוֹר מְעִטָּה רֶקֶח: ס

לח

שְׁבִיעִי (רביעי) (א) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי

ESODO XXXVII-XXXVIII

(26) E lo coprse d' oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt' attorno, e le sue prominenze; e gli fece una cornice d' oro intorno. (27) E due anella d' oro gli fece al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè) da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (28) E fece le stanghe di legni d' acacia, e le coprse d' oro. (29) E fece l' olio da unzione, sacro, ed il profumo aromatico, puro, opera da profumiere.

XXXVIII

(1) E fece l' altare degli olocasti, di legni d' acacia di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza,

שְׁטִיִּים חֲמִשָּׁ אַמּוֹת אָרְכוֹ וְחֲמִשָּׁ אַמּוֹת רָחְבוֹ
 רְבֹוע וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קָמָתוֹ: (ב) וַיַּעַשׂ קִרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קִרְנָתָיו וַיִּצָּף אֹתוֹ
 נְחֹשֶׁת: (ג) וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־
 הַסִּירָה וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקָה אֶת־
 הַמִּזְלָגָה וְאֶת־הַמַּחְתָּה כָּל־כְּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת:
 (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מֵעֵשֶׂה רִשֶׁת נְחֹשֶׁת
 תַּחַת כָּרְכָבוֹ מִלְמָטָה עַד־חֲצִיו: (ה) וַיִּצָּק אַרְבַּע
 טַבַּעֲת בְּאַרְבַּע הַקְּצוֹת לַמִּכְבָּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים
 לַבָּדִים: (ו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצָּף
 אֹתָם נְחֹשֶׁת: (ז) וַיָּבֵא אֶת־הַבָּדִים בְּטַבַּעַת

ESODO XXXVIII

quadrato, e di tre braccia d'altezza. (2) E fece le sue prominenze sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso furono le sue prominenze; e lo coprse di rame. (3) E fece tutti gli arredi dell'altare, le caldaje, le pale, i bacini, le forchette, le palette; tutt' i suoi arredi fece di rame. (4) E fece all' altare un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete, (applicato) sotto il suo Carcòv [?], dall' ingiù [cioè da terra] sino alla sua metà [sino alla metà dell'altezza dell' altare]. (5) E fece di getto quattro anella alle quattro estremità del graticolato di rame, da passarvi le stanghe. (6) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse di rame. (7) Ed introdusse le stanghe

עַל צִלְעַת הַמִּזְבֵּחַ לִשְׂאֵת אֹתוֹ בָּהֶם נָכוֹב
 לַחַת עֲשֵׂה אֹתוֹ: ס (ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר
 נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמִרְאֵת הַצַּבָּאוֹת
 אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס (ט) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַחֲצֵר לַפֶּאֱתָה נֹגֵב תִּימָנָה קִלְעֵי הַחֲצֵר
 שֵׁשׁ מִשְׁוֹר מֵאָה בָּאֶמָּה: (י) עֲמֻדֵיהֶם עֲשִׂים
 וְאֲדָנֵיהֶם עֲשִׂים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעֲמֻדִים

ESODO XXXVIII

nelle anella, ai lati dell'altare, per servire a portarlo. Vuoto, (formato) di tavole, lo fece. (8) E fece la conca di rame, ed il suo piedestallo di rame, cogli specchi delle donne, che recavansi a lavorare all'ingresso del padiglione di congregazione, [le quali, oltre all'opera loro, tributarono gli stessi loro specchi, fatti di lucente rame]. (9) E fece l'atrio. Al lato di mez-zodi, (detto) il lato destro, (fece) le cortine dell'atrio, di bisso ritorto, cento braccia. (10) E le loro colonne venti, e le loro basi, venti, di rame: e gli uncini delle colonne, e i fregi delle

(ח) בַּמִּרְאֹת הַצַּבָּאוֹת: כִּתְשַׁת הַמִּרְאֹת הֵיחַ כִּתְשַׁת קִלְעֵי וְחֻמֹּרֶט יוֹתֵר מִשְׁאֵר כִּתְשַׁת, לְמִיכֵךְ בְּחֵר לַעֲשׂוֹת חֻמֵּי הַכִּיּוֹר (דִּין יִחֲקֶה). הַצַּבָּאוֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ: חֹלִי הַכּוֹנֵה עַל דֶּרֶךְ יֵצֵא לִנְכֹּחַ נֹכַח, לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּהֵל חוּעַד, וְכֵן הֵלֵךְ נֹכַח לִחְשׁוֹ עַל אֶרֶץ וְכִימֵי אֲבִיר יִמִּי, וְזֶה קִטוֹעַ לַעֲבֹד עֲבֹדָה לַיּוֹם אֶחָד אוֹ לַיּוֹמִים אוֹ לַלַּיְלָה וְזֶה שִׁיחֵה. וְהֵנָּה קִיָּה הַנֶּשִׂים קָבְעוּ לַעֲמֹן חֵק לִלְבַּת בִּחְזֵי אֶחָד מֵהֶם (שֶׁהִיא נִקְרָא אֶחָד חוּעַד, (לְחֻעֵלָה ל"ג ז'), וְשֶׁ הֵיוּ הַכֵּל מִנִּיחִים תְּרוּמָתָם, עֵינִי לְחֻעֵלָה ל"ו ג') לַעֲשׂוֹת מִלֻּחָה בְּתִרְוֹת הַקֶּדֶשׁ, כִּגֹּן לַעֲוֹת אֶת הַעֹשִׂים אוֹ מִלֻּחָה אֶתְרָם, וְכֵן כִּתְשֵׁי מִרְאֹתֵיהֶם, וְכֵן הַטְּבָאוֹת דְּבָנֵי עַלִי (שְׂמֹחַל א' ב' כ"ט) הֵיוּ מִנִּיחֹת קֶרֶן וְחֻמֵּעֲכֹת שֶׁם יֵיס אֶחָד אוֹ

וַחֲשִׁקֵיהֶם כֶּסֶף: (יא) וּלְפָאֶת צִפּוֹן מֵאֵה בָּאֵמָה
 עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרִים וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקֵיהֶם כֶּסֶף: (יב) וּלְפָאֶת־
 יָם קִלְעִים חֲמִשִּׁים בָּאֵמָה עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרָה
 וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרָה וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקֵיהֶם
 כֶּסֶף: (יג) וּלְפָאֶת קִדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אֲמָה:
 קִלְעִים חֲמִשֶּׁ־עֶשְׂרָה אֲמָה אֶל־הַכֶּתֶף
 עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם שְׁלֹשָׁה: (יד) וּלְכֶתֶף
 הַשְּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לִישְׁעַר הַחֲצָר קִלְעִים חֲמִשֶּׁ־
 עֶשְׂרָה אֲמָה עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (טו) כָּל־קִלְעֵי הַחֲצָר סָבִיב שֵׁשׁ מִשּׁוֹר:

ESODO XXXVIII

medesime, d'argento. (11) Ed al lato settentrionale, cento braccia (di cortine), colle relative venti colonne, e le loro venti basi di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (12) Ed al lato d'occidente, cinquanta braccia di cortine, colle loro dieci colonne e dieci basi; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (13) Ed al lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (la facciata dell'atrio è di) cinquanta braccia. (14) Quindici braccia di cortine (fecce) da una parte, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte, (cioè) tanto di qua che di là dell'ingresso dell'atrio, quindici braccia di cortine, colle loro tre colonne e tre basi. (16) Le cortine dell'atrio tutt'intorno sono di bisso ri-

(יז) וְהָאֲדָנִים לְעִמּוּדִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעִמּוּדִים
 וְחִשְׁקֵיהֶם כֶּסֶף וְצָפוּי רִאשֵׁיהֶם כֶּסֶף וְהֵם
 מְחִשְׁקִים כֶּסֶף כָּל עִמּוּדֵי הַחֹצֵר: מִסְפַּר (יח) וּמִסְפַּר
 שָׁעַר הַחֹצֵל מַעֲשֵׂה רָקִם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִיִּשׁוֹר וְעִשְׂרִים אֲמָה אָרָךְ
 וְקוֹמָה בְּרֹחַב חֲמִשָּׁה אַמּוֹת לְעֹמֶת קִלְעִי
 הַחֹצֵר: (יט) וְעִמּוּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאֲדָנֵיהֶם
 אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וְוֵיהֶם כֶּסֶף וְצָפוּי רִאשֵׁיהֶם
 וְחִשְׁקֵיהֶם כֶּסֶף: (כ) וְכָל־הִיתָדֹת לְמִשְׁכָּן
 וְלַחֹצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת: ס ס ס כג (כא) אֵלֶּה

ESODO XXXVIII

torto. (17) E le basi delle colonne sono di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento, e le cime di esse sono coperte d'argento. Sono in somma fregiate d'argento tutte le colonne dell'atrio. (18) E la tenda all'ingresso dell'atrio è lavoro di ricamatore, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto; ed ha venti braccia di lunghezza, e d'altezza, (ossia) di larghezza, cinque braccia, come le (altre) cortine dell'atrio. (19) Colle relative colonne quattro, e basi quattro, di rame; e i loro uncini d'argento, e le cime delle medesime coperte d'argento, e i fregi loro d'argento. (20) E i chiodi del tabernacolo e dell'atrio, tutt'intorno sono di rame. (21) È questa la recensione che fu fatta, per ordine di

יוחיים בעמדות לכני ה' (באחור בדואג, שחולל א', כ"א ח'). (כא) משכן העדות:

פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת אֲשֶׁר פָּקַד
 עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בִּיד אֵיתָמָר
 בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן: (כב) וּבְצִלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־
 חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה
 יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: (כג) וְאֹתוֹ אֶהֱיָאֵב בֶּן־
 אַחִיסָמָר לְמִטָּה־דָן חֲרָשׁ וְחֹשֶׁב וְרָקֶם בְּתִבְלֹת
 וּבְאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבִשְׁטִי: ס (כד) כָּל־
 הַזָּהָב הָעֲשׂוּי לְמַלְאכָה בְּכָל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ
 וַיְהִי זֶה־בַּתְּנוּפָה תִּשְׁעַ וְעֶשְׂרִים כֶּכָר וּשְׁבַע
 מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: (כה) וְכֶסֶף

ESODO XXXVIII

Mosè, del tabernacolo, albergo della Legge, (affidato alla) cura dei Leviti, sotto la direzione d'Ithamàr, figlio d'Aronne il sacerdote. (22) E Bessalèl figlio d'Uri, figlio di Ihur, della tribù di Giuda, fece tutto ciò ch'il Signore comandò a Mosè. (23) E con lui Aholiàv figlio d'Abhissamàch, della tribù di Dan, fabbro (ferraio, legnajuolo, e lapidario), ed arazziere; e ricamatore in lana azzurra, in porpora, in scarlatto, ed in bisso. (24) Tutto l'oro impiegato nel lavoro in tutta l'opera sacra; l'oro (dico) dell'offerta fu ventinove talenti, e settecento e trenta sicli, secondo il peso del tempio. (25) E l'argento ricavato dalla nu-

ח'ל' ארזן העדות, ענין תורה, והאשכן כלו נקרא על שם לוחות העדות וארון העדות, כי הם עיקר הקדושה. הלא תראה למעלה (כ"ה) ויקחו לי תרומה, ועשו לי מקדש, ויוד ועשו ארזן. (כ"ד) הככר הוא ג' אלפים שקל.

פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת
 וַחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
 (ב) בְּקַעֲלָגֶלֶת מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 לְכֹל הָעֶבֶר עַל־הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
 וּמֵעַלָּה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
 וַחֲמִשָּׁה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: (ס) וַיְהִי מֵאֵת כֶּכֶר
 הַכֶּסֶף לַצֹּקֶת אֶת אֲדָנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֲדָנֵי
 הַפֶּרֶכֶת מֵאֵת אֲדָנִים לַמֵּאֵת הַכֶּכֶר כֶּכֶר
 לְאֲדָן: (סז) וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה
 וּשְׁבַעִים עֶשֶׂה וָוִים לְעִמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם
 וַחֲשֵׁק אֹתָם: (כט) וַנְּחַשֵׁת הַתְּנוּפָה שְׁבַעִים כֶּכֶר

ESODO XXXVIII

merazione della comunità fu cento talenti, e mille settecento settantacinque sicli, col peso del tempio. (26) Un beca per testa, (cioè) mezzo siclo, di peso del tempio, per ogni entrante nella numerazione, dall'età di vent'anni in poi; (eioè) per seicento e tre mila, cinquecento e cinquanta (individui). (27) Ora i cento talenti d'argento servirono per fare di getto le basi del tempio e le basi della portiera; cento basi con cento talenti, un talento per base. (28) E dei mille settecento e settantacinque (sicli) si fecero uncini per le colonne, e se ne inargentarono le cime, e si fecero fregi alle medesime (colonne). (29) Il rame dell'offerta fu settanta talenti, e duemila

וְאֶלְפִים וָאַרְבַּע־מֵאוֹת שֶׁקֶל: (ב) וַיַּעַשׂ כֵּן אֶת־
 אֹרְנֵי פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת
 וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
 הַמִּזְבֵּחַ: (ג) וְאֶת־אֹרְנֵי הַחֹצֵר סָבִיב וְאֶת־
 אֹרְנֵי שַׁעַר הַחֹצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הַחֹצֵר סָבִיב:

לט

(ד) וּמִן־הַתְּבֵלֹת וְהָאֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי
 עָשׂוּ בְגָדֵי־שָׂרָר לַשָּׂרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־

ESODO XXXVIII-XXXIX

e quattrocento sicli. (30) E se ne fecero le basi dell'ingresso del padiglione di congregazione, e l'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, e tutti gli arredi dell'altare. (31) E le basi dell'atrio tutt'intorno, e le basi dell'ingresso dell'atrio; e tutt'i chiodi del tabernacolo, e tutt'i chiodi dell'atrio tutt'intorno.

XXXIX

(1) E della lana azzurra, e della porpora, e dello scarlatto, fecero panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sa-

בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁנֵי (הַמִּישִׁי כֶּשֶׁת מְנוּבָרִין) (ב) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הָאֶפֶד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר: (ג) וַיִּרְקְעוּ אֶת־פָּחִי הַזֶּהָב וְקָצְצוּ
 פְּתִילֹם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ
 הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב: (ד) כִּתְּפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֲבֵרֹת עַל־
 שְׁנֵי קְצוֹתָיו חֶבֶר: (ה) וַחֹשֶׁב אֶפְדָּתוֹ אֲשֶׁר
 עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ESODO XXXIX

cre; e fecero gli abiti sacri, per Aronne, come il Signore comandò a Mosè. (2) E fece il dorsale, d'oro, di lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso ritorto. (3) Batterono delle lamine d'oro, e le tagliarono in fili, da adoperarsi in mezzo alla lana azzurra, ed in mezzo alla porpora, ed in mezzo allo scarlatta, ed in mezzo al bisso, a lavoro d'arazziere. (4) Gli fecero (due) spallini attaccati, alle due sue estremità fu congiunto (al pettorale). (5) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli sia sopra, formante parte di esso, è del medesimo lavoro; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatta, e di bisso

(*) קָטְמוֹ ק'

אֶת־מִשָּׁה: ס (ח) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם
מִסֶּבֶת מִשְׁבַּצַּת זָהָב מִפְּתַחַת פְּתוּחֵי חוֹתָם
עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) וַיִּשֶּׂם אֹתָם עַל
כְּתֹפֶת הָאֹפֹד אֲבְנֵי זָכָרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִשֶּׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מִשָּׁה: פ (י) וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן
מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כַּמַּעֲשֵׂה אֹפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשֹּׁר: (יא) רְבֹועַ
הָיָה כָּפוֹל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אֲרָבוֹ זֶרֶת
רָחֳבוֹ כָּפוֹל: (יב) וַיִּמְלְאוּ־בּוֹ אֲרָבָעָה טוּרֵי אֶבֶן
טוּר אֶדָם פְּטָדָה וּבִרְקָתָה הַטּוּר הָאֶחָד:
(יג) וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֶפֶךְ סַפִּיר וַיְהִלֵּם: (יד) וְהַטּוּר

ESODO XXXIX

ritorto, come il Signore comandò a Mosè. (6) E lavorarono le pietre d'onice, attorniate dai castoni d'oro coi nomi dei figli d'Israel incisi in esse a incisione di sigillo. (7) E le applicò sopra gli spallini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel, come il Signore comandò a Mosè. (8) E fece il pettorale a lavoro d'arazziere, simile al lavoro del dorsale; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto. (9) Un quadrangolo ripiegato fecero il pettorale; d'una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza, ripiegato. (10) E v'incastrarono quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formano) il primo ordine. (11) E l'ordine

הַשְּׁלִישִׁי לַשֵּׁם שָׁבוּ וְאַחֲלָמָה: (יג) וְהַטּוֹר
הָרְבִיעִי תַרְשִׁישׁ שָׁהֶם וַיִּשְׁפֹּה מוֹסֶכֶת מִשְׁבָּצֹת
זָהָב בְּמִלָּאתָם: (יד) וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי
חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנָיִם עֶשֶׂר שָׁבָט:
(טו) וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרָשָׁרֹת גְּבֻלָּת מַעֲשֵׂה
עֶבֶת זָהָב טָהוֹר: (טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבָּצֹת
זָהָב וּשְׁתֵּי טַבַּעֲת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֶבֶתֹת
הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן:
(יח) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֶבֶתֹת נָתַנוּ עַל־

ESODO XXXIX

secondo: carbonchio, zaffiro e diamante [?]. (12) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amatista. (13) E l'ordine quarto: crisolito, onice e diaspro. Attorniate di castoni d'oro sono nelle loro incastrature. (14) Queste pietre portano i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappresentano le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (15) E fecero pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (16) E fecero due castoni d'oro, e due anella d'oro; ed applicarono le due anella sulle due estremità del pettorale. (17) Ed applicarono le due funi d'oro sulle due anella, sull'estremità del pettorale. (18) E le due estremità delle due funi posero sui due castoni,

שְׁתֵּי הַמִּשְׁבָּצֹת וַיִּתְּנֵם עַל־כְּתֹפֶת הָאֶפֶד אֶל־
 מוֹל פָּנָיו: (יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעַת זָהָב וַיִּשְׁיֻמוּ
 עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שִׁפְתָּו אֲשֶׁר אֶל־
 עֶבֶר הָאֶפֶד בֵּיתָה: (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעַת זָהָב
 וַיִּתְּנֵם עַל־שְׁתֵּי כְתֹפֶת הָאֶפֶד מִלְמָטָה מִמוֹל
 פָּנָיו לָעֲמֹת מַחְבְּרָתוֹ מִמַּעַל לְחֹשֶׁב הָאֶפֶד:
 (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבַּעְתָּיו אֶל־טַבַּעַת
 הָאֶפֶד בְּכַתִּיל תְּכֵלֶת לְהִיט עַל־חֹשֶׁב הָאֶפֶד
 וּלְאַיִזֹת הַחֹשֶׁן מִעַל הָאֶפֶד כֹּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁשִׁי כֶּשֶׁן מַחְבְּרָן (כב) וַיַּעֲשׂוּ
 אֶת־מַעִיל הָאֶפֶד מֵעֵשָׂה אָרָג כָּלִיל תְּכֵלֶת:

ESODO XXXIX

i quali applicarono sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (19) E fecero due anella d'oro, e le posero sulle due estremità del pettorale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (20) E fecero (altre) due anella d'oro, e le applicarono sugli spallini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (21) Ed allacciarono il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale, come il Signore comandò a Mosè. (22) E fecero il manto portante il dorsale, a lavoro di tessi-

(כג) וּפִי־הַמָּעִיל בְּתוֹכּוֹ כָּפִי תַּחֲרָא שֹׁפָה לְפִיו
 סָבִיב לֹא יִקְרָע: (כד) וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל
 רִמּוֹנֵי תְּבֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מִשּׁוּר:
 (כה) וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמָנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־
 הַפַּעֲמָנִים בְּתוֹךְ הָרִמָּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל
 סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמָּנִים: (כו) פַּעֲמָן וְרִמָּן פַּעֲמָן
 וְרִמָּן עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל סָבִיב לְשֵׁרֶת כְּאֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כז) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
 הַבִּתְּנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אָרָג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו:
 (כח) וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פָּאָרֵי הַמִּגְבָּעַת

ESODO XXXIX

tore, tutto di lana azzurra. (23) Il manto ha l'apertura (ripiegata) al di dentro, simile a quella d'una lorica; la sua apertura (cioè) ha un orlo intorno, affinchè non si laceri. (24) E fecero ai lembi del manto melagrane di lana azzurra, e porpora, e scarlatto, ritorto. (25) E fecero sonagli d'oro puro; e posero i sonagli tra le melagrane, ai lembi del manto, tutt'attorno, alternati colle melagrane. (26) Un sonaglio ed una melagrana, un sonaglio ed una melagrana, ai lembi del manto tutt'attorno, per officiare, come il Signore comandò a Mosè. (27) E fecero le tonache di bisso a lavoro di testore, per Aronne, e pe'figli suoi. (28) E la mitra di bisso, e gli ornamenti (del capo, ossia) i turbanti di bisso, e i calzoni di lino di bisso ritorto.

שֵׁשׁ וְאֶת־מִבְּנֵי הַבָּר שֵׁשׁ מִשּׁוֹר: (כט) וְאֶת־
הָאֶבֶן שֵׁשׁ מִשּׁוֹר וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי מַעֲשֶׂה רֶקֶם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה: ס (ל) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֹזֶר־הַקֹּדֶשׁ
זֶהב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתָּב פְּתוּחֵי חוֹלָם
קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לא) וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תַּכְלֵת לְתֵת
עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמַעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה: ס (לב) וַיַּתְּבֵל כָּל־עֲבֹדֹת מִשְׁכָּן
אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ: פ רביעי
(לג) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל

ESODO XXXIX

(29) E la cintura di bisso ritorto, e lana azzurra, e porpora, e scarlatto, a lavoro di ricamatore, come il Signore comandò a Mosè. (30) E fecero il diadema, sacra corona, d'oro puro; e vi scrissero sopra in caratteri (intagliati) a incisione di sigillo: Santo al Signore. (31) E gli applicarono un cordoncino di lana azzurra, per poi collocarlo al di sopra della mitra, come il Signore comandò a Mosè. (32) Fu dunque terminato tutt'il lavoro del tabernacolo del padiglione di congregazione, e gl'Israeliti eseguirono completamente tutto ciò ch' il Signore comandò a Mosè. (33) E recarono il tabernacolo a Mosè, il padiglione e tutti i suoi arredi, i suoi fermagli, le sue assi, le

וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קָרָסוּ קָרָשׁוּ בְרִיחֹו וְעַמֻּדָיו
וְאֲדָנָיו: (לח) וְאֶת־מִכְסֵּה עֹרֹת הָאֵילָם
הַמְּאֲדָמִים וְאֶת־מִכְסֵּה עֲרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֶת
פָּרֶכֶת הַמִּסָּךְ: (לה) אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בְּרִי
וְאֶת הַכַּפֹּרֶת: (לו) אֶת־הַשְּׁלֶחַן אֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֶת לֶחֶם הַפָּנִים: (לז) אֶת־הַמִּנְרָה הַטְּהֹרָה
אֶת־נִרְתְּיָה נֹרֹת הַמַּעֲרֵכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ
וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר: (לח) וְאֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב וְאֶת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת מָסַךְ

ESODO XXXIX

sue sbarre, e le sue colonne, e le sue basi. (34) E la coperta di pelli di montoni tinte in rosso, e la coperta di pelli di tassi, e la portiera divisoria. (35) L'arca della Legge, e le sue stanghe, ed il coperchio. (36) La mensa, tutt'i suoi arredi, ed il pane di presentazione. (37) Il candelabro puro, i suoi lumi, lumi d'apparato [cioè destinati ad ornamento del tempio, non al proprio uso d'ogni lucerna, poichè il sacro luogo non era frequentato di notte], e tutt'i suoi arredi, e l'olio da illuminazione. (38) E l'altare d'oro, e l'olio da unzione, ed il pro-

(לח) נרות המערכה: נרות שלא היו להאיר כי לא היתה שם עטודה כלילה.
 חבל היו למערכה כלבד (דרך כבוד לבית), ורש"י מן לא הכין והכית התנה כלל תרגום.

(*) בריחיו קרי

פָּתַח הָאֹהֶל: (לז) אֶת־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בָּדָיו וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (מ) אֶת־קַלְעֵי הַחֲצָר
אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר
הַחֲצָר אֶת־מִיתָרָיו וִיתְדֹתֶיהָ וְאֶת־כָּל־כֵּלֵי
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד: (מא) אֶת־בִּגְדֵי
הַשָּׂרָד לְשָׂרֵת בִּקְדֹשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: (מב) כָּכָל
אֲשֶׁר־צֻוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֶּן־עֲשׂוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־כָּל־הָעֲבֹדָה: (מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־

ESODO XXXIX

fumo aromatico, e la tenda all'ingresso del padiglione. (39) L'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; la conca, ed il suo piedestallo. (40) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi, e la tenda all'ingresso dell'atrio, le sue corde, e i suoi chiodi; e tutti gli arredi relativi al servizio del tabernacolo del padiglione di congregazione. (41) I panni a rete per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' suoi figli, per funzionare. (42) Giusta quanto il Signore comandò a Mosè, così eseguirono i figli d'Israel tutto il lavoro. (43) E Mosè vide tutta l'opera, e trovò che l'ave-

הַמְּלֹאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
בֶּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה: פ

מ

חֲמִישִׁי (שביעי) (א) וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר: (ב) בְּיוֹם־הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַחַד
לַחֲדָשׁ תִּקֵּים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד: (ג) וַשִּׁמַּת
שֵׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת וּסְכַת עַל־הָאָרֶץ אֶת־
הַפָּרֹכֶת: (ד) וְהִבֵּאתְ אֶת־הַשְּׁלֶחָן וְעִרְכַּת אֶת־
עִרְכּוֹ וְהִבֵּאתְ אֶת־הַמִּנְחָה וְהַעֲלִיתְ אֶת־

ESODO XXXIX-XL

vano eseguita pienamente come il Signore aveva comandato;
e Mosè li benedisse.

XL

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Nel dì del primo mese [novilunio], (cioè) nel primo (giorno) di esso mese ergerai il tabernacolo del padiglione di congregazione. (3) E porrai ivi l'arca della Legge, e porrai divisoria davanti all'arca la portiera. (4) Introduirai la mensa, e porrai in ordine il suo apparecchio; ed introdurrai il candelabro, e ne accen-

(ג) וסבת: לי משך, ולמטה כ"א מנאר יותר ישם את כרכת המשך משך על

נִרְתִּיחָהּ: (ה) וְנִתְּתָה אֶת־מִזְבַּח הַזֶּה־בֹּ לְקִטְרוֹת
 לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדוּת וְשִׁמַּתְתָּ אֶת־מִסְכָּה הַפֶּתַח
 לְמִשְׁכָּן: (ו) וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
 פֶּתַח מִשְׁכָּן אֹהֶל־מוֹעֵד: (ז) וְנִתְּתָה אֶת־הַכִּיֹּר
 בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתְּתָה שֵׁם מַיִם:
 (ח) וְשִׁמַּתְתָּ אֶת־הַחֲצֵר סָבִיב וְנִתְּתָה אֶת־מִסְכָּה
 שַׁעַר הַחֲצֵר: (ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שֹׁמֵן הַמִּשְׁחָה
 וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אִשְׁרֵי־בּוֹ
 וְקִדִּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ:
 (י) וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וְקִדִּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ

ESODO XL

derai i lumi. (5) E collocherai l'altare d'oro, (quello cioè) del profumo, davanti l'arca della Legge; e porrai la tenda d'ingresso al tabernacolo. (6) E collocherai l'altare degli olocausti davanti all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione. (7) E collocherai la conca tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (8) E porrai l'atrio tutt'attorno, e collocherai la tenda d'ingresso dell'atrio. (9) E prenderai l'olio da unzione, e ungerai il tabernacolo e quanto è in esso, e (con ciò) consacrerai quello, con tutt'i suoi arredi, e sarà cosa sacra. (10) E ungerai l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi; e consacrerai l'altare, e l'altare

קִדְּשִׁים: (א) וּמִשַּׁחַת אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ
 וְקִדְּשָׁתָּ אֹתוֹ: (ב) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
 בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרַחֲצַת אֶתְּם
 בַּמַּיִם: (ג) וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת בְּגָדֵי
 הַקֹּדֶשׁ וּמִשַּׁחַת אֹתוֹ וְקִדְּשָׁתָּ אֹתוֹ וְכִתֵּן לִי:
 (ד) וְאֶת־בָּנָיו תִּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כְּתִנַּת:
 (ה) וּמִשַּׁחַת אֹתָם כַּאֲשֶׁר מִשַּׁחַת אֶת־אַבְיָהֶם
 וְכַהֲנּוּ לִי וְהָיְתָה לְהִיָּת לָהֶם מִשַּׁחַתם לְכַהֲנֵת
 עוֹלָם לְדֹרֹתָם: (ו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֹתוֹ בֵּן עֲשָׂה: ס שִׁי (ז) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
 הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַזֶּה

ESODO XL

sarà cosa santissima. (11) E ungerai la conca ed il suo piedestallo, e li consacrerai. (12) E farai che Aronne e i figli suoi si presentino all'ingresso del padiglione di congregazione, e si bagnarino nell'acqua. (13) E farai indossare ad Aronne gli abiti sacri, e l'ungerai, e lo consacrerai, e sarà sacerdote a me. (14) E i figli suoi farai che si presentino, e indossino le tonache. (15) E gli ungerai, come ungesti il padre loro; e saranno sacerdoti a me; e ciò avrà l'effetto che siano investiti di sacerdozio perpetuo, per tutta la loro posterità. (16) E Mosè eseguì, e fece pienamente quanto il Signore gli comandò. (17) Ora, nel mese primo dell'anno secondo, al primo del mese,

הַמִּשְׁכָּן: (יח) וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־
 אֲדָנָיו וַיִּשֶׂם אֶת־קִרְיָתָיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם
 אֶת־עַמֻּדָיו: (יט) וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיִּשֶׂם אֶת־מִכְסֵּה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמַעְלָה
 כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כ) וַיִּקַּח
 וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֶץ וַיִּשֶׂם אֶת־הַבָּרִים
 עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֶץ
 מִלְמַעְלָה: (כא) וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֶץ אֶל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיִּשֶׂם אֶת־פְּרֶכֶת הַמִּסְכָּה וַיִּסֶּךְ עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת
 כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כב) וַיִּתֵּן
 אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל־יָדֵי הַמִּשְׁכָּן

ESODO 'XL

fu eretto il tabernacolo. (18) Mosè eresse il tabernacolo, e collocò le sue basi, e pose le sue assi, e collocò le sue sbarre, e rizzò le sue colonne. (19) E stese il padiglione sopra il tabernacolo, e vi sovrappose la coperta del padiglione, come il Signore comandò a Mosè. (20) Prese (le tavole del)la Legge, e le collocò nell'arca, e pose le stanghe sull'arca, e collocò il coperchio al di sopra dell'arca. (21) Introdusse l'arca nel tabernacolo, e pose la cortina divisoria, riparando (così la vista del)l'arca della Legge, come il Signore comandò a Mosè. (22) Collocò la mensa nel padiglione di congregazione, dal lato settentrionale del tabernacolo, al di fuori della portiera.

צִפְנָה מְחוּץ לַפָּרֹכֶת: (כג) וַיַּעַרְךָ עָלָיו עֹרֶךְ
 לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כד) וַיִּשֶׂם אֶת־הַמִּנְרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד
 נֹכַח הַשְּׁלַחַן עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן נֹגֵבָה: (כה) וַיַּעַל
 הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כו) וַיִּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזֹּהֵב בְּאֹהֶל
 מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת: (כז) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו קְטֹרֶת
 סָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס שְׁבִיעִי
 (כח) וַיִּשֶׂם אֶת־מִסַּךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן: (כט) וְאֵת
 מִזְבַּח הָעֹלָה שֶׁם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד

ESODO XL

(23) E vi ordinò sopra l'apparato di pane davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (24) E pose il candelabro nel padiglione di congregazione, di rimpetto alla mensa, dal lato meridionale del tabernacolo. (25) Ed accese i lumi davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (26) E pose l'altare d'oro nel padiglione di congregazione, davanti alla portiera. (27) E v'arse sopra il profumo aromatico, come il Signore comandò a Mosè. (28) E pose la tenda d'ingresso al tabernacolo. (29) E l'altare degli olocausti pose all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione, e vi arse

אֶרֶן הַעֲדוּת. (כז) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו: כ"ז שְׁבִיעִי אֶרֶן עֲדוּת וְעֲרִיבִית, וְכֵן מִלֵּא
 גַּם הַדָּמִיִן, וְאֵמֶר וְלֹא יִדְעִתִּי אִם הוּא ט"ס (כְּלִמְדָּא חַי טַעוּת רַש"י, כִּי אֲמַנְסִי אִין

וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כ) וַיִּשֶׁם אֶת־הַכֹּהֵן
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שֵׁמָה מִים
לְרַחֲצָה: (לא) וַרְחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: (לב) בַּבֹּאֶם אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבִקְרִבְתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחֲצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (לג) וַיִּקֶּם
אֶת־הַחֹצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וּלְמִזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־
מָסַךְ שַׁעַר הַחֹצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמִּלְאָכָה: פ
מַעֲבָר (לד) וַיְכַסּ הָעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְכֹד
יְהוָה מָלָא אֶת־הַמִּשְׁכָּן: (לה) וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה

ESODO XL

sopra gli olocausti e le offerte farinacee, come il Signore comandò a Mosè. (30) E pose la conca tra 'l padiglione di congregazione e l'altare, e vi pose acqua da bagnarsi. (31) E da quella Mosè, Aronne e i figli suoi, bagnavansi le mani e i piedi. (32) Al loro entrare nel padiglione di congregazione, ed accostarsi all'altare, bagnavansi, come il Signore comandò a Mosè. (33) E rizzò l'atrio intorno al tabernacolo ed all'altare, e collocò la tenda d'ingresso dell'atrio; e Mosè terminò l'opera. (34) Allora la nube coprse il padiglione di congregazione, e la Maestà del Signore empì il tabernacolo. (35) E Mosè non poteva entrare nel padiglione di congregazione,

לְבֹאֵ אֶל־אֱהֹל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן
 וּבְכוֹר יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן: (לח) וּבַהֲעֵלוֹת
 הָעֲנַן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל
 מַסְעֵיהֶם: (לח) וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הָעֲנַן וְלֹא יִסְעוּ
 עַרְיוֹם הָעֲלֹתוֹ: (לח) כִּי־עָנָן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן
 יוֹמָם וְאִישׁ תִּהְיֶה לִילָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־
 יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם:

ESODO XL

poichè la nube vi stanziava sopra, e la Maestà del Signore empieva il tabernacolo. (36) E quando la nube si scostava d'in sul tabernacolo, gl'Israeliti movevansi, in tutt'i loro viaggi. (37) E se quella non si scostava, non movevansi, (e attendevano) sino al giorno che si scostasse. (38) Poichè la nube del Signore era sul tabernacolo durante il giorno, e durante la notte eravi fuoco dentro di essa (nube); (e ciò era) alla vista di tutta la casa d'Israel, in tutt'i loro viaggi.

סֶפֶק שֶׁהַעֲנָנָה הָיְתָה בְּמַעֵה וְעַ' סֶפֶר הַזְכָּרוֹן. (לח) וְאִשׁ תִּהְיֶה לִילָה בּוֹ: נִלְלָה
 הָיָה אֵשׁ בְּחֹךְ הָעֲנָן, הָעֲנָן הָיָה חָמִיד בְּיוֹם וּבְלֵילָה, אֵלֶּה שְׁנֵי־לֵילָה הָיָה אֵשׁ בְּחוּכָה, וְעֵינֵי
 כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם.

ח ז ק

In alcuni esemplari incorsero i seguenti errori:

Pag.	Lin.	Errata	Corrige	Pag.	Lin.	Errata	Corrige
2	6	וַיִּפֹּחַ	וַיִּפֹּחַ	231	21	לֹא	לֹא
"	11	נִחְזָקְתָּהּ	נִחְזָקְתָּהּ	234	29	לֹא	לֹא
16	4	אֵין	אֵין	246	11	נֶנֶח	נֶנֶח
54	9	רִבְרָ	רִבְרָ	272	9	וְהַיּוֹבִיסִי	וְהַיּוֹבִיסִי
"	20	כִּכְדָּ	כִּכְדָּ	369	9	וְדִפְרָ	וְדִפְרָ
75	2	וּנְוִיסִים	וּנְוִיסִים	370	6	צִיָּה	צִיָּה
82	4	לֹא־	לֹא־	372	9	וְאֵת	וְאֵת
84	5	הַטַּחֲתִי	הַטַּחֲתִי	374	5	כָּל־	כָּל־
92	5	אֶת	אֶת	"	6	וְכָל־	וְכָל־
126	12	עֲצֻמְתִּי	עֲצֻמְתִּי	393	6	חֲפִיִּשִׁים	חֲפִיִּשִׁים
144	15	שִׁיעוֹת	שִׁיעוֹת	"	7	עֲשִׂיהָ	עֲשִׂיהָ
148	14	שָׁנָה	שָׁנָה	391	9	הָאֵלֶּה	הָאֵלֶּה
173	19	עִשָּׂה	עִשָּׂה	395	5	וַעֲשֵׂי	וַעֲשֵׂי
188	10	וַיִּשְׁאַלְנָה	וַיִּשְׁאַלְנָה				

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTERPRETATIONE CRITICA ED EIMANENTICA

OPERA POSTUMA

Vol. II. — ESODO

PADOVA

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1872

17. 7. 2. 17

